
The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

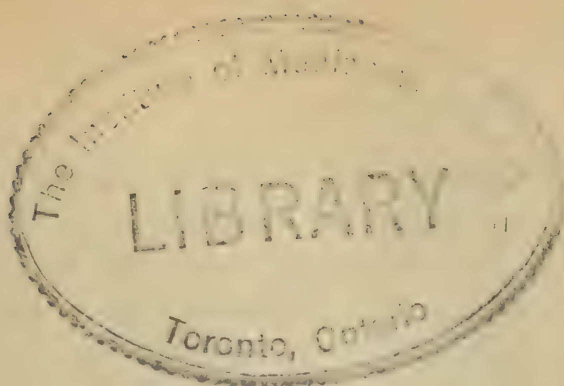
LAURITZ WEIBULL

SJETTE BANDET

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1915—1916

Innehåll.

Saxo.

Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI.

Föreliggande avhandling är i första hand avsedd att utgöra ett förarbete till Danmarks historia från Sven Estridsens död fram till Knut VI. Denna tids historia är det kanske oftast och utförligast behandlade ämnet i nordisk medeltidshistoria; då det här ånyo upptages till behandling, sker det emellertid från nya synpunkter. Historieforskningen har hitintills, med undantag endast för någon enstaka punkt, låtit helt fängsla sig av den framställning denna tids förste historieskrivare, Saxo, givit. Hans verk har, som han själv avsett, uppfattats såsom »ett verk av forntiden själv», med andra ord icke som en historisk framställning utan närmast som ett historiskt dokument och dess »vördnadsbjudande berättelser» ha, för att begagna Saxos egna ord om Absalons, »hållits i helgd som en himmelsk visdom». I enlighet med denna uppfattning har historieforskningen i första rummet varit rent refererande; vid sidan därav har den varit kompilerande och kombinerande och kring Saxos verk som den fasta kärnan gjutit berättelser och uppgifter från övriga, äldre och yngre historiska källor. Ur vetenskaplig metodisk synpunkt har det tillämpade förfaringssättet i princip varit en upprepning av Saxos eget; ur rent litterär det ständiga återberättandet snarare en försämring än en förbättring. I föreliggande avhandling har den historiska undersökningen

inriktats på själva Saxos verk och dess källor, och som mål uppställts en värdesättning efter modern kritisk metod.

Samtidigt med att vara ett förarbete för den ifrågavarande tidens historia avser denna avhandling att lägga grunden för en ny uppfattning av Saxo som historieskrivare. En sammanfattning av de i avhandlingen vunna resultaten har emellertid icke ägt rum. En dylik torde lämpligen ske i samband med ett fastställande av Saxos för nutiden främmande världs- och historieuppfattning och hans förhållande till sin samtids historieskrivning.

Ett i detalj genomfört bemötande av tidigare författare har icke skett. Det skulle på grund av de ständigt divergerande åsikterna ha fördubblat avhandlingens omfång utan att lämna något därtill svarande utbyte. Undantag har gjorts endast i den inledande översikten om Saxo och hans verk samt i fråga om de till grund för Saxos verk liggande källskrifternas författare, tillkomst och affattningstid.

Saxo och hans verk.

Inledande översikt.

De uppgifter, som förefinnas till Saxos biografi, äro ytterligt få. Själv nämner Saxo icke sitt namn. Han inskränker sig till att i företalet till sitt verk kalla sig den ringaste i Absalons följe, »comitum suorum extremus», ett uttryck vilket emellertid icke tillåter någon slutsats om hans närmare ställning till Absalon, då »extremus», i det sammanhang det står, är en stereotyp ödmjukhetsfras hos medeltida författare. Han uppgiver därjämte, att hans fader och far- eller morfader tillhört Valdemar II:s faders hird och deltagit i dennes krig, samt att han själv bestämt sig för att med gammal och fäderneärvd lydnad göra Valdemar II krigstjänst åtminstone med andans vapen [1]). Till dessa uppgifter, de enda Saxo lämnar om sig själv, sluta sig från hans samtid endast tvenne notiser, som med någon säkerhet kunna hänföras till att gälla historieskrivaren Saxo. Den ena stammar från Sven Ågesen; i sin krönika talar denne efter framställningen av Sven Estridsens historia om »Saxo, contubernalis meus», och dennes beslut att på sitt formfulländade språk giva en utförlig framställning av Sven Estridsens söners historia. Den andra möter i Absalons testamente; i detta skänker Absalon sin »klerk Saxo» 2 $1/2$ mark silver, under anmodan till honom att till klostret i Sorö återställa de två

[1]) Saxo 1; 9: Cæterum prisco atque hæreditario obsequendi jure saltem ingenii viribus tibi militare constitui, cujus clarissimi patris castrensem militiam parens avusque meus fidissimis bellici laboris operibus coluisse noscuntur. — Om »extremus» jfr. nedan sid. 33.

böcker ärkebiskopen lämnat honom [1]). I övrigt träffas från hela medeltiden hänvisningar till Saxo och hans verk endast i den själländska krönikan från slutet av det trettonde århundradet — »unde refert in Gestis Danorum Saxo, cognomine Longus, miræ et urbanæ eloquentiæ clericus,» — och i den jylländska krönikan från mitten av det fjortonde — »Gesta Danorum quidam egregius Grammaticus, origine Syalandus, nomine Saxo, conscripsit». Dessa sent avfattade uttalanden äga värde för fastställandet av själva namnet Saxo och titeln på Saxos verk, Gesta Danorum [2]).

[1]) S. R. D. I, 56. Erslev, Testamenter, 5: Saxoni clerico suo duas marcas argenti et dimidiam concessit, quas sibi donavit [ɔ: dimidiam, quas sibi concessit, donavit?]. Saxo debet duos libros, quos archiepiscopus ei concesserat, ad monasterium de Sora referre. — Såväl identifikationen med Sven Ågesens som testamentets Saxo har gjorts redan av Stephanius, Prolegom., 19. Om riktigheten av den första identifikationen kan icke tvivel råda. Den andra är mera problematisk och har även förkastats av Velschow, Prolegom., XV. Den finner emellertid stöd dels i Saxos uppgift i företalet, att han tillhört Absalons följe, dels i det förhållandet, att Sorö kloster av Absalon veterligen mottagit såsom gåva tvenne handskrifter av just de klassiska författare, vilka framför andra utgjort förebilder för Saxos latinska stil, Valerius Maximus och Justinus. Valerius Maximus handskriften förstördes vid Köpenhamns Universitetsbiblioteks brand 1728; Justinushandskriften däremot är bevarad och bär liksom fallet varit med den andra handskriften inskriptionen: »Liber sancte Marie de Sora. Per manum domini Absalonis archiepiscopi». C. Bruun, Udsigt over Phil. hist. Samfunds Virksomhed 57, 24. 1856.

[2]) S. R. D. II, 608, 607, 616, 619; 287. — I sitt testamente av den $^{21}/_{3}$ 1386 skänker kaniken Semundus Johannis till domkapitlet i Roskilde »Gesta Danorum in duobus voluminibus»; möjligen avses därmed en Saxo. Erslev, Testamenter, 153.

Om handskrifter, utdrag, upplagor och översättningar av Saxos verk se Saxonis Grammatici Gesta Danorum, hrsg. v. A. Holder, XI, XVII, XXIII. Jfr. Velschow, Prolegom., LXXXVII. Till av Holder meddelade uppgifter och litteratur komma numera ytterligare: ett omnämnande av en Saxohandskrift(?) i en av Johannes Lindbæk funnen bokförteckning från 1520-talet (Danske Magazin VI: 1, 321, 330; jfr. Historisk Tidskrift för Skåneland V, 95); Axel Olriks påvisande, att Kristiern Pedersens översättning av Saxo — bevarad i ett fragment i Stephanii Saxoupplaga, Notæ uberiores 167, och begagnad av Vedel i dennes Saxoöversättning — är gjord icke efter Saxoupplagan av 1514 utan efter en handskrift (Arkiv f. nordisk filologi X, 283); vidare Knabe, C., Einleitung zu einer neuen Ausgabe der dänischen Geschichte des Saxo. Torgau 1912; Saxo Grammaticus, Danmarks Kronike, ov. av Fr. Winkel Horn. Köpen-

Saxoforskningen har i vidlyftiga utredningar och lärda avhandlingar lagt mycket arbete på att föröka den magra kunskap dessa sparsamma uppgifter lämna till Saxos biografi. Namnidentifikationer och sannolikhetsberäkningar ha därvid spelat en dominerande roll.

Om Saxos förfäder och födelseår ha oväntade resultat nåtts. Såsom hans farfader har Suhm på grund av namnlikheten tänkt sig en Saxo, vilken historieskrivaren omtalar i sin skildring av krigshändelserna omedelbart före slaget på Gradeheden 1157; hans fader har Langebek — också detta på grund av namnet — förmodat vara en Magnus Saxesen, som Saxo nämner såsom deltagare i Erik Emuns strider 1134 [1]. Velschow har upptagit Suhms identifikation. På grundlag av Saxos egen uppgift om sin faders och »farfaders» deltagande i Valdemar I:s krig har han därjämte genom en sannolikhetsberäkning fått fram, att Saxos farfader varit

hamn 1898, 1911; Danske Oldkvad i Sakses Historie, ov. av Axel Olrik. Köpenhamn 1898; Sakses Danesaga, ov. av Jörgen Olrik. Köpenhamn 1908—1912; Saxo Grammaticus, Die ersten neun Bücher der dänischen Geschichte übers. und erläutert von H. Jantzen. Berlin 1900; Erläuterung zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus von P. Herrmann. Erster Teil. Übersetzung. Leipzig 1901; The first nine books of the danish history of Saxo Grammaticus translated by O. Elton. Commentary by Fr. York Powell. London 1894.

Angersfragmenten av Saxos verk ha genom senare undersökningar visat sig icke härröra från Saxo själv eller ens från hans tid; de äro skrivna tidigast under andra hälften av 1200:talet. Hasse, P., Das Angers'sche Fragment des Saxo Grammaticus i Neues Archiv XII, 317. Holder-Egger, O., Zur Textkritik des Saxo und Sueno Aggeson i Neues Archiv XIV, 137. Dessa undersökningar ha lämnats utan beaktande av Jörgen Olrik i Sakses Danesaga I, 24; III, 16. och utan egentlig bevisföring bestritts av Vilh. Andersen, Tider og Typer, Erasmus I, 60. Denne senare har av fragmenten dragit de mest vittgående slutsatser; »et lykkeligt Tilfælde,» finner han, »har sat os i Stand til at kigge Saxo over Skulderen ved hans Arbejde og lytte til den danske Humanismes Udspring af dens Kilde».

Den vetenskapliga Saxolitteraturen är fullständigast förtecknad i Holders Saxoupplaga XXVI—LX. Jfr. Velschow, Prolegom., XCV. Senare tillkommen litteratur angående den historiska delen av Saxos verk återfinnes i noterna till denna avhandling.

[1]) Suhm VI, 263; V, 434.

född c. 1100 eller icke mycket före detta år; han finner på grund därav Langebeks förmodan om Magnus Saxesen från 1134 otrolig och ser i denne i stället möjligen en broder till Saxos farfader [1]. Beräkningen av Saxos farfaders födelseår har blivit utgångspunkten för bestämmandet av Saxos eget. Med begagnande av en ny på medeläldern byggd sannolikhetsberäkning har Velschow från densamma slutit, att Saxo icke varit född före 1150; genom en från Stephanius stammande misstolkning av ett Saxos till 1158 hänfört uttryck, »nostris temporibus», har han därjämte fått fram, att han icke varit född efter detta år [2]. Paludan-Müller har påvisat det orimliga i användandet av en sannolikhetsberäkning som Velschows för bestämmandet av en enskild persons födelseår och i sina undersökningar utgått från att Saxo varit född omkring 1140 [3]. Han har emellertid härvid mött bestämt motstånd från såväl Henrik Schück som Jörgen Olrik; båda dessa författare uppehålla fortfarande Velschows räkning [4].

Det är tydligt, att det föreliggande materialet tillåter likaväl den ena som den andra hypotesen; det hindrar icke heller nya förflyttningar av Saxos födelseår framåt eller bakåt i tiden. Och fältet för hypoteserna kan, såsom Paludan-Müller antytt, ytterligare vidgas; nya kombinationer låta sig verkställa, om man icke i Saxos avus endast ser hans farfader utan också, vad vetenskaplig noggrannhet kräver, tager hans morfader med i räkningen och icke, såsom skett, godtyckligt inskränker dessas och faderns deltagande i Valdemar II:s faders krig endast till dennes konungatid.

Saxoforskningen har vid sidan av det här anförda även sökt utreda Saxos levnadsförhållanden i övrigt. Den första

[1]) Velschow, Prolegom., VI.

[2]) Velschow, Prolegom., XXVI, XVII, VI. Stephanius, Prolegom., 20. Jfr. Jörgen Olrik, Studier over Tilblivelsen av Sakses Værk i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 229.

[3]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? 36. Paludan-Müller, Bidrag til Kritik af Saxos Historieværk i Historisk Tidsskrift IV: 5, 333. Jfr. Stephanius, Prolegom., 20.

[4]) Schück, Var Saxo præpositus i Roeskilde? i Arkiv f. nordisk filologi XII, 226. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 211.

tryckta upplagan av hans verk gör honom till præpositus i Roskilde, en uppfattning, som även träffas i en av Stephanius i en »mycket gammal handskrift» funnen och i hans Prolegomena tryckt leoninsk vers av obestämbar ålder och i ett senare tillägg till en anteckning i Liber daticus Roskildensis om en præpositus i Roskilde vid namn Saxo [1]). Vetenskapligt styrktes uppfattningen av Stephanius genom en sammanställning av Saxo med en i Vita S:ti Vilhelmi nämnd præpositus Saxo i Roskilde och med en Saxo, »Roskildensis ecclesiæ præpositus», vilken undertecknat trenne dokument från åren 1180 och 1183 [2]). Præpositus i Roskilde förblev Saxo till slutet av 1600:talet. Otto Sperling gjorde honom då med upptagande av Stephanius' på grundval av Absalons testamente gjorda identifikation rätt och slätt till ärkebiskopens klerk [3]). Identifikationerna ökades under 1700:talet med en ny. Kilian Stobæus och Sven Lagerbring flyttade då Saxo till Lund; han blev här en i subdiakonlistan i Necrologium Lundense nämnd »Saxo acolitus» [4]). Under delvis ny bevisföring hävdade även Velschow, att Saxo tillhört Lund; med förkastande av Sperlings identifikation sammanställde han därvid »Saxo acolitus» med en annan Saxo, vilken såsom »Lundensis ecclesiæ canonicus» undertecknat ett Absalons brev [5]). Saxos hemortsrätt i Lund syntes tryggad, men efter att i över 100 år ha räknats såsom medlem av domkapitlet där återerövrades han av Paludan-Müller i en särskild bok 1861 till Roskilde [6]).

---

[1]) Saxo, editio princeps, Paris 1514. Stephanius, Prolegom., 23. S. R. D. III, 266. Samma uppfattning hos Cornelius Hamsfort. S. R. D. I, 280, 284.

[2]) Stephanius, Prolegom., 15. Stephanius tidsätter oriktigt det senare brevet till 1184. Erslev, Rep. 40.

[3]) Sperling, Testamentum Dni Absalonis. Hafniæ 1696. Omtryckt i S. R. D. V, 450. Stephanius, Prolegom., 19. Samma uppfattning företrädes av Hans Gram i Meursii Historia danica, 369 c, och av Dahlmann, Forschungen I, 152.

[4]) Kilian Stobæus, Programma academicum inaugurale de poetis Lundensibus. 1735. Sven Lagerbring, Monumenta Scanensia I: 3, 217. Samma uppfattning hos Langebek, S. R. D. I, 43, och Baden, G. L., Om vor danske Histories Fader Saxo Grammaticus, 18.

[5]) Velschow, Prolegom., IX.

[6]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav?

Henrik Schück har ånyo sökt föra honom till Lund; sannolikhetsskälen tala enligt honom avgjort för att identifiera historieskrivaren med kaniken Saxo i Lund, icke med præpositus Saxo i Roskilde [1]. Jörgen Olrik slutligen förklarar, — på vad grunder får man icke veta — att sannolikheten snarast talar emot, att ärkebiskopens handskrivare skulle ha uppnått ett prebende; han finner det däremot icke osannolikt, att vår historieskrivare är densamme som en ny Saxo, den »magister Saxo», som underskrev Absalons grundläggande gåvobrev till Sorö kloster c. 1200; en man, som »tumler latinen» med så stor färdighet som Saxo, heter det, kan med stor sannolikhet antagas ha varit »magister» [2].

Saxos biografer ha icke stannat härmed. Så gott som allmänt har med den jylländska krönikan antagits, att Saxo till börden varit själländare; i äldre tid har man därjämte på grundval av den själländska krönikans uppgift, »cognomine Longus», ansett honom tillhöra en släkt vid namn Lang eller Lange [3]. Av Absalons testamente har det synts Molbech och andra, att Saxo icke egentligen framträder såsom en man, vilken i sin herres sista dagar stått mycket högt i hans uppmärksamhet, vänskap och förtrolighet [4]. Velschow har ansett, att subdiakonen Saxos familj varken varit rik eller mäktig och därför icke varit i tillfälle att låta Saxo studera i Paris, utan att han i stället erhållit sin utbildning i Danmark, till en början i domskolan i Lund eller i Roskilde [5]. Andra åter finna sannolikt, att Saxo, vars fader och farfader tjänat i konungens gård såsom Valdemar den stores män, tillhört en ansedd och ekonomiskt oberoende familj, samt att han sannolikt studerat vid ett utländskt universitet, möjligen

[1]) Schück i Arkiv f. nord. filologi XII, 222.

[2]) Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 215, 213. Jfr. Velschow, Prolegom., XXVIII.

[3]) Stephanius, Prolegom., 8. Langebek i S. R. D. II, 608. Dahlmann, Forschungen I, 151. Jfr. Velschow, Prolegom., IV.

[4]) Molbech, C., Saxo Grammaticus i Nyt Historisk Tidsskrift V, 49. Jfr. Vilh. Andersen, Tider og Typer. Erasmus I, 49.

[5]) Velschow, Prolegom., XXX, XXXIV.

i Paris [1]. Paludan-Müller har låtit Saxo såsom Absalons »scriba» följa ärkebiskopen på hans resor och krigståg alltifrån slutet av 1150:talet samt vara ögonvittne till en följd av de händelser han skildrar i sin historia [2]. Jörgen Olrik, som låtit Saxo födas först något efter 1150, utgår i sina undersökningar från att han först omkring 1180 trätt i Absalons tjänst. A. D. Jörgensen har fört Saxo på krigståg mot venderna [3]; Ludvig Daae gjort honom till deltagare i Valdemar I:s norska krig [4]. Velschow slutligen har med stöd av Liber daticus Lundensis funnit sannolikt, att Saxo avlidit den 29 maj, troligen mellan åren 1208—1220; Jörgen Olrik att det skett först under tiden omkring 1220—1225 [5].

Den detaljerade kännedom om Saxo och hans levnadsförhållanden Saxoforskningen sålunda visar vilar med sina ständigt kontrasterande uppfattningar uteslutande på lösa gissningar och identifikationer av Saxo med alla kända Saxoner [6]. Den stöder sig på ofta invecklade och ständigt skiftande hypoteskedjor, vilka sammanknutits under ett rent subjektivt vägande av sannolikhet mot sannolikhet; den har framvuxit under ständig polemik mot föregångarna, stundom påverkad av en skånings eller själländares patriotiska önskan att åt sitt land förvärva glansen av Saxos namn. I ingen punkt kan denna kunskap tillmätas vetenskapligt värde. Den är närmast jämnställd Arild Huitfelds påstående, att ärkebiskop Peder Saxesen i Lund var en son till Saxo Grammaticus, och hans antagande, att Andreas Sunesen avsagt sig

---

[1] Sakses Danesaga, ov. av Jörgen Olrik III, 6, 13.

[2] Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 356, 337.

[3] Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 215. A. D. Jörgensen, Bidrag, 231. Jfr. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 217.

[4] Ludvig Daae, Nogle Studier i Saxo Grammaticus, i Norsk Historisk Tidskrift IV: 4, 130.

[5] Velschow, Prolegom., LIII; Sakses Danesaga, ov. av Jörgen Olrik III, 15. — Anteckningen i Liber daticus härrör enligt Weeke, Lunde Domkapitels Gavebøger, 136, först från mitten av 1200:talet.

[6] Endast en Saxo har lämnats obegagnad, en i Vita S:ti Vilhelmi nämnd munk, som gick omkring och gjorde underverk med den helige abbotens tand. Vitæ sanct. dan., 344, 346, 348.

ärkebiskopsdömet till förmån för denne Peder, därför att hans fader en gång dedicerat honom sin krönika [1]). I grund och botten äro den nyare Saxoforskningens resultat i dessa frågor vunna genom tillämpning av historiska metoder, vilka icke äro så alldeles olika dem som danskhataren Johannes Magni en gång använde, då han förvandlade Saxo till en sachsare vid namn Johannes, eller biskop Nordin, då han, auktoriserad av Fant, upptäckte, att Saxos verk var en förfalskning av triumviratet Kristiern Pedersen, ärkebiskop Birger och biskop Lage Urne; en förfalskning, vilken hade att tacka den lärde parisiske boktryckaren Jodocus Badius — möjligen författare till Valerius Maximus och Marcianus Capella — för sin latinska stil [2]).

Det bevarade historiska materialet tillåter varken namngivning av Saxos förfäder eller fastställande av hans födelse- och dödsår; hans livstid kan endast bestämmas genom de approximativa gränser, som låta sig angiva för hans verks avfattning. Om Saxos levnadsförhållanden är det mesta, som med större säkerhet kan vetas, sagt i de korta uppgifterna hos honom själv och Sven Ågesen samt i Absalons testamente. Till dem kan endast läggas, att Saxo på något sätt varit särskilt knuten till Själland. Det framgår av de inom Saxoforskningen ofta framhållna, ensidigt själländska synpunkter han stundom anlägger och av den starka själländska nationalitetskänsla, som här och var lyser igenom hans framställning [3]); därför talar även den rika själländska, speciellt till Roskilde knutna tradition, som spåras runt om i hans verk. Däremot förefinnes ingen tvingande anledning att, såsom allmänt gjorts, räkna Saxo till det kyrkliga ståndet. »Clericus» i Absalons testamente och i den sena själländska krönikan behöver endast angiva, att han varit Absalons skri-

[1]) Huitfeld, Danmarkis rigis krönicke. Köpenhamn 1650, fol. I, 187.

[2]) Joh. Magnus, Gothorum Sveonumque Historia. Rom 1554. Förvandlingen sker endast i Hemming Gads tal mot danskarna. Liber XXIII, cap. 21. — Fant, E. M., Monumentorum veterum historiæ Sveogothicæ prolegomena. Uppsala 1814. III, 16. Jfr. P. Er. Müller i Dansk Literaturtidende 1816, n:o 36, 37.

[3]) Velschow, Prolegom., IV.

vare och en lärd man [1]). De åsikter Saxo företräder äro snarare den humanistiskt bildade lekmannens än munkens eller prästens, och hans latin vittnar, att han mera är hemma i Valerius Maximus och de klassiska författarne än i Vulgata och kyrkofäderna [2]).

För fastställandet av den tid då Saxo skrev sina Gesta Danorum möter den första närmare fixerbara terminus post quem i det omnämnande av Svenssönerna, som Sven Ågesens krönika innehåller [3]): »Inter quos successive quinque regio fulserunt diademate. Quorum gesta superfluum duxi plene recolere, ne crebrius idem repetitum fastidium pareret legentibus: quum, illustri archiepræsule Absalone referente, contubernalis meus Saxo elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit» ɔ: »Av Sven Estridsens söner buro fem efter varandra konungakronan, Vad dessa utfört har jag

---

[1]) »Clericus» betyder under medeltiden förutom medlem av det kyrkliga ståndet även »lärd» i allmänhet samt skrivare eller sekreterare. — Clerici dicti etiam qui literis imbuti erant, viri literati ac docti, quod clericos potissimum literatura ac eruditio spectaret. — Clerici præterea dicuntur scribæ, actuarii et amanuenses judicum, vel officialium regiorum, aut qui sumptus quotidianos ad officia ac munera spectantes, in acta referunt, aliaque obeunt munia, quæ sine qualicunque doctrina præstari nequeunt». Du Cange, Glossarium, v. clericus.

[2]) A. D. Jörgensen, Bidrag, 231. Steenstrup, Saxo Grammaticus och den danske och svenske Oldhistorie, i Arkiv f. nordisk filologi. XIII, 103. Vilh. Andersen, Tider og Typer. Erasmus I, 68, 71, samt nedan sid. 40 n. 3 anförd litteratur. — Den ofta återvändande uppfattningen, att litterär bildning på Saxos tid varit ett uteslutande prästerligt privilegium håller icke fullt streck. Arnold skriver i sin skildring av danskarna i Chronica Slavorum III: 5: Scientia quoque litterali non parum profecerunt, quia nobiliores terre filios suos non solum ad clerum promovendum, verum etiam secularibus rebus instituendos Parisius mittunt. Ubi litteratura simul et idiomate lingue terre imbuti, non solum in artibus sed etiam in theologia multum invaluerunt. Siquidem propter naturalem lingue celeritatem non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam in negotiis ecclesiasticis tractandis boni decretiste sive legiste comprobantur.

[3]) Angående tidigare försök att fastställa tiden för Saxos författarskap se nedan sid. 19.

ansett överflödigt att närmare framställa, då ett och samma, alltför ofta upprepat, skulle kunna inge mina läsare leda; efter vad hans högvördighet ärkebiskop Absalon meddelat har nämligen min vän Saxo bestämt sig för att på sitt mera formfulländade språk giva en utförlig skildring av vad alla dessa utfört» [1]).

[1]) S. R. D. I, 56. Jfr. för annan läsart — gesta executus prolixius insudabat — Waitz i Neues Archiv XII, 15. Holder-Egger i Neues Archiv XIV, 151. — Enligt Paludan-Müllers inom dansk Saxoforskning, trots Waitz kraftiga gensaga (Neues Archiv XII, 20), sanktionerade uppfattning (Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav, 47, samt Historisk Tidsskrift, IV: 5, 345) skola orden »Absalone referente» icke hänföras till Sven Ågesen och betyda, att det är Absalon, som meddelat denne vad Saxo hade för händer. Det är, säger Paludan-Müller, icke nödvändigt att tolka orden så, när man bortser från de tryckta upplagornas interpunktion och icke heller naturligt, då därigenom framkommer den mycket besynnerliga meningen, att fast Sven kände Saxo och stod i ett sådant förhållande till denne, att han kallar honom sin kontubernal, »tältkamrat», skulle han likväl icke av Saxo själv utan först genom Absalon, om vilken man icke vet, att han stått i förbindelse med Sven, ha fått underrättelse om Saxos beslut att skriva Sven Estridsens och hans söners historia, och detta ledsagat av den i Absalons mun ohövliga, för Sven förödmjukande anmärkningen, att Saxo kunde göra det i ett bättre språk än han. Enligt Paludan-Müller är det språkligt lika berättigat och giver en långt bättre mening, om man hänför orden »Absalone referente» till Saxo i stället för till Sven Ågesen; meningen är, att Sven har sin kännedom om Saxos förehavande från denne själv och vad som särskilt är av vikt: Saxos framställning av Sven Estridsens och hans fem söners historia i 11.—13. böckerna visar sig grundad på Absalons berättelser. Jörgen Olrik (Historisk Tidsskrift VIII: 2, 217) upptager denna Paludan-Müllers bevisföring och går ännu ett steg längre: han förklarar, att även rent språkligt sett förefaller en annan översättning än Paludan-Müllers onaturlig. »Efter vad Absalon har meddelat mig» skulle långt hellre, säger han, heta secundum relationem Absalonis eller endast relatu Absalonis, men icke Absalone referente; det är visst ytterst sällsynt att träffa en dubbel ablativ, som icke skall hänföras till själva satsens subjekt, utan till meddelarens underförstådda subjekt. Dessutom, tillägger han, betyder referens också annorstädes hos Sven Ågesen »hjemmelsmand» (cum non pigritia, verum potius referentis inopia, multos illustres transcurrerim. S. R. D. I, 48).

Granskar man argumenteringen för Paludan-Müllers uppfattning, vilken i sina konsekvenser blivit av grundläggande betydelse för Saxoforskningen, ligger det onekligen intet besynnerligt däri, att Sven Ågesen av Absalon skulle fått höra vad hans kontubernal Saxo hade för händer. Det är icke besynnerligare än om en lundensisk vetenskapsman genom tredje person får höra om

Sven Ågesens krönika avslutas med skildringen av hertig Bogislavs av Pommern länshyllning av Knut VI år 1185 och bör vara skriven icke allt för långt efter denna händelse [1]). Vid denna tidpunkt har alltså Sven Ågesen hört, att Saxo bestämt sig för att skriva. Frågan är närmast vad. Enligt Velschow, som framhåller, att Sven Ågesens framställning även av historien efter Svenssönernas tid är tämligen kortfattad, Danmarks historia under konungarna av Sven Estridsens dynasti till och med år 1185 (11.—16. böckerna) [2]); enligt A. D. Jörgensen från Sven Estridsen till år 1170 [3]); enligt Paludan-Müller, som finner, att Sven Ågesen i överensstämmelse med innehållet i sina ord även underlåtit att berätta något om Sven Estridsens regering, dennes och hans söners historia [4]); enligt Jörgen Olrik sönernas [5]). Endast den senare uppfattningen äger givetvis stöd i Sven Ågesens uttalande. Den terminus post quem, som under sådana omständigheter fram-

en dansk väns vetenskapliga förehavanden. Det i detta sammanhang så mycket omskrivna ordet »contubernalis» behöver nämligen icke, som Velschow (Prolegom., XXI), Paludan-Müller (Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? 92) och Jörgen Olrik (Historisk Tidsskrift VIII: 2, 216) mena, betyda »husfælle» eller »tältkamrat», en översättning, i enlighet med vilken den förstnämnde gjort Sven och Saxo till kolleger i Lunds domkapitel, de senare fört dem begge på vendertåg, utan endast — om också icke på Saxos latin, som A. D. Jörgensen (Bidrag, 230) och Jörgen Olrik anföra, men varpå ingen vikt ligger — kamrat, vän; ordet är till både ursprung och senare generalisering jämnställbart med det romanska camerata (Heraeus i Archiv f. lat. Lexikographie und Grammatik XII, 276). Att närmare bemöta Paludan-Müllers av Jörgen Olrik upptagna tanke, att Sven Ågesen ordagrant återgiver Absalons ord, torde icke vara behövligt; det mot Sven Ågesen ohövliga, som skulle ligga i uttalandet om Saxos bättre språk, är naturligen icke en ohövlighet av Absalon mot Sven utan en hövlighet av den senare mot Saxo. Rent språkligt sett är slutligen Paludan-Müllers översättning avgjort osannolik; den bleve först sannolik, om den ifrågavarande satsen hade den ändrade ordställningen: quum contubernalis meus Saxo illustri archiepræsule Absalone referente elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit.

[1]) Dahlmann, Forschungen I, 180. A. D. Jörgensen, Bidrag, 220.

[2]) Velschow, Prolegom., XXXIX.

[3]) A. D. Jörgensen, Bidrag, 224, 226.

[4]) Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 344.

[5]) Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 218.

går av detta, är att Saxo enligt Sven Ågesens uppfattning kort efter 1185 bestämt sig för att skriva den del av sitt verk, som omfattar Svenssönernas historia.

Att denna terminus verkligen är riktig, framgår av förhållandet mellan Sven Ågesens och Saxos verk. En jämförelse dem emellan giver, som senare skall visas, till resultat, att Saxo i Knut den heliges, Erik Ejegods, Knut Lavards och konung Nils' historia använt Sven Ågesens framställning.[1]) Inflytandet från Sven Ågesen är emellertid icke inskränkt till Svenssönernas historia. Det sträcker sig också från Saxos behandling av Harald Gormsens historia fram till Sven Estridsens[2]); det kommer därjämte, som även senare skall visas, till synes i hans företal och i Erik Emuns historia[3]) samt i berättelsen om Vermund och Uffe i sagohistorien.[4]) För dessa delar av Saxos verk är därmed samma terminus post quem fastställd som för Svenssönernas tid. För Knut den stores historia ryckes denna ännu ett steg fram i tiden. Saxo har i densamma använt Sven Ågesens skrift om vederlagen, vilken enligt Sven Ågesens eget uttalande är yngre än hans krönika och för den händelse uttrycket »Valdemar den förste» i dess inledning är ursprungligt, knappast torde vara skriven förrän sonen Valdemar den andre intagit tronen.[5])

[1]) Se nedan sid. 91, 121, 145, 168. Att Saxo skrivit Knut den heliges historia efter 1186 framgår även av att han i densamma begagnat Knut VI:s eller Valdemar II:s stadfästelsebrev av 1186 och 1203 på Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka. Se nedan sid. 97.

[2]) Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, 6, 50, 60, samt nedan sid. 42.

[3]) Se nedan sid. 34, 175.

[4]) Waitz har i Neues Archiv XII, 24, påpekat den påfallande likheten i enskildheter mellan Sven Ågesens och Saxos framställningar av Vermunds och Uffes historia; då emellertid överensstämmelsen mellan deras verk i övrigt undgått honom, har han icke vågat fastställa förhållandets karaktär. Jfr. Axel Olrik, Kilderne til Sakses Oldhistorie II, 182.

[5]) Kinch, J., Om den danske Adels Udspring fra Thinglid, i Aarbøger 1875, 258. Jörgen Olrik, Krøniker fra Valdemarstiden, 89, 99. Jfr. P. E. Müller, Kritiske Bemærkninger, 121. Sven Ågesen själv (S. R. D. III, 142) synes antyda det blivande förhållandet till Saxo. Han har, skriver han i inledningen till vederlagen, icke gjort sitt försök till översättning av tilltro till sin egen

Sven Ågesens skrifter giva sålunda en terminus post quem för stora delar av Saxos verk fram till Erik Emun. Samma terminus för den följande delen av verket lämnar Knytlingasagan. Saxo har nämligen, såsom i denna avhandling senare skall visas, från berättelsen om borgarkrigen efter Erik Lam använt samma källa som sagan. [1]) Denna gemensamma källa slutar först med år 1187 och bör sålunda ha förelegat avslutad tidigast detta år. Avfattningstiden även för Saxos verk från borgarkrigen efter Erik Lam faller sålunda efter 1187.

För bestämmandet av en terminus ante quem för Saxos verk i dess helhet erbjuda hans ord i tillägnan till Valdemar II en utgångspunkt: »Siquidem præter paternæ hæreditatis amplitudinem conspicua regni incrementa finitimorum oppressione sortitus Albiæque reciprocos fluctus propagatae dominationis labore complexus, haud mediocre claritatis monumentum celeberrimis laudis tuæ titulis adjecisti. Ita antecessorum famam atque opinionem operum magnitudine supergressus, ne Romani quidem imperii partes armis intentatas liquisti». ɔ: »Du har icke blott genom arv förvärvat ett stort rike, utan själv ökat dess omfång genom att underlägga dig angränsande land, och genom att utsträcka ditt välde över de båda stränder Elbe sköljer lagt en icke ringa glans till glansen av ditt ryktbara namn. Dina företrädares rykte och anseende har du genom storheten av dina bragder vida överglänst; du har icke ens lämnat det romerska kejsarriket oberört av dina vapen.» [2]) Redan Suhm och efter honom

lärdom eller förmåga, icke heller för att i inbilsk tilltagsenhet stå mera kunniga i vägen, utan snarare för att till dem, som äro mera hemma i att väl uttrycka sig, lämna ett material, som de kunna utarbeta i ett mera formfulländat språk (materiam elegantiori stilo elaborandam). I avslutningen upprepar han samma tanke; det återstår nu, heter det, att våra efterföljare skola utfylla bristen på välklingande uttryck och fulländа denna skrift i ett mera formfulländat språk (tractatum hunc elegantiori stilo consumment). Artighetsuttrycken äro desamma som de, vilka Sven Ågesen använder om Saxo i sin krönika.

[1]) Se nedan sid. 179.

[2]) Saxo, 9.

Dahlmann, ha framhållit, att dessa Saxos ord icke gärna kunna avse en tidigare tid än åren 1206—08, då Valdemar II på den södra Elbestranden erövrat Artelnburg och efter att hava slagit en bro över floden på samma strand uppförde fästet Harburg; de ha i enlighet härmed ansett, att Saxo slutfört sitt verk vid denna tid, en uppfattning, till vilken även Velschow och Paludan-Müller anslutit sig.[1] Hans, Axel och Jörgen Olrik ha åter antagit, att Saxos ord snarare syfta på Valdemars krigståg på andra sidan Elbe 1216 och att de äro skrivna detta eller ett av de närmast följande åren. Åsikten har närmare preciserats till att Saxos verk måste ha förelegat avslutat före 1222, då Andreas Sunesen, som det tillägnades, detta år nedlade sin kyrkliga värdighet.[2]

Detta sista år torde vara ogensägligen riktigt såsom en sista terminus ante quem. Möjligen låter sig emellertid denna flyttas tillbaka till 1219. Om Saxo avslutat sitt verk mellan detta år och 1222 skulle han otvivelaktigt icke vid framställningen av det danska väldets tillväxt under Valdemar II ha förbigått den ärorika landvinning, som blev en följd av Estlands erövring 1219. Men själva huvudfrågan, huruvida Saxo avslutat sitt verk kort efter 1206—08 eller först efter 1216 låter sig icke besvara. De panegyriska uttalandena i företalet äro allt för svävande för att icke kunna hänföras likaväl till den ena som den andra tidsperioden.

För ett bestämt parti av Saxos verk låter sig emellertid en långt tidigare, ofta påpekad terminus ante quem fastställa. I 11. boken, mot slutet av Knut den heliges historia, förekommer ett uttalande om Birger Brosa: »Birgerum, qui et nunc extat, Svetiæ ducem.»[3] Då jarlen, så vitt man kan se, dog 1202 måste dessa ord vara nedskrivna innan eller icke allt-

[1]) Suhm IX. 105, 137. Dahlmann, Forschungen I, 153. Velschow, Prolegom., XLV. Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 373.

[2]) Hans Olrik i Nordisk Tidsskrift f. Filologi III: 1, 138. Axel Olrik, Kilderne til Sakses Oldhistorie II, 300. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 212. Herrmann, Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus, 468.

[3]) Saxo, 592.

för lång tid efter detta år och det parti av Saxos verk, i vilket de förekomma, tillhöra en tidigare tid.

Resultatet av den här företagna undersökningen är alltså, att de delar av Saxos verk, vilka omfatta tiden från Harald Gormsen fram till Sven Estridsen samt Svenssönernas och Erik Emuns historia ävensom berättelsen om Vermund och Uffe i sagohistorien, äro skrivna efter Sven Ågesens krönika, vars avfattningstid ligger ej alltför långt efter 1185; att Knut den stores historia är skriven efter Sven Ågesens skrift om vederlagen, vilken stammar från tiden efter dennes krönika, och framställningen av tiden från borgarkrigen efter Erik Lam senare än den för Saxo och Knytlingasagan gemensamma källan, vilken förelegat färdig tidigast 1187. Avslutningen av Saxos verk ligger efter åren 1206—08 och före 1222, möjligen 1219; dock tillhör i varje fall en del av Knut den heliges historia tiden före 1202.

I nära sammanhang med frågan om tiden för Saxos författarskap står den i den moderna Saxoforskningen centrala frågan, om Saxo utarbetat sitt verk i den ordning de olika böckerna följa varandra eller i någon annan.

Före Velschow var det förra den enda uppfattningen; efter honom har, åtminstone inom dansk historieforskning, lika obestritt en motsatt uppfattning varit härskande. Enligt Velschow har Saxo först skrivit sista halvdelen av verket (11.—16. böckerna), omfattande tiden från Sven Estridsen till Knut VI (1047—1185); till detta, det ursprungligen planlagda arbetet, har han därefter lagt den första halvdelen (1.—10. böckerna).[1] Delvis i anslutning härtill anser A. D. Jörgensen, att Saxo utarbetat sitt verk i tre avdelningar: först tiden 1047—1170 (11.—första hälften av 14. boken), därefter det föregående (1.—10. böckerna), slutligen de sista åren 1170—1185 (sista hälften av 14.—16. böckerna).[2] Paludan-

[1]) Velschow, Prolegom., XXXVII.

[2]) A. D. Jörgensen, Bidrag, 224.

Müller har givit en tredje förklaring. Saxo har enligt honom först skrivit den 14. boken, ett verk för sig, och i följd därmed de sista böckerna (15.—16.), så Sven Estridsens och hans söners historia (11.—13. böckerna), därefter sagotiden (1.—8. böckerna), slutligen tidsskedet mellan den rena sagotiden och Sven Estridsen (9.—10. böckerna).[1] En tysk forskare, P. Herrmann, som gjort Saxos verk till föremål för en stilistisk undersökning, sätter också 14. boken såsom det ursprungliga verket; han låter Saxo till detta först foga 15. 16. och 13. böckerna, därefter 11. 12. och 10., sannolikt i nu nämnd ordning, samt den sista geografiska hälften av företalet; den sist skrivna sagohistoriens böcker anser Herrmann ha tillkommit i ordningen 3. 4. 5. 6. 7. 2. 1. 8. 9; i spetsen för det hela skall Saxo därefter ha satt den första hälften av företalet.[2] Senast har Jörgen Olrik bestämt ordningen på ett femte sätt: först Svenssönernas historia (sista hälften av 11.—13. böckerna), det ursprungligen planlagda verket, sedan 14. boken till o. 1170 samt de första böckerna av sagohistorien; efter Absalons död resten av sagohistorien och 9. 10. och första hälften av 11. boken (dessa senare säkerligen till sist) samt dessutom slutet av 14. samt 15. och 16. böckerna.[3])

Åsikten att Saxos sista böcker, alla eller endast några, äro utarbetade före de första har i sina olika avskuggningar blivit av grundläggande betydelse för deras värdesättning såsom historiska källskrifter; deras avfattningstid har därmed ryckts närmare den tids händelser de avhandla, och de ha, vad Valdemarstiden angår, helt eller delvis framträtt under den auktoritet en nära samtidighet skänker. Saxos tre sista böcker, säger Paludan-Müller, framstå icke som den gamle mannens bearbetningar av den redan döde Absalons meddelanden, utan såsom resultatet av samtidiga uppteckningar och underrättelser. I dessa tre böcker, fortsätter han, äga

[1]) Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 333.

[2]) Herrmann, Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus, 466.

[3]) Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 211. Jfr. Sakses Danesaga, ov. av Jörgen Olrik, III, 9.

vi en samtidas uppteckningar, som måste sägas vara trovärdiga både i sin helhet och i detaljer, åtminstone intill dess de stötas omkull genom ett mycket starkt motbevis. [1]) Praktiskt taget har denna uppfattning varit rättesnöret för alla framställningar av denna tids historia.

En översikt över huvuddragen av den bevisföring, som förebragts för de växlande uppfattningarna rörande tidsföljden i Saxos författarskap, torde vara nödvändig. Den är det så mycket mera, som den även är ägnad giva en inblick i de kritiska metoder, som varit och äro härskande inom Saxoforskningen.

Velschow söker i första hand stöd för sin teori i antagandet, att Absalon, som givit Saxo i uppdrag att skriva, och själv, såsom Velschow anser, lämnat honom det största materialet för de trenne sista böckerna, även haft intresse av att granska den del av Saxos verk, vilken innehöll hans egna berättelser om sig själv och sin tid. Saxo mottog emellertid, enligt egen utsago, uppdraget att skriva av *ärkebiskop* Absalon; denne kunde därför på grund av sin framskridna ålder, fortsätter Velschow argumenteringen, knappast vänta att få se den senare delen av Saxos verk färdig, om Saxo hade begynt skriva sin historia från början; det kunde endast ske, om han börjat med denna del. Redan detta gör för Velschow sannolikt, att det senare varit fallet. Med denna uppfattning till bakgrund tolkar han därefter Sven Ågesens uttalande om Saxos beslut att skriva Svenssönernas historia. Han finner av detta, att Sven Ågesen, som anser det överflödigt att utförligt behandla denna, icke synes ha ansett detsamma vad beträffar de föregående konungarnas historia, och slutsatsen blir, att Saxos plan från början varit inskränkt till Danmarks historia under konungarna av Sven Estridsens dynasti. Stöd för denna åsikt finner Velschow ytterligare i iakttagelsen, att Hvidetraditionen i Saxos verk, vilken han antager stamma från Absalon, icke sträcker sig längre tillbaka än till Sven Estridsens tid, samt i Saxos uppgift om den 1202

[1]) Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 379.

döde Birger Brosa såsom levande; Saxos verk från Sven Estridsens tid bör på grund härav vara slutfört före Absalons och Birger Brosas död och sålunda före Gesta Danorum i sin helhet. Ett säkert bevis upptäcker Velschow i tvenne av Saxo i 11. boken använda uttryck »nostri temporis dux» och »noster princeps», vilka han anser åsyfta Valdemar I och vara skrivna i dennes livstid. Då Valdemar I dog den 12 maj 1182, och Saxo, enligt Velschows mening, icke kan ha begynt att skriva före fastan 1179, då Absalon, enligt hans beräkning, vigdes till ärkebiskop, sluter han, att den förra delen av 11. boken, i vilken de citerade uttrycken förekomma, är att räkna bland det av Saxo först skrivna. Saxos sex sista böcker antager Velschow ha förelegat färdiga kort tid efter de sista händelser de avhandla; han styrker detta med att de på grund av materialets art böra ha tagit kortare tid i anspråk än de tio första samt med att Saxo i annat fall sannolikt skulle ha omnämnt de nya strider, vilka följde hertig Bogislavs död 1187. Saxos tystnad om dessa händelser blir slutligen för Velschow ett nytt bevis för satsen, att de sista böckerna avfattats före de första.

A. D. Jörgensen polemiserar mot Velschows säkra bevis, tolkningen av uttrycken »nostri temporis dux» och »noster princeps», samt mot uppfattningen, att Saxo skulle ha börjat skriva redan under Valdemar I:s tid. [1]) Men det oaktat står för honom påståendet, att Saxos plan från början varit av mindre omfattning såsom utan tvivel i huvudsak riktig. Han anför såsom

[1]) A. D. Jörgensen, Bidrag, 224, framhåller, att det av Sven Ågesens ord (decreverit) tämligen otvivelaktigt framgår, att Saxo, då dessa nedskrevos, ännu icke begynt att skriva, att uttrycket »nostri temporis dux» åtminstone efter nutidens språkbruk långt snarare gäller en död än en regerande konung (jfr. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 229) samt att uttrycket »noster princeps» av Saxo, i det sammanhang det står, icke användes såsom någon beteckning för samtidighet utan i motsättning till de ryska och engelska konungarna, vilka även omtalas. A. D. Jörgensen påpekar dessutom, att Saxo i början av 13. boken använder uttryck om Danmarks gräns mot Tyskland, vilka näppeligen kunna ha begagnats före år 1187, samt att han omtalar Eskils avstående av ärkebiskopsgods till Valdemar I i ord, som icke kunna vara skrivna i den senares livstid.

ganska naturligt, att Absalon önskade Ylvingarnas och därmed sin egen släkts historia skriven, under det att det låg mera avlägset för honom att tänka på den tidigare ohistoriska tidsåldern; han tillägger, att Absalon rimligtvis har tänkt sig Saxos verk närmast som en fortsättning på Adams. Vad som gör, att A. D. Jörgensen sätter gränsen för detta Saxos första verk icke till 1185 utan till 1170, är dels att vid denna tidpunkt erbjöd sig, som han uttrycker det, en naturlig vilopunkt — Valdemars och Absalons verk hade då med Rügens erövring, Knut Lavards helgonförklaring, Knut VI:s kröning av den försonade ärkebiskop Eskil, Erling jarls länsmanskap i Viken och vendernas avgörande nederlag till sjöss, tillsvidare nått sin avslutning — dels att Saxos verk, sådant det nu föreligger, vittnar om ett »afsnit» på denna punkt; den närmast följande delen finner nämligen A. D. Jörgensen påfallande bristfällig, vad säkert, säger han, lättast förklaras därav, att den är utarbetad efter Absalons död, så att denna pålitliga källa här svikit författaren, medan hans egna minnen icke räckte så långt tillbaka i tiden (dessa synas däremot begynna omkring 1176).

Paludan-Müllers undersökningar, i all sin romantiska obundenhet bärande genialitetens omisskänliga märke, följa helt andra vägar än de båda föregångarnas. Hans bevis för att den 14. boken är ett verk för sig och den av Saxo först utarbetade grundar sig dels på bokens oproportionerliga storlek i förhållande till de övriga, dels på iakttagelsen, att det senare partiet av boken — »Absalonspartiet» — »till stor del består av högst livfulla skildringar av enstaka händelser, som väl i texten äro stilistiskt samarbetade, men i det inre sammanhanget tämligen löst förbundna» samt ofta »oproportionerligt utförda in i minsta detaljer utan att vidare bidraga till händelsekedjans utveckling.» Paludan-Müller antager de livfulla skildringarna stamma från anteckningar, vilka Saxo, Absalons »scriba», gjort såsom ögonvittne av händelserna och »nedskrivit under det ännu friska intrycket av de märkliga eller uppskakande scenerna»; spörjer man åter, säger han, »vad som kan ha förmått författaren till att göra denna

11. bok så stor, skall man, då grunden icke kan sökas i innehållet eller framställningsformen, som är densamma i de närmast föregående och efterföljande, ha svårt att finna något annat svar än att Saxos verk icke är att förstå som en helhet, som är indelad i 16 böcker, utan att den 11. boken är ett verk för sig, som författaren har haft liggande färdigt, då han gick att redigera hela sitt historieverk; däri ligger tillika, att den 11. boken är det först utarbetade partiet och utarbetat, förrän planen var lagd till hela verket.» Den är enligt Paludan-Müllers förmodande en samtidshistoria, utarbetad vid den tid, med vilken framställningen slutar, Absalons tillträdande av archiepiskopatet 1178. De båda följande böckerna finner Paludan-Müller även bära prägel av samtidighet och i ett fall av att vara nedskrivna på stället; han anser med stöd av några nya antaganden, att de såsom en direkt fortsättning av 11. boken och dess Absalonsparti äro skrivna i flykt med händelserna. I sin konstrikt sammanfogade hypoteskedja, vars alla led här icke kunna följas, når Paludan-Müller härmed fram till den tid, då Saxo, enligt Sven Ågesens utsago, skall ha bestämt sig för att skriva, såsom Paludan-Müller uppfattar det, Sven Estridsens och hans söners historia på grundval av Absalons berättelse; han förmodar, att detta parti, som varken till form eller innehåll erbjöd svårigheter för Saxo, kan ha förelegat färdigt redan omkring 1190. Såsom ytterligare grund för att de tio första böckerna först därefter utarbetats anför Paludan-Müller, att det i dessa tio böcker här och var finnes »et Fremblik ud over det umiddelbart foreliggende til Saxos Samtid», men att det i de sex sista böckerna icke finnes någon tillbakablick till Saxos framställning av de äldre tiderna. I sista hand finner Paludan-Müller ett stöd för sin uppfattning i att de båda sista böckerna av de tio första, särskilt den 10., äro de ur historisk synpunkt svagaste i verket, och i att Saxo i dem låter den latinska bearbetningen av folkpoesien falla; han tyder det som ett tecken på författarens med åldern avtagande krafter.

Liksom Velschow och efter honom A. D. Jörgensen

tager Jörgen Olrik sin utgångspunkt i Sven Ågesens uttalande om Saxo. Han utläser ur detta, att Saxo kort efter 1185 var i gång med att uppteckna vad Absalon berättade honom om Svenssönernas historia. Från detta »positiva vetande» fastslår Jörgen Olrik med vad han kallar rätt stor säkerhet, att allt som ligger före Svenssönerna ännu vid denna tid föll utanför Saxos plan och, »om också kanske knappast med fullt så stor säkerhet», att Saxo ännu endast sysslade med att skriva Danmarks historia under de fem Svenssönerna. Jörgen Olrik genomgår därefter Saxos 11. bok för att undersöka, om det av Saxos eget verk kan hämtas grunder till stöd för eller gendrivande av denna uppfattning. Han finner stöd för densamma; han upptäcker inre egendomligheter i den 11. boken, vilka avgjort tyda på att Saxo begynt sin Danmarkshistoria just med konungavalet på Isöre efter Sven Estridsens död. Skildringen av de första Svenssönernas historia finner han bestämt skilja sig från skildringen av Sven Estridsens; den är i motsats till denna icke sammansatt av ett flertal olikartade fragment, utan helstöpt; den dröjer icke vid kyrkan och dess män, utan skildrar konungarnas politik och riksstyrelse; den ser icke de skildrade tilldragelserna på avstånd utan dömer om konungarna och deras gärning från en bestämd politisk ståndpunkt, en ståndpunkt, som enligt Jörgen Olrik uppenbarligen väl sammanfaller med Absalons egen. Med tillfogande av nya antaganden ansluter sig Jörgen Olrik i övrigt än till Velschow och A. D. Jörgensen än till Paludan-Müller. Han framhåller dessutom, att det icke gärna kan tänkas, att Saxo först efter Absalons död skulle hava börjat utarbetandet av sagohistorien — vad heller ingen gjort —, då hans ord i företalet om huru Absalon nödgade honom till arbetet uppenbarligen måste gälla hela verket och kommer i samband härmed till antagandet, att Saxo samtidigt med utarbetandet av 14. boken, och kanske ännu tidigare, begynt göra anteckningar till Danmarks sagohistoria.

Ett halft sekels arbete från Velschow till Jörgen Olrik har på detta sätt hopat ett virrvar av förmodanden och gissningar — här endast följt i huvudpunkterna — till stöd för

de olika teorierna om den ordning, i vilken Saxo avfattat sitt verk. I virrvarret möta åtskilliga iakttagelser, som tvivelsutan äro fullt riktiga. Men de bevisa i intet fall vad man vill att de skola bevisa. De »Fremblikker», i allt fem, Paludan-Müller iakttagit i Saxos tio första böcker hänvisa icke på minsta sätt till Saxos text i de följande böckerna utan endast till händelser i hans egen samtid. De livfulla, lösligt sammanbundna skildringarna i Absalonspartiet ådagalägga varken att Saxo varit ögonvittne till händelserna eller, när det är fråga om en stilist av Saxos rang, att de äro nedskrivna samtidigt eller ens nära samtidigt med händelserna; efter samma metod skulle Saxo kunna göras till samtida med Starkad, kung Frode och många andra sagotidens hjältar och till ögonvittne av deras bedrifter. De 9. och 10. böckernas svaghet ur historisk synpunkt och skillnaden i Saxos behandling av Sven Estridsens historia och hans söners bevisa den förra icke Saxos ålderdomssvaghet, den senare icke, att han begynt sin historia med konungavalet på Isöre efter Sven Estridsens död; i första hand kan av dessa förhållanden ingen annan slutsats dragas än att Saxo i 9. och 10. böckerna arbetat på grundval av ett begränsat och otillförlitligt material, samt att i Svenssönernas historia ett rikare material stått honom till buds, ett material, vid vars sammanfattande helt naturligt Valdemars- och Absalonstidens synpunkter gjort sig gällande.

Den enda fasta punkten i alla de slingrande beviskedjorna är Sven Ågesens ord om Saxo. Av dem följer emellertid icke, att Saxo en gång bestämt sig för att skriva och verkligen skrivit ett verk, som endast omfattat den tidrymd, på vilken man låtit dem syfta. Sven Ågesen pointerar visserligen, att Saxos beslut avser en skildring av vad Svenssönerna utfört, men det är därmed icke sagt, att Sven Ågesen icke endast applicerat ett meddelande av allmännare omfattning på denna bestämda punkt i sin historia. En antydan om att så verkligen är fallet synes möjligen ligga i de ord i sagohistorien, med vilka Sven Ågesen även hänvisar till en efterföljare, en samvetsgrann och flitig forskare, som skulle medtaga vad han i sin krönika utelämnat (diligenti relinquo

indagandum successori, ut quod ex eclipsi prætermisi memoriæ, sollicitus investigator suppleat) [1]); tydligt framgår det av Saxos egna ord i företalet till hans verk. Det finnes däri intet om att detta från början skulle varit avsett att hava, än mindre att det haft ett ringare omfång. Tvärtom, säger Saxo med en ordvändning från Justinus, om vars betydelse intet tvivel kan råda, att Absalon uppdrog åt honom att skriva, icke de eller de konungarnas historia, utan Danmarks historia: »res Danicas in historiam conferendi» [2]).

Det är under dessa förhållanden icke möjligt att konstatera något i spörsmålet om den ordning, i vilken Saxo skrivit sitt verk och därigenom skapa någon som helst utgångspunkt för en kritisk värdesättning av detsamma. Verket självt saknar alla användbara antydningar därom; och den ingående kännedom om Saxos individuella arbetssätt, som vore erforderlig för spörsmålets lösning, står icke att vinna [3]).

I det företal, med vilket Saxo inleder sina Gesta Danorum, tillägnar han Andreas Sunesen och Valdemar II sitt verk och lämnar i sammanhang därmed en redogörelse för dess tillkomst och källor. Han skriver om verkets tillkomst: »Cum cæteræ nationes rerum suarum titulis gloriari voluptatemque ex majorum recordatione percipere soleant, Danorum Maximus Pontifex Absalon patriam nostram, cujus illu-

[1]) S. R. S. I, 48. Sven Ågesens hänvisning har icke undgått A. D. Jörgensen, Bidrag, 226, och Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 220. »Men», säger den senare fullföljande A. D. Jörgensens tankegång, »uttryckens obestämdhet visar tydligt, att det här endast är en framtidsmöjlighet han räknar med, i motsättning till de positiva och bestämda uttryck, vari han omtalar Saxos planer att skriva Svenssönernas historia».

[2]) Saxo, 1. Jfr. Waitz i Neues Archiv XII, 19.

[3]) En stilistisk undersökning av Saxos verk skulle möjligen kunna tänkas leda till något fast resultat i fråga om ordningsföljden mellan de olika böckernas eller delarnas avfattning. P. Herrmanns gör det icke. Den vilar på den obevisade satsen, att ju flera lån från klassiska författare Saxos böcker uppvisa, ju yngre äro de. Omvändningen av satsen torde vara lika, om icke mera, berättigad.

strandæ maxima semper cupiditate flagrabat, eo claritatis et monumenti genere fraudari non passus, mihi, comitum suorum extremo, cæteris operam abnuentibus, res Danicas in historiam conferendi negotium intorsit; inopemque sensum majus viribus opus ingredi crebræ exhortationis imperio compulit . . . Quo evenit, ut parvitas mea, quamvis se prædictæ moli imparem animadverteret, supra vires niti, quam jubenti resistere præoptaret, ne, finitimis factorum traditione gaudentibus, hujus gentis opinio potius vetustatis obliviis respersa, quam literarum monumentis prædita videretur . . . imperiumque negligere veritus, audacius quam efficacius parui; quamque ingenii mei imbecillitas fiduciam negabat, ab hortatoris amplitudine mutuatus». ɔ: »Då andra folk pläga sätta en ära i de brägder de utfört och glädjas vid minnet av sina förfäder, kunde Absalon, danskarnas ärkebiskop, icke fördraga, att vårt fädernesland, för vars förhärligande han alltid brann av iver, skulle sakna slik namnkunnighet och eftermäle och då alla andra vägrade att åtaga sig värvet, har han välvt över på mig, den ringaste i sitt följe, att skriva Danmarks historia och genom makten av sina täta anmaningar tvingat mig, den därtill oförmögne, att gripa mig an med ett arbete som överstèg mina krafter . . . Jag visste, att jag icke var vuxen en börda som denna, men jag har i min ringhet hellre velat spänna mina krafter över förmågan än motsätta mig Absalons bud; jag har gjort det i avsikt, att vårt folks gamla namn och rykte icke skulle vara som begravna i tidens glömska och stå utan skriftligt minnesmärke, när grannfolken ha sin glädje av att minnas svunna bragder . . . I fruktan att försumma hans bud har jag lytt med större dristighet än förmåga och från anmanarens storhet hämtat den tillförsikt min egen ringa begåvning förvägrade mig». Döden hade emellertid bortryckt Absalon, innan Saxos verk blev färdigt. Saxo utbeder sig därför i stället efterträdarens, Andreas Sunesens, protektion »mot den vedersakares tadelsjuka, som begabbar allt stort och märkligt». I de ord han riktar till Valdemar II anhåller han även om dennes protektion och överseende; han fruktar, att han snarare kommit att röja sin okunnighet och

sina svaga gåvor än att han tillfyllestgörande mäktat framställa hans fäderneätts historia.

I redogörelsen för sina källor framställer sig Saxo som en historieskrivare utan alla inhemska föregångare. »Quis enim», säger han, »res Daniæ gestas literis prosequeretur? quæ nuper publicis initiata sacris, ut religionis, ita Latinæ quoque vocis aliena torpebat. At ubi cum sacrorum ritu Latialis etiam facultas accessit, segnities par imperitiæ fuit, nec desidiæ minora, quam antea penuriæ, vitia extitere . . . Igitur oneri cunctis præteriti ævi scriptoribus inexperto rudes laboris humeros subjicere coactus». ɔ: »Vem skulle kunnat skriva Danmarks historia? Detta nyss kristnade land stod lika fjärran kristen trosbekännelse som romerskt tungomål. Och när med kristen gudstjänst även detta tungomål kom i bruk, var lojheten lika stor som oförfarenheten och slöhetens laster icke mindre än förut ovetandets . . . Den börda alla en gången tids skriftställare låtit ligga blev jag tvungen att lägga på mina vid arbetet ovana skuldror». Han fortsätter: »Nec ignotum volo, Danorum antiquiores conspicuis fortitudinis operibus editis, gloriæ æmulatione suffusos, Romani styli imitatione, non solum rerum a se magnifice gestarum titulos exquisito contextus genere, veluti poetico quodam opere, perstrinxisse, verum etiam majorum acta patrii sermonis carminibus vulgata lingvæ suæ literis saxis et rupibus insculpenda curasse. Quorum vestigiis seu quibusdam antiquitatis voluminibus inhærens, tenoremque veris translationis passibus æmulatus, metra metris reddenda curavi, quibus scribendorum series subnixa non tam recenter conflata, quam antiquitus edita cognoscatur, quia præsens opus non nugacem sermonis luculentiam, sed fidelem vetustatis notitiam pollicetur . . . Nec Tylensium industria silentio obliteranda. . . . Quorum thesauros historicarum rerum pignoribus refertos curiosius consulens, haud parvam præsentis operis partem ex eorum relationis imitatione contexui, nec arbitros habere contempsi, quos tanta vetustatis peritia callere cognovi. Nec minus Absalonis asserta sectando, quæ vel ipse gessit, vel ab aliis gesta perdidicit, docili animo styloque complecti curæ

habui, venerandæ ejus narrationis documentum perinde ac divinum aliquod magisterium amplexatus». ɔ: »Jag vill icke lämna onämnt, att danskarna i äldre tid, efter att ha utfört glänsande bragder, sporrade av ärelystnad och i stil med romarna icke blott framställde sina stordåd på ett utsökt språk och med en viss poetisk flykt utan också drogo försorg om att deras förfäders bragder, som i kväden på modersmålet gingo från mun till mun, blevo med runor ristade på stenar och klippor. Dessa kväden har jag följt i spåren, som vore de skrifter från forntiden, och strävat att återgiva deras innehåll i trogen översättning, vers för vers; på dessa skrifter skall man finna, att mitt verk vilar, icke en dikt av nutiden, utan ett verk av forntiden själv; detta verk giver icke tomt ordprål, utan trogen kunskap om flydda tider . . . Icke heller skall isländarnas flit med tystnad förbigås . . . Deras rika historiska skatter har jag med vetgirighet rannsakat och sammanskrivit en icke ringa del av detta verk med deras berättelser såsom källor; jag har icke föraktat att bruka dem som sagesmän, då jag visste, huru kunniga de voro i vad som rörde forntiden. Icke mindre har jag följt Absalons berättelser och lagt mig vinn om att troget uppfatta och nedskriva vad han berättat mig om sina egna och andras handlingar; hans vördnadsbjudande berättelser ha av mig hållits i helgd som himmelsk visdom» [1]).

Saxos företal har inom dansk historieforskning alltid betraktats som en historisk källa av hög rang och hans uppgifter i detsamma ansetts lämna en säker utgångspunkt för bedömandet av hans Gesta Danorum. Till dessa uppgifter har man i första hand vänt sig, när det gällt att bestämma Saxos källor. Med ledning av dem har man förnekat, att Saxo, åtminstone i nämnvärd grad, använt äldre historieskrivares skrifter och överhuvud skriftliga källor. Saxo har med rätta, säger Velschow, i sitt företal kunnat betrakta sitt verk som det första i sitt slag i Danmark och sig själv som sitt folks förste historieskrivare [2]).

[1]) Saxo. 1—9.

[2]) Velschow, Prolegom., LVII. För konungalängder och något doku-

Av de källor Saxo angiver i sitt företal ha de inhemska kvädena och isländarnas berättelser tagits i anspråk för sagohistorien, och Axel Olrik har med en metod vitt skiljaktig från den historiska, den enligt vår mening enda riktiga, till och med företagit en tvedelning mellan den danska och den norsk-isländska traditionen i denna del av Saxos verk [1]). Absalons berättelser åter ha funnit användning för den historiska delen av Gesta Danorum. Men, tillägger Velschow, Absalon är här nämnd ensam endast därför, att han varit den viktigaste och förnämste sagesmannen; det finnes ingen anledning betvivla, att utom ärkebiskopen även många andra Saxos samtida genom muntliga berättelser om vad de själva sett under sitt liv eller hört av föräldrar och farföräldrar lämnat materialet till de sju sista böckerna. Till Absalons egna berättelser återför Velschow en stor del av 11. 12. och 13. böckerna samt så gott som hela 14. 15. och 16. Han finner det sannolikt, att vad Absalon meddelat Saxo delvis varit skrivna anteckningar [2]). Den betydande roll Absalon och Hvidesläkten spela i Saxos framställning samt A. D. Jörgensens och alla följande forskares återupptagande av den Stephanii-Sperlingska identifikationen av Saxo med Absalons i hans testamente nämnde klerk med samma namn har ytterligare styrkt, att Absalons egna berättelser varit Saxos

ment gör dock Velschow en reservation; han anser därjämte i likhet med P. Er. Müller, Kritiske Bemærkninger, 121, att Saxo för sin framställning av Knut den stores vederlag begagnat antingen samma eller också ett likartat förlag som Sven Ågesen i sin skrift om vederlagen. Prolegom., LXVIII, LXIX. — Jfr. A. D. Jörgensen, Bidrag, 256. Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 342, 346, 351. Steenstrup, Normannerne I, 7, och i Danmarks riges historie, I, 712. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 262, 233. — Dahlmann, Forschungen I, 191, 192, går så vitt, att han till och med finner, att Saxo »försmådde» och »stötte bort» skriftliga källor.

[1]) Axel Olrik, Kilderne til Sakses Oldhistorie, I, II. Jfr. Steenstrup, Saxo Grammaticus og den danske og svenske Oldhistorie, i Arkiv f. nord. filologi XIII, 101, och Axel Olrik, Tvedelingen av Sakses Kilder, sammastädes XIV, 47. Jörgen Olrik har i sin översättning av Saxo fortsatt denna uppdelning av Saxos källor för början av den historiska tiden. Det sker utan spår av bevisföring.

[2]) Velschow, Prolegom., LXIII.

huvudkälla. Sin avrundning för den äldre tiden har teorien erhållit genom Paludan-Müllers tolkning av Sven Ågesens ord »Absalone referente»; Sven Estridsens och hans söners historia eller enligt Jörgen Olrik endast sönernas (11.—13. eller sista delen av 11.—13. böckerna) har genom denna bevisats vara grundade på Absalons berättelser. Uppfattningarna om Saxos källor för de följande tre böckerna ha däremot något gått i sär. Paludan-Müller, som sätter Saxos födelseår till omkring 1140 och historien efter Svenssönernas tid såsom den först utarbetade, anser såsom förut nämnts, att densamma i stora delar vilar på Saxos egna iakttagelser såsom ögonvittne av händelserna samt vid sidan därav på meddelanden från Absalon och hans närmaste och från andra betydande män [1]). Jörgen Olrik, som låter Saxo födas först omkring 1150, polemiserar häremot. Han finner »ikke ringeste væsensforskel i stil og i åndspræg» mellan 13. och början av 14. boken; intet tyder för honom på att Saxo gjort något större uppehåll vid slutet av 13. boken; berättelsen glider liksom av sig själv vidare; Absalon har fortsatt att berätta, Saxo att skriva. Även själva Absalonspartiet och delvis de båda följande böckerna tillskriver Jörgen Olrik Absalons »minnen» om sina personliga upplevelser. Först i skildringen av de stormiga uppträdena i Lunds domkyrka vid Absalons val till ärkebiskop får han en viss förnimmelse av att det förutom Absalons personliga minnen kanske också i Saxos verk finnes ett element stammande från Saxos egna upplevelser [2]).

Icke blott Saxos källuppgifter i företalet ha vunnit den danska historieforskningens tilltro. Även orden, att hans verk »icke är en dikt av nutiden, utan ett verk av forntiden själv», ha godtagits och lagts till grund för den härskande uppfattningen av honom som historieskrivare. De ha inom Saxoforskningen utformats till att Saxo, vad beträffar det historiska innehållet, endast varit en skäligen osjälvständig återgivare av de sägner och berättelser om gångna tider han

[1]) Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 337, 359.

[2]) Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 242, 243.

själv samlat bland folket eller hört av andra sago- och historieberättare. Hans verksamhet som historieskrivare skall, för att begagna A. D. Jörgensens ord, »ha bestått i att samla de spridda enskilda berättelserna, utvälja den bästa formen, anvisa den sin rätta plats och återgiva den på det främmande språket» [1]). Saxoforskningen har under de sista åren gått ännu längre längs denna linje. Man har i vissa fall nått till tron på direkt verbalinspiration, icke olik den, som gamla tiders teologer hävdade för evangelierna. Saxos verk är Absalons memoarer. Hans Olrik finner, att Absalon undfått planen till Danesagan och lånat Saxo sin egen statsmannablick på händelserna; det egendomliga stoffvalet likaväl som de ledande idéerna anser han väsentligen härröra från honom; »det är icke för mycket sagt, att Absalon själv talar till oss genom Saxos verk» [2]). Samma tro möter hos Jörgen Olrik. Saxo skall enligt honom i det hela blint ha följt sina sagesmän, och hans framställning, i varje fall från Svenssönernas tid, vara en trogen spegelbild av Absalons syn på Danmarks historia; Jörgen Olrik hör i stora delar av verket Absalons djärva och myndiga stämma bakom Saxos ord; han förklarar från denna ståndpunkt Absalonspartiets egendomligheter och kronologiska svårigheter, utskiljer partier, vilka icke tillhöra den ursprungliga, av Absalon inspirerade framställningen och drar sig icke för att företaga omflyttningar i texten, »då det sker för att återframställa Absalons berättelser i deras ursprungliga form» [3]).

---

[1]) A. D. Jörgensen, Bidrag, 256, 254.

[2]) Hans Olrik, Absalon II, 166.

[3]) Sakses Danesaga, ov. af Jörgen Olrik, III. Inledningen, passim. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, passim. Såsom prov på den bevisföring, som kommit till användning, kan anföras: »Også de ejendommelige kronologiske vanskeligheder i Absalonspartiet finder deres rimeligste forklaring herved (ɔ: at det overalt er Absalons minder om egne personlige oplevelser, som Sakse her gengiver): den ældre mand kan bevare mindet om det enkelte optrin med stor klarhed og kraft, men når det gælder at udrede tildragelsernes sammenhæng og trådenes mangfoldige slyng, kan hukommelsen let svigte, og i hvert fald dukker de enkelte træk ikke altid op i den rette inbyrdes orden. Der er derfor intet særlig mærkeligt i, at rækkefølgen af

Denna muntliga tradition, på vilken den danska historieforskningen ansett den historiska delen av Saxos verk vila, har även i det stora hela befunnits lämna »en säker kunskap om flydda tider». Den har med endast smärre jämkningar återberättats i alla framställningar av Danmarks historia, som vore den oändligt dyrbar för det historiska vetandet; den har använts såsom grundval för nya kombinationer och hypoteser med samma orubbliga tillförsikt som den säkraste urkund[1]).

Det är alltid en vansklig sak, att, såsom här skett,

de enkelte tildragelser i kongens strid med Eskil er noget forvansket, eller i at Sakse fortæller om Valdemars første Norgestog, der vistnok fandt sted 1165, umiddelbart efter skildringen af Valdemars Tysklandsrejse (efteråret 1162); selv om toget først senere fandt sted, har de norske sendemænd, der opfordrede Valdemar til at gribe ind i deres fædrelands skæbne, uden tvivl henvendt sig til ham allerede 1163, og Absalon har da rimeligvis fortalt alt det herhen hørende under ét, mens han havde denne tråd fat, uden at tænke på, at han derved stødte an mod tidsregningen». — »Man kan ikke i en eneste fortælling finde en enkelthed, der tydelig melder sig som Sakses personlige oplevelse. Selvfølgelig er f. eks. de udførlige og nøjagtige skildringer af de hedenske helligdomme på Rygen et øjenvidnes værk; men når Rosenberg f. eks. (Nordboernes Aandsliv II, 327) i anledning af skildringen af Rygevits stötte, der var »så høj, at Absalon, når han trådte ham på tæerne, knap kunde nå ham op til hagen med den lille håndøkse, han gerne bar hos sig», udbryder: Hvo føler ikke, at fortælleren har set Absalon tage dette mål af billedstøtten? — da kunde man med ligeså stor eller større ret formulere spørgsmålet således: Hvo føler ikke, att Sakse så at sige ordret gengiver Absalons mundtlige fortælling til ham (»han var så høj, at når jeg trådte ham på tæerne, kunde jeg lige nå ham op til hagen med min håndøkse»). Historisk Tidsskrift VIII: 2, 247, 251.

[1]) Endast den 10. bokens (Harald Gormsen — Magnus den gode) historiska källvärde har stått i låg kurs. P. Er. Müller, Kritiske Bemærkninger, 51. Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 351, 380. Men värdesättningen är rent teoretisk; boken användes fortfarande i de historiska framställningarna som en källskrift av hög rang. — Erslev, Sven Estridson og Biskop Vilhelm i Historisk Tidsskrift VI: 3, 602, har påvisat otillförlitligheten av Saxos Sven Estridsens historia (början av 11. boken) och velat ur historien utmönstra sägnen om biskop Vilhelm och Sven Estridsen. Steenstrup, Biskop Vilhelm og Kong Svend, i Historisk Tidsskrift VIII: 1, 1 har häremot i många punkter sökt hävda tillförlitligheten av Saxos Sven Estridsens historia och gjort gällande, att berättelsen om biskop Vilhelm och Sven Estridsen bör tros som historisk sanning. Jfr. Lauritz Weibull i Historisk Tidskrift f. Skåneland IV, 24 V, 116.

bedöma en medeltida författare och hans verk med utgångspunkt från hans egna uppgifter i sitt företal. Saxos uppgifter synas visserligen i fråga om utförlighet och bestämdhet icke lämna något övrigt att önska; men i vad mån äro de förtjänta av tilltro? En jämförelse mellan Saxos företal och andra samtida lämnar ett första svar på denna fråga.

De medeltida hagiografernas och historieskrivarnas företal likna i en punkt företalen i flertalet moderna svenska doktorsavhandlingar: de äro skrivna efter fastställbart schema. Men i motsats till vad i de moderna företalen i regel är fallet var schablonmässigheten under medeltiden icke inskränkt till den yttre formen. Zoepf har utläst schemat även för innehållet ur hagiografernas företal; en undersökning av historieskrivarnas visar, att samma huvudsynpunkter i regel, helt eller delvis, även här dominera. Författarna omtala, att de uppfordrats till arbetet av sina överordnade; de ha vägrat åtaga sig detsamma på grund av sin ringa kunskap, bördan har varit för tung för deras små krafter, men slutligen ha de dock i lydnad böjt sig för uppfordringen; de utbedja sig uppdragsgivarens protektion för verket mot vedersakare och avundsmän, hans erkännande, rättelse eller förkastande av detsamma, om det utfallit dåligt; de bedyra sanningen av vad de nedskrivit eller åtminstone det trogna återgivandet av traditionen. [1]) Den ödmjukhet, som kommer till synes i omtalandet av vägrandet och i betonandet av den egna obetydligheten, är, vad länge varit erkänt, en floskel på vilken intet kan byggas; om det andra inventariet i företalen, sanningsförsäkrandet, gäller detsamma; det återfinnes i så gott som alla slags medeltida historieverk — endast de mest opersonliga annalverken bilda här ett undantag — och det möter liksom under senantiken även hos de mest notoriska lögnare och sanningförvrängare. [2]) När slutligen historie-

---

[1]) Zoepf, L., Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert, 40, 50.

[2]) Schulz, M., Die Lehre von der historischen Methode bei den Geschichtsschreibern des Mittelalters (VI.—XIII. Jahrhundert), 9. Peter, H., Die Geschichtliche Litteratur über die römische Kaiserzeit bis Theodosius I und ihre Quellen, II, 180.

skrivarna, vad de ofta göra i samband med sanningsförsäkrandet, smycka sina företal med angivandet av sina källor, kan icke heller då deras uppgifter utan vidare tagas för goda. Medeltidens moralbegrepp, och icke minst de litterära, voro andra än nutidens. Ingenting var i själva verket vanligare än litterära stölder; de växlade mellan ordagrant avskrivande av hela verk och ett fritt användande av smärre partier. Ingen begärde ett noggrant angivande av källor; i många fall synas också företalens källuppgifter vara tillkomna uteslutande i retoriskt syfte, någon gång rent av för att dölja de verkligen använda källorna.

De meddelade utdragen ur Saxos företal visa, att Saxo punkt för punkt följt schemat. Han skriver på uppfordran av sin överordnade; han har länge vägrat att efterkomma densamma och då han slutligen tager den tunga bördan på sina skuldror, är han ödmjuk med de ödmjuke, sanningskär med de sanningskäre. Han smyckar sitt företal med uppgifter om de källor han använt, och då han tillägnar det färdiga verket åt sin samtids främsta personer, glömmer han icke att anropa dem om protektion mot de vedersakare och deras tadelsjuka. Icke ens motivet för verkets tillkomst, sådant Saxo låter Absalon formulera det, det patriotiska, är originellt. Något tiotal år tidigare hade samma, i medeltida historieverk sällsynta motiv förkunnats i Danmark, icke av Absalon, utan av Sven Ågesen i företalet till dennes krönika, och han hade gjort det i ord, som utgöra det direkta förlaget för Saxos.

Sven Ågesen. S. R. D. I, 43:	Saxo, 1, 2, 3:
Quum veterum in monumentis, operosa contemplatione, priscorum gesta, stilo conscripta elegantissimo, crebro perspicerem, diutinis suspiravi gemitibus, quod nostrorum Regum Principumque præclarissima gesta æterno deputarentur silentio . . . Satius etenim autuma-	Cum cæteræ nationes rerum suarum titulis gloriari voluptatemque ex majorum recordatione percipere soleant, Danorum Maximus Pontifex Absalon patriam nostram, cujus illustrandæ maxima semper cupiditate flagrabat, eo claritatis et monumenti genere fraudari non

bam, posteris nostris, . . . prævio exemplo, negligentiæ densitates penetrare, quam committere, ut illustrium gesta Principum vetustatis obfuscarentur caligine.

passus . . . Quo evenit, ut parvitas mea, quamvis se prædictæ moli imparem animadverteret, supra vires niti, quam jubenti resistere præoptaret, ne, finitimis factorum traditione gaudentibus, hujus gentis opinio potius vetustatis obliviis respersa, quam literarum monumentis prædita videretur. Igitur oneri cunctis præteriti ævi scriptoribus inexperto rudes laboris humeros subjicere coactus . . .

Jämför även:

. . . memoriæ quis conetur illustria Heroum facta commendare, obtrectationis tamen invidiam neutiquam declinabit

. . . obtrectationis livorem, qui maxime conspicuis rebus insultat.

Överensstämmelsen i denna punkt mellan Sven Ågesens och Saxos företal är otvetydig. Saxo sluter sig här som i regel annars utan angivande av källan i fråga om innehållet nära till föregångaren.

Det förhållande, i vilket Saxos företal står till andra medeltida, torde ligga klart. Det följer redan av detta, att uppgifterna i detsamma icke kunna användas som någon säker utgångspunkt för bedömandet av Gesta Danorum. Det metodiskt enda sunda är här som annars att taga utgångspunkten i verket självt; endast en kritisk granskning av detta, i detta sammanhang av dess historiska delar, kan leda till en säker värdesättning.

Den första grunden för en dylik har, vad beträffar mindre partier av Saxos verk, redan lagts genom vissa undersökningar om dess källor. Banbrytande har härvid varit Georg Waitz' påvisande, att Ordinale S:ti Kanuti ducis ligger till grund för motsvarande partier hos Saxo.[1]) Av olika for-

[1]) Waitz, G., Eine ungedruckte Lebensbeschreibung des Herzogs Knud Lavard von Schleswig. Abhandlungen d. königl. Gesellschaft d. Wissenschaften zu Göttingen VIII. Reich, H., Knud Lavard i Jahrbücher für d. Landeskunde d. Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg X, 233. Lauritz Weibull i Historisk Tidskrift för Skåneland V, 136.

skare ha Waitz' undersökningar fullföljts; det har emellertid skett nästan uteslutande vad beträffar Saxos framställning av Danmarks historia i historisk tid fram till Sven Estridsens död. Kinch har ställt utom allt tvivel, att Saxo i framställningen av Knut den stores vederlag använt Sven Ågesens skrift om denna.[1]) Storm har hävdat, att han stött sig på utdrag av Adam i framställningen av det 9. århundradets historia.[2]) Waitz själv har framhållit åtskilliga ställen, som visa, att Saxo begagnat Adam i Sven Tjugeskäggs, Knut den stores och Sven Estridsens historia samt Roskildekrönikan i den förstnämndes.[3]) Av Lauritz Weibull har visats, att väsentliga delar av Gorms och Harald Gormsens historia samt så gott som hela Sven Tjugeskäggs vila på Adam, Roskildekrönikan eller Sven Ågesen; av samme forskare har även letts i bevis, att Saxo i sin skildring av Sven Estridsen och biskop Vilhelm i stor utsträckning begagnat sig av Decretum Gratiani.[4]) Även Jörgen Olrik har i sin översättning av Saxo framhållit, huru användandet av Adam kan spåras i Gorms historia och huru inflytandet från honom, Roskildekrönikan och Sven Ågesen sträcker sig från Knut den store fram till och med Sven Estridsens historia.[5])

Dessa undersökningar av Saxos källor visa, att hans

---

[1]) Kinch i Aarboger 1875, 258. De här anförda paralellställena mellan Sven Ågesen och Saxo kunna ytterligare betydligt ökas.

[2]) Storm, G., Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie, 101.

[3]) Waitz i Neues Archiv XII, 21.

[4]) Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, 6, 48, 50, 53, 60, 90, 121. Densamme, Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke samt Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid i Historisk Tidskrift för Skåneland IV, 374, 35.

[5]) Sakses Danesaga, ov. av Jörgen Olrik II, 177, 221—284 passim. Jörgen Olrik anser, att Saxos begagnande av Adam från Knut den stores historia »synes at bygge mere på Genfortællinger end paa Adams egne Ord.» Roskildekrönikan och Sven Ågesen synes han däremot anse, att Saxo direkt begagnat. Hans antagande sid. 136, 142, att Annales lundenses utgjort mellanledet mellan Adam och Saxo kräver beviset, att dessa delar av annalerna äro äldre än Saxo. — Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII: I, 37, har även visat, att ett ställe i Magnus den godes historia hämtats ur Roskildekrönikan.

egna källuppgifter i företalet äro ofullständiga och att han förtigit stora delar av det material, på grundval av vilket han arbetat [1]). Undersökningarna ha samtliga varit inrik-

[1]) Sven Ågesen har begagnat ett förfaringssätt likartat Saxos; i sitt företal angiver han som sin källa muntlig tradition, men förtiger, även han, de litterära föregångare, vilkas verk han använt. — Usinger, Die dänischen Annalen und Chroniken des Mittelalters, 17, förmodar, att Sven Ågesen såsom källor använt oss obekanta konungalistor samt i enlighet med sitt eget uttalande — quantum ab annosis et veteribus certa valui inquisitione percontari, compendiose perstringam — huvudsakligen muntlig tradition; Waitz, M. G. SS. XXIX, 27, sluter sig till Usingers mening; Jörgen Olrik, Den ældste Danmarkskrønike, 6, och Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII: 35, anse åter, att han väl känt Roskildekrönikan, men, såsom den senare uttrycker det, värderat dess uttalanden och omdömen för vad de äro, »en galdesyg Særlings Ensidigheder», och icke använt den, utan endast polemiserat mot dess uppfattning av Knut den helige. Roskildekrönikans inflytande på Sven Ågesens framställning är emellertid större än man hittills antagit: det sträcker sig från Magnus den godes historia till och med Olav Hungers.

Roskildekrönikan. S. R. D. I, 377.	Sven Ågesen. S. R. D. I, 56.
Interea Sven obiit in Norvegia, frater Hartheknud. Tunc Normanni elegerunt Magnum filium sancti Olavi a concubina. . . . Sed non post multum temporis Hartheknud obiit. Cujus morte audita, Magnus, non immemor pacti, Daniam adiit manu magna et valida.	Quippe rex Norvagiæ Magnus, beati Olavi regis ex concubina filius, instructa classe Daniam invasit.
Cui occurrens Sven, regis Hartheknud ex sorore nepos, filius Estrid et Ulf, quem Gambleknud interfecit, tum navali bello, tum equis, cum eo certavit, ad ultimum victus, in Scaniam fugit. Qui cum Lundis prepararet iter suum, ut in Svethiam fugeret, ecce nuncii de Seland venientes, Magnum regem defunctum nunciant.	Cui rex Sveno occurrens, juxta Helghanes navale cum eo commisit bellum, in quo Magnus triumphavit, obtinuitque Jutiam, Fioniam, et Slaviam. Quem dum victor in Scaniam persequi moliretur, in Sialandia, casu inopinato, equi sternacis præcipitio, arbori illisus interiit.
Qui mox Seland reversus, deinde a Fiunensibus et a Jutensibus ultro in regem electus, Daniam per multos annos strenue gubernavit, et filios filiasque ex diversis	Ac postmodum Sveno restitutus regno, inquiete illius possedit gubernacula. Hunc regum patrem turba nominavit agrestis, eo quod numerosa filiorum prole uberrimus extiterit. Inter

tade endast på specialpunkter och avsett lösningen av vissa bestämda historiska problem, icke att giva någon värdesättning av Saxos verk i dess helhet. För detta ändamål ha de heller aldrig använts. Den danska Saxoforskningen har visserligen i allmänna ordalag och rent teoretiskt så gott som allmänt erkänt riktigheten av de äldre av dessa undersökningar [1]), de enda den haft att yttra sig över, men därvid har det, underligt nog, stannat. I de historiska framställningarna har man utan avbrott fortsatt att berätta historien efter Saxo; man har icke heller där märkt, att undersöknin-

---

mulieribus procreavit. Cujus filii V omnes reges uniusquisque post alium extiterunt. . . . Post cujus (ɔ: Svenonis) mortem, filius ejus Haroldus in regnum successit . . . Quartus iste filius Sven, vir optimus, rector justissimus. Hic silvas, a solis potentibus obsessas, communes fieri jussit. Quo mortuo frater ejus Kanutus in regnum levatus est. Hic cum populum quadam nova lege et inaudita ad tributum, quod nostrates Nefgjald vocant, coegit, a Jutia in Fyuniam fugatus, Othynshö in ecclesia sancti Albani martyris, ante altare, magna confessione cordis, martyrizatus est . . . Convenientibus igitur regni primatibus, Olavum fratrem ejus in regem assumpserunt, consortemque totius regni Daniæ fecerunt. In cujus temporibus ingens fames Daniam per novem annos optinuit, ut vix ab illicitis escis et interdictis se abstinuerit.

quos successive quinque regio fulserunt diademate. . .

Mortuo itaque Svenone rege, filius ejus Haraldus, quem ob benignitatis mollitiem, Cotem cognominabant, successit in regno. Hic primus leges Danis in regiæ electionis loco, jam dicto, (ɔ: Isore) præscripsit atque rogavit. Haraldo defuncto, frater ejus Kanutus in regno successit, quem Othoniensis ecclesia coronatum gloriatur habere martyrem: non, ut quidam arbitrantur propter nimiam crudelitatis sævitiam, vel jugum intolerabile, quod plebi crudelis irrogaverat . . .

Quo defuncto, frater ipsius Olavus in regni Danici successionem surrogatur. Cujus temporibus fames extitit validissima, adeo etiam, ut vulgaris eum assertio famelicum nuncuparet.

Vissa delar av Sven Ågesens framställning av Knut den stores historia grunda sig, i varje fall indirekt, på Adam II, 53, 55, 63. Därjämte har Sven Ågesen i Knut Lavards historia använt Ordinale S:ti Kanuti ducis. Gertz, Vitae sanct. dan., 175.

[1]) Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 346. A. D. Jörgensen, Bidrag, 256. Steenstrup, Danmarks riges historie, I, 712. Jfr. dock Hans Olrik, Knud Lavard, 15, och Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 241.

garna om hans källor för vissa partier av hans verk från grunden kullstörtar den hävdvunna uppfattningen av dettas värde.

Källundersökningarna giva en inblick i Saxos arbetsmetoder. Denna står att vinna redan av Waitz' undersökning, men det kanske mest typiska exemplet på dem lämnar framställningen av Sven Tjugeskäggs historia, vars genesis tack vare ett sällsynt rikhaltigt bevarat material i många punkter kan klarläggas. Grundtanken i framställningen är, att Sven Tjugeskägg är en hednisk, till följd av de förföljelser han låtit övergå de kristna, av gud med ständiga olyckor straffad konung; först efter hans omvändelse till kristendomen vändes hans regering i lycka. Denna grundtanke har Saxo tagit från Adam. Men i skildringen av de enskilda händelserna följer han än denne, Roskildekrönikan eller Sven Ågesen var för sig, än sammansmälter han dem med varandra eller med skildringar och motiv från en oss, stundom från annat håll känd, stundom helt okänd, muntlig eller skriftlig tradition; detta material vidgar och omarbetar han slutligen med självständiga synpunkter och moraliserande eller litterära utbroderingar. Framställningen av orsakerna till upproret mot Harald Gormsen är sålunda en omskrivning av Sven Ågesen, kombinerad med ett från »Svolderslaget» känt sägenmotiv, under det att den roll Saxo tillskriver Sven Tjugeskägg vid upprorets utbrott utgör en mellanform mellan Adams och Sven Ågesens uppfattningar; skildringen av striden mellan Harald och Sven stammar varken från den ene eller andre utan är rent sägenartad med sin triplering av händelserna och sin förvandling av Adams hedniska Jumne till sagornas Jomsborg; den slutar emellertid med att efter Adam omtala Haralds död och begravning. Berättelsen om Svens bortrövande av jomsvikingarna har åter, för att taga ännu ett exempel, tillkommit genom en kombination av Roskildekrönikan och Sven Ågesen med bibehållande av Adams grunduppfattning såsom bakgrund; på Roskildekrönikans uppgift, att Sven bortrövats trenne gånger har Saxo med talrika utvik-

ningar, delvis orsakade av kontakt med andra sägenkretsar, utplottrat de uppgifter Sven Ågesen, som endast känner ett bortrövande och håller Sven för kristen, meddelar om händelsen [1]).

Från en annan sida framträder Saxos arbetsmetod i hans skildring av Sven Estridsen och biskop Vilhelm. Han har i densamma, såsom redan nämnts, till stor del hämtat sitt material från Decretum Gratiani; på grundval av detta har han i detalj utformat hela sin berättelse om Sven Estridsens exkommunikation och botgöring och lämnat en karaktäristik av biskop Vilhelm i hans förhållande till Sven Estridsen, svarande till den idealbild av en medeltida biskop Gratianus uppställer [2]).

Arbetsmetoderna giva en ny bild av historikern Saxo och en ny värdesättning av hans verk för de delar källundersökningarna hittills omfattat. Saxo är icke längre den folkloristiske fonograf man hårdnackat gjort honom till. Han är i stället i dessa delar av sitt verk den kammarlärde historieskrivaren, vilken i sitt arbete följt samma metoder, som långt in i nyaste tid varit historieskrivningens: kompilationens och den fria kombinationens. Med en litterär historieskrivares suveräna frihet har han därvid handskats med sina källor. Det i hans öron råa och barbariska medeltidslatin, som mötte honom hos hans historieskrivande föregångare, har han stilistiskt omarbetat efter det mönster den antika silveralderns historieverk lämnade, i första hand Valerius Maximus och Justinus [3]); han har för att begagna Erasmus av Rotterdams ord omsatt medeltidslatinet i »en stil, som aldrig slappas eller sover, därtill i en förunderlig ordrikedom, en mängd av senten-

[1]) Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, 45.

[2]) Lauritz Weibull i Historisk Tidskrift för Skåneland IV, 35.

[3]) Stephanius' undersökning i Saxoupplagan angående Saxos stilistiska förebilder har fullföljts av P. Er. Müller i dennes Saxoupplaga samt av C. Knabe i P. Herrmann, Erläuterung zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus. Saxos efterbildande av Justinus har framför allt påvisats av Abr. Gronovius i de av Saxoforskningen förbisedda noterna till hans Justinusupplagor 1719 och 1760.

ser, en beundransvärd omväxling av bilder och figurer, så att man icke nog kan förvåna sig över, varifrån en dansk man på hans tid kunnat skaffa sig ett sådant herravälde över språk och stil» [1]. Endast här och var har glömt sig kvar en verbalanklang eller en satsfogning tillräckliga att förråda hans källa. Liksom språkformen har Saxo även förändrat innehållet och denna förändring har icke varit inskränkt endast till en löslig sammanfogning eller sammanjämkning av källorna, ett påklistrande av personliga reflexioner och synpunkter, genom vilkas upplösande och borteliminerande de olika källorna, såsom någon gång skett, skulle kunna rekonstrueras i sin ursprungliga form. Det har varit en fullständig omstöpning, stundom under införande av för ämnet helt främmande material. Den har utförts med en konst och en sinnrikhet, vilken i långliga tider gäckat alla forskningens försök att finna reda i Saxos källor, den har lett till en historisk framställning oftast vitt skiljaktig från den, som träffas i källorna.

Inför de resultat undersökningarna av Saxos källor och arbetsmetoder lämna faller hans framställning av Danmarks historia fram till Sven Estridsens död sönder och samman [2]. Den blir liksom så många andra äldre och yngre »lärda» historieverk så gott som genomgående vär-

---

[1]) Erasmus Rotterdamus, Dialogus, cui titulus Ciceronianus, 1251. Neapoli Nemetum 1517. — Saxos senklassiska latin har varit svårbegripligt för den vid medeltidslatinet vande. Författaren till den jylländska krönikan har omskrivit hans verk. Quia opus suum diffusum est in pluribus locis, multaque dicuntur magis propter ornatum, quam propter veritatem hystorie prosequendam, insuper et stilus suus nimium obscurus est propter plurima vocabula et poëmata diversa, moderno tempore inconsveta; ideo hoc opusculum excerptum de illo, ponit planis verbis notabiliora gesta ibi descripta, cum addicione aliquorum, que post dictum opus editum acciderunt. S. R. D. II, 288.

[2]) Jörgen Olrik har i sin översättning av Saxo sökt rädda en mångfald av hans sägner åt historien genom det ständigt återvändande antagandet, att de innehålla en historisk kärna, men han har ständigt glömt det enda som är av vetenskapligt värde, att påvisa denna historiska kärna. Metoden är, såsom Kristian Erslev i annat sammanhang anmärkt (Historisk Tidsskrift VI: 3, 609), densamma som den, vilken i en äldre kritiks dagar förskaffade Danmark en till synes säker historia tillbaka till Kristi födelse och ännu längre.

delös för skrivandet av det tidevarvs historia den avhandlar. Dess värde är i första hand litterärt och historiografiskt. Men i båda dessa avseenden kan den icke skattas nog högt. Den har bevarat en rik skatt av sägner och den skänker, vad här endast kort antytts, en ingående inblick i en stor medeltida historieskrivares arbetsmetoder och historieuppfattning; den bär därjämte vittnesbörd om den kunskap Valdemarstidens främste historiker ägde om en tid, som låg hundra år och mera före hans egen.

Undersökningarna av Saxos källor ha, såsom förut framhållits, i allmänhet icke sträckt sig utöver tiden till Sven Estridsens död och de torde även för denna epok icke vara helt avslutade: Saxo har för Magnus den godes och Sven Estridsens historia, utöver vad tidigare visats, på ett par ställen begagnat Roskildekrönikan och Sven Ågesen, för karaktäristiken av Sven Estridsen Adam och Ailnoths Knut den heliges legend. [1]) För tiden efter Sven Estridsen har det uppslag till

[1]) Roskildekrönikan. S. R. D. I, 377:

Tunc Hartheknud et Magnus rex Norvegiæ talem conditionem inter se fecerunt, et super reliqvias cum juramento firmaverunt, ut, qui diutius viveret, superstes regnum defuncti acciperet, duoque regna quasi hereditario jure possideret. Sed non post multum temporis Hartheknud obiit. Cujus morte audita, Magnus, non immemor pacti, Daniam adiit manu magna et valida. Cui occurens Sven, regis Hartheknud ex sorore nepos, filius Estrid et Ulf, quem Gambleknud interfecit, tum navali bello, tum equis, cum eo certavit, ad ultimum victus, in Sca-

Sven Ågesen. S. R. D. I, 56:

Quippe rex Norvagiæ Magnus, beati Olavi regis ex concubina filius, instructa classe Daniam invasit. Cui rex Sveno occurrens juxta Helghanes navale cum eo commisit bellum, in quo Magnus triumphavit, obtinuitque Jutiam, Fioniam, et Sla-

Saxo, 538, 539, 540, 543, 545:

Itaque (Canutus). . . conditione defectorem aggreditur, jurejurando pactus, ejus, qui prior decederet, superstiti regnum esse cessurum. . . In hanc pacti fidem utraque pars sacramento convenit. . . Canutus, cum biennio regnasset, defungitur. . . Quod audiens Magnus, Daniam, perinde ac sibi mutuæ pactionis lege debitam ipsiusque Canuti testamento legatam, æquis popularium animis occupat, Svenonique, cognationis rationem edenti, pristinam fœderis conditionem opponit. . . Igitur in Jutia prius maritima, deinde equestri pugna sinistris congressus auspiciis,

en källundersökning Waitz givit däremot icke vunnit annan efterföljd än påvisandet av trenne enstaka ställen, där Saxo

niam fugit. Qui cum Lundis prepararet iter suum, ut in Svethiam fugeret, ecce nuntii de Seland venientes, Magnum regem defunctum nunciant.	viam. Quem dum victor in Scaniam persequi moliretur, in Sialandia, casu inopinato, equi sternacis præcipitio, arbori illisus interiit.	utraque victus concessit in Fioniam... Sveno vero, desperatis jam rebus, in Scaniam, ut diximus, profectus, Svetiam . . .revisere proponebat. Quem Magnus concitato animi impetu subsecutus, cum oppidum Alexstadiam præteriret, deturbato per occursum leporis equo, trunco, cujus præacuti forte stipites eminebant, adactus extingvitur.

Överensstämmelsen mellan Roskildekrönikan och Saxo i skidringen av Sven Estridsens strider med Magnus den gode har tidigare framhållits av Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII:1, 37.

Adam III, 53:	Ailnoth. Vitæ sanct. dan., 85:	Saxo, 557:
Et cum multis virtutibus polleret, sola ægrotavit luxuria.	Sed et, quia liberalium non expers erat studiorum et diuinarum non inscius lectionem, religionis cultum euehere non neglexit; immo sanctorum ecclesias, in quibus erant locis, regali auctoritate prouexit et, in quibus hactenus non fuerant, erexit, clerumque ac pontifices tam adaugere quam et uenerari operam duxit.	Hic quum liberalitate illustris, beneficentia celeber, cunctisque humanitatis partibus perfectissimus haberetur, etiam sacrarum ædium condendarum ornandarumque curam intentissime edidit, rudemque adhuc sacrorum patriam ad cultiorem religionis usum perduxit. Verum hunc morum candorem sola libidinis intemperantia maculabat. Complurium namque illustrium puellarum castitate delibata, ut nullum ex matrimonio, ita complures ex pellicibus filios sustulit.

Jörgen Olrik har i sin översättning av Saxo, III, 47, 43, flyttat denna karaktäristik jämte Saxos följande uppräkning av Svens söner från dess plats i Sven Estridsens historia fram till början av Svenssönernas. Det har skett »för att återställa Absalons berättelse i dess ursprungliga form», då karaktäristiken enligt Olrik »snarast bör antagas vara inspirerad av Absalon som ett slags

använt Roskildekrönikan. [1]) Dogmerna, att Saxo icke i nämnvärd grad använt skriftliga källor utan byggt på muntlig tradition och egna iakttagelser och att Absalon, den danska samtidens störste man, huvudpersonen i stora delar av de skildrade händelserna, bäraren, som man menar, av Hvidesläktens vidlyftiga tradition, varit den som i främsta rummet inspirerat eller dikterat, gälla här ännu utan inskränkning inom dansk historieforskning. Så egendomligt det låter, står också i fråga om historisk tillförlitlighet denna över mera än ett århundrade spännande muntliga tradition ännu så gott som genomgående höjd över alla tvivelsmål, när det gäller de tre sista böckerna, och tillerkännes en solid auktoritet i de föregående. De tvivel, som uppstått, när Saxos berättelser och uppgifter tangerat det övernaturliga eller råkat i ohjälplig strid med andra och äldre källor, ha genomgående hävts genom någon mindre strykning eller lättare jämkning och harmonisering. Med dylika har man även mött de ansatser till ett annat betraktelsesätt i fråga om värdesättningen av Saxo, som på enstaka punkter gjorts gällande från tyskt vetenskapligt håll. P. Er. Müllers Kritiske Bemærkninger från 1830 äro här ännu grundläggande för dansk historieforskning. [2])

inledning till skildringen av Svenssönernas historia och i så fall hör till de tidigast skrivna delarna; ty man måste nog förutsätta, att Saxo vid verkets början så att säga har föreställt Svenssönerna för läsarna». Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 230.

[1]) Den ældste Danmarks krönike, ov. av Jörgen Olrik, 6. Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII: 1, 36.

[2]) I den mån frågorna om Saxos levnadsförhållanden och hans verks tillkomst lämnat tid och rum har den danska historiska kritiken koncentrerat sig på lösandet av de kronologiska problem Saxos verk erbjuder. Christiani Zeitrechnung der Geschichte Valdemars I, so wie Saxo sie erzählt. Suhm, VII. P. Er. Muller, Kritiske Bemærkninger, och i Saxoupplagan. Velschow i Saxoupplagan. Hovgaard, O. A., Tidsregningen i Valdemar I:s Historie etc., i Historisk Tidsskrift IV: 2, 170. Saxo själv synes, såsom Paludan-Müller skarpt framhållit, ha saknat föreställning om tidsbestämningarnas betydelse för historien. Hans verk innehåller icke ett enda årtal och först från fjortonde boken kan överhuvud talas om någon kronologi i detsamma. Denna är emellertid av den osäkraste beskaffenhet. Händelserna äro icke ordnade efter år; de äro endast sammanknutna genom

Det är redan framhållet, att Saxo i sitt företal hänvänder sig till Andreas Sunesen och Valdemar II med anhållan om deras protektion för sina Gesta Danorum. Han har aldrig behövt någon främmande protektion för hela den senare hälften av sitt verk. Med kraften av sitt snille skapade han själv den Absalonsgestalt, som här möter, och gestalten har skyddat denna del av Gesta Danorum icke blott »mot den vedersakares tadelsjuka, som begabbar allt stort och märkligt», utan även mot historisk kritik. Icke nog härmed. Ur Saxos Absalonsgestalt har historieforskningen sökt förklara hans verk; denna gestalt har slutligen berövat Saxo detsamma. Saxo har nedsjunkit till den ringe pennföraren för Absalons, sin egen skapelses, tankar och berättelser.

---

allmänna tidsuttryck såsom: eodem tempore, per idem forte tempus, interjectis diebus, primo vere, autumno, peractis hybernis o. s. v., eller genom allmänna stilistiska vändningar såsom: postea, postmodum, post hæc o. s. v. Det följer redan av denna Saxos »vid denna tid» eller »följande vår» kronologi, att de kronologiska problemen i hans verk mestadels äro olösliga; icke två av de historici, säger Paludan-Müller med rätta, som arbetat på att uppgöra en tidräkning för Valdemar I:s historia efter Saxo, äro eniga; äro de det i en eller några punkter, äro de oeniga om andra. Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift V: 4, 333. Jfr. Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 244.

SVENSSÖNERNA. KNUT LAVARD. ERIK EMUN.

Knut den helige.

När Saxo skrev sin Knut den heliges historia, förefanns redan en rikhaltig litteratur om den danske helgonkonungen. Tidigast hade dennes levnad och död lockat präster och munkar i Odense, platsen för hans martyrisation och huvudorten för hans dyrkan, till historisk framställning. Sannolikt vid Knuts elevation 1095 hade, av namnformerna att döma, en angelsachsare avfattat en inskription om Knuts och hans mäns martyrdöd den 10 juli 1086, den s. k. »Tabula Othoniensis» [1]. Kort efter Olav Hungers död den 18 augusti 1095 — i varje fall före Knuts translation 1101 — hade denna inskription följts av den första utförliga skildringen av Knuts lidandes historia »Passio sancti Kanuti regis et martyris», författad av en till S:t Albans kyrka i Odense knuten man [2].

[1] Vitæ sanct. dan., 60, 29. Gertz, Knud den Helliges Martyrhistorie, 2, 41.

[2] Vitæ sanct. dan., 62, 34. Gertz, Martyrhistorien, 6, 64. — De av Hans Olrik i Danske Helgeners Levned, 5, anförda skälen för antagandet, att författaren till Passio näppeligen varit en dansk man, ha vederlagts av Gertz, Martyrhistorien, 64. Men Gertz eget antagande sammastädes, att Passios författare varit av angelsachsisk härkomst vilar på lika osäker grund som Hans Olriks; det baserar sig enbart på iakttagelsen, att Passios författare vid omtalandet av Knut den heliges planer på Englandståget för en gångs skull vid sidan av de moraliska och religiösa motiven för en Knuts handling även ställer ett mera världsligt, »att Knut genom sina krigares tapperhet ville befria anglernas folk från en ovärdig träldoms tunga ok». »Så kunde näppeligen någon annan tala än en man av angelsachsisk härkomst», anser Gertz. Om mannens härkomst vetes ingenting. — A. D. Jörgensens uppfattning i Bidrag, 189, och i Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 799, 878, att Passio skulle vara författad för att stödja Erik Ejegods anhållan hos påven om Knuts kanonisation, grundar sig, såsom Gertz, Martyrhistorien, 68, visat, på en missuppfattning av skriftens karaktär.

En ny inskription det s. k. »Epitaphium sancti Kanuti», hade tillkommit vid Knuts translation 1101 [1]); en ny legend, den utförligaste, hade slutligen någon gång under tiden 1104—1125 författats av Ailnoth, en enligt egna uppgifter från Canterbury bördig präst i Odense [2]).

[1]) Vitæ sanct. dan., 76, 38. Gertz, Martyrhistorien, 24, 80. — Knut den heliges translation skall enligt Ailnoth (Vitæ sanct. dan., 133) ha ägt rum den 19 april i Erik Ejegods sjätte regeringsår, vilket på grund av anteckningen i Necrologium Lundense (S. R. D. III, 454) om Olav Hungers död den 18 augusti 1095 bör falla 1101. P. D. Steidl har rest tvivel om riktigheten av detta årtal genom framhävandet, att den 19 april 1101 var en långfredag — enligt kyrkans föreskrifter kunde translationen i närvaro av alla Danmarks biskopar och en stor mängd präster icke äga rum denna högtidsdag — och menat, att det riktiga årtalet vore 1100 (Varden, 5 Aarg. 391). Gertz framhåller, Vitæ sanct. dan., 30, att om man vill antaga, att Knuts translation ägt rum den 19 april 1100, nödgas man förkasta anteckningen i Nekrologiet om Olavs död, då enligt Ailnoth translationen ägt rum i Erik Ejegods sjätte regeringsår. Anteckningen i Nekrologiet, vilken är överförd från ett äldre nekrologium (Lauritz Weibull, Necrologium Lundense, i Historisk Tidskrift för Skåneland IV, 280), måste emellertid tillerkännas större vitsord än Ailnoth och, om något fel föreligger, detta sökas hos denne.

[2]) Vitæ sanct. dan., 42, 77, 79, 135. — A. D. Jörgensen i Bidrag, 191, och i Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 879, Hans Olrik i Danske Helgeners Levned, 19, Steenstrup i Danmarks riges historie I, 530, samt Gertz i Martyrhistorien, 84, och i Vitæ sanct. dan., 44, ha förlagt avfattningstiden för Ailnoths helgonlegend till tiden mellan 1119 eller 1120 och 1124 eller 1125. Grunderna för denna datering bildar Ailnoths uppgift i inledningen, att han vistats 24 år i Danmark, sammanställd med att han säger sig ha övervarit Knuts translation 1101, men däremot icke nämner sig såsom närvarande vid elevationen 1095, samt med hans omtalande av den enligt Roskildekrönikan (S. R. D. I, 379, 380; jfr. Lappenberg, Dänische Annalen, i Archiv f. Staats- und Kirchengesch. d. Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg II, 197) år 1124 el. 1125 döde biskop Arnold av Roskilde såsom levande. Av dessa grunder är det visserligen tydligt, att år 1125 är en sista terminus ante quem för Ailnoths författarskap; men av det förhållande, att han intet nämner om sin närvaro vid elevationen, följer däremot icke, att han vid denna tid icke varit i Danmark. Den enda säkra terminus post quem för hans författarskap giver hans tillägnan av sitt verk till konung Nils, vilken tillträdde regeringen år 1104. Att döma av orden här: Illius, ut credi potissimum est, gratia preciosus frater tuus germanus Canutus, *iam indubitanter beatus cognominandus*, ex apice temporalis imperii gloriam nactus decoris perpetui; sicut inter mortales regni gloriosus excellebat potentia, sic *iam* beatis spiritibus associatus gloriosior

Förutom i dessa från Odense stammande skrifter hade Knut den heliges historia innan Saxos tid varit föremål för behandling av isländska skalder, av vilkas dikter dock endast en ur Kalf Månesons hämtad notis återstår,[1] samt i Roskildekrönikan och i Sven Ågesens krönika. Huruvida åter den tradition om Knut, som möter i Knytlingasagan, varit förd i pennan innan Saxo skrev, kan icke avgöras. Knytlingasagan är ett kompilationsverk från något av årtiondena närmast efter 1250, i vilket sammanförts källor av vitt skild ålder; dess Knut den heliges historia visar sig redan genom sin stil, sitt oproportionerliga omfång och sin mitt i Knytlingasagans framställning bibehållna avslutningsform vara en särskild saga. Tidigast kan en isländsk Knutssagas existens påvisas omkring år 1220; en dylik, i varje fall närbesläktad med Knytlingasagans, har begagnats i den från denna tid härrörande Morkinskinna[2]).

För förståelse av Saxos Knut den heliges historia, dess förutsättningar och egenart, är det i första hand nödigt underkasta denna äldre litteratur om konungen en undersökning.

Litteraturen från Odense var den danska kyrkans officiella helgonlitteratur om Knut den helige; på utdrag och

uirtutum effulget magnificentia (Vitæ sanct. dan., 78), synes Ailnoth ha skrivit icke allt för lång tid efter Knuts kanonisation och sålunda snarast under den tidigare delen av tidsperioden 1104—1125.

A. D. Jörgensens förmodanden i Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 879, att Ailnoths ankomst till Danmark skulle sammanhänga med Erik Ejegods icke konstaterbara sammanträffande med Anselm av Canterbury i Bari 1098 (Lauritz Weibull, Den skånska kyrkans älsta historia, i Historisk Tidskrift för Skåneland V, 137), och att hans verksamhetskrets i Danmark sannolikt snarast vore att söka i konungens kapell och icke i Odense kloster eller prästgård, sakna allt underlag. Detsamma gäller om Hans Olriks förmodanden i Historisk Tidsskrift VI: 4, 207, att Ailnoth tillhört de av Anselm i ett brev till ärkebiskop Asker (D. S. I, 44) omtalade »förlupna» klerker, vilka sökt tillflykt i Danmark. Jfr. Gertz, Martyrhistorien, 84.

[1]) Skáldatal, Edda Snorre Sturlusonar III, 258, 267, 283. Kn. kap., 26.

[2]) Finnur Jónsson, Knytlingasagan, i Danske Videnskabernes Selsk. Skrifter VI: 4, 1. Morkinskinna, ed. Unger, 127, 28.

kompilationer av denna vila såväl lektierna i de olika danska kyrkornas breviarier som den framställning av helgonets levnad och död de lundensiska minnesböckerna innehålla [1]).

Den medeltida helgonlitteraturen har länge stått i låg kurs som historisk källa och torde numera vara allmänt erkänd såsom en av tidevarvets värdelösaste litterära produkter, när det gäller att fastställa historiska fakta eller att följa ett historiskt händelseförlopp [2]). Liksom den kristna kyrkans helgon och helgondyrkan äro arvtagare framför allt av antikens heroer och herodyrkan äro de medeltida helgonlegenderna närmast efterföljare av antikens biografier över heroer eller berömda män. Antikens uppfattning av historien såsom en ren litteraturart, dess retorik och dess ofta rent moraliska syfte med biografien leva i fullaste kraft kvar i helgonlegenderna. Men skillnaden mellan de både tidevarvens biografier är djupgående. Kristendomen och dess idéer ha omskapat de antika biograferna till panegyriska uppbyggelseböcker; den religiösa tendensen har medvetet trätt i första linjen; de historiska beståndsdelarna, genomgående sedda ur religiös synvinkel, ha övergått till att i första hand endast bilda staffaget för religiösa betraktelser och moraliska lärdomar.

För en allsidig kritisk värdesättning och förståelse av Odenselitteraturen är det, liksom för så gott som all medeltida litteratur, i första rummet nödigt utgå från de nutiden främmande tidsuppfattningar och begrepp, i vilka litteraturen

[1]) Vitæ sanct. dan., 38, 53, 54, 72, 140, 148. — Ailnoths legend är därjämte bearbetad i en kompilationslegend, vilken tillkommit tidigast efter mitten av 1200-talet. Schmeidler, B., Eine neue Passio s. Kanuti regis et martyris, i Neues Archiv XXXVII, 67. Vitæ sanct. dan., 531.

[2]) Om den medeltida helgonlitteraturen jfr. av den rikhaltiga moderna litteraturen framför allt följande arbeten: Delehaye, H., Les légendes hagiographiques. Bruxelles 1906. Günter, H., Legendenstudien. Köln 1906. Saintyves, P., Les saints successeurs des Dieux. Paris 1907. Zoepf, L., Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert. Leipzig u. Berlin 1908. Molinier. A., Les sources de l'histoire de France V. Introduction, XI, LIV, LXXXVIII.

bottnar [1]). Den världs- och historieuppfattning, som härvid kommer i fråga, är Augustini. I främsta rummet har Augustinus framställt densamma i sitt verk »De civitate dei» [2]).

Det begrepp, som bildar mittpunkten i Augustini system, är »pax». Augustinus förstår därmed icke fred i vanlig bemärkelse, utan det tillstånd av yttre och inre jämnvikt, i vilket allt det skapade framgått ur guds hand, den harmoni vilken människan har att eftersträva såsom det högsta goda i alla sina förhållanden, i sitt inre, i familjen, i staden, i staten, i och med gud. Den ursprungliga harmonien i världsordningen har brutits genom djävulens avfall från gud och och människornas genom hans förförelse vållade syndafall. Från denna tid finnas i himlen och på jorden tvenne riken, »civitas dei» och »civitas diaboli» eller »civitas terrena». De äro på jorden blandade med varandra och ligga i ständig kamp; »una pro iniquitate, altera pro iustitia, una pro vanitate, alia pro veritate» [3]). Denna kamp utgör för Augustinus det väsentliga innehållet i världshistorien.

De hedniska staterna räknar Augustinus såsom medlemmar av »civitas diaboli»; först genom Kristi människoblivande har det i sin utveckling avbrutna gudsriket ånyo fått fast fot på jorden. Kristus har insatt den andliga och världsliga överheten för att de i gemensam verksamhet och harmoniskt understödjande av varandra skola kvarhålla och leda sina undersåtar på gudsrikets vägar och skydda dem från djävulen,

[1]) De äldre värdesättningarna av Odenselitteraturen ha icke beaktat detta. Angående dem se nedan sid. 80, not 3.

[2]) De civitate dei libri XXII, ed. Hoffmann (Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum XXXX). Jfr. därjämte Augustini Enarrationes in psalmos, Migne, Patrologia latina, 36, och De catechizandis rudibus, Migne, Patrologia latina, 40: 310. Den följande framställningen av Augustini system och dess inflytande under medeltiden vilar på Bernheims avhandlingar med däri anförd litteratur: Der Charakter Ottos von Freising und seiner Werke i Mittheilungen des Instituts f. œsterreichische Geschichtsforschung VI,1 (1885); Politische Begriffe des Mittelalters im Lichte der Anschauungen Augustins i Deutsche Zeitschrift f. Geschichtswissenschaft VII, 1 (1896—97); Die augustinische Geschichtsanschauung in Ruotgers Biographie des Erzbischofs Bruno von Köln i Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung II, 299.

[3]) Enarrationes in psalmos, 61, Migne, Patrologia latina, 36: 735.

som med förförelser och snaror ständigt söker uppehålla och vidga sitt rike. Sitt värv skola de utföra av kärlek till gud, i ödmjukhet och lydnad, »non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter caritatem felicitatis æternæ».[1] Den sant kristna styrelsens signaturer äro »pax» och »iustitia». Augustinus fattar detta senare begrepp lika litet som »pax» i den gängse lexikaliska betydelsen; han definierar det såsom underordnandet under guds vilja och bud såväl i förhållande till gud som människor, ett underordnande, som yttrar sig i det mot allt syndigt riktade motstånd, vilket utgör en förutsättning för och medför enhet i och med gud, »pax», i den enskildes och statens liv. »Pax» i Augustini bemärkelse utesluter icke krig. Augustinus anser krig såsom ett nödvändigt ont; den sant kristlige konungen bör icke såsom de gudlösa framkalla det av jordiska motiv, härsklystnad, ärelystnad, hämndbegär och andra; endast mot gudsrikets fiender, till återställande av den sanna freden, förklarar han det vara konungens plikt att tillgripa kriget; dock bör han alltid i första rummet med fredliga medel och utan blodsutgjutelse söka återföra syndarna till lydnad mot gudsriket och rädda dem från djävulens rike. Den sant kristne konungen nämner Augustinus »rex pacificus», »rex iustus».

Mot gudsriket står djävulens rike. Det karaktäriseras av »superbia, inobedientia, amor sui, discordia, iniustitia», begrepp vilka till sin betydelse äro motsatta »pax» och »iustitia». I sin övermodiga egenrättfärdighet, »superbia», den grundsynd, som orsakade Lucifers fall och därför under medeltiden gällde såsom alla synders moder, söka djävulen och hans anhang ständigt hindra gudsrikets utveckling och genom orättfärdighet, krig och uppror bringa söndring och disharmoni i världen. Till synes lyckas det stundom. Men trots alla djävulens ansträngningar segrar dock alltid gudsriket till slut i kampen och den brutna harmonien, »pax», återställes. Den konung, som representerar »civitas diaboli», nämner Augustinus »rex iniustus» eller »iniquus», »tyrannus».

[1] De civitate dei V, 24.

Den augustinska världs- och historieuppfattningen hade förutom genom Augustini egna, under medeltiden allmänt spridda skrifter i främsta rummet vunnit utbredning genom Gregorius den stores »Moralia» och en från 600-talet stammande skrift »De duodecim abusivis sæculi»,vilken länge oriktigt tillskriven Cyprianus numera allmänt går under namnet »Pseudo-Cyprianus» [1]. Det inflytande den vunnit över medeltidens föreställningsliv har, för att låna en medeltidsforskares uttryck, varit så stort, att man icke lätt kan råka i fara att förirra sig i hyperboler. Medeltidens bildade människor, säger Bernheim, voro lika hemmastadda i den och de med densamma förbundna, närbesläktade åskådningarna från Apokalypsen och de sibyllinska profetiorna som de bildade den dag i dag med de politiska partiuppfattningarne eller de darwinistiska idéerna; de utgjorde en del av den andliga atmosfären, vars inflytande ingen kunde helt undandraga sig. I alla livets förhållanden, enskilda och politiska, likaväl som i väderlekens lycko- eller olycksbringande skiftningar, såg medeltidsmannen utslag av den aldrig vilande kampen mellan »civitas dei» och »civitas diaboli». »Cives dei» och »cives diaboli» äro också runt om i den medeltida historiska litteraturen den norm, som ligger till grund för skildringen och värdesättningen av personer och händelser. »Rex iustus» och »rex iniquus» eller »tyrannus», »iustistia» och »superbia» liksom de andra begrepp Augustinus fäst vid de båda staterna begagnas som politiska slagord på samma sätt som vår tids liberal, reaktionär och andra; deras betydelse blir också liksom dessas först klar, när de ses mot bakgrunden av de tankesystem, ur vilka de framvuxit [2].

Vid utformandet av den medeltida bilden av den augustinske »rex iustus» och »rex iniquus» har särskilt Pseudo-Cyprianus' skrift — en av medeltidens mest lästa böcker — övat

---

[1]) Pseudo-Cyprianus de XII abusivis sæculi, ed. Hellman (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur hrsg. von Harnack und Schmidt, XXXIV).

[2]) Bernheim i Zeitschrift der Savigny-Stiftung. Kanonistische Abteilung II, 300.

inflytande: den naiva, men prägnanta form den givit den augustinska uppfattningen har etsat sig in i minnet. Pseudo-Cyprianus behandlar såsom det nionde abusio »rex iniquus» och ställer emot denne »rex iustus». Om den senare och hans uppgifter skriver han: »Nonus abusionis gradus est rex iniquus. Quem cum iniquorum correctorem esse oportuit, licet in semet ipso nominis sui dignitatem non custodit. Nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit qui proprios mores ne iniqui sint non corrigit? Quoniam in iustitia regis exaltatur solium et in veritate solidantur gubernacula populorum. Iustitia vero regis est neminem iniuste per potentiam opprimere, sine acceptione personarum inter virum et proximum suum iudicare, advenis et pupillis et viduis defensorem esse, furta cohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, impudicos et striones non nutrire, impios de terra perdere, parricidas et periurantes vivere non sinere, ecclesias defendere, pauperes elemosynis alere, iustos super regni negotia constituere, senes et sapientes et sobrios consiliarios habere, magorum et hariolorum et pythonissarum superstitionibus non intendere, iracundiam differre, patriam fortiter et iuste contra adversarios defendere, per omnia in Deo confidere, prosperitatibus animum non elevare, cuncta adversaria patienter ferre, fidem catholicam in Deum habere, filios suos non sinere impie agere, certis horis orationibus insistere, ante horas congruas non gustare cibum. Væ enim terræ, cuius rex est puer et cuius principes mane comedunt. Hæc regni prosperitatem in præsenti faciunt et regem ad cælestia regna meliora perducunt». »Rex iniquus'» styrelse karaktäriserar Pseudo-Cyprianus på följande sätt: »Qui vero regnum secundum hanc legem non dispensat, multas nimirum adversitates imperii tolerat. Idcirco enim sæpe pax populorum rumpitur et offendicula etiam de regno suscitantur, terrarum quoque fructus diminuuntur et servitia populorum præpediuntur, multi et varii dolores prosperitatem regni inficiunt, carorum et liberorum mortes tristitiam conferunt, hostium incursus provincias undique vastant, bestiæ armen-

torum et pecorum greges dilacerant, tempestates æris et hiemisperia turbata terrarum fecunditatem et maris ministeria prohibent et aliquando fulminum ictus segetes et arborum flores et pampinos exurunt. Super omnia vero regis iniustitia non solum præsentis imperii faciem fuscat, sed etiam filios suos et nepotes, ne post se regni heriditatem teneant, obscurat. Propter piaculum enim Salomonis regnum domus Israhel Dominus de manibus filiorum eius dispersit, et propter iustitiam David regis lucernam de semine eius semper in Hierusalem reliquit. Ecce quantum iustitia regis sæculo valet, intuentibus perspicue patet». Pseudo-Cyprianus fortsätter: «Pax populorum est tutamen patriæ, munitas plebis, munimentum gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies æris, serenitas maris, terræ fecunditas, solacium pauperum, hereditas filiorum et sibimet ipsi spes futuræ beatitudinis. Attamen sciat rex quod sicut in throno hominum primus constitutus est, sic et in pœnis, si iustitiam non fecerit, primatum habiturus est. Omnes namque quoscumque peccatores sub se in præsenti habuit, supra se modo plaguli in illa futura pœna habebit».

De kännetecken Pseudo-Cyprianus här sammanställt på »rex iustus'» och »rex iniquus'» styrelse ha gått de medeltida författarna i blodet. De träffas runt om framför allt i tidevarvets äldre historiska litteratur; de möta ofta i omskrivningar eller i en på vissa punkter vidgad eller med belärande exempel späckad framställning, men ofta också i samma ord och uttryck.

Detta ständiga återvändande av samma synpunkter och ofta nog av samma uttryckssätt i den medeltida historiska litteraturen sammanhänger med det överhuvud icke tillbörligt beaktade förhållandet, att den stora mängden av medeltida historieskrivare ännu fram mot mitten av det tolfte århundradet och i många fall ännu långt senare stod främmande för konsten att giva en individuellt nyanserad teckning av en personlighet. Kyrkans män, som de flesta voro, inpressade de, med sällsynta undantag, den kunskap de ägde om en person i de allmänna fraser, schemata och motivkretsar, vilka härflöto ur den på Augustinus och hans efterföljare vilande

kyrkliga uppfattningen. De skrevo och tänkte sig sina verk som uppbyggelseskrifter; de tecknade icke individer utan allmänna typer motsvarande det gällande idealet eller dess motsats och hade i enlighet därmed endast två färger på paletten; den skildrade personen var antingen vit eller svart, »iustus» eller »iniquus», guds barn eller djävulens barn; i vilket fall som helst hopades hela eller åtminstone halva skalan av goda eller dåliga egenskaper på densamma; någon mellanform gavs sällan eller aldrig. Individuella drag kan man, om de överhuvudtaget finnas, så gott som uteslutande vänta att möta i de grova konturerna i den skildrade personens liv och handlingar [1]). Framställningarna i övrigt likna oftast de porträtt av femtioåtta nunnor från klostret Odilienberg, vilka i slutet av det tolfte århundradet avbildades i Herrad von Landsbergs ryktbara »Hortus deliciarum»; de äro nästan alla lika, endast namnunderskrifterna göra det möjligt att skilja dem åt [2]).

Den här i sina grundtankar framlagda augustinska världs- och historieuppfattningen med sin under medeltiden utvecklade stereotypa personuppfattning har helt genomsyrat Odenselitteraturen.

Inflytandet från densamma kommer redan till synes i den äldsta Odenseskriften, Tabula Othoniensis. Det heter i den kortfattade inskriptionen, att Knut dräpts »pro zelo christiane religionis et iustitie operibus» [3]). Knut är redan här en »rex iustus», men som sådan ännu i tillblivelsens första stadium.

[1]) Jfr. Kühne, A., Das Herrscherideal des Mittelalters und Kaiser Friedrich I (Leipziger Studien aus dem Gebiete der Geschichte V : 2). Leipzig 1898. och Kircheisen, F. M., Die Geschichte des literarischen Porträts, I. Leipzig 1904. Båda dessa författare ha sammanfört de typiska dragen i den äldre medeltida karaktäristiken; båda inskränka sig emellertid till att fästa avseende vid de direkta karaktäristiker, som möta hos de medeltida författarna, och förbise dessas framställningar av de skildrade personernas handlingar och liv i vidsträcktare mening. Lärjungar av Lamprecht, sakna de också blick för den av Bernheim framhållna betydelse Augustinus' och hans efterföljares läror haft för de medeltida författarna.

[2]) Lehmann, A., Das Bildnis bei den altdeutschen Meistern bis auf Durer, 26. Leipzig 1900.

[3]) Vitæ sanct. dan., 60. Gertz, Martyrhistorien, 2.

Författaren till den i tiden närmast följande Odenseskriften, Passio S:ti Kanuti, har med obetydlig omskrivning övertagit Tabulans ord (maxime propter amorem iustitie et religionis sancte), och den skildring han lämnar av Knuts lidande är en utveckling av det i dem inlagda temat. Han inleder sitt verk med att uppmana sina åhörare till att de, då de höra talas om Knuts lidande, uppmärksamt måtte i sina hjärtan betänka, »quanti sit apud deum iustitiam ceterasque uirtutes diligere ac pro hijs atque celestibus earum premiis huius mundi vitam contempnere et abnegando semetipsum felicia crucis Christi sequi uestigia». I enlighet härmed skildrar han Knut den helige såsom den medeltida idealkonungen, en »rex iustus» och gudsrikets förkämpe, vars blanka sköld ej fläckas av någon skugga. Det sker i en framställning, i vilken bibelcitat och häntydningar till bibliska berättelser växla med talesätt och synpunkter, som tillhöra de mest typiska hos medeltidsförfattare [1]). Redan i sin ungdom angives Knut »efter berömda mäns mönster ha varit till fullkomlighet utvecklad i de fyra huvuddygderna», ett begrepp, som den medeltida etiken närmast övertagit från Augustinus. Såsom konung säges han genom goda gärningar ha för fulla segel och med gud vid rodret styrt framåt mot frälsningens hamn undan världens växlande vindar. Han är from och vis (pius, valde pius; deum per omnia salvatorem diligens, prudens), sätter liksom David sin förtröstan till gud och föraktar denna världens förgängliga ära (tamquam Dauid in domino confidens; gloriam huius mundi transitoriam flocci pendens), uthärdar tålmodigt motgångar (prudens uelut Jacob consilio Rebecce, id est rationabilis patientie, utiliter et innocenter fratribus cessit; persecutiones ac regni detrimenta patienter sustinuit), har till rådgivare rikets bästa män, utmärkta genom trohet och duglighet (regni meliores, fide ac uirtute ualentiores), understöder fattiga, tröstar gråtande (sustentabat inopes ac refouebat flebiles), hänger sig ofta åt fasta och böner

[1]) Jfr. Pseudo-Cyprianus samt exempelsamlingarna i Kühnes och Kircheisens sid. 58 a. a. De bibliska uttrycken äro fullständigast påvisade av Gertz i dennes upplagor av Passio.

(frequenter quidem ieiuniis orationibusque sacris . . . intentus), älskar biskoparna och prästerna över allting, hjälper och styrker dem med gåvor och löften (episcopos uidelicet et presbiteros, diuinis intentos officiis, rebus pre ceteris amabat et consolationibus auxiliisque ac donis erigebat, et, quo liberius uel libentius ad meliora proficerent, bonis eos promissis blande ac deuotissime confortabat), besöker ofta kyrkor och heliga mäns samfund samt riktar och hedrar dem med värdefulla gåvor, så framför allt — och här kommer ett individuellt drag in — i Roskilde, i Dalby och i Lund, för vars Laurentiikyrka han nämnes constructor, pater ac cultor (ecclesias uel congregationes sanctorum frequentans sedulo corde oreque reverenti, uotis muneribusque pretiosis eas ditavit atque honorauit) [1]. »Minnet av hans godhet och heliga gudsfruktan skall också», säger författaren, »överallt bevaras och av de heliga välsignas i all evighet».

I förhållande till sitt folk framställer Passio Knut såsom en »corrector iniquorum», vilken i avsikt »att draga många med sig till Kristi konungaborg» söker förmå sina undersåtar att »lyda gud och helgonen och sätta rättfärdighet och dygd (iusta honestaque) över fåfänga njutningar». Knut möter härvid såsom motståndare djävulen och det syndiga folket och hela hans historia förvandlar sig för den fromme författaren till en strid mellan »civitas dei» och »civitas diaboli». Striden har börjat redan i Knuts ungdom. »Djävulen, allt onts uppfinnare och upphov, fruktade redan då», heter det, »att Knut med tiden, om han finge leva länge och, som han begynt, växa till i dygd, skulle undandraga honom många människor och tillintetgöra eller åtminstone tygla deras och de onda andarnes svek, smutsighet och orenhet; han slog därför åtskilliga av landets stormän och Knuts bröder med en orättfärdig och ond fruktan och avund, så att de nekade honom rätten att bliva deras konung för att icke de själva

[1]) I Breviarium Lundense och det därmed nästan helt överensstämmande Breviarium Nidrosiense, vilka båda utgöra utdrag av Passio, har till karaktäristiken av Knut ytterligare fogats följande pseudo-cyprianska tillägg: Iustus iudex sine acceptione personarum iustitiam ministrauit. Vitæ sanct. dan., 75.

på grund av hans rättskaffenhet skulle komma att anses såsom oädla och förkastliga;» de drevo honom i landsflykt till Sverige, men »guds kraft återförde honom i fred» (uirtus diuina eum in pace reduxit). Striden fortsätter sedan Knut blivit konung. När han »i sin avsky för allt vrångt och tomt såsom den gamle fiendens villfarelse och i sin kärlek till sin gud och frälsare» genom vänskapliga och faderliga ord söker förmå folket, som dittills var föga upplärt i goda och gudi välbehagliga seder och föga övat i heliga dygder, att i enlighet med guds lag erlägga tionden och för sin frälsnings skull hålla den kristna religionen, når han därigenom ringa resultat: »det oförnuftiga folket, som varken fruktade helvetet eller sökte det himmelska, hängde alltför starkt fast vid de jordiska begärelserna (terrenis desideriis), som strida emot själen, eller lät sina böjelser taga en ännu sämre riktning. Knut gick därför i sin iver för guds sak vidare och började med sin kungliga makt och myndighet injaga stormännen skräck och undandraga dem åtskilligt, varöver han själv hade rätt». Från samma synpunkter ser Passios författare Knuts planer på ett krigståg mot England. Han låter Knut påbjuda det för att »genom hederligt arbete uppfostra folket, så att det äntligen kunde få sinne för fromma verk och komma till insikt om vad som för till helvetet och därigenom med större tillförsikt motse döden»; de danska krigarna skulle genom krigarlivets vedermödor skyddas för ett lättsinnigt livs syndiga och orättfärdiga tankar. Men även dessa fromma planer mötte motstånd; »de som tänkte annorlunda om detta liksom om många andra konungens rådslut och välgärningar eller med avundsjukt och djävulskt (serpentina) sinne stodo emot hans ära och lysande dygd», upphetsade hans broder Olav emot honom. Dennes upprorsförsök — han ville enligt Passio undantränga Knut från tronen — misslyckades visserligen och Knut sände honom till Flandern, »icke så mycket av omsorg om sig själv som om sin felande broder och för att skydda denne för den vanära han utsatte sig för genom det onda råd han begynt lägga i avsikt att komma till makten över Knut». Men »för dessa och liknande

handlingar», sammanfattar Passios författare sin skrift, »och allra mest för sin kärlek till rättfärdighet (amor iustitie) och den heliga religionen fick Knut länge och tålmodigt utstå förföljelser och avbräck i sin konungagärning från landets högmodiga innebyggare». Ur denna spänning mellan konung och folk, mellan gud och djävulen, framväxer så på Jylland ett »de gudlöses» uppror mot »Herren och hans smorde». Den rättfärdige och fromme konungen söker med sina föreställningar bringa jylländarna till lugn och in i det sista leda det fräcka och besinningslösa folket på rätta vägar, men »förnuftslöst övermodigt och utan att akta på den olycka, som hotade människosläktet, rasade det än vanvettigare», tills Knut slutligen blev dräpt i Odense kyrka.

I det religiösa drama Passios författare upprullat för sina åhörare i denna skildring av striden mellan gudsriket och djävulens rike hade det senare segrat med Knuts dråp. Men dramat slutar givetvis icke härmed. Efter Knuts dråp, säger Passio, drabbade guds straff landet till folkets »förbättrande». »Nästan hela Danmark hemsöktes av regn och oväder, dödbringande farsoter, hungersnöd och brist på livsmedel, till dess det genom många syner och uppenbarelser blivit klargjort för många, att Knuts kropp, som blivit jordad tarvligt och hittills legat ringaktad, borde upptagas ur sin grav och högt hedras och äras bland helgonen». Det skedde och gud lät elevationen följas av järtecken. Såsom ett sådant räknar Passios författare, att Knuts död i tiden sammanföll med hans motståndare Olav Hungers upphöjelse på tronen, och att då Knut nu upptogs ur graven, Olavs makt gick om intet och han själv dog. I detta underverk har man med rätta sett en tillämpande omskrivning av den kristna tanken, att djävulen med Kristi död syntes ha vunnit segern, men att hans makt krossades, då Kristus uppstod ur graven [1]). Passio omtalar även ett naturunder; ett starkt skyfall och tjockt regnmörker rådde fredagen före Knuts elevation och räckte till lördagens tredje timma, men avlöstes plötsligt av

[1]) Gertz, Martyrhistorien, 71.

strålande ljust solskensväder, när Knuts heliga ben blottades. Det ligger även i detta underverk dolt ett tecken på Knuts och gudsrikets seger; »tempestates aëris», om vilka även Pseudo-Cyprianus talar, voro för medeltidsmannen ett lika säkert kännemärke på »civitas diaboli» som »temperies aëris» på »civitas dei». Begreppet »pax» innebar för honom allt det skapades, icke blott den levande utan också den livlösa naturens harmoni och jämnvikt [1]).

I samma banor som Tabula och Passio rör sig den kortfattade inskription, vilken tillkom vid Knuts translation: Epitaphium S:ti Kanuti. Knut, heter det i densamma, »pro iusticie factis occisus inique, ut Christum vita sic et morte fatetur in ipsa» [2]).

Såsom huvudverket för Knuts historia har i modern historieforskning alltid stått den följande, av Ailnoth författade, stora Odenselegenden. Ur vilka synpunkter betraktar dess författare Knut och hans historia?

Ailnoth utgiver själv sitt verk för att vara byggt på berättelser av trovärdiga människor av båda kön och klasser; han har nedskrivit dem med flitigt understöd av de andliga i Odense [3]). En jämförelse mellan Ailnoths verk och de tidigare Odenseskrifterna visar emellertid, att Ailnoth såsom källor även använt dessa, och att Passio utgör själva grundvalen för stora delar av hans verk [4]); Ailnoths förtigande härav är ett utslag av samma medeltida likgiltighet för den litterära äganderätten, som vi redan påträffat hos Sven Ågesen och Saxo. I olikhet med så många andra medeltida hagiografer har Ailnoth emellertid icke nöjt sig med att mer eller mindre ordagrant avskriva sin föregångare. Stilistiskt har han hart när till oigenkänlighet omskapat Passio. Dennas enkla och efter Vulgata bildade latinska stil har fått vika för en till sin spets driven kyrklig retorik och ett konstlat, ofta svulstigt

[1]) Vitæ sanct. dan., 62—71. Gertz, Martyrhistorien, 6—24.

[2]) Vitæ sanct. dan., 76. Gertz, Martyrhistorien, 24.

[3]) Vitæ sanct. dan., 79.

[4]) Hans Olrik i Historisk Tidsskrift VI; 4, 215. Gertz i Vitæ sanct. dan., 44.

latin [1]). Lika litet har Ailnoth känt sig bunden av Passios innehåll. Han koncentrerar väl sin berättelse kring samma huvudpunkter som föregångaren, men under indragande av nytt material och inlåtande av långspunna religiösa utläggningar och betraktelser har han ofta underkastat dennes framställning en grundlig omarbetning eller med sin större framställningsförmåga och sin retoriska konst utdragit och fördjupat de synpunkter Passios författare anlagt i sin skrift.

I spetsen för sin legend har Ailnoth satt en kort skildring av de nordiska folkens ställning till kristendomen och av helgonfadern Sven Estridsens historia. Den senare följer med en enstaka slirning de för den medeltida idealkonungen uppkörda hjulspåren [2]). Sven Estridsen är djärv och handlingskraftig (acer), visar liksom den trojanske Priamus ett uppträdande värdigt konungamakten, då han i enlighet med den gudomlige profetens ord är vis och stark (ueluti . . . Priamus speciem dignam preferens imperio, cum secundum diuinum interpretem sapiens corde esset et fortis robore), värnar kraftigt sitt folk från främmande folks infall både genom guds hjälp och sina egna fasta och kloka beslut (gentem suam tam diuinitatis auxilio quam et robore et prudentia consilij sui ab extranearum incursione gentium strenue protexit), återställer freden och gör genom vapen och manskap sitt folk fruktat av grannfolken (pace circumquaque reddita armis eam et uiribus plurimis per circuitum gentibus terribilem effecit); icke utan insikt i de fria studierna och icke okunnig i gudelig läsning försummar han icke att främja gudsdyrkan; han gynnar med sin kungliga myndighet och smyckar med kungliga gåvor de kyrkor, som äro byggda till helgonens ära, och uppbygger själv kyrkor där sådana ännu icke finnas; han vinnlägger sig om att öka klerkernas och biskoparnas antal och bemöta dem med vördnad (sed et, quia liberalium non expers erat studiorum et diuinarum non inscius lectionum, religionis cultum euehere non neglexit;

[1]) Gertz, Martyrhistorien, 68, och i Vitæ sanct. dan., 43.

[2]) Jfr. Pseudo-Cyprianus och exempelsamlingarna i Kühnes och Kircheisens sid. 58 a. a.

immo sanctorum ecclesias, in quibus erant locis, regali auctoritate prouexit et, in quibus hactenus non fuerant, erexit, clerumque ac pontifices tam adaugere quam et uenerari operam duxit; ab aliis pridem perfectis (ecclesiis) ac per semet regalibus donis decenter adornatis); han understöder faderlösa och enkor, behövande och främlingar och framför allt fattiga klerker med kungliga gåvor (orphanis et uiduis, egenis et aduenis et maxime pauperibus clericis regalibus succurebat stipendiis); han är huld mot de små, men bister och barsk mot de högmodiga, de förra hjälper han med mildhet, de senare kuvar han med kraft; han giver de fattiga mat och kläder de nakna (mitis erat paruis, atrox asperque superbis, illos mulcebat clementia, istos premebat potentia, pauperibusque dapes, nudis dat tegmina, uestes). Sliringen i hjulspåren möter endast, då det heter om Sven Estridsen: »luxui illecebrosi appetitus admodum cedens numerose prolis sobolem in regni sibi iura successuram emisit» [1]).

Det schablonmässiga i denna Ailnoths karaktäristik av Sven Estridsen framträder skarpt, när den ställes sida om sida med vad Ailnoth har att säga om Knut den helige. Ailnoth har, när det gällde att karaktärisera denne, i första rummet nöjt sig med att delvis ordagrant upprepa vad han sagt om fadern. Även Knut är djärv och handlingskraftig (acerrimus, acer ingenio), i sitt uppträdande värdig konungamakten (specie dignus imperio), vapendjärv, karaktärsfast och vis (armis et animo strenuus, constans, prudens); han hänger sig i trogen lydnad åt gud, för att genom hans hjälp tryggas mot angrepp av fiender på jorden och i luften (se domino obsequiis mancipabat fidelibus, ut eius protegente auxilio tam a terrestrium quam et ab aëriorum hostium muniretur incursibus), han söker höja vördnaden för gudstjänsten (diuini cultus reuerentiam extollere), smyckar helgedomarna med kungliga skänker och gåvor (ministeriorumque spiritualium sacraria regalium munerum donis adornabat), hedrar män av prästeståndet såsom sina herrar eller sina

[1]) Vitæ sanct. dan., 85, 88, 89.

fäder (ordinis religiosi uiros quosdam ut dominos quosdam ut patres honorabat), omhuldar de hungriga och fattiga, kläder de nakna och frysande, understöder i sin mildhet faderlösa och änkor, bispringer med barmhärtiga gåvor främlingar och nödlidande (famelicos fouebat et pauperes, nudos uestiebat et algentes, orphanis et uiduis clementer succurebat, peregrinos et egentes misericordie stipendiis sustentabat) [1].

Av de här anförda för helgonkonungen och helgonfadern nära gemensamma dragen ha åtskilliga redan stått att läsa i Passios karaktäristik av den förre. I likhet med Passios författare framhåller Ailnoth ytterligare såsom utmärkande för Knut hans fromhet (piissimus, religiosus, deuotus), hans visa och gudfruktiga rådgivare (prudentes, sapientes, religiosi) samt med stegring av Passios uttryck hans ständiga gudstjänstbesök (sanctas sanctorum dei ecclesias diurni cursus sacratum ordinem auditurus assiduus frequentabat) och hans iakttagande av fastan, vilket senare Ailnoth illustrerar med en detaljerad berättelse. Såsom nya drag i karaktäristiken tillkomma endast Knuts livliga ögon (oculis uiuacibus), vältalighet (mentisque industria sermonis prodebatur facundia) och sedliga vandel (deuitans lasciuiam), allt kännetecken på en idealkonung, vilka sällan saknas i en välskriven medeltida biografi. Såsom ett speciellt helgonmärke är att räkna Ailnoths berättelse om Knuts till hemlig hudflängning stegrade självransakan och ödmjukhet [2].

Schablonmässigheten i Ailnoths karaktäristiker är evident. Vid sidan av densamma behärskas emellertid hans verk även av den augustinska synpunkten, att Knuts regering varit en kamp mellan »civitas dei» och »civitas diaboli». Det överensstämmer även häri med Passio; dock har Ailnoth uteliminerat det naiva utslag Passios författare givit synpunkten i sin skildring av tronstriden efter Sven Estridsens död samt i andra punkter vidtagit variationer och förändringar vid synpunktens genomförande.

[1] Vitæ sanct. dan., 90, 92, 93, 96, 101.
[2] Vitæ sanct. dan., 92, 93, 95, 99.

I långt starkare färger än Passios enkle författare tecknar Ailnoth med användande av den kyrkliga retorikens svulstigaste fraseologi Knut såsom en gudasänd »ueritatis et iusticie exsecutor» och hans motståndare såsom djävulens hantlangare, vilka i kamp »pro iniquitate» söka göra Knuts gärningar om intet och vilka »ueritatis ac iusticie ius usquequaque perturbent». Bliven konung, berättar han, efterforskade Knut liksom Job ivrigt nyttiga ting och övervägde under förhandling med visa och gudfruktiga män ständigt, huru han för varje dag skulle främja kristendomen i sitt rike. Han blev då uppmärksam på många från forntiden ärvda ting, vilka för guds rättfärdighets skull borde ändras (que magis pro diuina essent iusticia corrigenda); med guds nåd och på hans ingivelse beslöt han sig också härför. Men i otyglad vildhet och medfödd hårdhet förhalade folket hans reformer; det föredrog att hålla fast vid sina orättfärdiga vanor och frivilligt bliva liggande i sina synder framför att lyssna till rättfärdighetens skäl och övergiva vad det i orättfärdighet följde (iniuste obseruata iusticie ratione audita relinquere). Icke nog härmed. På djävulens instigation lade folket även råd om huru det skulle avkasta det ok Knuts herradöme lade på deras trotsigt styvsinta nacke. »Köttsens barn fattade icke vad vishetens ande ingöt i konungens hjärta»; ty när Knut sökte rädda dem från syndens träldom och föra dem tillbaka till rättfärdighetens frihet (iusticie libertatem), betraktade de honom som en kränkare av deras gamla fred och ro (antique pacis et quietis inuasor) och en rövare av deras tidigare frihet. De samlade ont över sig; de föredrogo sina egna stadgar framför den gudomliga rättfärdigheten och ville icke underkasta sig guds rättfärdighet; därför blevo de avskilda från de rättfärdigas samfund, och utkastade från dess område, räknades de till de ondas samfund, då de med fri vilja gjorde sig till syndens trälar (idcirco congregauerunt iniquitatem sibi . . . iusticie diuine sua statuta preferendo dei iusticie subiecti non sunt; ac per hoc a iustorum consorcio sequestrati et a terminis eorum eiecti ini-

quorum collegio sunt deputati, quia uoluntarie serui peccati sunt effecti) [1]).

Den augustinska historieuppfattningen kan näppeligen genomföras skarpare än Ailnoth gjort i denna sin skildring. Knut är helt guds man, folket lika helt djävulens och kampen dem emellan är på väg att flyttas över på ett transcendentalt plan.

Samma synpunkt — striden mellan de båda rikena — gör sig gällande i Ailnoths framställning av Knuts planer på Englandståget. Den »fromme hjältens» planer äro betingade av hans' åstundan att befria engelsmännen från frankernas och Vilhelm erövrarens »tyranni»; »han förhandlar med sina visa och kloka män om huru detta förhavande, som han begynt till mångas välfärd, med Jesu Kristi hjälp skall ledas till ett lyckligt resultat». Den allsmäktige och allvise gud hindrade emellertid denna gång hans beslut, »vare sig han ville uppskjuta frankernas bestraffning eller hellre förbehålla den ädle furstens martyrära åt hans eget folk än överlämna den till främmande» [2]).

Sedan planerna på Englandståget gått om intet, berättar Ailnoth, att den gudfruktige fursten åter kastade sig över sina fromma strävanden. De gingo alla ut på gudsrikets främjande; Knut uppgives ha arbetat för höjandet av vördnaden för gudstjänsten, för utvidgandet av prästeståndets rättigheter, för iakttagandet av de kyrkliga högtidsdagarna och fastetiderna, för förbättrandet av frigivnas och utlänningars ställning [3]) och för bestraffandet av upprorsmäns halstarriga trots mot guds och lagens bud. Dessa reformer bli enligt Ailnoth indirekt anledningen till den avgörande kampen mellan »civitas dei» och »civitas diaboli» i Knuts historia. Djävulen ingriper mot Knut; »fromhetens motståndare, sanningens och dygdens fiende upphetsades genom Knuts fromma strävanden», skriver Ailnoth, »då han fruktade, att antalet av hans följesvenner genom dem hastigt skulle minskas, och han tog sin tillflykt till många-

[1]) Vitæ sanct. dan., 93.

[2]) Vitæ sanct. dan., 97, 99.

[3]) Jfr. 2. Mosebok, 22: 21; 5. Mosebok, 27: 19; Psaltaren, 146: 9.

handa försåt och bedrägeri. För att bringa upplösning i denna stora gudsfruktans tid och få folket, som nu äntligen genom den fromme furstens klokhet höll på att helt underkasta sig gud, att åter störta ned i hans egen ondskas svalg, utspände han listiga snaror, gående omkring såsom ett rytande lejon, vilket sökte, vem han uppsluka månde. Och liksom han fordom genom hatets gift hade rest översteprästerna, fariséerna och de skriftlärde mot själva sanningens källa, för att den enfaldiga hopen av dem skulle hetsas till att döma livets skapare, på samma sätt uppeggade han nu med stygn av sin gamla ondska dem som i ålder och makt stodo främst och i sin vältalighet och oförvägenhet voro redo till allt, både rätt och orätt, mot den fromme konungen; han uppflammar dem genom sina eggelser och gör dem tillböjliga och redo till all synd; ädelborna och menige uppfordrar och väpnar han med sina vanliga upphetselser till att utsläta minnet av den rättfärdige mannen från jorden. Sålunda smittas nästan hela folket i landet av hans ondskas gift, och snärjt i hans garn blir det redo till allt slags brott. Vrångsinnade sänka människorna blicken mot jorden och sky att se mot ljuset för att icke nödgas vika från ondskans väg; de bliva medbrottslingar till dem, om vilka den gudomliga visdomen vittnar, att gud tvingar dem att vika från sig» [1]).

Folkets resning mot Knut är sålunda för Ailnoth i sin upprinnelse en djävulens kamp mot gudsriket och dess främjare. Denna syn på tingen är även den ledande i den följande skildringen av själva förloppet av upproret och av Knuts dråp i Odense. Danmark är i kampen delat i tvenne riken, guds och djävulens, och Ailnoth formligen frossar i denna del av sitt verk i att framställa Knut såsom guds man och tjänare, den fromme och ödmjuke, oskyldige och rättfärdige, försonlige och berömlige fursten, hans motståndare åter såsom guds motståndare, djävulens förbundne, medbrottslingar och hantlangare, övermodets, ogudlighetens, ondskans och vanvettets representanter, vilka upptända av vrede och hat, drivas fram

---

[1]) Vitæ sanct. dan., 101.

på sin väg av helvetets furier. Uttrycken äro språkets starkaste och Ailnoth ger ytterligare relief åt den synpunkt han lägger på händelserna genom att inblanda bibliska citat och religiösa betraktelser i sin framställning och genom att jämföra Knut med Kristus, den helige Stefanus och den helige Sebastian, hans motståndare med judarna, med Judas, Hannas, Kaifas och Pilatus. Knuts liv och regering bli genom Ailnoths större framställningskonst och kyrkliga retorik en långt glansfullare kamp än i Passio för »civitas dei» mot »civitas diaboli» [1].

Passios författare slutade sin framställning med Knuts elevation. Ailnoth, som merendels med fylligare framställning följt sin föregångares berättelse fram till denna händelse, har, då han skrev senare, varit i tillfälle att föra sitt drama fram till Knuts translation [2]. Hans framställning är även här helt koncipierad i den augustinska uppfattningens tecken. Folket »hade vikit av från fredens väg» (a uia pacis diuertentes), skriver han; under Olav Hungers, Knuts motståndares och efterträdares, regering kom därför straffet över landet. I Olavs tid »gåvo åkrarna ingen gröda, ängarna knappast gräs, skogarna sparsamt ollon, vattnen sällan fisk, pest ödelade boskapen, sjukdom bröt människornas kraft, hungersnöd vilade tungt över landet, försvagande de förnäma och rika, tagande livet av de svaga»; därjämte kom fruktan för fiender över hela landet, så att både män och kvinnor hvarje dag gingo i ängslan för att fienden skulle falla över dem. Dessa onda tider räckte enligt Ailnoth »till dess den dödades helighet framglänst, stadfäst genom gudomliga järtecken, hans dygders motståndare (ɔ: Olav Hunger) gått hädan och en fredsbringande konung (princeps pacificus, ɔ: Erik Ejegod) under elementernas jublande glädje och nådiga gunst bestigit tronen». Så snart denne »princeps pacificus» kommit till makten förändrades tiderna; »en rik gröda log mot bonden, gods och välstånd växte till överflöd och alla kunde såsom fordom i Salomos

[1] Vitæ sanct. dan., 102—127.

[2] Bland avvikelser må nämnas, att Ailnoth uteslutit väderleksundret vid Knuts elevation; han har emellertid i dess ställe tillagt åtskilliga andra ännu underbarare historier.

dagar glädja sig åt en fredens trygghet (pacis securitas), ty grannfolkens konungar och stormän funno Erik vara vis och rådsnar» [1]). Olav Hunger är i Ailnoths framställning en äkta pseudo-cypriansk »rex iniquus», Erik Ejegod en lika äkta »rex pacificus» och den fromme författaren låter landets tillstånd som genom ett trollslag skifta efter Pseudo-Cyprianus' schema.

Det framgår av det här sagda i huru hög grad den augustinska historieuppfattningen dominerar Odenselitteraturen. Men då det gäller att bedöma och värdesätta denna, är även en annan faktor av icke mindre grundläggande betydelse: denna litteraturs legendariska karaktär.

De historiska beståndsdelarna i en medeltida helgonlegend leda i bästa fall sitt ursprung från det stoff den personliga iakttagelsen eller den levande traditionen om helgonet lämnade. Även under de gynsammaste omständigheter var emellertid dessa källors tillförlitlighet icke stor. Helgonen tilldrogo sig under medeltiden i eminent grad folkets intresse; fantasien arbetade ihärdigt med deras historia och spann kring deras liv och död en brokig vävnad i ständigt skiftande mönster. Traditionens älsta former, ofta redan de oexakta och bristfälliga, förändrades därför hastigare och mera genomgripande när det gällde ett helgon än i regel annars. Enstaka händelser och detaljer skötos ut ur sitt sammanhang och föllo så småningom bort; genom stegvis skeende överföring ärvde helgonet i stället handlingar och händelser, som tidigare berättats om andra personer, och utsmyckades dess historia genom lån av motiv framför allt från bibeln, men även från allmänna folksagor eller berättelser av hedniskt ursprung. Nya tiders uppfattningar överfördes av traditionen på helgonet, vars historia ständigt skulle tillfredställa de växlande generationernas krav och åskådningar. Oavbrutet gjordes nya kombinationer; jämnlöpande traditionskretsar sammanträffade och sammansvetsades; det gamla samman-

[1]) Vitæ sanct. dan., 126, 103, 129, 130.

hanget i helgonets historia förändrades eller bröts helt sönder; ju längre tiden led, ju mera avlägsnade sig traditionen från de ursprungliga versionerna. Denna utveckling av traditionen om helgonen skedde emellertid aldrig helt på måfå. Helgonet var den fullkomliga människan, en sann Kristi efterföljare och ett föremål för dyrkan av folket, som av detsamma väntade sig hjälp och bönhörelse; det låg därför i traditionens natur att ständigt sträva mot en allt större och större fullkomning av dess liv och personliga egenskaper. Traditionen formade gärna helgonets historia med Kristi egen eller fromma mäns såsom förebilder; alla mänskliga fel och laster skötos ut och helgonet gjordes enbart till bärare av de fromma egenskaper den kristna religionen satte högst. Följden blev, att de individuella drag och egenskaper, som en gång karaktäriserat den heliggjorda människan, under tidens lopp suddades ut och ersattes med abstrakt typiska, formade efter tidens fromhetsideal och gemensamma för alla kyrkans helgon.

Denna i ständig växt och växling stadda tradition saknade hagiograferna helt förmåga att värdesätta såsom historisk källa och, även om de kunnat det, föll det utanför deras arbetsplan. Det gällde för dem icke att skriva historiska verk om helgonen och allraminst kritiskt-historiska; vad de avsågo var att framställa helgonet såsom en förebild för folket, att skapa en panegyrisk, uppbyggelig biografi. De motiv, som vid sidan härav voro de ledande för hagiograferna, kunde vara litterära, teologiska, politiska eller materiellt-ekonomiska och personliga, men icke rent historiska. Om de gamla författarna återvände till jorden, har Molinier en gång sagt, skulle förvisso många av dem bliva förvånade, när de funne moderna historieskrivare fatta alla deras påståenden efter bokstaven.

Hagiografernas behandling av det givna historiska materialet skiftade, men i de fall de byggt sina framställningar på traditionen och icke själva skapat dem på fri hand kan som regel sägas, att de fortsatte den muntliga traditionens arbete. Kritiklöst sammanjämkade de det givna materialet, förbättrade det för sitt syftemål genom nya kombinationer,

utvidgade det genom retoriska utsmyckningar samt anknöto till de viktigaste händelserna i helgonets liv med bibelcitat späckade predikoutläggningar. Räckte icke traditionen om helgonets eget liv till för en framställning av dess kristliga dygder och fromma leverne, skydde hagiograferna icke att hänsynslöst tillgripa nytt material från vilket håll detta än erbjöd sig; från bibeln, från legender eller andra tillgängliga skrifter lånade de icke blott synpunkter och talesätt utan ofta ordagrant långa skildringar och karaktäristiker; det kunde gå så långt, att de uteslutande genom plock från äldre legender skapade nya, eller genom ett enkelt namnombyte överflyttade hela legender från det ena till det andra helgonet. Lånen voro så mycket lättare genomförbara som helgonens karaktär av fromhetsideal skapade en inbördes likhet mellan dem alla. Som för all uppbyggelselitteratur, både gammal och modern, hade även för den medeltida helgonlitteraturen bestämda schema utbildat sig. Hagiograferna begagnade sig i första rummet av dessa, när källorna till helgonets historia flöto sparsamt och det gällde att utfylla luckorna i ett bristfälligt vetande, men även annars är deras inverkan på legenderna märkbart nog. Helgonschemat växlade efter olika tiders uppfattningar och litterära smakriktningar. Det företedde vid tiden omkring år 1000 följande grunddrag. Efter företalet, vars form och innehåll redan omnämnts [1]), behandlade författaren helgonets födelse och föräldrar; dess födelse berättas ha föregåtts av profetior och underbara förkunnelser; dess föräldrar angivas såsom förnäma, rika och fromma. Såsom barn säges helgonet ha visat goda anlag, lätt och med största iver skall det ha inhämtat kunskaper, redan i späd ålder skall det ha ägt en äldre människas allvar och ha avhållit sig från lek och skämt; det har varit ett helgon »in nuce». Med tilltagande ålder skola dess fromhet och asketiska böjelser ha stegrats, det skall troget ha uppfyllt sina plikter, ha älskat sina medmänniskor och vunnit deras genkärlek. Redan i sin ungdom uppgives det ha utsatts för djävulens frestelser. För

[1]) Se ovan sid. 33.

helgonets mannaålder ägde schemat olika möjligheter allt efter den ställning helgonet intagit under sitt liv. De visade alla, huru helgonet levat ett fromt liv i nära anslutning till Kristi och fromma mäns och huru det efter ett heligt liv beskärts en salig död, efterföljd av talrika underverk. För den händelse helgonet lidit martyrdöden, framställdes denna såsom eftersträvad [1]).

Författarna till inskriptionerna och legenderna från Odense om Knut den helige ha för återgivandet av hans historia tillhört en ovanligt gynnsamt ställd kategori av hagiografer. De trenne älsta av dem ha skrivit tio till femton år efter Knuts död, den fjärde, Ailnoth, i varje fall inom en mansålder efter densamma och samtliga ha de levat på den plats, Odense, där åtminstone de sista händelserna i Knuts liv böra ha haft största möjligheten att vara i friskt minne. Trots detta har emellertid likaväl som den augustinska historieuppfattningen också Knuts karaktär av helgon i eminent grad satt sin grella färg på Odenseförfattarnas verk.

Passio och i kortare form Ailnoth skildra sålunda Knuts barndom och ungdom helt efter helgonschemat. Knut berättas i Passio stamma »från en kunglig ätt, som utöver sitt folks natur och sedvana utmärkte sig i den kristna religionen». »Det lyder otroligt», heter det, »huru stora och hastiga framsteg han gjorde, då han i sin barndoms vår anförtrotts åt lärare för att uppfostras till att styra riket»; »hans karaktär och visdom växte jämsides med ungdomens skönhet, så att han, utvecklad till fullkomlighet i de fyra huvuddygderna efter berömda mäns mönster redan då så gott som undgick oförnuftets och dårskapens fördärv och föraktade feg svaghet». Djävulens frestelse uteblev icke. Som en sådan betraktar Passios författare Knuts bröders och stormännens åtgärd att utestänga Knut från tronen. Men Knut segrade över djävulen; när hans bröder liksom Josefs drevo honom i landsflykt, upptog han icke striden, utan »vis såsom Jakob, då han följde

[1]) Redogörelsen för helgonlitteraturen är baserad på den sid. 52 anförda litteraturen. Om helgonschemat jfr. framför allt Zoepf, a. a., 40.

Rebeckas, det är det förnuftiga tålamodets, råd, vek han ur vägen för dem till gagn för alla och skuldfrihet för sig själv» [1]).

Helgonuppfattningen och helgonschemat ha icke mindre tryckt sin prägel på legendernas framställning av Knut såsom konung. Knuts i båda legenderna potenserade fromhet, hos Ailnoth stegrad till dietisk askes och hemlig hudflängning, är likaväl som de bibliska talesätt och de uppbyggliga betraktelser, med vilka framför allt Ailnoth smyckat sitt verk, utslag härav. I livet ett sant kyrkans helgon är Knut också ett helgon in i döden. När upprorsmännen anfalla honom i Odense heter det i Passio med en för helgonuppfattningen typisk tankegång: »i dessa grymma och oväntade svårigheter riktade den fromme konungen efter heliga mäns föredöme sina tankar och steg mot den kyrka, som var vigd åt den heliga jungfrun Maria och den salige martyren Alban, då han särskilt i denna stund var betänkt på att hängiva sig åt fastan och heliga böner». »Knut», säges det senare i skildringen av passionen, »föraktade denna världens förgängliga ära och önskade genom martyrdöden tillvinna sig ett säkert och evigt konungadöme». Hans död följes liksom alla helgons av många syner och uppenbarelser [2]).

I Odenseskrifterna möter också de för helgonskrifter karaktäristiska lånen av främmande stoff och den hastiga traditionsutvecklingen av det historiska materialet. Fastställandet av dessa faktorer och deras inverkan är framför allt av betydelse för bedömandet av de båda legendernas inbördes värde som historiska källskrifter.

Gertz har slående uppvisat båda faktorernas inverkan på Odenseskrifternas behandling av Knut den heliges död. Han har ådagalagt, huru man i Odenseskrifterna »märker en strävan att så vitt möjligt ställa helgonkonungen sida om sida med själva himlakonungen Kristus och påvisa likhetspunkter mellan bådas strävanden och död». Legendbildningen har i detta hänseende häpnadsväckande hastigt

---

[1]) Vitæ sanct. dan., 63, 90, 92. Gertz, Martyrhistorien, 6.

[2]) Vitæ sanct. dan., 62—72, 77—136. Gertz, Martyrhistorien, 6—24.

och starkt skjutit växt kring den dräpte konungen; från skrift till skrift kan följas, huru den bemäktigat sig honom. I Tabula Othoniensis säges orsaken till Knuts dråp ha varit hans iver för den kristna religionen och hans rättfärdiga gärningar; det framhäves, att Knut dräpts på en fredag efter att omedelbart förut ha njutit nattvarden, och han uppgives ha dött med armarna utsträckta i form av ett kors, stungen i sidan med en lans. Samma likhetspunkter mellan Knut och Kristus ha, delvis ordagrant, bibehållits i Passio; endast uppgiften, att Knut dräpts på en fredag, saknas, men möjligen är den endast utfallen i den nuvarande skadade texten. Nya ha därjämte tillkommit. Liksom Kristus vid sitt fängslande och sin död icke gjorde något motstånd, deltager enligt Passio icke heller Knut i striden mot sina fiender, utan »nedlägger sina världsliga vapen». En erinran om händelserna vid Kristi död träffas även i det mörker och regn, som Passios vid Knuts elevation närvarande författare berättar att rådde fredagen före denna, räckte till tredje timman följande dag och först efter helgonlämningarnas upptagande avlöstes av solskensväder. I Epitaphium S:ti Kanuti har traditionsutvecklingen tagit ännu några steg. Judas, förrädaren, införes här i berättelsen; liksom gud själv, heter det, blev Knut förrådd av sin egen man. Ytterligare beder Knut liksom Kristus innan sin död om en dryck. Ailnoth, som känt och begagnat hela den äldre litteraturen, upptager också dess likhetspunkter mellan Kristus och Knut; han förbigår endast Tabulans angivande av fredagen såsom Knuts dödsdag och Passios omtalande av ovädret vid Knuts elevation; till gengäld för han traditionsutvecklingen vidare på andra punkter. Förrädaren, som Ailnoth nämner Piper och gör till ledare och upphovsman för upproret mot Knut, ärver nya drag från evangeliernas Judasgestalt. Han äter enligt Ailnoth vid Knuts bord, dricker hans vin, giver honom den förrädiska kyssen och slutar efter förräderiet sitt liv genom en hemsk död; gripen av vanvett dör han efter att liksom så många andra förrädare ha bitit tungan av sig själv. Knut, som enligt Ailnoth av fri vilja breder ut sina armar i kors-

form, får slutligen en sista likhet med Kristus: med nästan ordagrant samma ord, som i Lukasevangeliet läsas om Kristus, berättas han innan sin död ha anförtrott sin själ i guds hand [1]).

Steg för steg har sålunda traditionen eller snarare hagiograferna på den danske helgonkonungen överflyttat stora delar av Kristi passionshistoria. Och redan i den älsta källan, Tabula Othoniensis, har traditionsutvecklingen i fråga om passionen hunnit den punkt, att endast det nakna faktum, Knuts dråp i Odense S:t Albanskyrka, med säkerhet kan konstateras. Själva händelseförloppet är i densamma och ännu mera i de yngre källorna höljt i dunkel; det för Knuts historia främmande stoff, som mängt sig in i berättelsen, har helt förvridit bilden.

En utveckling och växt av det historiska materialet möter utom i berättelsen om Knuts död även annorstädes i Odenselitteraturen. Den kommer till synes i detaljtillägg, som Ailnoth giver till Passios uppgifter, men framför allt framträder den och blir av stor betydelse, när man ställer sida om sida de båda legendernas behandling av det centrala problemet i Knuts historia, orsakerna till upproret.

Klarläggandet av orsakerna till att folket reste sig i uppror mot och dräpte sin fromme konung var givetvis för en hagiograf den kritiska frågan i Knuts historia. Passios

[1]) Gertz, Martyrhistorien, 48, 70, 80, 89. I senare av Odenselitteraturen beroende berättelser har traditionsutvecklingen fortsatts än vidare; i breviarierna förråder Piper, eller som han också kallas Blacco, sin herre »för vinnings skull» och i de lundensiska minnesböckerna samt i den poetiska Historia S:ti Kanuti träffas Knut av lansen i den högra sidan. Gertz, Martyrhistorien, 91.

Förutom traditionsutvecklingen om Knut den heliges död har Gertz i sin undersökning även följt det sätt, på vilket de män, som dräptes tillsammans med Knut den helige, omtalas, samt sökt klargöra det beroende, vari detta står till att icke Knut och de, utan Knut ensam, blev av påven kanoniserad, och att Knuts broder Benedikt det oaktat dyrkades av folket såsom helgon. Jfr A. Poncelets recension av Gertz, Martyrhistorien, i Analecta Bollandiana XXVII, 236.

fromme författare har, såsom redan nämnts, löst den genom att låta upproret framväxa såsom ett utslag av spänningen mellan gudsriket och djävulens rike eller med andra ord mellan Knut och hans folk. Spänningen har enligt den med händelserna nära samtida tradition Passio återgiver uppstått genom Knuts kyrkopolitik, i första hand hans försök att genomföra tionden, samt genom hans planer på Englandståget och hans fängslande av Olav, en händelse, som Passio sätter i direkt tidsförbindelse med upprorets utbrott. Knuts påläggande av tionden har enligt Passio stött på bestämt och kraftigt motstånd hos folket, och Knut har gått fram med våldsamhet mot de tredskande stormännen. Oppositionen har ånyo brutit fram i samband med rustningarna till Englandståget. Olav har ställt sig i spetsen för ett upprorsförsök. Knut har visserligen lyckats fängsla honom, men han har därmed icke tillintetgjort sina motståndare; omedelbart efter Olavs fängslande och deportation har ett nytt uppror utbrutit i Vendel och denna gång har det krönts med framgång [1]).

Denna den älsta berättelsen om orsakerna till upproret har under den följande tiden icke befunnits tillfredsställande. Redan på Ailnoths tid har traditionen slagit in på nya vägar och arbetat mot en radikal omläggning av orsakskedjan till upproret.

Ailnoth har i sin framställning helt strukit upprorets samband med Knuts båda världsliga företag, hans rustningar till Englandståget och hans fängslande av Olav; samtidigt därmed har han uteliminerat Passios, sitt förlags, berättelse om oppositionen mot Englandståget och om Olavs upprorsförsök samt löst tidssammanhanget mellan den senare händelsen och upproret. Helt har Ailnoth dock icke lyckats härvid; en bleknad och oklar samt om oppositionen mot Englandståget och Olavs upprorsförsök svagt erinrande relikt har glömt sig kvar i hans framställning. Knut, berättar han, dröjde under underhandlingar om det före-

[1]) Vitæ sanct. dan., 65—68. Gertz, Martyrhistorien, 12—16.

stående krigståget i Hedeby och infann sig icke vid den ledingsflotta han samlat vid Jyllands västkust för Englandståget. Folket blev otåligt och klagade över denna väntan; det begärde antingen hemförlovande eller utseende av ny befälhavare eller att konungen genom budsändning skulle uppmanas att påskynda sin och sin flottas ankomst. Påverkade av folkets ideliga larmande och dagliga skriande beslöto hövdingarna att genom Olav till konungen frambära härens klagomål; »denne förebragte härens uppdrag och framställde vältaligt orsakerna till klagomålen, men efter att länge och grundligt ha övervägt ärendet lät den skarpsynte konungen sända sin broder i fängsligt förvar till sin svärfader, hertig Robert i Flandern»; dock beviljade han efter en ny anhållan härens hemförlovande, och »under böner om lycka för konungen» drog denna hem från mötesplatsen.

Traditionen har även arbetat på att lösa sammanhanget mellan Knuts kyrkliga politik och upproret. Ailnoth omtalar visserligen både före och efter berättelsen om planerna på Englandståget folkets motstånd mot Knuts kyrkliga strävanden, men han har uteslutit såväl Passios uppgift om försöket att genomföra den ännu på Saxos tid förhatliga tionden som underrättelsen om Knuts motåtgärder mot folkets opposition. Han sätter icke heller Knuts kyrkliga strävanden i direkt orsakssammanhang med det slutliga upproret. Detta orsakas i stället i hans framställning av djävulens ingripande och av Knuts ombudsmän. »Dessa senare», skriver Ailnoth», indrevo större böter än rättvist, de använde för tunga vikter, satte alla sakers värde lågt, ja, för att uttrycka mig på folkets språk, ett öre läto de knappast gälla en solidus; de vrängde, efter vad man sade, rätten och sökte med makt och våld att kuva både ädelborna och meniga. Genom deras övergrepp upphetsades många av de äldre, alla uppflammades av vrede och hat och vände tankar och vapen till angrepp mot konungen.» När denne, efter att på vanligt sätt ha utfört de kungliga värven i landet på andra sidan Limfjorden, kommer till Vendel och där giver ombudsmän-

nen i uppdrag att företaga undersökningar för och fullgöra sina värv, reser sig folket i uppror mot honom [1]).

Genom våldsamma ingrepp i Passios framställning har Ailnoth på detta sätt omskapat hela den gamla orsakskedjan till upproret. Det undgår emellertid icke, att hans förändringar samt och synnerligen tjäna ett och samma mål: att skjuta helgonkonungen själv och hans handlingar ut ur orsakskedjan. Och Ailnoth har lyckats häri. Sammanhanget med Knuts världsliga företag är helt struket och Knut står i Ailnoths framställning utan all del i de orättfärdiga fogdarnas brott; endast ett beslöjat, av djävulen förmedlat orsakssammanhang återstår mellan Knuts kyrkliga politik och upproret. Ailnoth har känt Passios framställning och sålunda medvetet genomfört sina förändringar. Vad han avsett att vinna och vunnit med dem ligger också i öppen dager. På skilda ställen i sitt verk omtalar han, att folket, som dräpt Knut, helt naturligt tvivlade på hans helighet [2]). Det har gällt för Ailnoth och hans medhjälpare, klerkerna och munkarna i Odense, att gardera Knuts helgonanseende mot detta tvivel, och de ha nått ett gott stycke på väg mot detta mål i samma ögonblick de med förändring av traditionen i Passio ställt Knut utan all direkt skuld till folkets resning. De ha därigenom skapat den oangripliga och solida basis för hans helgongloria, vilken krävdes för att de åt sin kyrka skulle kunna förvärva ett värdefullt, av allt Danmarks folk erkänt helgon. De ha därmed tjänat religionens, men också sin egen sak; Knuts erkännande som nationalhelgon var för deras kyrka även en handling valverbar i gods och guld.

Undersökningen av Odenselitteraturen har i det föregående förts efter nya linjer [3]). I stället för att såsom tidi-

[1]) Vitæ sanct. dan., 93, 99—104. Jfr. ovan sid. 68.

[2]) Vitæ sanct. dan., 78, 80, 132.

[3]) Inskriptionerna och legenderna från Odense, Nordens älsta litteratur, ha hitintills mestadels ansetts bilda ett glänsande undantag inom den medeltida helgonlitteraturen och samtliga betraktats som historiska källskrifter av högt värde. Framför allt gäller detta om den yngsta legenden, Ailnoths. A. D. Jör-

gare skett söka nå en värdesättning genom användande av »den inre sannolikheten» — ett efter varje forskares personliga uppfattning skiftande begrepp — såsom vetenskapligt kriterium har Odenselitteraturen här ställts i belysning av den augustinska världs- och historieuppfattningen och av de

---

gensen (Bidrag, 189, 191; jfr. Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, 878) förklarar, att »Ailnoths uppfattning av Knut är historiskt sann, alldeles fri från överdrifter och från de bittra angrepp på hans minne, som framställas annorstädes». Hans Olrik, som ägnat Ailnoths legend en vidlyftig avhandling (Studier over Aelnods skrift om Knud den hellige i Historisk Tidsskrift VI: 4, 205), framhåller, att denne till sagesmän kunnat skaffa sig folk, som upplevat Knuts styrelse och fall och därför voro vittnen av första rang, och når genom svåra misstolkningar, av vilka några påvisats av Gertz i Martyrhistorien, 85, 86, 91, och genom användande av det subjektiva tycket och den inre sannolikheten såsom kriterier till resultatet, att Ailnoth troget återgivit, vad han hört berättas, även om det varit mindre smickrande för Knut, och icke som så mången annan medeltida författare komponerat sin hjälte; »sällan», slutar han sin undersökning,» har någon klerk målat en helgonbild med större trohet mot verkligheten, än Ailnoth har gjort det.» Även Steenstrup (Danmarks riges historie I, 530) berömmer Ailnoths sanningskärlek och finner hans legend väsentligen vara ett historiskt arbete. Det kan under dessa förhållanden icke förvåna, att varken A. D. Jörgensen (Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, 744), Steenstrup (Danmarks riges historie I, 477), Hans Olrik (Konge og Præstestand I², 96) eller någon annan historiker tvekat att med strykande endast av de religiösa betraktelserna och något enstaka av de mest påtagliga legenddragen följa Ailnoths legend i sina framställningar av Danmarks och Knut den heliges historia; kring denna såsom grundstomme ha de efter godtycke och subjektivt val gjutit plock från alla äldre och yngre källor och på densamma byggt nya kombinationer och spekulationer.

Modern historisk metod har icke kommit till användning i dessa värdesättningar av Odenselitteraturen. Först Gertz (Martyrhistorien och Vitæ sanct. dan., 29) har gjort en första början till tillämpning av en dylik och härigenom brutit ny väg för historieforskningen. Gertz har kritiskt-filologiskt behandlat de olika skrifternas texter och fastslagit den ordning, i vilken de tillkommit; han har därjämte framhäft legendernas karaktär av religiösa tendensskrifter och uppvisat, att denna i lika hög grad satt sin prägel på Ailnoths verk som på Passio; ytterligare har Gertz, som tidigare berörts, givit ett viktigt bidrag till frågan om Odenselitteraturens historiska trovärdighet genom påvisandet av den legendariska behandling Knut den heliges död fått i densamma samt av den traditionsutveckling det historiska stoffet varit underkastat i denna punkt. Gertz undersökningar ha emellertid icke varit uttömmande och ha delvis rört sig i de gamla undersökningarnas banor.

karaktäristika, som utmärka den medeltida helgonlitteraturen. Den nya vägen leder till en ny värdesättning. Mot bakgrunden av den augustinska uppfattningen framträda de båda Odenselegenderna i första hand såsom ett slags religiösa skådespel, i vilka författarna till läsarnas uppbyggelse med användande av ett historiskt ämne skildra kampen mellan »civitas dei» och »civitas diaboli» här på jorden och det förras seger genom guds omedelbara ingripande. Helgonuppfattning och helgonschema ha ytterligare lagt sina garn över det historiska material de båda legenderna innehålla. Det går under dessa förhållanden icke längre att uppehålla teorien, att någon av legenderna skulle kunna betraktas såsom en väsentligen historisk skrift, vilken ger en historiskt sann uppfattning av Knut den helige. Låt vara att enstaka av de drag de berätta — Sven Estridsens och Knuts givmildhet mot kyrkan, den förres ökande av biskoparnas antal, hans förfarenhet i studier och hans enligt kyrklig uppfattning osedliga leverne — stämma med de tillfälliga uppgifter andra av dem oberoende källor lämna [1]); ingen individualitet kan dock gripas varken i Passios eller i Ailnoths efter den kyrkliga schablonen formade karaktäristiker. Lika litet giva de båda verken någon pålitlig Danmarks historia under Knut den heliges tid. Perspektiv och synpunkter äro snedvridna och det historiska materialet utnyttjat efter de på förhand givna riktningar den augustinska uppfattningen och helgonåskådningen krävde; mängt med för ämnet främmande stoff har materialet därjämte till helgonets glorifiering varit statt i enständig utveckling och förändring. Historisk tillförlitlighet kan man under dessa omständigheter icke vänta att möta annorstädes än i de grövsta konturerna av tidens historia. Endast i dem nå författarna över de allmänt typiska drag, vilka äro gemensam egendom för den stora mängden av den medeltida, i kyrkans hägn vuxna historiska litteraturen.

Det historiskt värdefulla Odenselitteraturen skänker till Danmarks historia under Knut den heliges tid låter närmare

[1]) D. S. I, 42. S. R. D. III, 444. Monumenta Gregoriana, ed. Jaffé, 167, 299. Adam III, 24, 53; IV, 8.

precisera sig till en rad nakna historiska fakta. De odisputabelt säkra av dessa äro icke många, men de äro desto värdefullare, då de innehålla i det närmaste allt, som kan konstateras om Knut den helige. De kunna sammanfattas på följande sätt. Efter att ha legat under i en tronstrid vid Sven Estridsens död har Knut bestigit tronen, sedan hans broder Harald Hein dött; under sin regering har han visat givmildhet mot kyrkan, särskilt mot Laurentiikyrkan i Lund och väl även mot kyrkorna i Roskilde och Dalby, samt sökt genomföra erläggandet av tionden; han har därjämte företagit rustningar till ett Englandståg och i samband med dessa låtit fängsla och till Flandern deportera sin broder Olav. Ett uppror mot Knut har utbrutit i Vendel; han har måst fly från Jylland och av folket dräpts i Odense S:t Albanskyrka. Med ledning av legenderna kunna dessa fakta sammanställas i en relativ kronologi. Men detta är också allt. När det gäller att söka det historiska orsakssammanhanget eller teckna en karaktäristik av Knut lämnar Odenselitteraturen forskaren i sticket. Särskilt är detta fallet med Ailnoths verk; den i dessa frågor relativt pålitligaste ledningen giver icke, såsom hittills ansetts, detta, utan den äldre källan, Passio.

Odenselitteraturen äger emellertid icke enbart historiskt värde genom de grundfakta den bevarat till Knut den heliges historia. Den kan historiskt utnyttjas även ur många andra synpunkter. Icke minst är det värde den äger genom de bidrag den lämnar till kännedomen om huru ett nordiskt helgon och dess historia skapades under den tidigare medeltiden.

Det ligger i sakens natur, att folket, som dräpt sin konung, endast med yttersta svårighet kunde förmås att utan vidare erkänna och dyrka denne såsom helgon, han må ha varit huru from och kyrkligt sinnad som helst i levande livet. Ailnoth talar också om tvivlet på Knuts helighet, och ännu Roskildekrönikan och Saxo bära tydligt vittne om huru ovilligt folket var stämt mot Knut. Vår tids otro, skriver den senare, delar svunna dagars villfarelse; fädernas hat lever

kvar hos barnen; de kunna icke förmås att låta hatet falla och visa den helige uppriktig ära [1]).

Till den strömkantring i uppfattningen, vilken ledde till att folket började erkänna och dyrka Knut såsom helgon, ha av legenderna att döma i första rummet bidragit de under Knuts motståndare och efterföljare Olavs regering inträffande oåren. Det var under medeltiden en allmänt ingrodd vana att göra bestämda personer ansvariga för dylika eller söka deras orsak i någon handling, som kunde antagas ha förtörnat gud eller gudarna. I Ynglingasagan berättas, huru svearna under hungersnöd offrade sina konungar Domalde och Olof Trätälja för att få god årsväxt; [2]) Gregorius den store påbjuder med sin apostoliska myndighet i en bulla till Harald Hein utrotandet av den fördärvliga sedvanan, att danskarna gjorde prästerskapet ansvariga för dåliga tider, dålig väderlek och allehanda kroppsliga sjukdomar [3]); Ailnoth själv omtalar, huru svear och götar vid dålig årsväxt och andra motgångar förföljde kristendomen och dess trogna anhängare samt sökte jaga dem ur landet [4]). Prästerna ha under Olavs tid haft att utrota den »fördärvliga sedvanan» att göra dem ansvariga för oåren, men de ha samtidigt själva tagit folkets vidskepelse i sin tjänst; de ha sökt förmå det att söka oårens orsak i Knuts dråp. »Vi tro eller rättare inse av erfarenhet, »skriver Passios med oåren samtida förförfattare,» att den allsmäktige gud blivit högeligen förtörnad över dråpet, då man därmed visat missaktning mot honom, i vars kyrka, så att säga den högste härskarens kungsgård, Knut som sig borde sökt skydd och tillflykt.» Oåren äro ett guds straff härför, förklarar Passios författare, och gud låter dem enligt honom hemsöka landet, »till dess det genom många syner och uppenbarelser blivit klargjort för många människor, att Knuts kropp, som blivit jordad tarvligt och dittills legat ringaktad, borde upptagas ur sin grav och högt

[1]) Saxo, 593.
[2]) Ynglingasagan, kap. 15, 43.
[3]) Monumenta Gregoriana, ed. Jaffé, 413.
[4]) Vitæ sanct. dan., 83.

hedras och äras bland helgonen» [1]. Sedan stöten härigenom var given till Knuts helgondyrkan, visade järtecken vid hans elevation, att han var ett guds helgon. Knuts helighet steg ytterligare genom att hans elevation kom att i tiden nära sammanfalla med hans motståndare Olavs död samt att efterföljas av en förbättring av årsväxten, sedan hans forne anhängare Erik Ejegod kommit till makten. »I dessa tider», berättar Ailnoth, »tilltaga de gudomliga storverken vid den dyrbare martyrens reliker och gud förökar i sin allmakt för varje dag sin stridsmans ära. Blinda återfå sin syn, döva sin hörsel, stummas tungoband lösas, förtvinade händer bliva friska, lama återfå sin gång, spetälskas hud renas och alla, som söka hjälp i Jesu namn, undfå både kroppslig hälsa och himlens nåd. Och då ryktet om Knuts gärningar breder sig vida, strömma troende skaror samman från alla håll för att bedja om hans hjälp; och genom beskydd av honom, genom vars förföljande de uppväckt guds vrede, finna de hjälp, när de i tro och fromhet bedja om förlåtelse för det begångna brottet» [2]. Erik Ejegod dröjde icke att skaffa Knut det officiella inseglet på heligheten; han utverkade påvens kanonisation. Knut blev härigenom, som Ailnoth säger, »indubitanter beatus».

Samtidigt med Knuts helgonblivande ha klerkerna och munkarna i Odense sörjt för att skaffa sitt nya helgon en värdig historia; i jämn takt ha de låtit densamma följa helgonets stigande dyrkan och anseende. De ha i den kort efter elevationen tillkomna Passio tecknat Knut såsom en gudsrikets förkämpe, en »rex iustus» och ett sant kyrkans helgon, och ha för skildringen av hans död, liksom tidigare i Tabula Othoniensis, börjat tillgripa den högsta förebild, som stod dem till buds, Kristi egen passionshistoria; Knuts motståndare åter ha de framställt såsom undersåtar i djävulens rike. Efter kanonisationen har Passios enkla och okonstlade framställning under Ailnoths hand svällt ut

[1]) Vitæ sanct dan., 70; jfr. 103, 109, 126. Saxo, 596—598.
[2]) Vitæ sanct. dan., 70, 127, 129.

till ett retoriskt praktstycke; Kristi passionshistoria har så gott som i sin helhet överförts pa Knut. Denne har utrustats med nya egenskaper, karaktäriserande en »rex iustus», och hans liv vuxit i fromhet, under det hans motståndare framställts i långt svartare färger än förut såsom djävulens förbundne och hantlangare och under dennes ledning vanvettigt rasande vilddjur. Slutligen har hela orsakskedjan till folkets uppror omarbetats, så att det blivit icke Knut själv och hans handlingar, utan djävulen och de orätträdiga ombudsmännen, som givit orsaken till upproret.

Klerkerna och munkarna i Odense hade gjort Knut till helgon på grund av den fromhet och den kamp för gudsriket, vilken alltigenom skall ha satt sin prägel på hans liv. Den uppfattning de hävdat slog med godtyckliga stympningar och ändringar igenom i den liturgiska litteraturen [1]. Vid sidan av densamma gick emellertid en annan tradition, vars ursprung är att söka inom Knuts motståndares krets; den betraktade Knut såsom en våldshärskare och erkände icke hans helighet, och då den slutligen fogade sig i det senare, skedde det endast under en kompromiss med den kyrkliga uppfattningen. »Allteftersom järtecknens antal växte», skriver Saxo,» nödgades Knuts belackare och vedersakare tillstå dessas kraft och kunde icke längre neka dem tilltro, men dråpet vidblevo de dock att försvara; de erkände visserligen Knuts helighet, men tillade, att denna var vunnen icke genom hans förtjänster i livet utan genom hans botgöring i sina sista stunder. Sålunda gjorde de dråpet till en rättfärdig handling, men visade samtidigt den dräpte all ära; de sade, att konungen förtjänt sin död, men heliggjorts genom sina tårar, och hävdade, att för hans id var girighet mera karaktäristisk än gudsfruktan» [2].

[1]) Vitæ sanct. dan., 38, 72, 53, 140.

[2]) Saxo, 593.

Den uppfattning, på vilken Saxo här syftar, möter i Roskildekrönikan. »Då Knut genom en ny och ohörd lag», lyder dess korta framställning av hans historia, »tvingade folket att betala en skatt, som man hos oss kallar »nefgjald», blev han fördriven från Jylland över till Fyen och led, med stor ånger i hjärtat, martyrdöden framför altaret i den helige martyren Albans kyrka i Odense. Hans kropp hedras med stora järtecken och Kristus förhärligas i sin martyr» [1]. En uppfattning av Knut, vilken är närbesläktad Roskildekrönikans, träffas även i den isländska Knutssagan. Denna skildrar utförligt hela Knuts liv, men har liksom Roskildekrönikan intet att berätta om hans kyrkliga och religiösa strävanden och intet om hans fromhet före framställningen av hans död. Den framställer honom såsom den tappre krigaren, vilken i sin ungdom besegrat tio konungar

[1]) S. R. D. I, 378. — Ludvig Holberg, Kirke og Len, 171, ser i Roskildekrönikans »nefgjald» ett vittnesbörd om Knuts »försök att införa tionden eller rättare en avlösning (redemtio) för denna; ty det ses av den norska Gulatingslagen c. 9, säger Holberg, att bönderna ursprungligen »köpte» biskopens tjänst med en betalning av »œrtog firi XL nevia», alltså just med nefgjald i stället för biskopstionde och det är sannolikt, att något liknande varit avsett här (i Roskildekrönikan)». Det torde emellertid icke vara möjligt att av denna jämförelse mellan Roskildekrönikan och Gulatingslagen draga den slutsats Holberg gjort. Gulatingslagens »firi XL nevia» utgör endast en fördelningsgrund vid en skattsättning och nefgjald är i enlighet därmed både från Norge och Sverige känd såsom en skatt, vilken likaväl kan betalas till konungen. Heimskringla, II, 308. Fagrskinna, 32. D. S. I, 802. Sven Ågesen, som för denna tid känt Roskildekrönikan, har icke heller fattat dess nefgjald såsom redemtio för tionden utan såsom en personell, till konungen utgående skatt; han låter upproret utbryta på grund av de personliga skatter Knut pålagt styrmännen för ledingsskeppen och ledingsbönderna. S. R. D. I, 57.

— Sandström, J., De stående skatterna i Svealand under medeltiden i svensk Historisk Tidskrift XXXIII, 6, som varken känner Roskildekrönikans eller Gulatingslagens nefgjald, finner den svenska och även den norska nefgjalden synonym med »ättegälden»; första sammansättningsledet nef skulle icke, såsom tidigare allmänt ansetts, höra samman med nef, »näsa», utan med nefi, »anförvant». Antagandet faller vad Norge beträffar på Gulatingslagens »firi XL nevia»; detta stadgande tillåter icke tolkningen »anförvant» och visar, att den norska nefgjalden är att fatta såsom en personell beskattningsform.

på krigståg i Österled och under sin konungatid med djärvhet värjer landet mot vikingar, samt såsom den myndige och stränge regenten, vilken med hårdhet hävdar konungamakten och dess skattekrav gentemot folket och med kraftfull hand vårdar sig om rättvisans rättfärdiga handhavande; härvid lägger han dock enligt Knutssagan i dagen en stränghet och hårdhet, som väcker allmänt motstånd i landet [1]).

Roskildekrönikans angrepp på Knuts helighet i levande livet kom icke att stå obesvarat. Såsom vapendragare för den kyrkliga uppfattningen framträdde först Sven Ågesen. »Knut blev icke, såsom några mena», skriver han, direkt riktande sig mot Roskildekrönikan, »en krönt martyr på grund av överdriven hårdhet och grymhet eller därför att han i sin grymhet skulle ha pålagt folket ett outhärdligt ok» [2]). Sven Ågesen framlägger i stället andra orsaker till upproret; dessa äro emellertid icke de från de äldre källorna kända, utan framvuxna ur en egendomlig kontaminering av olika i dem mötande element.

Ailnoth och Roskildemannen hade båda uteliminerat den ena av de orsaker Passio angiver för upproret, Knuts försök att genomdriva tionden, och i stället i berättelsen infört nya avgifter, den förre fogdarnas utprässningar, den senare en av konungen själv pålagd »nefgjald». Båda hade samtidigt ställt sina avgifter i omedelbart orsakssammanhang

[1]) Knutssagans omstridda behandling av Knut den heliges historia äger även i en annan punkt ett hittills ouppmärksammat intresse; den saknar i skildringen av Knuts död alla de från Kristi passionshistoria lånade drag, som känneteckna Odenselitteraturen. Kn., kap. 54—58.

[2]) Roskildekrönikan. S. R. D. I, 378:

Quo mortuo, frater ejus Kanutus in regnum levatus est. Hic cum populum quadam nova lege et inaudita ad tributum, quod nostrates Nefgjald vocant, coegit . . . martyrizatus est.

Sven Ågesen. S. R. D. I, 57:

Haraldo defuncto, frater ejus Kanutus in regno successit, quem Othoniensis ecclesia coronatum gloriatur habere martyrem; non, ut quidam arbitrantur, propter nimiam crudelitatis sævitiam vel jugum intolerabile, quod plebi crudelis irrogaverat.

Förhållandet mellan Roskildekrönikan och Sven Ågesen i denna punkt har tidigare framhäfts av Jörgen Olrik i Den ældste Danmarkskrønike, 6.

med upproret. Genom denna förändring och förflyttning var grunden lagd för en ny sägenkombination. Avgifterna skulle motiveras och de kommo då att bakåt knytas i orsakssammanhang med de andra av Passio framhävda orsakerna till upproret, rustningarna till Englandståget och Olavs fängslande; under inflytande härav förvandlades Passios tionde, Ailnoths fogdeutprässningar och Roskildekrönikans »nefgjald» till en ny, en fjärde avgift.

I sin älsta form möter denna nya utvecklingsfas av Knuts historia i den isländska Knutssagan. Dess skildring av situationen vid rustningarna till Englandståget står till en början Ailnoths nära: den av Knut mot England utbjudna ledingen samlas i Limfjorden, men Knuts egen ankomst fördröjes genom förhandlingar med venderna, från vilka han fruktar ett överfall; otåliga över hans dröjsmål sända hövdingarna hans broder Olav i beskickning till honom, men Knut låter liksom hos Ailnoth utan motivering fängsla denne och utan vidare ransakan sända honom i förvar till Flandern. Händelsekedjan sammanknytes så i sagan genom införandet av uppgifterna, att när underrättelsen om Olavs fängslande når hären, orsakar den ett allmänt ledingsbrott och att Knut till straff för detta pålägger stora böter. Folket betraktar hans handlingssätt såsom ett övergrepp och vendelborna resa sig i uppror mot Knut, när han nalkas deras land för att inkräva böterna [1]).

En tradition sådan som den i Knutssagan bevarade ligger även till grund för Sven Ågesens framställning; den har emellertid hos honom utvecklats till en form, vilken undanrycker ledingsbrottet och upproret alla rättmätiga motiv. Detta för Knut gynsamma resultat har vunnits genom en omkastning i situationen vid förberedelserna till Englandståget samt ett återvändande från Ailnoths och Knutssagans tradition om Olavs beskickning och fängslande till Passios om ett upprorsförsök vid samma tidpunkt. Knut, som både enligt Ailnoth och Knutssagan skall ha låtit den för Eng-

[1]) Kn., kap. 42.

landstaget samlade ledingsflottan vänta på sin ankomst, är hos Sven Ågesen flyttad till flottan. Med denna stridsfärdig ligger han i Humlum vid Limfjorden och väntar på gynsam vind, då ett rykte når honom om landsförräderi i Slesvig. Han ilar dit för att kväva sammansvärjningen och vänder efter att ha fängslat dess upphovsmän tillbaka till hären, men denna har då begivit sig hem. Sven Ågesens framställning ställer Knut såsom den förfördelade i uteslutande fördelaktig belysning; endast trots och olydnad ha orsakat ledingsbrottet. Knuts straffåtgärder vinna härigenom sitt berättigande; de genomföras enligt Sven Ågesens uppfattning icke heller med hårdhet. Knut insåg, heter det, att en allmän förbrytelse icke borde bestraffas med så stor stränghet som en enskild mans: han pålade varje skeppsstyrman fyrtio marks böter, men varje ledingsbonde endast tre. Då upproret likväl, när Knut med lagens stränghet börjar inkräva böterna hos vendelborna, bryter löst, har detsamma och Knuts dråp sin grund i detta folks vildhet och tygellöshet, i djävulens tillskyndan och i utspridda onda rykten om att den grymme konungen genom sina oerhörda orättfärdigheter och övergrepp skulle ha förbittrat och hetsat folket till vrede [1]).

Anledningen till den förändring av den äldre från Knutssagan kända traditionen, vilken möter hos Sven Ågesen, kan icke exakt angivas. Närmast torde den vinna sin förklaring genom att Sven Ågesen skrivit med tendens att försvara Knut mot Roskildekrönikans angrepp på hans helighet i levande livet. Det har för Sven Ågesen gällt att till varje pris rättfärdiga de afgifter, Knut enligt Roskildekrönikan skulle ha pålagt.

Sven Ågesen har så gott som helt inskränkt sin framställning av Knuts historia till att i polemik mot Roskildekrönikan söka klarlägga huvuddragen av orsakerna till upproret; han har gjort det i medvetande om att hans vän Saxo på sitt »mera formfulländade språk» skulle skriva en utförligare Knut den heliges historia.

[1]) S. R. D. I, 57.

Den i den föregående undersökningen behandlade äldre litteraturen om Knut den helige visar i huru hög grad det religiösa och historiska intresset kretsat kring den danske helgonkonungen under det århundrade, som ligger emellan nedskrivandet av Tabula Othoniensis och Sven Ågesens krönika. Den kyrkliga helgonuppfattningen i Odenselitteraturen har brutit sig mot den Knutfientliga i Roskildekrönikan, och traditionen har befunnit sig i en ständig växt och utveckling, vars gång i sina huvuddrag återspeglas i de olika källornas skiftande och varandra motsägande underrättelser.

Den framställning Saxo kort efter Sven Ågesen och mera än ett århundrade efter händelserna gav av Knuts historia skall enligt hävdvunnen historisk uppfattning vara en av hela denna äldre litteratur oberoende källskrift [1]). Saxos senaste biograf medgiver visserligen för första gången, att Saxo otvivelaktigt känt de tidigare avfattade kyrkliga levnadsteckningarna av Knut, »men,» skyndar han sig att tilllägga i anslutning till den gällande uppfattningen, »han använder dem ytterst litet och giver i allt väsentligt en frisk, folklig tradition om hans liv och verksamhet» [2]). Något bevis har aldrig förts för denna sats; den har på grund av teorierna om Saxos muntliga källor eller om Absalonsinspirationen ansetts självklar.

Går man obunden av dessa teorier till en undersökning av Saxos framställning, visar det sig, att fastställandet av dennas förhållande till den äldre litteraturen icke håller streck. Redan tidigare har det i denna avhandling visats, att Saxo begagnat Ailnoths karaktäristik av Sven Estridsen [3]); i hans följande Knuts historia är det möjligt att led för led följa begagnandet av eller kännedomen om så gott som hela den äldre danska litteraturen om Knut.

I överensstämmelse med den förkärlek litterära historieskrivare i alla tider ägt för en traditions sista utvecklingsfas har Saxo till grundstomme för sin framställning av de cen-

[1]) Se ovan sid. 28.

[2]) Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 235.

[3]) Se ovan sid. 42.

trala partierna i Knuts historia valt den yngsta källan, Sven Ågesens krönika. Han följer och omskriver denna uppgift för uppgift; vidgar dess korta berättelse med retorisk konst, inspränger och kombinerar den med underrättelser, hämtade från Odenselitteraturen, samt inför nya, självständiga synpunkter. Här och var kommer en sammanställning eller ett och annat ord med från Sven Ågesens eller Odenselitteraturens text.

En av anledningarna till Knuts planer på Englandståget finner Saxo liksom Sven Ågesen i hans önskan att återuppliva kravet på England från sin faders morbroders dagar.

Sven Ågesen. S. R. D. I. 57:	Saxo, 582:
Paterni sui avunculi se doluit exhæredatum potentia. Collecto itaque exercitu, classeque congregata, qua Angliam expugnaturus invaderet . . .	Tandem Danorum nomen . . . a paterni avunculi temporibus obrutum animadvertenti . . . Angliam . . . hæreditatis duxit nomine repetendam.

Ledingsflottans samling skildrar Saxo väsentligen med övertagande av Ailnoths ord, men innehållet i dessa förändrar han i enlighet med Sven Ågesens uppfattning, att Knut, icke Olav, befann sig vid den samlade ledingsflottan; han låter ytterligare Olav spela den försinkarens roll Ailnoth tillägger Knut själv och i enlighet med Sven Ågesen den senare först på grund av förräderi i Slesvig tvingas att lämna flottan och hans bortresa följas av ett allmänt ledingsbrott. Även Passios framställning av dessa händelser får Saxo delvis med; han identifierar det av Sven Ågesen omtalade förräderiet i Slesvig med dess underrättelse, att Olav, glömsk av sina brodersplikter, trätt i spetsen för de med Knuts styrelse missnöjda och under rustningarna för Englandståget sökt undantränga honom från tronen. Saxo vidgar denna Passios berättelse retoriskt och skärper den samtidigt genom att göra Olav till den drivande kraften i upprorsförsöket.

Ailnoth. Vitæ sanct. dan., 99:

Classe igitur parata Danorum exercitus Occidentalis portus litoribus uelis sinuatim distensis aduehitur ibique regie classis aduentum in dies prestolabatur.

Sven Ågesen. S. R. D. I, 57:

Collecto itaque exercitu, classeque congregata, . . . in Humla, quæ tunc temporis portus maris extitit, totum exercitum jussit convenire. Qui dum instructa classe subsolani prosperitatem præstolaretur, subitus rumor regis auribus intonuit, qui in Slesvik regni proditionem perdoceret exortam. Qui cursu rapido omnique festinantia illuc iter accelerabat, quatenus conspirationis pessundaret primordia. Quo cum venisset, et sceleris autores vinctos et captivatos suæ mancipasset custodiæ . . .

Saxo, 584, 585:

Canutus vero . . . imperata classe, Lymici maris oris advehitur . . . quondam navigiis pervius, nunc vero interjecta arenarum mole præclusus. Hic rex fraternum diu præstolatus adventum, . . . quum tandem de ejus (Olavi) perfidia certior factus, classe præstolari jussa, Slesvicum lectissima manu festinato contendit, ibique fratrem inopinatum et attonitum intercepit.

Ännu längre i kombinationsskicklighet når Saxo i framställningen av upprorets orsaker. Från Passio hämtar han här uppgiften om Knuts försök att genomföra erläggandet av tionden; från Sven Ågesen övertager han åter uppgiften om böterna för ledingsbrottet.

Passio. Vitæ sanct. dan., 65:

Gentem istam, adhuc in moribus bonis ac deo placitis parum eruditam uel in sacris uirtutibus exercitatam, proposuit . . . ut . . . decimas secundum legem dei uoueret.

Saxo, 576:

Idem populares adhuc sacrorum rudes decimarum religioni assvefacere conabatur.

Sven Ågesen. S. R. D. I, 58:

Prout itaque regis rigor dictaverat, singulis gubernatoribus qvadraginta marcas solvendi incumbebat necessitas, nautas quoque singulos trium marcarum urgebat satisfactio, eo quod regis exercitum dissipando destruxerint.

Saxo, 586.

Adjecit quoque, quanta pecuniæ summa ob impium desertionis crimen damnari meruerint, gubernatorum singulis quadragena nummum talenta, terna remigum unicuique mulctæ loco numeranda proponens.

Saxo förenar dessa Passios och Sven Ågesens uppgifter genom en berättelse om att Knut lät folket välja mellan att erlägga tionden eller betala böterna såsom straff för ledingsbrottet;[1]) det valde enligt honom det senare, då det betraktade tionden såsom ett evigt träldomsok. När emellertid Saxo i sin kombination kommit till denna punkt i Knuts historia och står inför upprorets utbrott, tillgriper han Ailnoth; han utskjuter Knut och hans handlingar och låter upproret utbryta på grund av ombudsmännens hårdhet och orättfärdiga pålagor. »När konungen såg», skriver Saxo, »att folket valde det sämre alternativet, drog han upp i de norra delarna av Jylland liksom för att indriva böterna och satte Toste med tillnamnet »tjuven» och hans stallbroder Horte till att indriva pengarna, då han önskade förmå folket att gå in på erläggandet av tionden genom att skrämma dem med böterna. Han gav dessa i uppdrag att värdesätta ledingsbrytarnas gods, utan att lägga beslag på dem, men de utförde sitt värv med större hårdhet än de voro befallda och plågade folket genom utpressningar»[2]). Konungens avunds-

[1]) Breviarium Sleswicense, som skildrar planerna på Englandståget efter Ailnoth, har ävenledes förlagt ett Knuts försök att genomföra tionden till tiden efter dessa planers misslyckande. Vitæ sanct. dan., 141.

[2]) Aiinoth. Vitæ sanct. dan., 102:

Regalium negociorum executores siue exactores plus iusto in causis exaggerandis insistere, staterarum pondera adaugere, rerum quarumque precia uilipendere et, ut uulgariter edisseram, unciarum ualentiam uix solidi precio admittere.

Saxo, 587:

Qui mandatum immitius, ac jussi fuerant, executi, iniqua plebem exactione pulsabant.

män, berättar Saxo vidare, begagnade sig härav och gjorde ombudsmännen allmänt förhatade genom lögnaktigt överdrivna klagomål; folket dömde herren efter tjänarna, och sedan det dödat ombudsmännen, vände det sig i vanvettig vrede mot konungen själv. Genom sin förening av de äldre källornas uppgifter har Saxo här lagt sista tråden i de kombinationer, som spunnits kring orsakerna till upproret; han har lyckats till en harmonisk enhet förena både Passios, Ailnoths och Sven Ågesens varandra motsägande framställningar.

I skildringen av upprorets förlopp och Knuts dråp sluter sig Saxo nära till Odenselegenderna, vilkas berättelser han omskriver i sitt klassiska latin och utbildar genom självständiga synpunkter. Framför allt följer han Passio; med litterär och kritisk takt har han däremot förbigått de vittsvävande utläggningarna och religiösa betraktelserna likaväl som den senare traditionsutvecklingen och de påfallande otroligheterna hos Ailnoth. Från honom har han så gott som endast upptagit berättelsen om förrädaren, men denne, av Saxo kallad Blacco, har fått sin av Ailnoth omtalade sändefärd mellan Knut och upprorsmännen fördubblad och mist sin likhet med Judas; endast en enstaka senare utvecklingsform av paralellen mellan Judas och förrädaren har Saxo tillgodogjort sig; förrädaren, hos Ailnoth endast upprorets ledare, har hos Saxo förvandlat sig till en av Knuts familiares liksom Judas var en av Kristi; såsom sådan är det han träder i förbindelse med Knuts dråpsmän. En senare utvecklingsform av Odensetraditionen möter också otvivelaktigt däri, att Saxo i likhet med Sven Ågesen och Knutssagan överlämnar Knuts dråp åt jylländarna; innevånarna i Odense och på Fyen torde under tidens lopp ha betackat sig för äran att ha dräpt Danmarks av dem högt dyrkade och för dem så värdefulla nationalhelgon [1]).

I stor utsträckning har sålunda Saxo, i motsats till vad tidigare antagits, skapat sin framställning av Knut den heliges historia genom en med litterär frihet och konstnärlighet

[1]) Saxo, 588.

utförd sammansvetsning av element från den äldre litteraturen. Härutöver har emellertid Saxo även, hundra år efter helgonkonungens död, sett sig i stånd att lämna talrika nya detaljbidrag till Knuts historia, samt med övergivande av sina förlags framställningar gjort sig till målsman för en helt ny helhetsuppfattning av Knuts liv och verksamhet.

Kritik av Saxos nya detaljuppgifter är på grund av jämförelsematerialets bristfällighet endast möjlig i tvenne punkter, hans omtalande av Knuts krigsfärder i Österled samt av hans gåvor till S:t Laurentiikyrkan i Lund. I förra fallet överensstämma Saxos uppgifter i själva huvudsaken, krigsfärdernas existens, men endast däri, med den i Knytlingasagan bevarade notisen ur Kalf Månesens dikt [1]; i det senare förefinnes såsom jämförelsematerial själva Knuts gåvobrev av den 21 maj 1085. I detsamma sammanfattar Knut de gåvor han efter sin tronbestigning skänkt den »ännu icke fullbordade» S:t Laurentiikyrkan. De utgöra en jord i Lund och 52½ bol i Skåne, på Själland och på Amager samt förutom dessa gods 3 mark av den årliga tomtskatten i Lomma, lika många av den i Helsingborg och 21 av den i Lund; han överlåter därjämte all kunglig rätt av jorden i Lund till prosten och bröderna där, dock med undantag av fredköp, ledingsvite och hästar i redskud, för den händelse konungen själv kommer [2]. På grundval av dessa gåvor upprättade Knut enligt Prebendelistan i Necrologium Lundense »efter inrådan av sina trogna biskopar, i första hand Ricwald, biskopen av Lund, tio prebenden och »beneficium prepositure» [3]. Ställer man häremot Saxos framställning, utfaller jämförelsen icke till fördel för dennas trovärdighet; endast själva grundfaktum, en donation av Knut och dennas användning för prästerskapet, är riktigt i densamma. Saxo berättar, att Knut med den redan 1072 döde biskop Eginos bistånd instiftade en årlig avlöning åt prästerskapet genom gåvor av egna och kronans gods; han låter samme döde

[1]) Kn., kap. 26.

[2]) D. S. I, 42.

[3]) S. R. D. III, 428.

Egino fullborda Laurentiikyrkan med Knuts hjälp och denne senare på själva invigningsdagen, »när han högtidligt knäböjde framför altaret», ytterligare skänka till kyrkan fjärdedelen av det kungliga myntet, fjärdedelen av det kungliga sakfallet och fjärdedelen av midsommargälden; därjämte låter Saxo Knut till kanikerna avstå all kunglig rätt av kyrkans samtliga lantbor med undantag för ledingsvite, fredköp och — danaarv [1]).

Saxo ger emellertid, som nämnt, också en ny helhetsuppfattning av Knuts liv och verksamhet. Knut är i hans framställning icke längre Passios fromme yngling, som tidigt utvecklad i de fyra huvuddygderna vet att undvika oförnuftets och dårskapens fördärv och förakta feg svaghet; Saxo inför honom i stället i historien såsom den tappre och bragdlystne krigaren, en sida av hans liv, som är helt okänd för Passio och som Ailnoth endast svagt antyder genom det stereotypa uttrycket »armis strenuus». Han är för Saxo en Knut den stores, den danske hjältekonungens, efterföljare, vars ungdom är fylld av strider med vikingar, med sember och ester; hans tidiga utveckling gäller icke längre de fyra huvuddygderna, utan tapperheten i krigiska bragder. Häri, berättar Saxo, var Knut långt före sin ålder; krigiska segrar kastade glans över hans ungdom och varslade om hans kommande makt; han utförde bragder, som man knappast skulle väntat, att han vid sina unga år skulle kunnat vara åskådare till. »Genom ständig övning härdade han sin unga kropp

---

[1]) Saxo, 580. — Av dessa Saxos oriktiga uppgifter vila tidsättningen av Knuts gåvohandling till kyrkans invigningsdag samt även utsträckningen av donationen av den kungliga rätten till kyrkans samliga lantbor på ettdera av de båda stadfästelsebreven på Knuts gåvobrev av 1186 och 1203. D. S. I., 121, 149. Om Knuts gåvobrev se Lauritz Weibull i Historisk Tidskrift för Skåneland IV, 265, och V, 123.

Såsom stöd för Saxos uppgift, »decreti circumspectioris industria principum eis (ɔ: pontificibus) consortionem indulsit, ipsisque primum inter proceres locum perinde ac ducibus assignavit», har hittills allmänt anförts, att denna rangordning återfinnes i Knuts gåvobrev av 1085. Gåvobrevet kan emellertid icke anses lämna något som helst stöd för Saxos uppgift, då äldre vittnesbörd om dessa förhållanden helt saknas.

till krigisk duglighet och manlig vapenfärd och höjde genom hjältedåd sitt rykte till sådan höjd, att det syntes som om Knut den store återuppstått och han ärft icke blott dennes namn utan också hans lycka. Ingen tvivlade på att han skulle taga riket efter fadern, ty mogen i mandom syntes han väl skickad för kronan; icke heller saknade ynglingen givmildhet». Knuts tapperhet och krigiskhet och icke, som Passio menar, djävulens fruktan för hans fromhet eller, som Ailnoth menar, Haralds högre ålder och större saktmodighet, bliva också för Saxo orsaken till att folket förkastar hans kandidatur vid konungavalet efter Sven Estridsens död. Icke med ett enda ord antyder Saxo det blivande helgonet i sin skildring av Knuts ungdom [1]).

Lika skarpt bryter sig Saxos uppfattning mot den kyrkliga i Odenselitteraturen i skildringen av Knuts konungatid. Knut är, som Saxo tecknar honom, icke någon augustinsk eller pseudocypriansk »rex iustus», och hans historia icke heller någon kamp mellan »civitas dei» och »civitas diaboli.» Han är icke ens före sina sista stunder något kyrkans helgon, utan endast den kraftfulle krigaren och statsmannen. Han fortsätter sina krigståg mot kurerna, mot semberna och esterna, nu »visserligen mera,» säger Saxo, »för att utbreda tron än för att tillfredsställa sin byteslystnad, men också för att se sin lycka stiga och öka sin ryktbarhet». Han rustar sig till Englandståget icke, som Passio vill, av omsorg om sitt folks himmelska välfärd eller, som Ailnoth vill, i den fromme hjältens avsikt att befria engelsmännen från främmande »tyranni»; Danmarks ära, makt och rikedom, Knut den stores exempel samt egen bragdlystnad äro de motiv Saxo känner för hans planer på återerövrandet av sitt gamla arvrike.

Utom såsom krigaren och arvtagaren av de ärorika danska traditionerna från Knut den stores dagar framställer Saxo Knut den helige såsom förkämpen för ett strängt hävdande av lag och rätt. »Han strävade på alla upptänkliga

[1]) Saxo, 565, 568.

sätt,» skriver Saxo, »att upprätta fädernas tukt och seder, utfärdade de strängaste påbud för att förskaffa lagen bättre hävd och bragte åter den förfallna rättsskipningen i sitt gamla skick. Varken blodsband eller vänskapsförhållande kunde förmå honom att avvika från rättvisan; vänner och närstående lät han icke gå fria från straff utan följde i alla hänseenden gamla sedvanor, åtstramade med fast hand rättens slappa tyglar och trädde i stränghet i fädernas fotspår». [1]) Denna Knuts lagstiftning och rättsskipning har enligt Saxo sin udd riktad mot stormännen; »dessas självrådighet hade slappat och satt ur kraft landets gamla lag och rätt». Den politiska motsättning Saxo här uppställer mellan Knut och stormännen är okänd i hela den äldre litteraturen om Knut, men den växer hos Saxo med ett slag till ett av de ledande motiven i Knuts historia. Knuts historia förvandlar sig i hans framställning till en konungamaktens, eller vad för honom är detsamma, statsintressets kamp mot den danska stormansklassen. Knuts lagstiftning och rättsskipning, berättar Saxo i början av sin framställning, »ådrog honom stormännens bittraste hat», och han ser senare både i Olavs upprorsförsök och i oppositionen mot Englandståget utslag härav. Olav utnyttjar enligt honom det hat Knuts nya lagar och återställandet av den forna strängheten skapat, och »stormännen, vilkas våldsfärd de kungliga lagbuden hade stäckt, togo lott och del i hans förrädiska förehavanden». Missnöjet vid den mot England samlade flottan utgår från dem och icke som hos Ailnoth från folket, »den otåliga hopen»; ledingsbrottet är deras verk. Av sammanhanget att döma kan det heller icke vara andra än stormännen Saxo avser med de Knuts »avundsmän» (æmuli), vilka kort därefter

---

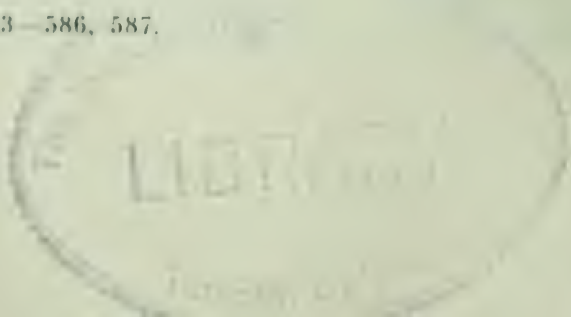
[1]) Saxo, 574. — Ludvig Holberg, Dansk Rigslovgivning, 1, anser, att detta ställe hos Saxo skulle avse icke landets allmänna borgerliga lagar utan thinglid och vederlagen. Det enda stöd han anför härför är emellertid, att Saxo använder delvis samma uttryck, när han omedelbart efter återgivandet av vederlagen i Knut den stores historia omtalar thinglids och vederlagens förfall under dennes efterföljare. Av sin tolkning drager Holberg de mest vittgående slutsatser. Jfr. Erslev, Valdemarernes storhedstid, 204.

begagna sig av ombudsmännens övergrepp i Vendel och genom sina lögnaktigt överdrivna klagomål hetsa folket till det uppror, som ledde till Knuts fall [1]).

De rent världsliga och politiska synpunkter Saxo sålunda gjort till de dominerande i helgonkonungens historia ha även satt sin prägel på hans framställning av dennes förhållande till kyrkan. Vad legenderna berätta om Knuts omsorger om sitt ogudaktiga och syndiga folks frälsning, om hans verksamhet för höjandet av vördnaden för religionen och gudstjänsten samt för iakttagandet av kyrkliga högtidsdagar och fastetider finner ingen plats hos Saxo. Helgonet har i hans framställning förvandlats till en realistisk kyrkopolitiker, vars reformsträvanden uteslutande äro inriktade på ordnandet av kyrkans förhållande till staten eller dess rent världsliga intressen; de ha enligt Saxo haft till föremål biskoparnas höjande i rang över rikets stormän, ett första ordnande av den andliga domsrätten samt slutligen försöket att genomföra erläggandet av tionden. Ur denna sista Knuts strävan framväxer i Saxos kombination upproret, men detta, och överhuvud Knuts fall, orsakas icke av densamma eller av något annat kyrkligt eller religiöst förhållande. Orsaken är även här rent politisk; den är enligt Saxo att söka i ombudsmännens övergrepp och Knuts avundsmäns utnyttjande av dessa. Upproret själv är även det överflyttat på ett rent politiskt plan; vendelborna och jylländarna kämpa för sin frihet; de taga, som de anse, hämnd för en våldshärskares förtryck.

Lika litet som legendernas religiösa och augustinskt-kyrkliga synpunkter på Knuts historia träffas hos Saxo, lika litet träffas deras Knut tillagda speciella »rex iustus'» eller helgonegenskaper; endast Saxos ord om hans lagstiftning och rättsskipning erinra om de förra. Knut är väl för Saxo en from man, men Saxo inskränker sig till att behandla hans fromhet så godt som uteslutande i några korta, löst påklistrade fraser; han illustrerar den förutom med hans

[1]) Saxo. 571, 583—586, 587.

iver för de kyrkopolitiska reformerna endast med omtalandet av hans givmildhet mot kyrkorna i Roskilde och i Lund [1]). Först i den på grundval av Odenselegenderna skrivna skildringen av Knuts sista stunder och död samt i den polemik mot helgonförnekarna och Roskildekrönikan, med vilken Saxo slutar sin framställning, blir helgonets fromhet den ledande tanken.

När det gäller att värdesätta Saxos Knut den heliges historia såsom historisk källa ställer sig detta lätt vad beträffar den del av densamma, som direkt bygger på den äldre litteraturen. Denna kan givetvis icke tillerkännas minsta värde som historisk källa; den är ett lärt kombinations- och kompilationsarbete av samma art som det adertonde, nittonde och ännu det tjugonde århundradets historieskrivning bjuder många. Värdet av de nya detaljbidrag Saxo lämnar kan att döma av hans omtalande av Knuts gåvor till S:t Laurentiikyrkan i Lund icke heller skattas högt. Det återstår Saxos nya helhetsuppfattning av Knut. Kan den nya inkarnation, i vilken Knut den helige möter hos Saxo, sättas som historiskt sann gentemot den augustinska idealbild Odenselitteraturen lämnar och gentemot den tyranntyp Roskildekrönikan och Knuts fiender sett i den danske helgonkonungen?

Redan den långa tidsperiod, ett århundrade, som ligger emellan Knuts död och Saxos författarskap, och det förhållandet att Saxos teckning av Knut är främmande för hela den äldre litteraturen torde strängt taget vara nog för ett nekande svar på denna fråga. Ett svar på densamma kan emeller-

[1]) Saxos omtalande i detta sammanhang av biskop Svens fullbordande av kyrkan i Roskilde är en omskrivning av Roskildekrönikan.

Roskildekrönikan. S. R. D. I, 378:	Saxo, 579:
. Ipse (ɔ: Sveno) Roskildensem ecclesiam fere veluti a fundamento fundavit, quam egregia corona et marmoreis columnis omnibusque ornamentis decoravit.	Sveno ... cœptam Roskildensis sacrarii fabricam ad finem usque perduxit. Cujus excolendi gratia coronam arte impensaque operosissime elaboratam in ejus ornamentum appendit.

tid även erhålles genom att gå till Saxos eget verk. Man behöver icke läsa mycket i detta för att märka, huru fjärran Saxo stått de medeltida tankar, som besjälat de legendskrivande prästerna och munkarna i Odense. Deras augustinska världs- och historieuppfattning och deras konungaideal är honom lika främmande som det med bibliska vändningar späckade medeltidslatin, på vilket de skrivit; hans verk bottnar i en annan kultur än den medeltida kyrkliga. Starkt påverkad av den latinska litteraturen griper han å ena sidan tillbaka till den klassiska kulturen och å andra sidan till den gammalnordiska, som slog honom till mötes i de sägner och dikter han själv bevarat i sin fornhistoria. I enlighet härmed står i hela hans verk staten och icke kyrkan som den dominerande faktorn; Gesta Danorum handla så gott som uteslutande om dess företrädesvis yttre utveckling och öden; kyrkan är skjuten åt sidan och beröres endast i den mån dess förhållande till staten påkallar det. I samklang med denna uppfattning ser Saxo också i konungen i första hand representanten för det rent världsliga statsintresset; de huvuddygder han kräver av honom äro mod och tapperhet, dådkraft och givmildhet, och de huvuduppgifter han uppställer för honom äro att såsom anförare i krig hävda sitt lands makt och ära gentemot grannarna samt att inom sitt rike vara en lagens och rättens omutlige väktare, vilken mot stormännens våldsfärd försvarar småfolkets frihet; kyrkan bör han väl därjämte enligt Saxos uppfattning visa skyldig vördnad, han bör foga sig efter dess lagar, men det är en uppgift vid sidan, och han får icke för dess och religionens intressen åsidosätta statens.

Saxos teckning av Knut den helige är helt igenom koncipierad i överensstämmelse med dessa i hans verk ledande åsikter. Förklaringen för dess tillkomst kan under dessa förhållanden näppeligen sökas mera än på ett håll. Saxo har, med de åsikter han ägt, icke varit nöjd med eller kunnat i sin historia inpassa den skildring Odenselegenderna givit av Knut och hans historia. Han har därför gripit sig an med att omdana denna. Men när han satt sig till detta

arbete, har han medvetet eller omedvetet format sin framställning efter de åsikter och uppfattningar han gjort sig till tolk för i sina Gesta Danorum; han har liksom Odenseförfattarna före honom i det danska nationalhelgonet skapat en idealbild av en dansk konung.

Denna uppfattning av Saxos Knut den heliges gestalt såsom en rent litterär skapelse vinner ytterligare i prägnans, när den ses i sammanhang med Saxos framställning av Harald Hein.

Icke blott Knut utan även Harald framträder hos Saxo i ny inkarnation. Den älsta källan till Haralds historia äro de från hans tid bevarade mynten. De visa, att en betydande utveckling ägt rum inom myntväsendet under Haralds regering. Det danska myntväsendet, säger Erslev, uppträder med ett slag föryngrat och förbättrat under denna tid. Den reformatoriska verksamhet, fortsätter han, som historien synes vilja neka Harald Hein på andra områden, visar sig i varje fall klart i myntväsendet. Som genom ett trollslag äro alla förvirrade inskrifter försvunna, och mynten äro så klara och förståeliga som i det engelska myntväsendets bästa tid, med konungens namn på den ena, myntmästarens och präglingsortens på den andra sidan. Samtidigt inträder en fullständig förändring i myntens utseende. Under hela den föregående tiden hade man städse utan väsentlig avvikelse hållit fast vid den storlek, som de engelska mynten ursprungligen hade; nu göras de danska mynten på en gång mycket mindre, men samtidigt tjockare, så att vikten förbliver densamma. Redan den förändrade storleken medför ändringar i myntens prägling, men också en djupare gående förändring visar sig nu. Hittills hade man sökt förebilderna för präglingen på mycket olika ställen, men man hade ännu icke försökt ett egentligt samarbetande av dessa olika präglingar. Först under Harald Hein och hans efterföljare försöker man sig på att av de olika förebilderna skapa en ny, speciellt dansk stil. Egendomligt för denna nya period i den danska mynthistorien säges slutligen vara, att man övergiver stadspräglingen och i stället sätter landskapspräglingen, så

att myntorterna i Skåne följa en prägling, de tre själländska myntorterna en annan. Även myntens vikt göres lika över hela landet [1]).

Det har i denna numismatiska undersökning undgått Erslev, att den Harald Heins reformatoriska verksamhet, som kan utläsas ur de bevarade mynten, bestyrkes av de älsta litterära källorna till hans historia vad beträffar andra områden av statslivet. Ailnoth framställer Harald sålunda såsom den av folket älskade lagstiftaren. Han berättar, att Harald på grund av sin högre ålder och sitt modestare uppträdande genom hela folkets val segrat i tronstriden med Knut; »då han», fortsätter Ailnoth, »kommit i besittning av fädernas konungadöme, vinnlade han sig om att i hög grad komma folkets önskningar till mötes, icke blott genom att utvälja för det den lag och rätt det ville hava utan även genom att med sin kungliga myndighet för de efterkommande stadfästa den lag och rätt, som det tidigare utvalt. Därför ha danskarna alltintill den dag i dag varje gång de valt eller velat välja sig en konung till denne ställt kravet, att han skulle hålla de lagar Harald stadfäst, och de berömma och prisa honom som fredens och den offentliga frihetens fader på grund av de lagar han inrymt dem». [2]) Även Roskildekrönikan giver uttryck åt samma uppfattning av Harald som Ailnoth; den kallar honom »vir optimus, rector iustissimus»

[1]) Erslev, Roskildes ældste Mønter i Aarbøger 1875, 185. Hauberg, P., Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, 54, 133.

[2]) Vitæ sanct. dan., 90: Haroldus patrium nactus imperium populi uotis admodum fauere eisque leges et iura non tam, que uellent, eligere, immo, que uel quales elegissent, posteris seruandas regali studebat auctoritate decernere. Unde leges ab eo sancitas Dani usque in hodiernum ab electis et eligendis sibi regibus expetunt, eumque ueluti pacis ac libertatis publice prouisorem pro concessis ab eo legibus laude et fauoribus extollunt. Jörgen Olrik, Harald Héns Love i Historisk Tidsskrift VII: 2, 183, översätter »non tam . . . immo» med »icke just . . . men däremot» och når i samband därmed i sin avhandling till resultatet, att Haralds lagstiftning inskränkt sig till en stadfästelse av redan bestående lagar. Såsom Gertz i en not till sin Ailnothupplaga i Vitæ sanct. dan., 90, framhållit, använder emellertid Ailnoth detta uttryck likbetydande med »non tantum . . . sed etiam».

och tillägger, »att han gav alla rättighet att bruka skogarna, som stormännen ensamma tillägnat sig.» [1]).

Enstämmigt förkunna sålunda de samtida och älsta källorna Haralds lov. Först omkring ett århundrade efter hans död inträder en förändring i omdömena. Dennas första spår träffas hos Sven Ågesen, och den torde efter allt att döma ha sin utgångspunkt i det tillnamn Sven Ågesen tillägger Harald och i den tolkning han giver av detta; »på grund av sin mildhet och vekhet,» säger han, »kallades Harald »Cos» (ɔ: Hein, slipsten). Sven Ågesen fastslår ytterligare i sammanhang med omtalandet av hans tronbestigning, att Isöre var platsen för danskarnas konungaval och säger om Harald, att han var den förste, som på denna plats för konungaval framsatte och föreslog lagar [2]).

Hos Saxo är Haralds förvandling fullständigt genomförd. Men den skildring Saxo lämnar av Harald Hein vilar icke på någon så kallad frisk folklig tradition. Sedan länge har forskningen varit på det klara med, att den lag om edsbeviset Saxo tillägger Harald icke hör hemma i dennes tid, och att hans uppgift om Haralds tvååriga regeringstid är oriktig [3]). Men vad värre är, hela hans framställning är skriven såsom en retorisk motsättning till skildringen av Knut; han frånkänner genomgående Harald de dygder och

---

[1]) S. R. D. I, 378.

[2]) S. R. D. I, 56. Anna Hudes åsikt i Danehoffet, 15, att Sven Ågesens uppgift om Isöre såsom platsen för konungavalet skulle vila på Saxo är ohållbar. Förhållandet är det motsatta.

Även Knytlingasagans kunskap (kap. 27) om Harald Hein utgör en parafras över tillnamnet Hein. Ett undantag bildar dock den del, som vilar på en skaldevers om Haralds strider med sina bröder.

[3]) Stemann, Den danske Retshistorie, 205. J. E. Larsen, Samlede Skrifter I, 533. Pappenheim i Kritische Viertel-Jahresschrift XXXII, 64. Matzen, H., Om Bèvisreglerne i den ældste danske Proces, 47, 55. — Kinch i Aarbøger 1875, 289, och Ludvig Holberg, Kong Waldemars Lov, 241, och Dansk Rigslovgivning, 100, till vilka även Matzen anslutit sig i a. a. och i Danske Kongers Haandfæstninger, 12, ha sökt rädda Saxos berättelse, genom att i strid mot vad han själv angiver göra gällande, att hans lag om edsbeviset endast skulle avse vederlagen. Se härom Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift, VII: 2, 189.

berömliga handlingar, han tillägger Knut. I direkt motsats till sin teckning av den unge Knuts tapperhet och dådlystnad säger Saxo om Harald, att han var fullkomligt slö till sinnet och i sin ungdom försjunken i ständig overksamhet och dvala [1]). Vid konungavalet efter Sven Estridsens död är det på grund härav han segrar över Knut, och Saxo tröttnar icke på att i ständigt varierande uttryck ställa mot varandra Haralds oduglighet och Knuts förtjänster. Den större delen av folket, skriver han, kom ihåg i huru stora faror Knut fört dem, då han ännu var sin egen man, och fruktade nu, att detta skulle bliva ännu värre, om han bleve deras konung. De hatade Knut av fruktan för arbete och slöto sig till Harald av önskan om sysslolöshet; de föredrogo slöheten framför djärvheten och ville hellre ha en odåga än en tapper man till konung; de föraktade ryktbarheten och den rika begåvningen och blygdes icke att tilldela uselheten den höga plats de förvägrade dugligheten; de stötte bort tapperheten och ärade fegheten. Endast skåningarna läto leda sig av sin rättsinthet; de ärade Knut för hans dygder, men avskydde Harald för hans orkeslöshet [2]).

I skildringen av Haralds regering uppehåller sig Saxo endast vid hans lagstiftning och rättsskipning, men vad han berättar härom är även det format till en direkt motbild av Knuts lagstiftning och rättsskipning. Knuts lagar äro stränga och ådraga honom stormännens hat; Haralds äro milda och i folkets smak, och de göras av Saxo ännu mera förkastliga genom det tillägg han knyter till Sven Ågesens notis, att Haralds lagstiftning ägt rum på Isöre; Saxo sätter nämligen deras tillkomst i förbindelse med själva konungavalet och förklarar, att Harald genom löften om sina milda lagar vunnit sin krona i striden mot Knut. Ännu skarpare än i lagstiftningen ställer Saxo i rättsskipningen Harald och Knut emot varandra. Knut är den rättrådige domaren, vilken genom de strängaste påbud söker förskaffa lagen bättre hävd,

[1]) Saxo, 566.
[2]) Saxo, 568.

han bringar den förfallna rättsskipningen i sitt gamla skick, åtstramar med fast hand rättens slappa tyglar och stäcker stormännens våldsfärd. »Harald åter», skriver Saxo, »hade endast tanke för gudstjänsten; han glömde sina egna lagars stränghet, lät lagen sova inför alla brott och kullkastade genom sin slappa eftergivenhet allt värn för lagens bud; han visste icke, att rättskaffens riksstyrelse behagar Gud mera än tom trosiver, och att ett strängt handhavande av rättvisan är honom kärare än överflödig bön; herrans nåd vinnes snarare genom främjande av lagen än genom offrande av rökelse, straffade missgärningar vinna mera nåd för hans ögon än förkrossade hjärtan, han ser hellre brottet böjt än knäet krökt och älskar intet offer högre än försvaret av den fattiges frihet. Väl bör konungen taga sig utav religionen, men stundom är det honom dock till större heder att ses på domaresätet än vid altarets fot. Detta insåg aldrig Harald; han utmärkte sig endast genom sin kärlek till kyrkan och religionen; han fann sig tålmodigt med de orättfärdigaste handlingar och höll endast ringa av vad han hade lovat. Brottet skänkte han icke blott nåd utan fritt spel; han gjorde landet lika fattigt på lag och rätt, som han hade lovat att göra det rikt».

Saxos teckningar av Harald Hein och Knut den helige äga sålunda ett intimt litterärt samband med varandra. De äro reversen och adversen på samma mynt; det danska nationalhelgonet är bäraren av Saxos konungaideal, hans motståndare och företrädare är åter den retoriska negationen av detta ideal [1]). Som så ofta hos medeltida författare har

[1]) Med stöd av uppfattningen, att Saxos framställning av Knut den helige är en av hela den äldre litteraturen oberoende källskrift och att den återgår till Absalons berättelser eller annan säker muntlig tradition, har den historiska forskningen alltid tillmätt den ett betydande värde som historisk källa. Dess helhetsuppfattning och mestadels även dess detaljuppgifter ha godtagits och på olika sätt kombinerats eller smälts samman med den kunskap de övriga källorna meddelat. A. D. Jörgensen, Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 763. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 477. Hans Olrik, Konge og Præstestand I^2, 96. — Saxos och de övriga källornas framställningar av Englandståget

det agitatoriska och didaktiska syftet varit det ledande för Saxo, men det har vunnits på bekostnad av den historiska sanningen.

och orsakerna till upproret mot Knut ha givit anledning till stundom häftiga meningsbrytningar. Under det forskningen i äldre tid (P. Er. Müller, Kritiske Bemærkninger, 164) anslöt sig till Sven Ågesens, Saxos och Knytlingasagans berättelse om ledingsbrottet vid Englandståget och böterna härför, ha A. D. Jörgensen, a. a., 787, och Hans Olrik, a. a., 106, samt i Historisk Tidsskrift VI: 4, 289, VII: 3, 60, förkastat densamma och hävdat, att Ailnoths framställning, som varken känner något ledingsbrott eller böter därför, är den historiskt riktiga. I enlighet med Ailnoth ha A. D. Jörgensen och Hans Olrik emellertid icke löst förbindelsen mellan Englandståget och upproret. De ha i stället förbundit dem på ett för alla källor okänt sätt. Knut skall enligt A. D. Jörgensen ha blivit »pirrelig ved sit uheld« och med fördubblad iver gripit sig an med sin konungagärning. Hans Olrik varierar denna tanke: Knut har blivit harmfull över att se sitt livs stoltaste tanke smulas sönder till intet; till gengäld har han velat genomföra sin andra huvuduppgift strängare än någonsin förut; måste han giva avkall på krigarära och erövringar, så skulle hans kamp för kyrkans makt och konungadömets växt genomföras till det yttersta; han tog nu sin tillflykt till ett styrelsesätt, som icke blott var hårt, men i stort och smått var alldeles orättfärdigt; då brast folkets tålamod. Ludvig Holberg, Kirke og Len, 170, och Finnur Jónsson, Knytlingasagan, 36, ha återvänt till traditionen om ledingsbrottet och böterna. Gertz, Martyrhistorien, 86, har åter sökt medla mellan källorna; han antager, att åtminstone ett »delvist Ledingsbrud« har ägt rum, och att detta givit anledning till rättsförföljelser av nytt slag vid sidan av dem, som både före och efter denna händelse ägt rum i anledning av kränkningar av konungens lagar, och att alla dessa saker i förening, när till på köpet fogdarnas orättfärdighet kom till, verkat i riktning av att framkalla och framskynda upproret. — Egendomligt nog har man i denna polemik om Englandståget tappat bort den älsta källans, Passios, berättelse om Olavs upprorsförsök; man har därjämte förbisett den ovan sid. 77 behandlade tendensiösa traditionsutveckling, som ligger mellan Passios och Ailnoths behandling av orsakerna till upproret.

Olav Hunger och Erik Ejegod.

Olav Hungers historia har tidigast behandlats i Odenselegenderna. För deras framställning av densamma har redan i föregående kapitel redogjorts i samband med påvisandet av den augustinska historieuppfattningens inflytande på Odenselitteraturen. Det framgick därvid, att de båda legenderna uteslutande betrakta Olav från synpunkten, att han varit Knut den heliges fiende och en representant för djävulens rike här på jorden, en »rex iniustus». Redan Passio går härvid så vitt, att den sammanställer hans tronbestigning och död med Knuts död och elevation på ett sätt som utgör en omskrivning av tanken, att djävulen med Kristi död syntes ha vunnit seger, men att hans makt krossades genom Kristi uppståndelse ur graven. Om Olavs regering berättar Passio endast, att guds straff under densamma genom hungersnöd och farsot drabbade Danmark för Knuts dråp. Ailnoth upptager Passios sammanställning av Olavs död och Knuts elevation och skildrar oåren under Olavs regering med pseudo-cypriansk utvidgning av Passios korta ord. Han sätter därjämte, vad Passio ännu icke gjort, oåren i direkt förbindelse med Olav; guds straffdom vilade över landet, berättar han, »till dess den dödades helighet framglänst, stadfäst genom gudomliga järtecken, och Olav, hans dygders motståndare, gått hädan, samt med guds hjälp en fredsbringande härskare under elementernas jublande glädje och nådiga gunst bestigit tronen» [1]).

En legenderna motsatt uppfattning av Olav träffas i Roskildekrönikan. Fri från Odenselitteraturens helgonten-

[1]) Vitæ sanct. dan., 70, 71, 126, 129, 103. Jfr. ovan sid. 62, 70.

dens och i denna punkt från den augustinska historieuppfattningen är den välvilligt stämd mot Olav och gör gällande en mindre vidskeplig syn på händelserna. I hungersnöden ser väl även den i enlighet med allmän medeltida uppfattning ett guds straff, men den fritager Olav för ansvaret för densamma: »om den goda tiden», skriver Roskildemannen, »inträffade för Eriks skull och hungersnöden för Olavs, det må han avgöra, som vet allt, innan det sker, och som åstadkommer allt, när helst och på vad sätt han vill; ty ingen av dem förtjänade det öde han fick». Roskildekrönikan meddelar därjämte en tydligen till lokaltradition återgående berättelse om Roskildebiskopen Svens förutsägelse av hungersnöden, hans pilgrimsfärd och död på Rhodus [1]. På Roskildekrönikan bygger för denna tid Sven Ågesen; han konstaterar endast i korthet hungersnöden och tillägger, att densamma förskaffade Olav tillnamnet Hunger, »famelicus» [2].

Samtliga dessa äldre källor ha varit Saxo bekanta och av honom använts för framställningen av Olav Hungers historia [3]. Motsättningen mellan legendernas och Roskildekrönikans uppfattning av Olav har ställt Saxo inför ett val. Han har här liksom i Knut den heliges historia valt legendernas och i polemik mot Roskildekrönikan ytterligare tillspetsat densamma. Olav, som Saxo tidigare gjort till den ledande kraften i upprorsförsöket mot Knut under rustningarna till Englandståget, göres av honom i direkt motsättning mot Roskildekrönikan till hungersnödens upphovsman, »auctor famis». Från legenderna har Saxo vidare övertagit tanken, att hungersnöden varit ett guds straff för Knuts dråp. I skildringen av densamma ha Ailnoths korta uttryck, »att åkrarna icke gåvo någon gröda», och »att hungersnöden vilade tungt över landet, försvagande de förnäma och rika och tagande livet av de svaga», förvandlats till en plastiskt åskådlig bild av det eländiga tillståndet i landet. Om våren och sommaren, berättar Saxo, sveddes grödan

[1] S. R. D. I, 379.
[2] S. R. D. I, 58. Jfr. ovan sid. 38.
[3] Saxo, 595.

bort av stark hetta, om hösten åter strömmade regnet oavbrutet i så täta floder, att vad som vuxit på sanka och lågt liggande marker ödelades av översvämning. Åkrarna sattes helt under vatten och sågo ut som vidsträckta sjöar. Sommarens sparsamma gröda fördärvades under hösten, och så dåligt var vädret, att regnet aldrig svalkade solhettan, och solhettan aldrig fick bukt med de översvämningar regnet åstadkommit. Bönderna rodde omkring i små båtar på sina översvämmade åkrar och höstade de ax, som flöto omkring på vattnet; därefter torkade de de ruttna smulorna i ugnar, malde dem och kokte gröt av dem, ty till bröd dugde de icke. Största delen av folket hungrade ihjäl; de rika blevo fattiga, de fattiga dogo, stormännen miste sin förmögenhet, småfolk sitt liv, ty när de rike saknade mat, köpte de sig sitt livsuppehälle för guld och silver, men de fattige, som varken hade pengar eller mat, svulto ömkligen ihjäl landet runt. Konungen själv kom i yttersta nöd och måste omsätta stora delar av sina gods i säd; han lät sälja sina åkrar och köpte mat för pengarna; herremännen blygdes icke att i samma syfte sälja sina värdighetstecken.

Odenselegenderna ha sålunda skänkt Saxo hans grunduppfattning av Olav Hunger. Från den i denna punkt försmådda Roskildekrönikan har han däremot med mindre förändringar och tillägg hämtat sin kunskap om biskop Sven. Huru nära han här sluter sig till sitt förlag framgår av en paralelläsning av de båda texterna.

Roskildekrönikan. S. R. D. I, 378, 379:

Quam plagam venerabilis Sveno episcopus statim post interfectionem Kanuti predixit venturam, et ut penitendo eam amoverent, paterna ammonitione multos consuluit.

Preterea Monasterium Ringstathæ in honore sancte Marie construxit, aliud Slaglosii.

Saxo, 598:

Hanc pestem Sveno pontifex, cujus summa apud Danos auctoritas erat, populo parricidii poenitere permonito, incessuram prædixit... Nec minorem in extruendis Mariæ sacrariis operam gessit. Quippe unum in urbe, alterum Ringstadiis enixe molitus, tertium Michaeli

In secundo enim anno regni Olavi, non contentus domestica quiete active vite cum Martha, sed etiam contemplative speculationis particeps fieri voluit cum Maria, licentiam a rege et populo petiit, Jherosolimamque adire penitendo, peregrinationem elegit. Sed veniens ad quandam insulam nomine Rodus, infirmitate detentus, victrix anima Christo traditur, corpus a discipulis flentibus ibidem sepelitur.

Slaglosiæ condidit. Adeo se sanctorum penetralium singulari cultu flagrare monstravit. Nec domestica sanctitate contentus, augmentum ejus foris petere, arrepto peregrinandi labore, constituit. Cumque Hierosolymam proficiscens Byzantium pervenisset, contracta varii generis ornamenta cum sacrorum cinerum reliquiis in necessarios usus domestici templi remittenda curavit. Sed cujus Græcia pietatem vidit, mortem Rhodus aspexit [1]).

Utöver det stoff de äldre bevarade källorna giva om Olav har Saxo endast i ringa mån tillfört historien något nytt. Han nämner, att jylländarna, Knuts fiender, arbetade för Olavs val, men misstrodde Knuts övriga bröder till följd av deras alltför stora kärlek till honom, att Nils gavs som gisslan för Olavs utlösande ur fängelset i Flandern, samt att Erik med sin hustru Bodil vid ryktet om Olavs hemkomst flydde till Sverige, varifrån han hemkallades vid Olavs död. Knytlingasagan uppgiver i strid häremot, att Thorgunnasönerna voro danskarnas gisslan för Olavs utlösande, och att Erik under Olavs tid styrde det land i Själland, som Knut förlänat honom [2]).

Saxo lämnar därjämte en utförlig skildring av Olavs död. Olav, berättar han, hade icke bröd nog i huset, då han skulle fira jul; han klagade under suckar och tårar över de onda tiderna och den magra kost, han hade att bjuda sina gäster, och fann det vara den största skam och vanheder att behöva svälta på denna heliga dag. »Han höll bön, lyfte sina ögon mot himlen och bad sin gud och skapare att, om han var förtörnad på folket, låta honom allena umgälla i dess ställe; de onda åren fann han vara den värsta ofärd för landet.

[1]) Överensstämmelsen mellan Roskildekrönikan och Saxo i denna punkt har tidigare framhäfts av Jörgen Olrik i hans översättning av Roskildekrönikan, sid. 6.

[2]) Saxo, 595. Kn., kap. 64, 70.

Han skämdes att bjuda hövdingarna till ett gille så uselt, att den mat de fingo snarare väckte än stillade hungern. Herren, fortsätter Saxo, hörde Olavs bön och förkortade hans liv, så att han genom sin fromma bön — om nu en brodermördares ord ha någon kraft — utverkade sin egen död, men frälsning för landet». »Hungersnöden gick i graven samman med sin upphovsman och svälten förbyttes till överflöd» [1]).

Berättelsen saknar givetvis historiskt värde; den torde näppeligen kunna betraktas som något annat än en kristligt färgad produkt av de uppfattningar man på Saxos tid ägde om tvenne gamla hedniska offer. Det stora midvinterblotet för god gröda har i densamma sammansmälts med den från Ynglingasagan kända, redan omtalade uppfattningen, att gudarna vid hungersnöd kunde försonas genom offret av konungen.

Med denna Saxos berättelse har den dramatiska slutstenen lagts i den från Knutslegenderna stammande traditionskretsen; Olav, Knuts motståndare, under tidens lopp förvandlad till hungersnödens upphovsman, har genom sin offerdöd sonat sitt brott [2]).

För framställningen av tiden från Erik Ejegods tronbestigning fram till Knut Lavards död har Saxo såsom källa använt en ny kyrklig skrift, det s. k. Ordinale S:ti Kanuti ducis et martyris, med dess i lektierna och den liturgiska apparaten ingående historieartade beståndsdelar.

Ordinalets författare och tillkomstort äro okända; det enda som kan konstateras om dess tillkomst är, att det avfattats tidigast vid tiden för Knut Lavards skrinläggning i Ringsted den 25 juni 1170, vilken händelse det själv omnäm-

[1]) Saxo, 599.

[2]) Den augustinska konungabild Odenselitteraturen och dess avläggare Saxo tecknat av Olav Hunger har med jämkningar i fråga om de vidskepliga elementen blivit den moderna historieskrivningens. A. D. Jörgensen, Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 796. Steenstrup, Danmarks riges historie I, 491.

ner, samt före den tid, då Sven Ågesen, som känt och begagnat det, skrev sin krönika. Ordinalets tillkomst faller sålunda en till två mansåldrar efter de händelser det skildrar [1]).

Ordinalet är en rent liturgisk skrift, och dess skildringar av Knut Lavards liv och helgonhistoria äro avsedda att bilda mittpunkterna i de pompösa gudstjänster, med vilka kyrkan högtidlighöll minnet av Knuts lidandeshistoria och av hans translation. Med tanke på det liturgiska syftet har författaren, såsom Steenstrup visat, skrivit sitt verk med en i alla delar genomförd användning av alliteration och assonans samt framför allt i verserna, men även stundom i prosan

[1]) Ordinale S:ti Kanuti är utgivet fullständigast av R. Usinger i Quellensammlung der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenb. Geschichte IV. 1875; med uteslutning av en del rent kyrkliga och liturgiska stycken av Waitz i Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen VIII. 1858; och i M. G. SS. XXIX, 7, samt av Gertz i Vitæ sanct. dan., 169.

A. D. Jörgensen, Bidrag, 213, och efter honom Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 12, ha utan grund antagit, att Knuts i Ordinalet ingående levernesbeskrivning ursprungligen avfattats före 1170 och varit avsedd att föreläggas påven för stödjandet av Knuts kanonisation. Gertz i Vitæ sanct. dan., 172, antager åter, att Ordinalet med säkerhet författats under första hälften av 1170 för att begagnas vid Knuts kanonisationsfest detta år i Ringsted. Jfr. Usinger, a. a., 22, och Hans Olrik, Danske Helgeners Levned, 116. Gertz är även fullt och fast övertygad om att ett stilistiskt konststycke som Ordinalet med dess genomförda användning av alliteration, assonans och slutrim under ifrågavarande tid icke kunnat författas av någon annan i Danmark än en eller annan inkallad och där bosatt engelsk andlig; han antager, att Erik Emun inkallat benediktinermunkar till Ringsted, sannolikt från Knut den stores älsklingskloster Ely i Ostengland, och gör en av dessa till Ordinalets författare. Uppfattningen saknar alla vetenskapliga stöd; något Erik Emuns inkallande av engelska munkar till Ringsted eller annorstädes hän är icke känt.

Saxos begagnande av Ordinalet har påvisats av Waitz i inledningen till hans första upplaga av skriften samt ytterligare stötts av Hermann Reich i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg X, 233. Uppfattningens riktighet, erkänd redan av Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift IV: 5, 346, har förnekats av Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 15, och av Jörgen Olrik i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 241.

Förbindelsen mellan Ordinalet och Sven Ågesens krönika har först framhafts av Gertz i Vitæ sanct. dan., 175.

med användande av slutrim [1]. Förhållandet äger icke endast intresse såsom stilistisk egendomlighet. De band rimmen vid ordvalet lagt på författaren ha näppeligen kunnat undgå att även inverka på innehållet; de nedsätta än ytterligare det minimala historiska källvärde en liturgisk skrift i och för sig kan göra anspråk på.

I den första lektien behandlar Ordinalet Erik Ejegods historia. Den är liksom Ailnoths Sven Estridsens historia skriven såsom inledning till helgonets lidandeshistoria. Här liksom hos Ailnoth ha också detta ändamål och konungens egenskap av helgonfader tryckt sin prägel på framställningen.

Den älsta litterära källan till Erik Ejegods historia, Markus Skeggjasons konung Nils tillägnade lovkväde, skildrar Erik i främsta rummet såsom den fullödige representanten för det konungaideal, som möter hos de isländska skalderna och historieskrivarna. Han är den ypperste furste någon känner, den av alla lovprisade, givmilde, vise, vältalige, vida berömde konungen, den i krig tappre och oförskräckte hjälten, som i drabbningen fäller otal av män, sina fienders besegrare och tillintetgörare och sitt lands värnare mot vikingarnas härjningar. Han är därjämte rättens omutlige vårdare, som straffar sina undersåtars våldsfärd och utrotar ogärningsmän samt en from man, som går på pilgrimsfärder och genom kyrkobyggande och upprättandet av det nordiska ärkebiskopsdömet tillgodoser kyrkans intressen [2]. Ordinalet känner endast denna sista sida hos Erik Ejegod. Han har i dess framställning helt mist den nordiska hjälteglorian och liksom i den framställning Ailnoth tidigare givit av honom i sin Knutslegend förvandlats till en augustinsk pseudo-cypriansk »rex iustus», vars död gud hedrar med underverk. Han nämnes »rex christianissimus» och av guds nåd värdig tronen; han säges med lycka och framgång ha styrt landet; fred och lag, lycka och överflöd på livsförnödenheter skola

[1] Steenstrup i Historisk Tidsskrift VI: 4, 679. Gertz i Vitæ sanct. dan., 173.

[2] Den norsk-islandske Skjaldedigtning udg. ved Finnur Jónsson. A. 444. B. 414.

under hans regering ha rått i landet; hans oföränderliga godhet skall ha förskaffat honom tillnamnet »Ejegod». Till denna allmänt hållna karaktäristik fogar liturgiförfattaren endast omnämnanden av Eriks pilgrimsfärder och fromma död samt av i samband med dem stående händelser och underverk [1]).

Markus Skeggjasons nära samtida lovkväde känner tvenne Eriks pilgrimsfärder; den första skall ha gått till Italien och lett till upprättandet av det nordiska ärkebiskopsdömet; på den andra, som haft det heliga landet till mål, skall Erik ha nått till Konstantinopel, men kort därefter avlidit [2]). I Ordinalets framställning ha fullt sägenmässigt och väl lämpat för rimfogningen Eriks pilgrimsfärder vuxit till tre (eo iam tercio peregre profecturo, regio tota parte tercia pecunie sue, exceptis terris et animalibus, uotum regis redimere uolebat). Under en av de båda första — dess mål säges ha varit att bedja i ett fjärran land — uppgives Erik för egna medel ha inköpt ängar och åkrar samt uppfört ett härbärge för fattiga och vägfarande (profectus pratis et prediis pecunia comparatis hospitale pauperibus et peregrinis admodum necessarium sumptu proprio construxit); om den andra känner Ordinalet ingenting, först till den tredje och sista hänför det, i motsats till Markus Skeggjason, upprättandet av ärkebiskopsdömet. Det berättar om denna pilgrimsfärd, att folket med tredjedelen av allt sitt gods, jord och kreatur undantagne, ville köpa konungen fri från hans pilgrimslöfte. Men konungen avslog deras gåvor, ett i legendlitteraturen typiskt drag [3]); »varken genom bön eller lön lät han förmå sig till att avstå från sin heliga föresats» (set nec prece nec precio rex proposito sancto priuatus). Han insatte sin älste son Harald till riksföreståndare och lämnade Knut, som ännu var en liten gosse, till uppfostran åt Skjalm, den dugligaste

[1]) Vitæ sanct. dan., 130, 189.

[2]) Den norsk-islandske Skjaldedigtning udg. ved Finnur Jónsson. A. 146, 150. B. 115, 119.

[3]) Jfr nordiska paraleller i Erik den heliges legend, S. R. S. II, 272, samt i den halft legendariska skildringen av ärkebiskop Egino hos Adam IV: 8.

mannen bland danskarna [1]); därefter begav han sig åstad tillsammans med sin hustru Bodil. Hans pilgrimsfärd går emellertid i Ordinalet icke längre som hos Markus Skeggjason över Konstantinopel; han reser i stället över Rom, där han »av omsorg om sitt lands frihet» säges ha utverkat palliet av påven och översänt det till Danmark [2]).

Jämförelsen med Markus Skeggjasons lovkväde visar, att Ordinalet återgiver en sen och förvanskad tradition om Erik Ejegods pilgrimsfärder; dess tradition om hans död är rent legendarisk. Erik Ejegod berättas ha angripits av feber, när han lämnat Rom; han skall ha förutsagt sin dödsdag och utsett platsen för sin grav. Då man föreställde honom omöjligheten att där begrava någon, skall han med anslutning till psalmistens ord ha genmält: »jorden är Herrens; kastar han mig upp ur jorden, begraven mig utanför den invigda platsen». Eriks förutsägelse om sin död gick i uppfyllelse och hans grav förblev i fred. »Sällsamma under,» utbrister författaren. »Den plats, som förut varit obrukbar för all begravning, visade sig efter konungens jordfästning brukbar till begravningsplats för alla och envar». Underverket är emellertid icke originellt. Wilbrand av Oldenburg, som omkring 1212 företog en resa till det heliga landet, berättar samma under om Cypern, Eriks dödsort; enligt hans version är det emellertid drottning Helena, som genom upphängandet av det heliga korset, vilket hon medfört från Jerusalem, fördriver de gravskändande dämonerna [3]). Samma underverk har sålunda tillskrivits både det heliga korset och Erik Ejegod; förhållandet visar bättre än något annat, huru nära helgonfadern i liturgiförfattarens ögon stått helgonglorian.

---

[1]) Enligt den älsta källan, Necrologium Lundense, S. R. D. III, 432, voro Harald och ärkebiskop Asker riksföreståndare under Eriks bortovaro.

[2]) Vitæ sanct. dan., 189. Jfr. Alfræði Íslenzk, udg. ved Kålund, 21, och Kn., kap., 301.

[3]) Wilbrandi de Aldenborch Peregrinatio ed. Laurent. Progr. Hamburg 1859. I, 30. Paralellen mellan de båda berättelserna har redan påvisats av Suhm V, 112.

Ordinalets sena och legendariska framställning är en av huvudkällorna för Saxos Erik Ejegods historia. Saxo har underkastat densamma en grundlig stilistisk omarbetning; dock har han, såsom Waitz och Reich påvisat, icke lyckats undvika en och annan ordagrann överensstämmelse [1]. Även Ordinalets innehåll har undergått förändringar. Andra källor ha spelat in i Saxos framställning; i vissa fall är det, i motsats till vad hittills ansetts, möjligt fastställa dessa och klarlägga de faktorer och den arbetsmetod, som varit avgörande för den nya utveckling det historiska materialet fått under Saxos hand.

I början av sin framställning anknyter Saxo till Ailnoths Knut den heliges legend. Han upptager dennas sammanställning av hungersnödens upphörande med Olavs död och Erik Ejegods tronbestigning samt framhäver under inflytande av densamma skarpare än Ordinalet den goda årsväxten under Erik Ejegods regering. Till de pseudo-cyprianska dragen sluter sig i Saxos framställning en ny, till synes saklig och säker uppgift. »Alla sorters säd», heter det, »kostade under Eriks tid endast en penning skäppan.» Tillägget stammar emellertid ytterst från den tiburtinska sibyllans skildring av de gyllene tider, som efter en förskräcklig nödperiod skola inträda under den siste konungen före världens undergång. Hos den tiburtinska sibyllan föregås uppgiften av en skildring av den siste konungens harmoniska gestalt. Hos Saxo följes den av en likartad skildring av Erik Ejegods. Beriktigande Ordinalet säger Saxo vidare om Eriks tillnamn Ejegod, att han erhöll det »icke blott till följd av sina dygder utan även till följd av de goda åren» [2].

---

[1]) Waitz i Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen VIII, 10. Reich i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg X, 233.

[2]) Ailnoth, Vitæ sanct. dan., 130: Moxque eo ad imperium eucecto, utpote conuersis temporibus, copia frugum arridebat, rerum opulentia exuberabat, pacis securitas . . . uniuersos exhilarabat. — Ordinalet, Vitæ sanct. dan., 189: eo regnante regioni arridebant pax et lex, prosperitas gencium et uictualium habundancia. . . . Huic cunctus populus ob bonitatis sue constanciam lingua propria Hegothe cognomen inposuit. Tiburtinska sibyllan,

I fråga om antalet av Eriks utlandsresor sluter sig Saxo till Ordinalet, men förändrar skildringen av dem. Rationalist och politiker som han är, stryker han helt uppgifterna, att Erik företagit en av de båda första färderna för att bedja i ett fjärran land, och att han under densamma upprättat ett härbärge för fattiga och vägfarande. Båda de första färderna äro enligt Saxo av rent politisk natur. Den första har Rom till mål och företages för att förhindra en bannlysning, med vilken ärkebiskopen i Hamburg på grund av »intetsägande och falska», av Saxo icke närmare angivna beskyllningar beslutit straffa honom. Saken blev omsorgsfullt undersökt, säger Saxo; Erik gendrev med kraft ärkebiskopens käromål och var i alla hänseenden genom sitt försvar anklagaren överlägsen [1]. Källan för dessa Saxos underrättelser är okänd. Saxos framställning av Erik Ejegods andra och tredje färd har åter i första hand uppkommit genom en kombination av Ordinalets skildring av den tredje med en tradition besläktad med den Markus Skeggjason återgiver i sitt lovkväde. I nära kronologisk överensstämmelse med Markus Skeggjason flyttar Saxo Erik Ejegods utverkande av ärkebiskopsdömet till den förra av dem; härmed förenar

---

Sackur, E., Sibyllinische Texte und Forschungen, 185: Hic erit statura grandis, aspectu decorus, vultu splendidus atque per singula membrorum liniamenta decenter conpositus. . . . In illis ergo diebus erunt divitiæ multe et terra abundanter dabit fructum, ita ut tritici modium denario uno venundetur, modium vini denario uno, modium olei denario uno. — Saxo, 600: Hujus ætas periclitanti populo labentis annonæ subsidia reparavit, segesque tempestivi imbris beneficio visitata convaluit. Nam, regnante eo, agrorum habitus ad tantam ubertatem excessit, ut singuli cujuslibet annonæ modii totidem denariis permutarentur. Sed et continuis regni ipsius annis eadem agris ubertas incessit. Quo evenit, ut non solum ex morum, sed etiam temporum placidissimo usu Boni cognomen acciperet. Tunc plane penuriæ copia, inopiæ successit abundantia. Hujus viri virtutes summatim cognoscere tædio non sit. Nam præter ingentia animi decora singularibus naturæ incrementis evectus admirabili corporis magnitudine eo proceritatis excesserat, ut cæterorum vertices humeris superaret. Nec longitudini inconcinna soliditas fuit, ut totam ejus compagem exactissimo naturæ ingenio excultam elaboratamque putares, quæ corpori granditate conspicuo consentaneum virium habitum conciliavit.

[1]) Saxo, 605.

han Ordinalets tanke från skildringen av den tredje färden, att Eriks handling varit dikterad av omsorg om fäderneslandets frihet; han tillägger under inflytande av sin egen berättelse om den första färden, att det var en hämdeakt mot den hamburgske ärkebiskopen från Erik Ejegods sida [1]. I skildringen av den sista färdens förhistoria bearbetar Saxo Ordinalet. Mestadels med ordagranna överensstämmelser återfinnas samtliga dess uppgifter [2]. Sakligt avvika de däri, att Saxo säger, att jylländarna erbjödo tredjedelen av all sin förmögenhet icke åt Erik Ejegod utan at de fattiga [3]. Men Saxo förmår icke helt genomföra den sista avvikelsen; återfallande till Ordinalets framställning och motsägande sig själv låter han i de följande raderna Erik Ejegod besvara jylländarnas anbud, som om det avsåge en penninggåva till honom själv. Samtliga Ordinalets uppgifter möta därjämte i en retoriskt vidgad form. Framför allt utspinner Saxo de retoriskt tacksamma, men rimmade och värdelösa uttrycken om folkets försök att genom bön och lön (nec prece nec precio) förhindra Erik Ejegods pilgrimsfärd. Antydningarna växa här liksom i skildringen av hungersnöden under Olavs tid ut till en åskådlig skildring. »Folket stod som träffat av ett åskslag», skriver Saxo, »när Erik Ejegod på tinget i Viborg kungjorde sitt beslut, det bröt ut i klagan, som om det var en fader det skulle mista, det ropade, att hans bortfärd var fäderneslandets fördärv, det stod som en gråtande vän, som sökte hålla honom kvar; till slut föll det badande i tårar på knä för honom och bad honom tänka mera på allas väl och ve än på en enskild mans löfte; rättskaffens riksstyrelse, försäkrade det, behagade gud bättre än pilgrimsfärd.» Men Erik lät icke rubba sig varken av böner eller pengar; »ny synd», sade han, »var ingen bot för

[1]) Skjaldedigtningen A. 146, 147, 450. B. 415, 416, 418. — Ordinalet, Vitæ sanct. dan., 190: patrie sue consulens libertati. Saxo, 606: patriam ac domestica sacra Saxonica prælatione liberari petivit; 610: eam (ɔ: Lundiam) Saxonica ditione eruit; Dania . . . libertatis jus . . . assecuta est.

[2]) Reich, a. a., 233. Vitæ sanct. dan., 189. Saxo, 607.

[3]) I ett breviarium, Vitæ sanct. dan., 146, ha även orden, »exceptis terris et animalibus», utelämnats.

gammalt brott och andras pengar kunde icke lösa honom från hans löfte; toge han emot deras anbud, skulle han på samma gång störta sig själv i mened och fäderneslandet i fattigdom och nöd. Han ville hellre själv bekosta utgifterna för färden än tillbyta sig de nödvändiga medlen av andra; han ville icke falla sin nästa till last vid utförandet av sin fromma föresats» [1]).

Längre än i pilgrimsfärdens förhistoria följer emellertid Saxo icke Ordinalet. För skildringen av själva färden tillgriper han traditionen från Markus Skeggjason och låter Erik Ejegod över Konstantinopel söka sig vägen till det heliga landet. Helt har Saxo dock icke velat släppa Ordinalets uppfattning om ärkebiskopsdömets upprättande under denna färd. Den har satt spår i hans uppgift, att Erik Ejegod på vägen till Konstantinopel skickade sändebud till den romerska kurian för att utbedja sig de ärkebiskopliga insignierna [2]).

Från Ordinalet har Saxo ytterligare upptagit berättelsen om Erik Ejegods död och det till hans grav knutna underverket. För sin omskrivning av densamma har han begagnat Sven Ågesens krönika; efter denna lokaliserar han händelserna till Cypern [3]).

Den här skildrade kompilationen av Ordinalet och traditioner från andra, äldre och yngre, litterära källor har givit Saxo själva grundstommen för hans framställning av Erik Ejegods historia. Kring densamma har han ytterligare grupperat ett nytt, till omfånget icke obetydligt historiskt material. Jämte den förut omnämnda framställningen av Erik Ejegods första utlandsfärd består det av berättelser om Erik Ejegods egenskaper som människa och regent, om hans äktenskapliga förhållanden, om hans och Skjalm Hvides krigståg mot venderna, om orsaken till hans pilgrimsfärd till det heliga landet, om Lunds utseende till ärkebiskopssäte samt om händelserna under Erik Ejegods besök i Kon-

[1]) Saxo, 608.
[2]) Saxo, 609.
[3]) S. R. D. I, 58. Saxo, 613.

stantinopel. Härtill sluta sig bland annat uppgifter om Erik Ejegods barn, om hans broder Björn och dennes mord samt om Askers intagande av biskopsstolen i Lund.

Det nya materialet har i Saxos behandling medfört en genomgripande förändring av Ordinalets Erik Ejegods gestalt. Den kyrkliga helgontendens, som karaktäriserar denna, har trängts åt sidan, och Saxo har i stället, närmande sig den teckning, som möter i Markus Skeggjasons lovkväde, utrustat Erik Ejegod liksom tidigare Knut den helige med drag, som svara till hans eget konungaideal. Det kristna konungaidealet har med andra ord av Saxo omformats till en obändigt kraftfull, men på samma gång from nordisk vikingakonung, vars mål är den danska statens storhet.

På frågan om källan för det nya historiska material Saxo giver utöver Ordinalet svarar den härskande uppfattningen som alltid, att det stammar från det i ren och oförvanskad muntlig tradition fortlevande minnet av personer och händelser. En närmare undersökning visar emellertid, att det i betydande delar återgår till eller har tillkommit under inflytande från litterära, delvis Erik Ejegod helt ovidkommande källor.

Direkt inflytande har Roskildekrönikan utövat. Det kommer till synes i Saxos uppgifter om Erik Ejegods barn och i den placering och det innehåll han givit sin karaktäristik av Erik Ejegod såsom lagens och rättens rättfärdige handhavare. Sina uppgifter om Erik Ejegods barn ställer Saxo såsom sammanhanget närmast kräver omedelbart efter sin berättelse om Erik Ejegods äktenskapliga förhållanden; karaktäristiken av Erik Ejegod åter är skild från vad han i övrigt har att säga om honom såsom konung och svävar fullständigt sammanhangslöst mellan hans söner och döttrar. Saxos senaste översättare har av denna dess besynnerliga placering sett sig föranlåten att flytta den, men den hör otvivelaktigt hemma där den står [1]). Dess plats lika väl som dess tillkomst och innehåll vinner sin förkla-

[1]) Sakses Danesaga ov. af Jörgen Olrik, III, 83, 85.

ring ur Roskildekrönikan. I denna läses i omedelbart sammanhang med angivandet av Erik Ejegods söner, att denne själv »påfann många fördärvliga och orättfärdiga lagar»; uttrycken, »leges iniquæ et injustæ», äro de skarpaste medeltidslatinet känner. Saxo har nära följt Roskildekrönikans angivande av Eriks söner; koleriskt och spontant har han därefter givit sig i direkt polemik mot dess uppfattning av Erik Ejegods ställning till lag och rätt. Han har sedan upptagit den avbrutna tråden och fortsatt med att efter andra källor omtala Erik Ejegods döttrar [1]). Själva Saxos karaktäristik överensstämmer med vad han tidigare sagt om Knut den helige. Båda dessa konungar motarbeta enligt Saxo

[1]) Roskildekrönikan. S. R. D. I. 379:

Hericus . . . multas iniquas et injustas leges adinvenit. Hic filios tres ex concubinis habuit, Haroldum, Benedictum, Hericum, ex legitima nobilissimum genere, nomine Kanutum.

Saxo, 603:

Fuere Erico filii Haraldus, Canutus et Ericus; sed primus concubina, secundus matrimonio, tertius adulterio ortus proditur. Nec mansvetudinis spiritus regis fortitudini defuit, qui ut crudelitatis alienus, ita socordia vacuus medium inter desidiam ferociamque temperamentum tenuit. Ejusdem quoque severitas benignissime popularibus affuit. Ne enim potentum avaritia æquitatis vinculum labefactaret, petulantiaque juris hebetudinem pareret, insolentiæ rigorem opposuit et, quo plus a perversis loco distitit, hoc magis per imperium nocuit. Quippe, cum a popularium oppressoribus parum per absentiam timeretur, eosdem subita satellitum manu interceptos suspendio consumendos curavit. Quo facto quid aliud quam injuriæ pondus arborea lance pensavit? Quamobrem majoribus formidolosus, minoribus percarus evasit, cum hos paterna indulgentia, illos regia severitate insequeretur. Filias quoque complures ex concubinatu habuit; quarum unam. . . .

förslappandet av lag och rätt och båda rikta sig härvid mot stormännens våldsfärd [1]).

En litterär källa har sannolikt även influerat på Saxos berättelse om orsaken till Erik Ejegods pilgrimsfärd till det heliga landet. Den nära samtide Markus Skeggjason uppgiver såsom orsaker till densamma, att »den tappre konungen fick lust att helbrägda sina inre sår»; han ville »söka frälsning för sin själ», »bereda sig för en härligare värld» och »förvärva sig ett härligare liv i himlen» [2]). Sven Ågesen säger, att »Erik Ejegod tog korset efter tidens högtidliga sed» [3]). I motsats till dessa äldre källor och deras allmänna pilgrimsmotiv berättar Saxo sägenartat omständligt, att Erik Ejegod genom sin pilgrimsfärd ville sona en bestämd handling. En harpospelare hade en gång genom den underbara makten av sitt spel brakt konungen till vanvett och rasande vildhet och han hade därunder dräpt fyra av sina egna hirdmän [4]). Redan Vossius och efter honom Hans Gram ha i denna berättelse sett en efterbildning av vad Plutarch i sina Moralia berättar om Alexander den store och harpospelaren Antigenides [5]). Berättelsens ursprung torde dock även kunna sökas i en folksägen om musikens magiska kraft. Nordiska paraleller till densamma träffas både i Saxos eget verk, i isländska sagor och i folkvisor [6]).

Saxos framställning av händelserna under Erik Ejegods besök i Konstantinopel åter är i vissa delar frukten av en kombination mellan traditionen från Markus Skeggjasons lovkväde och en Erik Ejegods historia ovidkommande traditionskrets. Markus Skeggjason berättar, att kejsaren skänkte Erik Ejegod en dräkt, en halv läst guld och fjorton

[1]) Saxo, 574. 603.

[2]) Skjaldedigtningen A, 450. B, 419.

[3]) S. R. D. I, 58.

[4]) Saxo, 606.

[5]) Vossius, I., De poematum cantu et viribus rhytmi, 59. Meursius, Historia Danica ed. Gram, 228.

[6]) Muller-Velschow, Notæ uberiores, 326. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 41.

krigsskepp [1]). Med undantag av dräkten återfinnas liknande gåvor hos Saxo, en stor mängd guld (magni ponderis aurum) och krigsskepp i obestämt antal. Här som annorstädes har emellertid Saxo sett sig i stånd att lämna en utförligare framställning av händelseförloppet än den i hans närmaste förlag givna. Knytlingasagans författare, som även skrivit på grundval av Markus Skeggjasons lovkväde, har i senare tid ökat på dess skildring genom att därmed kombinera en från Heimskringla övertagen episod om Sigurd Jorsalafars Konstantinopelbesök. Kejsaren ställer i Heimskringla Sigurd Jorsalafar valet mellan sex skeppund guld eller lekar på Hippodromen; den norske konungen väljer lekarna. Erik Ejegod sättes i Knytlingasagan i ordagrant samma situation, men under inflytande av den i sagan anförda versen från Markus Skeggjason med dess uppgift om den kejserliga gåvan av en halv läst guld låter Knytlingasagans författare den danske konungen föredraga guldet [2]). Saxos framställning erbjuder exempel på samma, i medeltida historieskrivning vanliga överförings- och kombinationsmetod. I stället för berättelsen om Sigurd Jorsalafar möter emellertid hos honom motiv, som tillhöra berättelserna om en annan västerländsk monarks Orientresa.

[1]) Skjaldedigtningen A, 451. B, 419.

[2]) Heimskringla III, 282:

þá sendi Kirjalax konungr menn sina til hans, hvárt hann vildi þiggja af keisara sex skiþþund af gulli eđa vildi hann, at konungr léti efna til leiks þess, er keisari var vanr at láta leika á þađreimi. Sigurđr konungr kaus leikinn, ok sendimenn sogđu, at keisarann kostađi eigi minna leikinn, en þetta gull.

Knytlingasagan, kap. 81:

Alexis konúngr bauđ Eiriki konúngi, hvört hann vildi heldr þiggja af honum hálfa lest (= sex skiþþund) gulls, eđa léti hann leika fyrir honum þann leik, er Grikkjar kalla þađreimsleik, ok konúngr er vanr at láta leika á þađreimi, i þeim stađ er svâ heitir, ok sögđu allir at eigi kostađi konúnginn minna leikrinn, en þetta gull . . . en . . . kaus hann . . . gullit.

Finnur Jónsson, Knytlingasagan, 9, anser att kejsarens anbud till Sigurd Jorsalafar »rimligtvis i traditionen blivit överfört på Erik (näppeligen omvänt)». Verbalöverensstämmelsen mellan Heimskringla och Knytlingasagan visar, att förbindelsen dem emellan är direkt och litterär.

Alltifrån senare hälften av 900:talet hade historieskrivande klerker, som velat hävda autenticiteten av sina kyrkors och klosters reliker, fört Karl den store, medeltidens ryktbare relikdonator, till Jerusalem och Konstantinopel och om hans färd och förhållande till den östromerske kejsaren skapat en detaljerad, även i Norden känd skildring. I sin älsta form, i Chronicon Benedicti, har berättelsen om Karl den stores resa uppkommit genom en förändring av den i Einhards Vita Karoli ingående framställningen av Karls diplomatiska förbindelser med Östroms och Österlandets härskare; den har företagits i syfte att förskaffa den S:t Andreas' klostret på Soracte tillhöriga reliken av den helige Andreas en värdig historia. Under den följande tiden har Karl den stores resa i den skrift, som ligger till grund för den troligen från 1200:talets första hälft härrörande isländska Karlamagnussagan, använts för säkerställandet av reliker i Compiègne och Orléans, i Iter Hierosolymitanum åter för säkerställandet av Kristi törnekrona, det »heliga spiket», en del av det heliga korset och andra reliker i Saint-Denis. Sin sista utformning har den legendariska färden erhållit i den bekanta fornfranska chanson de geste »Voyage de Charlemagne à Jerusalem et à Constantinople» [1]).

Riant har i sin behandling av Erik Ejegods pilgrimsfärder hänlett uppmärksamheten på den likhet, som finnes mellan den fornfranska dikten om Karl den stores resa och Saxos framställning av Erik Ejegods besök hos kejsaren; i båda låter kejsaren genom utskickade utspionera sina gäster [2]). Likheten mellan Karl den stores och Erik Ejegods förhållande till kejsaren är emellertid icke inskränkt

[1]) Angående legenden om Karl den stores resa till Jerusalem och Konstantinopel se Rauschen, G., Die Legende Karls des Grossen im XI. und XII. Jahrhundert, 141. Coulet, G., Études sur l'ancien poème français du Voyage de Charlemagne en Orient. Thèse. Paris 1907. Bédier, J., Les légendes épiques IV, 121, samt i dessa böcker anförd äldre litteratur.

[2]) Riant, P., Expéditions et pélerinages des scandinaves en terre sainte, 159. Karls des Grossen Reise nach Jerusalem und Constantinopel, hrsg. v. E. Koschwitz, v. 139. Saxo, 611.

härtill. I Vita Karoli berättar Einhard i samband med omnämnandet av de legater de östromerska kejsarna Nicephorus, Michael och Leo sände till Karl den store, att dessa kejsare misstänkte Karl den store för att vilja beröva dem imperiet. Benedikt har i sin krönika förändrat situationen under inflytande av Karl den stores av honom skapade Konstantinopelfärd och låter misstankarna vakna hos de tre kejsarna, enligt honom samregenter, vid Karl den stores ankomst till Konstantinopel. Samma historia möter hos Saxo. När Erik Ejegod, säger Saxo, kom till Konstantinopel, vågade kejsaren icke mottaga honom i staden; han menade, att pilgrimsfärden var en förevändning för något svek och att väringarna, hans livvakt, skulle sätta hänsynen till sitt hemlands konung över hänsynen till honom, deras soldherre [1]). En liknande motivöverensstämmelse mellan Karl den stores-legenderna och Saxos Erik Ejegods historia träffas i berättelserna om kejsarens gåvor till sina gäster. I Iter Hierosolymitanum bjuder kejsaren sin gäst vid hans bortresa stora mängder av gods och guld; [2]) i Karlamagnussagan bjuder han honom Konstantinopel och sin egen underkastelse; [3]) hos Saxo vad han önskar [4]). Svaret är överallt detsamma. Karl den store och Erik Ejegod vägra att mottaga jordiska ägodelar; de begära i stället reliker. De erhålla dem, och bland de reliker de mottaga figurerar både i berättelserna om Karl den store och om Erik Ejegod en del av det heliga korset. Denna rad av överensstämmelser kan icke vara tillfällig; motiven hos Saxo måste stamma från Karl den stores-legenderna. Snarast med någon kyrklig exempelsamling eller något historiskt kompendieverk som mellanled torde de ha överflyttats från Karl den store till Erik Ejegod.

[1]) M. G. SS. II, 451. M. G. SS. III, 710. Gautier, L., Les Épopées françaises 2:e éd. III, 283. Coulet, a. a., 109. Saxo, 610.

[2]) Iter Hierosolymitanum, Revue des langues romanes XXXVI, 449. Scenen mellan kejsaren och Karl den store är i Iter Hierosolymitanum förlagd till Jerusalem; redan kort tid efter skriftens tillkomst har den emellertid förflyttats till Konstantinopel. Coulet, a. a., 242.

[3]) Karlamagnus saga ok kappa hans, udg. af C. R. Unger, 44. Kra. 1860.

[4]) Saxo, 612.

Uppgifterna om kejsarens gåvor från Karl den stores-legenderna stodo i strid med de uppgifter Saxo kände genom traditionen från Markus Skeggjasons lovkväde. Knytlingasagans författare har vid kombinationen mellan Sigurd Jorsalafarssagan och Markus Skeggjasons lovkväde offrat den förra källan. Saxo har varit uppfinningsrikare och lyckats rädda båda de källor, på grundval av vilka han arbetat. Han ställer deras uppgifter kronologiskt efter varandra. Sedan Erik Ejegod mottagit relikerna låter Saxo kejsaren även bjuda honom guldet. Han försmådde det och nekade att mottaga det, fortsätter Saxo, men kejsaren tog detta som en förnärmelse och lät Erik Ejegod förstå, att dennes förakt drabbade honom, icke hans gåvor; han tvang honom därigenom att taga emot gåvorna, vad han icke förmått genom sina böner [1]).

Det återstår ännu en samling berättelser och uppgifter i Saxos Erik Ejegods historia. I en framtid skall det möjligen lyckas att delvis återföra även dessa till litterära källor; delvis torde de emellertid stamma från muntlig tradition. Det historiska värdet av dessa Saxos bidrag till historien höjer sig näppeligen över det de kompilatoriska och lärda äga. Skildringen av Erik Ejegods vendertåg röjer sig redan genom sin triplering av händelsen såsom stammande från en sen tradition; den förlorar sig i en anekdot om danskarnas plågande av sina vendiska fångar; endast huvudresultatet av tåget, vendernas — enligt Saxo Rügens — underkastelse, bestyrkes av Markus Skeggjasons lovkväde. De flesta av Saxos övriga berättelser präglas av den för en sen tradition typiska, anekdotartade överdriften. Den möter i den idealbild Saxo tecknar i sin skildring av Erik Ejegods växt, »ett skapelsens fulländade mästerverk», och av hans kämpakrafter; sittande, berättar Saxo, kunde han i spjut- och stenkastning besegra dem som stodo, och i samma ställning kunde han, om han brottades med två de starkaste män, kasta dem båda under sig och bakbinda deras händer; lika stark var han, när det gällde att »draga rep»; åtta starka

[1]) Saxo, 612.

karlar, som drogo i de rep han höll i sina händer, kunde icke rubba honom från hans bänk; han drog antingen repet från dem eller dem själva bort till sig. Samma anekdotartade överdrift möter i den historia Saxo berättar om drottning Bodil såsom en kärleksfull moder för sin gemåls älskarinnor. Den möter ytterligare i berättelsen om det mäktiga intryck Erik Ejegod under sitt Konstantinopelbesök skall ha gjort på kejsar Alexius. Kejsaren lät festligt smycka staden, breda mattor på gatorna och mottog Erik Ejegod med stora ärebetygelser, berättar Saxo; han räckte honom högra handen och förde honom under folkets jubel till slottet; där överlät han åt sin högthedrade gäst sin egen konungahall, och sedan har ingen av kejsarna, falla Saxos ord, velat begagna den för att icke komma att bo under samma tak som den store mannen och därigenom liksom söka mäta sig med honom; vördnaden för gästhärbärget skulle stå som ett evigt minne om gästen. Och stående och sittande, i full kroppsstorlek, lät kejsaren måla Erik Ejegod, för att han ständigt skulle ha en bild av hans underbara gestalt för sina ögon. Det träffar sig så lyckligt, att kejsar Alexius' dotter är den berömda Anna Komnena. I femton böcker har hon skrivit faderns historia. Icke med ett ord berör hon Erik Ejegod och hans besök i Konstantinopel [1]).

---

[1]) Historieforskningen har hittills med jämkning av de stridiga uppgifterna och utan värdesättning godtagit alla källorna till Erik Ejegods historia; endast Roskildekrönikan har såsom en »tendensiös« källa skjutits undan eller betraktats som en kuriositet. De ledande historieskrivarna äro A. D. Jörgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, 805, och Steenstrup i Danmarks riges historie I, 495. En kritik av historieforskningens ställning till frågan om det lundensiska ärkebiskopsdömets tillkomst har lämnats av Lauritz Weibull, Den skånska kyrkans älsta historia, i Historisk Tidskrift för Skåneland V, 137.

Knut Lavard.

Knut Lavards första helgonlegend, skriven av engelsmannen Robert av Ely, stammar redan från Erik Emuns tid. Av denna legend äro emellertid endast bevarade några excerpter och korta uppgifter om innehållet i de olika kapitlen, nedskrivna av Anders Sörensen Vedel, samt några sparsamma utdrag i handskrifter från tiden omkring år 1700, av Gertz sammanförda under titeln »Fragmenta Arnamagnæana» [1]). De lämna kunskap om legendens disposition och giva konturerna av dess innehåll.

Knut Lavard hade icke såsom den romerska kyrkans sanne martyrer lidit döden för sin tros skull. Robert av Ely har därför, när han skulle skildra hans martyrskap, stått inför en mera krävande uppgift än de flesta andra hagiografer. Såvitt man kan döma av de bevarade uppgifterna och av fragmenten av hans legend har han löst sin uppgift genom att inprässa Knuts historia i den vanliga helgonlegendens stereotypa, schematiska former samt genom att framställa Knut och hans motståndare från den augustinska historieuppfattningens synpunkter.

Den första boken i sin legend har Robert av Ely inlett med omnämnandet av Knuts föräldrar samt dessas död och begravning i utlandet. I det följande kapitlet har han berättat om Knuts födelse i Roskilde och om hans namngivning. Han uppgiver, att Knut haft en uppenbarelse att tacka för sitt namn, ett i helgonlegender vanligt motiv, ytterst stammande från evangeliernas berättelse om Kristi namn-

[1]) Vitæ sanct. dan., 183, 234. Jfr. Waitz i M. G. SS. XXIX, 7. P. Hasse, Das Schleswiger Stadtrecht, 117. A. D. Jörgensen i Aarbøger 1880, 41. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 8.

givning; när hans föräldrar tänkte kalla honom Hugo, heter det i de arnamagnæanska legendutdragen, uppenbarade sig helig konung Knut för bonden Aslak i Balstorp och befallde honom säga dem, att barnet skulle kallas Knut, »då det skall bliva Ringsteds upphöjelse, liksom jag själv blivit Odenses» [1]. Ett särskilt kapitel har Robert av Ely anslagit åt skildringen av Knuts, liksom alla andra helgons, berömvärda ungdom; »iuuentus laudabilis» resumerar Vedel; han har därefter övergått till en framställning av sitt helgons motgångar vid konungavalet efter faderns död. »Många skola ha önskat Knut till konung, men Nils skall ha segrat i tronstriden genom gåvor». Konung Nils, helgonets motståndare, har legendförfattaren, såsom fallet är i alla helgonlegender, tecknat i de svartaste färger. I icke mindre än fyra kapitel har han utbrett sig över hans odugliget såsom konung och över hans ondska. Han har bevisat, att han blivit en menedare och exkommunicerad genom att bryta Sven Tjugeskäggs (ɔ: Sven Estridsens) av hans söner besvurna lag, att dessa efter ålder skulle följa varandra på tronen, en lag, som första gången införes i historien av Robert av Ely och näppeligen kan betraktas annat än som konstruerad efter händelsernas utveckling; han har utlagt hans makt genom en allegori och jämfört honom med de uslaste människor; »exaggerat maliciam Nicolai», resumerar Vedel ett kapitel. Knut åter har Robert av Ely framställt såsom en efterliknare av ett bland kristenhetens största helgon, den helige Martin av Tours; han skall liksom denne ha klätt en fattig med en del av sin egen klädnad. De följande kapitlen i legendens första bok ha skildrat Knut såsom hertig i Slesvig. Vedels resumé förråder här otvetydigt de pseudo-cyprianska synpunkter författaren anlagt: »kap. 13: de fromma älskade honom, de ogudaktiga fruktade honom; kap. 14: han utrotade den överallt utbredda ondskan; kap. 15: han lät hänga en sin släkting på galgbacken; kap. 16: han förhindrade stölder och

[1] I Vedels excerpter heter det: Dicendus fuerat Gregorius, quia circa illum diem natus fuit. Vitæ sanct. dan., 235.

röveri; kap. 17: han fördrev sjörövarna; kap. 18: i hungersnödens tider var han jämte sin broder Erik mångas hjälp». De Arnamagnæanska legendutdragen komplettera helgonskildringen. Helig Knut, själv en olärd man, heter det i dem. lät sina klerker avskriva de för kyrkorna nödvändiga böckerna och heliga mäns oförgängligt lärda predikningar; han visade sig icke mindre som kanik(!) än soldat. Han uppgives ytterligare ha sagt sig skola vara »ett tjuder för boskapen» — ty han utrotade tjuvarna — samt tappert ha försvarat de kristna mot hedningarna. Som ett led i hans kamp mot sjörövarna nämnes, att han byggt en borg vid Östersjön, Chilana eller Vicsunt; om hungersnöden, heter det, att den rasade i Danmark, men icke nådde hans gränser, fastmera mättades andra från den heliges land.

Hela den andra boken av sitt verk har Robert av Ely offrat åt skildringen av Knuts död. Han har börjat med att omtala konung Nils' och hans son Magnus' rådslag om Knuts dödande och såsom försvårande omständigheter för den senare framdragit, att Knut varit hans fadder, han själv åter stått fadder åt Knuts dotter, och att de båda ofta svurit varandra broderskap. Efter ett kapitel innehållande en »allegoria mystica» har därefter följt själva berättelsen om dråpet. Enligt Robert av Ely har det satts i verket på följande sätt. Magnus har låtsat sig vilja gå på pilgrimsfärd till Jerusalem och därför anförtrott maka och barn åt hertigen, som Nils och Magnus inbjudit till ett gästabud. Efter trenne, i excerpterna närmare skildrade misslyckade försök att härunder bringa Knut om livet har Magnus under förevändning, att han hade mycket att säga Knut före sin bortfärd, bett honom möta sig endast med trenne följeslagare, vilket denne lovat göra på bestämd plats, timme och dag. De bevarade uppgifterna om legendens innehåll lämna ingen upplysning om huru dråpet tillgått; de nämna endast, att Magnus efter överenskommelsens ingående hade tänkt göra ett försök att nattetid bränna Knut inne i hans bostad i Haraldsted, men att han icke hann fram till Haraldsted före soluppgången. Lika sparsam är den kunskap vi äga om innehållet

i de tretton kapitel, som efterföljt berättelsen om dråpet, men kapitelrubriker som de följande giva här en bestämd antydan om den legendariska tonen och det ringa historiska innehållet: »kap. 8: Mystica; kap. 9: Nox; kap. 10: In die et non in nocte inuenitur sanctus; kap. 11: Cantus carnificum; kap. 12: Canutus victus, vicit; kap. 13: Signa secuta mortem ejus; kap. 16: Helgebruth; kap. 17: De commutatione gemmarum facta per Nicolaum et Canutum, vt posset ab hostibus superari; kap. 18: Pij doluerunt, impij gauisi de morte sancti ducis». Legendutdragen komplettera helgonbilden; de tala om eldar på himlen, som året före Knuts martyrium förebådat hans fall; natten före hans passion skall ett eldsken, som vore det eldsvåda, ha synts över Ringsted. De historiska upplysningarna i Vedels excerpter ur dessa kapitel inskränka sig till att Magnus efter dråpet återvänt till Roskilde, under det Erik Falster återfört Knuts lik till Haraldsted, samt till uppgifterna, att Nils icke varit utan skuld till Knuts död, och att denne, sedan Nils förvägrat honom gravplats i Roskilde domkyrka, begravts i Ringsted.

Om den tredje boken i Robert av Elys legend har Vedel antecknat: »Miraculosa». Ett excerpt ger en inblick i dessa miraklers art. Robert av Ely, heter det, berättar, att han icke minnes sig hava läst om någon människokroppens sjukdom som blivit botad, vilken icke också funnit läkedom hos helig Knut; ingen död har dock där uppstått.

Den av pseudo-cyprianska och helgonsynpunkter impregnerade uppfattning av Knut Lavard och hans historia, som Robert av Ely gjort sig till talman för i sin legend, är även förhärskande i den framställning Ordinale S:ti Kanuti ducis et martyris lämnat en mansålder senare [1]). Huruvida härvid en direkt påverkan från Robert av Elys skrift föreligger, är på grund av den bristfälliga kännedomen om denna icke möjligt exakt fastställa. Den nära överensstämmelse, som i åtskilliga punkter råder mellan de båda skrifterna,

[1]) Vitæ sanct. dan., 171, 190. Jfr. ovan sid. 113.

framför allt i framställningen av Knuts fredsstiftande gärning i sitt hertigdöme, talar dock möjligen för en dylik.

Ordinalets författare har lika litet som andra liturgiförfattare haft till syfte att lämna en pålitlig historisk framställning; vad han avsett med sin skrift har varit att väcka andakt och skänka uppbyggelse vid firandet av minnesgudstjänsten till helgonets ära. För vinnandet av detta syfte har han koncentrerat sin skildring kring helgonets passion, dess förföljelse och död samt med talrikt inflikande av bibliska talesätt låtit sitt historiskt-biografiska vetande inpassa sig i de skönmålningsformer de medeltida hagiograferna pläga använda.

Efter ett kort omnämnande av konung Nils' konungaval och brist på regentegenskaper samt av drottning Margaretas duglighet — »utlänningarna sade, att Danmarks styrelse låg i en kvinnas hand» — ställer liturgiförfattaren redan i den första lektien om Knut Lavard denne och hans dråpsman Magnus mot varandra och föregriper genom en antydning de kommande händelserna. Drottningen, säger han, var en vis och ädel kvinna och visade moderlig kärlek mot konung Eriks son Knut likaväl som mot sin egen son Magnus. Knut och Magnus voro också vänner och kamrater, såsom det nära blodsbandet krävde, och så länge drottningen levde, kunde ingen fiendskap uppstå dem emellan. Därför, då drottningen märkte, att hennes sista stund var nära förestående, kallade hon Knut till sig och uppmanade honom, såsom den äldre och förståndigare, att icke vända sig bort från Magnus utan såsom en broder klandra och tillrättavisa honom, om han genom andras tillskyndan eller sin egen dårskap skulle avvika från den rätta vägen. Knut tog gud till vittne, heter det, att intet ont skulle drabba Magnus från hans sida, utan att han i allt skulle visa sig som hans trofaste broder.

Sedan läsaren genom denna ingress satts in i den för legenden rätta stämningen, övergår liturgiförfattaren till en ingående skildring av Knut och hans levnadsöden. Med Lukas om Jesusbarnet säger han om Knut, att han tillväxte

i ålder och visdom; han blev genom sin kraft och dygd en prydnad för sin tid, och när han efter Elivs, hertigens av Slesvig, död utbad sig dennes hertigdöme av sin farbroder, fick han genom sin bön sin önskan uppfylld. Tillståndet i det land, vars styrelse Knut Lavard utbett sig, tecknar liturgiförfattaren med »civitas diaboli» utmärkande karaktäristika: »till följd av lagens och rättens förfall (pro defectu iuris et iusticie) gjorde venderna så täta härjningståg in i landet, att konungen själv icke kunde övernatta där utan i skydd av en frisisk livvakt. Ingen innevånare var heller trygg för sig och de sina till följd av plundrares och stråtrövares övergrepp.» Mot denna bakgrund framträder Knut såsom den gudasände pseudo-cyprianske regenten och fredsbringaren. Med Moses' ord till leviterna, när han uppmanade dem till blodbad på guldkalvens dyrkare, låter författaren honom binda svärdet vid sin länd; han skingrar de angripande fienderna, utrotar rövarna, låter hänga tjuvarna och befriar på kort tid sitt fädernesland från alla hemsökelser; »de som förut suttit skälvande på de säkraste platser», heter det, »levde nu i glädje och höllo fester i fiendernas gömställen, i rövarnas kulor och i piraternas hamnar, ty det fanns ingen, som längre kunde injaga dem skräck, och vid alla kuster kunde envar bo i lugn och ro.» Knuts ombudsmän övade rättfärdighet i tjuvnadsmål, berättar författaren vidare, och han själv var den rättfärdige domaren, som icke skonade sina brottsliga fränder (nec prauis propinquis iudex iustus pepercisset), en uppgift, som illustreras med en även i excerpterna ur Robert av Ely antydd berättelse, att han lät hänga en man av hög börd, som övat våld mot de fattiga och trampat lag och rätt under fötterna, fastän denne kunde åberopa sig på släktskap med honom. Med ett ord, han återställde freden, »pax», i sitt fädernesland.

Det augustinska regentideal liturgiförfattaren gjort Knut Lavard till en representant för genom detta sitt framhävande av honom såsom fredens återställare har också kommit till användning, när han haft att framställa honom såsom erövraren av vendernas land. Icke världslig makt

utan Knuts förtröstan till gud, ställd i nära förbindelse med hans fredsstiftande gärning, är det avgörande momentet i erövringen. »Efter att hava återställt freden i sitt fädernesland», skriver författaren, »inträngde hertigen med ett ringa följe i Venderlandet; han hyste icke förtröstan till människomakt, icke till krigarnas antal utan till gud, och där hundra fruktade döden, där gick han fram själv tredje. Han blev mottagen med heder och mött med vördnad av både hövdingar och folk och med allas bifall överlämnades Venden i hans makt; under fredens säkerhet knöt han det i trofast förbund till Danmarks rike». Berättelsen, en kristen erövringslegend av renaste vatten, giver liturgiförfattaren anledning till nya i bibliska och allmänna ordalag hållna lovprisanden av helgonet: »i allt gick det honom lyckligt, ty Herrens hand var med honom. Och med rätta, ty ju högre han steg, desto ödmjukare, ju mäktigare, desto vänsällare visade han sig mot alla. Hos honom spirade ett omtänksamt och heligt sinne, blomstrade sanningsenligt och vänsällt tal och satte god och kraftig gärning frukt». Ytterligare knyter författaren härtill ett rent schablonmässigt omnämnande av hans utsmyckning av guds hus och hans omsorg om att prästerna både på festdagar och vardagar voro riktigt klädda vid ombesörjandet av gudstjänsten.

När det efter denna skildring av Knuts härlighet gäller för liturgiförfattaren att motivera hans förföljelse och passion, tillgriper han den i medeltida helgonlegender vanliga orsakskedjan. Helgonet, denne gudsrikets representant, möter »invidia» och »iniquitas»; Magnus är dessa egenskapers och därmed djävulsrikets representant. »Sålunda», skriver författaren anknytande till sin föregående framställning, »var Knut from och nogräknad i vad som tillkommer gud samt energiskt verksam och hövisk i världsliga förhållanden och älskades med rätta av både gud och människor. Förblindad av avund», fortsätter han, »harmades Magnus däröver och födde orättfärdighet i sitt hjärta; han ville genom svek bringa hertigen om livet».

Ordinalets följande framställning av Knuts passion är historien om den helige (sanctus) och rättfärdige (iustus),

fromme och rättsinte, trofaste och oskyldige, vänsälle och vördnadsvärde mannen, som förföljes och dödas av de gudlöse (impii) och orättfärdige (iniusti), trolöse och lögnaktige, bedräglige och svekfulle, eller för att begagna ett i Ordinalet använt bibliskt uttryck, historien om »det oskyldiga lammet, som föres till slaktning». Magnus, Knuts dråpsman, karaktäriseras ytterligare genom en ordlek med hans namn såsom »stor (magnus) i hjärtats ondska, i munnens svekfullhet, i gärningens gudlöshet;» han handlar, vad med den valör orden äga i en medeltidsmans skrift än kraftigare brännmärker, »under fromhetens mask» (sub specie deuocionis).

Som första episod i förföljelsehistorien berättar Ordinalet, att konungen på Ribe ting anklagade Knut för att mot landets sed ha infört nya bruk och för att i Venden emot honom och hans konungadöme ha usurperat konunganamn. Men Knut tillbakavisade de lögnaktiga anklagelserna, och de svar liturgiförfattaren härvid lägger i hans mun äro ett nytt framhävande av hans fredsstiftande gärning. Till den första anklagelsen svarade han, att i konung Nils' land hitintills varit sed, att ingen kunde ha sitt gods säkert varken under lås och bom eller under vakt; den nya seden han infört vore, att om det nu hände att någon, rik eller fattig, med fri vilja lät någonting bliva liggande på en landsväg eller glömde det där, då blev det icke längre stulet utan låg och väntade på sin ägare [1]. Till den andra anklagelsen svarade Knut, att venderna aldrig kallat honom konung; de kallade honom »knes», en hederstitel som betydde »herre», men vars betydelse danskarna vrängde och försäkrade vara konung. Han påminte ytterligare konung Nils om, att han icke blott gjort Venderlandet fredligt sinnat mot Danmark utan även åstadkommit, att det folk, som förut varit hans fiender, nu stod redo att i striden kämpa på hans sida.

Den utformning liturgiförfattaren i det följande givit förföljelsehistorien visar en nära överensstämmelse med vad

[1]) En veritabel locus communis. Jfr. Steenstrup, Normannerne I, 342.

vi känna från utdragen ur Robert av Elys legend; den kan sammanfattas på följande sätt. Knut, som inbjudits till den kungliga julfesten i Roskilde, beger sig dit trots sin hustrus varning. »Den rättfärdige mannen tänkte i sitt hjärtas oskuld, att han kunde resa med trygghet». »Men Magnus, åt vilken han alltför tryggt anförtrodde sig, tänkte dag och natt på huru han skulle kunna döda den oskyldige mannen.» Henrik Skadelår, Ubbe jarl, Hakon Nordmand och till en början även Hakon Skåning slöto sig till honom och ingingo en sammansvärjning; de sammansvurne, tillägger Ordinalet, lågo ned vid sina underhandlingar, för att de vid en eventuell anklagelse skulle kunna gå ed på, att de varken gående, sittande eller stående varit närvarande, när planerna smiddes mot Knut. Vid själva förräderiet är Magnus den ledande. Under förevändning att han tänker gå på pilgrimsfärd söker han »den helige hertigens» råd om sitt uppdiktade pilgrimslöfte och utber sig ett enskilt möte på en avsides plats. Knut går in härpå och ett avtal träffas. Efter festligheternas slut förlägger Magnus sina män i bakhåll och sänder därefter en budbärare till Knut med uppfordran, att han skall uppfylla sitt löfte. Trots en andra varning från sin fränka Cecilia, i vars hus han tillbragt natten, skyndar Knut vapenlös själv tredje till mötesplatsen. Varningar äro i sägner nästan regelbundet tre. Så även här. Magnus' budbärare giver »den helige mannen» den tredje varningen genom att under vägen till mötesplatsen tre gånger sjunga en sång om frändesvek. »Men Knuts ärliga hjärta kan icke nära den minsta stänk av misstanke om trolöshet», och han tillbakavisar även den tredje varningen. På den överenskomna platsen är Magnus Knut till mötes. Knut möter sin frände med glad uppsyn, rent samvete och trofast sinne; Magnus åter hälsar den trofaste, vänsälle och rättfärdige mannen med skändligt tal, omfamnar honom med sina vanhelgade armar och gör sig genom fredskyss delaktig i förrädaren Judas svek. Liturgiförfattaren låter ett med bibliska vändningar och talesätt starkt späckat samtal utspinna sig. Knut upptäcker, att hycklaren hemligt bär brynja under dräkten; Magnus bortförkla-

rar det med att han är tvungen att löna en ovän efter hans gärningar, ett svar, som giver den helige hertigen anledning uppfordra honom till att icke besudla högtiden genom att utgjuta blod och till att utlova sin egen hjälp mot Magnus' fiende efter högtidens slut. Magnus väcker därpå frågan: »vem tillhör Danmark?» På Knuts svar, att det tillhör hans egen fader, konung Nils, utbryter Magnus i ord hämtade från psalmisten och Johannesevangeliet: »Nej, så är det icke, alla följa dig, du tager land och folk ifrån oss». Knut blir nu varse Magnus' män; när han efter några maningsord till Magnus vill resa sig från sin plats, klyver denne hans huvud, och de sammansvurne stöta sedan sina spjut i hans bröst för att »i trolösheten bevara sin trohet». »Sålunda uppfyllde den rättfärdige köttets krav genom en härlig martyrdöd».

Som den här lämnade redogörelsen giver vid handen ha Robert av Ely och liturgiförfattaren framställt Knut Lavard som ett kyrkans helgon och utstofferat hans historia med den attiralj, helgonlevnaders författare under medeltiden voro mäktiga. Om det historiska värdet av deras skrifter gäller vad tidigare sagts om helgonskrifterna om Knut den helige; med ledning av dem kunna endast några sparsamma fakta i Knut Lavards historia fastställas, men ingen kunskap vinnas varken om hans personlighet eller om det historiska orsakssammanhanget [1]).

---

[1]) Ordinalets karaktär av helgonlegend har skarpt framhäfts av Reich i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg X, 228, och i senare tid av Gertz i Vitæ sanct. dan., 174, men båda sakna blick för den augustinska uppfattningens betydelse för förståelsen av Ordinalet, och Reich har själv i sin skildring av Knut Lavards historia, a. a., 203, begagnat Ordinalet såsom en säker källa. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 706, anser, att Ordinalet »giver en pålitlig skildring av Knuts historia», och det har också inom dansk historieskrivning alltid utnyttjats, som vore det en sådan. A. D. Jörgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse, 836. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 515, 530. Tilltron till Ordinalet är ännu sådan, att Steenstrup 1914 i Historisk Tidsskrift VIII: 5, 127, gentemot Gertz på fullt allvar försvarat den fulla tillförlitligheten av det med bibliska vändningar späckade samtal, som Ordinalet omkring fyrtio år efter händelsen uppgiver ha förts mellan

Den uppfattning Robert av Ely och Ordinalet hävdat har slagit igenom i den med Ordinalet intimt besläktade framställningen i Annales Lundenses, i de från Ordinalet avledda kyrkliga breviarierna och i det sammandrag av Ordinalet, som Sven Ågesen lämnar [1]). Först hos Saxo möter något nytt i de danska källornas framställning av Knut Lavard.

Såsom tidigare framhållits, utgör Ordinalet en av huvudkällorna för Saxos framställning fram till Knut Lavards död. I hans Knut Lavards historia möter, såsom Waitz och Herman Reich visat, den stora mängden av de huvudfakta och de, som av den här lämnade redogörelsen framgår, ofta oväsentliga detaljer Ordinalet innehåller. I skildringen av Knuts förföljelse och död återfinnas sålunda, för att taga ett exempel, berättelsen om mötet i Ribe, om Knuts inbjudan till julfesten i Roskilde och hans hustrus varning, om samman-

Magnus och Knut på dråpplatsen i Haraldsteds skog. Gertz har för sin åsikt, att samtalet är ren fantasi, anfört, att endast Knut och Magnus voro närvarande, den förste dräptes och den andre hade all anledning att tiga, särskilt om samtalet haft det i Ordinalet angivna innehållet; till på köpet är samtalet sammanflikat av bibelställen och röjer sig därigenom tydligen nog som författarens egen uppfinning. »Hertil kan nu bemærkes», skriver Steenstrup› »1) at Skriftet udtrykkelig siger, at Magnus havde skjult sine Mænd i Skoven, og at han netop efter al Rimelighed bød Knud tage Sæde ved deres Skjulested, hvorfra de jo ogsaa træde frem og, da Magnus har slaaet det første Hug, jage deres Landser i Knud, 2) at Samtalens Indhold ganske svarer til Magnus' tidligere af andre hørte Beskyldninger og Bebrejdelser mod Knud, 3) at det stemmer fuldkomment med Mordernes hele brovtende Adfærd, at Magnus ikke har lagt Skjul paa, hvordan Ordskiftet forløb, hverken overfor sine Medsammensvorne eller overfor Fjender, altsaa, at »egen Tilstaaelse» foreligger, 4) at der aldrig har været angivet anden Grund til Mordet end Magnus' Misundelse og Skinsyge, hvad der var Samtalens Genstand, og 5) naar det endelig siges, at Samtalen bevæger sig i Vendinger, laante fra Vulgata, da have vi netop allermest at indvende, idet i hin Tidsalder Vulgatas Udtryk aldeles uvilkaarligt vilde melde sig, allermest i et Helgenlevned. — Runer havde i gamle Dage en Magt til at tryllebinde; mon ikke Filologerne stundom glemme, at der i Bogstaver bor en lignende Magt?»

[1] Reich i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg X, 231, har framhäft släktskapen mellan Ordinalet och Annales Lundenses. Vitæ sanct. dan., 182, 218, 180, 204. Gertz i Vitæ

svärjningen med angivandet av den liggande ställning de sammansvurne intogo vid sina rådslag och Hakon Skånings — enligt Saxo Hakon Jydes — utträde ur densamma, samt slutligen flertalet av de upplysningar Ordinalet lämnar om dråpet i Haraldsteds skog och de närmast föregående händelserna. Stundom träffas en bestämd likhet i uttryckssättet, stundom en ordagrann överensstämmelse, som ställer Saxos begagnande av Ordinalet utom allt tvivel[1]).

Saxo har emellertid vid sitt begagnande av Ordinalet likaväl som vid sitt begagnande av helgonskrifterna om Knut den helige följt principer, som i många punkter helt omgestaltat förlaget. Av Ordinalets helgonhertig har i hans framställning blivit ännu mindre kvar än av Odenseskrifternas helgon, Knut konung. Saxo skildrar Knut Lavard såsom en vanlig politisk person, en krigisk, dådlysten och tapper hjälte, som skyddat den danska sydgränsen mot vendernas härjningar, vidgat Danmarks område med Venderlandet och gått på vikingatåg i Österled. Han framhåller honom därjämte som en givmild, klok, rättrådig och trofast man, vilken oskyldig dödats av sina fiender, men icke ett ord i hela skildringen av hans liv eller död låter läsaren ana, att han varit ett kyrkans helgon eller mera än många andra av de hjältar Saxo skildrar skulle gjort sig förtjänt av att bliva det. Först i framställningen av händelserna efter Knut Lavards död låter Saxo helgonglorian stråla kring det danska konungahusets stamfader, men den anges icke ens här såsom en följd av dennes liv eller död utan såsom en följd av den mångfald tecken och under, som inträffat efter hans död. På den plats, där Knuts blod återskänktes åt jorden, berättar Saxo, framsprang en källa till ständigt gagn för de dödliga;[2]) en annan källa

sanct. dan., 175, har, såsom nämnts, tidigast visat förbindelsen mellan Ordinalet och Sven Ågesens krönika, men förbisett, att dennas framställning av Knut Lavard så gott som helt är ett sammandrag av Ordinalets. S. R. D. I., 59.

[1]) Waitz i Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen VIII, 10. Reich, a. a., 233.

[2]) I ett responsorium i Ordinalet omnämnes även denna källa. Vitæ sanct. dan., 224: Mox virtutem martyris terra propalauit, que dum hausit sanguinem, aquam propinauit.

skall plötsligt ha framsprungit, där likbärarna unnade sig vila och satte likbåren från sig och, tillägger Saxo med ord hämtade från Sven Ågesen, »även genom många andra tecken och under strålade Knuts helighet i ovansklig glans»[1]. Saxo har, trots allt vad hans förlag haft att säga honom, förvandlat Knut Lavard, liksom tidigare Knut den helige och Erik Ejegod, till en representant för sitt eget furste-ideal.

Det följer av den nya synpunkt Saxo anlagt på Knut Lavard och hans helighet, att han i sin framställning måst lämna å sido stora delar av Ordinalet. Strykningarna ha undantagslöst drabbat de mödosamt hopklistrade bibliska talesätten och vad som handlar om Knuts fromhet samt därjämte det mesta av de hagiografiska skönmålningsformerna och av berättelsen om Knuts fredsstiftande gärning i hans hertigdöme; de ha ytterligare träffat åtskilliga detaljer; uppgifterna om drottning Margaretas styrelse av Danmark, om Magnus' samtal med Knut och deras avtal om ett enskilt möte vid julfesten i Roskilde, om Cecilias varning för förräderiet samt ett fåtal andra mindre väsentliga upplysningar ha sålunda icke upptagits av Saxo.

Saxos förändring av Ordinalet inskränker sig emellertid icke härtill. Genomgående har han stilistiskt omskrivit dess kyrkliga latin och satt politisk färg på innehållet. Vendernas härjningar i Slesvig ha exempelvis icke längre sin grund i »defectu iuris et iusticie», utan i att Henrik, deras härskare, blivit berövad sitt mödernearv av konung Nils och i att danskarna lidit ett nederlag mot dem vid Ljutka; berättelsen om Knuts venderkrig har likaledes helt mist sin religiöst-legendariska tournyr. På somliga punkter har Saxo förkortat och sammandragit sitt förlag; det gäller framför allt skildringen av mötet mellan Magnus och Knut i Haraldsteds skog med dess vitt utspunna samtal mellan förrädaren och

[1] Se nedan sid. 145. — En tredje källa omnämnes i Alexander III:s kanonisationsbulla. Vitæ sanct. dan., 246: post mortem suam iuxta sepulcrum ipsius fons quidam emicuerit.

helgonet; det gäller också historien om den högborne herren Knut lät hänga; i Saxos version mister förbrytaren sin släktskap med det danska konungahuset och får behålla livet. På andra punkter har Saxo åter retoriskt vidgat berättelsen; i främsta rummet har detta förfaringssätt kommit till användning på framställningen av tilldragelserna på Ribe ting. Ordinalets korta och enkla relation av konung Nils' anklagelser och Knut Lavards svar på dem ha här vuxit till tvenne stora, glänsande orationer i de klassiska historieskrivarnas stil. I Ordinalet säger konung Nils: »du har mot landets sed infört nya bruk och emot mig och mitt konungadöme usurperat konunganamn i Venden». Hos Saxo börjar konung Nils med att ställa sin anklagelse mot en stor historisk bakgrund. Han erinrar i sitt tal om att Sven Estridsens söner framför allt haft aktning för åldern, när det gällt landets styrelse; de hade därför följt varandra på tronen efter åldern, och då rätten att härska berott på åldern, aldrig tillåtit den yngre att överflygla den äldre i makt och ära. Själv hade han varit den yngste och därför längst från tronen, men dock hade han alltid följt det exempel på hovsamhet hans bröder givit och aldrig tagit lyckan med våld utan väntat, tills dess gunst och gåvor tillföllo honom, i stället för att söka tillröva sig dem och icke i otid och av brådstörtad maktlystnad sträckt handen efter kronan. Från denna utgångspunkt slungar så i Saxos tal konung Nils beskyllningen mot Knut. »Du Knut», låter Saxo honom säga, »följer icke i föregångarnas fotspår utan bryter emot värdefull sedvana; du tillägnar dig konunganamn, innan du har konungamakt, du gör det med större hast än rätt och blyges icke att redan falskligen låta kalla dig konung av dina män. Du gjorde klokare i att icke sätta din lit till dina mäns smicker, utan dröja till den nu levande konungens död, om du vill göra dig hopp att vinna riket, och hellre vänta på äran, tills din timme slår, än tillskansa dig den i otid». Ännu mera än konung Nils' anklagelse har Knuts svar svällt ut under Saxos hand. Det fyller icke mindre än två sidor i Müller-Velschow's Saxoupplaga. Ur litterär synpunkt är det

genom den kraft och vältalighet, som präglar detsamma, ett bland de mästerligaste partierna i Saxos verk; ur historisk synpunkt åter en bland dess största och påtagligaste konstruktioner [1]).

Förutom genom strykning, sammandragning och retorisk utvidgning har Saxo förändrat sin källa genom omplaceringar i dess berättelse. Det samtal mellan drottning Margareta och Knut, vilket liturgiförfattaren placerat före Knuts övertagande av hertigdömet Slesvig, ställer sålunda Saxo som ingress till berättelsen om försöket att störta Knut vid mötet i Ribe; berättelsen om sammansvärjningen mot Knut med dess uppgifter, att de sammansvurne lågo ned, när de smidde sina planer, och att Hakon Skåning lämnat deras rådslag, har Saxo åter flyttat bakåt och satt före uppgifterna om Knuts inbjudan till julfesten i Roskilde och om hans hustru Ingeborgs varning. Stundom synes Saxo slutligen ha missförstått Ordinalet. Waitz har i detta hänseende pekat på att Saxos uppgift, att Knut genom en penningsumma måst tillköpa sig hertigdömet Slesvig av konung Nils (munus pretio assecutus est), möjligen uppkommit genom ett missförstånd av Ordinalets »cum prece petitum optinuit» [2]). Hermann Reich har framhållit, huru Saxo uppfattat Ordinalets uppgift i relationen av konung Nils' Ribetal, att »Knut mot landets sed infört nya bruk» i sitt land (tu contra consuetudines terre noua quedam induxisti), som om dessa bestått i hans antagande av konunganamn; beskyllningen är emellertid, såsom Knuts svar visar, av liturgiförfattaren avsedd att utgöra en särskild anklagelsepunkt [3]).

Resultatet av sammanställningen mellan Saxos framställning och dess källa utfaller, såsom redan Waitz framhållit, icke gynnsamt för Saxo. Det visar sig, för att begagna Waitz' ord, att Saxo förfarit med stor frihet för att icke säga godtycklighet med sin källa, uteslutit och utvidgat som det behagat honom och utplånat traditionens ursprung-

[1]) Saxo, 632.

[2]) Vitæ sanct. dan., 191. Saxo, 623. Waitz, a. a., 16.

[3]) Vitæ sanct. dan., 194. Saxo, 633. Reich, a. a., 236.

liga karaktär [1]). Men Saxo har icke blott omarbetat Knut Lavards historia efter sin egen historiska uppfattning och efter de estetiska och litterära krav han ställt på historisk framställning, det har också skett under direkt inverkan av nytt källmaterial, som stått till hans förfogande.

Till sitt ursprung låter detta nya material endast i ytterligt ringa utsträckning härleda sig från litterära källor. På några enstaka punkter stammar det, vad hittills undgått forskningen, från Sven Ågesen [2]), på andra visar det en viss släktskap med Robert av Elys verk, men dock icke tillräckligt för att avgöra om något begagnande av detta föreligger [3]). Saxos nya material stammar näppeligen heller till sin huvudmassa från litterära källor. Han närmar sig med konung Nils' och Knut Lavards historia i sin historieskrivning sin egen tid, och en annan källa, den muntliga traditionen, får härmed en småningom växande betydelse för hans verk.

---

[1]) Waitz, a. a., 17.

[2]) Sven Ågesen, S. R. D. I, 59:

Deinde Kanutum in silva penes Haraldstathæ sine arbitriis sibi obvium venire jubet. Cui intrepidus Christi athleta, nullius sibi criminis conscius, occurrere non detrectavit; sed sanctæ crucis vexillo insignitus non clypeo protectus aut galea, duobus tantum comitatus satellitibus, luporum rabiem mitissimus agnus, in denunciato occursus loco, præstolabatur.

Saxo, 638:

Mox Canutum, apud oppidum Haraldstadium ab Erico . . . domi exceptum per conjuratorum quendam genere Saxonem, arte cantorem, sine arbitris sibi obvium venire jubet. Occursus locum apud citimum villæ nemus denunciat. Ille, nihil in re doli suspicatus, duobus tantum militaris ordinis viris totidemque equisonibus in comitatum assumptis, armis vacuis equum petivit, neque lateri suo ferri munimentum adsciscere curæ habuit.

Cujus exanime corpus postmodum Christi fideles humandum deferunt Ringstadiam, ubi compluribus rerum indiciis ingens sanctitatis ejus splendor eluxit.

Saxo, 640:

Miserandum amici corpus tenui funere Ringstadium extulerunt. . . Aliis quoque compluribus rerum indiciis ingens sanctitatis ejus splendor eluxit.

[3]) Bernhardi, Lothar von Supplinburg, 392, utgår från att Saxo känt och använt Helmold. Något bevis härför låter sig icke föra.

Den roll den muntliga traditionen spelat såsom källa för Saxo har likaväl som dess historiska källvärde blivit orimligt överskattad, när, såsom i den moderna Saxoforskningen skett, hela Saxos verk från Sven Estridsens tronbestigning eller från hans död — någon gång dock med undantag för vad Saxo hämtat från Ordinale S:ti Kanuti — ansetts vila på densamma och hållits för en historisk källa av hög eller högsta rang. Oomtvistligt är emellertid, att muntlig tradition ingår bland Saxos källor för de historiska delarna av hans verk. Klarast framgår det av Absalonspartiets senare del och av de följande 15. och 16. böckerna. Berättelsernas form och hela karaktär, deras lösliga inbördes förbindelse, deras oreflekterade sammanblandning av stort och smått och ofta rent anekdotmässiga prägel gör det här mångenstädes, såsom länge erkänts, omisskänneligt, att de direkt återgå till vad som muntligen förtalts Saxo. Såsom hans sagesman för dessa berättelser ställer den härskande uppfattningen Absalon. Den allt dominerande roll denne och hans släkt — Hviderna — intaga ställer det också utom allt tvivel, att väsentliga delar av traditionen härstamma från honom eller i varje fall från hans släkt eller närmaste omgivning. Men vid sidan av denna Hvidetradition tyda Saxos berättelser och anekdoter även på andra traditionskretsar, vilkas sagesmän icke närmare kunna bestämmas; i främsta rummet kan av innehåll och tendens särskiljas en till konungahuset eller den kungliga hirden och en till Själland, speciellt Roskilde, knuten tradition.

Den äldre forskningens fastställande av den muntliga traditionens omfattning och historiska källvärde har, såsom i inledningen till denna avhandling framhållits, sina utgångspunkter i Saxos egna ord om sina källor och i Sven Ågesens misstolkade ord om Saxo och Absalon. Redan utgångspunkterna ha lett forskningen på villovägar. Det falska resultatet vilar emellertid även på en missuppfattning av den muntliga traditionens natur.

I modern tid likaväl som i de århundraden, från vilka vi genom ett rikt källmaterial äga en ingående kännedom om den

muntliga traditionen, sträcker sig i regel den levande generationens genom denna vunna kunskap om förfäderna och deras tid icke längre tillbaka än två generationer. Endast i sällsynta undantagsfall fortlever minnet även av den tredje och de äldre generationerna. Vad som lever kvar om dem och deras tid är emellertid långt ifrån någon samlad och fyllig tradition; det är oftast knutet till något varaktigt minnesmärke dessa äldre generationer satt sig eller består av någon i anekdot- eller sägenform berättad episod. Men även om farföräldrarna och deras tid flyter den muntliga traditionen sparsamt. Farföräldrarnes liv är långt ifrån i sin helhet känt genom denna källa; deras födelseår och dödsår äro så gott som alltid okända, och vetandet sträcker sig sällan längre än till kännedomen om farfaderns samhällsställning och huvudsakliga uppehållsort, något eller några skarpt markerade karaktärsdrag och yttre egenskaper samt en och annan såsom karaktäristisk ansedd episod. Lika ringa är den på muntlig väg inhämtade kunskapen om de allmänna historiska händelser, som tilldragit sig under farfaderns liv. Regelbundet uppenbarar sig även i de fall denna äldre muntliga tradition låter sig kontrollera genom andra källor vissa bestämda karaktäristika; de historiskt betydelsefulla momenten ha trätt i skuggan för de påfallande och uppseendeväckande, motiven ha förskjutits efter en senare tids synpunkter eller förvridits till de egna förfädernas eller landsmännens ära; dessa sättas i centrum av händelserna och deras handlingar och egenskaper skildras med en överdrift, som hänsynslöst sätter sig över exakta fakta och ofta nog övergår till eller närmar sig det legendariska. Med ett ord denna äldre muntliga tradition är historiskt otillförlitlig. Först med den generation en människa personligen känt börjar den muntliga traditionen flyta rikligare och bliva något mera tillförlitlig.

Trots allt vad man antagit och i nordisk medeltidsforskning fortfarande utgår från ha förhållandena varit väsentligen likartade på Saxos tid. Minnesförmågan har hos hans samtid icke varit bättre än i senare historisk tid, och till sin karaktär har den muntliga traditionen endast skiljt

sig från en yngre tids genom en starkare dragning åt överdriften, det sagolika och övernaturliga samt genom en oftare förekommande okritisk inblandning av för den skildrade händelsen eller personen ursprungligen främmande element. Den danska medeltidens största historieskrivare, Sven Ågesen och Saxo, lämna båda eklatanta exempel härpå.

Sven Ågesen har i sin krönika använt traditionen i sin egen släkt; den började med hans farfader och ligger till grund för hans framställning av det danska inbördeskriget efter Knut Lavards dråp. Resultatet har, som vi senare skola finna, blivit en framställning, vilken på så gott som alla punkter avviker från eller står i strid med alla äldre uppgifter om händelseförloppet [1]). Av de olika slagen under kriget berättar Sven Ågesen endast om »de berömdaste»; de äro, förutom det avgörande slaget vid Fotevik, det endast i några annalanteckningar nämnda slaget vid Rynebjerg, [2]) och det i hela det övriga relativt talrika källmaterialet okända slaget vid Odensylle bro. »Berömdheten» härrör otvivelaktigt från att båda slagen äro knutna till minnen inom Sven Ågesens släkt; i det första av dem, berättar Sven Ågesen, blev hans farfader Kristiern tagen till fånga av konung Nils, i det andra räddade hans fader Åge och Erik Emuns brorson Björn genom sin tapperhet Erik. Deras bedrift har i släkttraditionen vuxit till det sagolika. »Då Eriks här flydde», skriver Sven Ågesen, »hade han själv strax blivit tagen tillfånga, om icke Björn, som till följd av sin ryktbara, utomordentliga tapperhet hade fått tillnamnet Järnsida, tillsammans med min fader Åge tappert hade hållit stånd mitt på bron. Dessa två motstodo spjutregnet med sådan käckhet, att man kunnat taga dem för orubbliga kolonner; de slogo tillbaka alla den framstormande fiendens rasande anfall med vidunderlig tapperhet och försvarade broövergången så ypperligt, att man slutligen torrskodd kunde gå över ådjupet på de stupades lik. Och de veko icke från försvaret av bron, fast de fingo många sår, förrän

---

[1]) Se nedan sid. 166.

[2]) M. G. SS. XXIX, 177, 181, 204, 219.

den flyktande konungen nått ombord på sina skepp. Då följde de strax efter och följde den flyende till Skåne [1])».

Den släkttradition — Hvidetraditionen — Saxo använt såsom källa sträcker sig icke längre tillbaka än Sven Ågesens; den börjar med Absalons farfader Skjalm Hvide. Vad Saxo meddelar om denne är icke mycket. Han nämner i Sven Estridsens historia, att han på sin tid var anförare för hela Själlands härstyrka, och i Erik Ejegods, att denne satt honom till hövitsman för hela Själland och Rygen och före sin pilgrimsfärd även till fosterfader för Knut Lavard. Han kallar honom en utomordentligt betydande och aktad, förnäm och rättskaffens man, men om tilldragelserna i hans liv och om hans insats i Danmarks historia känner han frapperande litet. Han berättar endast, att han blivit tillfångatagen i slaget i Nissan, men lyckats fly, fast fienden, »som annars icke plägade skona fångarna visat den ypperlige mannen så stor vördnad, att de för att skydda hans liv satt honom under bevakning», samt att han en gång förmått själländarna till ett vendertåg för att hämnas hans broder Autes dråp [2]). Till den äldsta Hvidetraditionen hör även en berättelse om Skjalm Hvides rorgängare Aslak i slaget i Nissan; släkttraditionen har i denna flyttat Aslaks bedrift över på ett övernaturligt plan. I slaget nöjdes icke Aslak med att ärorikt kämpa på sitt eget skepp, berättar Saxo, han slängde från sig allt, som kunde skydda hans kropp utom skölden, sprang ombord på ett skepp, där fienden stod som tätast, slog löst på den med en ekestör och krossade allt, som kom i hans väg. De djärvaste kämpar på båda sidor glömde i sin beundran för hans bedrift att slåss och voro mera upptagna av att se på honom än skydda sig själva. Aslak brukade sin klubba bättre än andra sina svärd och utjämnade med sin oemotståndliga kraft skillnaden mellan sina landsmäns fåtal och fiendens mängd, så att den ojämna striden drog ut på natten utan att segern lutade till någondera sidan. Ensam hade han slutligen slagit ihjäl eller störtat över bord skeppets hela

[1]) S. R. D. I, 60.

[2]) Saxo, 554, 609, 604, 765.

besättning men själv endast fått några skråmor. »Bedriften skulle vara otrolig», säger Saxo, »om icke Absalon själv berättat den [1]». Man måste giva Saxo rätt i hans tvivel, men vara honom tacksam för den utomordentliga illustration av släkttraditionens karaktär han givit genom att bevara denna Absalons berättelse. Hvidetraditionen i Saxos verk ökas något med Skjalmssönerna, men är ännu sparsam. Först med Absalon och hans samtida generation flyter den rikare och blir i en med åren ständigt växande ström från mitten av 1100-talet en av huvudkällorna för Saxos verk.

Vad här anförts om Sven Ågesens släkttradition och Saxos Hvidetradition äger en vidsträcktare giltighet för den muntliga traditionens omfattning och karaktär i de båda historieskrivarnas verk. När Sven Ågesen och Saxo lämnat bakom sig de delar av desamma de byggt på hjältediktningens och de rena folksägnernas historiska gungfly och nått fram till den i egentlig mening historiska tiden, hämta de själva den historiska grundstommen från litterära källor. Den tidigare forskningen har visat, huru Saxo för tiden fram till Sven Estridsens död bygger på Adam, Roskildekrönikan, Sven Ågesens krönika och skrift om vederlagen samt Ordinale S:ti Kanuti; [2]) i denna avhandling har framhållits, att Sven Ågesen i sina äldre partier använder Adam, Roskildekrönikan och Ordinale S:ti Kanuti, samt att Saxos Harald Heins, Knut den heliges, Olav Hungers och Erik Ejegods historier äro lärda skapelser, som i allt väsentligt vila på äldre litterära källor och ge en retorisk, politiskt eller moraliskt färgad omskrivning och utsmyckning av dessa. Vad som oavsett möjligen förlorade litterära källor blir kvar för den muntliga traditionen i dessa partier är ringa, om också icke till sidmängden, så till det historiska innehållet och värdet. I de äldre delarna är det rena folksägner och med ansträngd retorisk bredd förtalta, lärt utsmyckade och sägenartade berättelser eller ohistoriska uppgifter; i de yngre, från Harald

[1]) Saxo, 552.

[2]) Se ovan sid. 35.

Hein, stundom på samma sätt utsmyckade och sägenartade anekdoter och detaljer, vilka bilda ett svagt utanverk kring den historiska kärna de litterära källorna givit Saxo. Först med konung Nils' och Knut Lavards historia inträder en förändring. De partier av framställningen, vilka varken direkt eller indirekt kunna återföras till litterära källor börja både till omfattning och innehåll bliva flera och vidlyftigare. Att bestämt draga en gräns mellan vad som härvid härrör från Saxo själv eller möjligen förlorade källor och från en muntlig tradition är hart när omöjligt. Man måste nöja sig med att konstatera, att den överensstämmelse i karaktär berättelserna mångenstädes visa med de senare delarna i Saxos verk synas angiva muntlig tradition som deras källa.

Vad Saxo i sin Knut Lavards historia grundat på Ordinalet står och faller med denna liturgis svaga historiska auktoritet; vad han grundat på muntlig tradition kan redan a priori på grund av tidsavståndet icke tillmätas någon större trovärdighet. Merendels är Saxos nya material intimt sammanvävt med vad han hämtat från Ordinale S:ti Kanuti och de händelser, som behandlas i detsamma, endast kända genom Saxo. Dock saknas icke möjligheter för en prövning av Saxo genom jämförelse med andra källor. Hela hans skildring av Knuts dråp göres historiskt osäker genom den anteckning Anders Sörensen Vedel gjort i sina excerpter ur Robert av Elys verk: »i berättelsen om dråpet på Knut avviker Elgensis från Saxo» [1]). Ytterligare ett korrektiv på Saxo bildar Helmold. Hans framställning av Knut Lavards historia representerar ett avgjort äldre stadium än den danska traditionen. Väl är densamma delvis impregnerad med augustinska synpunkter, men Knut har i densamma ännu icke vunnit helgonglorian och hans historia har icke utnyttjats som ett ämne för uppbyggelse. I tvenne huvudpunkter av Knut Lavards historia — förvärvandet av Venderlandet och orsaken till Magnus fiendskap — möjliggör Helmold en ingående prövning av Saxos framställning.

---

[1]) Vitæ sanct. dan., 239. Jfr. Helmold, kap. 50, och Kn. kap. 92.

I framställningen av Knut Lavards förvärvande av Venderlandet har Saxo, såsom redan nämnts, övergivit Ordinalets erövringslegend. Han berättar i stället, att Henrik, vendernas härskare, efter strider och fredsslut med Knut insatt denne till arvinge av Venderlandet till tack för att han under kriget skonat hans liv. »Dessutom», tillägger Saxo, »tilltrodde Henrik icke sina söner duglighet nog att föra krig med tyskarna, som framför andra voro Venderlandets fiender och ville därför hellre efter mogen överläggning och fritt val utse en man av prövad tapperhet till sin arvinge än gå efter bördsrätt och lämna sitt fädernerike i en stackares hand till rov för främmande folk». Knut nekade att mottaga detta mot Henriks barn orättfärdiga erbjudande, försäkrar Saxo, men måste slutligen giva efter, då Henrik ihärdigt bad honom därom och åberopade sig på att hans söner voro några stympare; »efter Henriks död tog han sitt arvland i besittning, utan motstånd från något håll». Saxo uppfattar emellertid icke Knuts välde i Venderlandet såsom självständigt. Ordinalet hade sagt, att Knut »under fredens säkerhet knöt Venderlandet i trofast förbund till Danmarks rike». Saxo går ett steg längre, och låter Knut i sitt Ribetal framställa förvärvet av Venden såsom en utvidgning av konung Nils' rike, konung Nils som venderfurstens överherre och venderna som hans skattskyldiga undersåtar [1]).

Helmolds skildring av Knut Lavards förvärvande av Venderlandet skiljer sig till den grad från de danska källornas, att man, om icke samma personer och land figurerade i båda, skulle tro sig ha att göra med olika händelser. Henrik efterträddes enligt Helmold av sina söner Zventopolk och Knut; efter dessas död berättar han, att Venderlandet övergick till Zventopolks son Zvinike, och först sedan även denne dött, låter han Knut Lavard förvärva sig Venderlandet. Det sker på ett sätt, som vänder upp och ned på de danska källornas uppgifter. »Knut lade märke till», skriver Helmold, »att herradömet över venderna var ledigt, sedan Henrik

[1]) Saxo, 623, 625, 634.

dött och hans söner röjts ur vägen. Han begav sig därför till kejsar (ɔ: konung) Lothar och köpte för en stor penningsumma konungadömet över obotriterna och därmed hela den makt Henrik hade haft. Kejsaren satte kronan på hans huvud till tecken på att han skulle vara obotriternas konung och antog honom till sin vasall». Men härmed var Venderlandet ännu icke Knuts. Venderlandet varken överlämnades med allas bifall i hans makt, såsom Ordinalet säger, eller kunde han utan motstånd från något håll sätta sig i besittning av landet, som Saxo vill; med svärd i hand måste han enligt Helmold erövra herradömet över venderna [1]).

I sin behandling av orsaken till Magnus' fiendskap har Saxo såsom huvudorsaken bibehållit Ordinalets »invidia»; han skjuter emellertid samtidigt skulden mera på Magnus' anhängare än på honom själv och framhäver långt skarpare än Ordinalet beskyllningen, att Knut traktade efter den danska kronan; han lägger därtill Magnus' och hans anhängares misstanke, att Knut efter konung Nils död skulle komma att göra Magnus kronan stridig. Beskyllningen och misstanken äro enligt Saxo från början till slut lögnaktiga och falska. Knut är ren som ett lamm; han är trogen det löfte att förhindra tvedräkt inom konungahuset han givit den stora fredsstifterskan Margareta, Magnus' moder, och visar på mötet i Ribe sina lojala, undersåtliga tankar; när hans farbroder kommer ridande, går han honom till mötes på tyskt vasallvis utan kappa och bringar honom sin hyllning genom att hålla stigbygeln, när han stiger av hästen; i sitt tal tillbakavisar han beskyllningen, att han traktar efter den danska kronan, och slutar med en önskan, att lyckan måtte unna konung Nils hans son till arvinge [2]). Även på denna huvudpunkt i Knut Lavards historia ställer Helmold förhållandena i knappast igenkänlig dager. Helmold lägger i första hand skulden till fiendskapen på Knut. »Vid denna

---

[1]) Helmold, kap. 46, 48, 49. Jfr. även Genealogia regum danorum, M. G. SS. XXIX, 165: Iste Kanutus dux fuit Danorum et rex Slavorum, quos non hereditario iure, sed armis potenter obtinuit.

[2]) Saxo, 631.

tid hände det», skriver han, »att Knut, obotriternas konung, kom till Slesvig för att ha en sammankomst med sin farbroder Nils. Men när folket mött på tinget, och den gamle konungen satt sig på tronen, iförd konungaskrud, satte sig Knut mitt emot honom, bärande obotriternas konungakrona och omgiven av en skara drabanter. Då hans farbroder konungen såg sin brorson i konungaskrud, och att han varken reste sig för honom eller efter skick och bruk kysste honom, låtsade han sig icke märka denna kränkning av sin rätt utan gick över till honom för att hälsa honom med en kyss. Knut gick honom till mötes, men endast halvvägs, och ställde sig i allt som farbroderns like i rang och värdighet». Från detta Knuts uppträdande härleder Helmold fiendskapen med Magnus, och tilldelar därvid dennes moder, liksom tidigare Knut, en roll rakt motsatt den hon spelar hos Saxo. »Knuts handling», säger han, »ådrog honom ett dödligt hat. Ty Nils' son Magnus, som tillsammans med sin moder var närvarande vid detta uppträde, upptändes av en otrolig vrede, då hans moder sade till honom: Ser du icke, att din kusin redan bär spiran och är konung? Anse honom som din öppne fiende, då han ännu i din faders livstid icke fruktar att usurpera konunganamn. Om du låtsar dig icke märka det och icke dödar honom, var förvissad om att han kommer att beröva dig både liv och rike. Äggad av dessa ord började Magnus smida ränker för att döda Knut». [1])

Saxos framställning står i båda dessa huvudpunkter i oförsonlig motsättning till Helmolds, och det kan icke vara tvivel om, att den såsom historiskt mindervärdig måste vika för denna. Den är icke blott den yngre, den är också, i motsats mot Helmolds, skriven med en i ögonen fallande tendens. Saxo skildrar i Knut Lavard, för att begagna hans egna ord i företalet, Valdemar II:s »strålande, av kyrkan heligförklarade farfader, vilkens oskyldiga död följts av odödlig ära och vilkens helighetsstrålande gloria nu bländar de folk hans segrar underlade honom.» Skildringens utgångs-

[1]) Helmold, kap. 50.

punkt är en helgonlegend; med litterär självständighet har visserligen Saxo låtit legendens kyrkliga helgonbild försvinna, men han har i stället skrivit en politisk legend om det danska konungahusets stamfader, och han har gjort detta till konungahusets och Danmarks ära. Helgonmartyren har blivit politisk martyr. Bona fide har Saxo näppeligen skrivit; i varje fall är det icke förhållandet, när han i sin tendensiösa framställning skildrar Knuts förvärvande av Venden som en utvidgning av konung Nils' rike och denne som venderfurstens överherre. Saxo berättar själv efter omtalandet av Henriks testamentariska förordnande, att denne uppfordrade Knut »att söka vinna kejsarens gunst, då Venden syntes stå under hans länshöghet», och att Knut därför såsom gåva sände kejsaren en guldskodd häst. En häst var under medeltiden en vanlig länsavgift, men Saxo tager ingen hänsyn därtill eller till den tradition han tydligen känt om Lothars länshöghet. Patrioten har tagit makten från historikern och i Ribetalet låtit Knut åt konung Nils och sitt fädernesland erövra en länshöghet, som i verkligheten icke tillkom dem [1]).

[1]) Jfr. de äldre värdesättningarna av källorna och framställningarna av Knut Lavards historia hos Reich, a. a., 201. Bernhardi, Lothar von Supplinburg, 392. Bahr, P., Studien zur nordalbingischen Geschichte im zwölften Jahrhundert, 25. Diss. Leipzig 1885. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 515, 530.

Striderna efter Knut Lavards död.

Erik Emun.

Knut Lavards död blev inledningen till strider och omstörtningar i Danmark. Konung Lothar angrep konung Nils och Magnus med krig, och samtidigt reste Knut Lavards bröder Harald och Erik uppror. Förvecklingarna bragtes först 1134 till avslutning. Magnus hyllade detta år i Halberstadt Lothar som sin länsherre, men återvänd från Tyskland besegrades han och konung Nils av Erik i slaget vid Fotevik; Magnus stupade, och konung Nils blev, då han flyende från Fotevik sökte en tillflykt i Slesvig, mördad av dess borgare.

Av dessa händelser lämnar Saxo en utförlig framställning; en kritisk värdesättning av densamma kan här som annorstädes endast ske genom att se den mot bakgrunden av de underrättelser, som förefinnas i äldre källor.

Om Danmarks förhållande till kejsaren av Tyskland möta de älsta källunderrättelserna i en följd av tyska annaler. Dessa låta dock samtliga återföra sig till trenne nu förlorade huvudkällor: de av Scheffer-Boichorst på grundval av Annales Hildesheimenses, Annales Palidenses, Annales Colonienses maximi och Annalista Saxo rekonstruerade »Annales Patherbrunnenses», i Annales Erphesfurdenses Lothariani a. 1125—1137, i Chronica S:ti Petri Erfordensis moderna och i Annales Pegavienses begagnade thüringska annaler samt för Annalista Saxo och Annales Magdeburgenses delvis gemensamma annaler.

Paderbornannalerna omtala under år 1131, att konung Lothar angrep danskarna och tvingade dem till underkastelse;

för att vinna hans nåd betalade de 4,000 mark. Under år 1133 möter notisen, att den danske konungen lät lemlästa många tyskar, som bodde i hans land, och att kejsaren på grund härav tänkte angripa honom. Vidare berätta annalerna under år 1134, att den danske konungen i Halberstadt hyllade kejsaren som sin länsherre; han överlämnade sig i hans våld, ställde gisslan och avlade ed på att varken han eller hans efterträdare skulle taga konungamakten utan kejsarens och hans efterträdares tillstånd. På påskdagen mottog han av kejsaren själv konungakronan och krönt såsom konung bar han kejsarens svärd [1]). Samma händelser äro även, med undantag av massakern på tyskarna, bekanta för magdeburg-annalerna. Lothars segerrika krigståg 1131 berättas dock av dessa ha slutat med att danskarna ställde gisslan och även skildringen av ceremonierna vid länshyllningen i Halberstadt är i detaljerna något olika utformad [2]). De lösryckta notiser dessa båda annalverk meddela träffas i utförligare form i de thüringska annalerna; de olika händelsemomenten äro här satta i sammanhang med varandra och delvis chauvinistiskt utstofferade. Som orsak till Lothars ingripande i de danska förhållandena angiva de thüringska annalerna det inre kriget i Danmark; den danske konungens son hade dräpt sin farbroders son och dennes broder hade vänt sig till Lothar. Lothar grep till vapen för att hämnas den oskyldiges blod. Resultatet av hans krigståg, på vilket han med »blott 6,000 man» mötte danskarna, »tallösa som havets

[1]) Annales Patherbrunnenses, eine verlorene Quellenschrift d. zwölften Jahrhunderts, aus Bruchstücken wiederhergestellt von P. Scheffer-Boichorst. Innsbruck 1870. Jfr. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter II[5], 36. Notisen om de danska förhållandena är för år 1131 rekonstruerad på grundval av Annales Colonienses maximi, M. G. SS. XVII, 756, och Annalista Saxo, M. G. SS. VI, 767; för åren 1133 och 1134 på grundval av samma annaler jämte Annales Hildesheimenses, M. G. SS. III, 116, och Annales Palidenses, M. G. SS. XVI, 79.

Om hyllningsceremonierna jfr. Waitz, G., Deutsche Verfassungsgeschichte VI, 47.

[2]) M. G. SS. XVI, 184. Uppgiften i Chronicon Montis Sereni, M. G. SS. XXIII, 143, 144, återgår till Annales Magdeburgenses.

sand», blev att dessa, förskräckta vid anblicken av tyskarnas glänsande vapen, underkastade sig, och att Lothar emottog gisslan för en betydande penningsumma, som utlovats honom. Annalisten säger därjämte, att danskarna erbjödo, att deras konung skulle mottaga sitt rike som län av Lothar. Det skedde emellertid icke, då Lothar visade hänsyn för den dräptes broder, som redan tilltagit sig konunganamn. Massakern på tyskarna betraktar annalisten som en följd av Lothars krigståg 1131; på grund av den skada Magnus och hans folk lidit av Lothars här skulle Magnus ha låtit döda, lemlästa eller efter martering utdriva många tyskar, som han påträffade inom Danmarks gränser. Till försoning härför erlade han i Halberstadt en betydande summa guld och silver. Men kejsaren mottog honom vänligt, berättar annalisten, bestämde honom till Danmarks konung, satte kronan på hans huvud och gjorde honom till sin svärdbärare [1].

Så långt den äldre tyska litteraturen om förhållandet mellan Danmark och Tyskland under denna tid [2]. Dess samstämmighet gör det möjligt att exakt fastställa huvudpunkterna i händelseförloppet.

De yngre tyska framställningarna vidtaga med Otto av Freising och Helmold. Den förre känner endast den danske konungens länshyllning; han infogar den bland notiser från 1135 [3]. Helmold saknar kännedom om mötet i Halberstadt 1134; han flyttar länshyllningen tre år tillbaka i tiden och kombinerar den med berättelsen om Lothars krigståg 1131. För att hämnas Knut Lavards död låter han kejsaren med en stor här rycka fram mot Danevirke i närheten av Slesvig; Magnus möter honom med en ofantlig dansk här,

[1] Monumenta Erphesfurtensia sæc. XII, XIII, XIV, ed. Holder-Egger (Script. rer. Germ. in usum schol.) 37, 39, 167, 169. M. G. SS. XVI, 256. Jfr. Wattenbach a. a., II, 224, och Holder-Egger, Studien zu Thüringischen Geschichtsquellen, i Neues Archiv XXI, 685. Länshyllningen i Halberstadt förlägges i de thüringska annalerna oriktigt till pingsten 1134.

[2] Till densamma kan möjligen också räknas en uppgift om länshyllningen i Halberstadt i Gesta episcoporum Halberstadensium, M. G. SS. XXIII, 106. Jfr. Wattenbach, a. a., I, 322 II, 322.

[3] M. G. SS. XX, 257.

men förskräckt genom tyskarnas tapperhet, uppnår han straff-frihet genom att betala en ofantlig summa guld samt genom att avlägga länsed (hominium). Under vintern innan slaget vid Fotevik 1134 sätter Helmold förhållandena i Danmark ånyo i förbindelse med Tyskland, denna gång med den holsteinske greve Adolf II. Han berättar, att Erik besegrad och förjagad av konung Nils och Magnus tagit sin tillflykt till Slesvig, vars borgare ställt sig på hans sida. Belägrade av konung Nils och Magnus lyckades Slesvigborna för en summa av 100 mark vinna greve Adolfs hjälp, men denne blev på sitt undsättningståg slagen av Magnus. Adolf själv och alla, som undkommit från striden, räddade sig tillbaka över Eidern [1].

Den förändring händelseförloppet undergått hos Otto av Freising och Helmold blev icke den enda de danska förhållandena rönte i den tyska litteraturen. Historieskrivarna arbetade vidare. En av dem flyttade Lothars krigståg till 1125; [2]) en annan, författaren till den sachsiska världskrönikan, som från Annales Palidenses känt, att Lothar 1133 för att hämnas massakern på tyskarna hade för avsikt att angripa den danske konungen, satte också detta krigståg i verket, något som Lothar själv aldrig gjorde. Han nådde dit genom att med Annales Palidenses kombinera Annales Stadenses, i vilka vid avskrivandet av Helmold Lothars krigståg 1131 placerats till 1133 [3]).

Samtliga dessa i de tyska annalerna och historieverken omtalade händelser äro fullständigt okända i de äldre danska källorna; först hos Saxo möter kunskap om dem.

---

[1]) Helmold, kap. 50, 51. Jfr. Annales Stadenses, M. G. SS. XVI, 322, 323. — I både tysk och dansk litteratur, Bernhardi, Lothar von Supplinburg, 537, n. 29, Olrik H., Knud Lavard, 254, Steenstrup i Danmarks riges historie, 541, förläggas Slesvigs belägring och greve Adolfs nederlag till vintern 1131—1132. Helmold angiver emellertid otvetydigt, att händelserna ägt rum vintern innan slaget vid Fotevik.

[2]) Honorii Summa. M. G. SS. X, 131.

[3]) M. G. Deutsche Chroniken II, 206. Weiland L., Zur Quellenkritik d. Sachsenchronik, i Forschungen zur deutschen Geschichte XIII, 175. Jfr. Scheffer-Boichorst, Annales Patherbrunnenses, 196.

Den framställning Saxo lämnar äger närmast släktskap med traditionen hos Helmold, men har under inverkan av lärda kombinationer och chauvinistiska synpunkter nått fjärran från vad som verkligen hänt [1]). Länshyllningen i Halberstadt är liksom hos Helmold bortglömd och alla händelserna koncentrerade kring en punkt, Lothars krigståg. Berättelsen om detta har undergått nya metamorfoser; de äro av till den grad genomgripande natur, att överensstämmelse med de äldre tyska källorna endast kvarstår i själva faktum, krigstågets existens, samt i den av de thüringska annalerna lämnade uppgiften, att det stått i förbindelse med en Eriks hänvändan till Lothar. Lothar, som låtit det romerska rikets här rycka fram till Danevirke »mera för att vinna riket än utkräva hämd för Knut Lavards dråp», förvandlas hos Saxo till den i striden underlägsne. Av fruktan för den danska hären vågar han varken inlåta sig i strid eller begagna sig av Eriks flotta till att kasta sin här in i Slesvig. Egendomligt nog blir emellertid i fredsslutet den svage segraren; »Lothar uttänkte några fredsvillkor, som skulle giva honom en förevändning att häva belägringen», berättar Saxo; »han svek Erik, som han lovat ärligt och säkert bistånd och slöt förlikning med hans fiender på villkor att han själv skulle häva belägringen och Magnus bliva det romerska rikets man». Men Saxo vill icke erkänna denna länshyllning som allvarligt menad. Han reducerar den till ett utslag av Magnus' vanliga trolöshet. Det sker genom en kombination med en vilsekommen och förvirrad underrättelse om det greve Adolfs nederlag Helmold omtalar under vintern 1133—1134; »när kejsaren», säger Saxo, »gick tillbaka över Eidern, angrep Magnus från ett bakhåll greve Adolf, som förde den kejserliga eftertruppen, slog hans folk och tvang honom själv att med skam kasta vapen och söka sin räddning genom simning» [2]).

[1]) Ett direkt begagnande av Helmold från Saxos sida, som Bernhardi, a. a., 107, n. 60, antagit, kan icke ledas i bevis.

[2]) Saxo, 645. Den av de tyska annalerna omtalade massakern på tyskarna är även känd av Saxo. Den har emellertid i hans framställning andra proportioner och är i övervägande anekdotartad form inpassad i nytt

Oriktigheten och tendensen i Saxos framställning ligger i öppen dag. Saxo lägger här som ofta annars den sista länken i den kedja av förändringar traditionen varit underkastad; trenne olika, till skilda tider hörande händelser sammanröras och kombineras till en enda samt omvärderas i chauvinistisk anda [1]).

Om händelserna i Danmark under striderna efter Knut Lavards död träffas de älsta underrättelserna, samtida eller nära samtida, i de lundensiska minnesböckerna, i Colbazannalerna, i de tyska annalverken och i Roskildekrönikan. De lundensiska minnesböckerna lämna endast uppgifter om stridens sista tilldragelser. «År 1134» heter det i Necrologium Lundense under den 4 juni, »stupade vid byn Hammar konung Nils' son Magnus, biskoparna Peder i Roskilde, Thure i Ribe, Ketill i Vendel och Henrik i Sigtuna

sammanhang. Harald Kesje låter enligt Saxo efter Eriks nederlag vid Værebro skära nästippen av de i Roskilde bosatta tyskarna, därför att de föregående år hjälpt Erik vid belägringen av Haralds borg utanför staden samt skrutit över att de vid samma tillfälle dödat honom. Saxo, 652.

[1]) Bernhardi, a. a., 404, följer närmast de äldre tyska annalerna. Inom dansk historieskrivning fasthåller man däremot fortfarande de yngsta källorna. Med uteslutande av berättelsen om Magnus' seger över greve Adolf följer sålunda Steenstrup i Danmarks riges historie I, 540, huvudsakligen Saxos framställning av Lothars krigståg 1131. På den springande punkten omskapar han den emellertid; det är enligt honom icke längre som hos Saxo Lothar, som uttänker några fredsvillkor, vilka skulle giva honom en förevändning att häva belägringen; konung Nils och hans son, försäkrar Steenstrup i stället, framställde vid underhandlingarna så frestande anbud, att Lothar helt skiftade ståndpunkt. Till Saxos framställning lägger Steenstrup de thüringska annalernas uppgift, att Lothars krigshär uppgått till 6,000 man samt Paderbornannalernas uppgift, att danskarna betalat Lothar 4,000 mark. I likhet med den sachsiska världskrönikan låter han a. a., 543, även Lothars 1133 tilltänkta krigståg gå av stapeln; det uppgives ske med anledning av massakern på tyskarna, vilken berättas efter Saxo. Steenstrup upptager därjämte de tyska annalernas berättelse om länshyllningen i Halberstadt 1134, men skriver under missuppfattning av hyllningsceremonien: »det var med Misundelse at mange af Stormændene saa, at det hæderfulde Hverv blev Magnus betroet at bære Sværdet foran Kejseren, da han skred tll Kirke.» Jfr. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 251, 260.

samt subdiakonen Brant, vår broder, tillsammans med många Danmarks stormän». Liber daticus lämnar dödsnotiser för biskop Peder och subdiakonen Brant, »våra bröder,» och för biskop Ketill; »i samma slag,» fortsätter notisförfattaren, »stupade Magnus, konung Nils' son, en man av frejdad dygd och härkomst, tillsammans med Danmarks stormän, biskopar och hövdingar, och mycket folk». Båda minnesböckerna omtala därjämte konung Nils' och hans mäns dödande samma år under den 25 juni [1]). Colbazannalerna, som för denna tid äro skrivna kort efter år 1137, lämna något utförligare upplysningar. De omnämna under år 1130, att Erik valdes till konung i Skåne, under år 1132 ett slag vid Sejrö mellan Magnus och Erik, under år 1133, att Erik flytt till Norge och återvänt därifrån samt under år 1134, enligt en något yngre interlinearnotis den 27 maj, Magnus' och Henriks samt fyra biskopars dödande av skåningarna; Nils uppgives samma år ha dödats i Slesvig av sina egna män [2]).

I de tyska annalerna ha liksom i de lundensiska minnesböckerna endast de sista avgörande tilldragelserna satt spår. Paderbornannalerna, Annalista Saxo och Magdeburgannalerna ha endast korta uppgifter; de förstnämnda omnämna, att den danske konungen på pingstdagen blev dödad av sina medtävlare med hjälp av de tyskar han dömt till lemlästning; [3]) hos Annalista Saxo och i Magdeburganna-

[1]) S. R. D. III, 448, 450. Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke, 141, 160.

[2]) M. G. SS. XXIX, 175. Jfr. Lauritz Weibull, Annalerne och Kalendariet fra Colbaz i Historisk Tidsskrift VIII: 2, 170. — I M. G. SS. är notisernas årsdatering icke den ursprungliga, utan en genom något yngre hänvisningar i handskriften åstadkommen. Ms. theol. lat. Fol. 149, fol. 21. Kungl. bibl. Berlin. — Förklaringen till det felaktiga datum, den 27 maj, för Magnus', Henriks och de fyra biskoparnas död måste ligga i att, då interlinearnotisen inskrevs, uppgiften om Magnus' och de övrigas död redan genom en hänvisning var förd från 1134 till 1135. Den 27 maj 1135 var nämligen liksom den 4 juni 1134 annandag pingst, och såväl enligt Necrologium Lundense som enligt Roskildekrönikan stod slaget vid Fotevik denna högtidsdag. — Även i en hittills icke läst anteckning i Colbazkalendariet (Ms. theol. lat. Fol. 149. fol. 29 v. Kungl. bibl. Berlin) hänföres Magnus Nilssons död till den 27 maj.

[3]) Annales Patherbrunnenses, ad a. 1134.

lerna uppgives Magnus på samma dag ha dödats tillsammans med fem biskopar och sextio klerker av en viss Erik och hans broder; om Nils berättas, att han föll jämte sina män på ett beklagansvärt sätt framför kyrkan i Slesvig, svekligen inbjuden och trolöst bragt om livet [1]. I motsats mot dessa annaler giva de thüringska en utförlig och i detaljerna utbroderad framställning. Övermodig över äran vände Magnus hem från länshyllningen i Halberstadt, berätta de, och gav sig till att angripa Erik, som uppehöll sig i Lund. Magnus' här räknade 20,000 man, men greps av panik och när den under misströstan om räddning anfölls av en Eriks systerson vid namn David, som i spetsen för 300 tappra tyska krigare dragit ut från Lund, blev den slagen. Magnus dödades och Nils flydde. Med en skara krigare slog han läger i närheten av Slesvig, borgarna där underhandlade med svekfull vänskap med honom samt sände sin biskop och andra förnäma män som gisslan för freden, men när Nils förts in i staden, bragte de honom strax om livet under det han förrättade sin andakt framför kyrkan [2].

Från ungefär samma tid som anteckningarna i de lundensiska minnesböckerna och i annalerna stammar den första samlade framställningen av händelseförloppet i Roskildekrönikan. Dess författare har slutfört sin skrift antagligen under åren 1137—1139, i varje fall med säkerhet innan år 1143. Med skärpa tager han ställning till personer och händelser. För konung Nils hyser han föga aktning; en godmodig och enkel man, ingalunda skickad att härska, nämner han honom. Knut Lavard är för roskildemannen en vanlig människa och icke såsom för Robert av Ely och Valdemarstidens författare ett helgon; han är uteslutande sympatiskt stämd mot honom och karaktäriserar honom såsom en kysk och måttfull man, begåvad med visdom och vältalighet samt alla goda egenskaper. Magnus' dråp har skett på »djävulens tillskyndan», under hycklad fred, och roskildemannen

[1]) M. G. SS. VI, 768. XVI, 184.

[2]) Monumenta Erphesfurtensia, 40, 170. Jfr Steenstrup, Dobbelte Navne. Erik Lam — David, i Historisk Tidsskrift VI: 4, 729.

ser i detsamma anledningen till det största trångmål prästerskap och menighet varit stadda i, sedan kristendomen fått fotfäste i landet. Trots de berömmande orden om Knut och uppfattningen av dråpet, ställer sig emellertid roskildemannen, när det gäller att taga ståndpunkt till de följande tilldragelserna, icke på Knuts hämnares och broders sida, utan är, liksom notisförfattaren i Liber daticus, en anhängare och beundrare av dråpsmannen. Omdömenas skärpa röjer en samtidas utpräglade uppfattning. Magnus nederlag och död är »en obeskrivlig och oersättlig förlust för hela Danmark. Ve det grymma år», heter det, »den bittra dag, dödens dag, mörkrets dag, smärtornas och tårarnas dag, den dag då Magnus stupade, Danmarks blomster bröts, han den skönaste bland de unga, tapper och kraftfull, en glad givare, en vis man och en ståndaktighetens älskare». Den bild roskildemannen giver av Erik och hans företag är däremot helt hållen i svart. När Harald och Erik rest uppror, »samlade Erik», skriver han, »alla förrädare och illgärningsmän, begav sig till Jylland och tilltog sig där konunganamn, efter att ha vunnit en del av folket med falska löften. Erik var nämligen yngre än Harald, men långt mera vältalig än denne, en skändlig man, full av obändighet och lögn».

Om händelserna under kriget lämnar Roskildekrönikan en utförlig berättelse. Den omtalar till en början, att Harald vid underrättelsen att Erik tilltagit sig konunganamn gick över till Nils, då han icke ville tjäna sin yngre broder. Nils gick därefter till anfall; han ilade till Jylland; Erik besegrades i många drabbningar och måste slutligen fly till Slesvig. Följande år vann han visserligen en sjöseger över Magnus vid Sejrö; denne hade seglat in på honom i tro att det var Nils och undslapp endast med några få skepp; men på tredje året drog Nils med en flotta på 100 skepp till Själland och vid Værebro led Erik ett avgörande nederlag. Den egentliga anledningen till Nils' seger är enligt roskildemannen, att största delen av själländarne jämte biskop Peder i Roskilde voro anhängare av Nils. Denne härjade senare Roskilde och Erik, förjagad även av skåningarna, hos vilka han sökt hjälp, tog

sin tillflykt till konung Magnus i Norge. Efter någon tid lät emellertid denne förrädiskt fängsla honom; Erik lyckades dock genom list och med tillhjälp av sina vänner i Danmark fly till Skåne, då hans väktare lågo och sovo ett rus av sig. Skåningarna slöto sig enhälligt till honom, »fastän de förut nekat honom sin hjälp», anmärker roskildemannen och klandrar samtidigt ärkebiskop Asker; »en handlingskraftig och hätsk man, klok, men utan styrka i karaktären, stod han i denna stora förvirring, som kommit över riket, icke som en mur för Israels folk, utan vände sig dit vinden blåste, som ett rö vilket svajar för vinden [1])». Kriget började på nytt. Lund blev på Eriks befallning omgivet av mur och vall. Nils å sin sida utbjöd leding från de land, som lydde under honom, men då hans här annandag pingst gick i land, oförsiktigt och utan kloka dispositioner, kastade Erik sig emot den. Magnus stupade jämte hövdingar och fem biskopar — till de fyra Nekrologiet nämner har roskildemannen fogat Adalbert av Slesvig, som han uppgiver ha dött halftannat år efter av sina sår; han tillägger därjämte, att Erik två år tidigare låtit i kyrkan dräpa en sjätte biskop, Eskil, då han förrättade morgongudstjänsten. Nils flydde över Själland till Jylland, där han satte Harald till konung över halva riket. »Sedan blev han», fortsätter Roskildekrönikan, »genom det skändligaste svek sviken av Slesvigs borgare; fastän lejd var given och bekräftad med ed, blev han trolöst dräpt i deras stad tillika med de stormän, som ännu omgåvo honom [2])».

Den äldre litteraturen om striderna i Danmark efter Knut Lavards död är härmed uttömd. Först hos Helmold och Sven Ågesen möta nya framställningar.

Helmold sätter Eriks uppror i omedelbar förbindelse med Lothars krigståg; företaget är liksom i Roskildekrönikan av ren fribytarnatur. Han berättar, att Erik, då han såg kejsarens vrede svalna, började rusta sig till hämd för sin

---

[1]) För texträttelsen: sapiens — impaciens, uppgiver Jörgen Olrik i sin översättning av Roskildekrönikan icke något skäl; något sådant torde heller icke förefinnas.

[2]) S. R. D. I, 379, 380.

broder och for omkring till lands och sjöss och samlade en mängd danskar, som fördömde Knuts dråp. Efter att ha tilltagit sig konunganamn anföll han Magnus med upprepade krig, men besegrades och tog slutligen sin tillflykt till Slesvig. Belägrad av konung Nils och Magnus, måste han emellertid även fly därifrån, och då han åter visar sig i fält med nya skaror, uppsökes han i Skåne av Magnus. Av striden här giver Helmold en från de äldre källorna delvis avvikande framställning. Erik har enligt honom med ett ringa antal skåningar lägrat sig mitt emot Magnus. Denne senare är den anfallande och trots prästerskapets förmaningar går han till strids på själva pingstdagen. Han stupar själv och hela danskarnas här tillintetgöres av skåningarna; Nils dödas i Slesvig, segraren till behag [1]).

När Sven Ågesen ett halft århundrade efter händelserna satte sig att skildra striderna efter Knut Lavards död, har han av de äldre källorna endast känt Liber daticus' notis om Magnus' och de båda biskoparnas död i slaget vid Fotevik [2]). I första hand har han byggt på traditionen inom sin egen släkt, vars medlemmar i striden kämpat på Erik Emuns sida. Resultatet har, såsom förut nämnts, blivit en framställning, vilken på så gott som alla punkter avviker från eller står i strid med alla äldre uppgifter [3]). Helhetsuppfattningen är en annan än Roskildekrönikans; Svens sympatier äro på Eriks sida. Jämte släkttraditionen har därvid ett moment, som på Svens tid tillkommit, varit av avgörande betydelse: Knut Lavard, den regerande Knut VI:s farfader har under den gångna tiden förvandlats till ett allmänt erkänt nationalhelgon. Detta faktums inflytande spåras redan i Svens första rader, där det heter, att Erik, »tillskyndad av Guds finger,» uppträdde till sin broders hämd och gick i kamp mot den regerande konungen. Inflytandet visar sig också i att

[1]) Helmold, kap. 51.

[2]) Uppgiften om biskoparnas antal är enastående för Liber daticus och Sven Ågesen. Släktskapen dem emellan framträder även i omtalandet av Erik Emuns död. Se sid. 174.

[3]) Sid. 148.

roskildemannens uppgift, att Erik tilltagit sig konunganamn i Jylland efter att ha vunnit en del av jylländarna med falska löften, likaväl som den avvikande i Colbazannalerna, att han valdes till konung i Skåne, ersatts med orden, att Erik »med allas röster tilldelades konunganamn». De båda »berömdaste», i de äldre källorna okända slagen vid Rynebjerg och Odensylle bro, som Sven Ågesen omtalar, äro, såsom redan framhållits, knutna till minnen inom hans egen släkt och delvis skildrade med en för släkttraditionen typisk överdrift. Slaget vid Odensylle följes enligt Sven Ågesen omedelbart av avgörandet i Skåne. Nils förföljer den från Odensylle flyende Erik dit och lägger till i Fotevik [1]). Men skåningarna, »som alltid visat stor rättsinthet,» drogo honom till mötes. Magnus och tvenne biskopar stupade i slaget, säger Sven Ågesen; Nils själv flydde till Slesvig, där borgarna trolöst dräpte honom efter att ha mottagit honom innanför sin stadsmur [2]).

De här genomgångna källorna för kunskapen om Danmarks förhållande till Tyskland och om de inre striderna i Danmark efter Knut Lavards död giva en klar bild av den tillfälliga och osäkra karaktär det historiska material äger, som de medeltida historieskrivarna bjuda. Fram till de avgörande händelserna, Magnus' och Nils' fall, framträder samstämmighet i fråga om huvudpunkterna — i detaljerna förekomma ständiga avvikelser — endast mellan de tyska annalerna inbördes och mellan Colbazannalerna och Roskildekrönikan. Men var för sig löpa den älsta danska och älsta tyska traditionskretsen paralellt; den danska har helt tappat bort eller förtigit händelser, vilka såsom Lothars krigståg 1131 och Magnus' länshyllning 1134 varit av avgörande betydelse; den tyska åter saknar all kännedom om de inre striderna i Danmark. Helmold har för samma tid ett faktum, Lothars krigståg, gemensamt med de tyska annalerna,

[1]) Jfr. Steenstrup, Fotevig, i Historisk Tidsskrift VI: 4, 741.
[2]) S. R. D. I, 60.

men berättar i övrigt, om man bortser från de allmänna orden om Eriks uppror och besegrande, om händelser, som äro okända för alla övriga äldre källor; Sven Ågesen slutligen lämnar en helt ny framställning. Även om slaget vid Fotevik skifta källornas uppgifter. Roskildekrönikan låter Erik fly till Skåne från Norge, Helmold låter honom fly dit från Slesvig, Sven Ågesen åter från Odensylle. Slagets gång likaväl som de stupade biskoparnas antal angivas olika. Endast om slagets utgång, om Magnus fall och om Slesvigs borgares förräderi gentemot Nils råder enstämmighet mellan alla källor.

Det har redan framhållits, att Saxo för första gången i dansk litteratur i sin framställning infogat en berättelse om Danmarks förhållande till Tyskland. Med denna har han ytterligare förenat en kompilation av traditionerna om de inre striderna i Danmark. Hans direkta begagnande av Roskildekrönikan kan för denna tid visas genom verbalöverensstämmelser [1]) och undersöker man hans framställning, framgår, att Roskildekrönikans berättelse om händelseförloppet utgör själva den sakliga huvudstommen i densamma. Inom den ram Roskildekrönikan skänkt träffas i första hand inpassade den med Roskildekrönikan jämnlöpande traditionskretsen från Sven Ågesen [2]). För de äldre källorna okänt

---

[1]) Roskildekrönikan, S. R. D. I, 383:

Nicolaus vero rex, . . . vix arrepto equo, cum Haroldo navem optinuit. . . . Post hæc in Jutiam venit, et Haroldum participem dimidii regni fecit, et regio nomine sublimavit. Inde a Sleswicensibus . . .

Saxo, 655:

Nicolaus, admoto sibi per villicum equo, navem petivit. . . . 656: At Nicolaus fuga in Jutiam elapsus . . . Haraldum regni post se declarat hæredem. Deinde Slesvicenses . . .

[2]) Närmast stå Sven Ågesen och Saxo varandra på följande ställen:

Sven Ågesen, S. R. D. I, 60:

Primum etenim in Rynebierg prælio decernentibus illis, Nicolaus obtinuit, avumque meum Christiarnum captivavit, ferreisque vinctum compe-

Saxo, 649:

Interea Christiernus, manu cum Nicolao infeliciter conserta, per ingentem suorum stragem capitur, et in ostii Slesvicensis ergastulum relegatur.

material, stundom av rent anekdotartad natur, har därjämte i stor utsträckning stått till Saxos förfogande. Det har satt honom i stånd att på nästan alla punkter lämna en utförligare framställning, och under inflytande av detsamma och av sin egen skarpt utpräglade personliga uppfattning har han samtidigt underkastat den äldre litteraturen genomgripande bearbetningar.

I sitt ställningstagande till händelserna sluter sig Saxo närmast till Sven Ågesen. Han går dock längre längs de linjer denne uppdragit. Hans framställning blir ännu mera än Sven Ågesens motbilden till Roskildekrönikans.

Till en början skjuter Saxo Skjalmssönerna i förgrunden och skapar ett slags rättsligt underlag för Eriks uppror mot konung Nils; han utlägger och försvarar därvid en ömtålig punkt i Eriks historia, då det, enligt Saxos mening, var ovisst, om Nils givit sitt samtycke till Knuts dråp. Skjalmssönerna begrava Knut och tillsammans med Hakon Sunnivasen och Peder Bodilsen resa de klagomål på tingen runt omkring i landet över sin väns dråp [1]. Landstinget i Ringsted, på vilket käromålen föras av Knuts bröder Harald och Erik, domfäller Magnus och tvingar Nils gå ed på, att Magnus skall rymma gård och fädernesland och icke få vända hem utan folkets samtycke. Men Nils bryter sin ed genom att egenmäktigt hemkalla Magnus från landsflykten; folkrörelsen vaknar till nytt liv; Harald och Erik hålla Nils för delaktig i Magnus' förbrytelse; de tro honom icke mera på hans ed, då han gjort sig till uppenbar menedare genom hemkallandet av sin son.

---

dibus ad castrum quoddam prope Slesvicum, custodiæ mancipandum delegavit. . .

Quem dum, classe congregata, in Scaniam persequitur, ad sinum appulit, quam vulgus Fotavik consvevit nuncupare.

Saxo 654.

Æstate vero, præter Scanicam omni Danica classe contracta, ad Fotam sinum appulit.

[1]) Saxos framställning av Knuts begravning, 641, utgör en omskrivning av berättelserna i Ordinale S:ti Kanuti, Vitæ sanct. dan., 201, och hos Sven Ågesen, se ovan sid. 145. Jfr. även Robert av Ely, Vitæ sanct. dan., 239.

Såsom inledning till upproret behandlar Saxo Eriks konungaval. Den usurpation av makten, som hos roskildemannen och Helmold tillägges Erik, är helt försvunnen. Eriks framträdande har i stället till bakgrund den allmänna folkrörelsen mot Nils och Magnus. Folket, som icke utan kunglig ledare vill angripa sin konung, väljer vid resandet av upproret Erik till konung; det förbigår Harald, hans äldre broder, ett förhållande som Saxo i tyst polemik mot Roskildekrönikan försvarar genom en karaktäristik av denne. Men Erik vägrar att mottaga den krona folket bjuder honom. Först på en senare tidpunkt följer han dess önskningar. Det sker emellertid icke som i Roskildekrönikan under det första krigståget på Jylland eller som hos Helmold efter Lothars krigståg, utan under tiden mellan dessa händelser. Colbazannalernas uppgift, att Erik valdes till konung i Skåne och Sven Ågesens, att det skedde med allas röster äro även förändrade; valet företages enligt Saxo, då svårigheterna i Eriks ställning omöjliggjorde, att det skedde på Isöre ting, av själländarna och skåningarna, och det äger rum på Själland.

Saxos avvikelse från de äldre källorna sammanhänger på denna punkt med en i hans framställning ledande uppfattning. Eriks uppror har hos honom icke blott såsom hos Sven Ågesen mist den fribytarnatur, som häftar vid det i Roskildekrönikans och Helmolds skildringar, och blivit ett, man kan nästan säga, lagligt uppror. Saxo ser i detsamma även en kamp mellan de olika danska landen. Skåne och framför allt Själland kämpa i hans framställning på Eriks sida till hämd för Knut mot Jylland. Uppfattningen är oförenlig med den samtida Roskildekrönikan och har föranlett en hel följd av ändringar i dess framställning. Det första årets händelser ha omlokaliserats. Utgångspunkten för Eriks uppror har på samma gång som konungavalet flyttats från Jylland till Själland; konung Nils har vid upprorets början placerats över till Jylland och samtidigt från den anfallande övergått till den anfallne. Såsom ny händelse har därjämte efter det jylländska fälttåget infogats Eriks färd till Själland för att där väljas till konung. Även i Saxos följande fram-

ställning är denna uppfattning av de danska landens ställning till upproret strängt genomförd. Nils försvarar sig mot Lothars anfall med en här av jylländare och samlar till följande års fälttåg västdanernas här, under det Erik samlar östdanernas. Harald framställes vid sin övergång till Nils som en förkämpe för honom och hans sak på Själland, och i det Nils' fälttåg, som slutade med Eriks nederlag vid Værebro, ser Saxo ett hämdetåg mot Själland för dess långvariga avfall. Han råkar här liksom förut i strid med Roskildekrönikan, som uppgiver, att anledningen till Nils' seger var att största delen av själländarna jämte biskop Peder i Roskilde voro Nils' anhängare.

Orsaken till Saxos systematiska omkastning av Roskildekrönikans framställning kan, så vitt den är gripbar, näppeligen sökas i annat än Saxos personliga uppfattning eller i att han vid sidan av Roskildekrönikan känt en annan själländsk traditionskrets. Antingen är Roskildekrönikan oriktig, eller också ha själländsk lokalpatriotism och lokaltradition i Saxos framställning falskligen erövrat äran av att ha rest uppror och av att ha kämpat till hämd för Knut Lavard. När det gäller att välja mellan de båda källorna har man icke endast att fästa sig vid roskildemannens samtidighet; han kan vara part i målet. Det betyder lika mycket, att Knut Lavard under den tid, som ligger emellan roskildemannen och Saxo, blivit nationalhelgon, och att Själland var huvudsätet för hans helgondyrkan. Det väger dessutom tungt, att Saxo icke i hela sin framställning lyckats genomföra sin synpunkt. Till den avgörande striden 1134 samlar Nils enligt honom hela den danska flottan utom Skånes. Även själländarna kämpa sålunda vid Fotevik för Nils och Magnus mot Erik, och deras biskop, Peder i Roskilde, stupar i kampen för dessas sak.

En fortsatt jämförelse mellan Saxos framställning och de av honom kända, roskildemannens och Sven Ågesens, visar, att Saxo övertagit det övervägande flertalet av dessas uppgifter först efter en grundlig omstöpning. De förrädare och illgärningsmän, med vilka Erik enligt Roskildekrönikan

beger sig till Jylland vid upprorets början, förvandlas hos Saxo till den lagliga ledingen (expeditio). Eriks motgångar förminskas samtidigt. De många slag i vilka Roskildekrönikan omtalar, att han besegrades i det första jylländska fälttåget, inskränkas till ett enda, i vilket hans nederlag är en följd av ribebiskopen Thores baksluga list. Nederlaget vid Rynebjerg, som utan angivande av slagplatsen övertagits från Sven Ågesen och satts till samma år som slaget vid Sejrö, överföres till Eriks anhängare Kristiern. Nederlaget vid Odensylle bro ersättes med en mindre, ej lokaliserad motgång, orsakad av Eriks oförsiktighet. Eriks förjagande av skåningarna efter slaget vid Værebro utelimineras helt. Magnus' nederlag vid Sejrö växer åter; han räddar sig icke längre med några få skepp som i Roskildekrönikan, utan endast med en liten båt. Haralds övergång till Nils flyttas ett år fram i tiden, och i stället för att framträda som en följd av Eriks förbigående av honom vid konungavalet blir det ett förräderi under pågående krig. Den norske konung Magnus framställes som köpt av Nils för att mörda Erik. Uppgiften om Eriks dråp av biskop Eskil i Viborg utskjutes; i stället ökas de vid Fotevik fallna biskoparna med ytterligare en jylländsk. Slutligen sättes även Slesvigbornas dråp av konung Nils i ny belysning. Det svekfulla och trolösa i deras handling, om vilket alla äldre källor samstämma, utskjutes; innan han mottagit gisslan, berättar Saxo, tog Nils sig för att draga in i en stad, vars borgare sedan länge voro hans fiender på grund av Magnus' odåd. [1])

Slaget vid Fotevik och Nils' dråp i Slesvig gjorde Erik Emun till ensam konung i Danmark.

I den skildring, Roskildekrönikan lämnar av hans regering genomföres den uppfattning av Erik krönikan tidigare givit uttryck åt. Erik framställes som den hänsynslöse vålds-

[1]) Saxo, 641—645, 647—657. Jfr. Själlandskrönikan, S. R. D. II, 611.

härskaren, den medeltida »tyrannus». Han belönar Slesvigs borgare med gåvor för deras skändliga dåd; han fängslar och låter dräpa sin broder Harald, som uppgives ha uppehållit sig i Skiping på Jylland och stötts av många jylländare. Han stoltserar över broderns död och låter senare efter rådslag med skåningarna samma öde övergå åtta av hans söner. Tvenne andra av dem, Björn och Erik, hade han redan ett år innan faderns död låtit dränka vid Slesvig. Sitt slutomdöme om Erik sammanfattar roskildemannen i följande ord: »Erik uppförde sig i allo som en Cæsar; han krossade alla hinder och tålte ingen jämlike, långt mindre någon överman; högmodig, uppblåst, mäktig i ondska, förfärande i allt, for han fram som ett åskväder, rövade från de klagande, om han trodde de hade något, gav åt dem, som hade något och visade skadeglädje» [1]. I hans död ser roskildemannen ett Herrans verk, som för i hans tankar Davids fällande av Goliath. Plog, hans dråpsman, heter det, »var en liten vanskaplig man, som själv intet förmådde, men Herren var i plogen och i lansen, liksom Herren var i slungan och stenen» [2].

Till den uppfattning av Erik Emun Roskildekrönikan hävdar sluter sig också, egendomligt nog, för denna tid Sven Ågesen. Hans uppfattning av Erik skiljer sig från Roskildekrönikans endast så länge han framställer hans kamp till hämd för Knut Lavards dråp och så länge han under inflytande av sin släkts tradition berättar om sin faders och farbroders deltagande häri och Eriks förhållande till dem. Men med uppgiften, att Erik efter segern vid Fotevik befriade Svens farbroder Kristiern ur fängelset, förändras bilden. »Kort därefter», heter det karaktäristiskt nog, »började Erik rasa med oerhörd grymhet mot sin egen släkt». Sven Ågesen skildrar därefter på ett från Roskildekrönikan avvikande sätt, huru

---

[1]) För texträttelsen habentibus—aventibus uppgiver Olrik i sin översättning av Roskildekrönikan, sid. 8, 37, intet skäl; något sådant torde icke heller förefinnas.

[2]) S. R. D. I, 383.

han brakte sin broder och sina brorsöner om livet [1]). Liksom roskildemannen ser han i Plogs dråpshandling ett guds ingripande. »Guds rättfärdiga straffdom» drabbar Erik [2]).

Roskildekrönikan och Sven Ågesen samstämma sålunda för denna tid i sin uppfattning av Erik Emun. Först Saxo har gått vidare på den väg Sven Ågesen och han själv slagit in på i sina skildringar av Erik såsom Knut Lavards hämnare. Han gör Erik helt till en representant för samma konungaideal som Knut den helige och Erik Ejegod och överflyttar nästan ordagrant på honom den karaktäristik han givit av dessa. Roskildekrönikans »tyrannus» uppenbarar sig som en Saxos fulländade »rex iustus».

»Då Erik med vapen hade bragt fred i landet», skriver Saxo, »stod hans håg till att värna och främja rättvisan; de gamla lagarna från förfädernas tid hade under det väldiga krigets stormar så gott som upphäfts, men han satte dem åter i kraft och utmärkte sig nu lika mycket för rättrådighet som förut för tapperhet. Han straffade det övervåld, stormännen tillfogade småfolket och lät dem utan att ens skona vänner och fränder umgälla obetänksam girighet med svärd och rännsnara. Härigenom ådrog han sig deras hat, men allmogens ynnest; de höga herrarna fruktade honom, men allmogen älskade honom innerligt». I enlighet med vad denna karaktäristik kräver, reducerar Saxo även Eriks grym-

[1]) Sven Ågesens framställning visar, huru legenden bemäktigat sig Haralds dråp. Under det att i Roskildekrönikan Harald, som av Nils efter slaget vid Fotevik gjorts till konung över halva riket, betraktas som en Eriks medtävlare om makten, är hos Sven Ågesen denna synpunkt försvunnen, och Eriks handling framställd endast som ett svekfullt brodermord. Platsen för detsamma är även flyttad från Skiping till Jellinge. En gång Harald övernattade där, berättar Sven, lät Erik i nattens djupaste stillhet kalla honom ut till ett samtal. Harald reste sig strax från sitt läger och skyndade vapenlös och intet ont anande ut till sin konung och broder, men blev ögonblickligen gripen av drabanterna och halshuggen. Antalet av Haralds söner uppgives olika.

[2]) S. R. D. I, 61. Liber daticus Lundensis, 18 sept.: Ericus, rex danorum .... occisus .... tenens regnum cum summa sui principatus potentia. Sven Ågesen S. R. D. I, 61: in regiæ sublimitatis potestate constitutus, justum divinæ potentiæ judicium expertus est.

het mot sin egen släkt. Från Roskildekrönikan har han övertagit berättelsen om Harald Kesjes och hans söners fängslande, men trots den kunskap Roskildekrönikan och Sven Ågesen skänkt honom nämner han endast Haralds, motkonungens, dödande och utesluter hans åtta söners [1]. Dråpet på Haralds tvenne andra söner, Björn och Erik, tillskrives Kristierns onda inflytande. Erik har enligt Saxo redan lovat dem befrielse ur fängelset, då han av Kristiern övertalas att låta döda dem [2].

Saxos framställning av Erik Emun visar liksom hans föregående av striderna efter Knut Lavards död en genomgående omarbetning av den samtida källan, Roskildekrönikan. På samma gång Saxo låtit Knut Lavard, nationalhelgonet och Valdemarernas stamfader växa ut till centralpersonligheten i Danmarks historia under förra hälften av 1100-talet, har det också legat honom om hjärtat att genomföra en rehabilitering av Knut Lavards broder och hämnare. Redan Valdemarstidens förste historieskrivare, Sven Ågesen, hade gripit sig an därmed, men icke nått längre än till framställningen av Eriks kamp till hämd för helgonher-

---

[1]) Roskildekrönikan, S. R. D. I, 384.	Saxo, 659.
Haraldus interea in Jutia commoratur, et a Jutensibus quam pluribus confortatur. Hæc audiens Hericus, subito Selandiam venit et prepeti cursu magno frigore Jutiam navigio petiit, et sequenti nocte fratrem, cum liberis et uxore, in villa, que vocatur Scipyng, incautum cepit, captumve a tortoribus occidi fecit.	Interea Haraldus, repetita Jutia, Urnicæ concionis suffragiis rex est declaratus. Quo comperto, Ericus, navigiis glacie tenus (nam gelu undam duraverat) in altum usque pertractis, Jutiam tacite petivit, Haraldumque apud Scypetorp vicum noctu cum superstitibus filiis interceptum, diluculo, conclavi extractum, absque respectu fraternitatis capitali supplicio, affecit.

Överenstämmelsen mellan Roskildekrönikan och Saxo i denna punkt har tidigare framhäfts av Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII: 1, 38. — Saxos användande av Sven Ågesen framgår för denna tid av berättelsen om Eriks dråp. Sven Ågesen S. R. D. I, 61: Plogh quidam, . . . lancea transverberavit. Saxo 665: Quem Plogus . . . lancea tranverberavit.

[2]) Saxo, 658—665.

tigen. Saxo har fullkomnat Sven Ágesens verk; hos honom är rehabiliteringen fullständig.

Det är emellertid icke blott i framställningen av Erik Emun utan även av Magnus, som hos Saxo möter en omarbetning av en äldre uppfattning. Roskildekrönikan kan knappast finna ord nog starka till Magnus lov och ännu Liber daticus lundensis kallar honom »en man av frejdad dygd och härkomst», ett omdöme, så mycket märkligare, som det stammar från prästerskapet vid Åskers domkyrka. Hos Saxo är Magnus åter liksom i den kyrkliga uppbyggelselitteraturen den trolöse förrädaren med drag från evangeliernas Judas. Endast ett svagt eko av hans forna storhet lever kvar i erkännandet av hans tappra strid i slaget vid Fotevik och i orden, att Magnus av naturen fått lyckligare gåvor än av ödet.

Knut Lavard har förvandlats till den dominerande gestalten i Danmarks historia under förra hälften av 1100:talet; samtidigt har helgonhämnaren rehabiliterats och helgonets motståndare blivit boven i stycket [1]).

[1]) I framställningen av de inre striderna i Danmark efter Knut Lavards död och av Erik Emun och Magnus underkänner den danska historieskrivningen, med undantag endast för någon enstaka notis, de samtida och äldre källorna och följer Saxo och Sven Ágesen. Dessa senare anses giva den rena och osminkade sanningen; roskildemannen åter, för att begagna Steenstrups ord, »en galdesyg Særlings Ensidigheder». Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 247. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 538, och i Historisk Tidsskrift VIII : 1, 35.

BORGARKRIGEN OCH ABSALONSTIDEN.

Knytlingasagan och Saxo.

Den jämte Saxo utförligaste litterära källan till Danmarks äldre medeltidshistoria är den isländska Knytlingasagan [1]). Denna behandlar dansk historia från Harald Gormsens tid fram till hertig Bogislavs' av Pommern död 1187 och är i sin bevarade form nedskriven, okänt av vem, under något av årtiondena närmast efter 1250. Sagan utgör icke något enhetligt verk; dess berättelse om Knut den helige (kap. 26, 28—68, 72, 77) är en självständig saga, och för Knut Lavards historia (kap. 84—88, 90—92) har författaren tvivelsutan även använt utdrag ur en dylik. Av Knytlingasagan i övrigt bär den del, vilken föregår berättelsen om Knut den helige, prägeln av ett rent kompilationsarbete. De bevarade källor, vilka författaren begagnat vid sammanskrivandet av densamma äro isländska skaldevers, Heimskringla, vars framställning han antingen sammandragit eller ordagrant avskrivit på så gott som alla punkter, där det behandlade ämnet tillåtit det, samt Jomsvikingasagan. För tiden efter Knut den helige har författaren använt samma källor, med undantag av Jomsvikingasagan; i stället har tillkommit sagan om Knut Lavard, varjämte författaren, såsom framgår av hans hänvisning i kap. 95, begagnat sig av »lärda danska böcker». Ingen av dessa senare är bevarad, men den likhet åtskilliga Knytlingasagans uppgifter äga med bevarade danska annaler angiver med dessa gemensamma källor [2]). Under sin hän-

[1]) Fornmanna sögur XI, 177. M. G. SS. XXIX, 271. Jfr. Finnur Jónsson, Knytlingasaga, dens Kilder og historiske Værd, i Danske Vidensk. Selsk. Skrifter VI: 6, 1.

[2]) Holder-Egger i M. G. SS. XXIX, 272, och noterna sid. 299, 300, 301, 303. Utom de av Holder-Egger här anmärkta ställena återgår även den förra

visning innefattar Knytlingasagan däremot icke Saxo; redan hänvisningens formulering — »det finnes skrivet i lärda danska böcker, att konung Nils och Erik haft några drabbningar, om vilkas utfall vi icke känna några berättelser» — visar obekantskapen med honom, och Knytlingasagan och Saxo äga icke heller i övrigt i skildringen av den tid, där hänvisningen står att läsa, någon likhet, som kan bevisa förbindelse dem emellan.

Från tiden omedelbart efter Sven Grades och Knut Magnussons konungaval inträder emellertid en tvär förändring i förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo; de båda verken visa alltifrån denna tid och ända till slutet, och de sluta vid samma tidpunkt, en nära överensstämmelse.

Knytlingasagans och Saxos förhållande till varandra för denna tid och den därmed sammanhängande frågan om deras värde som historiska källskrifter kunna icke sägas vara utredda.

Den inom dansk historieforskning härskande uppfattningen återgår till P. Er. Müllers »Sagabibliothek» och hans »Kritiske Bemærkninger», en skrift, vilken här som annorstädes i regel blivit normgivande ända fram till våra dagar. P. Er. Müller betraktar Knytlingasagan och Saxo som fullt självständiga skrifter; han anser den senare delen av Knytlingasagan grundad på såväl skriftlig som muntlig tradition, men räknar till den förra endast de ställen, där författaren

och senare delen av Knytlingasagans kap. 106 till danska annaler. Olikheten mellan Knytlingasagans uppgift här: áttu þeir Erikr konúngr ok Ólafr 8 orrustur, ok 3 á einum vetri, och uppgiften i Annales ryenses, S. R. D. I, 161: bellum fuit Diffling ter uno die, et uno anno XIII. vicibus, inter Ericum et Olavum, torde uppkommit genom förväxling av de latinska siffrorna VIII och XIII och genom felläsning av die som hie.

Ett begagnande av danska annaler föreligger även i den vid ungefär samma tid som Knytlingasagan författade Oldnorske Saga om Danekongerne, utg. av Gustav Storm i Forhandl. i Vidensk. Selsk. i Kristiania 1878, n:r 6. Denna och Knytlingasagan visa även på många punkter överensstämmelser. Det ovan citerade stället i Knytlingasagan och Annales ryenses återfinnes i följande form, a. a., 8: þeir atto VIII bardaga a æino are oc einn tima borduz þeir þrysvar a æinum degi.

uttryckligen hänvisar till en dylik [1]). Knytlingasagans framställning tillmäter han ett icke ringa värde; han använder den från borgarkrigens början vid sidan av Helmold och de danska annalerna för att genom jämförelse med dem vinna kunskap om, huruvida Saxos framställning är nöjaktig och opartisk, och finner det därvid rimligast utgå från Knytlingasagan, den näst Saxo utförligaste källan. I första rummet kommer därvid sagan att stå som bestyrkande och kompletterande Saxo; där så behövs och är möjligt sammanjämkar P. Er. Müller deras skildringar; där de gå för mycket i sär, låter han i sista hand »rimligheten» bliva det avgörande vetenskapliga kriteriet [2]).

I likhet med P. Er. Müller se icke heller L. Giesebrecht och O. Fock någon förbindelse mellan Knytlingasagan och Saxo. Den förre jämställer dem ofta i sin framställning av Vendens historia, men framhåller samtidigt, att Knytlingasagans uppgifter om venderna, vilka oftast styrka och komplettera Saxos, stundom äro förvirrade och oriktiga [3]). Fock går ett steg vidare vid värdesättningen av Knytlingasagan. Han förklarar, att denna som historisk källa står långt under Saxo; det otvivelaktigt riktiga, fortsätter han, är till den grad sammanvävt med det falska, sanna händelser så ofta berättade på oriktig plats eller vanställda genom överdrifter, okunnigheten i kronologi och geografi så stor, att sagan endast med största försiktighet kan brukas som tillfällig hjälpkälla vid sidan av Saxo och Helmold [4]).

Uppfattningen av Knytlingasagans och Saxos inbördes förhållande är i våra dagar formulerad av Finnur Jónsson. Finnur Jónsson framhäver »den nästan vidunderliga överensstämmelsen till och med i de minsta detaljer mellan sagan och Saxo»; han märker, att denna »stundom är verbo tenus» och finner, att den är så god, som man överhuvudtaget kunde vänta det, ja, egentligen mycket bättre, eftersom tra-

[1]) P. Er. Müller, Sagabibliothek III, 121.
[2]) P. Er. Müller i Danske Vidensk. Selsk. Skrifter IV: 4, 223.
[3]) L. Giesebrecht, Wendische Geschichte III, 384.
[4]) O. Fock, Rügen'sch-Pommersche Geschichten I, 126.

ditionen om de danska händelserna har måst hålla sig i hundra och över hundra år, utan något stöd i isländska förhållanden. Men trots denna »vidunderliga överensstämmelse» mellan de båda källorna upptager Finnur Jónsson icke ens till behandling möjligheten av en litterär förbindelse dem emellan; att de äro oavhängiga av varandra, och att Knytlingasagan vilar på muntlig tradition, som icke förts i pennan, förrän sagan fick sin nuvarande form, äro för Finnur Jónsson oomkullkastliga utgångspunkter, som icke kräva något bevis. För tiden 1146–1157 anser Finnur Jónsson likheten och överensstämmelsen mellan Knytlingasagan och Saxo till den grad i ögonen fallande, att deras framställningar måste »gå tillbaka till samma — senare liksom tvedelta — tradition, ja till samma sagesmän, och vi komma då», fortsätter han, »ovillkorligen att fästa blicken på Absalon som den, från vilken bägge framställningarna stamma». När Finnur Jónsson närmare söker efter traditionens bärare upptäcker han, att Saxo nämner isländare, som varit i Danmark under sista hälften av 12. århundradet; han drager genast slutsatsen: »det är uppenbarligen från dessa traditionen stammar. Vad kunde icke Arnoldus Tylensis, som »solerti historiarum narratione callebat», berätta?» Knytlingasagans överensstämmelse med den »välunderrättade Saxo» ger slutligen en måttstock på den isländska traditionens tillförlitlighet. »Det är omöjligt annat än att få respekt för den solida isländska tradition, som här visar sig, oaktat den först är nedskriven 100 år senare», faller Finnur Jónssons omdöme [1]).

Finnur Jónsson har i Monumenta Germaniæ historica publicerat vissa delar av Knytlingasagan. Företalet till denna upplaga är emellertid icke skrivet av honom utan av Holder-Egger, och här kommer givetvis en ny uppfattning av förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo till synes. Överensstämmelsen mellan de båda källorna är enligt Holder-

[1]) Finnur Jónsson, Knytlingasaga, i Danske Vidensk. Selsk. Skrifter VI: 6, 1, och Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie II: 2, 779. Jfr. Mogk, Geschichte d. norweg.-isländ. Litteratur, 818, och Hans Olrik, Absalon II, 175.

Egger beroende på litterär förbindelse; i sitt kortfattade företal ger han sig emellertid icke närmare in på källförhållandet och vågar därför icke fastställa, huruvida båda använt en gemensam källa eller Knytlingasagan genom något mellanled återgår till Saxo. I fråga om tillförlitlighet jämställer han Knytlingasagan och Saxo och finner, att än den enes än den andres berättelse är bättre och sannare. Sitt omdöme sammanfattar han i orden: »hæc pars libri (ɔ: circa a. 1150—1187) maximi momenti et fide digna est, quamvis auctor nonnullos gravissimos errores commiserit, nonnulla scribarum errore corrupta sint» [1]).

Den nära överensstämmelsen mellan Knytlingasagan och Saxo är sålunda i våra dagar erkänd och hävdad av tvenne i fråga om vetenskaplig metod och framställning så skilda forskare som Finnur Jónsson och Holder-Egger; men i själva huvudfrågan, hur denna skall förklaras, står åsikt mot åsikt. Någon ingående behandling har aldrig ägnats detta huvudproblem i dansk och vendisk historiografi; all värdesättning av Saxos verk likaväl som all dansk historieskrivning för tiden 1146—1187 måste dock vila på osäker grund, innan det är löst.

Knytlingasagans och framför allt Saxos omfång gör det beklagligtvis icke möjligt att här lämna en i detalj gående, fullständig redogörelse för överensstämmelser och avvikelser

[1]) M. G. SS. XXIX, 271. — Av Knytlingasagans hänvisning till »lärda danska böcker» med dess uppgift, att författaren icke känner utfallet av drabbningarna mellan konung Nils och Erik, drager Holder-Egger slutsatsen, att Knytlingasagans författare icke läst Saxos bok. Hänvisningen utesluter emellertid givetvis icke möjligheten, att han för senare tid, där en nära överensstämmelse framträder, skulle kunnat haft tillgång till densamma. — Enligt Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen II, 314, har Lebedew i en på ryska skriven avhandling framställt åsikten, att Saxo begagnats i Knytlingasagan. Avhandlingen har icke varit mig tillgänglig. — En av sagans tyske översättare, G. Kombst (Baltische Studien I, 38), har framkastat möjligheten, att Knytlingasagan är — en för folket avsedd bearbetning av Saxo.

mellan de båda källorna [1]). För borgarkrigens tid kommer emellertid sagan här att så gott som i sin helhet återgivas; [2]) endast tvenne partier av densamma, ett mestadels till en anförd isländsk vers återgående stycke i kap. 108 och skildringen av slaget på Gradeheden, vilka båda sakna släktskap med Saxo, äro uteslutna. För klarläggandet av släktskapens art och källornas skilda natur sammanställes Knytlingasagan med utdrag ur Saxos framställning, vilka på sina ställen göras tämligen vidlyftiga. I noterna anmärkas i Saxos framställning ingående partier, vilka sakna motsvarighet i Knytlingasagan, men äro av vikt för bestämmandet av de båda källornas inbördes förhållande.

Knytlingasagans omnämnande i kap. 107 av Sven Grades och Knut Magnussons konungaval visar liksom åtskilliga andra dess uppgifter en nära släktskap med de danska annalerna. Omslaget i förhållandet mellan sagan och Saxo inträder först vid omtalandet av slaget vid Slangerup [3]).

Knytlingasagan.

107. Þeir Sveinn konúngr ok Knútr konúngr áttu mikinn ófrið sín á milli: þeir áttu ena fyrstu orrustu við Slángaþorp, ok hafði Sveinn konúngr sigr í þeim bardaga, en Knútr konúngr flýði til Jótlands.

108. I þenna tíma var unnin Jórsalaborg af heiðnum mönnum, ok komu þá sendiboð af

Saxo.

675. Post hæc . . . apud Slangetorp, ruralem Sialandiæ villam, bellum cum æmulo (Canuto) facit (Sveno), eumque cruentissimo prælio superatum insula pellit. Victor in Scaniam redit, Canutus in Jutiam refugus cessit. Per eadem tempora Romanus antistes, Barbaricæ tempestatis procella rem divi-

[1]) I en kommande edition av Knytlingasagan är det från historisk synpunkt av trängande vikt, att en dylik redogörelse lämnas.

[2]) Knytlingasagan återgives i paralelltrycken efter Fornmannasögur XI, den enda fullständiga upplagan.

[3]) En tidigare sporadisk överensstämmelse mellan Knytlingasagan och Saxo möter i deras framställningar av Erik Emuns erövring och kristnande av Arkona. Kn., kap. 101. Saxo, 661, 662. Gången i den närmast följande framställningen — Eriks Norgeståg och den därpå följande karaktäristiken av honom — antyder även släktskap.

Evgenío páfa, at menn skyldu krossast til Jórsalaferðar, ok berjast við heiðna menn; ok í þeirri ferð varð Konráðr keisari. En er þessi tíðendi komu til Danmerkr, þá vildi hvârtveggi konúnganna vera í þeirri ferð, þvíat svâ hafði páfinn fyrir mælt, ok heitit því af guðs hálfu, at hverr maðr skyldi laus af öllum sínum syndum, þeim er hann hafði til skripta borit, hvat sem hann hafði hendt, þegar hann var krossaðr til útferðar, ok fyrri skyldi önd hans í himinríki, enn blóð hans væri kaldt á jörðu, ef hann lètist í þeirri ferð. Konúngarnir mæltu nú til sætta á milli sín með enna beztu manna ráði, ok settu þeir gisla milli sín til trúnaðar; setti Sveinn konúngr Ólaf glugg, en Knútr konúngr Nikulás skata;

ok fara síðan báðir konúngarnir til Dubbin, ok kom Knútr konúngr fyrri með sinn her í Vizmar höfn, en Sveinn konúngr kom með Fjónbúum ok Sjólendíngum ok Hallendíngum ok Skanúngum. Þar komu til þeirra Suðrmenn, þeir er berjast vildu við heiðna menn fyrir guðs sakir. Sveinn konúngr hafði týnt skipi sínu einu ok öllu því sem á var, bæði mönnum ok fè; þa bauð Knútr konúngr at gefa honum annat skip með öllum reiða, utan menn. Sveinn

nam pæne obrutam eversamque conspiciens, datis per Europam epistolis, universos Christianæ credulitatis hostes ab ejus cultoribus oppugnari præcepit. Singulæ autem Catholicorum provinciæ confinem sibi Barbariem incessere jubebantur. Ne ergo Dani privatæ militiæ rebus publicæ religionis officia detrectarent, sumptis sacræ peregrinationis insignibus, imperium amplectuntur.

Igitur Canutus ac Sveno, invicem obsidibus datis, depositisque inimicitiarum exercitiis, rei melius gerendæ gratia pacem pro tempore statuunt, revocatumque a suis visceribus ferrum ad sacrorum vindictam convertunt. Discordiam itaque a regni æmulatione profectam sociæ expeditionis fœdere castigantes, junctis viribus Sclaviam petunt, Germanis ex condicto diversam ejus invadentibus plagam. Juti Canuto duce, Hethbyenses Svenone, hostilem occupant portum. Superveniunt extremi Sialandenses ac Scani, prioremque classem, prout cuique locus patebat, sua circumincludunt. Occurunt in littore Saxones, et ipsi vindicandæ religionis cupientissimi, militiæ socii Danis futuri. Mox Dobinum, insigne piratica oppidum, ab utroque circumsidetur exer-

konungr vildi þat eigi þiggja, ok raufst þá útferðin konúnganna, fóru þeir þá heim, þvíat hvàrgi vildi svà frá fara ríkinu, at annarr væri eptir, ok gengu þá aptr gislarnir. Sveinn konúngr var þá á Skáni, en Knútr konúngr fór af Jótlandi til Sjólands. Þá er Sveinn konúngr var á Skáni, tók hann Áskel erkibiskup með valdi, ok hafði í gislíngum um stund [2]. En er Sveinn konúngr spurði, at Knútr konúngr var kominn til Sjólands með her, þá flutti hann her af Skáni til Sjólands í móti Knúti konúngi, ok fundust þeir við Þorsteinsþorp, ok börðust þar, ok fékk Sveinn konúngr sigr, en Knútr konúngr flýði til Jótlands. Valdimarr Knútssón var öðlíngr, sem fyrr var sagt, ok hafði ríki á Jótlandi, hann kom til liðs með Sveini konúngi, ok kom hann eptir orrustu.

citu . . . [1]) 677. Svenoni vero, navi, qua venerat, spoliato, suam cedere Canutus liburnicam voluit. Sed suspecta æmuli humanitas erat, oblatumque notabatur obsequium. Nam cum ejus partes incolumes suasque propemodum exhaustas videret, alieno navigio reditum experire fisus non est . . . 678. Canutus . . . in Jutiam revertit, utque rerum commoditas affuit, Sialandiam . . . intravit . . . (Sveno) manum in Sialandiam (e Scania) trajecit, ac prope Thorstam vicum bello cum Canuto concurrit. Ubi . . . victor repentinus evasit . . . [3])

Interjectis diebus, Waldemarus, divi Canuti filius, armis tunc primum per ætatem maturus, sed paterna in Canuto merita perosus, Svenoni se jungit, in ejus castris militiæ tirocinium habiturus. Cujus favor plurimum Svenoni virium con-

---

[1]) Hos Saxo följer här en framställning av Dobins belägring samt av danskarnas och rygernas sjöstrider. Danskarna lida enligt Saxo ett nederlag i dessa till följd av landskapspartikularismen och biskop Askers av Roskilde feghet; jyderna äro skadeglada åskådare av skåningarnas nederlag och anse dem icke för sina landsmän, då de hade en annan konung.

[2]) Även Saxo, 674, berättar om denna händelse, men förlägger den i motsats till Kn. och de danska annalerna till tiden före slaget vid Slangerup.

[3]) I sin utförliga framställning berättar Saxo bland annat, att Sven på återfärden från korståget till Skåne omgav det hittills obefästade Roskilde med vall och grav samt anförtrodde staden åt Ebbe Skjalmsen. Han tillägger därjämte Knut icke ett, utan två krigståg till Själland; under det första av dessa misslyckades Knut i sitt försök att sätta sig i besittning av det av Ebbe Skjalmsen försvarade Roskilde; under det andra, som slutar med hans nederlag vid Tostrup, överrumplade han Roskilde och nedbrände Ebbes gård; denne själv undslapp till Sven. Av slaget vid Tostrup lämnar Saxo en kort skildring.

Síðan fór Sveinn konúngr eptir Knúti konúngi til Fjóns, ok bauð honum sættir; en er hann kom til Ódinseyjar, þá andaðist þar ráðgjafi hans, föðurbróðir Absalons, er síðan var erkibiskup; hvarf Sveinn konúngr þá aptr fyrir þær sakir, ok var þann vetr kyrr í Sjólandi. . . . Þá er Sveinn konúngr hafði verit um vetrinn á Sjólandi, sem fyrr var sagt, þá bauð hann her út um vârit, ok fór til Jótlands á hendr Knúti konúngi. Valdimarr var þá með Sveini konúngi. Knútr konúngr var þá í Heiðabæ, ok safnaði liði um Jótland, þegar hann frètti til Sveins konúngs; þeir hittust við Vebjörg, ok varð þar orrosta, ok fengu þeir Sveinn konúngr sigr ok Valdimarr, en Knútr konúngr flýði til Álaborgar, ok þaðan norðr í Noreg til Konúngahellu, ok þaðan fór hann upp í Ljóðhús. Hann fann í Gautlandi Sörkvi Kolsson mág sinn, hann átti Rikizu, moður Knúts konúngs, ok beiddi hann liðsafla. Sörkvir konúngr bauð at fá honum ríki í Svíþjóðu, þat er hanu mætti vel

ciliavit. A quo paternæ præfecturæ dignitate condonatus . . . [1])

680. Interjecto tempore . . . securus Jutiam adire constituit (Sveno). Peragranti Fioniam Ebbonis e vita nunciatur excessus. Cujus fato dejectus, relatis in Sialandiam copiis, præsens belli propositum deserit, militemque plangere quam æmulum incessere maluit. Adeo enim familiariter eo usus, ut nihil in foro, nihil in castris absque ipsius administratione curaret, inque privatis ac publicis negotiis prorsus ex ejus arbitrio sententiaque penderet. At ubi recens funeris mœror exolevit, bellum novaturus, per Fioniam in Jutiam decurrens, Wibergenses . . . ad bella pro se suscipienda perduxit. Huc Canutus magnis orientis viribus succinctus advehitur . . . [2])

683. At Canutus ab Alaburgo Liuthusium petens, apud vitricum Sverconem exul aliquamdiu demoratus est. Huic siquidem, occiso Magno, Canuti mater conjugio obvenit . . . [3])

---

[1]) Jfr. Kn., kap. 107: hann (Valdamarr) var meir snúinn til vinâttu við Svein konúng enn Knút konúng, þvíat Magnús, faðir Knúts, hafði svikit enn heilaga Knút lávarð, föður Valdimars. — Saxo lämnar i det följande bland annat en förvirrad framställning av ett Svens krigståg mot Holstein. Jfr. Helmold I, 67.

[2]) Saxo lämnar en utförlig, med anekdoter insprängd skildring av slaget vid Viborg. Han omnämner även Valdemars deltagande i detsamma.

[3]) Saxo lämnar en från Kn. avvikande framställning av Knuts uppehåll i Sverige.

halda sik við; en hann kveðst mundu taka þat ríki, er Knútr konúngr átti í Danmörku; en Knútr konúngr vildi þat eigi. Síðan fór Knútr konúngr austr í Garðaríki, ok þaðan austan; hann fór þá suðr í Rauðstokk til móðurbræðra sinna, ok vildu þeir eigi at hann væri þar, þvíat þeir ætluðu at hann mundi vilja hafa ríkit undan þeim. Síðan fór Knútr konúngr suðr í Brimar á fund Harðvígs erkibiskups, en hann fylgði honum í Brúnsvík á fund Heinreks hertoga, sonar Konráðs keisara, ok tók han við Knúti konúngi; þá var Konráðr keisari andaðr, en Friðrekr var þá keisari. Knútr konúngr efldist at liði í Saxlandi, ok fór með Suðrmannaher til Jótlands. En er Sveinn konúngr spurði þat ok þeir Ulfr, at Knútr konúngr var kominn til Jótlands, þá söfnuðu þeir her í móti, ok hittust við Geitsbekk; þar var mýrlendt, er þeir fundust, ok máttu þeir eigi nást til. Þar var Valdimar kunnigt, ok vissi hann vað eitt, ok reið þartil; þá runnu í móti honum 4 Suðrmenn, ok lögðu til hans allir senn; hestrinn viknaði við, er þeir lögðu tveir framan í brjóstit, þá lögðu aðrir tveir í mót aptan í lendina, ok réttist þá upp hestrinn; þá komu at menn Valdimars ok svâ fleiri Suðrmenn; þá hjó Valdimarr til Fólkráðs greifa, svâ at hann féll af hestinum; komu þá til menn Valdimars, ok drápu greifann. Eptir þat varð hörð or-

Canutus . . . plurimum in avunculi et materna fisus necessitudine, Poloniam profugit. Quem illi maternæ rei nomine regni consortionem appetere rati . . .

684. Ad præfectum Saxoniæ Henricum pervehitur. Apud quem minorem spe sua fortunam expertus, Hamburgensem antistitem, Hartvicum, accedit, jampridem Danis jurisdictioni suæ exemptis infensum. A quo humanissime habitus bellique tandem subsidia mutuatus . . . .

Peregrina manu Jutiam intrat. . . . At Sveno, ubi de ejus adventu cognovit, virium diffidentia apud Wibergam, . . . obsidionem ferre constituit . . . 685. Sveno . . . ad hostium castra contendit . . . Medius horum interfluebat rivus occultis voraginibus frequens, sed uno duntaxat vado meabilis. . . . Waldemarus, postquam id loci equitabile videt, tanquam hostes transitu prohibiturus eo frena convertit, adversoque cum eis equo concurrens, impactam uni lanceam ingenuo militandi more perfregit. Sed contra in ipso gurgite ita quaternis simul hastis excipitur, ut equus in clunes consideret, ipse tamen ob egregiam equitandi peritiam sella pelli nequiret . . . 686. Promtissimus horum (Saxonum)

rosta ok eigi löng, áðr Knútr konúngr flýði, en þeir Sveinn konúngr ok Valdimarr fengu sigr.	Folradus eo prælio cadit . . . [1])
Knútr konúngr for þá aptr enn til Saxlands, ok dvaldist þar litla hríð, þá fór hann til Fríslands, ok gaf þar hverjum manni hálfa örtug vegna af því gjaldi, er þeir áttu at gjalda konúnginum í Danmörk, til þess at þeir hèldi hann þar í móti Sveini konúngi, ok því jáðu þeir ho-	Canuto Saxonia refugio fuit . . . [2]) 688. Interea Canutus Frisiam minorem . . . petit . . . 689. A qua Canutus cum forte præsidium implorasset, prompto omnium favore suscipitur, pollicitus, se eis aliquid de consvetæ pensionis onere laxaturum. Avidi promissionis Frisi, intuitu exilis præmii immani se negotio onerant. Ac primum
num, ok gjörðu þar borg mikla við á, þá er Mildin heitir, ok kölluðu hana Mildinborg. En er Sveinn konúngr spurði þetta, dró hann þegar her saman, ok fór til Heiðabæjar, hann hafði skipalið, ok dró þar skipin fra Slètti yfir til Hýlíngstaða á Míslandi; varð þar orrosta mikil, áðr hann fengi unnit Mildinborg; þar varð svâ mikit mannfall, at menn gengu þurrum fótum yfir ána Mildin á mannabúkum. Sveinn konúngr fèkk þar sigr, en Knútr konúngr flýði þá enn suðr í Saxland til Heinreks hertuga af Brúnsvík, ok dvaldist þar um stund.	mœnia propter Mildam fluvium, quis eum recipiant, condunt. Tantulo stipendio ingens militia stetit. Sveno, reditus ejus opinione accepta, Jutis in equitatum digestis, a Sialandis et Scanis classem adsciscit. Ex qua nonnullas naves Slesvici subductas ad Eidoram usque solo tenus pertrahendas curavit, ne ea pars hostibus elapsui foret . . . [3]) 690. Nam tanta in fugientes strages exercita est, ut, constratis cadaveribus, amnis mox a victoribus permeari potuerit. Fusis Frisonibus, Canutus cum paucis exilii sociis eques elabitur.

[1]) Saxo lämnar utan att nämna slagplatsen en genomgående vidlyftigare skildring av striden.

[2]) I det följande skildrar Saxo bland annat bildandet av ett vikingalag i Roskilde till skydd mot venderna.

[3]) Jfr Annales ryenses, S. R. D. I, 162, vilka här återgå till samma källa som Kn. och Saxo: 1153. Kanutus . . . venit in Frisiam, ibique construxit castrum Mildeborgh cum auxilio Frisonum. Quo audito, Sveno cum tota expeditione Danorum venit Sleswic, et adductis inde navibus per terras usque Huchlstieth, prædictum castrum Mildeborgh obsedit. — Saxo lämnar i det följande en skildring av slaget vid Mildeborg, i vilken Peder Thorstensen, Absalons släkting, spelar huvudrollen.

109. Í þenna tíma sendi Friðrekr keisari

Sveini konúngi orð, ok bauð honum til sín með vináttu. En er Sveinn konúngr kom til keisarans, þá rauf keisarinn trú sína við Svein konúng, ok neyddi hann til at gjörast sèr handgenginn. Þá kom þar til keisarans Heinrekr hertugi ok Knútr konúngr; þá gjörðu þeir keisarinn ok hertuginn sætt með þeim Sveini konúngi ok Knúti konúngi, ok skyldi Knútr konúngr vera undirmaðr Sveins konúngs, ok hafa Sjóland til forráða.

Þá bað Sveinn konúngr, at Valdimarr skyldi gánga í trúnað fyrir hann, at þessi sætt hèldist, þvíat Knútr konúngr hirði ekki, hverju Sveinn konúngr hèt,

691. Interea Canutus apud Germaniam Fridericum, Romano recenter imperio functum, auxilii imploratione sollicitat, promittens, se patriæ procurationem in ejus beneficio repositurum. Imperator, cui et summa naturæ calliditas et maxima proferendi imperii cupiditas esset, tantum alieni in ditionem suam redigere avidus, Svenonem, veteris amicitiæ et commilitii monitum, promisso honoris incremento, ad colloquendum sibi simulatione caritatis invitat... 693. Disparem promissis fidem expertus est. Cui demum conditiones hujuscemodi proferuntur, ut imperatoris ipse, ejus vero Canutus, renuntiata regni affectatione, militem ageret, beneficii jure Sialandiam recepturus. Alioqui imperatoris vires Canuto obtentui fore, expeditamque cum eo manum in Daniam esse mittendam, quæ vel Svenonis præcurreret reditum vel confestim impugnaret adventum. Sveno, in re tam anxia aut periclitandum sibi aut parendum fore cognoscens, simulata assensione, paterna bona, quibus in Sialandia abundabat, tanquam peculiaria a conditionis tenore sublegit, ne violandæ pactionis omnis domi deesset occasio. Quod quia Germanico juri familiare erat, admissu facile fuit. In hoc Canutus, pacti parum credulus, Waldemarum, qui cum Svenone aderat, sponsorem efflagitat, fidem ejus integritatemque

ok kallaði hann ekki efna mundu, þat er hann hèt, ok vildi konúngr eigi sættast, nema Valdimarr gengi í trúnað þenna fyrir Svein konúng. Þá mælti Valdimarr: eigi vilda ek, at þú beiddir mik þessa, frændi! Þvíat ek em eigi vinr Knúts konúngs; en þó ef þú heldr eigi þá sætt, er ek em viðbundinn, þá mun mèr mislíka, em ek þá ok þegar skildr við þín mál. Sveinn konúngr bað hann gánga í trú fyrir sik, ok sagðist allvel mundu sættina halda, en kvað hann at heimilu skyldu skiljast við sín mál, ef hann ryfi sættina. Síðan varð þat at lyktum, at Valdimarr gekk í trúna með Sveini konúngi, ok fóru síðan heim til Danmerkr. En er þeir komu heim, þá rauf Sveinn konúngr þegar sætt við Knút konúng, ok kallaði sína eign öll þau konúngsbú, er voru í Sjólandi.

Þá krafði Knútr konúngr Valdimar sinnar trúar, at þat hèldist, er mælt var. Valdimar bað Svein konúng gjöra svâ vel, at hann hèldi sætt þá, er hann var í bundinn við Knút konúng; en Sveinn konúngr kvað þá sætt eigi mega haldast, ok bað at þeir skyldu þá gjöra aðra sætt, ok þat var gjört. Þá fèkk Knútr konúngr Apa sýslu á Jótlandi ok 6 hèruð i Sjólandi, ok 6 hêruð á Skáni; en Valdimar gekk þá enn

tutissimum rerum suarum pignus existimans. Neque enim alium ex regio comitatu pari constantia pro capite suo excubiturum putavit. Ille, Svenonianæ perfidiæ conscius, cum vanam ac lubricam compositionis fidem adverteret, ne alienam in se labem recidere pateretur, sponsionem pertinacius abnuit. Tandem, rege compellente, vix atque ægre vadimonium dixit, præfatus, se, si Sveno pactum perrumperet, Canuti partibus accessurum. Probata utrimque conditione, discessum est. Reversus in regnum Sveno, deque æmulo comitem nactus, remissis e vestigio litteris, fidem Cæsaris aperta fraudis exprobratione damnavit, initasque cum eo pactiones obsequii negatione subvertit, in eas se conditiones fallaciter adductum affirmans, in quas Danicorum adhuc regum nemo concesserit. Præterea Canuto, justa petenti, provinciali duntaxat administratione concessa, regios penates a cætera se conditione secrevisse dicebat. Fraudatus pacto Canutus vadem sollicitat. Qui quum regem deserere vel sponsionem corrumpere æque fœdum putaret, utrobique famæ periculum contemplatus, mutare pactum quam evertere maluit, statuens, ut, quum rex Sialandiam commeatui suo necessariam duceret, aliud pro ea Canuto stipendium assignaret, nec fructu parcius nec spatio contractius nec honore defec-

i trú fyrir Svein konúng, þvíat Knútr konúngr kvað þessa sætt eigi mundu betr haldna af stundu enn ena fyrri. Sveinn konúngr bað þá enn Valdimar íbindast, ok kallaðist þessa sætt mundu halda, er við hans samþykki var gjör, en kvaðst mjök nauðugr hafa verit at játa öllu því, er keisarinn vildi vera láta: þá er ek stóð fyrir knjám honum. Gekk þá enn við þat saman sætt þeirra um síðir, at Valdimar skyldi skildr við Svein konúng, ef hann ryfi enn þessa sætt. Þessi sættarfundr var í Vebjörgum. Eptir þetta gipti Knútr konúngr Valdimar Súffíu systur sína sammædda, hún var dóttir Valadars konúngs af Polína landi; hèrmeð gaf Knútr konúngr Valdimar þriðjúng af allri sinni eign til vináttu ok heilla sátta. Kristofórus hèt son Valdimars, hann var frilluson; Tófa hèt móðir hans.

110. Sveinn konúngr bauð út leiðángri enn næsta vetr eptir

tius. Assensus conditioni rex tripertitam Canuto præfecturam constituit, eique in Jutia, Sialandia ac Scania peculiare beneficium tradit, intercisam loco dominationem minus solidæ potestatis gesturam existimans. Hujus rei Canutus Waldemarum denuo prædem exposcit. Quem, velut antea, repugnantem Sveno, condendi fœderis avidus, sponsionem iterare coegit, negans, si pacto obviam isset, ejus Canutive defectionem ægre laturum. Hoc fretus pignore Canutus cupide conditionibus fruitur. . . . 703. Arbitri quoque Canuti, prius sodalem regi quam otium eripiendum rati, ejus cum Waldemaro concordiam conubii affinitate componendam duxerunt. Cujus efficiendi gratia uterinam Canuti sororem, Sophiam, apud Waldemarum eximia pulchritudinis laude de industria prosequebantur. Sed Waldemarus, quo minus ad hanc copulam intenderet, inopiam virginis obstare dicebat, quod, patre Ruteno procreata, nullorum in Dania bonorum hæres existeret. Quanquam enim svasoribus tacite pareret, plus se tamen paupertatem puellæ fugere quam speciem admirari fingebat. Igitur a Canuto totius patrimonii sui parte tertia sponsalium loco promissa, puellam despondet [1]).

699. Hyberni itaque temporis beneficium nactus, expedi-

[1]) Berättelsen om Valdemars förlovning är av Saxo placerad efter Svens svenska krig.

sætt þeirra Knúts konúngs ok Valdimars, ok vildi herja í Svíaríki. Hann sendi boð þeim Knúti konúngi ok Valdimar, at þeir færi með honum, en þeir vildu eigi fara, þvíat Sörkvir konúngr átti Rikizu, móður þeirra Knúts konúngs ok Súffiu. Síðan fór Sveinn konúngr til Svíþjóðar, ok vann þat ríki af Svíakonúngs veldi, er heitir Verandi, þat eru 5 hèruð, en eitt biskupsriki; í því biskupsriki eru 6 kirkjur ens 6-ta tigar. Ok annat ríki vann hann, þat er Finneiði heitir, þat eru 3 hèruð, er svâ heita: Austbú, Suðrbú, Vestbú; þessi ríki ok hèruð liggja næst Danakonúngs veldi.

Í þeirri ferð var drepinn Nikulás dotta. Síðan fór Sveinn konúngr heim, en menn hans voru eptir í Hallandi í Farðhúsum, ok voru þar höfðíngjar fyrir þeir Karl ok Knútr. En er þeir Gautar spurðu þetta, þá fóru þeir ok tóku hús á þeim, ok drápu þegar kertissveinana, þá er útkomust;

tiora legit itinera, rapinisque et

incendio Finniam prædabundus aggreditur. Occurrunt indigenæ supplices, patriam seque dedentes; nec sic se subjecisse contenti, etiam commeatibus præbitis, hospitalitatis eum obsequiis prosequuntur. Post hæc Werendiam intrat. Ubi ab incolis neque Marte neque deditione exceptus, flammis omnia ferroque pervadit, viris ac fœminis passim solitudinum inaccessa petentibus . . . 700. Nicolaus . . . opprimitur . . . [1]) 701. Compendiaria ad Scaniam via cursum reflexit. Igitur Carolus cum Canuto fratre receptorum obsidum fiducia spem liberæ tutæque reversionis præsumens, cum Hallandiæ propemodum confiniis accessisset, a Finnensibus, insidias hospitalitate tegentibus, convivio exceptus, majorem noctis partem commessationibus extraxit. Temulentia gravis in horreum annona vacuum pariter se et comites sobrietate exutos cubitum recepit. Quibus altiore somno spirantibus, Finnenses, foris valuas obicibus obserantes, igni sparsere tectum. Iamque major ejus conflagraverat pars priusque ædes in cinerem pro-

[1]) Saxo lämnar i det uteslutna en utförlig skildring av Nikolaus' död.

pe collapsa fuerat, quam pressos mero sensus vis ardoris expungeret. Postremo propiore flammarum fervore correpti, dum nudi valvis erumpere gestiunt, forinsecus eas occlusas cognoscunt. Urgebat intus incendium, foris hostis vetabat egressum. Sed præsens pœna sequentis metum levabat, instantisque mali periculum futuro tristius ducebatur. Quo evenit, ut Dani, ferro quam flammis opprimi præoptantes, validius connisi præjecta foribus claustra convellerent, utque unum periculorum effugerent, in aliud ruere non dubitarent.

síðan voru menn þar handteknir; þá hjugguþeir Gautar vök á ísi, ok söktu þeim þar í; en friðr hèlzt enn þann vetr með þeim Sveini konúngi ok Knúti konúngi.

Egregiæ indolis pueri, quos sibi in clientelam Carolus respectu propinquitatis adsciverat, absque ætatis miseratione sub Nyssæ amnis glaciem, nudatis corporibus, barbarorum ludibrio mersi in eodem alveo fatum ac tumulum recepere . . .

En at sumri fóru þeir Knútr konúngr ok Valdimar með skipaliði til Sjólands, ok láu við Sundbý; en Sveinn konúngr var þá í Róiskeldu, ok líkaði honum eigi ferð þeirra, þvíat hann var fáliðr fyrir; en þeir fóru at öllu sem spakligast, ok gjörðu sik til einskis ófriðar líkliga. Þá sendi Sveinn konúngr menn til þeirra, ok var komit á stefnulagi, at þeir skyldu finnast. Reið Sveinn konúngr þá út til þeirra, ok festi þá enn trú sína ok sætt, þá sem fyrr hafði verit, ok skildust sáttir. Fóru þeir Knútr konúngr þann sama

704. Inde (Waldemarus) cum Canuto magna totius Jutiæ classe in Sialandiam recessit;

non quod bellum regi inferre proponeret, sed ut novis conditionibus tutiorem ejus circa se fidem efficeret.

Quo apud Sundby, maritimum vicum, cum armatis obvio, diali colloquio de concordia actum. Composita pace,

dag til Jótlands, en Sveinn konúngr fór aptr til Róiskeldu. Um morguninn eptir barðist Sveinn konúngr við Vindr við Kálflunda, ok fèkk sigr, ok drap marga menn. En stóð sættin enn þat ár með þeim Sveini konúngi ok Knúti konúngi. Svein konúng ángraði þat mjök, at þeir Knútr konúngr ok Valdimar voru svâ vel sáttir, ok töluðu þeir Þèttleifr Eðlarson ok Rípa-Ulfr þat jafnan fyrir Sveini konúngi, at hann leitaði nokkurra bragða í, at taka pá báða senn af lifi með nokkurum svikræðum, ef hann fengi eigi náð þeim öðruvís, ok kölluðu hann svâ fremi mundu stýra einn öllu Danaveldi í frelsi. Sveini konúngi fèll þetta allvel í eyru. Ok eitt sinn spurði hann, at þeir voru báðir mágar í Rípum, Knútr konúngr ok Valdimar. Fór Sveinn konúngr þá skyndiliga af Skáni, ok hafði allmikit lið, en hann spurði at þeir voru fámennir fyrir, ok ætlaði nú at taka þá baða; en þeim kom njósn um ferðir hans ok fyriræltun, ok skildust þeir. Fór Knútr konúngr þaðan til Vebjarga, en Valdimar til Heiðabæjar. En er Sveinn konúngr spurði þetta, þá vendi hann aptr sömu leið; ok þegar þeir spurðu at hann var aptr horfinn, þá buðu þeir út liði. Sveinn konúngr safnaði ok liði í mót.

rex concubia nocte Roskildiam revertit. Interea Sclavorum expeditio . . . nunciatur ingressa . . . 705. Rex ipse, dum nocturnam vigiliam sopore avidius redimit, sero paratu tanti discriminis nuncium excipiebat . . .[1])

707. Igitur Sveno . . . ad cives usque cavendos curam retorsit; renovatisque suspicionibus, Waldemarum occupare animum intendit, tanquam, altero sibi onustorum sublato, facilius reliquum aggressurus. Quod insidiis quam bello commodius gerendum ratus . . .

709. Brevi morarum processu, Canuto et Waldemaro Wibergi moram habentibus, occulto trajectu in Fioniam e Sialandia accessit, confisus, inopinatos prendi posse. Detecto dolo, mandat utrique, allocutum se eos, non occupatum venisse; suspiciones deponant, quas falso conceperint . . .

710. Cumque Sveno, roborata suorum fide, in Sialandiam rediisset, consequenter ab æmulis, Jutorum classem mutuatis,

[1]) Saxo nämner här, som ofta annars, icke slagplatsen, men skildrar utförligt, huru venderna sökte överrumpla Roskilde, och huru de slogos tillbaka av konung Sven.

þeim Skánúngum ok Sjálandsförum, er honum vildu fylgja, ok var hann þá í Róiskeldu, er þeir láu í Lýngbý í Valburs hèraði, ok láu þeir þar svá 7 nætr, at þeir börðust eigi. Þá skildust Skánúngar við Svein konúng; ok er hann fann þat, at þeir flýðu frá honum, þá treystist hann eigi at standa í móti þeim Knúti konúngi ok Valdimar, ok flýði í braut um nótt, ok suðr til Falstrs, ok eigi nam hann fyrr stað, enn hann kom til Landesbergs til Konráðs margreifa mágs síns, ok var þar 3 mánuði.

111. En á þeirri stundu, er Sveinn konúngr var á brottu, þá lèt Valdimar taka sik til konúngs, ok voru allir til þess búnir, því at hann var allvinsæll maðr. Þeir lètu þá vígja sik báðir senn til konúnga, Valdimar ok Knútr konúngr mágr hans. [2]) Ok á þeirri stundu heimti Knútr konúngr festarmey sína ofan af Svíþjóðu, dóttur Sörkvis konúngs. En meðan Knútr konúngr var uppi i Svíþjóð, þá kom Sveinn konúngr í Danmörk ok Heinrekr hertugi, ok voru 14 nætr í landinu; þeir komu svá framarla í landit til Sumarstaða á Jótlandi. En er þat spurði Valdimarr konúngr, þá fór hann með þat fólk, er hann fèkk í

impetitur. Qui tunc forte Roskildiæ situs, Eskillum sæpe dictum antistitem præsidiaque Scanorum accersit . . . 711. Roskildiæ hostem opperiri constituit . . .

Eskillus . . . cum cohorte Scanica regia excedit . . . Iamque rex, majore exercitus parte delapsa, fugam meditabundus,

cum reliquiis copiarum Falstriam versus contentius pergit . . . [1]).

712. At Sveno, continuato apud socerum exilio triennium emensus, ipso defuncto,

Saxonum satrapæ Henrico, datis vadibus, pecuniam pollicetur ingentem, si regno per eum restitui posset [3]). Pactus præmium dux . . . 713. Saxones desertum ab incolis rus nullo resistente permensi, hoc longius, quo licentius, ruebant . . . 714. Interea Waldemarus, apud Sialandiam

[1]) Saxos vidlyftigare framställning av händelserna efter Svens misslyckade krigståg till Jylland består så gott som genomgående av till de båda Hviderna, Sune Ebbesen och Peder Thorstensen, knutna berättelser.

[2]) Saxo förlägger Knuts och Valdemars antagande av konunganamn till tiden omedelbart efter Svens misslyckade krigståg till Jylland. Saxo, 709.

[3]) Jfr. Helmold, I, 85: Promisitque duci Suein pecuniam immensam.

Sjólandi, ok kom til Fjóns, ok fór yfir Fjón til Meðalfararsunds, en þar var illa fært yfir sundið fyrir ísum, ok komst hann á báti yfir með 18da mann, ok fór hann þegar norðr á Jótland, ok safnaði liði. Sveinn konúngr ok Heinrekr hertugi fengu frètt til hans, ok vildu eigi bíða hans, ok flýðu, ok fóru þat 2 daga aptr, er þeir höfðu 14 daga þángat farit. En er Valdimar konúngr spurði þat, lèt hann lið sitt heim fara, en hann dvaldist á Jótlandi um vetrinn, ok beið svâ Knúts konúngs. En er Sveinn konúngr hafði skamma hríð verit á Saxlandi, þá leiddist honum þat, ok fór hann þaðan til Vindlands, ok gaf Vindum fè til þess, at þeir flytti hann til Fjóns. En er þeir Knútr konúngr ok Valdimar spurðu þat, þá buðu þeir þegar út leiðángri ok hèldu til Fjóns. Fjónbúar flýðu frá Sveini konúngi, ok vildu eigi fylgja honum, ok fóru þegar til þeirra Knúts konúngs ok Valdimars

Theutonici motus opinione suscepta, ad Jutiam concitus tendit . . .

Nuntiatur interea Saxonibus, totius Jutiæ vires ad Waldemarum coisse, tantaque hostes manu esse, ut sine periculo et clade excipi nequeant . . . 715. Iter . . . quod semestri spatio venientes confecerant, triduo remensi sunt, . . . [1])

716. At Sveno, non contentus semel Saxonibus supplicasse, iterato ad Henricum decurrit, perque Sclavos ejus ditioni parentes in patriam se pervehi laborabat. Quorum classe translatus in Fioniam, . . . Ad hanc labefactandam cum Canuto Waldemarus adversum Fioniam terra marique cæteras regni copias contraxere. [2])

---

[1]) Jfr. Annales ryenses, S. R. D. I, 162, vilka även här återgå till samma källa som Saxo och Kn.: 1155. Rediens de Saxonia Sveno cum duce Henrico, venit Simerstath, sed fuga arrepta, dux cum rege iter 15 dierum veniendo sub compendio duorum dierum fugiens compleverunt.

Saxo låter även Absalon och Esbern Snare spela en roll i dessa händelser; Absalon sändes av Valdemar för att påskynda Knut vid hans återkomst från Sverige, och när Knut, icke som i Knytlingasagan Valdemar, hindras av ett svårt oväder att nå över till Jylland, lyckas Esbern Snare efter en djärv och vågsam färd häri. Avvikande från Knytlingasagan berättar Saxo, att Knut begivit sig till Sverige för att trösta sin moder efter Sverkers dråp.

[2]) Saxo lämnar i det följande en delvis från Kn. avvikande framställställning av kriget och underhandlingarna mellan konungarna. I ordningsföljden mellan händelserna förekomma även omkastningar. Släktskapen mellan de båda framställningarna framgår emellertid av de följande paralellställena.

með öllu fè sínu ok konum ok börnum, þvíat áðr höfðu allir nauðgir geingit undir Svein konúng. Sá þá Sveinn konúngr öngan sinn kost vænna, enn at leita sætta við þá konúngana, ok sendi hann þá menn til þeirra, ok beiddist griða til tals ok sætta umleitanar. Varð þá komit á stefnulagi með þeim; á þeirri stefnu bað Sveinn konúngr, at Valdimar konúngr skyldi einn gjöra með þeim, þannig sem hann vildi, ok kvaðst því skyldu vel una, sem hann vildi vera láta, ok kveðst goðs eina at honum vænta, ok bað hann skipta landinu með þeim, sem honum likaði. En Valdimar konúngr kveðst vildu eiga ráð um þetta við ena vitrustu menn ok ena beztu, er til væri í landinu, en hann lèzt ekki mundu svá skjótt grípa á slíku, en bað Svein konúng bíða á meðan á Falstr. Sveinn konúngr spurði, hvert ráð gjöra skyldi fyrir lidi hans meðan, kveðst eigi mega fæða fólkið á svá litlu landi, ok bauð þeim konúngunum, at þeir skyldi taka við mönnum hans, ok halda, þartil er sættin yrði samið; ok því játuðu þeir. En Sveinn konúngr hèt því við guðs vitni ok manna, at hann skyldi eigi koma á braut af Falstr á þeirri stundu, fyrr enn sættin væri samið ok uppsögð milli þeirra, ok öngva menn til sín taka, fyrr enn þeir væri sáttir.

112. Nú stefndu þeir Valdimarr konúngr ok Knútr konúngr til sín öllum þeim mönnum, sem

717, 718. In Albani deinde ædem (Waldemarum) ab ipso (ɔ: Svenone) perducitur, arbitrorum nemine præter Absalonem admisso . . . Tum Sveno . . . inquit . . . Et nunc caritatis tuæ fiducia arbitrum te pacis in me faciendæ constituo. Contentus ero, qua me cunque sorte donaveris, . . .

717. Condictumque, ut Sveno cum adscripta sibi clientela Lalandiam concederet, ibique propemodum solitarius degeret, quoad inter ipsum et duces de pace plenius conveniret.

vitrastir voru í Danmörk, til umráða um landskiptið. En þegar Valdimarr konúngr ok Sveinn konúngr höfðu skilit, þá sóttu þegar til Sveins konúngs allir menn hans, ok þegar hann fekk traust af þeim, ok hann þóttist hafa nokkurn afla, þá var hann ófljótari til sættarstefnu, sem mælt var, ok var Sveinn konúngr þá tregr at láta þá sætt vera, er fyrr hafði hann beitt, en þó sá hann at hann mátti enn eigi annað gjöra, enn láta svâ vera, sem þeir vildu, fyrir liðsafla sakir; var þat þá samit, at Valdimar skyldi skipta með þeim landinu, ok svâ kjosa, ok því játuðu þeir Knútr konúngr ok Sveinn konúngr.

719. Ubi paucitate satellitum non contentus, novos quotidie stipatores adscivit, clientelæque grandibus incrementis auctus, colloquii diem hoc tutior, quo fortior, opperiebatur, tanquam pacem cum æmulis ex pari facturus.

719. Tunc Sveno, sive cognationis fiducia sive tegendæ fraudis studio, Canuto consentiente, Waldemaro compositionis arbitrium tradit, probaturum se, quæcunque per ipsum taxarentur, affirmans.

Valdimar lagði í einn hlut Jótland ok útlönd, þau er þar liggja til; þá lagði hann í annann stað Skáni ok Halland, Bleikíng ok Borgundarhólm; í þriðja stað lagði hann Sjóland ok Fjón, Erri ok Falstr, ok þau lönd er þar liggja til.

Igitur Waldemarus, ipsis sibique regii nominis usurpatione decreta, trifariam totius regni orbem partitus, Jutiæ magnitudinem, non minus incolarum multitudine quam spatiis abundantem, in unam portionem secrevit; in altera Sialandiam ac Fioniam, in tertia Scaniam cum attinentibus provinciis locavit . . .

Valdimar kaus Jótland, en Sveinn konúngr hlaut Skáni ok þau lönd, er þar voru tilnefnd; en Knútr konúngr hlaut Sjóland ok Fjón; ok þótti öllum Valdimarr konúngr sýna enn mikinn drengskap við Svein konúng í þessari sættargjörð, þvíat mönnum þótti Sveinn konúngr hafa fyrirgjört landi ok láði.

Jutiam ipse delegit. Tunc Sveno, cui post ipsum optio debebatur, ne medium inter æmulos locum acciperet, Scaniam poposcit. Ita minores insulae, duorum elec tione præteritae, Canuto cessere.

Síðan lögðu þeir Valdimar konúngr ok Knútr konúngr saman sín lönd; en þeir svörðu allir konúngarnir við guð ok allan helgan dóm, at þessi sætt skyldi haldast, ok sá skyldi í banni af pávanum ok öllum biskupum ok lærðum mönnum, er þessa sætt ryfi.

113. Eptir þessa sætt konúnganna bauð Knútr konúngr Sveini konúngi heim með sèr til Róiskeldu, ok Sveinn konúngr þá heimboðit, ok mæltu þeir konúngarnir allir með sèr til ens bezta vinfengis. Þeir Valdimarr konúngr ok Knútr konúngr riðu fyrir báðir, ok bjöggu veizluna í móti Sveini konúngi; en svâ var mælt, at þeir skyldu ríða í móti Sveini konúngi til Hríngstaða, ok skyldu þeir þar finnast allir konúngarnir; ok nú mælti Valdimarr konúngr til Knúts konúngs, at þeir mundu ríða í móti Sveini konúngi, ok bjóða honum til veizlunnar, er fyrir var búin. Knútr konúngr svaraði ok kvað þat eigi sitt ráð, at þeir færi báðir á fund Sveins konúngs, svâ at hann ætti vald á þeim, ok sagði at honum var grunr enn á, hversu trúr Sveinn konúngr mundi vera: eru þeir nú ok þar með honum ráðgjafar hans, er jafnan fýsa hann ens verra, Þèttleifr Eðlarson ok Rípa-Úlfr ok Yngvar kvésa, ok vilda ek lítinn trúnað eiga undir honum, ætla ek at honum líki sættin illa, ok muni hann eigi halda

Fides pacti sacramento componitur, ut religionis metu perfidia pelleretur. Deinde manus ad cœlum tenduntur; auctor rerum in cautionem vocatur . . . Pontifices quoque, censuræ suæ partibus intersertis, iis, qui pactum rupissent, execrationis sententiam intentabant . . .

720. His ita compositis, Canutus in Sialandiam, cujus jam possessionem adeptus fuerat, Waldemaro comitante, præcedit, Svenonem brevi subsecuturum hospitio suscipere cupiens.

Quem postridie Ringstadio susceptum expertus, dum in ejus occursum bonæ fidei studio pergeret, Ringstadicæ religionis prælatum cum Radulpho, equite Theutonico, obvium habuit, affirmantem, nuntiatum fuisse Svenoni, cum armatorum multitudine eum venire. Hausit ergo cum suspicione cautelam, argumentoque perfidiæ sumpto,

þessa betr enn þær, sem hann hefir fyrrum rofit. Gef ek þat ráð til, segir Knútr konúngr, at þú ríðir í mót honum, ok menn með þèr, en ek mun ríða til meðan, ok halda saman liði til varúðar, ok vænti ek at þá hlýði, at eigi muni Sveinn konúngr því treystast, at taka annann okkarn svâ at lífi, at annarr sè eptir til hefnda; mun hann heldr hins á leita at ná okkur báðum senn. Valdimar svaraði: eigi mun Sveinn konúngr frændi svâ vândr maðr vilja vera, at búa um nein svikræði við okkr, ok gremja svâ guð at sèr ok alla góða menn, ok mun hann at vísu vel halda þessa sætt, ok svíkja öngan mann í griðum þessum ok svardögum, sem yfirstanda; en þó skulu þèr þessu ráða, mágr! sem yðr líkar; ok svâ gjörðu þeir, at Valdimarr konúngr reið í móti Sveini konúngi; ok er hann kom til Hríngstaða, var Sveinn konúngr þar fyrir, ok hafði fjölmenni mikit, voru hans menn allir brynjaðir ok svâ járnaðir, sem á eina ísmöl sæi; hafði Sveinn konúngr gjört ráð sitt, ok ætlaði at drepa þá báða, ef hvârtveggi hefði komit. Ok er Valdimar sá, hversu fyrir var búit, þá kom honum í hug, at Knútr konúngr mundi eigi þessu fjærri getit hafa, bað menn sína þá ríða at fram djarfliga, ok láta ekki finna ótta á sèr. Ok er þeir fundust, spurði Valdimarr, hví þeir væri svâ brynjaðir. Sveinn konúngr sagði, at hann

concionem, quæ eo forte die magna popularium frequentia gerebatur, declinato Svenone, petivit.

Waldemarus vero, apud quem fides suspicioni præponderabat,

pacti fiducia Svenonem constantius quam cautius petebat.

Stabant milites regis gregatim armati,

Canutum et Waldemarum, dummodo pariter affuissent, necari jussi.

Comperta alterius absentia, Sveno, revocatis satellitibus, multa venientem gratulatione prosequitur. Percontantem illum, cur,

hefði spurt, at þeir Knútr konúngr vildi eigi um heilt búa við hann: eðr hví er hann nú eigi hèr? Vilda ek ok svâ gæta lífs mins ok minna manna, ef þèr byggið um nokkurn skoll við oss. Valdimarr svaraði: eigi munum vèr svíkja þik, frændi! en gæti hverr sín, at hverr búi um heilt við annann, þvíat miklu heldr vil ek láta líf mitt enn rjúfa svardaga mína, slíka sem viðliggja, ok vèr bundum með oss. Sveinn konúngr kvað svâ vera mundu, kveðst ok ekki öðru vildu trúa, þótt honum hefði annat sagt verit. Síðan riðu þeir til Róiskeldu báðir, er Knútr konúngr var þar fyrir, ok var þar veizla en virðuligsta, ok voru þeir allir konúngarnir um nóttina í góðum fagnaði, ok var þá eð blíðasta með þeim. Sveinn konúngr hafði þángat fjölmenni mikit, ok voru þeir þar þá allir rádgjafar hans.

114. Annann dag eptir drukku þeir allir konúngarnir í einu herbergi, ok voru kátir. Menn Sveins konúngs höfðu torg ok skemtan, ok leika úti hjá herbergjunum, ok drifu menn þángat til or herbergjunum, er

nullo discrimine impendente, comitibus uteretur armatis, quid rumoris acceperit, edocet.

A quo compluribus perfidiæ probris laceratus,

consilium propositumque suum summa animi dissimulatione suppressit [1]).

Roskildiam deinde, Canuto, cui illic hospitalitatis jus erat, invitante, procedens, nocte per ludos et comessationem exacta . . .

[1]) Saxo låter även den slutliga förlikningen och delningen av Danmark föregås av ett likartat försök från Svens sida att bringa Knut och Valdemar om livet: Tempore prænominato Canutus et Waldemarus cum omni Danica nobilitate Lalandiam advehuntur. Tunc Waldemarus, quod Svenonem familiarius frequentare soleret, cum paucis ad eum visitandum contendit, Canuto fidem perpetua suspicione damnante. Cum quo Sveno Canutum pariter adesse ratus, subornat ex suis, qui jurgantium more rem in strepitum seditionemque converterent, æmulosque pariter ferro violarent. Quem ubi sine socio venire conspexit, consilium revocavit, parum proficuam alterius sine altero oppressionem existimans. Waldemarus, cognitis insidiis, sed dissimulatis, multa Svenonis adulatione vexatus . . . Saxo 719.

áleið daginn, ok þótti mönnum þat kátara, enn at sitja einart við drykkinn; var þá fátt manna í herberginu, nema þeir konúngarnir; þá komu þar inn menn Sveins konúngs, Þèttleifr Eðlarsson ok nokkurir menn aðrir, ok báknuðu til Sveins konúngs. Hann stoð upp í móti þeim, ok töluðust þeir við litla hríð ok þó leyniliga; síðan gekk Sveinn konúngr út með þeim, hann gekk í hús eitt, ok byrgði sik þar, en Þèttleifr ok Tóli Hemíngsson ok Ýngvar kveisa ok aðrir virktamenn Sveins konúngs snèru þá aptr til herbergissins, þar er þeir Valdimarr konúngr sátu fyrir ok Knútr konúngr. Valdimarr konúngr lèk at skáktafli við annann mann, en Knútr konúngr sat í pallinum hjá honum; ok er þeir Þèttleifr gengu í dyrnar, laut Knútr konúngr til Valdimars konúngs, ok kysti hann. Valdimarr konúngr sá eigi af taflinu, ok spurði: hví ertu nú svâ bliðr, mágr! Knútr konúngr svaraði: vita muntu þat brátt. Sveins menn pustu þá inn hverr at öðrum ok allir alvâpnaðir, þeir brugðu þegar sverðunum. En er Valdimarr konúngr sá þat, hljóp hann upp, ok vafði skikkjunni um hönd sèr, er hann hafði yfir sèr, þvíat þeir voru vâpnlausir inni, þvíat engi vissi ófriðar vân. Valdimarr konúngr hljóp upp ok fram á gólfit fyrst allra manna sinna; hann stiklaði svâ hart upp á Þèttleif, at þeir fèllu báðir utar fyrir dyr-

722. Crepusculo appetente, illatisque ex more luminibus, miles Svenonis, Thetlevus, qui paulo ante convivio egressus fuerat, reversus in regiam, occasionem edendi facinoris oculis animoque tacitus perlustrabat. Cumque paulisper attonito stupentique similis constitisset, Canutus eum, propasso in terram amiculo, sedere sibi proximum jubet. Ille tantæ ejus dignationi gratias habens, æde excedit, e vestigioque regressus exiguo capitis motu Svenonem accersit. Quem signi tam latentis ignarum Canutus, a Thetlevo vocatum, edocet. Cui cum Thetlevus exsurgenti paululum insusurrasset, quotquot Svenoniarum partium affuere, eis in colloquium admixti, collatis in orbem capitibus, nemini remotiorum exaudienda tractabant. Tunc Canutus, perinde ac insidiarum præscius, Waldemarum brachiis attrectatum osculo petivit. Causam blandimenti, cum minime sic se alias gerere consveverit, ab eo, cui osculum tulerat, interrogatus, suppressit. Interea Sveno, relictis in æde militibus, per posticum in conclave divertit, præeunte puero luminis gerulo. Mox in Canutum et Waldemarum a subornatis ferrum destringitur. Sed Waldemarus ocyus sede exilens manum amiculo obvolutam non solum applicatis capiti suo gladiis objecit, sed etiam Thetlevum acrius in se ruentem pectoris impulsu humi præcipitavit. Cum quo pariter et ipse collap-

nar; þá hjó Tóli Hemingsson til Valdimars konúngs, ok kom þat högg á lærit, ok var þat svöðusár ok ekki hættligt; hann varð ok sár á þumalfingri. Ok er menn Valdimars konúngs sá, at hann var fallinn, þá lögðust þeir á hann ofan, ok voru þar saxaðir, en Valdimarr konúngr komst við þetta undan. Þá komst Þèttleifr á fætr, ok hjó þegar öfgri hendi til Knúts konúngs, ok varð þat högg svá mikit, at hann klauf allt höfuðit til háls, ok var þat hans banasár. Annarr maðr veitti ok Knúti konúngi áverka, sá er Hjálmsviðarr hèt. Knútr konúngr fèll í einn skorstein; segja Danir hann helgan.

115. En Absalon, er síðan var erkibiskup, hafði eigi verit í herberginu, þá er þessi tíðindi urðu, en hann var maðr Valdimars konúngs, ok honum kærastr allra manna. Absalon var allra manna hvatastr ok vápndjarfastr. En er þessi tíðindi spurðust, þá leitaði hverr sèr hælis þángat, sem vænast þótti, þeirra manna, er verit höfðu með þeim konúngunum, þvíat þat var fyrst ætlan manna, at konúngarnir hefðu látizt. Absalon vildi eigi undan leita, þvíat hann hugði at Valdimar konúngr væri fallinn, en hann vildi eigi við hann skilja; hann gekk þá inn í herbergið, voru þeir Þèttleifr þá í brottu, ok vildi hann vita, ef hann fyndi nokkut konúnginn Valdimar annadhvárt lífs eða dauðan, en Valdimar konúngr var þá í brottu; hann

sus femur quam gravissime sauciatus est . . .

724. Thetlevus humo resiliens Canutum, dexteram gladio obtendentem, a fronte confodit.

tók þá skinn sín, er hann hafði á herðum sèr, ok lagði undir höfuð Knúti konúngi, þar sem hann lá á gólfinu, ok spurði ef konúngr væri lífvænn, ok sagði at hann mátti þá undan komast, en hann mátti þá ekki mæla, ok andaðist í knjám honum. Konstantín hèt einn ríkr maðr af liði þeirra Valdimars konúngs, ok Knúts konúngs, hann var þar inni í herberginu, hann bað Absalon hjálpa sèr, ef hann mætti. Absalon svarar: hvat má ek þèr hjálpa meir enn þú mèr? Þá bað Absalon Konstantín gánga til þeirra dyranna, er ekki var fólkit fyrir úti, ok skolu við nú gánga út jafnsnemma. Svâ gjörðu þeir, ok gekk Absalon þar út, sem flestir voru menn fyrir Sveins konúngs, ok stóðu allir með brugðnum sverðum fyrir dyrunum, ok ætluðu at drepa hann; en Asley frændi hans var þar úti fyrir, ok er hann kendi hann, þá mælti hann, at jafnskjótt sem nokkurir gjörði honum grand, kveðst hann þann skyldu höggva; hann var maðr Sveins konúngs, ok komst Absalon í brot við

Excipit semianimem Absalon, Waldemarum esse ratus, fluidumque cruore caput manibus ac sinu complexus, inter ipsos armorum strepitus salutem suam quam regis curam negligere præoptabat, reliquiis spiritus adhuc in ejus pectore palpitantibus. 725. Igitur Constantinus, qui primo inter Canuti necessarios loco fuerat, ne exitu prohiberetur, Absalonem, in cujus jam gremio complexuque Canutus spiritum deposuerat, ad unum ostiorum accedere, quo tutior sibi in reliquum procursus pateret, tacite postulabat, parenteque eo, seorsum elapsus, ab iis, qui foris versabantur, exceptus opprimitur. Absalon vero . . . in armatos progreditur . . . [1])

726. Cujus caput gladiorum multitudine circumfusum quidam forte cum aliis superveniens non solum ferri corporisque sui pio vindicavit objectu, sed etiam, quendam a pectore eum confodere gestientem pœnas sibi, si non desisteret, daturum minatus, salutare ei diffugium conciliavit. Absalon quoque tempestiva corporis decli-

---

[1]) Saxo känner mera än Kn. om Absalons upplevelser i Roskilde. Han skriver: Absalon vero, propior ejus (Constantini) petitioni quam suæ saluti, Canuti corpore reverenter amoto, securus periculorum in armatos progreditur, crebrasque eorum interrogationes confessione sui nominis absolvere dignatus non est. Itaque constantia taciturnitatis adjutus salutarem inter hostes egressum habuit. Cui Radulphus medio ponte obvius, tam tetri facinoris non autores modo, sed etiam conscios execrabatur, ab ejus se culpa alienissimum protestatus. Hunc Petrus cognomine Thema magno secutus impetu, per ludibrium Absaloni comminando discessit. At ille ad australem atrii portam, quo Trinitatis ædes ambitur, progressus, infesto satellitum occursu præripitur. Saxo fortsätter därefter med det även i Kn. skildrade äventyret. Se ovan.

þetta. Þeir Þèttleifr þektu, er Konstantín hljóp út, ok þeir fóru þegar eptir honum, ok drápu hann. Þètr þenja hèt sá maðr, er at mestu liði kom Valdimar konúngi eptir líflát Knúts konúngs, hann fèkk þeim hesta, ok riðu þeir til Ramsjóvar, ok var Absalon þar fyrir ok Pètr mágr hans, ok varð þar enn mesti fagnafundr; riðu þeir þaðan allir samt til Búaþorps, ok fundu þar enn nokkura sína menn; þadan riðu þeir til Freysmosa, þar kom í móti þeim Asbjörn snara, bróðir Absalons, ok tók hann allvel við þeim, ok bauð þeim styrk slíkan, sem hann mátti veita þeim; hann fèkk þeim skip at Víkingavöðum, ok fóru þeir þar yfir sundit, ok fengu allmikinn storm, ok komust þó með heilu til lands; en þat sama kveld fórust 600 Vindaskipa við Jóluhólma.

116. Valdimarr konúngr var nú kominn til Jótlands, ok kærði sín vandræði á Vebjarga þingi, ok þat morð, er Sveinn konúngr hafði gjört á Knúti konúngi; hann sýndi þar ok sár sín, at honum var slikr kostr ætlaðr, ef eigi hefði guð bannat; hann krafði sèr liðs, ok tjáði mönnum, hver nauðsyn honum var á höndum; en allr

natione percussorem evitans, tunica, qua latus ejus proxime tegebatur, telum excepit. Ita, ne Danicæ reparationis spes penitus elaberetur, futurum patriæ columen fortuna servavit. [1])

728. Tunc armamentis commeatibusque per Hesbernum exhibitis [2]), Waldemarus noctu cum suis navigationem orsus, coorta subito tempestate, inusitatam maris sævitiam expertus est . . . Tandem per summam nimborum rabiem insulæ cuidam errore navigationis appulsi . . . 729. Eadem nox Sclavos, ad Hallandiam mille quingentarum navium classe appulsos, naufragio obruit.

729. . . . Waldemarus . . . in Jutiam pervenit. Vibergum progressus, Svenonisque dolum pro concione causatus, omnium animos ad mœstitiam lacrymosa fortunæ suæ narratione deflexit. Cujus assertioni non minus miserationis quam fidei vulneris præsentia conciliavit. Itaque nescias, miserior plaga an felicior fuerit . . . [3]).

[1]) I den följande skildringen av flykten från Roskilde avviker Saxo från Kn. Han känner även här mera om Absalon.

[2]) Saxo berättar utförligt om den hjälp Esbern Snare lämnade Valdemar.

[3]) Saxo berättar i det följande, att Absalons moder och syster fördröjde Svens överfärd till Jylland genom att hugga hål i hans fartyg.

lýðr hljóp upp með kalli, ok sögðust allir honum fylgja vilja, ok töldu þetta eð versta verk, sem var, er Sveinn konúngr hafði vinna látit. Síðan bauð Valdimarr konúngr út leiðángri, ok hafði mikit lið; hann lèt þá skipin, ok safnaði þá liði á landi. Sveinn konúngr fór þá til Vebjarga, ok bað sèr þar liðs, ok ætlaði hann at taka þar Valdimarr konúng höndum, en hann var þá i Randárósi, ok beið þar liðs síns. Þa reið Ásbjörn snara eptir Sveins mönnum, er hann frètti til ferða þeirra ok mætti þeim er undan riðu, ok tók af þeim þriggja manna vâpn, en drengirnir komust undan, ok fundu Svein konúng við Kornúngar, ok sögðu honum lát sitt, ok kölluðust eltir hafa verit, ok komizt nauðuliga undan. Konúngr lèt illa yfir því, ok dvaldist þar þá nótt, ok ámælti mjök mönnum sínum, sagði at þeir þyrði öngra skamma at reka, þótt þeir væri barðir eða eltir, ok kveðst þar vânda menn á mat ala, er þeir vâru. Ásbjörn snara reið á fund Valdimars konúngs, ok sagði honum at Sveinn konúngr lá við Kornúng. Valdimarr konúngr fór þá yfir Randárossbru, ok vildi þá enn eigi berjast, þvíat hann beið þá enn liðs þess, er honum var vân til sín. En er Sveinn konúngr kom til Randáróss, þá hafði Valdimarr konúngr látit skjóta

Deinde expeditione coire jussa, Randrusium petit . . .

730. At Sveno . . . cum promptissimis equitum, sub dubia oppidanorum fide, Vibergum concessit . . .

Post hæc Hesbernus hostium consilia cognoscere jussus . . . [1]).

731. Per quem Waldemarus hostes imminere comperiens, nondum se committendi belli viribus abundare confisus, junctum vico pontem, ne eis pervius foret, partim discindi jubet. Itaque et tutum militi munimentum et opportunum contrahendis viribus spatium ab amne mutuatus est. Cumque nec Svenoni transeundi fa-

[1]) Av Esberns rekognoscering lämnar Saxo en utförlig och detaljerad skildring. Se nedan sid. 227.

af brúnni, ok mátti þá eigi yfir ána komast, ok varð því ekki af orrostunni.	cultas nec Waldemaro obviandi voluntas suppeteret . . . Congressionem locus negabat.

Den likhet och överensstämmelse, som kännetecknar de här meddelade paralellställena från Knytlingasagan och Saxo möter även i deras framställningar av Valdemar I:s och Knut VI:s historia. Den äger emellertid här en väsentligen olika karaktär. Knytlingasagan bevarar för denna tid samma i regel knapphändiga och sakliga framställning, som förut präglat densamma; hos Saxo inträder däremot ett omslag. Det material, på grundval av vilket han arbetar, växer allt mer och mer, framför allt med talrika och omständliga berättelser om Absalon och Hviderna, och hans framställning, som i skildringen av borgarkrigens tid är ett verk med i det hela fast komposition, upplöser sig under inflytande härav i en rad fristående berättelser, utmärkta av en svällande vidlyftighet och detaljrikedom och ett överallt insprängt anekdotartat element. Knytlingasagans berättelser och uppgifter finna med ett fåtal undantag sin motsvarighet hos Saxo, men själv saknar sagan kännedom om allt större och större partier av de händelser och episoder Saxo skildrar. Ordningsföljden i de båda källornas berättelse är rubbad genom åtskilliga omkastningar och de olika händelserna skildrade med större avvikelser i detaljerna. Överensstämmelsen sträcker sig icke heller i samma omfång som tillförne till orden och formen; den framträder i stället företrädesvis i innehållet eller huvuddragen av detta; samma händelser skildras med fasthållande av samma huvudpunkter, ett förhållande som i det närmaste kan sägas vara genomgående. Släktskapen torde belysas av följande paralellställen.

Knytlingasagan.	Saxo.
Kap. 119. Í þenna tima andaðist Özur biskup, en Absalon, bróðir Asbjarnar snöru, var vígðr til biskups í stað hans, þvíat Absalon var enn bezti klerkr ok	737. Per eadem tempora Ascero, Roskildensium antistite, decedente . . . 738. Honoris culmen Absaloni decerneretur. Qui mox antistes creatus, non mi-

vitr maðr, ok varð hann siðan hinn mesti höfðíngi.

nus piratam se quam pontificem gessit, parvi æstimans intus religionem tueri, si foris eam periclitari pateretur. Neque enim minus sacrorum attinet cultui publicæ religionis hostes repellere quam ceremoniarum tutelæ vacare. Itaque, pontificalibus tectis majore ex parte solo æquatis, quo patriam firmioribus vallaret excubiis, maritimam assidue stationem peragens, habitationis usum interdum a sylvis frondibusque mutuari solebat. Cujus tam humilis mansio convulsos patriæ penates erexit. Eloquentiæ quoque ejus præsidia Sialandenses salutaria senserunt. Nam domesticas conciones, ad vim et rixam usque litigiosas, moderatione sua ad pacatiorem habitum perduxit. Tantaque facundiæ ejus ornamenta fuere, ut eos semet stoliditatis damnare cogeret, qui eum inertem elinguemque crediderant. Nec pensi duxit duratos gelu fluctus hybernis sulcare navigiis, ne ullum anni tempus salutaribus vacaret excubiis, aut insignis ejus erga patriam pietas necessitati cedere videretur. Itaque non minus patriæ parentem quam pontificem egit, militiæ et religionis sociato fulgore conspicuus.

Kap. 119. Reyru þeir þá allmikinn storm,

745. At ubi in altum dirigi navigia cæpere, intolerabili pæne tempestatis occursu excipiebantur . . .

ok var konúngr á skeið med Áskeli erkibiskupi,

741. Eskillus . . . sua eum (Waldemarum) navi impensaque excepit . . .

ok losnaði hún í sundr í storminum,

745. Ea freti repugnantis violentia regi-

	am navem, adversis undarum molibus implicatam, per summam procellarum asperitatem laxatis propemodum compagibus disiungi coegit. Quo viso, rex, tum vitandi periculi, tum etiam complendæ navigationis gratia tutiore excipi cupiens, Ingimari Scaniensis ratem pro-
en Valdimarr konúngr fleygði sèr á skip Íngimars, ok með sverði ok merki . . .	pius adesse jussam, ensem dextra signumque læva corripiens, ut temerario, ita prospero saltu involat . . .
Þeir fóru til Hèðinseyjar. Þá gekk konúngr	746. Ad insulam Hythim . . . appulit . . . Rex, languido remigio seram navigationem emensus, obtento portu, protinus
á skip Absalons biskups, ok lagðist niðr ok svaf;	in Absalonis navem se contulit, fatigatumque tædio ac vigilia corpus somno excepit.
en Gvenmar Ketilsson sendi hann á njósn um kveldit til lands, ok fèkk hann tekit njósnarmenn Vinda, fór síðan aptr, ok mætti konúngi suðr fra Hèðinsey þar á firðinum.	749. Cætera se exploraturum (Gnemerus) promittit. Rex . . . destinatum amnem occupat . . .
Gvenmar sagði konúngi, at hann hefði nað njósnarmönnum Vinda.	Cui Gnemerus rate obvius . . . interceptos incolarum speculatores adducit.
Síðan tóku þeir Vindland, ok var þar móða ein; þeir skiptu liðinu til landgaungu, fór konúngr upp öðrum megin árinnar, en Absalon biskup öðrum megin,	749. Rex . . . irrupit . . . Antistes, cum parte copiarum longinquam regionis plagam diverso complexus itinere, eo locorum pervenerat, ut a regia cohorte eximiæ paludis interjectu distaret.
ok vissu hvârigir til annara; brendu þeir þá bygðir viða hvârumtveggja megin árinnar,	De cujus admodum incessu dubius . . . ignes a rege editos conspicatus, sibi quoque consimilis facti potestatem suppetere, confestim, illato tectis incendio, declaravit, sociisque sui prosperitatem excursus, resperso flammis rure, nuntian-

ok fóru svâ til skipa sinna, ok hlóðu 60 [1]) skipa af fè, er þeir höfðu fengit at herfangi.

dum curavit. Cumque prædam abunde actam existimassent, iter ad naves remensi [2]).

Kap. 120. Viku þeir þá enn undan sem skjótast, svâ at Danir gátu eigi náð þeim;

764. Incursandi studium repente fuga mutarunt. Quos cætera Danorum classis certatim magnis remigii nisibus insecuta, velocitate navigationis æquare non potuit.

lögðu Danir síðan til hafnar ok tjölduðu; ok er tjaldat var konúngsskipit, kom par Áskell erkibiskup

Cumque relevandæ lassitudinis gratia æstum umbraculis leniret, Lundensium pontifex, cæteris portum tenentibus, superveniens, postquam medio ferme diei tempore navigia velaminibus obducta conspexit,

ok sagði svâ: Alltiðvirkir eru þèr, Danir! er þèr grafið þá, fyrr enn þeir eru dauðir.

cunctis segnitiem exprobans, His, inquit, tumulis, commilitones, cum animi exercendi sint, corpora sepelire gaudemus?

Kap. 120. Þá rèd Dómaburr erkibiskupi ráð, ok sagði svâ: ... kref oss eigi gisla, ok herja eigi land vârt; far heldr heim, ok halt jafnan frið við oss, þar til er yður lönd eru jafnvel bygð, sem nú eru vâr lönd, þvíat yður lönd liggja mörg auð ok obygð; hæfir yðr því betr at hafa frið enn ofrið.

756. Domborus .. inquit .. Fines vestri, armis et exercitibus nostris miserabiliter obtriti, situ marcidi culturæque inopes jacent; nostrarum diffusio partium vix alendæ, quam genuit, multitudine sufficit; et tamen, quos omnifariam potentiores advertis, non superiores modo, sed etiam pares habere fastidis. Tunc demum tributi nos exactione sollicita, cum et sortem nostram successibus æquaveris et eam malis, quibus tua nunc premitur, adactam conspexeris.

Kap. 122. Einn vetr um föstu fór Kristofórus hertugi ok Ab-

806. Vere appetente, Absaloni, Christophoro et Magno particu-

---

[1]) Saxo uppger samma siffra för den del av den danska flottan, som nått fram till Venden.

[2]) I skildringen av förberedelserna till detta vendertåg och händelserna under detsamma avvika Knytlingasagan och Saxo delvis från varandra. Den senares skildring är insprängd med till Absalon och Hviderna knutna berättelser, vilka sakna motsvarighet i Knytlingasagan. Jfr. nedan sid. 228.

salon biskup til Svöldrs,

ok brendu þar allt upp til Tribuzis, svá at þat lá audt marga vetr síðan;

þá lágu þeir 20 nætr veðrfastir i ánni Svöldr í óveðri miklu, ok fengu síðan byr, ok fóru heim.

Kap. 122. Eptir þetta stóð kyrt 3 vetr, aðr Ræingar rufu enn sætt, þá sem fyrr var gjör. þá bauð Valdimarr konúngr enn út leiðángri, ok fór til Ræinga, ok kom þar at hvítasunnudegi ok vann borgina Arkún, er fyrr var nefnd. Þá kom til Valdimars konúngs Tetizlafr, er var konúngr þeirra, ok Jarmar bróðir hans, ok allir hinir beztu menn af Ræingum, ok gáfú þá landit ok sjálfa sik í vald Valdimars konúngs, ok báðu hann gjöra af slíkt, er hann vildi. Þá bauð konúngr þeim at taka við kristni, þvíat þar var jafnan heiðit, siðan þeir köstuðu aptr kristni, þá er Eiríkr konúngr eymuni lèt skíra þá, þá er hann vann borgina Arkún, sem fyrr var sagt, þeir sögðust nú gjöra vilja, sem konúngr beiddi ok Absalon biskup. Þá kvaddi konúngr till Sóna Ebbason ok menn með honom, at gánga í borgina Arkún, ok

laris adversum Sclavos expeditionis ductus committitur ... Quibus Tribusanam adortis provinciam, ... Tanta autem vicorum exustio fuit, ut iidem adhuc usque cultu vacui ... præsentibus testentur indiciis .. 807. Scanienses, tunc prosperantibus ventis, discessionis licentiam adepti, mox, iisdem contrariis, navigatione prohibiti, tandem, toti classi favente cœlo, Sialandenses ac Fionios repetendæ patriæ comites habuerunt.

821. Interea dum hæc geruntur, Rugianorum ex regis longius agentis occupatione fidentium defectio incidit ... Rex varias Rugiæ partes adortus ... urbem Arkon obsidione tentavit... 839. Illic Granza ... quisnam classi præesset, rogabat. Quam postquam ab Absalone ductari cognovit, ... regem Tetiszlavum cum Jarimaro fratre et universis Rugianæ nobilitatis proceribus advenisse perdocuit. Quos Absalon, interposita fide, nave exceptos, ac per omnia Arkonensium exemplo deditionem pactos (ɔ: 834. ut, ... omniaque veræ religionis momenta Danico ritu celebranda susciperent) [1].

837. Postero die Esbernus ac Suno, jubente rege, simulacrum eversuri ... famulos succidendi

[1] Tetislavs och Jarimars underkastelse berättas av Saxo först efter skildringen av Svantevits nedhuggande och kristnandet av Arkonas innevånare.

til hofs þess, er þar var, ok bað hann höggva niðr goðit, er Svantaviz hèt, ok draga þat út af borginni, en ræna hofit öllu, því er fèmætt var; en þeir er fyrir vâru í borginni þorðu ekki at draga hann út, ok hræddust þeir mjök reiði hans. þá gekk til Sveinn biskup ok Sóni Ebbason, ok hjuggu niðr goðit; síðan lögðu þeir reip um háls honum, ok neyddu Ræenga sjálfa at draga hann út;

en er hann kom út, undruðust allir heiðingjar, er hann mátti þá ekki hjálpa sjálfum sèr, ok trúðu minnr á hann enn fyrr.

þá gengu menn til, ok klufu hann í sundr, ok brendu hann undir kötlum sínum; sáu þá Ræingar at þeir voru sviknir, ok trúðu ekki á hann siðan. En Absalon biskup ok allir lærðir menn kristnuðu fólkit, ok skirðu 1300 einn dag, ok fóru svâ þaðan, at þeir játuðu konúngi hlyðni ok svâ biskupi.

officium arripere jussos attentius monere cœperunt . . .

838. Igitur oppidani simulacro urbe egerendo funes injicere jussi, cum id pristinæ religionis metu per se ipsos exequi non auderent, captivis exterisque quæstum in urbe petentibus, ut illud ejicerent, imperabant, ignobilium hominum capita divinæ iræ potissimum objectanda ducentes. Quippe domestici numinis majestatem, quam tanto cultu prosequi consveverant, graves e vestigio pœnas a suis violatoribus exacturam putabant. Tum vero variæ incolarum voces exaudiebantur, aliis dei sui injurias lamento, aliis risu prosequentibus. Nec dubium, quin ingens prudentiori oppidanorum parti rubor incesserit simplicitatem suam tot annis tam stolido cultu delusam cernenti . . . Sed et scribæ principum in urbem mittuntur, qui sacerdotali ministerio rudem religionis populum Christianis sacris assuefacerent, ejusque sacrilegis sensibus sanctitatis disciplinam ingenerarent. Vespera appetente omnes, qui culinis præerant, simulacrum attentatum securibus in exigua frustra aptosque foculo stipites redegerunt. Crediderim, tunc Rugianos pristinæ piguisse culturæ, cum patrium avitumque numen, quod maxima religione celebrare solebant, igni deformiter applicatum concoquendis hostium alimentis famulari conspicerent.

En um morguninn eptir fóru þeir konúngr til þess staðar, er Karenz heitir, ok lèt hann þar höggva niðr 3 skurðgoð, er svá hètu: Rinvit, Turupið, ok Puruvit;

en skurðgoð þessi gjörðu svá mikil undr, at þegar ef nokkr maðr átti samlag við konu innan borgar, þá loddu þau saman sem hundar, ok eigi losnuðu þau, fyrr enn þau komu út af borginni.

En þann dag, er þessi skurðgoð voru brend, þá kristnuðu þeir 900, ok vígðu 11 kirkjugarða.

þar tóku þeir mikit fè af goðunum, gull ok silfr, silki ok þell ok guðvef, hjálma ok sverð, brynjur ok allskonar vopn.

Kap. 124. Ok er Absalon biskup sigldi norðr til Eyrarsunds, lá hann í Hyljumynni með 6 skipum; þat var 7 nóttum fyrir allra heilagra messu; þeir biskup láu 3 skipum við mynnit, en önnur 3 voru uppi fjörut;

839. (Absalon) una cum Svenone Arusiensi Karentiam pergit ... 842. Iamque famuli, maxima cum totius urbis exanimatione, tibiis ejus (Rugiævithi) secures applicare cœperunt ... Nec ejus excidio contentæ satellitum manus, ad Porevithum simulacrum ... avidius porriguntur ... 843. Quo succiso, Porenutii templum appetitur ... 844. Nec mirum, si illorum numinum potentiam formidabant, a quibus stupra sua sæpenumero punita meminerant. Siquidem mares in ea urbe cum fœminis in concubitum adscitis canum exemplo cohærere solebant, nec ab ipsis morando divelli poterant; interdum utrique perticis e diverso appensi inusitato nexu ridiculum populo spectaculum præbuere ... Absalon, tribus cœmeteriis in agro Karentino dedicatis ... Sequenti luce scribæ, et qui privata principum sacra tractabant, sacerdotiorum ornamentis donati, regenerandæ per aquam provinciæ ministerium præbuerunt ... 845. Vespere portu solventes se ad proximam continenti insulam appulerunt. Illic regi septem æqualis magnitudinis arcæ, consecrata deorum numini pecunia refertæ, a Rugianis allatæ sunt.

813. Erant autem sex navigia Absalonem comitantia, e quibus tria, quo commodius ignis alimenta contraherent, in superiores maris anfractus concesserant, quæ postmodum æstus, subito regressu destituta, cœno paludis affixerat, Absalone toti-

	dem residuis exteriora sinus ostia complectente.
en í óttu, meðan biskup las óttusaung,	Qui cum matutino tempore una cum scriba suo religiosum psallendi ritum perageret, tumultuatione eminus audita, quidnam hoc esset, concentorem dispicere jubet.
þá komu þar at þeim 9 Vindaskip, ok öll ærið stór, ok rèðu þegar til bardaga við þá,	Quo novem longas naves a se prospici referente, piratas esse non dubitans, stertentes adhuc remiges alta voce compellat. Quibus summo cum stupore exilientibus, nec veste, sed armis corpora protegentibus, ocissime hostes petendum hortatur; quorum jam tanta vicinitas sentiebatur, ut ab eis crebris silicibus contunderentur. Quin etiam anchoræ vinculis rumpendæ moræ gratia discissis, remigium exerit. At Sclavi, facile nostris metu injicere rati, ac veluti ipsorum animos horridis vocibus hebetaturi, ingenti clamore edito, obstrepere cœperunt.
ok er þeir höfðu litla hríð, barizt, lögdu Vindr á flótta, tóku Danir af þeim eitt skip, en 8 komust undan.	Quod postquam frustra se conatos animadvertere, diffugiunt, eorumque ratis una cum universis remigibus intercepta.
Kap. 124. Þetta haust bauð Valdimarr konúngr út leiðángri, ok fór til Jómsborgar ok til Steinborgar, . . . Konúngr fór í eitt sund lítit, ok ætlaði þar út at komast, þá sögðu Danir, at þeir þóttust komnir í einn sekk, ok sögðu at þetta var enn forsjá Absalons biskups ok ráðagjörð,	857. Deinde ad fluvium Julino Caminoque junctum, uniformem principiis, ostiis bipertitum, regia classe progreditur. . . . 860. Repetita classe, anceps educendæ ejus consilium fuit. . . . 861. Quæ res adeo Jutensium animos metu confecit, ut Absalonem veluti concione circumdatum palam conviciis aggredi deforme non ducerent, ejus ductui imputantes, quod propriæ festinationis impulsu commiserant. Quin etiam muliebriter et quasi per lamentum

queri cœperunt, olim regum consilia ad illustrium virorum arbitrium pependisse, nunc in stolidissimi cujusque monitis sententiaque consistere. Enimvero Danis eo loci perventum esse, unde reditus spes præsumenda non sit.

ok kölludu hann hafa komit sèr í einn sekk ok í þann stað, er engi þeirra mundi braut komast . . .

Þvíat vèr skyldim hafa karlmanns hjarta enn eigi konu.

862. Meminerimus, nos viros exercitatos, non imbelles feminas esse [1]).

Kap. 128. Þá sendi Búrizláfr af Vindlandi sinn mann, er Príða hèt, til keisarans, ok sagði honum kveðju sína, ok sagði, at hann mundi þat skjótt gjöra, at Knútr konúngr af Danmörk yrði maðr keisarans, eigi siðar en fyrr jafn leingð. Keisarinn þakkaði honum orð sín, ok kysti sendimann, ok gaf honum hest goðan ok brynju, skjöld ok hjálm, ok öll vönduð hervápn; hann gaf honum skinn góð, ok klæddi hann vel; lèt hann síðan heim fara, ok bað hann segja hertuga Búriszláf, sínum enum kærasta manni, at hann hèldi þat vel, sem hann hafði heitit keisaranum. Eptir þetta bauð Búrizláfr út her miklum, ok vildi fara til Ræinga, ok vinna þat ríki undir sik. En er Rængar spyrja þetta, þá sendi Jarizmarr menn til Absalons erkibiskups, at segja honum, at Austrvindr voru úti með her miklum, ok biðu Vestr-

969. Inter hæc Bogiszlavus, hortante Cæsare, non solum patriis ac domesticis viribus instructus, sed etiam a finitimis late præsidia mutuatus, adversum Rugiam quingentarum navium classem ingenti belli apparatu refertam contraxerat. Quibus copiis nihil hostilium virium obstaturum ratus, Bugiszlavum quendam legati nomine Cæsarem petere jubet, qui tantum a se exercitum adversum Daniam contractum nuntiaret, ut dubitare non possit, quin Canutus, resistendi fiducia defectus, quam citissime Romano se foret imperio traditurus. Delectatus promisso Cæsar, laudato Bogiszlavo, legatum imperatoriis donis prosequitur.

Jarimarus tam subiti inopinatique belli fama perculsus, Absaloni in Sialandia se continenti magnitudinem periculi Rugianæ

[1]) Orden tilläggas i Kn. Absalon, hos Saxo Skorre Vagnsen, som här uppträder till Absalons försvar. — Saxos skildring av detta vendertåg är starkt insprängd med till Absalon och Hviderna knutna berättelser; på grund av dess vidlyftighet kan dess släktskap med Kn. här icke i sin helhet åskådliggöras genom paralellställen.

vinda, ok ætluðu at herja á þá; bað hann erkibiskup hjálpa þeim, ef hann vildi halda landinu. Erkibiskup bað þá verða við hraustliga, ok sagðist koma mundu at veita þeim. Eptir þetta bauð erkibiskup út liði, ok sigldi til Vindlands í mót Búrizláfi. Búrizleifr hafði 500 skipa, ok beið þa enn Vestrvinda [1]. En er erkibiskup kom til móts við Búrizleif, tókst þar harðr bardagi, ok lauk svâ, at Burizleifr flýði undan með 50 skipa, en þeir erkibiskup tóku öll önnur, ... þessi bardagi var um vârit um Piskis.

genti imminentis propinquitatemque denuntiat. Qui protinus festinatione, quanta sociorum expugnationem præcurri oportebat, accinctus, missis per Sialandiam epistolis, omnem ætatem armis habilem in classem confluere jussit ... 970. Pentecostalis festi pervigilium erat ... Eadem die ... Hythim insulam adnavigari curatur ... 977. Igitur ex quingentarum navium numero quinque ac triginta delapsis, decem et octo confractis, cæteræ in Danorum potestatem ditionemque cessere.

Kap. 129. En Búrizleifr komst nauðuliga undan; hann kastaði sèr af hestsbaki yfir einn garð, ok komst svâ í borgina.

985. Bogiszlavus, caballo delapsus, pavido recursu intra vallum confugeret.

989. Bogiszlavi quoque animus, constantiæ pignoribus refectus, accepti beneficii memoriam ad ultimum usque vitæ tempus inviolabili fide exhibuit; adeo ut, cum supremo morbo correptus in lectulo laberetur, adhibitos amicos jurejurando obstringeret, eos conjugem suam ac liberos ad regem perducturos, eumque dividendi inter pupillos regni auctorem habituros, et quod is statuisset, perinde ac testamento cautum custodituros, nihil se de Danorum fide hæsitare testatus, quorum egregia toties experimenta susceperit. Succurrebat enim illustri viro, quantos fructus Rugianis constantis erga Danos amicitiæ custodia peperisset.

Kap. 130. En annat vâr eptir um föstu tók Búrizláfr sótt, þa sendi hann orð ráðgjöfum sínum, ok átti tal við þá, ok sagði, ef hann risi upp úr þeirri sótt, at hann vildi finna Knút konúng, en ef þess yrði eigi auðit, þá bað hann konúnginn skipa landinu, eptir því sem hann vildi; hann bað ok konúnginn fyrir guðs sakir veita börnum sínum vináttu, ok skipta öllu þeira í millum, eptir því sem hann vill, þvíat hann sá at Jarizmarr bróðir hans hafði þess atnotit, at hann var jafnan trúr Knúti konúngi.

[1]) Saxo omnämner även i sin vidlyftiga framställning av detta Absalons berömda krigståg, att Bogislav väntade hjälp av vestvenderna.

Det framgår av dessa paralellställen, att Knytlingasagan och Saxo framställa betydande delar av nära ett halft århundrades danska historia, händelse efter händelse, med fullständig eller i det närmaste fullständig likhet, med ständigt återvändande överensstämmelser mellan de isländska och latinska uttrycken och med ständigt fasthållande av samma, ofta nog betydelselösa detaljer. En överensstämmelse av denna karaktär kan icke vara av annat än litterär natur. Att den skulle kunna förklaras genom att samma muntliga tradition återgivits av båda källorna är ett ohållbart antagande. Liksom för alla andra människor gäller det också för isländare, trots »de mörka vinterdagarna och långa kvällarna i deras land», att vad som endast bevarats i muntlig tradition befinner sig i ständig och stark förändring, och att tvenne författare aldrig, bortsett från formler och enkla annalnotiser, använda samma språkliga uttryck vid skildringen av samma händelse. Det är en rent absurd tanke, att Saxo omkring år 1200 och en isländare ett halft århundrade senare skulle utan något litterärt förbinbindelseled kunnat sitta och berätta nära ett halft århundrades danska historia med fasthållande av samma huvudhändelser och samma händelseföljd och med användande av samma språkliga uttryck.

Den litterära förbindelsen mellan Knytlingasagan och Saxo är höjd över alla tvivel. Källproblemet Knytlingasagan—Saxo låter emellertid icke reducera sig till en enkel kronologisk fråga, vilken kan besvaras med utgångspunkt från de båda källornas nedskrivningstid. Knytlingasagans egenskap av kompilationsarbete lämnar likaväl möjlighet för att Saxo är den primära källan som för att Knytlingasagan och Saxo begagnat en gemensam källa; endast en källanalys kan här leda till ett resultat.

Det är vid en dylik i första hand möjligt nå till ett avgörande bevis för de båda källornas förhållande genom en undersökning av berättelserna om det vendertåg, som Knytlingasagan förlägger till Valdemar I:s andra regeringsår.

Knytlingasagan inleder sin berättelse om detta vender-

tåg med omnämnandet, att konung Inge i Norge om våren sände Valdemar ett vackert drakskepp, vilket denne fick skadat på färden till Venden. Valdemar seglade upp i Gudakerå, fortsätter Knytlingasagan, och hade vid staden Wurle en strid med venderhövdingen Niclot; denne flydde och föll sedan, men danskarna togo hans huvud och satte det på en påle vid staden [1]). Sagan övergår i det följande till att skildra en Absalons beskickning till hertig Henrik. När Valdemar dragit till sina skepp, heter det, sporde han om någon av hövdingarna hade mod att rida till Braunschweig och framföra ett ärende från honom till hertig Henrik, men alla voro ohågade därtill, då man måste fara genom Venden och rakt i armarna på fienden. Absalon erbjöd sig emellertid till färden och drog i väg med 60 man och Fridleif, Niclots son, som vägvisare. De redo förbi staden, där Niclots huvud var satt på påle; när Fridleif såg det, fällde han tårar och sade, att det kunde man vänta skulle ske hans fader, då han icke hade velat tjäna den sanne guden. Vid framkomsten mottog hertig Henrik dem väl; de stannade någon tid hos honom och utförde sitt ärende; när de foro bort igen, erbjöd hertigen dem folk till följeslagare, men Absalon sade sig icke behöva dem. Tidigt om morgonen redo de från Braunschweig; när de redo över en slätt, misstänkte de, att venderna i bygden samlat sig. Fridleif sade, »att hans fader blivit dräpt där, och om I danskar bliven tagna till fånga, kommen I att gå samma väg, som I läten honom gå, och är det därför bäst för var och en att sälja sig så dyrt som möjligt». Absalon tackade honom för hans manliga ord. De redo därefter sjungande genom bygden och läto icke märka någon fruktan, och när innevånarna sågo dem, trodde de, att det var hertigens folk, som red med sådan munterhet. I gott behåll kom Absalon med sina män till skeppen; Valdemar satt då och läste psaltaren och blev glad över deras hemkomst [2]).

Förutom Knytlingasagan berättar även Helmold om dan-

[1]) Sagan har de korrupta namnformerna: Urk och Mjuklatr.

[2]) Kn., kap. 119.

skarnas och vendernas förhållande till varandra vid denna tid samt om venderhövdingen Niclots död. Venderna härjade enligt honom utan avbrott på Danmark; när därför hertig Henrik, innan han på kejsarens bud begav sig till belägringen av Milano 1159, kallat Valdemar till en sammankomst och slutit vänskap med honom, lovade Valdemar hertigen mer än tusen mark mot att han skaffade honom fred för venderna. Hertigen befallde venderna att hålla fred med danskarna, berättar Helmold, men venderna kränkte freden, och efter klagomål från Valdemar över den skada venderna tillfogat honom kom det efter hertig Henriks återkomst från Milano till krig mellan honom och venderhövdingen Niclot. Kriget fördes i trakten av den senares stad Wurle och såsom en av huvudhändelserna i detsamma skildrar Helmold Niclots död. Från Wurle, berättar han, drogo venderna dagligen ut på rekognosceringar och nedhöggo från bakhåll oförsiktiga tyskar. På ett strövtåg, som Niclots söner företogo mot tyskarna, dödade de några män, som dragit ut för att proviantera, men tyskarna satte efter venderna, och togo många av dem tillfånga. Niclot själv drog därefter ut och lade sig i bakhåll i närheten av tyskarnas här; svenner, som lämnat lägret för att samla foder kommo nära försåtet. Bland dem befunno sig emellertid också sextio krigare, alla med harnesk under tröjan, och då Niclot, som icke märkte detta, sprängde in bland dem för att genomborra en av dem, träffade hans lans harnesket, slant och bröts. När han därefter ville återvända till de sina, blev han omringad och dödad. Hans huvud igenkändes och bars därefter omkring i lägret [1]).

Knytlingasagan och Helmold stå i rak strid med varandra och äga ingen som helst beröringspunkt i dessa skildringar av danskarna och venderna och av venderhövdingen Niclots död. Vänder man sig från dem till Saxo framträder ett säreget förhållande.

Saxo börjar liksom Helmold sin framställning med att omtala överenskommelsen mellan hertig Henrik och Valde-

[1]) Helmold, I, 87, 88.

mar. Han ser den genom den danske patriotens glasögon. Fastän Valdemar, säger han, hittills med framgång och lycka angripit venderna, märkte han dock, att erövringen av deras land var ett verk, som översteg hans egna krafter och sökte därför genom löfte om hög lön förmå Sachsens hertig att förena sina vapen med hans. Lockad av den stora förtjänsten och av utsikten att bemäktiga sig grannlandet lovade även denne, uppgiver Saxo, att taga del i kriget. Omedelbart efter denna likhet med traditionen hos Helmold följer i Saxos framställning en överensstämmelse med Knytlingasagan.

Knytlingasagan, kap. 119:	Saxo, 757:
En um vârit sendi Íngi konúngr af Noregi Valdimar konúngi dreka einn friðan.	Sed superius Waldemarum rex Noricus per summum amicitiæ cultum navigio draconem simulante donaverat. Quod Absalon, mira arte effigiatum, ... dirigere jussus.

Saxo omtalar ytterligare i likhet med Knytlingasagan, att draken tog skada under överfarten till Venden, men därmed slutar tills vidare överensstämmelsen med Knytlingasagan; i stället vidtager överensstämmelse med Helmold i Saxos skildring av Niclots död. Den danska hären, säger Saxo, seglade till Poel och började därefter kriget tillsammans med tyskarna. En gång då tyskarnas svenner, fortsätter han, voro ute på fouragering vågade de sig för långt fram, så att de föllo i ett bakhåll och blevo nedhuggna av venderna. Men ryttarna togo sig för att hämnas detta nederlag genom en djärv list; de dolde sina vapen och drogo smutsiga tröjor över harnesken (Saxo: loricisque .... veste tectis; Helmold: induti loricis sub veste) samt började hösta liksom om de voro ute för att samla foder (Saxo: pabulantium more fruges metere agressi; Helmold: exierunt ... ad conquirendum pabulum). När så venderna under Niclots befäl sprängde fram från ett bakhåll för att göra av med dem, svingade de sig hastigt i sadeln, bytte liarna mot svärden och höggo ned venderna. Niclots avhuggna huvud

stucko de på ett spjut och buro omkring i lägret (Saxo: Caput Nucleti .. in castra perlatum gratum utriusque exercitus oculis spectaculum præbuit; Helmold: Caput ejus ... in castra perlatum est non sine admiracione multorum). Denna Saxos avvikelse från Knytlingasagan och överensstämmelse med Helmold följes av nya överensstämmelser med Knytlingasagan. När Niclots son, Prislav, säger Saxo, hörde berättas om sin faders död, utbrast han, att det var rätt och billigt, att en gudsföraktare fick ett sådant slut. Prislavs ord hos Saxo äro nära identiska med Fridleifs i Knytlingasagan, men äro i enlighet med de olika berättelserna om Niclots död placerade på olika ställen och åtföljas därjämte hos Saxo av en utläggning av den gudsfruktan, som skall framlysa av dem (Saxo: dei contemptorem tali exemplo interire par esse dicebat; Knytlingasagan: sagði at honum væri þess vån at svå tækist, er hann vildi eigi sönnum guði þjóna). Överensstämmelsen med Knytlingasagan slutar icke härmed. Hos Saxo möter även en skildring av Absalons färd till hertig Henrik, vilken, med bortseende från den olikhet, som är betingad av sagans obekantskap med hertig Henriks och tyskarnas deltagande i detta vendertåg, på det närmaste överensstämmer med Knytlingasagans. Ingen ville åtaga sig att utföra Valdemars ärende till Henrik, berättar Saxo, den enes häst var halt, den andres var icke riktigt skodd, och alla hade någon knipslug undskyllan för sin rädsla. Absalon däremot, som efter sin vana tillbragt sin ledighet med att hugga ved, svarade genast ja och drog åstad med Prislav som vägvisare. När han utfört sitt uppdrag, tillbjöd Henrik honom såväl nattkvarter som följeslagare till hemfärden, men han avslog bådadera. Prislav misstänkte emellertid, att venderna skulle anfalla dem; han uppmanade därför danskarna att kämpa tappert och välja döden framför fångenskapen, »ty bliven I tillfångatagna, väntar eder en kvalfull död till straff för min faders dråp». Hans ord vunno jublande bifall hos alla, och han rådde dem ytterligare att färdas fram med larm och buller och under sjungande av visor. Hans råd blev följt och utan att någon angrep dem, kommo de till skeppen; Valde-

mar satt där och lugnade sin oro för dem med att läsa i den heliga skrift[1]).

Den här verkställda jämförelsen mellan de olika källorna visar, att Knytlingasagan och Helmold icke äga någon enda överensstämmelse, men att i Saxos framställning återfinnas båda de skiljaktiga traditioner dessa källor meddela om Valdemars och hertig Henriks krig med venderna. Knytlingasagans danska och Helmolds tyska vendertåg ha hos Saxo blivit ett danskt-tyskt; deras olika uppgifter äro sammanvävda och sammanjämkade och därjämte möter ett delvis nära ordagrant återgivande av detaljer från båda de olikartade och av varandra helt oberoende källkretsarna. Knytlingasagan, kompilationsverket från sista hälften av 1200:talet, kan under dessa förhållanden icke vila på Saxo. Det har i stället existerat en nu förlorad historisk skrift, en för Knytlingasagan och Saxo gemensam urkälla. Saxo har i det behandlade vendertåget bearbetat denna under inflytande av en för eftervärlden från Helmold känd källkrets.

Gäller det i denna punkt vunna resultatet — att det existerat en för Knytlingasagan och Saxo gemensam urkälla — hela den del, i vilken de båda källorna äro besläktade med varandra?

Såsom redan tidigare framhållits, är Saxos verk så gott som genomgående det vidlyftigare av de båda källorna och företer framför allt i de senare delarna väsentliga avvikelser från Knytlingasagan. En genomgång av detsamma visar, att överskottet över Knytlingasagan likaväl som avvikelserna från densamma till stora delar härrör från inflytandet av bestämda, för Knytlingasagan främmande källkretsar.

En av dessa är den redan nämnda med Helmold närbesläktade källkretsen. Inflytandet från densamma möter utom i framställningen av det behandlade vendertåget i vad Saxo berättar om greve Adolfs av Holstein nederlag och död samt om staden Demmins förstöring under vendertåget 1164. Närmast stå Helmold och Saxo varandra i berättelsen om den senare händelsen.

[1]) Saxo, 757, 758.

Helmold II, 5:

.... Venit dux (Henricus) cum exercitu universo Dimin et repperit castrum exustum, et collocavit illic partem exercitus, ut deponerent vallum et adequarent solo.

Saxo, 797:

Henricus .... ad obsidionem Deminæ urbis .... contendit. Quam postquam ultro ab incolis obustam comperit, ut universa ipsius monimenta subrueret, reliquias mœnium solo exæquari præcepit.

Knytlingasagan har i detta sammanhang den avvikande uppgiften, att hertig Henrik intog Demmin och där nedgjorde otaliga vender. Den fortsätter därefter med en berättelse om Valdemars intagande av Volgast. Berättelsen, helt obekant för Helmold, står att läsa hos Saxo strax efter hans med Helmold överensstämmande uppgift om Demmins förstöring.

Knytlingasagan, kap. 120:

Valdimarr konúngr fór í annan stað með her sinn til Valagust, ok settist þar um borgina, en Vindr báðu þá konúnginn sætta, ok gáfust á hans vald, ok settu honum gisla, ok um nóttina eptir flýðu þeir af borginni, svá at konúngr varð eigi var við. En er Valdimarr konúngr vissi þat, þá skipaði hann borgina sínum mönnum.

Saxo, 797:

Walagostini quoque ... clandestino trajectu fluminis cum uxoribus ac liberis municipium deserunt, penates duntaxat rebus vacuos hostili sævitiæ relicturi. Quorum urbem rex nullo negotio interceptam militibus ac stipendiis instruit.

Liksom tidigare utgör sålunda även här Saxos framställning ett konglomerat av Helmoldstraditionen och Knytlingasagans tradition [1]).

En annan för Knytlingasagan okänd källkrets bildar det brevmaterial Saxo begagnat. Två av de delar i hans verk, där detta kommit till användning — berättelserna om upp-

[1]) Helmolds och Saxos framställningar av borgarkrigen visa även någon likhet. Helmold I, 67, 70, 73, 85. Saxo, 679, 684, 688, 693, 709, 713, 716. Det är dock här icke gärna möjligt, att Saxos framställning vilar på excerpter ur Helmold, vilket i de ovan i texten anförda ställena möjligen kan vara fallet.

rättandet av primatet i Lund och om den påvliga schismen — sakna helt motsvarighet i Knytlingasagan, och en tredje — den med Knytlingasagan mestadels ordagrant överensstämmande berättelsen om konung Svens förhållande till kejsar Fredrik Barbarossa — visar, som det synes under inflytande av brevmaterial, i en punkt en väsentlig olikhet med Knytlingasagan [1]).

Förutom dessa båda till skriftliga förlag återgående källkretsar kan hos Saxo även utskiljas för Knytlingasagan främmande sådana, vilka tvivelsutan stamma från muntlig tradition. De ständigt återvändande, vidlyftiga slagskildringarna med berättelser om enskilda mäns tapperhet och hjältedåd

---

[1]) Se paralellställena ovan sid. 190. — Olikheten möter i själva ingressen till de båda källornas framställning av Svens förhållande till kejsar Fredrik. Knytlingasagan meddelar, att Knut efter nederlaget i Frisland flydde till hertig Henrik av Braunschweig och omtalar därefter, utan sammanhang härmed, att »kejsar Fredrik vid denna tid sände bud och inbjöd Sven med vänskap till sig», samt att han vid mötet med Sven tvang denne att bliva sin handgångne man; Knut och hertig Henrik komma enligt sagan först därefter till kejsaren, och denne och hertigen åstadkomma en förlikning mellan Knut och Sven. Saxo åter låter Knut redan omedelbart efter nederlaget i Frisland vända sig till kejsar Fredrik med bön om hjälp under löfte att taga Danmark som kejserligt län. Han finner häri orsaken till kejsarens inbjudan till Sven; den uppgives liksom i Knytlingasagan ha skett med låtsad vänskap, men Saxo lämnar därjämte ett längre referat av innehållet i densamma. Såväl detta referat som Saxos uppgift om Knut äro tvivelsutan beroende på av honom begagnade brev. Ett bevarat dylikt visar, att Knut sökt hjälp hos kejsar Konrad under dennes sista regeringsår (Bibliotheca rerum Germanicarum ed. Jaffé I, 467); Sven har enligt ett annat brev från samma år anropat kejsar Konrads hjälp och mellan detta brev och Saxos referat av kejsar Fredriks inbjudan framträder i gången en överensstämmelse, som väl knappast kan förklaras på annat sätt än att till grund för det senare ligger ett skriftligt underlag. Möjligen är detta att söka i en kejserlig svarsskrivelse på Svens brev.

Knytlingasagan, kap. 109:	Svens brev (Bibliotheca rerum Germanicarum I, 467).	Saxo, 692:
Í þenna tíma sendi Friđrekr keisari Sveini konúngi orđ, ok bauđ honum til sin međ vin-	Serenitatis autem vestrae experta dulcedo accipiat, quoniam in vestra maiestate manuten-	Imperator . . . Svenonem, veteris amicitiæ et commilitii monitum, promisso honoris incre-

äro att räkna hit; den prägel de äga gör det troligt, att deras ursprung är att söka i anekdoter och berättelser, som varit i omlopp i konungarnas eller Absalons hird. En annan krets bildar den talrika mängd traditioner av lokal natur, i första rummet berörande Själland och Roskilde, som Saxo meddelar. Främst och skarpast avgränsad bland de för Knytlingasagan främmande traditionskretsarna står emellertid den krets, som hos Saxo knyter sig till Absalon och Hviderna.

Absalon själv är i Knytlingasagans framställning en av huvudpersonerna i Danmarks historia efter slaget på Gradeheden; han är Valdemars närmaste man och om hans betydelse efter dennes död säger sagan: »i alla danskarnas strider med venderna efter konung Valdemar Knutsons död var Absalon ledaren och konung Knuts rådgivare, och danskarna hade icke vunnit en sådan seger om han icke varit, ty han var nära på den störste krigare och hjälte, som funnits i Norden» [1]). Knytlingasagans framställning av Absalon

áttu. En er Sveinn konúngr kom til keisarans, þá rauf keisarinn trú sína við Svein konúng.

tionis nostrae anchoram a primevae iuventutis flore fiximus et immutabiliter esse fixam post Deum semper exoptamus, eique vita comite decenter usque desideramus. Convenit igitur paternitati vestrae, filii honori providere et, si qui ad nostri destructionem emerserint, eorum temeritatem compescere. Curiae autem decorem et desiderabilem celsitudinis vestrae vultum videre cupientes, intime precamur, quatenus et locum adeundi commodum et tempus apparatus idoneum designetis.

mento, ad colloquendum sibi simulatione caritatis invitat, eximiam sibi visendi ejus cupidinem incessisse significans.

1) Kn., kap. 130.

och hans gärning är emellertid kort och objektivt hållen och går icke ut över rikshistorien i egentligaste mening. I densamma saknas den mängd av till Absalon knutna berättelser, anekdoter och yttranden, den ingående detaljkännedom och den rent personliga färg, vilka i så hög grad sätta sin prägel på Saxos framställning, att denna helt igenom kunnat uppfattas som Absalons egna memoirer. Långt mindre är sagans kännedom om Hvidesläktens övriga medlemmar; den nämner namnen på åtskilliga av dem, men lämnar utom namnen endast korta notiser. Mest känner den om Esbern Snare, men dess uppgifter äro även om honom ytterligt få. Den omnämner, att han efter blodgillet i Roskilde erbjöd Valdemar och Absalon sin hjälp och förskaffade dem skepp till flykt, att han innan slaget på Gradeheden företog en rekognoscering och till Valdemar inberättade var Sven befann sig; vidare angiver den Esbern såsom deltagare i trenne krigståg, men den enda uppgift den härvid lämnar om honom utöver namnet är, att hertig Bogislav på det sista av dessa krigståg använde honom såsom mellanhand vid en underhandling med Valdemar och Absalon [1].

Knytlingasagans magra och enstaka notiser om Hviderna tillhöra likaväl som dess berättelser om Absalon ett stoff av rent rikshistorisk natur. Helt annorlunda hos Saxo. Berättelserna om Hviderna, liksom de om Absalon, välla i en oavbruten ström fram genom hans verk; omständligt och in i obetydliga detaljer skildra de Hvidernas bedrifter, deras visdom i rådslag och tapperhet i krig. Släktens medlemmar skjutas, understundom måttlöst förhärligade, fram på främsta planet av dansk historia; Absalon tränger Valdemar i skuggan, han och Hvidesläkten mången gång själva det danska riket. Det är, såsom allmänt erkänts, släktens egen tradition, icke en rikshistorisk, Saxo giver.

En berättelse sådan som den för de båda källorna gemensamma om Esberns rekognoscering innan slaget på Gradeheden lämnar en illustration på skillnaden mellan

---

[1]) Kn., kap. 115, 116, 119, 124, 129.

Knytlingasagans och Saxos tradition om Hviderna. Knytlingasagan berättar helt kort, att Esbern red efter Svens män, då han sporde till deras färd; han nådde dem på flykten och fråntog tre män deras vapen, under det att de själva undkommo. Hos Saxo äro dimensionerna förändrade. Esbern ser enligt honom Svens här komma sig till mötes; med ridderlig tapperhet nedgör han några av förtruppen och låter sina män bortföra deras hästar. Hans uppträdande har den kraftiga verkan, att Svens folk tror fiendehären vara nära och i hast rustar sig till strid; då de upptäcka, att deras fiende är Esbern ensam, förfölja de honom, men han undkommer sina förföljare under utförande av nya, i detalj skildrade bedrifter [1]). En annan illustration lämnar berättelsen om förra delen av Valdemars första vendertåg. Knytlingasagan nämner bland deltagarna i detta ärkebiskop Eskil såsom den, vilken först rustade sig till tåget, samt av Hviderna endast Absalon och Esbern. Den danska flottan, uppgiver sagan, samlades vid Mön; den fick där en hård motvind och blev liggande kvar så länge, att proviant endast återstod för sju dagar. Absalon hyste emellertid uppfattningen, att vädret icke bort hindra danskarnas färd, och det kom på grund därav till en brytning mellan honom och Valdemar. Denne blev vred, säger sagamannen, och befallde nästa morgon att lägga från land. I Saxos berättelse om tillrustningarna för detta vendertåg äro Valdemar och Eskil skjutna undan för Hviderna. Absalon, Peder, Sune och Esbern, heter det, hade uppgjort en ny plan för venderkrigen; Valdemar endast följer deras kloka rådslag; Eskil motsätter sig åter till en början hela företaget. Icke nog härmed. Absalon och Hviderna äro även hos Saxo tilldelade en större betydelse i framställningen av anledningen till brytningen mellan Absalon och Valdemar. Den danska flottan var enligt Saxos berättelse på väg till Rygen, för att överrumpla Arkona i enlighet med Hvidernas plan. Men då Absalon, som rodde först med sju skepp för att rekognosce-

[1]) Kn., kap. 116. Saxo, 730.

ra, var kommen nästan ända fram till Rygen, vände plötsligt Valdemar och seglade in i mönbornas hamn. I detta Valdemars, som Saxo säger, »skamliga avfall från den ypperliga krigsplanen» och icke i hans och Absalons olika uppfattningar om väderleken finner Saxo anledningen till brytningen mellan honom och Hviderna. Han skildrar den utförligt och giver med starkt partitagande för Hviderna en långt skarpare form än Knytlingasagan åt det klander Absalon riktar mot Valdemar. Sammankopplad med denna vidlyftiga, från Knytlingasagan avvikande Hvidetradition möter emellertid även hos Saxo sagans berättelse om en storm, som fördröjer den danska flottan vid Mön; i fyra dagar låg den i hamnen, säger Saxo, men slutligen, då endast tre dagars proviant återstod, befallde Valdemar på Absalons maning att lägga ut. Flottans följande färd berättas av Knytlingasagan och Saxo med otvetydig överensstämmelse [1]).

Såsom exempel på Knytlingasagans och Saxos förhållande i ifrågavarande punkt kan ytterligare anföras deras framställningar av ärkebiskopsskiftet i Lund 1177. Både i Knytlingasagan och hos Saxo återfinnes traditionen om Absalons vägran att mottaga ärkebiskopsdömet, men det förhärligande av honom, som utmärker Saxos berättelse saknas helt i Knytlingasagan. Valdemar och Eskil, heter det helt kort i sagan, togo Absalon med våld, satte honom nästan halft tvungen i ärkebiskopsstolen och gåvo honom ärkebiskops namn. Saxos framställning visar, som vi senare skola finna, större överensstämmelse med den kanoniska rätten, i enlighet med vilken Absalon såsom biskop i Roskilde icke utan påvens medgivande kunde bliva ärkebiskop i Lund; Absalon segrar hos honom i sin vägran att mottaga ärkebiskopsdömet, men hans vägran, en kanonisk nödvändighet, omskapas samtidigt till en enastående berömmelse för honom. Han framställes såsom den av frestelserna, både ärans, maktens och penningens, obesegrade mannen och såsom bäraren av de kyrkliga dygder samtiden skattade högst [1]).

[1]) Kn., kap. 119. Saxo, 741. Jfr. paralellställena ovan sid. 209.

[2]) Se nedan sid. 280.

Det är emellertid icke nog med detta Saxos ständigt återvändande, starka framhävande och förhärligande av Hviderna och deras förtjänster och med de avvikelser hans berättelse under inflytande härav visar från Knytlingasagans; Saxo hänför även till Hviderna tilldragelser och handlingar, vilka Knytlingasagan hänför till andra personer. De med nära likhet refererade underhandlingar, vilka Knytlingasagan berättar, att konung Sven fört med Valdemar och Knut innan Danmarks delning år 1157, äro sålunda av Saxo i den del, i vilken källorna stå varandra verbalt närmast, förlagda till ett hemligt möte i S:t Albanskyrkan i Odense, men Knut är utesluten och i hans ställe inträder hos Saxo Absalon som den ende närvarande [1]). Utbytningarna äro lika flagranta i Saxos skildringar av vendertågen. Under Valdemars första vendertåg omtalar Knytlingasagan omedelbart efter omnämnandet av Absalons hemkomst från sin beskickning till hertig Henrik en sammanstötning med venderna, vid vilken dessa flydde, så snart de sågo den danske konungens segel. I alldeles samma sammanhang, men med olika lokalisering tillskriver Saxo i stället Absalon en stor seger över venderna och erövringen av hela deras flotta [2]). Under samma vendertåg är det därjämte enligt Knytlingasagan den danske ärkebiskopen, varmed sagan avser Eskil, men enligt Saxo Absalon, som leder några med verbalöverensstämmelse relaterade underhandlingar med venderhövdingen Dombor [3]). Samma förhållande möter i de båda källornas framställningar av den stora huvudhändelsen i vendertågen, Rygens erövring, en punkt där även släktskapen mellan de båda framställningarna är otvetydig. Knytlingasagan nämner icke Absalon vid Arkonas erövring; Rygens konung Tetislav, hans broder Jarimar och alla Rygens förnämsta män komma till Valdemar och överlämna landet och sig själva i hans våld, och om intagandet av Karenz heter det, att konungen drog dit med sitt folk och lät där nedhugga tre gudabilder. Absa-

[1]) Se paralellställena ovan sid. 198.

[2]) Kn., kap. 120. Saxo, 762.

[3]) Kn., kap. 120. Saxo, 755, 764. Se paralellställena ovan sid. 211.

lons roll i dessa händelser är i Knytlingasagan inskränkt till att rygerna, när konungen bjuder dem antaga kristendomen, utfästa sig att göra vad Valdemar och biskop Absalon befalla, samt att han och prästerna döpa folket, som sedan lovar konungen och biskopen lydnad. Knytlingasagans framställning överensstämmer i denna punkt med den älsta källans, Helmolds, uppgifter om Absalon; han och biskop Berno av Mecklenburg, heter det hos Helmold, hjälpte konungen med all omsorg att grunda kristendomen hos det dåraktiga och förstockade folket [1]). Hos Saxo är allt förändrat; Absalon har trängt Valdemar åt sidan och spelar den förnämsta rollen vid Rygens erövring. Arkonas borgare underhandla om kapitulation med honom och på hans råd blir densamma antagen; konung Tetislav, hans broder Jarimar och alla Rygens förnämsta män överlämna sig till honom, och det är han som medtagande Jarimar och biskop Sven samt trettio av sina egna huskarlar bemäktigar sig Karenz och låter nedhugga dess gudabilder. Valdemar har hos Saxo ingen som helst del i utförandet av de båda sista bedrifterna; han når icke ens fram till Karenz. Men icke blott Absalon, utan även Esbern tillägges på detta vendertåg en handling, som Knytlingasagan tillägger en annan person; det är enligt Knytlingasagan biskop Sven och Sune, men enligt Saxo de båda Hviderna, Esbern och Sune, som nedhugga Svantevits, den rygiske huvudgudens bild [2]).

Släkttraditionens inflytande ligger i öppen dag. Händelserna äro hos Saxo sedda från denna traditions synvinkel och under dess inflytande skildrade med bestämd, medvetet eller omedvetet ofta helt omdanande tendens.

Redan av vad här anförts om de för Knytlingasagan okända källkretsarna och om de avvikelser från Knytlingasagan Saxos verk under inflytande av dem visar låter sig med full säkerhet slutsatsen dragas, att Knytlingasagan och

[1]) Et affuerunt illic pontifices Absalon de Roschilde et Berno de Magnopoli. Hii adiuverunt manus regis cum omni diligentia, ut fundaretur cultus domus Dei nostri in natione prava atque perversa. Helmold II, 12.

[2]) Kn., kap. 122. Saxo, 821. Se paralellställena ovan sid. 212.

Saxo i de delar deras verk äro besläktade använt samma källa. Antagandet att Knytlingasagan använt Saxo skulle förutsätta orimligheten, att dess författare företagit ett systematiskt utskiljande av bestämda källor och traditioner och i sammanhang därmed genomgripande omarbetningar av de delar, i vilka detta skett.

Det resultat till vilket denna undersökning lett, kan ytterligare stödjas. Saxo äger alltid en starkt personligt färgad uppfattning av personer och händelser; han är alltid part i målet med tendentiöst utpräglad politisk ståndpunkt. De mest frappanta utslagen därav möta, utom i hans partitagande och beundran för Absalon och Hviderna, i hans aristokratiska åsikter, i hans starka sympatier för konungamakt och riksenhet gentemot folkmakt och landskapspartikularism, i hans ovilja mot ärkebiskop Eskil och hatfullhet mot den tyske kejsaren, hertig Henrik Lejonet och det tyska folket, vilka ständigt beskyllas för svek och falskhet, samt i det misstroende han hyser i fråga om jylländarnas trohet mot konung och fädernesland. Karaktäristiskt för Saxo är vid sidan härav hans litterära behandling av det historiska stoffet och hans stil. Hans framställning av tronstriderna mellan Sven, Knut och Valdemar är, såsom tidigare framhållits, i stort sett ett helgjutet verk med fast genomförd disposition och med de olika händelserna införsatta i ett organiskt sammanhang. I den följande Valdemar I:s och Knut VI:s historia har Saxo icke förmått att på samma sätt strängt fasthålla huvudlinjerna, utan hans verk upplöser sig i en rad, ofta nog av varandra oberoende berättelser och anekdoter. Når sålunda Saxo som historieskrivare högst i framställningen av tronstriderna, röjer sig dock i allt vad han skriver en eminent historisk konst, ofta också förkonstling, som skiljer hans verk från det mesta av vad den samtida medeltida historielitteraturen har att uppvisa. Saxo äger därjämte en rent personlig stil; bildad efter silverålderns latinitet och utmejslad med ytterlig omsorg, utmärker den sig framför allt genom ett vältaligt och välljudande ordsvall samt en överflödande användning av synonymer och antiteser.

Hade Knytlingasagan återgått till Saxos verk, skulle dess författare icke kunnat undgå att i här nämnda avseenden taga intryck av Saxo. Man söker emellertid saxoniska uppfattningar och åsikter icke blott förgäves i Knytlingasagan [1]: dess framställning står i åtskilliga punkter i avgjort motsatsförhållande till Saxos. Det gäller om Saxos berättelse, att Fredrik Barbarossa skulle använt svek och falskhet för att bringa Knut VI till länshyllning, samt att han med rika gåvor och stora löften skulle hetsat hertig Bogislav till krig mot Danmark; Fredrik Barbarossas krav på länshyllning är i Knytlingasagan framställt såsom fullt lojalt, och hertig Bogislav är i Knytlingasagan själv den initiativtagande till kriget mot Danmark [2]. Samma motsatsförhållande framträder i tvenne fall angående jylländarna; samma feghet och ordagrant samma klagomål mot Absalon, vilka Knytlingasagan under ett vendertåg tillägger danskarna i gemen, äro i Saxos framställning överflyttade på jylländarne, och under det Knytlingasagan finner anledningen till hemförlovandet av den sista leding Valdemar utbjudit mot venderna i hans dödliga sjukdom, finner Saxo den i jylländarnas upproriskhet [3]. Lika litet finner man i Knytlingasagan trots de talrika verbalöverensstämmelserna saxonisk stil och litterär egenart. Dess författare står såsom historieskrivare icke i minsta släktskap med Saxo. Ingen skillnad kan heller som hos denne iakttagas i skildringen av tiden före och tiden efter Valdemar I:s tronbestigning. Utan alla litterära anspråk berättar Knytlingasagans författare merendels knapphändigt och torrt om de fakta och händelser han känner, och hans skrift saknar varje beröringspunkt med Saxos konstnärliga författarskap. Detsamma gäller hans stil, korthuggen och saklig som den är.

[1] Knytlingasagans uppgift om Fredrik Barbarossas trolöshet mot konung Sven är oriktig (se ovan sid. 225 n. 1); den saknar emellertid helt den skärpa och tendensiösa karaktär, som utmärker Saxos utläggning av trolösheten.

[2] Saxo, 965, 966. Kn., kap. 128.

[3] Kn., kap. 124, 127. Saxo, 861, 954. Jfr. paralellställena sid. 215.

Det förlorade historieverk Knytlingasagan och Saxo använt låter sig väl icke i sin helhet men i vissa partier rekonstruera. Till detsamma kan med full visshet hänföras de icke obetydliga delar av Knytlingasagan och Saxo, i vilka fullkomlig överensstämmelse råder, och med till full visshet gränsande sannolikhet de delar, i vilka man med den kännedom man numera äger om Saxos författarskap med bestämdhet kan fastslå, att avvikelserna äro beroende av hans, ofta nog stereotypa överarbetningar [1]). Av dessa delar och av Knytlingasagan, som väl icke giver det ursprungliga verket i ren, men i långt renare form än Saxo, torde även vissa slutsatser kunna dragas om detta.

Verket synes ha ägt en sträng rikshistorisk karaktär; endast konungarnas och rikets historia behandlas och det är icke såsom med Roskildekrönikan, Saxo och så många andra medeltida verk, möjligt att av innehållet utläsa, att det bör hänföras till en bestämd ort, släkt eller ens parti. Författaren har icke varit någon historiker med blick för orsakssammanhanget eller haft någon djupare uppfattning av de personer och händelser han skildrar. Sakligt och torrt uppradar han händelse på händelse och knyter dem samman enbart genom obestämda tidskonjunktioner och tidsuttryck; endast på få ställen, såsom exempelvis i skildringen av blodgillet i Roskilde och de närmast föregående händelserna samt av Valdemars båda första vendertåg, bryter han den exakta tråkigheten med vidlyftigare berättelser och inflätade episoder. Det är en historieskrivning, som starkt erinrar om annalistiken, väl icke om den bevarade nordiska, men om den längre utvecklade annalistik, som föreligger i de karolingiska annalerna eller de senare tyska annalerna av rikshistorisk karaktär. Till sin avfattningstid faller verket, då det använts av Saxo, nära, i varje fall ganska nära samtidigt med de sista händelser det skildrar, och dess exakta annalkaraktär tyder på, att det i skildringen av tronstriderna

[1]) Det vore min avsikt att i en framtid söka åstadkomma en rekonstruktion, i den mån en dylik är möjlig, av det förlorade historieverk Knytlingasagan och Saxo använt.

och de äldre vendertågen delvis vilar på samtida anteckningar.

Konstaterandet av en för Knytlingasagan och Saxo gemensam urskrift skänker en ny, ytterligt värdefull källa till dansk och vendisk historia under nära halva 1100:talet; när urkundsmaterialet tryter, måste historieforskningen, åtminstone vad beträffar dansk historia, hädanefter i första hand bygga sin uppfattning och framställning på denna nya källa, icke som hittills skett på Saxo. Den nya källan äger ytterligare värde genom att den gör det möjligt att på ett hittills oanat sätt följa Valdemarstidens störste historieskrivare i spåren i hans framställning av den tid, som ligger hans egen närmast, med andra ord i de partier den härskande uppfattningen sätter som de historiskt dyrbaraste i hans verk. Resultatet blir icke överraskande. Saxo är densamme som i de tidigare historiska delarna av sitt verk; han är fortfarande den kammarlärde, kombinerande och kompilerande historieskrivaren. Det förlorade historieverket har liksom tidigare helgonlegenderna om Knut den helige och Knut Lavard samt Roskildekrönikan och Sven Ågesen bildat själva grundstommen för hans framställning. Det sätt, på vilket Saxo använt sig av detsamma, illustreras av de i denna undersökning tidigare meddelade paralellställena och företagna jämförelserna. De visa, huru han på sin i stort sett ofärgade källa tryckt sin personliga uppfattning och stil, vidgat och omarbetat dess synpunkter och stundom av dess korta antydningar skapat långa, i detalj utpenslade målningar. Kring den grundstomme det förlorade historieverket skänkt har Saxo gjutit nya källor, muntliga och skriftliga. För tronstridernas tid ha dessa flutit mera sparsamt och i allmänhet kunnat inordnas i den fasta ram den med Knytlingasagan gemensamma källan skänkt utan att denna behöft underkastas några större förändringar. För den följande tiden åter har den ständigt växande rikedomen av nytt material, i första hand Hvidetradition, hirdtradition och lokaltradition, sprängt ramen, och Saxo har endast genom ofta nog genomgripande omgestaltningar lyckats förena de olika källkretsarna.

Vilket historiskt värde har det nya material Saxo infogat i den skrivna källans ram? För besvarandet av denna fråga skall i de följande kapitlen undersökas tvenne partier av Saxos framställning. Absalon är en av huvudpersonerna i dem båda, och i varje fall det ena behandlar en händelse, som faller inom Saxos egen lifstid.

Brytningen mellan konung Valdemar och ärkebiskop Eskil.

I sin 14. bok berättar Saxo omedelbart efter ett kort omnämnande av den kyrkliga schism, som inträdde genom det dubbla påvevalet av Alexander III och Viktor IV i september 1159, att en brytning, som snart övergick till öppet krig, ägt rum mellan konung Valdemar och ärkebiskop Eskil [1]).

Då ryktet om den kyrkliga schismen nådde Danmark, berättar Saxo, blev Eskil orolig för att han under den häftiga kyrkostriden skulle förlora några pengar, som han anbrakt i Frankrike, och sände därför några tjänare att hämta dem. En av dessa var på hemfärden oförsiktig nog att i Stade använda och visa sitt värdfolk en guldbägare; de följde efter honom in i Holstein och plundrade honom där på hans resgods. När Eskil fick kunskap härom, bad han konungen söka skaffa honom pengarna tillbaka; han lovade honom till och med en del av dem som belöning, blott han ville hjälpa honom. Trött på hans ideliga böner, utlovade konungen slutligen sitt bistånd, men han gjorde det ogärna, då det var okänt, vem rövaren var, och det syntes svårt att få rätt på pengarna. Alltnog, han bad Eskil följa med sig till Slesvig, men här inträffade en händelse, som enligt Saxos framställning blev av avgörande betydelse för förhållandet mellan konung och ärkebiskop. »Valdemar», säger Saxo, »satt en gång bland sina vänner och hånade på skämt den prålhansen, som druckit av guldbägaren och därigenom förlorat den; men

[1]) Saxo, 767.

några av de närvarande missförstodo honom och trodde, att han i hemlighet hånade och begabbade ärkebiskopen; på grund av dessas förtal bröt denne nu sin vänskap med konungen, ja, gick så vitt i sitt vanvett, att han misstänkte honom för att själv ha tillägnat sig de förlorade pengarna och beskyllde honom för att vara medveten om röveriet».

Ytterligare en anledning till brytningen mellan Valdemar och Eskil finner Saxo i deras ställning till biskop Occo i Slesvig. »Under allt detta», skriver Saxo med hänsyftning på historien om de rövade pengarna, »hade Occo, vilken på grund av sin schismatiskhet under den förut omtalade påvestriden måst nedlägga sitt biskopsämbete, återfått sin värdighet av Octavianus (Viktor IV) och efter att ha vunnit konungens gunst satt sig i besittning av Slesvigs biskopsstol; men Eskil bannlyste i sin nitälskan för rättrogenheten denne kyrkans förbrytare och hans anhang mitt under gudstjänsten och retade härigenom i hög grad konungen» [1]).

Huvudanledningen och ursprunget till brytningen är i Saxos framställning den hållning Valdemar enligt Eskils uppfattning intog i fråga om hans bortrövade pengar; i den ordrika och omständliga berättelsen är däremot hans gynnande av den schismatiske Occo skjutet åt sidan som ett moment i andra hand. Saxo låter Eskil själv framhäva det först i andra rummet bland sina krigsorsaker, när han senare söker vinna Absalon till sin anhängare i striden mot Valdemar;

[1]) Saxos ord: Inter hæc Occo, *cui superioris scismatis contagio deponendi pontificatus causam præbuerat*, tanquam recepta ab Octaviano dignitate, conciliato regis favore, Slesvicensem sedem sacrilego occuparat regimine, ha av Velschow, Notæ uberiores, 330, och efter honom av Helveg, Den danske Kirkes Historie I, 341 tolkats att gälla en schism inom den danska kyrkan med anledning av den hamburgske ärkebiskop Adalberts seger 1133; Herman skulle härvid varit Lunds, Occo däremot Hamburgs kandidat till den lediga biskopsstolen i Slesvig. A. D. Jörgensen, De hamborgske Erkebispers Forsøg paa at generhverve Primatet over den nord. Kirke, Hist. Afh. I, 17, har häremot gjort gällande, att Saxos ord avse en schism i Lund under den tid Olof Haraldsson var konung av Skåne; denne hade då enligt Saxo avsatt Eskil och insatt en ny ärkebiskop, vilken även denne hette Eskil. Ingenting är känt om Occos hållning i båda dessa schismer.

det är enligt Saxo endast i Eskils fantasi, som det existerar ett verkligt sammanhang mellan brytningen och den kyrkliga schismen. Absalon, som hos Saxo uppträder såsom Valdemars försvarsadvokat och bevisar hans fullständiga oskuld, karaktäriserar i detta sammanhang också gynnandet av Occo såsom egentligen framkallat av den privata tvisten med Eskil om de förlorade pengarna. Valdemar är i Saxos ögon ingen anhängare av den schismatiske Viktor IV, och Absalon kan därför utan att göra sig skyldig till schismatiskhet ansluta sig till konungen och i kriget ställa sig som motståndare till sin egen ärkebiskop. »Kriget är ett illdåd, för vilket jag icke skulle ha någon undskyllan», låter Saxo den rättrogne Absalon säga.

Historien om Eskils plundrade tjänare, hos Saxo till en början en underhållande anekdot, blir när skildringen når fram till plundringens ödesdigra följder, Eskils beskyllningar mot konungen, bakgrunden för den bild av den store ärkebiskopen Saxo målar, en bild som många gånger oretouscherad gått igen i senare tiders historiska framställningar. Saxo skildrar Eskil såsom behärskad av de våldsammaste passioner. Lidelsefull och härsklysten, är han döv för den medling Absalon erbjuder och väjer icke att av en lös misstanke gripa till svärdet för att skydda sina egna och kyrkans inbillade intressen. I stark självkänsla och blint hierarkiskt övermod vill Eskil stå över konungen; »han är mera van att befalla än lyda konungar», låter Saxo honom säga. »Han var fräck nog», heter det på andra ställen, »att brännmärka en oskyldig man med den svartaste misstanke» och »liksom han haft för sed att dricka tidigare konungars blod, törstade han nu också efter Valdemars». Saxo hopar språkets starkaste ord för att fördöma hans uppträdande. »Eskils vanvett bröt fram», skriver han; »genom sina falska smädelser mot konungen lade han öppet i dagen, vilka enorma proportioner detta vanvett tagit», »conceptæ vesaniæ moles». Men samtidigt framställer Saxo Eskil som en stackare; hans våldsamhet och vrede bli feghet och ängslan, då han möter bestämt motstånd. Han söker sin räddning undan den fara, som hotar

från konungen, och vilken han själv frambesvurit, icke med svärd utan i flykt, och när freden åter slutits, söker han med lika brådstörtad iver att återvinna konungens ynnest som förut att förspilla den.

Som motbild till denna, icke utan psykologisk skärpa genomförda karaktäristik av Eskil tecknar Saxo Valdemar. Denne är utan all skuld till striden. Han är tålmodig, och »i medvetande om sitt rena samvete far han fram mot ärkeskändaren med långt större lämpor än denne förtjänar». Först när Eskil redan varit ute och sökt värva hans trognaste vän och anhängare, Absalon, till öppen kamp mot honom, träder Valdemar fram ur sin overksamhet, upptar den kastade stridshandsken och genomför med kraft kampen mot ärkebiskopen.

Redan de starka ord och den breda färgläggning Saxo använder äro ägnade att förtaga intrycket av skildringens objektivitet. Det undgår icke, att händelsen med Eskils bortrövade pengar, vilken i sina följder så djupt skall ha ingripit i Danmarks historia, är rent orimlig i det orsakssammanhang den infogats. Den lider också av inre osannolikhet. Eskil har icke kunnat begära, att konung Valdemar à tout prix skulle kunna skaffa honom hans pengar tillbaka från en okänd rövare av främmande nationalitet. All förnuftig och saklig motivering för Eskils av Saxo skildrade beskyllningar mot konungen saknas; vad som berättas om vanvett, misstydningar och förtal kan givetvis icke godtagas enbart på Saxos auktoritet.

Grunden till rövarehistorien kan icke helt klarläggas, men möjligen sammanhänger historien med tvenne händelser från en något senare tid. Av ett brev från Alexander III till ärkebiskop Henrik av Reims från åren 1164—65 är känt, att en greve Guiscardus de Roceio rövat ett bud från Eskil på pengar [1]. Man kan icke gärna antaga, att Eskil under 1160:talets första år råkat ut för missödet att se sina tjänare plundrade tvenne gånger. En dunkel kunskap om denna

[1]) Recueil des historiens des Gaules et de la France XV, 816.

händelse och om en uppseendeväckande förlust av en stor deposition i Frankrike, som träffade Eskil på 1170:talet och varom en vidlyftig brevväxling är bevarad, torde också utgöra grundstommen för Saxos berättelse [1]. Illvilligt förvanskade av ryktet och Eskils motståndare, kunna dessa båda händelser under tidens lopp ha nått den utsmyckning och insatts i det orsakssammanhang, i vilket de förekomma hos Saxo. Och även om man av dessa grunder icke är berättigad att helt och hållet utmönstra Saxos berättelse ur historien, måste dock tron på hans tillförlitlighet vara orubblig, om man kritiklöst låter den kvarstå i det orsakssammanhang han ställt den, och i denna typiska hird- och vaktstuguhistoria ser själva upprinnelsen och huvudanledningen till en brytning och ett krig mellan den danske konungen och den danske ärkebiskopen.

Brytningen mellan Valdemar och Eskil övergick till öppet krig. Om detta berättar Saxo, att Eskil sökte värva Absalon till sin bundsförvant, men misslyckades häri; slagen av skräck genom Valdemars hotelser flydde han därefter redan vid krigsutbrottet till Värends avlägsnaste trakter. Valdemar belägrade en borg tillhörig honom och lyckades genom en av Saxo utförligt skildrad, lågsinnad krigslist sätta sig i besittning av densamma. »Sedan sände Eskil bud för att anhålla om fred, och återvänd till Skåne», säger Saxo,» strävade han nu med lika brådstörtad iver att återvinna konungens ynnest som förut att förlora den; han återställde mot lag och rätt till kronan gods, som tidigare konungar i from givmildhet skänkt kyrkan; denna hans otillåtliga handling ha senare konungar hållit fast vid. Därefter begav han sig på en pilgrimsfärd till Jerusalem för att icke bliva invecklad i schismats smitta. Han höll för bättre», tillägger Saxo, »att gå i landsflykt från sitt fädernesland än från sin vänskap

---

[1] c. 1. X de deposito III, 16. Recueil des historiens des Gaules et de la France XVI, 158. Martène et Durand, Amplissima collectio VI, 253, 259, 260, 261, 262. Jfr. Reuter, H., Geschichte Alexanders des dritten III, 453, 455.

med den romerska kurian». Om pilgrimsfärden nämner Saxo ingenting och endast i förbigående omtalar han Eskils hemkomst i en skildring av ett vendertåg omkring 1171. Det sker med de korta orden: »Eskil var nyligen hemkommen från Jerusalem, och hans skägg, som fått växa fritt och ovårdat, bar vittne om hans långa pilgrimsfärd» [1]).

För en kritisk granskning av Saxos framställning, hitintills alltid ansedd såsom huvudkällan för kännedomen om dessa händelser, har man i första hand att vända sig till de båda stadfästelsebrev å förändringen av Vengs kloster till cistercienserkloster, som härröra från Alexander III och äro ställda, det ena till konung Valdemar, det andra till biskoparna Absalon i Roskilde och Tyge i Börglum och de »utvalda» biskoparna Radulf i Ribe och Sven i Århus [2]). Båda dessa brev äro odaterade, men deras innehåll och avfattning angiva dem såsom utfärdade samtidigt, och de kunna med säkerhet hänföras till något av åren 1166—1167, antagligen till det senare [3]).

I brevet till konung Valdemar manar påven denne att orubbligt stå fast i den hängivenhet för påvestolen, till vilken han gjort en god början, sedan han återvänt till den enhetliga kyrkan, och att till detsamma sorgfälligt förmana sitt rikes biskopar, prästerskap och befolkning. Han manar honom vidare att med undergivet sinne och under yttre hedersbetygelser återkalla till sin kyrka ärkebiskop Eskil av Lund, den apostoliska stolens legat, »en from och rättfärdig man och, såsom vi tro, gud och människor högeligen täckelig, dig och ditt rike det trofastaste stöd». Konungen bör skänka honom den värdighet och ynnest honom tillkommer såsom en andlig fader och under sitt kungliga hägn skydda och bevara hans kyrkas rättigheter och gods. I det andra brevet bjuder Alexander biskoparna att söka förmå konungen till att på en gång orubbligt stå fast i sin tillgivenhet för påve-

[1]) Saxo, 769, 878.

[2]) S. R. D. V, 238, 239.

[3]) Angående brevens datering jfr. Janauschek, L., Origines Cistercienses I, 154.

stolen och återkalla Eskil till hans kyrka. De biskopar, som mottagit kallelse, men ännu icke konsekrerats, befallas att begiva sig till Eskil i utlandet, för den händelse han icke så snart skulle återvända, för att av hans hand mottaga konsekrationen [1]).

Alexander III:s båda brev äro dokument, vilka ingått som led i brytningen mellan Valdemar och Eskil, men i Saxos framställning av denna finnes ingen plats för dem; varken själva deras utfärdande, långt mindre deras innehåll kan bringas i samklang med densamma. Eskil har enligt breven icke utan att ha hemkallats av konungen kunnat återvända till Danmark. Påvens krav på hans återinsättande i ärkebiskopsämbetet och hans uttryckliga befallning till de okonsekrerade biskoparna att mottaga konsekrationen av

[1]) Alexander III till konung Valdemar: Preterea nichilominus regiam excellentiam rogamus atque monemus, quatenus in deuotione beati Petri ac nostra, sicut bene cepisti, ex quo es ad unitatem ecclesie reuersus, firmus et immobilis perseueres, et episcopos et uniuersum clerum et populum de regno tuo ad hoc ipsum moneas diligentius et horteris, uenerabilem quoque fratrem nostrum Eskillum Lundensem archiepiscopum, apostolice sedis legatum, uirum religiosum atque discretum, et sicut credimus, Deo et hominibus ualde acceptum, tibi quoque et regno tuo fidelissimum, ad ecclesiam suam deuote et honorifice reuoces, et ei honorem et gratiam, quam decet, tanquam spirituali patri impendas, et iura et bona ecclesie sue regia protectione defendas atque conserues. Confidimus enim et speramus in Domino, quod per eius industriam honor et gloria magnitudinis tue augebitur, et tam tibi quam heredi tuo et regno plurima incrementa et commoda, Domino auxiliante, succedent. — Alexander III till biskoparna Absalon och Tyge samt de »utvalda» biskoparna Radulf och Sven: Prudentiam uestram rogantes atque monentes, quatenus eidem regi suggerere et attentius suadere curetis, ut . . . in deuotione beati Petri ac nostra firmus immobilisque consistens, uenerabilem fratrem nostrum Eskillum Lundensem archiepiscopum, apostolice sedis legatum, uirum religiosum et Deo acceptum, reuerenter ac deuote ad ecclesiam propriam reuocet, et ei honorem et gratiam, quam decet, impendat. Credimus enim et speramus in Domino, quod ad honorem, exaltationem et fidelitatem eiusdem puro animo et affectione intendet, et toti regno utilis et fructuosus existet. Nichilominus et uobis mandamus, ut qui ad onus pontificale uocati sunt, sed nondum culmen honoris adepti, ad eundem archiepiscopum, si tam cito non redierit, humiliter et deuote accedant, et ordines ac consecrationis munus de manu eius percipiant. Periculosum enim existit, ecclesias Dei diutius solatio pastoris uacare.

honom visar, att Eskil levat skild från sitt ämbete och från utövandet av sin förnämsta ämbetsplikt [1]. Förutsättningen härför kan icke vara en frivillig pilgrimsfärd till det heliga landet, företagen för att icke inveckla i schismats smitta. Saxos berättelse måste i dessa stycken vara falsk.

De båda aktstyckena giva en ny uppfattning av Eskils vistelse i utlandet. De visa oförtydbart, att Eskil levat i landsflykt, berövad sitt ämbete, och att hans återkallande berott på Valdemar. Detsamma framgår av ett brev från Johannes av Salisbury från något av åren 1167—1168. Bland de landvinningar Alexander III och den katolska kyrkan vunnit från de schismatiske nämner han, att den danske konungen återkallat sin ärkebiskop; han regerar nu i allo med hans råd, straffar hans fiender och vördar honom som en fader [2]. Saxos pilgrim »med det fritt växande, ovårdade skägget, som bär vittne om den långa pilgrimsfärden», är den avsatte, ur landsflykten hemkallade Eskil.

Men icke nog därmed. Alexander III:s och Johannes av Salisbury's brev ställa Eskils återvändande i ett helt nytt sammanhang. Det står i dem i beroende av Valdemars ställning till den påvliga schismen. Vilken har denna ställning varit?

Omedelbart efter skildringen av biläggandet av striden mellan konung Valdemar och Eskil följer hos Saxo, frånsett några smärre inskjutningar, en sammanhängande framställning av Valdemars ställning till den påvliga schismen och hans, enligt Saxos mening, därav betingade förhållande till kejsar Fredrik Barbarossa.

Enligt Saxo lyckades den första beskickning, som kom

[1] Alexander III:s brev har i befallningen till de okonsekrerade biskoparna ett motstycke i det till legaten Guido ställda brev Clemens IV 1267 utfärdade angående den landsflyktige Jakob Erlandsen. Ny Kirkehistoriske Samlinger III, 123.

[2] Joannis Sarisberiensis epistola ad Nicolaum de monte Rothom.: Rex Danorum suum (archiepiscopum) revocans consilio ejus agit omnia, compescit inimicos, et eum colit ut patrem. Migne, Patrologia latina 199: 262.

till Danmark för att förmå landet att ansluta sig till påven Viktor IV, endast i någon mån vinna konungen på sin sida; ärkebiskopen åter visade sig fullkomligt döv för det smicker, som kom honom till del[1]. När någon tid därefter en ny beskickning kom från de schismatiske för att vinna danskarna, var konungen enligt Saxo i tvivelsmål om den sak de förfäktade och för att få reda i förhållandena sände han då Radulf, sin kansler, till kejsaren. Beskickningen blev avgörande. Fredrik Barbarossa och Viktor IV skola ha tävlat om att mottaga Radulf på det ärofullaste, och på hans andragande svarade kejsaren, att han för sin del icke aktade hålla med någon av parterna, förrän han hade en allmän kyrkans dom att rätta sig efter; för att granska saken hade han nyligen sammankallat till ett möte de högsta prelaterna i hela Italien. Oktavianus hade ödmjukt underkastat sin sak det allmänna kyrkomötets dom, men Roland hade hållit sig borta; för att få slut på striden borde nu alla länders konungar mötas med kejsaren för att gemensamt överväga kyrkans sak. Saxo låter kejsaren tillägga, att han skulle sätta det största värde på en sammankomst med den kloke och vise danakonungen; och Fredrik Barbarossa går i självuppgivelse så vitt, att han vill överlämna avgörandet av schismen till Valdemar, »vars stora egenskaper och heliga börd göra honom självskriven som skiljedomare». Och ville Valdemar i sin fromhet göra sig omaket att komma, bjöde han honom som lön för mödan ett land i Italien och herradömet över hela Venden. På detta sätt, säger Saxo, lockade kejsaren Radulf, och i det brev, som han medgav honom till Danmark, uttalade han sig vitt och brett i denna riktning. Valdemar blev betagen av lust att göra färden till kejsaren, men snarare, tillägger Saxo, som vore Valdemar en ny Odysseus på irrfärd, »av åtrå att lära känna främmande folks seder än av iver för kyrkans sak».

Valdemar var vunnen för färden. Saxo låter därefter ett nytt sändebud, denna gång från Viktor IV, komma till Danmark och arbeta på att vinna de danska biskoparna,

[1]) Saxo, 772.

men i det stora hela förgäves. Valdemar, som låtit fånga sig på kejsarens gyllene lockbete, tager själv Absalon på sin lott för att förmå honom att följa med till kejsaren. Men Absalon motsätter sig bestämt; han tror icke på kejsarens svekfulla löften, och han vill icke vårdslösa sin själs salighet genom att träda i umgänge med de schismatiskes försvarare. Först då Valdemar förklarar, att han vill ha honom med sig, huvudsakligen för att han, om rättfärdigheten krävde det, genom honom skulle kunna helt bliva kvitt Viktor IV och hans sak, ger han med sig. Han rädes icke att våga sin själ och sin salighet för att hålla Valdemars väg fri från villfarelser.

Utförligt berättar därefter Saxo om själva färden till kejsarens hov vid Saônebryggan vid S:t Jean de Losne. Den artar sig i hans skildring till ett triumftåg för den danske konungen; denne får ett sådant rykte för rättskaffenhet och rättfärdighet, att de tyska mödrarna bära fram sina små barn till honom — liksom en gång de israelitiska till Kristus — i tro att när konungen rörde vid dem, de som genom ett guds under skulle växa och trivas bättre och arta sig lyckligare. Bönderna voro lika vidskepliga, tillägger Saxo; de bådo Valdemar så en handfull korn, för att det skulle gro och växa bättre. Redan när man närmade sig Bremen, gick det emellertid upp för Esbern Snare hur dåraktig och fåvitsk hela färden var; Valdemar lade sin och sitt fäderneslands välfärd i den trolöse kejsarens händer, menade Esbern, man skulle nästan kunna tro, att han åtrådde att skamligen trälbinda under tyskarnas ok sitt fria folk, som icke var vant att böja nacken under främmande herravälde. Men Valdemar försmådde i sin iver och brådska Esberns förnuftiga föreställningar.

Esbern får emellertid rätt hos Saxo. Kejsaren förnekar sina löften och kräver länshyllning av Valdemar. Absalon råder honom under dessa förhållanden att fly över till Frankrike, men kejsaren omintetgör denna plan. Han köper länshyllningen av Valdemar genom att nödga alla Tysklands furstar att gå ed på att lägga Venden under den

danska kronan och genom att själv utfästa sig att göra det, om de icke förmådde. Valdemar kan icke motstå denna list; han hyllar kejsaren, men erhåller därvid befrielse från att möta vid hovet och från att ställa krigsfolk; samtidigt bestämmes det, att det skulle stå hans son fritt att göra sig fri från de villkor han gått in på. Valdemar, säger Saxo, blev endast till skenet, men icke i verkligheten kejsarens lydfurste och Danmark blev icke något ärftligt lydland.

Av det stora kyrkomöte Viktor IV och Fredrik Barbarossa höllo vid Saônebryggan ger Saxo den enda utförliga skildring, som existerar. Han låter Viktor IV öppna mötet med en »mera ordrik än ärlig oration», i vilken han försvarar sin sak och söker vinna anhängare för densamma; kejsaren och biskopen av Köln stödja honom. Men hur mycket bifall denne senare än genom sitt tal skördade hos sina egna landsmän, säger Saxo, så stötte han dock därmed våra landsmän ifrån sig. Och när Viktor IV, som falskligen tagit segrarens namn, lät tända ljus och beredde sig att högtidligen lysa Alexander och hans anhängare i bann, lämnade Valdemar på Absalons uppmaning församlingen för att undgå att övervara ett sacrilegium som detta. Då han bröt upp, följde Absalon efter; på Viktor IV:s bön till honom att stanna, svarade han, att ingen makt i världen skulle skilja honom från konungen, då det varit för att följa honom han kommit dit. Med detta svar slipper Absalon ut ur biskopsförsamlingen och undgår därmed, enligt Saxos mening, att falla i den schismatiska villfarelsen. Dagen därefter viger Viktor IV, trots Absalons protester, olagligen Livo, electus i Odense [1]).

Denna Saxos detaljerade och starkt utbroderade skildring ställes redan genom Alexander III:s förut omtalade brev om Eskils hemkallande i egendomlig dager. Vad Saxo har att berätta visar icke Valdemar såsom schismatiker, om han också någon gång vacklat i den rätta tron. Men Alexander III förklarar i sina brev, att Valdemar varit schismatisk, och

[1]) Saxo, 774.

man är av ordalagen i dem, sammanställda med en uppgift i Exordium Caræ insulæ [1]), berättigad att utsträcka schismatiskheten till åtminstone åtskilliga av biskoparna, prästerskapet och folket. Valdemars schismatiskhet är sålunda ovedersäglig; det följer därav, att Saxo, då han förtiger denna, icke kan anses lämna en med de verkliga förhållandena överensstämmande framställning. Det är emellertid även möjligt att mera i detalj pröva Saxo och genom andra källor få en närmare inblick i Danmarks och konung Valdemars ställning till den påvliga schismen.

För biläggandet av schismen sammankallade Fredrik Barbarossa i oktober 1159 ett allmänt kyrkomöte till Pavia följande år. Ett bevarat dokument visar, att Danmark var bland de dit inbjudna länderna [2]). Av de båda påvarna, vilka även kallats till Pavia, infann sig Viktor IV, som underställde sitt val kyrkomötets prövning, men däremot icke Alexander III. Denne svarade, att han icke erkände ett av kejsaren sammankallat kyrkomöte och icke heller dess auktoritet att döma över honom. Mötet i Pavia ställde sig på Viktor IV:s, den av kejsaren gynnade påvens sida; denne erkändes såsom påve, under det Alexander III fördömdes och bannlystes. Konung Valdemar följde enligt den bevarade encyklikan kejsarens och kyrkomötets beslut; under encyklikan står: »Rex Ungarorum, rex Danorum, rex Boemie per legatos et litteras suas consenserunt», och bland undertecknarna »episcopus ripensis». [3]) I ett mandat från augusti 1160 nämner kejsaren också Danmark bland de länder, vilka lyda påven Viktor IV [4]). På kyrkomötet i Lodi 1161 var Danmark visserligen icke representerat, men den samtida och i Lodi hemmahörande Morena berättar, att på detsamma upplästes brev från konung Valdemar, i vilket han sade sig

[1]) Fuerat autem episcopus Eskillus scismate Octauiani maculatus, sicut et quidam alii episcopi et ipse rex. S. R. D. V, 240.

[2]) M. G. Legg. IV: 1, 184. Jfr. Ottonis Frisingensis Continuatio Sanblasiana, M. G. SS. XX, 309.

[3]) M. G. Legg. IV: 1, 190.

[4]) M. G. Legg. IV: 1, 196.

med hela sitt land vilja hålla Viktor IV för sin påve och herre [1]).

Vad Saxo berättar om Valdemars ställning till den påvliga schismen 1160—1161 är sålunda icke i enlighet med de här relaterade källorna. Valdemar har enligt dem redan under denna tid stått på Viktor IV:s sida och icke mindre än två gånger erkänt honom för rätt påve.

Alexander III hade emellertid vunnit erkännande av Europas vestmakter, och sedan han på våren 1162 flytt från Italien, funnit skydd i Frankrike. Kejsarens politik kom därför, sedan han genom erövringen av Milano 1162 stod som segerherre i Italien, att få till mål en överenskommelse med konung Ludvig VII av Frankrike för återställandet av den kyrkliga enheten. De båda härskarna enades om en personlig sammankomst på Saônebryggan vid S:t Jean de Losne; den kom icke till stånd, men Fredrik Barbarossa höll vid Saônebryggan en kyrklig synod.

Det är, som förut framgått, till denna synod Saxo knyter huvudhändelserna i sin berättelse om den påvliga schismen. Att Danmark deltog i densamma och konung Valdemar inställde sig personligen har emellertid, att döma av den samtide Rahewinus' uppgifter, icke haft den anledning Saxo omtalar. Förhållandena ha gestaltat sig på helt olika sätt. Rahewinus uppgiver i sina Gesta Friderici, att 1158 inställde sig en beskickning från Danmarks nyvalde konung hos kejsaren för att anhålla om investitur på riket och stadfästelse på valet. Kejsaren, som rustade sig till ett krigståg mot Italien, mottog av sändebuden edlig förpliktelse, att konung Valdemar inom fyrtio dagar efter hans återkomst från Italien skulle infinna sig vid hans hov och av honom mottaga ad-

[1]) Morena, Anonymus de rebus Laudensibus. M. G. SS. XVIII, 632: Fuerunt autem in ipso concilio recitate littere excusatorie regis Datie, et regis Norvegie et regis Ungarie et regis Boemie . . . In quibus omnibus litteris continebatur, ipsos reges cum universis eorum provinciis . . . velle se tenere prefatum Victorem pro papa et domino et se velle ratum habere hoc totum, quod domnus Victor statuerit in ipso concilio cum aliis ibi presentibus.

ministrationen av sitt rike och avlägga trohetsed [1]. Det ligger intet egendomligt i denna Valdemars politik; Danmark hade vid denna tid ännu icke frigjort sig från kejsarens länshöghet, och Valdemars företrädare hade i Halberstadt 1134 och i Merseburg 1152 hyllat kejsaren som länsherre. Först i slutet av augusti 1162 återvände kejsaren från Italien, och samma år i september har Valdemar infunnit sig hos honom och avlagt sin länsed [2]. Saxo nämner intet om denna anledning till Valdemars färd till mötet vid Saônebryggan; i stället har han inskjutit historien om Radulfs beskickning och framställt Valdemar såsom svekfullt lockad att begiva sig till kejsaren genom dennes löften om erhållandet av ett land i Italien och hela Venden samt genom erbjudandet att fälla dom mellan de båda påvarna.

Lika litet som vad Saxo berättar om anledningen till Valdemars deltagande i mötet vid Saônebryggan är hans utförliga skildring av händelserna under detsamma förtjänt av någon obetingad tilltro. Gentemot densamma stå Chronica regia Coloniensis' och Annales Palidenses' uppgifter, att Valdemar ännu en gång erkänt Viktor IV som påve och fördömt Alexander III och hans anhängare såsom schismatiska. Deras berättelser äro för denna tid nära nog samtida; Kölnkrönikans synes stamma från den kejserliga encyklikan om mötet [3].

[1] Rahewini Gesta Friderici, III, 25, M. G. SS. XX, 430: Eodem loco hisdemque diebus nuncii regis Datiæ N., nuper electi, principis adeunt presentiam, postulantes, quatinus investituram de regno suo regi mittere ac electionem de ipso factam ratihabitione confirmare dignaretur. Exaudivit eos imperator, prebito et accepto ab eis sacramento iurisiurandi, post reditum suum de Italia infra 40 dies regem ad curiam venturum et regni administrationem de manu principis, debitae fidelitatis interposita securitate, suscepturum.

[2] Chronica regia Coloniensis, anno 1162. Scriptores rerum Germanicarum, ed. Waitz. 1880.

[3] Chronica regia Coloniensis, anno 1162: Igitur imperator et rex Danorum cum tota illa frequentia pontificum et principum, sicut in prima et secunda synodo, Victorem universalem papam nominaverunt et Alexandrum cum sequacibus eius scismaticos iudicaverunt. — Annales Palidenses ad. a. 1162. M. G. SS. XVI, 92: Imperator iterato cum rege Danorum . . . Victorem in papam confirmavit. Jfr. Annales Stadenses ad a. 1163. M. G. SS. XVI, 344.

Alla dessa samtida eller nära samtida källor och bland dem tvenne urkunder förkunna sålunda enstämmigt Valdemars schismatiskhet. Gentemot dem står Saxo. Till samma uppfattning som denne sluter sig också Helmold, som i en allmänt hållen uppgift säger, att hela Frankrike, England, Spanien och Danmark samt alla världens länder utom kejsarens anslöto sig till Alexander III [1]). I själva huvudpunkten falla både Saxo och Helmold ohjälpligt på Alexander III:s brev om Eskils hemkallan: de fastslå, att Valdemar åtminstone någon tid varit schismatisk. För att Saxo och Helmold skola kunna tillerkännas vitsord för tidsrummet 1160—62 måste alla övriga källor vara falska; såväl underskriften under Paviaencyklikan som uppgifterna i det kejserliga mandatet, i Morenas' De rebus Laudensibus, i Kölnerkrönikan och Pœhlderannalerna. Deras tillförlitlighet styrkes emellertid icke blott av deras samstämmighet och av deras samtidighet eller nära samtidighet med händelserna: även Saxos egen framställning ger den vid handen.

Trots all den utstuderade konst, med vilken Saxo sammanvävt sin framställning, har han nämligen icke lyckats dölja Valdemars schismatiskhet. Den lyser igenom hela hans berättelse om Valdemars gynnande av den schismatiske Occo och Eskils bannlysande av denne och hans anhängare. »Valdemar hade», låter Saxo Eskil säga, »brottsligen inlåtit sig med den schismatiske biskopen och därigenom givit motståndarna av den kyrkliga enheten ett fördömligt tillhåll». Låt vara att Saxo och hans språkrör Absalon icke godtaga den synpunkt Eskil här anlägger; längre fram i berättelsen heter det, att Eskil gick på pilgrimsfärd till Jerusalem »för att icke invecklas i schismats smitta, och då han höll för bättre att gå i landsflykt från sitt fädernesland än från sin vänskap med den romerska kurian». Orden stå i motsägelse mot Saxos följande framställning av Valdemars och Danmarks ställning till den påvliga schismen. De och Saxos

[1]) Helmold I, 90: Porro Alexandrum recepit Iherosolimitana ecclesia et Anthiocena, preterea omnis Francia, Anglia, Hispania, Dania et omnia regna, quæ sunt ubique terrarum.

halva medgivande om Occo få sin rätta innebörd, först när de ses mot bakgrunden av de tyska källorna; de bliva då ett bevis för tillförlitligheten av dessas framställning av Valdemar såsom en »schismaticus».

Med så stor visshet, som överhuvud i ett fall som detta är möjlig att uppnå, kan sålunda fastslås, att Valdemar redan vid schismens början anslutit sig till det schismatiska partiet, och att han under de trenne följande åren vidhållit denna ståndpunkt. Avhängig av den tyske kejsaren, det schismatiska partiets huvudman, hos hvilken han 1158 sökt beläning på Danmark, och med ett av venderna förhärjat land — lemlästat och nästan till en tredjedel en ödemark, säger Saxo väl i överdrivna ord — har han näppeligen, även om han velat, kunnat göra annat än följa sin länsherre. Att döma av Alexander III:s och Johannes av Salisbury's brev har Valdemar först vid tiden för Eskils hemkallan övergivit sin ståndpunkt på det schismatiska partiets sida.

Från det här framförda bevismaterialet är en ny utgångspunkt vunnen för förståelsen av brytningen mellan Valdemar och Eskil. Av Alexander III:s och Johannes av Salisbury's brev framgår, att Eskil levat i landsflykt, berövad sitt ämbete. Han har enligt en urkund ännu i mars 1161 varit i Danmark, [1]) men enligt en uppgift i konungalistan i Necrologium Lundense detta år lämnat landet. Hans återkomst sättes i denna lista till 1168, i Colbazannalerna till 1167, och av den förra källan framgår, att han de mellanliggande åren oavbrutet vistats i utlandet; bevarade urkunder visa, att han 1161 uppehållit sig hos Alexander III i Sens, där han vigde den förste svenske ärkebiskopen; Nekrologiet uppger, att han begivit sig till Jerusalem, Colbazannalerna att han återvänt hem från Rom [2]). Eskils landsflykt och hans åter-

[1]) Erslev, Rep. 20.

[2]) Necrologium Lundense. S. R. D. III, 434: MCLIX. anno regis Waldemari V. electus est scismaticus Victor. VII. anno R. ejus E. Lundensis archeepiscopus Jerosolimam ivit, redit autem XIIII. — Annales Colbazenses ad a. 1167. M. G. SS. XXIX, 175: Hoc anno Danorum archiepiscopus Eskillus Roma rediit. — D. S. 49, 110.

kallande därur stå i Alexander III:s och Johannes av Salisbury's brev i sammanhang med Valdemars återvändande ur schismatiskheten och äro beroende av konungens vilja; hans fördrivande och avsättning kunna då givetvis icke heller tillskrivas någon annan än Valdemar. Men då denne redan 1160 varit schismatisk, kan orsaken till fördrivandet och avsättningen icke sökas annat än i detta förhållande. Det finnes ingen anledning att vidare fästa avseende vid Saxos rövarehistoria om Eskils förlorade pengar; den är av samma karaktär som hans historier om Eskils »pilgrimsfärd», om Fredrik Barbarossas svekfulla förespeglingar och löften samt om Valdemars uppträdande på mötet vid Saônebryggan.

Brytningen mellan Valdemar och Eskil är icke, som Saxo menar, en privatfejd; den äger större dimensioner, står i ett europeiskt sammanhang och vinner, så vitt man av de bevarade källorna kan se, sin förklaring icke genom de händelser, om vilka Saxo vidlyftigt berättar, utan genom Valdemars och Eskils olika ställning till den kyrkliga schismen.

Det torde av denna undersökning ha framgått, att Saxos framställning av brytningen mellan Valdemar och Eskil samt av den påvliga schismen i alla huvudpunkter är ohistorisk. Och det kan icke vara tvivel underkastat, att Saxo fullt medvetet lämnat sin falska framställning och icke enbart återgivit den på hans tid ännu levande traditionen. En antydan härom ligger redan i den förut omnämnda uppgiften i »Exordium Caræ insulæ» om Valdemars och åtskilliga biskopars schismatiskhet, vilken ger vid handen, att en sannare uppfattning om dessa händelser än Saxos levat kvar; framför allt visas det dock af den kunskap om det rätta sammanhanget, som här och var kommer till synes hos Saxo. Den är illa dold vid skildringen av kyrkomötet vid Saônebryggan, den spåras vid omtalandet av Valdemars gynnande av den schismatiske Occo; fullt klart bryter den fram genom hans försåtliga ord om orsaken till Eskils »pilgrimsfärd». Men den framgår också av det sätt, på vilket Saxo utnyttjat några viktiga källor för sin framställning.

Den gamla trossatsen, att Saxo icke använt skrivna källor för sitt verk, håller här lika litet som annorstädes streck. Redan de ord, med vilka Saxo omnämner den påvliga schismens utbrott, visa en stark verbalöverensstämmelse med de schismatiska kardinalernas encyklika härom och med en kejserlig encyklika av den 23 mars 1165.

Encyclica cardinalium: [1])

... Dissensio et discordia non modica inter cardinales sacrosanctæ Romanæ æcclesiæ non sine causa oborta est.

Encyclica principibus exteris missa: [2])

Cunctis populis ... innotuisse credimus, qualiter exorta quondam inter ecclesie Romane cardinales de apostolatu discordia in reges et regna impetu pestifero est diffusa.

Saxo, 767:

Eodem fere tempore de Urbis pontificatu controversia inter Cardinales orta, varie provinciarum suffragia ferebantur.

I sin följande framställning låter Saxo vid omtalandet av Radulfs sändefärd kejsaren själv för denne klarlägga sina motiv för sammankallandet av kyrkomötet i Pavia samt berätta, att Viktor IV underkastat sig mötets dom, under det att Alexander III vägrat infinna sig; han låter kejsaren därtill foga en uppmaning till Valdemar att själv giva möte. Saxo har format dessa uttalanden med ledning av kejsarens egna skrivelser. Han omnämner själv, att denne med Radulf sände ett brev till Valdemar. Brevet är, liksom alla kejsarens brev till Valdemar, förlorat, men ett jämförelsematerial existerar i kejsarens inbjudningsskrivelser till de tyska biskoparna och konung Henrik II av England till kyrkomötet i Pavia. Gången och innehållet i de båda framställningarna med deras beklagande av schismens utbrott,

[1]) Rahewini Gesta Friderici IV, 62. M. G. SS. XX, 473.
[2]) M. G. Legg. IV: 1, 223.

hänskjutandet av avgörandet till en allmän kyrkans dom och enträgenheten i uppmaningen till adressaten att infinna sig vid mötet visa, om också Saxo tendensiöst givit kejsarens inbjudan till Valdemar orimliga, lockande former, en mer än tillfällig överensstämmelse. En svag verballikhet spåras även [1]. Fullt klar och otvetydig blir denna i de ord om de båda påvarnas hållning gentemot Paviamötet, vilka Saxo lägger i kejsarens mun, och de ord denne själv uttalar i sin encyklika om mötets beslut.

Encyclica imperatoris, M. G. Legg. IV, I, 189.	Saxo, 775:
Sane . . . generalem conventum relligiosorum Papiæ indiximus, ad quem ambos qui se dixerunt Romanos pontifices, non ad iudicium seculare . . . sed ad examen æcclesiæ . . . convocavimus.	In cujus rei speculationem nuper a se totius Italiæ majores concilii nomine contractos fuisse
Alter vero, eo quod puriorem haberet conscientiam, domnus Victor videlicet, iudicio æcclesiæ ultro se obtulit, altero, videlicet Rolando, contumaciter renitente et dicente, quia cum ipse omnes deberet iudicare, ipse a nullo vellet iudicari.	Octavianum æquitatis fiducia causam suam humiliter generalis ecclesiæ judicio substravisse; Rodlandum vero, pravitatis conscientia retusum, non solum contumaciter supersedisse, sed etiam dixisse, majorem se esse, quam ut cujuspiam censuræ parere debeat.

Om också Saxo med den självständighet och frihet, som är honom karaktäristisk, icke slaviskt följt sin källa, utan omskrivit den i sin egen latinska stil, ger dock verbalöverensstämmelsen och byggnaden av den sista punkten ofördydbart vid handen, varifrån han hämtat sin kunskap. Hans omskrivning har emellertid sträckt sig längre än till orden: han har också ändrat vad som icke passat honom i innehållet. Han har förvandlat det kyrkomöte kejsaren sammankallar för att få en allmän kyrkans dom mellan de båda påvarna till ett endast italienskt kyrkomöte. Ändringen

[1]) M. G. Legg. IV: 1, 182, 183. Jfr. även inbjudningsskrivelserna till mötet vid Saônebryggan, sammastädes, 208, 209, 210. Saxo, 774.

förråder honom. Hans ord i den följande punkten, att Octavianus underkastat sin sak ett allmänt kyrkomötes dom (generalis ecclesiæ judicio) bli genom densamma meningslösa och stå utan sammanhang i framställningen. Saxo har tagit ordet generalis ur kejsarens encyclica, då det stod i överensstämmelse med den berättelse han i det föregående lämnat om kejsarens hållning, vilken hämtats ur inbjudningsskrivelsen, men han har icke märkt den motsägelse, som förvandlingen av Paviamötets karaktär åstadkommit. Förändringen kan icke ha företagits utan anledning; den måste vara medveten och kan endast ha en förklaring, då den står i samklang med hela den tendens, som präglar Saxos framställning. Den har haft till mål att undanskymma Valdemars deltagande i kyrkomötet i Pavia och hans erkännande av den schismatiske påven. Saxo har i denna punkt icke byggt sin framställning på en förvirrad muntlig tradition; han har ägt kunskap om händelserna genom goda källor, men återgivit dessa med metodisk förvanskning.

Genom den här företagna undersökningen är det möjligt att få grepp på de grundmotiv, som varit bestämmande för Saxos framställning av brytningen mellan Valdemar och Eskil samt av den påvliga schismens återverkan i Danmark. Att rentvå Valdemar och Absalon från alla misstankar för att ha anslutit sig till det schismatiska partiet och att lämna en förklaring till att Absalon i striden mellan konung och ärkebiskop svikit den senare och kyrkan äro de förnämsta och dominerande. De ha därjämte i framställningen av mötet vid Saônebryggan och dess förhistoria sammanvävts med hävdandet av Danmarks självständighet gentemot kejsaren. Dessa mål har Saxo sökt nå till varje pris och med alla medel. Och han har lyckats häri. De handlingar, som kunde giva anledning att misstänka Valdemar för schismatiskhet, och i vilka Absalon, Valdemars trognaste anhängare och Saxos vördade herre och ärkebiskop, kunde anses delaktig, ha borteliminerats eller bortförklarats, likaväl som allt som kunde nedsätta Danmarks storhet och självständighet. Hi-

storien om Eskils bortrövade pengar och falska beskyllningar tränger åt sidan och motiverar konungens gynnande av den schismatiske Occo och förvandlar brytningen med Eskil till en privatfejd, i vilken konungen är den oskyldige och anfallne. Eskils pilgrimsfärd till det heliga landet och hans frivilliga återställande av kyrkogods till kronan fördöljer, det förra hans avsättning och drivande i landsflykt, det senare näppeligen något annat än segrarens godsplundring av ärkestiftet. Det »italienska» kyrkomötet i Pavia gör Valdemars deltagande i detsamma omöjligt; Radulfs sändefärd till kejsar Fredrik Barbarossa och dennes gyllne löften och svekfullhet fylla missionen att förvanska Valdemars anhållan om förläning på Danmark, hans färd till den schismatiske påven och förnyade erkännande av denne.

Att Saxo i främsta rummet haft dessa motiv för ögonen visar också hela kompositionen och den falska kronologien i denna del av hans krönika. Det inledande omnämnandet av den utbrutna schismen blir för Saxo endast anledningen till det olycksaliga plundrandet av Eskils tjänare. Genom inskjutandet av denna händelse förrycker han hela sammanhanget till förmån för Valdemar, och genom att placera hela framställningen av den påvliga schismen först efter kriget mellan Valdemar och Eskil och dennes »pilgrimsfärd» vinner han samma resultat. Det har icke ingått i Saxos plan att lämna en sann och opartisk framställning av händelseförloppet. Denna har i stället varit att försvara och förhärliga konung Valdemar och framför honom Absalon och Danmark. Och det har skett på bekostnad av Eskil.

Vetenskapen har endast ett att göra: att för vinnande av kunskap om detta skede av Danmarks historia bortse från vad Saxo berättar [1]). Detta saknar allt värde härför; det

[1]) Med växlande jämkningar och strykande av en och annan av de uppenbaraste orimligheterna samt med ett konstmässigt inflätande av uppgifter från de utländska källorna återberättas Saxos framställning fortfarande i den danska historiska litteraturen. Steenstrup i Danmarks riges historie I, 606. Hans Olrik, Konge og Præstestand II, 46, och Absalon I, 107. Inom tysk historieforskning har man emellertid länge varit på det klara med Saxos otillförlitlighet i

äger värde endast för kännedomen om Saxo såsom historieskrivare och såsom uttryck för en partiuppfattning en mansålder efter händelserna.

åtskilliga stycken. Senast har Pelzer, H., Friedrichs I. von Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn, 54, Diss. Münster 1906, uppvisat den i chauvinistiskt syfte systematiskt genomförda förvanskning, som präglar hela Saxos framställning av de dansk-tyska förbindelserna under Fredrik Barbarossas tid. — Dock har man stundom även inom tysk historieforskning överskattat värdet av Saxos framställning, den enda existerande, av mötet vid Sâonebryggan. Prutz, Kaiser Friedrich I, I, 315 har sålunda låtit de ord, »provinciarum reges», Saxo tillägger Fredrik Barbarossa och Rainald av Dassel om konungarna av Frankrike, England, Spanien och Ungern, beteckna en vändpunkt i kejsarens politik. Jfr. Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit VI, 415. Den överensstämmelse, som råder mellan den uppfattning Saxo gör Fredrik Barbarossa och Rainald av Dassel till talmän för på mötet vid Sâonebryggan — quos (reges provinciarum) ideo non adesse, quod in Romani imperatoris injuriam Romæ pontificem creare cupiant, alienæ civitatis jus suis suffragiis administrare conantes, — och den uppfattning Hugo av Poitiers, M. G. SS. XXVI, 148, låter Rainald av Dassel hävda — nequaquam imperatorem talia dixisse, scilicet quod cuiquam permitteret consortium iudicandi Romanam æcclesiam, quæ proprie sui iuris existebat — synes möjligen antyda, att Saxos framställning även i denna punkt skulle stå i beroende av någon förlorad berättelse om mötet. Även om detta skulle vara fallet, kan man dock näppeligen i betraktande av den frihet, med vilken Saxo handskas med sina källor, tillskriva hans framställning något större värde. Jfr. Peters, U., Die äussere Kirchenpolitik Friedrich Barbarossas bis zum Tode Rainalds von Dassel, 42. Hamburg 1910.

Ärkebiskopsskiftet i Lund 1177.

I slutet av 14. boken berättar Saxo om ärkebiskopsskiftet i Lund 1177 — Eskils resignation och Absalons utseende till hans efterträdare. Det är jämte skildringen av brytningen mellan Valdemar och Eskil ett av de få ställen, där Saxo mera utförligt kommer in på Danmarks inre historia. Hans framställning utgör det kanske berömdaste partiet av hela hans verk. Återberättad otaliga gånger och avbildad av konstnärer står, för att begagna A. D. Jörgensens ord, den av Saxo skildrade scenen såsom »ett av de största ögonblicken i Danmarks historia».

Huvuddragen av Saxos framställning äro följande. Sedan Eskil i hemlighet givit konungen kunskap om sin avsikt att nedlägga sitt ämbete och om den myndighet han erhållit av påven att utse vem han ville till sin efterträdare, tager han på tinget avsked av den skånska allmogen. I närvaro av konungen och Danmarks alla biskopar nedlägger han följande dag under högtidliga former och förklaring, att hans resignation är fullt frivillig, sitt ämbete och »designerar», efter att ha överlämnat sin utnämningsrätt till de valberättigade, på dessas anhållan och med dessas enhälliga bifall Absalon till sin efterträdare. Absalon vägrar emellertid på det bestämdaste att mottaga valet; det kommer till ett våldsamt uppträde i domkyrkan, då församlingen med Eskil i spetsen söker nödga honom därtill, men Absalon är obeveklig och hänskjuter frågan till påvens avgörande. Även Eskils alla privata försök att övertala honom bli utan resultat. Konungen och Lundakanikerna sända därefter en legation till Rom för att tvinga Absalon att giva efter, men också Absalon och Roskildekanikerna söka genom en legation

att där av all kraft motverka valet. Påvens avgörande går ut på, att Absalon skall övertaga ärkebiskopsvärdigheten; tillika erhåller han emellertid tillåtelse att behålla styrelsen av Roskildestiftet [1]).

I skildringen av ärkebiskopsskiftet omtalar Saxo, att Eskil vid tillfället innehaft och begagnat tvenne påvebrev. Enligt det referat han lämnar, skall det ena brevet ha innehållit, att påven tidigare avslagit Eskils begäran om befrielse från ärkebiskopsämbetet, då han visste, att han var synnerligen skickad för detsamma, men nu, bevekt av hans ihärdiga bön, på grund av hans ålder och ständiga svaghet givit honom sitt tillstånd därtill (ea scribebatur, Romanum antistitem Lundensi, pontificalis ministerii laxationem petenti, quod eum huic muneri perutilem scisset, hactenus repugnasse, nunc vero, precum ejus perseverantia superatum, ætati ipsius assiduoque languori petitæ rei licentiam detulisse). Genom det andra brevet skall påven ha bemyndigat Eskil att i egenskap av påvlig legat utse den nye ärkebiskopen (aliam Romanæ dignitatis epistolam explicat, qua sibi, legationis habenas tenenti, subrogandi antistitis arbitrium mandabatur). På ett annat ställe ger Saxo ett sammanfattande referat av båda breven och låter Eskil säga, att han genom dem av påven erhållit icke blott tillåtelse att nedlägga sitt ämbete utan också bemyndigande att överflytta det på vem han ville (habere se summi pontificis epistolas, per quas non solum abdicandi honoris licentiam, sed etiam transferendi, in quem vellet, potestatem acceperit, testatus est). Därtill komme, tillade Eskil, att det vore i sin ordning, att han i sin egenskap av påvlig legat, på det att ärkestolen icke skulle stå ledig, själv hade omsorgen om valet (huc accedere, quod se, Romanæ legationis officio fungentem, ne sedes successore vacua habeatur, subrogationis curam exhibere par sit).

Innebörden av dessa båda brev kan icke vara tvivel un-

[1]) Saxo, 912, 925.

derkastad. Påven har genom dem skänkt sitt bifall till Eskils resignation, men samtidigt upphäft den fria valrätt av biskop, vilken enligt den kanoniska rätten tillkom prästerskapet, och skjutit åt sidan de rättigheter, konungen ägde vid en biskopstillsättning. I stället har han gjort gällande en påvlig provisionsrätt för besättandet av ärkestolen. Men provisionsrätten har han — egendomligt nog — icke förbehållit sig själv, utan helt överlåtit åt den avgående ärkebiskopen. Saxos berättelser i detta sammanhang om konungens misstanke, att Eskil skulle utse domprosten i Lund, Asker, till sin efterträdare (rex, Ascerum ab eo (Eskillo) pontificem adoptari ratus, suspicione insequi cœpit), samt om Eskils överlämnande av den myndighet påven uppdragit åt honom till de egentligen valberättigade (potestatem, quam sibi indulgentia Romana detulerat, ad eos, quibus eligendi jus esse consverit, transferre se dixit) göra denna tolkning till den enda möjliga. Eskils maktfullkomlighet har emellertid sträckt sig än längre; han har icke blott, som Saxos framställning visar, ägt rätt att, om han så fann för gott, överlämna sin utnämningsrätt till de valberättigade; orden »transferre in quem vellet» och Saxos följande framställning av händelserna ge vid handen, att det påvliga mandatet även inneburit translationsrätt, det vill i detta fall säga rätt för Eskil att utnämna även en biskop till ärkebiskop i Lund. För en dylik förflyttning krävdes i vanliga fall påvens särskilda medgivande, och Innocentius III frånkände till och med en legatus a latere rätten att utöva denna befogenhet utan särskilt mandat [1]).

På de båda påvebreven med deras föreskrifter om ärkebiskopsskiftet vilar hela Saxos framställning av detta. Som denna föreligger har det omdömet fällts om densamma, att den ger vid handen en noggrann kännedom om den härskande kanoniska rätten samt visar huru ett iakttagande av

[1]) Hinschius, Kirchenrecht III, 309. c. 3, 4, X de off. legati I, 30. — För den kanoniska rättsordningen, att påvens medgivande var nödvändigt vid translationer, är Saxo icke främmande. Quo ille (Ericus) cognito . . . proposito suo cupide cessit, Eskilloque sedem mutare permisso, Rikonem Sialandiæ præsulem, mediantibus cleri suffragiis, creat. Saxo, 667.

denna i alla detaljer vunnit tillämpning vid ärkebiskopsskiftet [1]). Men grundvalen för densamma, de båda påvebreven och de föreskrifter för besättandet av ärkestolen påven lämnar i det ena av dem, har aldrig varit underkastad någon undersökning.

I första hand gäller det vid en dylik undersökning att tillse, huruvida Saxos påvebrev stå i överensstämmelse med sin tids kanoniska rätt och härskande praxis vid biskopstillsättningar [2]).

Den kanoniska rätten, sådan denna utvecklat sig under den äldre medeltiden, lade själva biskopsvalet i händerna på en valförsamling bestående av populus och clerus; till clerus hörde domkyrkans prästerskap, stiftets andlige i större eller mindre antal och representanter för klostren; till populus företrädesvis världslige stormän, biskopskyrkans vassaler och stiftsstadens borgerskap. För avhållandet av valet erfordrades konungens medgivande; det leddes av en av honom och metropoliten utsedd visitator och resultatet av detsamma var underkastat konungens prövning. Stadfäste han det, hade den valde att avlägga trohetsed till honom och mottog därefter av honom administrationen av det till stiftet hörande godset, varjämte konungen utfärdade tillstånd för metropoliten att konsekrera den nye biskopen. Det inflytande, som tillkom påven, var inskränkt till att vid ett ärkebiskopsval den nye ärkebiskopen efter sin konsekration till honom avlade ett löfte om trohet mot kyrkans canones och påvarnas dekretaler, samt till att påven efter godkännandet av detta med översändandet av palliet meddelade sin konfirmation.

Enligt den påvliga doktrinen tillhörde väl all valrätt liksom lagstiftnings- och domsrätt påven, men påvarna tänkte

[1]) Holberg, L., Kirke og Len, 11.

[2]) Af den rika litteraturen om biskopsval och därmed samhörande förhållanden ha för den följande framställningen i första hand använts: Imbart de la Tour, Les élections épiscopales dans l'église de France du IX:e siècle au XII:e siècle. Paris 1890, samt Hinschius, Kirchenrecht II, 512.

ännu icke som under den senare medeltiden på att draga konsekvenserna av denna teori; »den var endast en princip, den rena idéen», säger Imbart de la Tour, »som de nöjde sig med att bekantgöra utan att i enlighet med den förändra de gamla institutionerna». Påven var i regel kanoniskt utan inflytande på valen och erkände till fullo de rättigheter konungamakten utövade vid dem, liksom han vid behov understödde valförsamlingarnas fria valrätt; endast i undantagsfall ha de kraftfulla påvarna från mitten av 800:talet fram till den gregorianska reformrörelsens tid gjort gällande en intervention vid valen.

Konungamaktens deltagande i biskopstillsättningarna ledde sitt ursprung från merovingertiden. Kyrkan erkände det som en av densamma medgiven sedvänja till skydd för kyrkans frihet; konungamakten själv betraktade sig åter som ägande ensamrätt att välja biskop och såg i varje annat valsätt endast ett delegerande av sin egen makt, en eftergift beviljad genom dess ynnest. Denna uppfattning var starkare än den påvliga och kyrkliga, och redan under merovingernas sista tid och de första karolingerna började det kanoniska valet skjutas åt sidan av konungamakten. Under 10. och första hälften av 11. århundradet nådde denna utveckling sin fulla avslutning; valet hade då övergått till en betydelselös form eller alldeles fallit ur bruk; biskoparna tillsattes av konungen och deras investitur företogs av honom även med insignierna på den andliga värdigheten, ringen och staven.

Det var i dessa förhållanden vid biskopstillsättningarna den gregorianska reformrörelsen satte in vid mitten av 11. århundradet. Den princip Gregorius VII och de följande påvarna gjorde gällande var återställandet av det fria valet av populus och clerus samt avskaffandet av lekmannainvestituren. Påvarnas strävanden gingo däremot icke ut på att ersätta den furstliga biskopsutnämningen med en påvlig. De tvenne direkta utnämningar Gregorius VII företagit äro båda betingade av extraordinära förhållanden och av honom själv betecknade som undantagsfall, och den devolutionsrätt, som

synoden 1080 tillerkände påven, och genom vilken han tillförsäkrades utnämningsrätt, om de valberättigade företagit ett okanoniskt val, har i intet fall tillämpats av Gregorius VII eller hans närmaste efterföljare; bestämmelsen har icke ens blivit upptagen i någon följande kanonsamling från 1100:talet [1]).

Genomförandet av de gregorianska reformtankarna lyckades icke fullständigt för kyrkan. Den teoretiska lösningen på striden mellan stat och kyrka blev återställandet av det gamla kanoniska valet av populus och clerus samt införandet av den dubbla investituren; konkordatet i Worms tillerkände dessutom kejsaren rätt att närvara vid det fria valet, att i förening med metropoliten och conprovincialerna avgöra stridiga val samt att i Tyskland beläna den nye biskopen med regalierna före konsekrationen.

Från kyrkligt håll riktade man emellertid vid mitten av 1100:talet sina strävanden mot ett borteliminerande av allt lekmannainflytande på biskopsvalen. Lateransynoden 1139 omnämner i sin bestämmelse om biskopsvalen icke lekmännens deltagande och Gratian berövar dem all verklig betydelse i sitt Decretum [2]). Folket har enligt honom endast att vara närvarande för att giva sitt bifall till det val klerkerna företagit. Dess valrätt bortföll även i praxis så småningom under 12. århundradet; i stället valdes biskopen endast av clerus, och från slutet av århundradet började domkapitlen intaga clerus' plats [3]). Lateransynodens kanon om biskopsvalen var emellertid även riktad mot Wormserkonkordatets medgivande av kejsarens deltagande i valen och innebar ett

[1]) Ebers, G. J., Geschichte des Devolutionsrechtes, 137.

[2]) c. 35, D. LXIII. Gratian behandlar biskopsvalet i D. LX ff. Jfr. Sägmüller, Die Bischofswahl bei Gratian. Köln 1908.

[3]) Fasta tidsgränser för denna förändring låta sig ej fastställa. I stort sett ligger i Tyskland valet av populus och clerus före år 1175, av canonici och ministeriales mellan 1175—1200, och av domkapitlen efter denna tid. Geselbracht, Das Verfahren bei den deutschen Bischofswahlen in der zweiten Hälfte des 12. Jahrh., 134. Weida 1905. I Frankrike försiggår förändringen något tidigare. Imbart de la Tour, a. a., 521.

ensidigt upphävande av dess bestämmelse om detta [1]). Ett likartat underkännande av kejsarens lagliga ställning ligger i den sats, med vilken Gratian inleder sin behandling av lekmännens roll vid biskopsvalen: »laici uero nullo modo se debent inserere electioni» [2]). Vid utförandet och bevisandet av satsen förminskar Gratian furstarnas liksom folkets rätt till ett blott och bart samtycke till klerkernas val. Hans slutsats om valen lyder: ex premissis auctoritatibus cunctis liquet electionem clericorum tantummodo esse.

Sådan var den kyrkliga uppfattningen vid 1100:talets mitt. Den var emellertid ännu i mycket vitt skiljd från de rådande förhållandena. Endast själva valprincipen lyckades kyrkan bringa till erkännande under 1100:talet; furstarnas inflytande på biskopstillsättningarna lyckades den däremot icke utestänga, och gentemot kraftfulla regenter förmådde den icke ens att i realiteten uppehålla det fria valet. I Frankrike kunde under 1100:talet lika litet som förut någon bliva biskop utan konungens medgivande [3]), och i England och Tyskland visste regenter som Henrik II och Fredrik Barbarossa att göra sin röst till den avgörande vid besättandet av biskopsdömena [4]). Först under 1200:talet når kyrkan till att giva en mera levande verklighet åt den teoretiska uppfattning den hävdade [5]).

Vilken roll spelade under 1100:talet påven vid biskopstillsättningarna? Med den kyrkliga reformen började utvecklingen under detta århundrade alltmer och mer tendera till en centralisation av den kyrkliga makten hos påven och

---

[1]) Bernheim, E., Das Wormser Konkordat und seine Vorurkunden (Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, hrsg. von Gierke, 81), 69.

[2]) c. 1, D. LXIII.

[3]) Imbart de la Tour, a. a., 438. Luchaire, Manuel des institutions françaises. Periode des Capetiens directs, 509.

[4]) Hinschius, Kirchenrecht II, 584. Böhmer, Kirche und Staat in England 161, 271, 313, 371. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands IV, 117, 152, 186, 297. Angående de likartade förhållandena i Europas övriga länder se Hinschius, Kirchenrecht II, 591 n. 2, 593, 598 n. 3.

[5]) Hinschius, Kirchenrecht II, 601.

samtidigt framträdde en avgjord ökning i påvarnas inflytande vid biskopstillsättningarna. Genom ett noggrant fixerande av valbarhetsvillkoren och förbehåll av ensamrätt för påven att bevilja dispenser från dem tillförsäkrade denne sig sålunda tillfälle till intervention vid valen. Företrädesvis var det dock vid valkonflikter, som påvens inflytande kom att göra sig gällande, men hans intervention vid dylika är i allmänhet begärd av väljarna, och endast sällan ha påvarna själva gjort anspråk på att avgöra en valkonflikt. Påven förbehöll sig därjämte translationsrätt, admissionsrätt vid postulation samt devolutionsrätt vid okanoniska val — ett avgörande inflytande på grund av denna senare har dock först Innocentius III gjort gällande. Någon strävan att till påvarnas förmån övergiva den gamla valrättsprincipen vid biskopstillsättningarna framträder däremot icke under detta århundrade. Det kyrkliga reformpartiets författare och kanonisterna förfäkta icke något sådant, och Decretum Gratiani, i vilket påvens oinskränkta maktfullkomlighet utgör en av huvudpunkterna, känner med avseende på biskopstillsättningarna endast det fria valet, icke någon påvlig utnämningsrätt. Påvarna själva ha ej heller gjort anspråk på att utöva någon sådan. Påvlig tillsättning av en biskop utan föregående val och med fullständigt upphävande av konungens och valmännens rättigheter är icke känd från 1100:talet. Först Innocentius III har företagit direkta biskopsutnämningar utan hänsyn till valrätten, men även under hans tid äro dessa mycket sällsynta och betingade av särskilda omständigheter. Detsamma gäller om hans närmaste efterträdare; först Innocentius IV (1243—1254) har i vidsträcktare omfattning tillämpat en direkt provision [1]).

[1]) Hinschius, Kirchenrecht II, 541—601, passim; III, 125. Eubel, Zum pæpstlichen Reservations- und Provisionswesen i Römische Quartalsschrift 1894, 170. Haller, Papsttum und Kirchenreform, 28. Jfr. dessutom för Tyskland Geselbracht, Das Verfahren bei den deutschen Bischofswahlen in der zweiten Hälfte des 12. Jahrh.; för Frankrike Imbart de la Tour a. a.; för England Böhmer, Kirche und Staat in England, samt Stubbs, Constitutional History of England III, 310.

Det provisionsmandat Saxo omtalar, att Eskil innehaft och begagnat vid ärkebiskopsskiftet i Lund 1177, saknar så-

---

Från Alexander III stammar ett provisionsmandat, genom hvilket han utan föregående val direkt providerar en biskop i Alessandria. Åtgärden vinner sin förklaring däri, att Alessandria sedan sin grundläggning 1168—69 stod i ett särskilt obediensförhållande till påven; dess kyrkor och grund tillhörde påvestolen som egendom, och dess innevånare voro skattskyldiga till densamma. Biskopsdömet kunde därför anses stå på samma linje som de romerska suffraganbiskopsdömena och de med avseende på temporalierna påven tillhöriga biskopsdömen, vilkas biskopar tillsattes av påven. Provisionens motivering — «de novitate et necessitate processit» — anger de speciella skälen för densamma. Alessandrias biskopsstol var nyupprättad och mandatet är utfärdat under påvens strid med Fredrik Barbarossa, fyra månader innan slaget vid Legnano. Reuter, Geschichte Alessanders des dritten II, 280, III, 229. Migne, Patrologia latina, 200; 1064.

Den av Hinschius Kirchenrecht II, 594, såsom direkt utnämning anförda biskopstillsättningen i Placentia 1155 har föregåtts av ett val, om ock oformligt, och påven endast stadfäster detta. Migne, Patrologia latina, 188; 1381. — Biskopstillsättningen i Hereford 1148 betecknas av Böhmer, Kirche und Staat in England, 388, n. 7, jfr. 351, som en utnämning i kraft av reservaträtt. De källor Böhmer anför berättiga ej en sådan slutsats, låt vara att påven möjligen spelat en avgörande roll. Gilbert Foliot blef formellt biskop genom val. Gilbert nämner sig endast Herefordiensis ecclesiæ mandato domini papæ vicarius, Migne, Patrologia latina, 190; 795; Historia pontificalis, M. G. SS. XX, 532, omtalar, att Gilbert blivit biskop genom val: electus est interea Gilbertus Claudiocestrensis abbas ad episcopatum Herefordensem, consilio et voluntate archiepiscopi Cantuariensis.

Ett av de fall, i vilka påvarna gjort gällande en provisionsrätt, är besättandet av resignerade biskopsstolar. Den särskilda motivering, varpå de stött denna, är, att då påvens medgivande var nödvändigt för en resignations giltighet och biskopsdömet sålunda ansågs bliva ledigt i den påvliga kurian, även rätten att besätta detsamma tillkom denna. Under 1100:talet har emellertid den kyrkliga rätten om resignation ännu icke nått denna utbildning. Det är först under tiden närmast före Alexander III:s tronbestigning, som det traditionella bruket, att en biskop för sin resignation inhämtade påvens medgivande, övergått till regel. Alexander III hävdade, att medgivandet var erforderligt för resignationens giltighet, men allmänt erkänd var under hans regering icke denna grundsats; Eskil bland andra bröt mot densamma genom att mottaga biskop Stenars i Linköping resignation. D. S. I, 57.

Alexander III:s ståndpunkt med avseende på besättande av resignerade biskopsdömen framträder tydligt vid de resignationsfall, som äro kända från hans tid. Vid intet av dem har han gjort gällande någon direkt provisionsrätt. Det klander, som kommer till synes i åtskilliga av hans brev angående

lunda motstycke icke blott från Alexander III:s tid utan från hela 1100:talet och låter icke infoga sig i denna tids kanoniska rätt och härskande praxis vid biskopstillsättningar. Saxos påvebrev synas under sådana omständigheter ha till förutsättning, att helt olika förhållanden i detta avseende rått i Danmark än i den övriga katolska världen. Hans skildring av Valdemars ståndpunkt kontrasterar så starkt mot förhållandena i Europas övriga länder, att — om den är sann — den endast kan förklaras härav. Mot påvens ingripande vid valet och den utomordentliga maktfullkomlighet han förlänat Eskil har enligt Saxo intet motstånd mött från Valdemar; denne har utan vidare böjt sig för påven; »quod Romanæ sententiæ decreto obviam ire nequeat, penes quam publicæ religionis norma consistat», falla hans ord hos Saxo.

---

resignationer, riktar sig icke mot biskopsvalet som sådant, utan endast mot att det företagits, innan hans medgivande till resignationen inhämtats, och härpå är även den devolutionsrätt grundad, som han tilltagit sig. Migne, Patrologia latina, 200; 466, 1141. D. S. I, 57. Jfr. Geselbracht, Das Verfahren bei den deutschen Bischofswahl, 70, 77.

Först Innocentius III bringar grundsatsen om påvens medgivande för resignation till allmänt erkännande. Det är även från hans tid, som den första ansatsen kan spåras till utbildning av en direkt påvlig provisionsrätt vid resignerade biskopsdömen. En direkt påvlig utnämning förekommer dock ej förrän under Innocentius IV. Från hans tid förskriver sig även i ett enstaka fall ett mandat, genom vilket besättandet av en resignerad biskopsstol överdrages till annan person. Berger, Les registres d'Innocent IV n:o 3265. Det är i detta sammanhang värt att lägga märke till, att ärkebiskopstillsättningen i Lund 1223 efter Andreas Sunesens resignation skedde genom fritt val. Detta kasserades visserligen av påven, och Peder Saxesen blev ärkebiskop genom påvlig provision, men grunden härtill var icke att ett val företagits, utan att ett formfel begåtts vid valhandlingen, varigenom tillsättningen tillföll påven i kraft av devolutionsrätt. D. S. I, 221. Gillmann, Die Resignation der Benefizien, 74, 113.

Angående de påvliga provisionerna för lägre kyrkliga beneficier jfr. Haller, Papsthum und Kirchenreform, 28. Baier, Päpstliche Provisionen für niedere Pfründen bis z. Jahre 1304, 9. Reuter, Gesch. Alexanders des dritten III, 539. — Hans Olrik har i Konge og Præstestand II, 164, av anförda ställe hos Reuter läst fram, att Alexander III i enstaka fall började tillvälla kurian en afgörande röst vid biskopstillsättningar. Reuter nämner ingenting därom.

Hans ödmjukhet har till och med gått så långt, att han icke bestritt Eskils rätt att göra bruk av sin myndighet trots den gamla fiendskap till Eskil, som Saxo låter honom ha i tankarna, och trots den misstanke han hyser, att Eskil skall utse domprosten Asker, som nyligen varit invecklad i en sammansvärjning mot hans liv, till att intaga rikets högsta värdighet och den mäktigaste ställningen i landet näst honom själv.

Frågan uppstår, om tillvägagångssättet vid biskopstillsättningarna i Danmark samt konungens och påvens ställning till dem verkligen skänka stöd åt Saxos framställning av ärkebiskopsskiftet, om utvecklingen av dessa förhållanden i Danmark följt samma banor som i Europas övriga länder eller ej.

Under missionstiden hade helt naturligt de danska biskoparna valts och invigts av den hamburgske ärkebiskopen, men så snart kristendomen vunnit fotfäste i landet, övergingo biskopstillsättningarna till de danska konungarna. Sven Tjugeskägg och Knut den store togo sålunda biskopsvalen i egen hand, och när vid mitten av 1000:talet Sven Estridsen skapade en ny stiftsindelning, utnämnde han själv de nya biskoparna [1]. Från Olav Hungers och Nils' tid omnämner Roskildekrönikan nya biskopstillsättningar med de korta, men talande orden »rex intronizavit», »rex subrogavit», och enligt samma samtida källa utnämnde Erik Emun efter slaget vid Fotevik 1134 ej mindre än fem biskopar på en gång under ett uppehåll i Slesvig [2]. Någon medverkan av en valförsamling är under denna tid icke känd.

Första gången vi erhålla kännedom om att andra faktorer än konungamakten spelat en roll vid utseendet av biskoparna är under 1130:talets sista år. Efter att ha berättat om Erik Lams tronbestigning fortsätter Roskildekrönikan: »vid denna tid utbröt en häftig strid mellan biskop Riko i Slesvig och biskop Eskil i Roskilde om ärkebiskopsdömet i

[1]) Adam II, 39, 53. III, 24. IV, 2, 8.
[2]) S. R. D. I, 379, 380, 383.

Lund. Med kloka råd bilade emellertid Peder Bodilsen, förståndigt och fintligt, striden och stiftade en fred mellan dem, enligt vilken Eskil skulle erhålla ärkebiskopsdömet. Riko, fastän vald av Skånes clerus och folk (electus a scaniensi clero et populo), begagnade sig av Peder Botildsens råd och satte sig, undvikande oroligheter och krig, i besittning (usurpavit) av Roskilde biskopsdöme trots klerkernas och lekmännens protester (clericis et laicis reclamantibus)» [1]).

Berättelsen om dessa händelser möter i en väsentligen olika form i Saxos senare skildring. Hos honom är Peder Botildsen död redan under Erik Emuns tid strax efter sitt och Eskils uppror mot denne, och först därefter, men ännu under Erik Emuns regering, låter Saxo ett första skede av striden om ärkebiskopsdömet avspela. Efter Askers död, berättar han, kunde konung och folk icke enas om hans efterträdare. Skåningarna röstade på Eskil, men konungen, som nyligen legat i fejd med denne, föredrog biskop Riko. Det kom dock icke till öppen strid, tillägger Saxo, då skåningarna av fruktan för Erik ej gjorde sin mening gällande. Det andra skedet i striden förlägger Saxo till tiden efter Erik Emuns död. Eskil, berättar han, drog vid underrättelsen om denna strax till Skåne för att vinna ärkesätet, och fastän Erik Lam önskade genomföra sin företrädares beslut, föll han undan för skåningarnas fordran, då de beslöto att med krig genomdriva Eskils val. »Riko åter insatte han (creat) med hjälp av klerkernas röster (mediantibus cleri suffragiis) till biskop över Själland [2]).

Både Roskildekrönikans och Saxos i fråga om händelseförloppet motstridande uppgifter stämma överens i att valförsamlingar tagit del i dessa biskopstillsättningar. Den rätt konungamakten ansåg sig äga att fritt förfoga över biskopsdömenas besättande framträder dock i bådas berättelser. Enligt Saxo lyckades visserligen Erik Lam icke genom-

[1]) S. R. D. I, 386.

[2]) Saxo, 664, 667. Peder Botildsen levde enligt en urkund ännu 1142. Dipl. Arne-Magn. I, 247. Jfr. S. R. D. I, 274.

driva sin vilja gentemot skåningarna, men att den kungliga utnämningen även kunde nå sitt mål visa båda källornas uppgifter om huru Riko blev biskop i Roskilde. De torde nämligen i detta hänseende böra tolkas som icke divergerande, då en usurpation av Riko ensam, trots icke blott klerkernas utan även lekmännens protester, väl knappast är tänkbar utan konungens ingripande.

Ett med Saxos skildring av striden om archiepiskopatet likartat fall inträffade ungefär samtidigt vid besättandet av den efter Riko lediga biskopsstolen i Slesvig. Erik Lam utsåg Herman till biskop därstädes (a quo (Erico) post paululum condonatus est episcopali fastigio, cuius sedis est vulgo Sleswich nuncupatio), men lyckades icke få honom erkänd gentemot en infödd, av innevånarna i Slesvig vald biskop[1]).

Dessa knapphändiga upplysningar visa, att om ock sedan 1130:talet valförsamlingar bestående av prästerskap och lekmän existerat vid biskopstillsättningar, valet dock ännu ej varit fritt, utan konungamakten fortfarande gjort anspråk på att vid dem vara den avgörande faktorn och även utövat en direkt utnämningsrätt. Den gregorianska reformrörelsen har icke nått till genombrott i Danmark.

Vid det första biskopsval, som möter under Valdemar I:s tid äro förhållandena till synes helt förändrade. Efter biskop Askers i Roskilde död, berättar Saxo, kunde prästerskap och lekmän icke enas vid valet av hans efterträdare. Samtidigt utbröt oroligheter i Roskilde, vid vilka roskildeborna även förgrepo sig på den kunglige myntmästaren och plundrade hans gård och gods. Valdemar ryckte med anledning därav med krigsmakt mot Roskilde, men lät genom roskildebornas föreställningar och en penningsumma beveka sig till att skona staden. Strax därfter drog han huld och blid in i Roskilde, säger Saxo, och begav sig till kanikernas gård vid Trefaldighetskyrkan för att giva sin stadfästelse åt deras biskopsval. Fastän han, fortsätter Saxo, syntes kunna

---

[1]) Annales Rodenses. M. G. SS. XVI, 798. Dipl. Arne-Magn. I, 7. Jfr. Danske Magazin, IV: 2, 337, 341.

göra anspråk på vissa rättigheter över den kyrka, som hans förfäder grundat och doterat, förklarade han sig icke vilja göra gällande någon myndighet, som icke tillkom honom eller som var emot bruket, ty han visste, att det genom heliga lagbud var sörjt för att prästerskapet vid utövandet av sin särskilda valrätt icke skulle lida intrång av konungamakten. Hans närvaro skulle därför icke lägga hinder i vägen för ett fritt val. Sedan Valdemar på detta sätt »i from rättsinthet» borteliminerat sig själv, avlägsnade sig prästerskapet från församlingen för att omsorgsfullare kunna skrida till val. De uppställde som biskopskandidater tre män av högt anseende, vartill som fjärde man fogades Absalon på grund av hans stora egenskaper; mellan dessa skulle valet företagas. Valdemar föreskrev därefter, att valet skulle äga rum genom sluten omröstning, ty han ansåg det riktigast, att var och ens vilja tillkännagavs skriftligen, innan det skedde muntligen. Valet utföll så. att Absalon enhälligt utsågs till biskop [1]).

Genom Valdemars uppträdande erhåller kyrkan i Saxos framställning ett erkännande av biskopsvalets frihet. Hela avgörandet tillkommer prästerskapet.

Saxos framställning kan icke kontrolleras genom andra källor. Men man undgår icke intrycket, att valet i Roskilde i realiteten icke varit så fritt, som han framställt det. Absalons plötsliga uppställande som fjärde man vid sidan av prästerskapets trenne biskopskandidater och Saxos tystnad om vem, som föranlett det — han säger det i passiv form — likaväl som konungens ingripande vid bestämmandet av valsättet och det enhälliga valet, som står i bestämd motsats till prästerskapets kandidatuppställning, tyda på att Valdemar icke stått så helt utanför som den biskoplige krönikeskrivaren låter påskina. Minst sagt egendomligt vore det också, om Valdemar vid detta val kräft och ägt mindre betydelse än han någon tid senare tillerkändes av en så hierarkiskt sinnad påve som Alexander III vid besättandet av

[1]) Saxo, 737.

ärkestolen i Lund [1]). Det kan under dessa förhållanden knappast vara tvivel, att det är Saxo själv, som skapat de kanoniska formerna vid Roskildevalet; det är heller knappast tvivelaktigt, att han gjort det på grundval av de i Decretum Gratiani anförda »heliga lagbuden» om att lekmännen icke på något sätt böra inblanda sig i biskopsvalen och den exemplifiering Gratianus ger därpå genom den ur Anastasius' Historia tripartita hämtade berättelsen om Ambrosius' val till biskop i Milano och kejsar Valentinianus' uppträdande därvid. Liksom Valentinianus avstår Valdemar från deltagande i valet och liksom i Milano avlägsnar sig i Roskilde prästerskapet i och för valhandlingen omedelbart efter detta monarkens meddelande [2]).

Med undantag av ärkebiskopsvalet 1177 äro i övrigt från senare hälften av 1100:talet endast bekanta ett biskopsval i Ribe från osäker källa samt den från Saxo kända, redan förut omtalade, återinsättningen av biskop Occo i Slesvig; denne, berättar Saxo, hade måst nedlägga sitt ämbete som schismatisk, men efter att ha vunnit konungens gunst ånyo satt sig i besittning av detsamma, en handling, som Eskil mötte med bannlysning av Occo och hans anhang [3]). Om valet i Ribe berättar Ribekrönikan, att ribeborna för en summa av

---

[1]) Alexander III till ärkebiskop Eskil (odat.): . . . indulgemus, ut . . . tam per te quam per principem terrae . . . aliosque regni illius religiosos, et industrios de substituenda sis persona sollicitus. c. 1, X de renunc. I, 9.

[2]) c. 1, 3, Dist. 63:

Nullus laicorum principum uel potentum semet inserat electioni uel promotioni patriarchæ, metropolitæ, uel cuiuslibet episcopi . . . Petiit sinodus, ut magis ipse (imperator) discerneret sapiens et pius existens. At ille, supra nos, inquit, est talis electio. Vos enim diuina gratia potiti et illo splendore fulgentes, melius poteritis eligere. Tunc sacerdotes egressi de episcopali sede tractabant.

Saxo, 737:

Sacris siquidem legibus cautum nosse, ne clerus peculiare eligendi jus regali imperio obnoxium habeat. Itaque præsentiam suam haudquaquam impedimento futuram, quo minus electoribus libera suffragiorum arbitria maneant. Tunc clerus, religiosam ejus justitiam summis gratiarum actionibus prosecutus, concilio excessit, delectum curiosius habiturus.

[3]) Saxo, 768.

300 mark av konungen tillhandlade sig rätten att bland trenne angivna abboter fritt få välja sin biskop [1]).

De bevarade källorna giva sålunda vid handen, att de danska biskopsvalen under 1100:talet stått i beroende av konungen, och att förhållandena i Danmark alltså varit likartade förhållandena ute i Europa. Om den mäktiga ställning Valdemar I visste att hävda åt konungamakten gentemot kyrkan bär även brytningen mellan honom och Eskil vittnesbörd. Egenmäktigt har Valdemar under denna avsatt och drivit i landsflykt den danske ärkebiskopen och påvlige legaten, och påven själv har måst begära hans återkallande.

Den föregående undersökningen har visat, att Saxos påvebrev, med sina föreskrifter om ärkestolens besättande genom påvlig provision, utövad av Eskil, saknar motstycke från hela 1100:talet och icke låter sig bringas i överensstämmelse med förhållanden, som under detta århundrade härskade vid biskopstillsättningar. Likaledes har ådagalagts, att Valdemars fullständiga uppgivande av alla konungamaktens anspråk och rättigheter icke harmonierar med den hållning de danska konungarna annars intagit gentemot biskopsvalen och kyrkan.

Saxos påvebrev är en anakronism. Man är redan därav fullt berättigad att i denna punkt anse hans framställning ohistorisk. Ett direkt motbevis mot densamma låter sig emellertid även föra.

I Gregorius IX:s dekretaler finnes infört ett utdrag ur ett odaterat brev av Alexander III till ärkebiskop Eskil i Lund, där anbrakt såsom bevis för satsen, att tillåtelse att resignera på grund av ålderdom icke gives en biskop, som är nödvändig och till gagn för sin kyrka. I utdraget skriver påven, att om Eskil på grund av ålderdom och svaghet be-

[1]) S. R. D. VII, 189. — Jfr. delvis starkt avvikande framställningar av de danska biskopsvalen hos Hans Olrik, Konge og Præstestand, I², 123, II, 159, och Ambrosiani, S., Studier över den svenska kyrkans organisation och författning vid 1100-talets mitt, i Kyrkohistorisk Årsskrift 1902, 50, 57.

går befrielse från sitt ämbete, han väl må veta, att påven anser det för närvarande tryggare, att den honom anförtrodda kyrkan styres av honom, än att den under de härskande kritiska förhållandena anförtros åt en ny och okänd person; han uppmanar honom därför att stanna kvar i sitt ämbete. Utdraget har länge varit känt och allmänt identifierats med det av Saxo antydda påvebrev, som skall ha innehållit avslaget på Eskils resignationsanhållan — Romanum antistitem Lundensi, pontificalis ministerii laxationem petenti, quod eum huic muneri perutilem scisset, hactenus repugnasse. Suhm har med ledning av Saxos berättelse tidsatt det till 1173, och man har i detsamma sett ett stöd för Saxos trovärdighet [1]).

Alexander III:s brev angående Eskils resignation föreligger emellertid numera icke blott i utdrag utan i sin helhet. Utom vad utdraget ger vid handen visar det sig innehålla något mera och helt annat. I början av brevet uttalar Alexander III, att han nyligen emottagit Eskils anhållan, men att han finner den stridande mot kyrkans intressen på grund av de förföljelser, för vilka kyrkan är utsatt. I fortsättningen inskärper han, att Eskil, såsom han själv väl vet, icke utan hans medgivande kan resignera. Därefter heter det: »på det att icke du, broder, som bäst känner både din själs och kropps svaghet, må beskylla oss att förorsaka dig odrägliga svårigheter, medgiva vi dig dock, om förhållandena efter ditt samvetes utsago verkligen fordra det, att du vid lägligt tillfälle såväl själv som genom konungen — eller för den händelse du själv antingen icke kan eller icke vill vara närvarande, genom dina brev och dina därför lämpade ombud — ävensom genom andra andlige och förfarne män lägger dig vinn om att skaffa dig en efterträdare och bemödar dig om att finna en sådan, som icke avlägsnar sig från trons ljus eller förirrar sig från det rättas och ärbaras smala väg. Med samma personer bör du även överlägga och förhandla om ditt framtida underhåll, så att vi, då vi erhållit kännedom om allt

[1]) Suhm VII, 426.

detta såväl av dig som dem, omsiktligt och säkert kunna skrida till ett avgörande, som varken vi eller du i framtiden kommer att ångra» [1]).

[1]) Literas tuas, nuper accepimus, devotione plenas et dolore non vacuas, quandoquidem et tuam nobis insinuaverunt affectuosissimam caritatem, et tui archiepiscopalis officii, quod fideliter gessisse, et adhuc te gerere gaudemus, contrariam exigebant ecclesiæ utilitatibus cessionem. Nosti enim, sicut vir providus et prudens, quod tanta est diei malitia, et contra ecclesiam Dei tam gravis, tam diuturna persecutionis instantia, ut nequaquam ei cedat ad commodum, si tuam sedem contigerit subire defectum. Quod si tuam aut senectutem aut insufficientiam forte considerans, te tanquam emeritum postulas relaxari: scito, nos credere et pro certo tenere, quod tutius sit hoc tempore, si commissa tibi ecclesia sub umbra tui nominis gubernetur, quam si alteri novæ incognitæque personæ gubernanda in tanto discrimine committatur, maxime quia in te vigor devotionis et fidei etiam corpore senescente non deficit, sed vergente deorsum conditione corporea fervor spiritus in sublimiora conscendit. Ne igitur huius doloris aculeus vividam circa te nostri pectoris vulneret caritatem, monemus te igitur, ut super hoc diebus istis nulla te facias importunitate molestum, quia incedens omnino probatur, prius solvere militiæ cingulum, quam cedat victori adversitas proeliorum. Insta igitur sicut bonus miles Christi, et in tuæ sollicitudinis officio persevera; ne dum tuæ quietis desideria quaeris, tu aliquid talenti tibi crediti detrimentum patiaris. Illud quoque te oportet attendere, quod si pennas habeas, quibus in solitudinem volare satagis, ut quiescas: ligatæ sunt tamen nexibus præceptorum, quæ ita ut nosti, ex sacrorum canonum institutione te vinciunt, ut liberum non habeas absque nostra permissione volatum. Ceterum ne, frater, te intolerabiliter nos gravare causeris, qui melius tui potes tam animi debilitatem nosse, quam corporis: hoc tandem tibi, si iudicio conscientiæ tuæ res id prorsus exigit, indulgemus, ut suscepta oportunitate, tam per te quam per principem terræ, vel etiam per literas tuas, et idoneos nuntios, si corporalem ibi vel non potueris vel nolueris exhibere præsentiam, aliosque regni illius religiosos, et industrios de substituenda sis persona sollicitus, et talem invenire satagas successorem, qui non a fidei claritate degeneret, neque a tramite rectitudinis et honestatis aberret. De his quoque quæ tuis duxeris necessitatibus reservanda, cum eisdem personis tractare et deliberare te convenit: ut quum nobis hæc omnia tam tua quam illorum fuerint assertione comperta, ita provide ac secure possimus in facto procedere, quod neque nos, neque te ipsum oporteat huius operis in posterum poenitere. c. 1, X de renunc. I, 9. Corpus iuris canonici II, ed Friedberg. Leipzig 1881. — Något tvivel om att brevet gäller Lund kan icke råda. Den enda ort, med vilken en förväxling på grund av ortnamnet kan ifrågakomma, är Lyon, men under Alexander III:s regering resignerade ingen ärkebiskop där. Jfr. Gams, Series episcoporum.

Brottstycket i Gregorius IX:s dekretaler är sålunda fullständigt godtyckligt utbrutet ur sitt sammanhang. Den uteslutna delen av brevet innehåller raka motsatsen till vad som i dekretalerna intagits såsom en illustration av en allmän princip. Påven avslår icke genom sitt brev Eskils resignation; han medgiver densamma, om ock villkorligt. Men brevet innehåller icke något särskilt bemyndigande för den resignerande ärkebiskopen och någon föreskrift om utestängandet av konungens och de valberättigades inflytande vid utseendet av den nye ärkebiskopen. Tvärtom visa dess bestämmelser om dennes utseende och dess befallning, att påven såväl genom Eskil som genom de nämnda personerna skall underrättas om utgången, att ärkestolen skall besättas på vanligt sätt, icke genom påvlig provision. Påven förbehåller sig endast sin lagliga konfirmation av handlingen.

För den händelse de enligt Saxo av Eskil begagnade påvebreven äro äkta, måste de givetvis ha utfärdats efter Alexander III:s ovedersägligen autentiska brev angående ärkebiskopens resignation; de skulle i så fall giva vid handen, att påven i själva huvudpunkten fullständigt ändrat sitt tidigare avgörande. De av Saxo refererade breven kunna emellertid aldrig ha utfärdats. Det enas autenticitet motbevisas direkt av det bevarade brevet. Påven har dittills icke, som det står i Saxos brev, vägrat Eskil befrielsen från ärkebiskopsämbetet, men nu bifallit den på grund av hans ihärdiga bön. Tvärtom ger det bevarade brevets avfattning vid handen, att Eskil redan första gången han framställt sin begäran vunnit påvens bifall till densamma. Beviset för att det andra brevet icke utfärdats ger en sammanställning av detsamma med Alexander III:s bevarade brev och de under 1100:talet härskande förhållandena vid biskopstillsättningar. Offörtydbart framgår, att någon påvlig utnämning av biskopar icke förekommer under denna tid, och att således ett brev av det innehållet Saxo refererar aldrig kan ha utfärdats.

Båda Saxos påvebrev äro sålunda falska. Eskil har vid ärkebiskopsskiftet icke innehaft och begagnat dem. Det brev

han innehaft och begagnat måste under dessa förhållanden givetvis ha varit Alexander III:s autentiska brev.

Försöker man förklara huru Saxos framställning kan ha uppstått, faller det genast i ögonen, att grupperingen och innehållet i det bevarade brevet och i de av Saxo refererade visa en bestämd överensstämmelse. Af det ena brevet har visserligen hos Saxo blivit två — det må nu bero på en missuppfattning hos hans sagesman eller hans egen utsmyckning vid bearbetandet — men både det bevarade brevet och Saxos framhäva till en början påvens motvillighet att bifalla Eskils resignationsanhållan till följd av hans duglighet och i båda anföras hans ålder och svaghet som skäl för densamma. Avslutningen är också i så mån likartad, att den ger anvisning om nybesättandet av den lediga ärkestolen; själva ombesörjandet av valet anförtros åt Eskil; i det bevarade brevet visserligen icke åt honom ensam. Direkt eller indirekt synes Saxo sålunda ha känt det påvebrev, om vars användande vid ärkebiskopsskiftet han berättar. Men Saxo har även som källa för denna tids historia använt den med Knytlingasagan gemensamma källan, och i den form, i vilken denna återgives i Knytlingasagan tilldelas Eskil en avgörande roll vid Absalons val. »Vid denna tid», heter det i sagan, »uppgav Eskil sitt ämbete och bjöd Absalon att mottaga ärkebiskopsdömet» [1]. En lärd sammanjämkning av påvebrevet och den i Knytlingasagan bevarade traditionen kan lätt ha givit det resultat, som föreligger hos Saxo.

Den oklarhet, som vidlåder Saxos framställning, synes också giva vid handen, att denna uppstått av två, varandra motsägande traditioner, vilka Saxo icke förmått sammansmälta till en enhet. Det är omöjligt att med säkerhet av framställningen utläsa, huruvida Absalon blev ärkebiskop genom Eskils utnämning i kraft av provisionsmandatet eller genom

[1]) Kn., kap. 125. — Samma uppfattning möter i det sena Chronicon Clarevallense: Anno Domini 1181, apud Claramvallem mortuus est venerabilis Eskilus Danorum archiepiscopus, sumpto habitu ordinis, qui diu manserat in Claravalle, et sibi substituerat archiepiscopum in Dacia, Absalonem nomine. Migne, Patrologia latina 185; 1249.

de röstberättigades val. Det kanoniskt orimliga inträffar, att Eskil överlämnar den makt, »qua sibi, legationis habenas tenenti, subrogandi antistitis arbitrium mandabatur», och för vilken Saxo i övrigt använder uttrycken »honorem transferre», »pontificem adoptare» och »antistitis creatio» till dem, »quibus eligendi jus esse consverit». Om hans svar på deras anhållan »uti consilium suum exponeret» heter det: »sententiam suam inter divinam humanamque caritatem fluctuari asseruit, quarum alteram tacendo, alteram loquendo offendere posset. Dei namque mentem exasperaturum se esse, si illius, quem huic maxime regimini idoneum scisset, indicem agere supersedisset; si vero hominem hujus officii gnarum, pontificisque partes alibi laudabiliter executum, sed et pro patria difficilia audere solitum, nuncuparet, familiaris et propinqui gratiam violaret, quem hujus honoris oblationem aversari non dubitet. Tunc cuncti, quisnam ab eo destinaretur, animo perpendentes, solam vocabuli certitudinem flagitant. Et ille, Roskildensem, inquit, antistitem, mihi propinquitate, vobis opinione notum, designo». Denna designation följes omedelbart efter Absalons vägran på Eskils uppmaning av en votering: »tum ii, quibus suffragandi jus erat, ab Eskillo taciturnæ hæsitationis increpiti, et, cuinam officii sui partes cedere vellent, rogati, paribus in Absalonem votis pronuntiant». Hela handlingen nämnes i det följande av Saxo »electio»; i Eskils mun lägges orden: »certissime se suffragatorum partibus affuturum dicebat, sensurum Absalonem, sua an illius vota plus momenti Romæ sint habitura», och det är icke Eskil, den påvliga legaten med provisionsmandatet, utan konungen och lundensarna, som sända en legation till Rom för att tvinga Absalon att mottaga valet. Legationen medför endast Eskils brev som stöd för sin begäran.

Att Saxo vid sammansmältningen av de båda traditioner, som förelegat honom, kunnat skapa ett provisionsmandat, av den art som skett, kan förefalla egendomligt. Men Saxos framställning visar på flera ställen, att han helt varit fängslad av satsen om påvens absoluta maktfullkomlighet, hans »plenitudo potestatis», vilken hyllad redan under tidigare tid i Inno-

centius III fann sin främste exponent. Saxos uppfattning i denna punkt kommer särskilt skarpt till synes i de omdömen om påvens maktställning, som han lägger i konung Valdemars mun: »votis ejus (Eskilli) annuere se dixit, quod Romanæ sententiæ decreto obviam ire nequeat, penes quam publicæ religionis norma consistat», och: »cujus auctoritati rege refragandum negante» [1]).

Händelserna vid ärkebiskopsskiftet, sådana Saxo framställer dem, kulminera i Absalons vägran att mottaga ärkebiskopsämbetet, den högsta värdigheten i den nordiska kyrkan och den främsta platsen i de nordiska rikena näst konungarnas. Redan innan själva valet får läsaren en aning om vad som förestår; Eskils misstanke därom låter Saxo lysa fram, redan då denne meddelar Valdemar sin avsikt att resignera och därvid ber honom hålla detta hemligt, så att ingen utebleve från valet av fruktan, att det skulle falla på honom. I livfulla färger skildrar Saxo uppträdet i Lunds domkyrka efter Absalons vägran: de valberättigades och folkets högljudda glädje över det enhälliga valets utgång och den våldsamhet, med vilken Eskil och klerkerna sökte tvinga den motsträvige att intaga ärkebiskopsstolen. Absalon spjärnade, enligt Saxos framställning, av alla krafter emot; han tog så kraftiga tag, att åtskilliga kastades omkull. Hans kläder sletos sönder; det närmade sig till formlig strid, och tumultet blev sådant, att man icke kunde höra sången i kyrkan. Omsider släpade folket Absalon med våld bort till ärkebiskopsstolen; han vägrade emellertid att sätta sig ned; det hade då, framhåller Saxo, kunnat se ut, som fölle han till föga för tvång. Förgäves bad först Eskil, senare Valde-

[1]) Det är en uppfattning, som delvis med verbal överensstämmelse står att läsa i Decretum Gratiani, c. 2, D. X: non licet imperatori . . . quicquam quod . . . apostolicis regulis obviet, agere; c. 2, D. XI: statutis pontificum consuetudo cuiusquam refragari non potest; c. 2, D. XII: omnis sanctæ religionis relatio ad sedem apostolicam quasi ad caput ecclesiarum debeat referri, et inde normam sumere.

mar honom att iföra sig insignierna på den ärkebiskopliga värdighet Herren själv tillbjöde honom och icke kränka kyrkans majestät genom att visa en ringaktning för detsamma, som man aldrig hört maken till. Absalon endast appellerade till påven, så snart han kunde komma till orda; han gav därmed sin vägran det kraftigaste skydd, just i det ögonblick man trodde, att han skulle foga sig. När mässan var till ända, uppdrog Eskil åt Absalon att lysa välsignelsen; han menade, att denne genom en usurpatorisk handling som denna skulle kunna anses ha givit sitt bifall till valet. Men planen misslyckades. Och lika litet förmådde Eskil senare i sin sovkammare genom sina böner, knäfall och tårar. Absalon vägrade också att mottaga trohetseden av de ärkebiskopliga ryttarna, som Eskil lät rida fram, och icke heller böjdes hans ståndaktighet, då Eskil visade honom de kostbarheter, han ville skänka kyrkan. Han hade motstått de tidigare frestelserna, säger Saxo, och han motstod också denna; han hade trampat under fötterna ärans lockelser, och han dukade icke heller under för vinningslystnadens.

Det är till denna del av Saxos skildring av ärkebiskopsskiftet, som det vetenskapliga intresset huvudsakligen anknutit sig. Genom olika hypoteser har man sökt förklara Absalons motvilja att mottaga ärkebiskopsvärdigheten och funnit anledningen därtill såväl i släktintressen som i de rådande kyrkliga och politiska förhållandena. Synpunkterna äro fullständigt främmande för Saxo själv. Han känner endast rent personliga motiv; Absalons känsla av egen ovärdighet och hans kärlek till Roskildestiftet, men till gengäld har hans berättelse vid skildringen av dem fått en rent monumental prägel [1].

[1]) Under fullt erkännande av riktigheten av själva det av Saxo skildrade yttre händelseförloppet, har Paludan-Müller först sökt ställa ärkebiskopsskiftet i annan belysning än Saxo själv (To bemærkninger etc. i Ny Kirkehist. Samlinger III, 425). Han finner förklaringen och den djupast liggande orsaken till den underliga striden mellan de båda kyrkofurstarna — Eskils försök att tvinga Absalon och dennes bestämda vägran — i att det i själva verket varit en maktstrid mellan Danmarks mäktigaste adelssläkter, Svend Trundsens —

En vägran att mottaga en ärkebiskopsvärdighet behöver emellertid icke under medeltiden, som Saxos framställning

Eskils släkt — och Skjalm Hvides — Absalons släkt. Då Eskil, resonerar Paludan-Müller, icke kunde till sin efterträdare i Lund få en medlem av sin egen släkt, — sin brorson Asker, domprosten i Lund, — vid en tidpunkt, då denne var anklagad för deltagande i stämplingar mot konungen, har han haft för avsikt att genom Absalons förflyttning till Lund bana väg för Asker till Roskilde biskopsstol, över vars besättande Paludan-Müller antager, att Eskil kunnat bestämma i kraft av det påvliga bemyndigande, han innehade. Vad Absalon sade nej till i Lund, har därför mindre varit att mottaga ärkebiskopsämbetet än att ställa Roskilde biskopsstol till Eskils disposition. Genom att lägga avgörandet i påvens hand har han sökt vinna tid att underhandla om Roskildestiftet med en makt, som ej ägde Eskils släktintressen, och påvens avgörande, att Absalon skall övertaga ärkestiftet men samtidigt få behålla styrelsen av Roskildestiftet, fäller för alla tider utslaget i striden mellan de båda släkterna. Absalon får därigenom makt att sätta sin släkting Peder Sunesen på Roskilde biskopsstol och bana Andreas Sunesen väg till Lund; Svend Trundsens släkt är genom utgången av ärkebiskopsskiftet trängd tillbaka från den höga maktställning, den en gång intagit; Skjalm Hvides har trätt i dess ställe.

Gentemot denna hypotes har A. D. Jörgensen (Erkebispeskiftet i Lund 1177 og den skånske Kirkelov i Ny Kirkehistoriske Samlinger V, 1; omtryckt i Historiske Afhandlinger I, 37) hävdat, att Saxos framställning icke blott vad det yttre händelseförloppet beträffar utan i allo förtjänar tilltro, och han har även sökt att gottgöra dess inre sanning. Han anser det överhuvudtaget oberättigat, att i denna punkt betvivla trovärdigheten av Saxos samtida skildring, i synnerhet som man, enligt hans uppfattning, ej i övrigt känner något bevis eller ens någon berättigad misstanke i fråga om Saxos sanningskärlek. Eskils och konungens ställning finner han vid den tid händelsen äger rum avgjort tala emot varje annan förklaring än den, som framgår av Saxos berättelse: såväl Eskils val av Absalon till sin efterträdare som dennes vägran vinna, enligt hans mening, sin fulla förklaring av de rådande kyrkliga och politiska förhållandena. Som stöd härför anför han det motstånd, som, enligt hans förmenande, skall ha mött Eskil från skåningarnas sida vid genomförandet av den skånska kyrkolagen c. 1174 och givit anledning till hans utländska resa c. 1174—75. Då Eskil fattade sitt beslut att resignera, sluter A. D. Jörgensen av dessa antaganden, måste det ha stått klart för honom, att det i Danmark endast fanns en man, som under dessa vanskligheter var vuxen ärkebiskopsämbetet, och han har knappast något ögonblick varit i tvivel om, att han borde välja Absalon till sin efterträdare, en uppfattning, som även konungen delat. Absalon åter har icke känt sig vuxen att på en gång trotsa den skånska allmogen, de upproriska konungafränderna och venderna, och detta utan den välorganiserade själländska styrkan. Sålunda har den av Saxo skildrade scenen i Lunds domkyrka framkommit. Denna är ingen ihålig komedi och ännu mindre ett »forargeligt Skalkeskjul» för låga beräkningar mellan två släkter, som vilja vrida

ger vid handen, ha ägt någon särskild orsak eller en innebörd av någon som helst betydelse. Nästan regelbundet plägade känslan av ödmjukhet och den egna ovärdigheten taga sig detta uttryck vid val till högre andliga värdigheter. Det ansågs som förtjänstfullt och som ett bevis på att valet fallit på den rätte. Att vägra att mottaga ett ämbete hade till och med övergått till en ren form av konvenans. Uppträden, som det av Saxo skildrade, möta därför också runt om i den medeltida historiska litteraturen och berättiga icke till någon som helst slutsats av historiskt värde [1]). I Kluniacenserreglerna är det till och med föreskrivet, att den nyvalde priorn skall förklara sig ovärdig till ämbetet, och samma föreskrift möter i ordagrant samma form i den om dekanens ordination handlande paragrafen i Consuetudines canonicæ,

makten ur varandras händer; det är tvärtom ett av de största ögonblicken i vår historia».

Saxos fulla trovärdighet är här som annorstädes den ståndpunkt alla övriga forskare intaga. Steenstrup (Danmarks riges historie I, 643) lämnar i huvudsak endast ett referat av Saxo. Hans Olrik (Konge og Præstestand II, 87, och Absalon II, 32) har bland andra utsmyckningar och hypoteser även framställt den, att vad som skedde i S:t Laurentii kyrka i sina grunddrag varit hemligt avtalat mellan konungen och Eskil. »Men herom véd Sakse intet,» tillägger han.

Den historiska kritik Saxos skildring varit underkastad har sålunda uteslutande inskränkt sig till fria kombinationer och hypoteser och väsentligen varit inriktad på att söka framkonstruera de ledande motiven på de punkter, där man av en eller annan anledning ansett att dessa undgått Saxo eller fått träda i bakgrunden för rent personliga eller mera tillfälliga.

[1]) Langlois et Seignobos, Introduction aux études historiques, 143. Under tiden 1048—1087 är vägran känd vid sex påveval. Eicken, Geschichte und System der mittelalterlichen Weltanschauung, 319. — Bruket fortlever ännu den dag i dag. Om Pius X:s val heter det i Die katholische Kirche, hrsg. von der Leo Gesellschaft in Wien I, 20: »Langsam zog sich der Papst zurück, um, selbst auf das tiefste bewegt, das Kreuz auf seine Schultern zu nehmen, nachdem er vergeblich sich lange und auf das ernsteste, gesträubt hatte, der Erkorene von fünfzig Kardinälen zu sein. Die Mehrheit blieb unbeugsam, weil sie wusste, dass sie den Würdigsten erwählt, weil sie sich sagte, dass diese ehrliche Flucht vor der Würde ihn für die Bürde des Amtes doppelt empfehle.»

Saxo själv har icke stått främmande för denna allmänna medeltida tankegång. När Ubbe, Sven Estridsens son, efter Erik Ejegods död till sin broder avstod kronan, som var honom tillbjuden, säger Saxo, att han visade sig allra värdigast till densamma. Saxo 615.

upptecknade i Necrologium Lundense. I samma consuetudines är även vid biskopsval en vägran och de åtgärder, som vid densamma skola företagas, förutsedda; det heter i dem, att när biskopsvalet företagits, skola prästerna glada och sjungande Te Deum gripa den valde och vare sig han vill eller icke oförtövat föra honom in i kyrkan [1]).

Absalons vägran skiljer sig emellertid i Saxos skildring från de vanligast förekommande; Absalon ger icke till slut efter för sina valmän, utan appellerar till påven. Men denna omständighet liksom Saxos hela berättelse om Absalons vägran kommer i förändrad belysning, när Eskils utomordentliga maktfullkomlighet att translatera sitt ämbete på vem han ville i verkligheten icke existerat. Förklaringen till Absalons vägran och valets hänskjutande till påvens slutliga avgörande är en helt annan än Saxo och hans uttolkare givit.

Som biskop i Roskilde var Absalon underkastad de särskilda bestämmelser den kanoniska rätten gjorde gällande för en biskops förflyttning från ett stift till ett annat. Enligt dessa kunde en dylik translation endast ske »necessitatis vel utilitatis causa» och endast med påvens medgivande, en grundsats, byggd på den sedan gamla tider gängse liknelsen mellan en biskops förbindelse med sitt stift och ett äktenskap. En biskops egenmäktiga translation var belagd med stränga straff och kunde medföra förlusten av bägge biskopsdömena [2]). En följd av translationsdoktrinen var att en biskop, såsom behäftad med ett kanoniskt hinder, icke i vanlig ordning kunde väljas av ett annat stifts valförsamling. Det valsätt, som måste tillämpas, var postulationen. Formerna vid denna voro likartade de övliga valformerna, men det tillkom väljarna, icke den valde att anhålla om påvens medgivande, admissio, till postulationen. Den postulerade blev först genom påvens upphävande av hans förbindelse med det gamla

[1]) Migne, Patrologia latina 149; 737. Samlingar till Skånes historia, utg. av Martin Weibull, I, 17, 14.

[2]) Hinschius, Kirchenrecht III, 305. Translationen behandlas i C. VII. q. 1. Av de canones här anföras är i detta sammanhang särskildt en bestämmelse från konciliet i Antiochia 332 av intresse. c. 25, C. VII, q. 1.

stiftet och hans admission till postulationen berättigad att mottaga denna; han erhöll icke dessförinnan den »ius ad rem», som medföljde ett vanligt val; icke heller kunde någon intronisation av honom företagas, eller ägde han någon rätt »temporalia vel spiritualia recipere vel in temporalibus aut spiritualibus ministrare». Det hade enligt den kanoniska rätten varit likställt med tvegifte [1]).

Absalon kunde sålunda icke såsom biskop i Roskilde i vanlig ordning väljas till ärkebiskop i Lund eller mottaga ett val; valförsamlingen ägde endast att postulera honom och därefter anhålla om påvens medgivande till hans translation. En följd härav blev, att om Absalon efter postulationen hade intagit den ärkebiskopliga stolen, ifört sig de ärkebiskopliga insignierna — således låtit prästerskapet företaga en intronisation — samt lyst välsignelsen och mottagit de ärkebiskopliga ryttarnas ed hade han överskridit den kanoniska rätten. Hans vägran har varit en av denna betingad nödvändighet; den ståndaktighet Saxo i sin orimliga framställning låter honom visa mot frestelserna, både ärans, maktens och penningens, har även den varit självfallen.

Dessa förhållanden låta fastställa, att konungens och Lundakapitlets legation till Rom haft att utverka påvens admission till Absalons postulation. Att den därjämte, vad Saxo angiver som dess enda ändamål, skulle haft att tvinga Absalon att mottaga postulationen torde liksom Saxos uppgift, att den påvlige legaten Galandus hotat Absalon med bannlysning, om han vidhölle sin vägran, kräva bevis för att kunna godtagas som historiska fakta. Den kanoniska rätten gör Saxos framställning även i dessa punkter i högsta grad tvivelaktig. Biskopens eget medgivande gällde under denna tid som en självklar förutsättning för hans translation. På sin höjd sökte påvarna genom en kraftig förmaning förmå en biskop att antaga en sådan [2]). Otrolig är även Saxos uppgift att Absalons och Roskildekapitlets legation till Rom endast åsyftat att inlägga en kraftig gensaga mot postulatio-

---

[1]) Hinschius, Kirchenrecht II, 677. Jfr. III, 305.

[2]) Hinschius, Kirchenrecht III, 311.

nen. Påvens beslut, att Absalon jämte övertagandet av ärkestiftet skulle få behålla styrelsen av Roskildestiftet, har näppeligen fattats utan Absalons vetskap och utan påverkan från honom och Danmark. Men äreminnesförfattare ha många sätt att dölja sådant.

Saxo har icke konstruerat sin framställning med oväld. Som en röd tråd går genom densamma en stark ledande tendens; den har till mål att förhärliga Absalon och framställa honom som bärare av de kyrkliga dygder samtiden skattade högst. Det har vunnits genom att Saxo förvandlat vad som var en av den kanoniska rätten betingad nödvändighet till en enastående berömmelse för sin hjälte och genom infogandet av en berättelse om hans frestelser, ärans, maktens och penningens; en berättelse, som lika väl skulle ha kunnat stå att läsa i en medeltida moraliserande legendsamling och även kan vara hämtad ur en sådan.

Saxos framställning av ärkebiskopsskiftet 1177 vilar helt på de båda påvebrev han refererar. När dessa äro falska och ärkebiskopsskiftet baserat på ett annat påvebrev, är grunden ryckt undan för hela framställningen och den störtar ohjälpligen samman. Att av den, som den då föreligger, söka utskilja de fakta, kring vilka utsmyckningen väft sig, och vinna någon exakt kunskap är icke möjligt. Hypoteser kunna liksom förut byggas på Saxos framställning, men de komma att liksom sina föregångare sakna allt vetenskapligt värde.

Veta vi sålunda icke huru det gått till vid ärkebiskopsskiftet, så veta vi åtminstone med säkerhet, huru påven föreskrivit, att det skulle gå till. Eskil skulle med konungen, Danmarks prästerskap och förfarne män underhandla om utseendet av en efterträdare, som var honom värdig, och om det underhåll han själv skulle uppbära av det stift han lämnade för att som munk sluta sina dagar i Clairvaux. När de enat sig därom och givit påven kunskap om sina beslut, har denne slutgiltigt skolat stadfästa dem.

(Tryckt i april 1915).

Skånska sätesgårdar 1682[1]).

Fråstad-häradt.

Holma gård

1. i Höör sochn bestaar aff följjandhe bygning. Vpå borregården ere 3 lenger, bullwerch med halmtack, noch med et maadeligt huusz aff korszwerch murat emillan stolpar och halmtack, uthj huilcha huusz ere twå stuffwer, några senghkammer och een borrestuffwa. Ladugården, som med borregården er indfattat med 2 länger aff bullwerch och hallmtack, bestaar aff 2 lader, 1 stald sampt fäähuusz och andra till nödwendigt bruuck; och ere borre- och ladugården icke wijdare åthschilte än med det eena huusz, som er murat millan stolpar och staar mestendhels mitt uthj gården, och er samma gård wählI wed macht.

Den cultiveras med 10 tönners uthsädhe och 200 à 300 lesz höö.

2. Wälb:ne Christopher Walchendorpff tillhörer gården, som dhen arffuat effter sin sl. moder, och bruuckar hand den med een deell sin egen och tillhöriga bönders arbete, dock har han förundt sin dåtters mandh, mons:r Sveder Agerholm att wara på gården, som dhen och ad interim beboer, men huarcken på halffnade eller arrende.

3. Gården kan well passera för et sätherije.

4. Gårdsens ägor ere inted for sig sielff separerade, undantagandesz den östre gårdsens wang, som er indtept for szig sielff wed gården, men den andre wang ligger i flääth med crono- och uthszochna bönder, och er gården belegan-

[1]) Utgör forts. från Bd V, 72.

desz ifrån bohlbyy. Uthj gårdsens östre wang ligger et gammelt huusz, som på gårdsens ägor er upszat, kallesz Holma huusz, men 5 st. huusz desz uthan ligger i flääth med crono och uthszochna.

11 heela och halffua inszochna wekudagzhemman, som ligger till gården, desz ägor ere ifrån gårdsens ägor separerade och lijckwähll aff alder fuldt gården.

5. Finnesz ingen eenskijlte skogher eller uthmarcker till gården.

6. Sättherijet befinnesz inted wara med några andre ägor förbettrat än det warit aff alder.

7. Gården er et whrgammalt sättherije och kan ingen minnesz när som det åhr anlagt. Ehr i föriga tijder kiöpt och besuttett aff gammell suensk adell och sedan kiöpt och possiderat giönom kiöp och gifftande aff danska Be[r]neckower, Braher och sl. Henningh Valckendorpff, huar ifrån Christopher Walchendorpff har bekommed gården i skiffte för sit möderne arff.

Aagerup gård

1. 2. i Nörra Rörum sockn tillhörer doctor Christian Foss, och een ladhefouget er på gården, men d. Christians arffuinger bruukar ägendomen.

Gården bestaar aff 4 ruinerade länger, huar uthaff de 3 ere aff bullwärch och een muurat mellan stolpar, alla med halmtack. Kand saaes till gården i dhen bruckelige jord aff roug och korn 4 pund, men wed 2 pundh land ligger och inted warit i bruuck; hööstas åhrligh 200 lesz höö, men fullmechtigen berätter, att gården uthj acker och engh kan mycket förbettrasz.

3. Gården uthj henseande till bygningen lijcknar inted noget sätherije.

4. Gården ligger ifrån boohllbye och har sijna ägor om gården eenschijlta med tepper och ingen i flääth med gårdzens marck, undantagandesz 2 huusz, som ligga innom gårdsens inteppe och på gårdsens grund opszatte.

I Nörra Rörum byy 6 halffua hemman, som altijdh

warit weckudagz till gården och ere med teppe frånschilte från gårdsens marck. Noch j Nörra Rörum 2 hemman crono, cannickesädhe 1, Wejesche 3 hemman, huilche 6 hemman bleffue igiengiffne ifrån cronan för Hemmestorp och Webre lähner.

6. Vthj gårdsens wang er sköhn eekeskogh och elliest uthom wangen boockeschogh, som ligger i flääth.

7. Befinnesz ingen hemmanesz ägor att wara underlagt gården.

8. Gården er anlagt aff een bondegårdh namplig Ågerup ungefer 50 åhr sedhan, och bleffue bönderne strax tillagde, undantagendesz öffwanspecificerade 6 hemman.

Ouszbye gård

1. 2. i Höörbye sockn, som tillkommer estatzrådh i Danmarck, wälb:ne Åge Ramell, possideras aff wällachtbahre Suendh Pijhll effter desz contract om 6 åhr att betahlas, men sedhan (berättade Pijhlen) till wissze terminer att betahla; bestaar aff een grundmuurat länge med tegell betacht, 2 st. smaa länger, muurat millan stolpar och med tegelltack. Vpå ladugården, som i krijget bleff affbrendt, er upszatt een länge med halmtack och leer.

3. Gården lijcknar noch ett herresättherije.

4. Kan saaes till gården ungefer 44 tönner och höstas wed 200 lesz höö. Och ligger gården strax wed Ouszbye bye, som er i szamma sochn, bestaaendesz aff 11 1/2 hemman, som ere wekudagz till gården, huarest ingen er i flääth medh, och ere samma hemmanesz acker och ängiar i flääth med gårdsens ägor, ehuruwählI een aae eller ströööm separerar gården och bönderne, dock er ingen aamärke eller skiähll.

5. J byen ere 5 huusz, ödhe och affbrendte, som ere innom sättherietz marckeschiähll, och i gårdsens koehage 1 huusz, kallesz Gidschouffhuszet.

Följjandhe vthsockna hemman bruuckas for wekudagz: vthj Lybye byy ere 2 hemman och 1 ödhe huusz, som har

acker och engh i flääth. Twenne torp, naffnlig Brunstorp och Sextorp, haffua deras acker och engh serschildt indtepte, men ligger i fällatt med gårdsens fellatzmarch; de andre gårdsens tillhöriga bönder ligger i fellat med crono och uthsockne ifrån gården. Arup och Kiöllestorp haffuer derasz ägor for sig sielff indtept, men uthj fellat.

J den söndre wangen participerar bådhe gården och bönderne med crono- och uthsockna bönder, men inted teppe eller raamerche emillan. J den östre gårdsens wång, huarest gården och bönderne ere tillsammen i flääth, finnesz raamercke emillan Ouszbye och Hörbye, dock intet afftäpt.

6. Finnesz ingen eenskijlta skoghar.

7. Herregaarden er först anlagt for 150 åhr sedhan aff Biörn Saxtorp, men sedhan henflytt på det rum som den nu staar.

J Sätoffta och Heggenesz ere 9 hemman, som för jndszochna bruuckas under gården och i Höör och Foltoffta sochner belegne.

J Hörbye sochn ere 8 hemman i sochnen hos herregården, mens dock i fällat med crono-hemman och ere weckudagz.

J *Lybye* byy,

1. Lybye sockn, er een gård, som till et sättherije er anlagt för 56 åhr sedhan, och den åboede wälb:ne Christopher von Hardenberg, som han kiöpte aff een bondhe, omsziider er bleffuen kiöpt aff sl. h:r capitein Lillie, huesz arffuingar och börn samma gård nu tillhörar och af befallningzmannen, wälb:tde Anders Perszön under arrende besittjas, och er samma gård een tijdh heden åth förän befallningzmannens ankomst ruinerat. Finnesz confirmation paa frijheeten aff hans kongl. maij:tt, huilche breffue och documenter h:r öfwerstleutenant Vinholtz såszom börnens förmyndare hoosz sig haffuer.

2. Finnesz på platzen een stuffwelenge och 2 andra

länger med leerweggar och halmtack, och kan saaes till gården wed 13 tönner och hööstas 70 lesz hööe.

3. Till gården er ingen bönder; desz acker och engh ligger i fläth med byens, som er crono och uthsockna; eij heller er till samma gård nogen eenschijlta ägor antingen aff skogh eller marck.

Söndertoe gårdh

1. i Lyby sochn åboer wälb:ne Per Wijnstrup, dhen han kiöpt aff sin schwigerfader sl. Clasz Sparre. Den bestaar af följande bygning: 1 länga med fiehla weggar, 1 lenga halffdeelen murat millan stolpar, 2 andra lenger med leerweggar mensz alla med halm betachte. Noch et lijtet styche huusz uthan gården med fiela weggar.

2. Kan saaes till gården 26 tönner, höstas 120 lasz hööe, och bruuckar mons:r Winstrup sielff ägendomen.

3. Kan iche wäll passera för et sättherije.

4. Sl. Clausz Sparre kiöpte denne gården aff Hach Söfrensön (som den upbygte aff een bondegård, nafnlig Söndertoe, aff dhen byy, som den ligger hoosz och er i flääth medh) for 25 åhr sedhan och der upå erhuerffwat adelige frijheet.

5. Ved gården ligger twenne huusz, som på gårdsens ägor er upbygt.

6. Gårdsens acker och engh ligger i flääth med Söndertoe byy, som er crono och uthsockna.

7. Finnesz ingen eenskijlta skoghar eller uthmarcker.

8. 3 st. bönder i Lybye har för krijget warit bruuckadhe for wekudagz effter sl. wälb:ne h:r Dureels resolution.

Eszpinghe söndre gård

1. i Eszpinghe sochn och byy beboes aff sl. h:r öfwerstleutenant Eckensteins effterlatte frue, wälb:ne frue Ellszebe Juliana, och aff hende sielffuer cultiveras och bruuckasz.

Gårdsens bygning bestaar i 4 godhe länger, leerslagne och tachte medh halm.

2. Till gården kand saaes 33 tönner och hööstas 150 smaa läsz hööe.

3. Gården ligger i Espinge bye med crono och uthsockne bönder och inted derifrån affwijttrat, uthan acker och engh ligger i flääth med böndernesz.

Gården kand någorledes lijckna ett sättherije, såszom 2 stuffwer och 4 sköhne kammar sampt fäähuusz och staller finnesz well wed macht.

4. 4 st. huusz på gårdsens ägor ere upbygte, huar till er lagt noget lijtet acker och engh aff gårdsens egne ägor, huilcha huusz af alders tijdh der till legatt.

5. Detta sättherije er först anlagt aff een skattegård, som een kongen[s i] Danmarck skreddare kiöpt och kaltis gården Söndre gård, aff huilchen sl. h:r öfwerstleutenanten kiöpte gården och der på bekom sättherijesz frijheet 1663, dha sl. h:r öfwerstleutenanten till samma sättherije er adlat worden, huilchen frijheet sedermehra aff hans kongl. maij:tt aldranådigst 1677 och åther nådigst å nyo 1680 af kongl. maij:tt er confirmerat worden.

6. Een lijten mölla, som ligger till gården uthj een lijten ströhm, ligger uthj fällatzmarck.

7. Jngen eenschijlta ägor ere till gaarden, eij heller är noget wijdare tillagt gården än aff ålder warit.

Pugerup

1. kallesz ett lijtet sättherije, Gudmandtorp sockn, tillkommer wälb:ne frue Metthe Rosenkrantz, som er flöttet ifrån Boo gård och satt på platzen der dhet ståår ungefer för 60 åhr sedhan aff gamle sl. Christopher Wllfeldt.

Desz bygning bestaar aff eet huusz aff korszwärch, muurat emillan stolpar, med tegell betacht på een deell aff taged och på een deell med halm, och ere 2 stuffwer och 2 kammar i samma länga.

Ladugården bestaar aff 3 länger med leerweggar och

halmtack. Kan saaesz till gården 26 tönner och hööstas 400 lesz höö.

2. Gården under arrende possideras med tilliggandhe bönder och äcka.

3. Gården uthj henseendhe till desz bygning lijcknar icke synnerligt noget adelig sättherie och kan iche heller med fleere ägor forbettras.

4. Pugerup ligger for sig sielff affskildt ifrån bohllbye, och ligger der ingen hemman innom sättherijetz ägor såszom det gandsche med 4,000 fambnar teppe er omtept; dock ere 4 hemman i Brostorp, som har engher inne iblant sätherijetz intepte ägor.

5. Boelähn, som er weckudagz till sättherijet och jnsockna, beståendhe aff följjandhe torp och hemman: Muncherup 7 hemman, Brostorp 4, Boo-gård 1, Kurra 1, Monstorp 1 hemman, Effueröd 4 hemman, som er i Harriagersz herrad, samt Hasleröd 2 hem:n uthsockna ligger tillijcka med öffwanspecificerade hemman innom följjande raagang: finnesz ett rååmercke, kallasz Kierlinga steen östen for Kurre, Kaahre killa wed Monstrup, een steengård uthom Hesthagen, till skiötteledett Morspreng wed Swaneholm, der ifrån gaar rååmercket i öster åth Kulleberga steengård och der ifrån till Boogard, ifrån Boogård åth Brostorp kiella, derifrån till Huszelycke leet och derifrån till det första, som er Kierlinga steen.

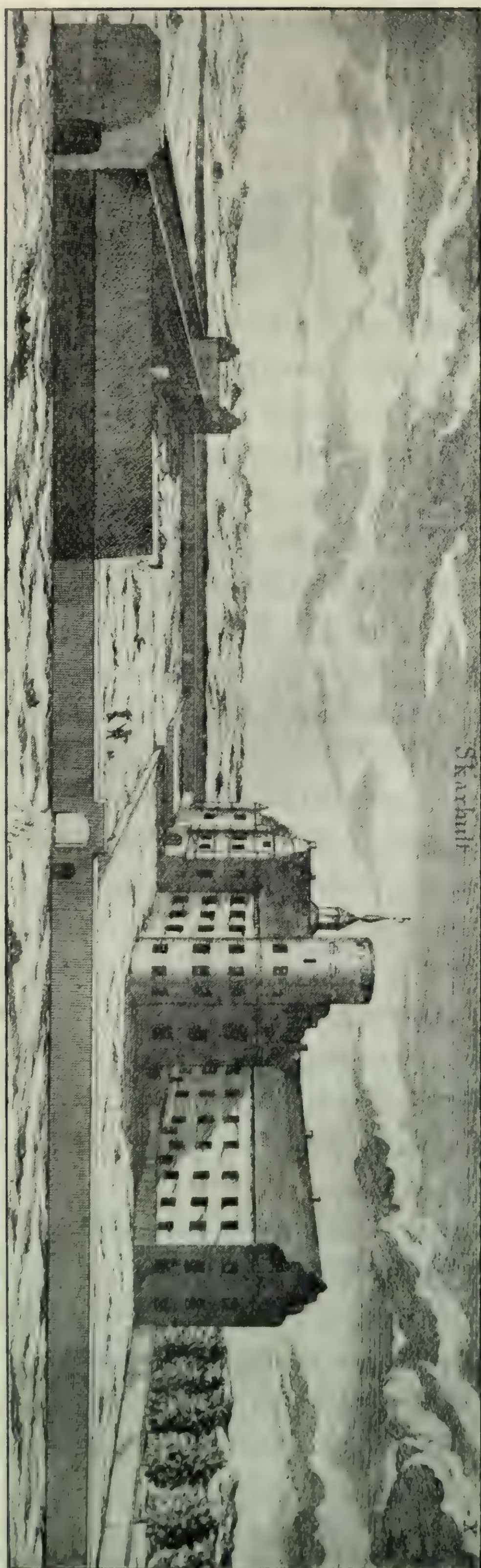
Kallundborgzhuszet, Striboltzhuuszet, Skiöttehuszet, Ienstorphuset, Wemmendbergzhuszet och Swaneholmshuszet, som af alder ligget till sättherijett, ligger innom öffwanståendhe raagang och oschatlagdhe.

Noch indsockna hemman till sättherijet: Snogerödh 1 ½ hem:n, Findholt 1 hem:n, Orup 1 hemman, Rolszberga 7 hemman och 1 mölla, deszutan Bööstoffta 3 halffwa hemman, huilche icke ligger innom denne råågången.

6. 7. Finnesz ingen wijdare eenskijlta ägor, eij heller befinnesz att wara noget underlagt eller sättherijet med andra ägor förbettrat än det af alder warit.

8. 9. Ehr tillförne forklarat.

10. Vpå det ställe, som sättherijet staar, stod tillforne 2

Skarhult 1680. Efter Gerhard Buhrman.

bondegårder, nampnlig Pugerup, huisz ägendom ere bleffne underlagte sättherijetz ägor.

Skarholt huffwetgård

1. i Skarholt sockn, som hans excell:tz hr greff Pontns har kiöpt aff wälb:ne Chorffetz Trolle och aff whr-alder har warit ett frijtt herresättherije, bestaar aff följande bygning:

Borregården af 3 grundmuurade stoora länger, 3 lofft högt med många stuffwer och kammer; ladugården, som i krijget aff fienden bleff opbrendt, bestod aff een lang grundmuurat länge och 1 muurat millan stolpar och tegelltack, men nu effter krijget opsat een lang länge millan stolpar muurat och halmtack, noch een lijten mitt i ladugården med leerweggar och halmtack.

Till gården kan saaes 170 tönner och hööstas 800 lesz höö meer och mindre.

2. Nu för tijdhen bruukas med een deell hr grffuenes egen afl'll, såszom begge socknarne i krijget ere mesten deehls bleffne ödhe och affbrendte, och hr greffuens fullmechtig boor på gårdeu.

3. Skarholt gård kan noch passera for et förstelig slott.

4. Gården ligger for szig sielff strax hos Skarholt bye, som er huffwedsochnen, huar emillan gaar een lijten aae, dock inted noged skiehll eller raamerche; och ere 8 fierdingzhemman i Skarholt byy, som ere wekudagz till gården, och ingen wijdare hemman antingen crono eller uthsockne ere i samma by belegne.

Alla gårdsens ägor ere för sig sielff separerade och intepte medh steendijcken, tillforne ligged i flääth med bönderne, men sedhan der ifrån separerade.

5. Till gården ligger innom rååganngen Beltinge byy å nordhe sijdhen 11 fierdingzhemman, Hunseng öster ifrån gården 4 gårder, Chlemmedstorp 1, Iepstorp $^1/_2$, Attarp $^1/_2$, Gethehuuszet $^1/_2$, Ströö sochn och byy 20 fierdingzhemman, fougdhegården i Beltinge, som aff een fogdhe aff gårdsens felladt er indhegnat för många åhr sedhan, desz acker och engh er underlagt sättherijetz ägor. Een ladugård i Ströö sochn, neml. Trölstorp, innom råå och röör er anlagt aff tuenne halffua gårder, tillförne ochszå Trölstorp benembte, som nu een arrendator åboer. Der till har greffuen låtet 7 st. huusz på gårdsens fällath opszättia 10 åhr for krijget, men sedan uthj krijget affbrente. Kielstorp $^1/_2$ hem:n i Skarholt sochn, Lilla Skeilinge 1, noch 2 hemman i samma bye, huar uthaff den eene ligger om andra sijdan een lijten beck, ere uthsockne och bruukasz som weckudagz, dog ligger innom råå och rör och giffuer sin skatt till cronan.

6. Heela Skarholt och Ströö sochner ere innom fölljande råågång med steendijcke indfattad: jmellom Brönneszlöff och Skarholt er steendijcke, löper i nör emoth Lilla Huolleröd, der ifrån omkring gaardsens heste- och koehager till Boelähn, huarest ligger et huffwetmercke kallesz Moorspreng mellan Ellinge, Boelähn och Skarholt på en bache wed Swaneholms huuszet; derifrån till Sköttehuszet i öster, derifrån i sönder emillan Gudmandtorp och Tröelstorp ifrån Tröelstorp till Chlemmedstorp haghe, som ligger öster sönder ifrån herregaarden; jfrån Chlemmedstorp haghe till Lejestadh engh, som ligger under gårdszens råå och röör, der-

ifrån till Lilla Skeilinge och derifrån till Brönneszlöff, som er heela gårdsens råå och röör och aldeles ingen i fläätli med.

7. 8. Ehre tillförne specificerade.

9. 2 huusz, kallesz Biörnhuszen, och 1 huusz, nampnlig Biörnhuszet, ligger i gårdsens heste- och koohager.

10. Gården har warit aff uhrminnesz tijdh, och weckudagzgotzen lijcka szå lenge der till legat, och ingen kan minnasz när som dhe äro underlagde.

Sköhna eecke- och böökeschoghar finnesz eenschijlta innom råå och röör.

11. Halffdeelen af wekudagzgotzed er ödhe, som i krijget bleff affbrendt.

Brönneszlöff gård

1. i Borlundha sochn åboer wälb:ne Hans Valckendorpff, som han arffuat effter sin sl. moder, och har samme gård aff ålders tijder warit som ladhugårdh till Ellinge gård och der under dependerar; bestaar aff een stuffwe- och 1 loelänge, begge med leerweggar och halmtack. Och war gården för krijget well bebygt, men i krijget nedbrutt och ruinerat aff wor egen armadie, och bruuckar hr Valckendorpff gården med een deell sin egen och böndernesz affll.

Till gården kan saaes 70 tönner aff alla slagz, hööslagh 200 lasz, meer och mindre.

2. Gården lijcknar inted noged sättherije.

3. Gården ligger i Borlundha sochn och Brönneszlöff bye, huarest han haffuer ödhe och besutne 6 hemman, heela, halffua, fierdinger och ottinger, och äro uthj samma byy crono-, cannicke- och uthsittarehemman inted ifrån huer andre åthschilte.

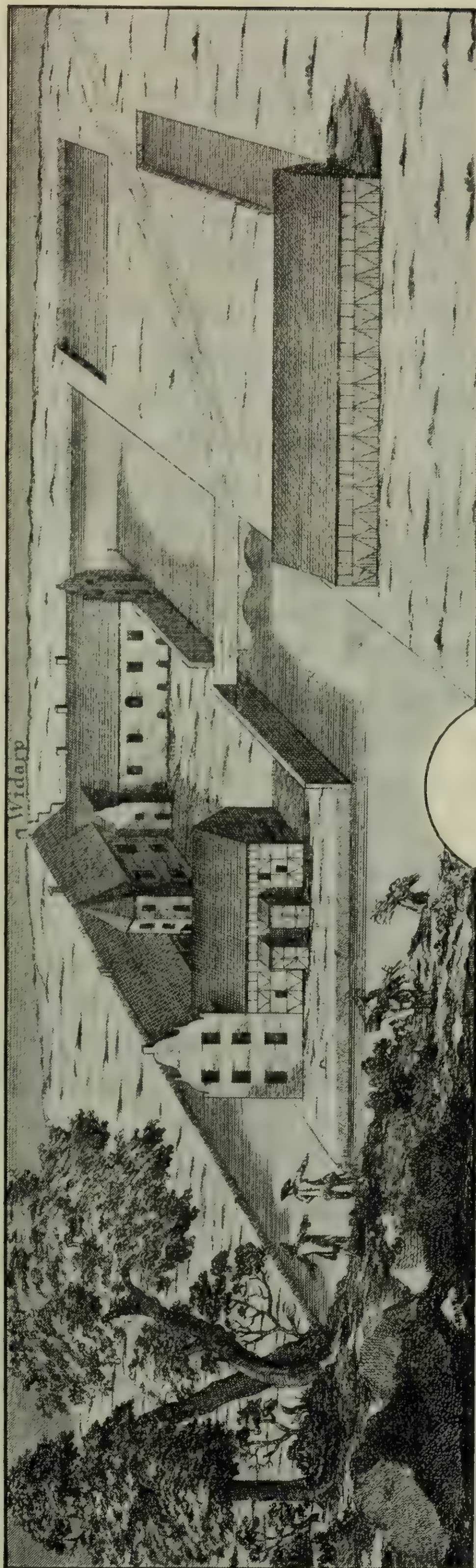
Alla gårdsens ägor ligger i flääth med böndernesz och inted for sig sielff separerade.

4. Jfrån sijna egne wekudagzbönder i Brönneszlöff har hr Wallckendorpf lagt 1 hemman och ifrån de andre noget lijtet under gården och desz ägor der med förbettrat.

5. Fölljandhe bönder ere weckudagz uthsochne: i Hariagerz häradt, Sallerup sochn, Staffröd 1 hemman, Stoora

Kaszberga 2 hemman, neml. et fierdingdeels och et $^{3}/_{4}$deels, Lilla Kaszberga 1 hemman aff $^{3}/_{4}$; indszockna: Borlundha sochn, Grödbye 5 hem:n aff halffua och ottendehls, Skrubberup $^{1}/_{2}$, i Borlundha bye 2 halffua.

6. Gården er anlagt aff een bondegård på samme ställe, som den nu staar, och har wekudagzbönderne ligget der till af uhrminnes tijdh, undantagandesz 2 hemman $^{1}/_{4}$ i Brönneszlöff bye, som war tillforne uthsockne till Näsz, huarifrån han kiöpte honom och lagt desz ägor under gården för krijget effter Malmöes Recess. $^{1}/_{4}$ i Borlundha bye, som war wekudagz till Huiderup, noch i Borlunde bye $^{1}/_{2}$ uthsochna till Suenstorp, som han i lijka måtto kiöpt och sielff betahlar skatten derföre.

Hviderup 1680. Efter Gerhard Buhrman.

Huiderup gård

1. i Gårdstangha sochn, som tillhörer welb:ne hr Hans Ramell och han arffuat effter sijna foreldre, har aff uhrminnesz tijdh warit et adeligt herresättherije; bestaar aff följande bygning:

På borregården 2 st.

grundmuurade länger och een muurat emillan stolpar, alla med tegell betacht, och een graff omkring med een windebrygga.

På ladugården (som för krijget med 3 lenger war bygt och muurat emillan stolpar och aff wor armadie nedbrutt) er opsatt een länga, muurat emillan stolpar och halmtack.

Kan saaes till gården 60 tönner och höstas 500 lesz höö, meer och mindre.

2. Den bruuckas aff hoszbonden sielff och driffuas med böndernesz och gårdsens arbete, såszom bönderne icke orckar alleena præstera arbeetet.

3. Gården seer well uth till et adeligt sättherije.

4. Gården ligger för sig sielff, separerat ifrån boohllbyen, neml. Gårdstanga, huarest ere wekudagzhemman till gården, 11 halffua hemman och 8 gamle huusz, som ligger innom markeschiell och råågangen, och ere ingen i samma byy wijdare än weckudagz antingen crono eller uthsockna. Alla böndernesz ägor ere för sig sielff separerade ifrån gårdsens mark med tepper och dijker, dock stööter på gårdsens ägor.

6. 7. Till gaarden er een eenschijlt böökeschogh, ligger i Harlösza sochn och Hielmared, som med sina wisza rååmerchen och skiähll er för sig sielff separerat, neml. sönden till er Öffwetz Closters stora siöe, huar uthj Hans Ramell noget lijtet participerar, så wijdha hans grund af skogen recker, östen till een beck, nampnlig Börst, som åthschiller Öffuetz Closters skogh ifrån denne, norden och westen till ere många steenmercken, som åthschiller samma skogh ifrån hr gen. major Buchwaltz ägor, och er altz ingen som participerar i samma skogh.

Noch er till Huiderup gård om andra sijdhen aaen i Tornahärat een wångh sönden till, som med steendijcke er indfattad och aff whrminnesz tijdh der till ligget haffuer och er mycket näär aaen och gården.

Jngen torp eller gathehuusz ere på felletzmarch upszatte wijdhare än 2 st. huusz, som her effter specificeras, mycket mindre noget från nogen bohlbye taget och lagt under gårdsens ägor.

8. Föruthan Gårdstanga bye ere följjande uthsochna hemman till gården, som har altijdh warit bruuckade för weckudagz jndsochne dog uthom råågången och frij for crones skatter, neml. i Skeilinge sockn och bye 1/2 och 1/4 hemman; Holmbye sochn och Östre Gårdstanga twå halffua hemman, noch et huusz som aff ålder warit upbygt i byen upå byens fellatzgrund, Holmbye bye 3 halff. och 1/4 hemman (Gårdstanga sochn, Roeszlöff, jnsochne 3 halff., Giddinge 6 halffua, som ligger på andra sijdhan Giddinge brygga och dock i sochnen med herregården); Harlösza sochn, Honneberga 8 1/2 hemman, noch 1 gammelt huusz och 1 nytt, som i byen på fellitz grund er upbygt, såszom uthj samma byy ere crono- och cannichehemman belegne.

Detta bewijstes med et tingzwitne, udstädd aff Fråstad häratzting d. 24 febr. 1664, huarest 7 st. män har for rätten wundet och betygat, att öffwan specificerade hemman har warit bruukade som andre weckudagz jnszochna frällszehemman uthj den danska regieringen och ingen skatt giffwet till cronan, dhet dhe kunnat mindhes öf:r 30 åhr fra samma tijdh.

9. Ehr alt specificerat.

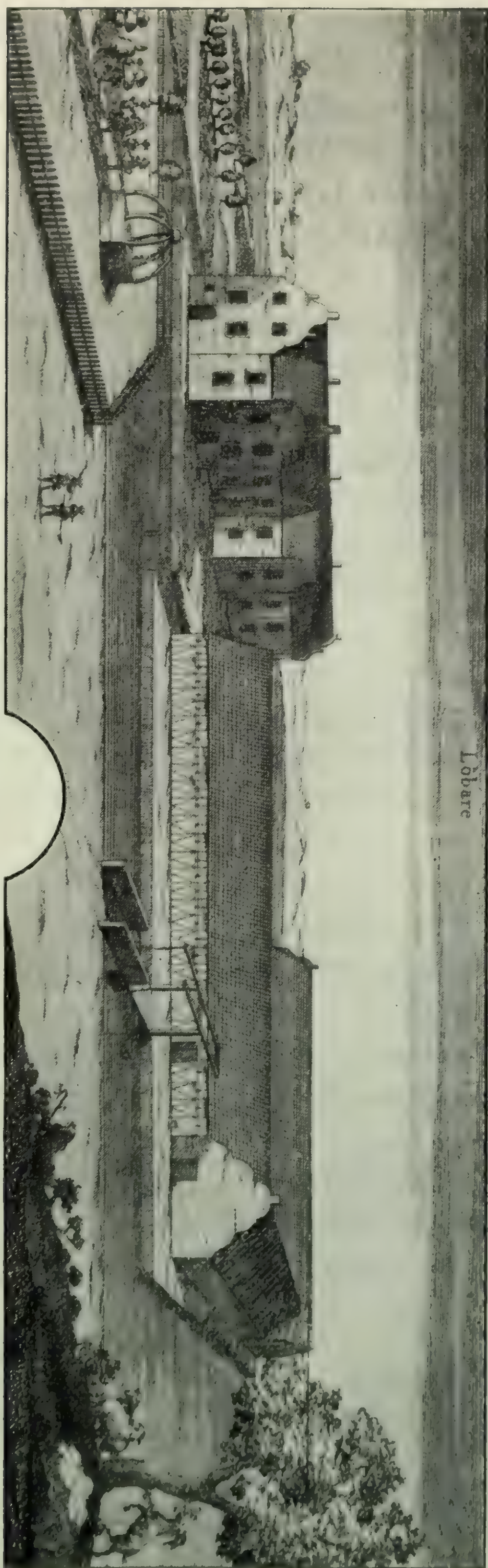
10. Jngen kan minnesz, när sättherijet er anlagt.

11. Gårdsens och Gårdstånga byes ägor ere indfattade uthj följjande raagang: sönden wed gården gaar een stoor aae, westen från gården er et steendijcke indfattad ifrån aaen och gaar i nör och giör skillnat emillan gårdsens ägor och Örtoffta marcker, better i nör gaaer et dijcke, som gandsche på nörre och östra sijdhan infatter gårdsens ägor och Gårdstanga byes den norre och westre wång och fellath, och er alldheles ingen i flääth med, och sluutar samma dijcke wed aaen igien.

Löberödh gård

1. i Hammarlundha sochn tillhörer welb:ne hr Hans Ramell, som han arfwat effter sijna föreldra; desz bygning som följjer:

Borregården med een graff omkring er bygt med halffan-

Löberöd 1680. Efter Gerhard Buhrman.

den grundmuurat länge med tegelltack, ladugården i lijcka måtto med een graff omkring har 2 grundmuurade lenger, den eene med halmtach, den anden halffdeelen med halm och halffdeelen med tegell, noch een lång länga aff korszwerch, muurat emillan stolpar, på syndra sijdhan med tegell, på nörra sijdhan halffdeelen med halm och halffdeelen med tegell. Deszuthan wed gården een grundmuurat smedhie med tegelltack.

Till gården kan saaes 50 tönner och hööstas 500 lesz höö meer och mindre.

2. Välb:ne Hans Ramell åboer sielff gården och bruuckar den med böndernesz arbete.

3. Kan noch passera för et adeligt sättherije.

4. Gården ligger separerat ifrån boohllbye och haffuer desz acker och engh med gierdzlegårder och steendijcker för sig sielff åthschild, och ingen ligger i flääth med.

5. Jnnom sättherietz raagang er et huusz belegen, nyoprättat och oschattelagt, kallasz Batthehuuszet; ett $^3/_4$ hemman kallat Lönszholt ligger strax wed gårdsens ägor

med den ena sijdhan, men på den andra sijdhan till fellet, dock med lijtet gierde separerat ifrån gårdzens ägor och ligger i samma sockn.

Följjandhe hemman er uthsochne wekudagz till herregården. Vester ifrån gården i Tengellsaas bye, som ligger halffdeelen i Holmby sochn och halffdeelen i sochnen med herregården, aff 17 fierdingzhemman, grentzer med den eene wang mooth gårdszens ägor och alleenaste med et lijtet teppe ifrånschildte, att gårdsens march på östra sijdhan gaar ind till byen, men på andra sijdhan gaar bem:te Tengellsaas i flääth med crono och uthsochne. Brödackra 2 halffua hemman och uthan sochnen er aff lijcka beschaffenheet och grendtzer på gårdsens ägor på westra sijdhan, men på andra sijdhan i flääth med Tengellszaas och Holmbye sochn; öster ifrån gården Ölycha 1/4, Wijeröd 1/2, Kyrchholt 2 halff., Wesztraby 2 halffua och 6 fierdingshemman, Bingzstorp 1 hemman, Arup 2, Attarp 2, Muszerup 1, Boleröd 2. Alla desze hemman ere i Hörröd sochn, och deras acker och engh ere med huar andresz uthj flääth, och aldeles ingen antingen crono eller cannicke der uthj participerar, uthan lijkasom uthj et teppe runt om författade, men på alla sijder omkring stööter fellatzmarcken, men icke separerar nogondera ägor; sönder ifrån gården Gummerup 2 halffua uthaff sielff samma beskaffenheet.

Jndsockna: Lilleröd, som ere 3 halffua, grentzer på gårdsens och Lönsholt ägor igien; Otteröd 7/8 hemman ligger i flääth med Lilleröd, huilched hemman tillförne, ungefer 8 à 10 åhr sedhan, har warit cannicke och bleff giffuet doctor Christian Foss ifrån cronan i wederlagh for Hemmedstorp och Webre lehner och sedan kiöpt ifrån doctor Foss och giort till wekudagz under Löberöd i föllje aff Malmöes recess.

Öffwanskreffne uth- och jnsochna hemman ere med följjande skiehll och steenmärcken indfattade omkring herregården: Nordoest från gården er skoug-åhren, som giör schilnát imellom Wieröd, Westrabye och Roellszberga, der ifrån till Wantaretepped i nör, derifrån omkring Kyrckholt i

Skiberödh beck, derifrån till Wesztrabye acker, huarest ligger 3 steenmärcken, som åthschillnar Höxeröd och Westrabye marcker, från Westrabye ett teppe, som innelucker Bingzstorp och Arup marcker ifrån Höxeröd felletzmarck, fra Arup till Musszerup, från Muszarup omkring Attarp, till Spaiszkiehr, huarest gaar een beck, som giör schilnat emillan dissze 3 torp, och Höxeröd felled, på dhen östra och nörra sijdhan, och imellom Musszarp och Romholt marcker på söndra sijdhan, och denne beck gaar i wester ned till Gummarp och skillnar Gummarp och Krumholt ägor, jfrån Gummarp till Lilleröd, huarest ligger eett stenmercke, kallesz Råholtz backen, derifrån i wester, ligger 2 hoffwedsteenmärcke, och giör skillnat emillan Honneberga och Lilleröd, der ifrån i nör, westenfor Lilleródtz och Oterödtz wangh och till et annat steenmärcke, som ligger i ett allekier, från detta schiehll och åtter tillbackars i öster, ligger et huffwedtmärcke, kallasz Skiehllstubben, derifrån till Lönszholt och till hoffgartz gierdzlegård, der ifrån i wester, omkring gårdsens march, till Skutteleed, huarest et teppe wedtager och innelucker Brödagre, vesten och norden i Brödagre enghe ligger et hoffuedsteenmercke, kallasz Ijffueschielled, som giör skillnat emillan Brödagre, Holmbye och Tengellszaas marcker, derfra omkring 2 fiskeparcker, som ligger till herregården, till Biörneschougschelled, som åthschiller Holmbye, Roeszlöff och Tengellszaas marcker, derifrån i öster, mod Tengellsaas, till Liunghultz schiellet, som schiller Tengellszaas och Espinge ägor, derfra i Orebergzskellet, och der ifrån till wangebrödden, huilchen löper till Kelszeleet, till herregårtzmarcken, huarest steendijcket tager fatt igien, och innesluter gårdsens ägor. Från Swarteport, som ligger i gårdsens steendijke, tuert öffuer felladen, gaar een beck uthj Långeröd dam, på felleden, som giör skiehll och merche emillom Satzerup, Langerödtz och Hurffue felled. Vesten norden ifrån Langerödtz gård er een stoor steenraasz, gaar lijcka moth Rolszberga aae, huilched skiehll giör åthschillnadt imellan Garderup och Langeröd på dhen eena sijdhan och aaen på dhen nörra sijdhon imellom Rolszberga, Langerödtz och Satszerup marck, op ud wed

aaen gaar märcket och skillnaden till Westrabye brender, i öster, och derifrån i nordwest till skough-aaren, som war det första skiehll.

6. Jnnom förberördte marckeschiehll ere schöna eenschijlta skoghar, så aff eeck som bööck, huar uthj slet ingen participerar, utan herregaarden alleena.

Vthj Westrabye bye och Höxeröd sochn er 3 st. gamle huusz på byens grund opszatte innom dhetta skiähll, som i 5:te puncten specificerat åhr.

7. Er i 5:te puncten forklarat.

8. Finnesz een lijten byy, kallasz Slogstorp, som er indsockna wekudagz, och ere een halff, een ottendehls, 7 st. huusz, föruthan een landgl. mölla med een brystqwern, huilcha ligger i flääth medh crono och uthsochne och stöter på Lillerödtz fellat och gårdsens ägor.

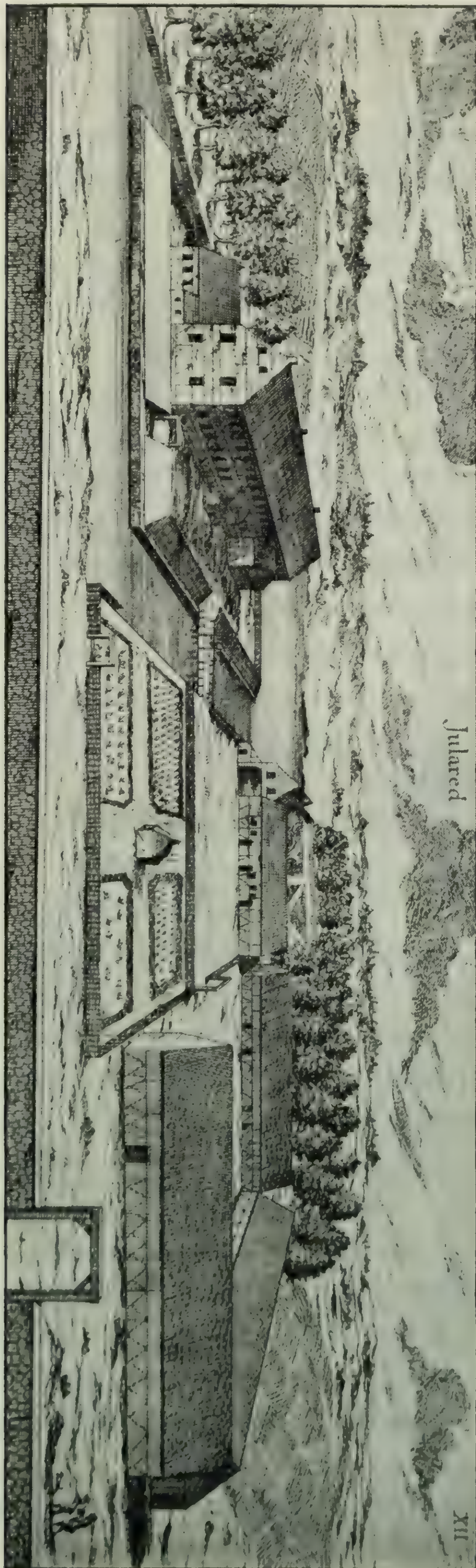
9. Er i 5:te puncten specificerat.

10. Herregården har warit aff uhrminnesz tijdh, och ingen kan minnasz, när som den er till sättherije anlagt.

Vthj gårdsens östre wangh har warit wed for 46 åhr sedan 1 hemman, kallesz Lilla Löberöd, huis acker och eng er bleff:d underlagt gårdsens ägor; noch i Höxeröd sochn, paa felletzmarchen, 1 hemman, kallasz Frönszholt, som gandsche med gierdzgård er intept, er i lijcka måtto desz ägor lagt under gårdsens affll.

End befinnes weckudagz uthsockne till gården: Gudmandtorp sochn, Langeröd 1 hemman, Höxerödh sochn och byy 3 halffua hemman, Sibberup 1, twå halffua och 1 fierdingzhemman, Skiberödh $^1/_2$ hem:n, huilche effter et tingzwitnesz formelding, dat. 1664, har warit bruukade som andre jnsochna wekudagz öff:r 30 åhr; för dhen tijden och i danska regieringen altijdh warit frij för cronones uthlagor; alla dhe torp, som i 5:te puncten specificeras, innom marckeskiehlen, saa uth- som jnnsockna, ere i samma tingzwitne inslutna och niutet samma frijheet i danska regieringen, som öffwanförmählt åhr.

Och ere alla desze uth- och jnsockna hem:n inted öffwer een fierdingz weij afflegne ifrån gårdhen på nogen sijdha.

Hjularöd 1680. Efter Gerhard Buhrman.

Julerödhz gård

1. 2. i Harlösza sochn beboes aff wälb:ne hr baron och generallmajor Buchwald, dhen hand kiöpt aff hr Preben von Ahn och sl. Enevold Friderich Ackilleje, och bestaar gården i fölljande bygningh.

På borregården med een graff omkring er een sköhn lenga aff korszwärch, muurat emillan stolper, med tegelltack, huilched i sidsta krijget bleff aff snaphaner gandsche ruinerat; noch wed dhen nörra sijdhan 3 uthbygninger aff korsz-werch muurat och tegelltack. Ladugården, som i krijget aff snaphaner bleff i grund affbrendt och bestod aff 4 sköhna länger, er nu igien med 4 lenger bebygt, med leerweggar och halmtack.

Ved gården er een sköhn lusthaghe och en stor träägårdh.

Gårdens affll bruukas aff hr generallmajoren sielff med böndernes arbete, och saaes till gården 50 tönner, och 100 lesz höö, meer och mindre, höstas.

3. Gården lijcknar well ett herresättherije.

4. 5. Gården ligger för

sig sielff ifrån boohlbyy och har alla sina ägor för sig sielff indtept; norden från gården ligger Ryy, eett heelt och 2 tredingz hemman, som med acker och engh stööter på gårdsens ägor; Högholt, 2/3 hemman, ligger i flääth, med sin acker och engh, med gaardszens ägor.

J Harlösza byy, som er hoffuetsochnen, ere 2 heela och 1/8 hemman; alla desze öffwanmälte wekudagzhemman har hr generallmajoren kiöpt aff doctor Christian Foss, som dem har bekommet i wederlagh aff Kongl. May:tt och cronan för Webre och Hemmedstorp, och har hr generallmajoren nådigst empfangat confirmation aff hans Kongl. May:tt på samma hemman att maa bruucka som rätte jnsockne frij och frällsze wekudagzbönder.

Noch i gårdsens lammehaghe ligger 1/2 hemman och i Harlösze byy 5 heela, een halff och 1/8 hemman, som aff alder har warit wekudagz till Juleröd och ligger innom sätherietz marckeschiähll och råågang. Strax wed Harlösza byy et torp nampnlig Heszholt 3/4 hemman, som hr generallmajoren har kiöpt aff doctor Christian Foss på lijcka condition som dhe öffrige, och har samma hemman alla sijna ägor med gierdzlegårder för sig sielff inheignat och ligger strax wed hr generallmajorens hästehaghe, dog stööter Honneberga, Harlösza, och Ryys fellath der upå, emillan torpet i Harlösza, och har klöff om klöff.

6. Huadh skough till herregården och byen ligger sampt 2 hesthager och een koo-haghe med een lammehaghe ligger altsammen innom raagången och marckeschiellet, och der uthanföre ere ingen eenschijlta ägor antingen aff skogh, uthmarch, huusz eller torp, som gården eller byen tillhörer.

5 st. huusz och 1 watnmölla, som ligger wed gaardsens wangh, har aff alder ligget till Juleröd och paa gårdsens och byens marck opszatte, innom råå och röör, noch gårdsens smedie och 1 huusz, nampnlig Trelszborg huszet, som ungefer 12 el:r 14 åhr sedhan ere upbygte, ligger med de andre innom råågången.

7 och 8. Ehre i 4:de och 5:te puncter förklarade.

9. Finnesz ingen huusz eller torp opbygte innom sättherietz intepte ägor.

10. Herregårdhen er anlagt för öf:r 100 åhr sedhan, och på samma rum, som herregården nu staar, har tillförne warit 2 gårder, nampnlig Stocke och Bircheröd, huis acker och engh ere bleffne underlagde sättherietz ägor.

11. Jngen fleere bönder har ligget till gården af åldhers tijdh, än som der nu tilligger.

Harlösza gårdh

1. i Harlösza sockn, som hr generallmajor Buchwald har kiöpt aff sl. Enewold Friderich Ackilleje, bestaar aff 4 sköhna länger, omkring bygt, med halmtack och leerweggar, huar uthj ere 4 stuffwer och 4 kammer, 1 borgestuffua iempte 2 hestestalde, 1 öxenstald och 3 törskelader, deszuthan een sköhn urtehage wed gården och een träägårdh.

Gården bruukas aff hr generallmajoren sielff med böndernesz arbete, och kan saaes till gården 45 t:r och hööstas 400 lasz höe, som dock ere smaa lasz.

2. Samme gårdh, för desz commoditet och belegenheet, kan noch passera för ett sättherije.

3. Gården ligger i Harlösza byy och har alla sijna ägor i fläätli med bönderne. Till gården ligger 2 heela, 4 halffua och 2 fierdingz hem:n, som tillforne har ligget till Juleröd, men nu, ungefehr 21 åhr sedhan, er lagt under denne gården. Noch 3 heela, $^2/_3$, $^1/_2$ och $^2/_4$ hemman, som hr generallmajoren har kiöpt aff doctor Christian Foss och der upå aff Kongl. Maij:tt bekommed confirmation att maa bruucka dem som frij frellsze wekudagzhemman, och er i samma byy ingen meer, antingen crono eller uthsochne hem:n, belegen.

4. Alla öffwanbenämbde hemman sampt 12 gathehuusz ere innom sättherietz marckeskiehll och raagång belegne, och icke med nogen mercke eller råågang från byen affskildte.

5. Gården er till sättherije anlagt aff een bondegårdh, kallesz Skudgården, och desz ägor lagt under sättherijet, ungefer 21 åhr sedhan, med Kongl. Maij:ttz och gen.-gouverneur Steenbokz consentz. Noch i Harlösza byy ere $^5/_4$ och 2

halffua hemman underlagt sättherijetz ägor, som i många åhr tillforne warit ödhe.

6. Jngen eenskijlte ägor el:r uthmarcker ere till gården belegne.

7. Ehr alt forklarat.

8. Ingen främmade marcker stööter på byens och herregårdens ägor, uthan på westra sijdhan, i den westre wang, huarest er rååmercke och een beck, som giör aldels skilnat emillan Harlösza och Honneberga marker och ägendom.

9—10. Ehr alt förklarat.

Altszå er Julerötz herregård och Harlösze gård begrepne innom följande råågang: Öster ifrån Harlösze byy, emillan wälb:ne Hr Hans Ramell och hr gen. majoren, ligger et steenskiähll wed Öffwetz Closters siöe, rett ud for den söndre ström, der från i nörr till Deeles hulted, huarest ligger et stoort steenmärcke, der fra till Raffue hulted, huarest ligger i lijka måtto et stoort steenskiehll, derifrån till Suarte Mussze, i den syndra sijdhan, et steenskiehll, der från omkring Aasnere och lijka till een lijten aae, kallesz Börst, derifrån till Aasnere wangebrödde, som giör skillnat emillan Selljeröd och Aasnere, derifrån i nörden för Aasnere imellom hr generallmajorens lammehaghe kier och Sellierödh, derifrån genom Julerötz mark, huarest staar paale, som skillnar Selljerödtz och Julerödtz ägor, derifrån till Fårboo wadh, der fra mit igiönom Högholt kier, huarest er rätt skillnat emillan Höghholt och Selljerödh marck, och gaar skiellet lijcka åth Högholt wangebrödde, der fra, hen i wester, gaar et teppe, östen norden från Ryy, som giör skillnat emillan Romholt och Högholt, ifrån Ryy gaar et teppe till Heszholt och gaar omkring gårdens march, derfra i sudost, ligger et steenskiehll och gaar till Matz Niellsöns kalffuahaghe, från denne kalffuahaghe, westen före, gaar een lijten beck, kallasz Skiähllbäcken, lijcka mod Harlösza nörra enghe, och gaar rätt uth i wester, och sedhan swinger szig, och gaar ret ned i synder, och gaar uthj stora aaen, och i så måtto, på westre och nörra sijdhen giör skiähll och raagang emellen Honneberge och Harlösza marker; vpå söndra sijdhan gaar den stora aae, ret op till

siön, till det första huftwetskiählI och märcke. Detta er Juleródtz och Harlösza gårders rätta råå och röör, huar uthj äro alla gårdernesz bönder inneslutna.

Och saaszom h:r generallmajoren för dhetta har hafft under arrende 30 st. bönder till sit affIls bettre foortsättiande till begga gårderne, och samma bönder nu gaar tillbackars, kan hr gen. majoren omöjeligt med sijna egna bönder, som ligger innom råå och röör, fulddriffua sijn affIl till begge gårder.

Foltoffta gård

1. i Foltoffta sochn och byy, som tillhörer hr krigz-cammarrådh Niclas Jonss. Cronacker, bestaar aff följjandhe bygning. Vpå borregården: Wohnhuszet, den halffua deelen massivt, dhen andra halffua dheelen aff korszwerch upbygt, noch een bryghuuszlängia aff korszwärck. Ladugården bestaar aff 3 lenger aff korszwerch.

Till gården kan saaes 60 tönner, ont och gott, och hööstas wed 400 lesz höö.

2. Gården bruukas aff hr krigz-cammarrådh sielff med tilliggandhe böndersz affIl och arbete.

3. Gården seer wäll uth till ett herresättherije.

4. Gården ligger uthj Foltoffta byy, huarest ere 12 smaa hemman och 13 st. huusz, huilcha huusz på 10 åhrs tijdh äre upbygte. Och er ingen främmat lodtzägare uthj samma byy, antingen crono-, uthsockna- el:r cannickehemman, uthan så gårdene som huusz hööra under gården och desz råå och röör. Och ere sättherietz ägor inted för sig sielff separerade, uthan ligger i flääth med bönderne.

5. Gården med desz tillhöriga jnsockna weckudagzhem:n ere innom följjandhe råågang författadhe och begrepna: Foltoffta byy 12 mantahll, Ergiszagra 3, Qwarröd 1, Melleströö 1, Hesteng 3, Kulleröd 1, Nanesz 6.

Föruthan dhe huusz, som öffwan specificerade äro i Foltoffta bye, ere een deell i Foltoffta sochn, som innom råågang ere författade, men iche med noged merche eller giertzlegårder derifrån affwijtrade.

6. Jnnom rååganger ere sköhna eenschijlta eekeschogar, huar uthj ingen fremmat participerar, uthan hööra alle innom gårdsens råå och röör.

7. J Foltoffta byy ere 3 hemman, huesz ägendom er lagt under gården, och desz ägor dermed förbättrat. Noch i Nanesz byy er et hemmanesz bruuck underlagt de andresz ägendom och derasz ägor dermed förbättrat, och i desz ställe 1 huusz igien opszat.

8. Herregården er et gammelt sättherije, och ingen kan minnesz när som det er anlagt, och ere bönderne strax aff begynnellszen der till lagde.

Råbye

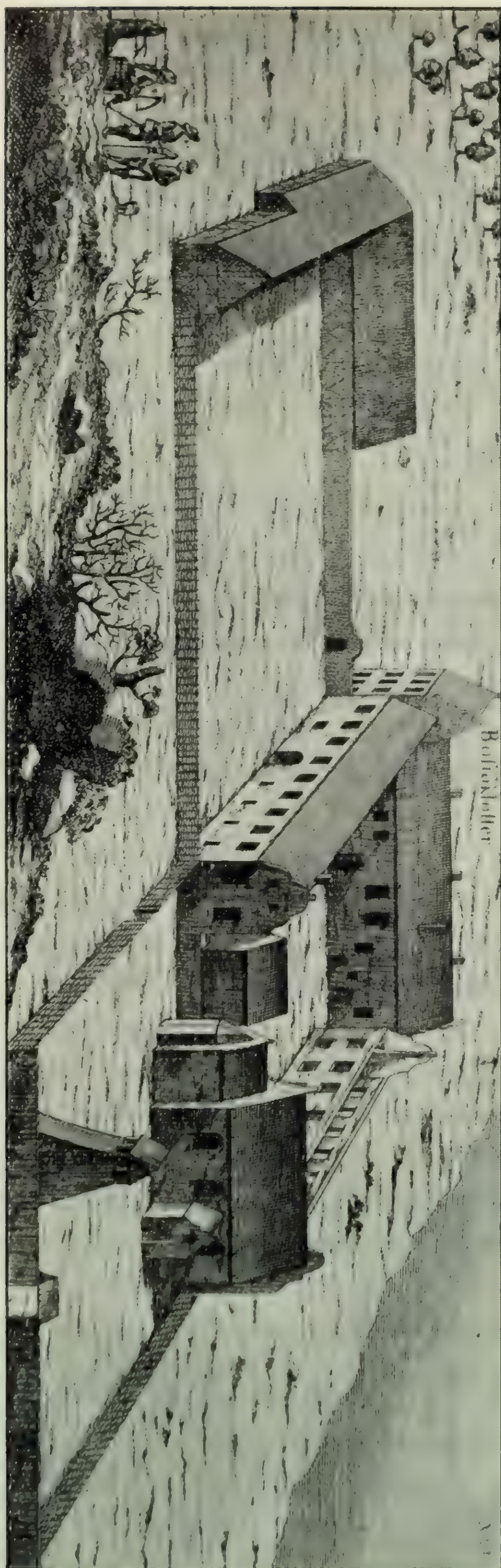
1. i Höörbye sochn. Hr major Rapholtz åboer $^{1}/_{2}$ skattegård, som hand kiöpt af capitein Per Anderszön, och bruukar desz affll med szitt eget arbete. Gården bestaar aff 4 lenger, med leerweggar och halmtack, wäll wed macht holdne. Kand saaes till gården 15 tönner och hööstas 60 småå lesz höö.

2. Till gården haffwer hr majoren aldranådigst aff Hans Kongl. May:tt uthj donation bekommet 6 smaa hem:n uthj Råbye upå adelig frijheet uthj hansz och hansz fruesz lifztijdh, för wiszo och owiszo och sedermehra a:o 1681 der upå bekommet hr kongl. rådhetz och fäldtmarskalchens confirmation, uthaff huilcha hemman hr majoren har underlagt sin gårtz affll 3 hemmanesz ägor.

3. Gården ligger i boohllbye hos crono-, uth- och jnszochna hemman och har alla sijna ägor i flääth med bönderne och inted för sig sielff separerade.

Boszie Closters herregård

1. 2. i Boszie Closters sochn tillhörer Kongl. Maij:tt och cronan och nu aff hans excell:tz hr baron och generallmajor Buchwaldt under arrende possideras; bestaar aff följjandhe bygning. Vpå ladugården ere 2 st. uthgamle länger och moxen oduchtiga, muurade millan stolpar, och halmtack. Borre-

Bosjökloster 1680. Efter Gerhard Buhrman.

gården bestaar aff 2 st. grundmuurade länger, den tredie lenge, som ähr ödhe, skall nedbrytas. Noch ett lijtet huusz wed enden på kyrcken, muurat emillan stolpar, alla tacht med tegellsteen.

Till gården kan saaesz 50 tönner och höstas 300 lesz i små basker.

3. Gården, för desz commoditet, lijknar wäll et adeligtt sätterije.

4. Gården er för sig sielff på een ööe belegen och ifrån boohlbye separerat och har alla desz ägor för szig sielff affwijttrade, undantagendesz på nordha sijdhan, huarest följjandhe torp, nembl. Nybye, Orup, Lillöe, Staffnstorp, Tiuffweröd och et huusz, nampnlig Taszehuuszet, har deras engar i flätth medh gårdsens ägor och inted derifrån separerade, uthan innom gårdsens raagång belegne tillijcka med et huusz, kallasz Pråmhuuszet.

5. Dhe öffriga gårdsens tillhöriga bönder, sönden och norden Ringsziöe, ere uthom eneemercket, i fläath medh crono och vthsockna

belegne, lijckwählll aff whr-alder warit wekudagz till Boszie Closter.

6. Sönden wed Ringsziöe er ett frijtt eenemercke och skough till herregården, nampnlig Bööcke-ohre, som aff alders tijdh der till legat, och aldeles ingen annan dher uthj participerar, huarest ligger 10 st. huusz, som effter jordereffningen ere skattelagde.

7. Anno 1638 bleff een lijten bye ödelagt, inne på ööen wed herregården belegen, nampnlig Hatteboe, bestående aff 8 fester, och alla samme byes ägor underlagt gårdsens ägendom och desz ägor der med förbättrat.

8. Jngen kan minnesz, när som herregården er anlagt, uthan er ett uhr-gammelt sättherije, och weckudagzbönderne der till legatt aff alders tijdh.

9. Een lijten byy, nampnlig Foderup, som för många åhr sedhan har ligget till Bosie Closter och sedhan kommed dher ifrån, men inted kan weetas antingen giönom bytte, kiöp eller donation, sedhan kiöpt till Closter igien, och dha war aff sl. Monsz Gyllenstierna på Foltoffta giort aff 2 st. gårder i bem:te Foderup et lijtet sättherije, kallasz Foderup gårdh, men sedermehra giönom Wllfeltz bortrymmande bleff byen med sättherijet separerat ifrån gården och hr landtzdommer Skunch donerat. När sista krijget paakom, bleff sättherijet tillijcka med byen af fijenden opbrendt, och effter krijget bleff samma sättherije till rytthare anslaget och 2 st. bönder påsatte.

10. Herligheeten till gården bestaar iblant annatt serdeles uthj den stoora Ringsziöe, huar uthj Bosie Closter een stoor deell participerar.

Bare herrat.

Hijckeberge (Giennerup soghn).

1. Sielfwe hufwutgården tillika medh ladugarden är på en öe byggiat vthi en siö, som et fürstl. huuss vthi ald

grundmuhrat, hwilcken vthi sidste kriegen af de danske är afbräntt, och allenast muhrene blefwen ståendes; allenast ladugården hafwer wählbohrne fruw Mette Rohsenkrantz, sahl. Niels Krabbes, nu effter kriegen begyntt igien at ladhe vpbyggia, muhrene vthi trädwerck så wähl laden som stållern, så och siunes at hafwa vthi sijnne hufwutgården effter möhgligheten at reparera och vpbyggia, hwartill så wähl tegellohgn så och andre åtskillige materialia är af sielfwe höghbem:te herrskab allrehda anordnat och framskaffat.

2. Gården medh dess afflingh possiderar så och wählbem:t fruw igiennom hendis fuldmegtige, sielff lader densamme culltivera och medh alla vthi Giennarups sohgn effter jordeboken beliggiande byer och torper bearbeda, effter som ingen andre bönder vthi samma sohgn är och bohr som hendis eyhne och vthaff vhrminde dertill liggiat hafwer.

3. Berättas aff ladufogden, at wedh samma gårdh kan såås vedh 6 puntt korn, 4 pundt rugh, ingen hafra, mens kand hoestes vedh 300 last höö.

4. Gården, som formellt är, liggier vthi en siö tillika medh ladugården för sigh, till fast landt hafwandes en långh broh, hwarvedh en windbro hafwer warit, mens effter kriegen icke endnu är perfectionerat. Östen vedh gården är en liden wacker träd- och wrttehage, som igienom en wrttegardsman wähl vedh macht hollas.

5. Sielfwa gårdsens marckeskiähl är mest för sigh sielfwa, vthan en torp, kaldes Ohlstrup, liggier till den ene wångh vthan någhon gierdslegård, endog af bohnden sielf brukat, tillika och en wattnmölle nest vedh herrgården belijggiande, som drifwas af sielfwa gårdsens siö. Liggier och vthi samme gårdsens aker eller wångh twende små husene, det ene kallandes Kijmstrup, det andra Fijskerhuset.

6. Gården finnas aff goht fiskerij på någle siör ombkring herrgården, så och effter berettning well wedh 5000 swijns ollon aff egh och bögh, när ollon är.

7. Men hafwer ingen effterrättning kunat inhempta, hur gammel gård den kan wara, endog det skall wara en gammell gårdh, icke heller kan men nogen widenskap fåå, at

den gårdh skall mehr wara priviligerat som andra vthi herrat beliggiande adelige sätegårder.

Adszerstrup gårdh

vthi Liungby sohgn, som wählbohrne fruw Mette Rohsencrantz, sahl. Nielss Crabbens tillhörande.

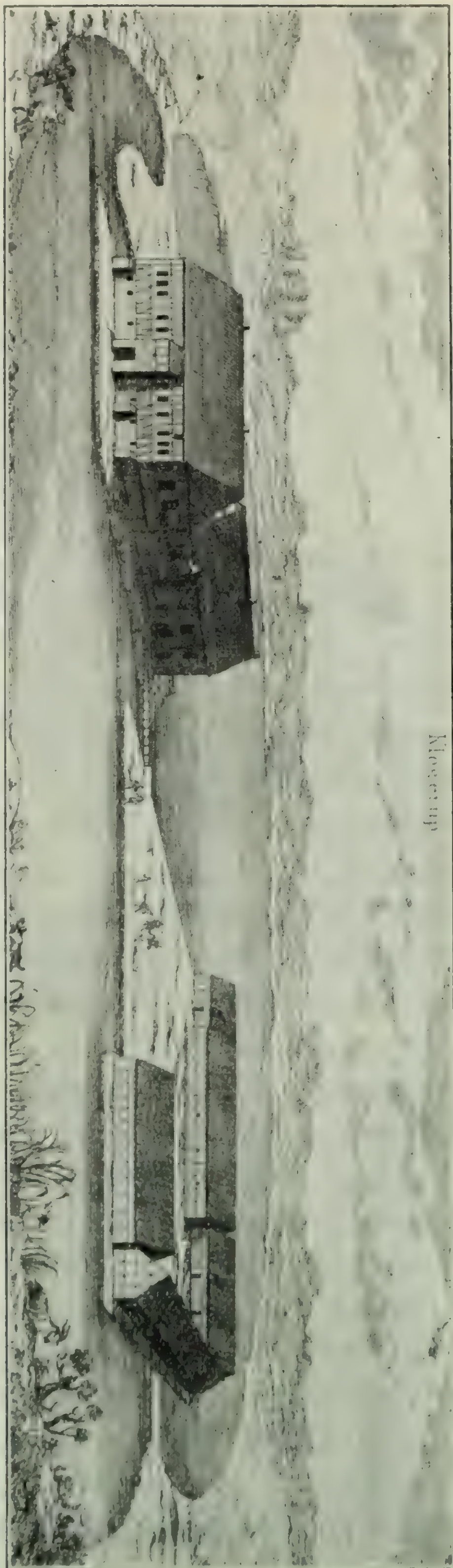
1. Adsserstrup gårdh är indbyggiat medh ladugården vthi sina fulla fyra längder, nembl. halfannan lengde medh steentaak till nöhdtörfftige logamenter och de andra halftrede lengder till treskeladen och stallene, takt medh hallmtak, alldsamman vthi trädverck muhrat.

2. Gården medh sin aflingh ähre arenderat aff wählbohrne h. Arild Swave till Lärckeshollm på tre åhrs tijdh, nembl. frå sitz förleden pintzdagh 1682 till nestkommend pintzdagh 1685 igien, will Gudh, hwillcken densamme och possiderar. Efter berettningh och kan såås dertill vedh 4 puntt rugh, 4 $^1/_2$ puntt korn sampt 12 tund:r hafra och åttijo lest höö, och inden eenemercks skough vedh 40 swijns ollon, när ollon är.

3. Finnas derhos en wacker liten fruchtehage, mens ringe fiskeparcker, endog en liten schiö, kalldes Gammelschiö, medh ådskillige slaghs fisk, hörer hellfften till Bögisager, Böhringe closter tillydande.

4. Gården hafwer sin marckeschiäl för sigh sielf vthi sin indteppade eenemerck, hwarvthinnan liggier vedh 16 gatehus, som nogot litet hafwer at såå och hoeste, som giör dagheligt arbethe till gården, jempte en liten vndenfalsmölle, som står för landgillit. Dessvthan hafwer för en kortt tijdh herskabet lagt till gården Liungby by, som äre 13 heela och halfwa hemman, som liggier vthi sielfwe sohgn och dagheligen brukas till gårdsens afling och dagswerck.

5. Jngen effterretting hafwer men kunat inhembta, huru gammel säterij warit, eller når det åhr anlagt, vthan bleff producerat en book sub titulo Dannemarcks fruchtbar herlighet, hwarvthi finnas, at samme gårdh är den 4:de vthi or-

Klågerup 1680. Efter Gerhard Buhrman.

den vthi Bahre herrat, iblant andre gamble herrgårder benämbnade.

6. Finnas inttet at hafwa i fördum dagar hafft elldrar eller störer frijhet medh wgedagsgodss åthniutande en dhel andra.

Klågerup (Hoijby soghn),

hwillcken wählb:r jungfr. Anna Sophia Lindenows på södskene skijffte effter detz sahl. moder på skijfftet tillfalden, och endnu af hendis fader wählb:r h. Otto Lindenow som henndis rette lahgwerge possideras.

1. Gårdsens byhgning består först af borggården trende längder eller husene, muhrat emellum stollparne, det syndre och westre twå lufft högt, den wästraste af 21 bindinger, den synderste lengde af 12 binninger medh skiöna muhrade kellar vnder nedan, till sahler, kammer och giestestufwer; den 3:de och östre lengde beståhr vthi 21 binninger och gandska ny byghning, (alla 3 muhrat emellum stollpar); brukas till bryggie huuss, kiöken som andra wærellsser. Samma borggård liggier

vthi en lijten siö; norden för borggården en windelbroo, och synden till ladugården en slett broo. Ladugården liggier synden för borggården, består af effterschrefwene lengder: Östen på ladugården en rijdestall muhret emellum stollpen, takt med teijel, består aff 16 binninger, med hafralofft ofwen; dernest tröskeladen, såm består aff 27 binninger, muhret emellan stollpen och takt med hallm; dernest it werdshuus af 4 binding, takt med hallm och muhret emellan stollpen; dernest et fohlehus, bestående af 4 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm; dernest ochsestallen, 32 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm. Den syndre lengd består af följe af ladufogdens cammer, kalfuahuus, faarehuus och giästestall af 17 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm. Wästra längd af 23 bindinger till fähuus och annat sådant, bygt och takt på samma sätt som de andra. Samma ladugård liggier och vthi siön, och har en windbroo för sigh synden till. Sielfwa gård lijggier mithemellum sina 3:de wånger, hwarvthaff åhrligen såås tolff pundt biugh, rugh 10 pundt, hafra 30 tynd:r, höö hoestes vedh 600 böhnder-last, den 3:de wång liggier åhrligen vthi vld.

2. Gårdsens wångh är gandske separerat ifrån andra marcker och liggier för sigh sielff om gården. Vthi samme marcken, nembl. den norre wångh, liggier et huus, som kallas Bohmhuus, som allenast achtar på bohmen och wången; vthi den sydöstre wångh liggier et huus, Wittenbergh benämbt, som och passer på den wångh; noch en liten mölle strax vthan för gården i sielfwa wångh, samma ström skiller gårdsens marck ifrån der nest omliggiande by, nembl. Teigerup, som är wekudagsgods till Klågerup.

3—4. Till samme Klågerup gårdh vthom rågång, dock vthi sielfwa Hoijby sohgnat, som brukas till wekudagstienst, först Teigerup by, bestående af 7 halfue gårder, 2:o Windingeby bestående af 6 heele gårder, 8 halfwa och en fierdels gård, noch vthi Ydinge twå halfwa, Wissmerlöf en half, Kyrckeskoug $^1/_4$, Trohbergh $^1/_4$, en smedh i Hoijby. Vthi förbem:te Windinge by finnas trende Kongl. Maij:tt och

crono hemman med dis tillhörande åker och engh, mens Teijgerup, Trohberg och Kyrckieskough medh des tilliggiande skouger och parcker liggier och hafwer deras för sigh sielff.

5. Klågerup skall vara et vhrminde gammalt sätterij, som hahr hafft härtill vnder wekudagstienst foruthan de förbem:t här vthi sohgnet effter gammal jordebok 6 hemman, nembl. i Nefwishög soghn vthi Törrebergh, vthi Bahresokn och by vthi lijka måtho 2 hemman, Brågerup soghn och by ½ hemman, Gullager ½ hemman, Giörsslöff soghn Giörslöff norden åen 1 hemman.

6. Nock är inwarrande åhr 1682 kiöpt och tillagt till bem:t Klågerup effter gammel jordebook 1 hemman vthi Teijerup, som Lars Olssen sidst åbohde, som öfwer tijo åhr hafwer ståt oede; samma gård skall wara it cronobytto hemman till Skabersiö gårdh för Carlsham.

7. Fulldmechtigen berättar, at förbem:t Klågerup eij hafwer mehre frijheter end andra adelige sätterijer, vthan det, att den hafwer dhesse förbem:t vthsohgne bönder vnder wekudagstienst.

Torup gårdh (Bahre sohgn),

Kongl. Maij:tt och cronon tillhörande.

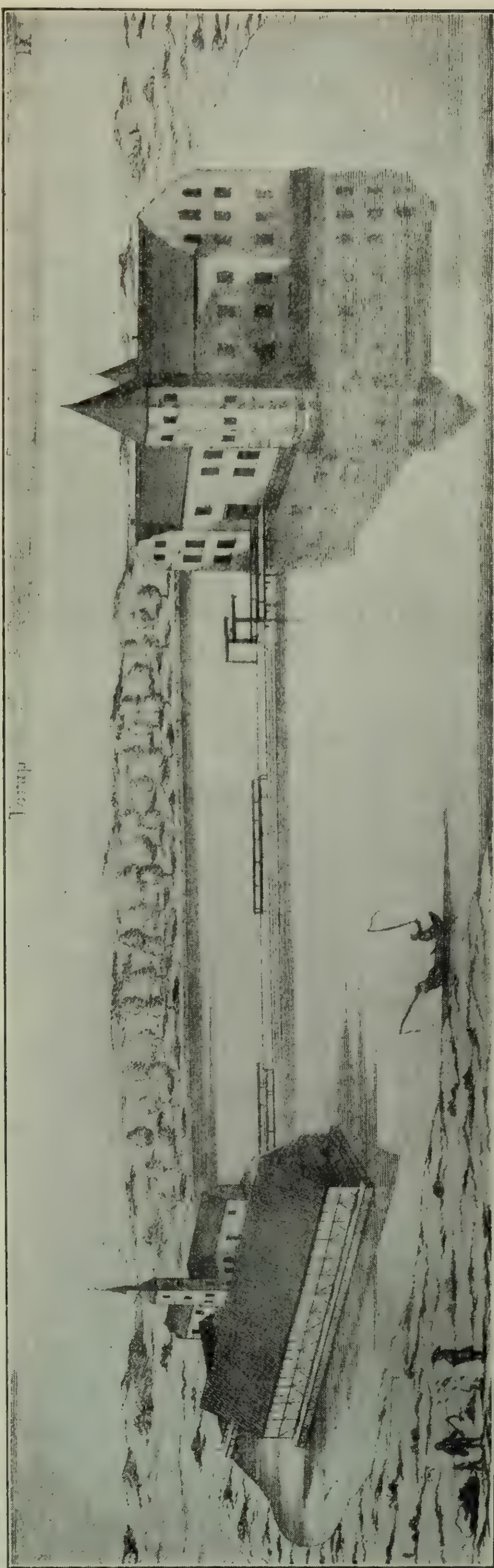
1. Borggården består af fyra grundmuhrade längder icke medh ringa ombkostnat byggiat vthi en lijten siö, hafwer för sigh twende långa slette och en windbroh, blifr nu possiderat vthaff hans höghbohrne excell:ce kongl. råhd, fellldtmarschall och gen. gouverneur Rötger von Aschenbergh, hwillcken densamma igiennom sin inspector ladher igiennom dertill förordnade wekudagsbönders tienst och arbeth culltivera och dyrckja och en merckligh [omkostnad] derpå så well som efterfölliande stallgården som ladugården anwändet och vthi sin förriga esse inrättat.

2. Stallgården består af trende längder: de twå, nembl. den östra och nodre, äro grundmuhrade, den 3:de som den westare, hwarvthi twänne rijdestalle, på den westra sijdo och begga galla grundmuhrat, den östra sijdo muhrat vthi

korsswerck; samma östra sijda är takt medh teigel op öfwer kammen och westen till medh tak, de andra ländger beståhr vthi adskilliga bohninger, som stugar, köker, kamrar, wågenhuus etc., et lufft högt, takt med tegel. Sielfwa stallgården liggier och vthi samma siö der borggården liggier, norden till medh en windbroo ådt ladugården, som består af 3:de längder, nembl. ladulängden östen till af 35 binninger, muhrat emellan stollparne och medh hallm takt. Norden är ochsestallen af 25 binningar, westen till faar- och fähstall af 28 bindinger, aldsamman muhrat vthi stollpen och takt med hallm. Synden till täppat medh et stort sten- och högt törnejärde medh pohrtt och logo föhre.

3. Berättas, når den ena wångh åhrligen vthi old lijggiar, så kand såes vthi de andra begge wångene vedh 9 ¼ pundt rugh, som sæden är drög till at såå, sampt 9 ½ pundt korn, 10 t. hafra medh kyrckejorden, sampt vedh 400 bohndelaster höö.

4. Gårdsens marck lijggier medh alla 3 wångher

Torup 1680. Efter Gerhard Buhrman.

for sigh sielff, så wähl och enghen och medh ingen bonden åkor eller engh beblannat, till hwillckons culltiverande effterschrefwene wekudagsbönder, som är inden sohgn, nembl. Bahre sohgn och by 12 hemman, hwar iblant 1 hemman ödhe (vthi bem:t Bahreby hafr h. Otto Lindenow till Klågerup 2 hemman, deds åkor och engh liggier bland hwar andra) och nogla små gatehuus, Wærby 18 1/2 hemman och nogla små gatehus, Schammerup 2 1/4 hemman.

5. Hoijby soghn och by till Torup gård belijggiande, och gräntzer diss marck indtill Torups eenemarck, som är 11 3/4 hemman sampt 1/2 hemman benämt Rijssemölle, äre sædan kriegen lagt till wkedagstienst, at gården dissbedre kunde opbyggias och cultiveras.

6. Hafwer hans höga excell:e well ved 7 eller 8 schöne dam- och fiskparcker, som slett öde war, ved stor bekostnat ladet igien reparera och med ådskillige slags fisk ladet besettja sampt trædgården igien ladet bringe vdi sin ehre, som den icke vthi 30 åhr warit hafwer, så den igien rigeligen gifwer sin frucht så well och hummelhagen sin frucht.

7. En temeligh godh skough af bögh och egh, som dertill liggiat, är både för kriegen och vthi kriegen möget forhuggan, endog densamme endnu når ollon åhr, kand gifwa noglo 100 swins ollon, hwilcken nu i allo måtto mycket bespahres.

8. Huru gammel bem:t sätterij åhr, kand men icke egentlig widhe; når det forst är anlagt, kan ingen minnas; mens ingen särdelis privilegier eller frijheter warit dertill mehro än till andra ahdelige gårder i landet.

Sckabersiö gårdh (Sckabersiö sokn)

1. tillkommer wählb:e Frederich Tott, hwillcken är hanss fädernelijnies sätterij, och nu är bortarenderat allingen till probstenckien Ellene sahl. h. Jürgens; blifwer akeren dyrcket och cultiverat af efftermelde bönder.

2. Sielfwe gårdh består aff borge- och ladegårdh. Borgegården finnas medh en stor bredh graff opmuhrat och medh

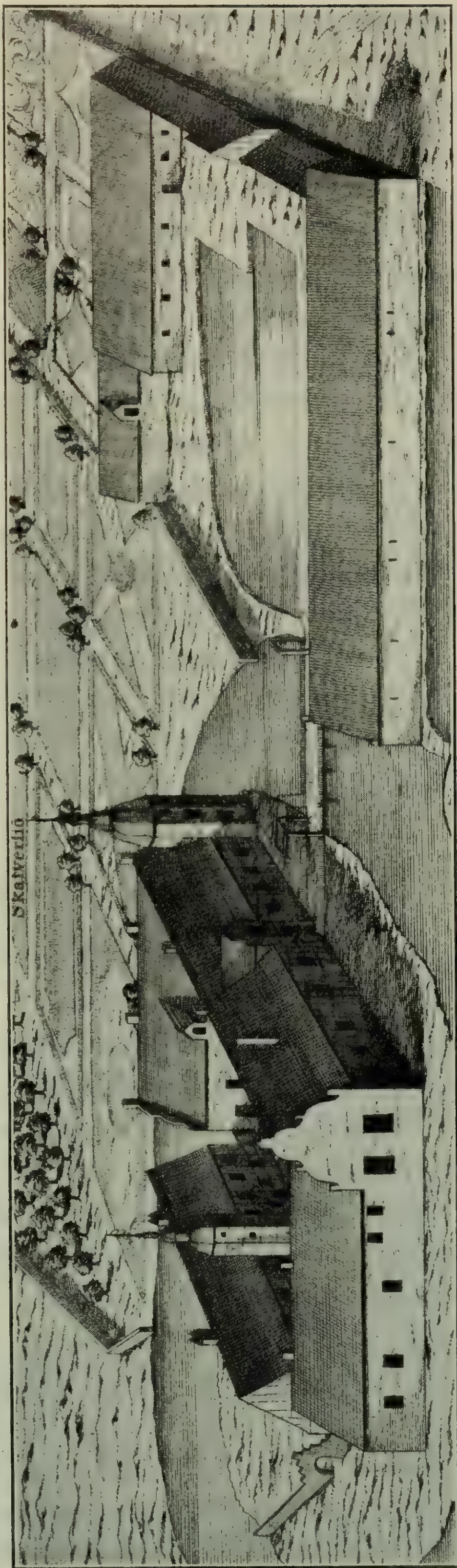
wattn ombgifwan, hwarföre äre en windebroh, hafwer sina fyra längder: den westra, syndra och den norre lengde är grundmuhrat, it lofft högt, den östra twå lufft högt, muhrat emellum stollpen, takt med teigel.

3. Ladugården liggier westen för borgegården, bestående af trende stohre längder; den syndre, torskeladen, och den norre, rijdestall och andre stall, ähro grundtmuhrade, takt med hallm, såsom ofwer rijdestallen medh teigel takt 20 bindingh; westra oxeladen, och längden muhret emellum stollper, 20 bindinger, takt med hallm.

4. Finnas och en skiön trädgårdh, jemwähl ådskillige skiöna fisschedammer och siöer, nembl. Ydinge och Fählfodssiö sampt tämlig goht skogh på nogle 100 swijnsollon.

5. Sättegården liggier för sigh sielff vthi dets ehgne wångh och är inttet beblannat med andra bys iord, kand sååis åhrligen 40 tund:r rogh, 46 t. korn, 100 t. hafra och hoestes vedh 400 last engh.

6. Till samme gårds och jords culltiverande hafr af

Skabersjö 1680. Efter Gerhard Buhrman.

vhrminde tilliggiat heela Schabersiö soghn medh hela, halfwe och fäster sampt gatehus effter jordebooken, hwar af en stor dehl förarmet.

7. Närliggiande byer till Schabersiö gårdh stötter sigh till Schabersiö marck, nembl. Swendstrup, Westerby, dock är hwer marck med gierder och läder särschijldt, mens Schabersiö bymarck är och särschijlt från gårdsens wangh, mens på den sido ingon teppe eller lædh emellum.

8. Wekudagsgodsen till Skabersiö åhr aff vhrminnes tidh ald Schabersiö soghn effter jordebooken, noch vthi Bieresse soghn Skammerupby 2 gårdh, den ena ödhe, noch Hoijby sohgn, som jgiennom mageskiffte för 18 åhr sedan är blefwen wekudagzbönder och blef af cronon mageschifftet emoht Carlsham, nembl. Hollmeije 5 hemman, Ydinge 3 halfe och 3 fester, Bögeberge Slett $^1/_2$ hemman.

9. Huru gammel bem:t sätterij åhr, kand mend icke egentligh widhe, når den först är anlagt, mens ingen särdelis privilegier eller frijheter warit dertill mehro end till andra adelige gårder vthi landet.

Allnerup gårdh (Lomme sohgn).

1. Kongl. Maij:tt och cronen tillhörig, nu vedh tijden af wählb:r h. Henning Olssen Anckergrijp possideres.

2. Gårdsens byghning består först vthi et starckt grundmuhrat huus, 3 lofft högt af tijo bindinger; dernest et stöcke huus, wästentill till borgestufen, skrifwer- och fogdecammer, kiöken, miölkhuus och sådant, ved 28 bindinger, et lofft högt, som har ståt för; dernest nock et styck nyt huus, som h. majoren ladet vpbyggia till bryggerhuus och mallthuus, åtte bindinger och et lofft högt.

3. Ladugården dernest, et fåår- och koohuus och nytt af h. majoren vpbygt 33 bindinger, den wästre lengde oxestallen 10 binding; syndre längd är hästestallen 14 bindinger, tröskeladen 28 bindinger, aldsammens både borge- och ladugården emellom stolper muhret och medh tegel takt. Desse huus är alla wähl repareral och forbettrat, dessvthan bem:t

h. majorn en skiön nyo smedja 4 bindinger wästentill sielf ladet opbyggia.

4. Sielfwa gårdh hafwer sino eghne indtepte 3 wångh, som är särskillt ifrån byernes, medh dijker, tepper, gröfft och bäckedragh, som liggier den ene wång öster, den anden synnanwäst, den 3:de nordwäst; gräntzer till sielfwa gårds wångh på nordre sijden Kastrup, i öster Agerup, i synder är Tågerup, och wästra sielfwa hafwet, och liggier i wästra wångh en skiön lijten skougs lundh af egh, allm och nogle assker med lidet vnderskoug af hassel och torn; vthi sielfwa westerwång liggier skoughusset, som wächter på wången.

5. Till sielfwa Allarup gårdh, vthom råågångh, dock i Lomma sohgn, som brukas till wekudagsarbehte eller tienst, Kastrup bye 6 halfwa och $^1/_6$ hemman, i Wijgenstrup äro 6 $^1/_6$ hemman, i Lomma en heelt hemman och 3 fästor, Pramhus, och twende husene kaldes Liunghuuss, vthi Burlöff soghn i Ågerup by 8 heele hemman och 3 gatehuuss, vthi Tågerup 6 halfua hemman; dessvthan liggier vthi Tågerup by en cronohemman, noch 3 hemman för detta academiens, hwillckens iblant de andres liggier.

6. Till samme Allnarup gårdh berättas at kunna dertill såå, når den eene wångh åhrligen liggier vthi old, ved korn 45 tynd:r, rugh 40 tynd:r, hafra 40 tynd:r och dertill hoestes vedh 450 last höö.

8. Hafwer noghon fiskerij vthi stranden så wähl som Lomme åå, når mend sligt bruka will, mens ingen annon skough end som förmält åhro.

9. Åhr en gammel sätterij, mens icke kan få förnimma, når den först åhr anlagt, och ingen särdeles privilegier eller frijheter warit dertil mehro en till andra adelige gårder vthi landet.

Esserup gårdh (Esserup sohgn).

1. Sielfwa Essarup gårdh, som vthi heela kriegstijden öde och vhtplundrat warit hafwer och nu igien vpbyggiat aff h. ryttmestaren wählb:r Gustaff Siöbergh, som den och nu

bebohr, beropher sigh på kongl. breeff att hafwa giort mageschiffte på sätterjes frijhet, som den tillförne skall hafwa warit; liggier mit vthi sino eghne egher för sigh sielff och inden sino marckeskiähl, inden alla 3 wång, hwillcka ähro separerat med gryfft ifrån andr[e] eghör.

2. Sielffwa sättegården byggiet vthi en stor lengde vthi gode och bequemlige logamenter, taket medh hallmtak.

3. Ladugården ähr separerat ifrån borggården och byggiat vthi twende längder östen till, nembl. en stor lengde, som är terskeladen, den andra lengde är rijdestallen sampt ochse-, koo- och fåhrestall.

4. Till samma Esserup gårdh berettes, når den ene wångh aldtijdh åhrligen vthi old liggier, kand såås vedh 5 1/2 pundt rugh och korn, 6 t. hafra och hoestes vedh 200 lest höö.

5. Till samme gård och diss bruks culltiverande ähro wekudagsböhnder: först 3 hemman vthi Örup och 3 hemman vthi Kornheddinge vthi samme sohgn belehgen.

6. Jnden bem:t Esserup marck synden till är byggiat twende huse, hwillcka har liten jord vthaff gårdsens grund. Nest belehgne byer, som har wangelagh medh sielfwe gårds grund, är Örup, Musshedinge.

7. Nogon liten fiskerij aff twenne wackre fiskedamme sampt och nogon fiskerij vthi ååen, som gåhr bredewedh norden gården forbij och ähr rette skilldsmesse emellum Torne och Bahre herrat; skough finnas der icke wedh.

8. Huru lenge sätterijet ähro anlaggt, will h. rittmestaren vedh commissionen medh kongl. breffwer sielff producera.

Werpinga gårdh (Flackerup sohgn)

tillhörer sahl. h. bisscoppens efflerlefwande enckie, edle och wählb:r fruw Dorothea von Anderssen.

1. Werping hoffgårds byghning består vthi fyra lenger ny byghning: den sündre lengde är wånhusen, muhret emellum stollperne och tackt medh steenteigel, beståhr af 21 bindinger, som är fruwstufe, cammer och borgestufe medh kiök och bryggerhuuss; den östre lengde en stor terskelade

på 30 bijndinger medh en lade långt igiennom på hwer sijdhe, tömmer, lær och tak af hallm, gaufler med muhrwerck; den norre lengd 34 binninger, som är fæstallen och fårehuss; den westre lengd 34 binding:r medh stufer, cammer, hestestallen, oxenstall.

2. Till samme Wærpinge gårdh kand vhtsåås, når den ehne wångh åhrligen vdj old liggier och den ene wångh bötter på den andra, nembl. korn 30 t., rugh 20 t., hafra 40 tunner. Eyedohmen beståhr vthi bem:t wången, som är ombkring gryfftet. Engh hoestes dertill vedh 200 last.

3. Fruw enckien wählb:r fruw Dorothea von Anderssen possiderar gården sielf, till hwilckens culltiverning och bearbedande ähr wekudagsbönder: Werpinge by 9 styck, vthi Flackerup 1 hemman; de öfrige hemman i Flacherup hörer cronen till.

4. Noch findes vthi Werpinge wångh nest westen for gården twende huse, det ene en smedjehuuss, det andra et blehgehuss.

5, Et pappiersmölle medh twenne pappierwerck strax vthanför gården, som och vedh lighe hollas.

6. Tillgräntzende byer, som wångene stötter sammen, är Flacherup, Pressbergh och Sortte Ierups grunder; item Werpingbys enger.

7. Åhr en vhrminde gammel herrgård, och hafwer ingen annan frijhet end som andre herrgårder i landet.

(Tryckt i april 1916).

Till historien om 1771—1772 års riksdag.

I. Halländska prästerskapets riksdagsmannaval år 1771.

Sedan det svenska stormaktsväldet sammanstörtat och i sitt fall dragit med sig det med detsamma nära förbundna enväldet, sörjde 1719 års riksfäder för en författning, som förlade maktens tyngdpunkt helt hos riksens ständer. De krafter, som dittills engagerats i stormaktspolitikens tjänst, blevo sålunda frigjorda för arbete på andra verksamhetsfält i samma stund, som tillträdet till dessa blev fritt och obehindrat och deras betydelse och omfång väsentligen utvidgades. I en samverkan av dessa båda omständigheter har man att se förklaringen till det hastiga uppsving och den ständigt stegrade intensitet, som det politiska intresset under frihetstiden

Källorna till föreliggande framställning utgöras av handlingar uti Göteborgs domkapitels arkiv (Landsarkivet i Göteborg) samt uti Fjäre och Viske prostarkiv (Landsarkivet i Lund). Enstaka notiser äro dessutom hämtade ur Marks (G. L. A.) och Laholms kontrakts (L.L.A.) prostarkiv samt lektor J. Gothenii brev till C. C. Gjörwell (i avskrift i Göteborgs stadsbibliotek). — Beträffande de författningar och allmänna normer, som lågo till grund för prästerskapets riksdagsmannaval och som här endast i förbigående komma att omnämnas, hänvisas till Stavenow, Studier i ståndsriksdagens senare historia, Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval (i Göteborgs högskolas årsskrift 1895). — De under avd. II meddelade breven från kyrkoherden Hans Dahlgren under riksdagen 1771—1772 äro — liksom också de i noterna förekommande citaten — avtryckta i överensstämmelse med originalens stavsätt; däremot ha interpunktionen och bruket av stora bokstäver moderniserats, numera sammansatta ord, som i originalen finnas tudelade, sammanskrivits och förekommande förkortningar upplösts. Överskrifter och sluttirader meddelas endast i det första brevet, varjämte den anordningen vidtagits, att dateringen alltid placerats först.

företer. Riksdagsmannaskapet, ursprungligen betraktat som en börda, blir en dyrbar rättighet och dess utövning enda verksamma medlet att förverkliga egna och meningsfränders önskemål och politiska syften.

Det var naturligt, att i samma mån dessa önskemål gingo i sär, deras förverkligande icke skulle kunna ernås utan strid, och sedan partiväsendet engång hade genomsyrat åtminstone nationens övre samhällslager, tilltog också alltmera i skärpa och vildhet den kamp, som givit partitidevarvet dess namn. Om den definitiva uppgörelsen för varje gång i främsta rummet kom till stånd vid riksens ständers sammankomster, så var det dock redan vid valen till dessa, som kampen tog sin början, och valstrider möta oss också i allt större omfattning efter hand som tiden framskrider. Särskilt valen till 1760-talets riksdagar karaktäriseras av en våldsam stegring i partiagitation och partistrid, vars växlande utfall ge upphof till täta politiska systemskiften. Efter en lång och ihärdig kamp hade mösspartiet äntligen vid 1765—1766 års riksdag lyckats erövra maktens tinnar. Redan vid den följande, utskriven tre år senare under starkt motstånd från själva mössregeringens sida, var denna mogen för sitt fall, och åter satt hattpartiet inne med den obestridda makten. Det var under dessa välvningar och under den häftiga kampen om herraväldet — ur många synpunkter mindre tilltalande — som det svenska folket obestridligen förvärvade sig en politisk bildning och erfarenhet, överlägsen de flesta nationers på den tiden. Men det var också tydligt, att för en samling till enhetlig nationell politik var denna splittringens anda mindre lämpad, och i de underjordiska förbindelseleder med främmande makter, som verkligen existerade, hade dessa fått medel att genom svenska politici befordra syften, som icke kunde vara för landet gagneliga.

Så stodo förhållandena, då Adolf Fredrik plötsligen avled i februari 1771. En ny konung, född i landet och redan därför utrustad med helt andra förutsättningar att göra sig gällande än fadern, därtill känd som en begåvad och utpräglad personlighet, skulle fatta regeringstömmarna. Det

gällde tvivelsutan för de olika partierna att redan från början söka sätta sig i besittning av en makt, som var nog stark att i önskad riktning kunna leda den politiska kursförändring, som tronskiftet alltid i någon mån måste komma att innebära. Medlet härtill var en riksdag, och redan dagen efter konungens död utfärdades den kallelse till ständerna att samlas i Stockholm den 13 juni samma år, som skulle bli signalen till så mycken häftig partikamp, till intriger och korruption, till byråkratiska övergrepp och slutligen — vid den samlade riksdagen — till så mycken hänsynslöshet i det segrande partiets utnyttjande av sin övermakt till att ytterligare förstärka denna genom uteslutning av misshagliga element. Särskilt var det vid städernas riksdagsmannaval, som här antydda förhållanden gjorde sig gällande. Men också till det andliga ståndet nådde nu liksom vid föregående riksdagar den politiska partikampens bränningar. Det val, som av Hallands prästerskap förrättades till 1771—1772 års riksdag, är ett av de många vid detta tillfälle, som framgingo ur den mest segslitna och energiskt förda kamp mellan skiljaktiga meningar och intressen.

I Göteborgs domkapitel föredrogs riksdagskallelsen den 6 mars 1771, och samma dag utsändes cirkulärbrev till prostarna med underrättelse om densamma. I enlighet med ett kallelsebrevet åtföljande kungl. brev ålades samtidigt prästerskapet att till konsistorium insända sina tilltänkta enskilda besvär för förberedande granskning och prövning [1]).

[1]) För detta åläggande åberopades ett kungl. cirkulärbrev av den 3 sept. 1764. — Det visade sig emellertid, att man nu levde i en tid, då respekten för överordnade betydligt slappats och då en allmän reaktion mot verklig eller inbillad byråkratism gripit vitt och brett omkring sig. Vid den kommande riksdagen skulle denna anda taga sig flerfaldiga uttryck. Här möta vi redan nu ett utslag av densamma. Prosten över Fjäre och Viske kontrakt Jonas Ahlelöf uttalar sig i skrivelse ($^{12}/_{3}$) till kontraktisterna, att han ej kan minnas, att prästerskapets besvär på länge insänts till konsistorii censur, att han ej känner det åberopade cirkulärbrevet — det var i själva verket endast missivet till riksdagskallelsen av nämnda år och datum — och att det ej kunde vara förpliktande, förrän det i avskrift meddelats dem. Åtskilliga av hans ämbetsbröder gåvo honom också härutinnan rätt. Så skrev kyrkoherden

Om anställandet av valen nämndes däremot intet. Redan vid kungörandet i februari om Adolf Fredriks död hade nämligen konsistorium kallat stiftets prästerskap till allmänt prästmöte i maj månad och därvid antytt, att man då kunde överlägga om valen till den i utsikt ställda riksdagen [1]. Sedermera inträffande hinder och förnummen ovilja från

i Valda Gust. Fr. Hjortberg, att man vid riksdagarna ej sökte Kungl. Maj:t, utan att de enskilda riksdagsmännen inlämnade sina besvär i de olika stånden, »som utgöra riksens högloff. ständer och hafva guaranterat hvarannan privilegiers och öfverenskommelsers helgd och obrotsliga hållande: de, neml. riksens högloff. ständer, hafva med riksdagsbesvär endast at göra och ej Hans Kongl. Maiestät, som allenast tilkommer at nådigt emottaga och under sit höga konunganamn låta utgå, hvad riksens högloff. ständer såsom lagstiftande makten besluta: fördensskull kan jag ej se, det consistorii utdrag af det nämda höga cirkulairet, det må vara trykt eller skrifvit, angår oss. . . . . Vid riksdagar utgör det högvördiga presterskapet et stånd, och vj, som äro lika så väl tänckande lemmar såsom herrarna i et redogörande consistorio, vilja väl ej anföra andra gravamina vid en riksdag än de, som en riksdag och riksens högloff. ständer samfäldt tilhöra» (kursbok för Fjäre och Viske kontrakt). Det är läran både om ständernas allmakt och om det lägre prästerskapets rätt till emancipation från byråkratiskt tvång; och här skymtar även tanken på riksdagens kontrollerande myndighet över den allmänna förvaltningen. Det är samma tankegång, som i städerna förmådde borgerskapet till uppträdande mot magistratens ämbetsmyndighet just i de frågor, som ägde samband med riksdagsmannavalen.

[1]) Göteborgs domkapitels registratur 1771 $^{20}/_{2}$ (cirkulärbrev). — Motiveringen härför saknar ej sitt intresse. Vid 1765—1766 års riksdag hade mössorna författat en allmän och vittomfattande vallag för prästerskapets riksdagsmannaval, som av Kungl. Maj:t stadfästes 1767 (tryckt i Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, utgivna av Riksarkivet. sid. 389 ff). Det blev emellertid ett av hattarnas första verk, sedan de vid 1769 års riksdag kommit till makten, att upphäva densamma. Sedermera författades av dem ett nytt reglemente för valens anställande, vilket överlämnades till K. Maj:ts stadfästelse. Sådan hade dock icke följt, men man väntade den nu i konsistorium med snaraste, och då man av biskop Lamberg, som i ståndet varit med vid överläggningarna om reglementet, inhämtat, att i dettas 2:a och 3:e §§ stadgats, det prästerskapet i varje stift borde vid första prästmöte efter då varande riksdag slutgiltigt hemställa om lagliga antalet riksdagsmän, som varje stift ville avsända, hade man beslutat att till den ändan sammankalla prästmötet. Den kungl. stadfästelsen kom emellertid aldrig, och det väljande prästerskapet hade därför endast att ställa sig §§ 6 och 7 i 1723 års R.O. till efterrättelse.

prästerskapets sida mot prästmötet förmådde emellertid konsistorium att inhibera detta och förordna om anställande av val i de olika kontrakten i enlighet med den ordning, som förut varit bruklig. Dessutom föreskrev konsistorium dels en för hela stiftet gemensam valdag, den 12 nästföljande april, dels ock att utsedde fullmäktige från kontrakten länsvis skulle samlas — för Halland i Falkenberg — den 16 april för att jämföra de olika valprotokollen och med ledning av dem fastställa, vem som för länet fått pluralitetens röster och således blivit utsedd till dess riksdagsman [1]).

Det halländska prästerskapet hade vid de tre sista riksdagarna varit representerat av prosten Sven Linderot i Tvååker, en betydande kraft och hattpartiets trogne anhängare [2]). Att han även nu aspirerade på sina medbröders förtroendeuppdrag är otvivelaktigt. Dock, lyckan var honom denna gång mindre välbevågen. Vid fastställandet av valresultatet å länsmötet i Falkenberg visade det sig, att kyrkoherden i Drängsered Hans Dahlgren varit en lyckligare medtävlare om ämbetsbrödernas förtroende. Under det Linderots namn sålunda endast samlat 18 röster, hade Dahlgren erhållit 33 [3]).

---

[1]) Cirkulärbrev 1771 $^{20}/_{3}$. Denna anordning, som förut endast tillämpats vid nästföregående riksdag, härledde sig tvivelsutan från bestämmelserna i 1767 års — nu visserligen upphävda — vallag. Jfr Domkapitlets prot. 1769 $^{9}/_{2}$.

[2]) Vid riksdagsmannavalet 1769 hade själve biskopen tävlat med honom att bli länets fullmäktig, »men prosten Linderot, til det bästa känd af Gr. Fersen och i särdeles nåd hos konungen, fick en ansenlig pluralitet» (J. Gothenius till C. C. Gjörwell 1769 $^{25}/_{2}$).

[3]) Protokoll vid länsmötet i Falkenberg 1771 $^{16}/_{4}$—$^{18}/_{4}$ (original i Laholms kontrakts prostarkiv). — Ett märkligt beslut — fullt i överensstämmelse med den vid valet segrande mössmajoritetens principer i deras yttersta konsekvenser — fattades även vid detta möte. Under åberopande av den ovan omförmälda vallagen för prästerskapets riksdagsmannaval av år 1767, som stadgat, att prästerna skulle ensamma rådgöra om besvären »utan att någon i deras öfwerläggning må dem intrång göra», men som dock nu icke längre ägde gällande kraft, överenskom man att vid detta tillfälle även uppsätta besvären. Då den närvarande representanten för Varbergs kontrakt, där prosten Linderots parti var starkt företrätt, i enlighet med sin fullmakt var förbjuden att ingå i överläggning härom — frågan hade sålunda med all säkerhet förut diskuterats man och man emellan — beslöto de övriga att

Det var både relativ och absolut pluralitet, enär sammanlagda antalet röstägande under alla förhållanden — d. v. s. med medräknande av vissa omtvistade röster — icke översteg 53.

Den tid var emellertid förbi, då man beträffande riksdagsmannaval, där utgången i realiteten syntes klar, fann det vara lönlöst att hänga sig fast vid formaliteter. Det är en av de frukter, som frihetstidens starka politiska maktintressen och därmed förknippade företeelser framalstrat, att det juridiska formsinnet därigenom drivits upp till en förut okänd skärpa och klarhet. Icke minst de politiska stormarna mot frihetstidens slut och det politiska intressets därunder ständigt stegrade potens ha — i trots av all väld och partiskhet i de fällda domsluten — i betydlig mån bidragit till att utveckla den juridiska formstränghet, som präglar det offentliga livet i våra dagar. Intet kan vara ägnat att kasta en klarare belysning över detta problem än ett sammanhängande studium av just ståndens riksdagsmannaval under frihetstiden.

---

utesluta honom från förhandlingarna i denna fråga och att avskrifter av de tilltänkta besvären ej heller skulle meddelas till kringsändande i hans kontrakt. Därefter överenskom man att ålägga riksdagsmannen att till undvikande av framtida ovisshet i en dylik fråga vid riksdagen verka för att nämnda valregler av 1767 åter måtte bliva gällande. Dock skulle vissa ändringar av stor vikt däri företagas. Så borde riksdagsmannen bevaka varje läns och kontrakts i riksdagsordningen garanterade rätt »at efter egna omständigheter få wälja som de behaga, antingen contracts- eller länswis, deras fulmägtig, ock eij wara bundna til något wist antahl öfwer hwilket de böra gå, jemlikt den frihet Borgare- och Bondeståndet hitintils oanfäcktat åtniutit.» Vidare skulle han också göra påstående därom, att valtvister hädanefter ej borde avgöras av prästeståndet allena utan av samtliga riksstånden. Det förvånar ej, att dylika andraganden, under så tydligt imperativa former anförtrodda till riksdagsmannens bedrivande, blevo av ståndet, vars speciella rättigheter de t. o. m. vågat angripa, avslagna »och til största delen ansedde som instructioner» (Dahlgren till prosten Ahlelöf 1771 $^{9}/_{12}$; se nedan sid. 372). Redan bland prästerskapet i länet hade de på sina håll väckt betänkligheter, och en och annan hade vägrat underskriva dem (N. Djuberg å omgångsbrevet 1771 $^{3}/_{5}$ i Laholms kontrakt). Även från andra stift kommo andraganden av liknande art. Härom se Edler, Om börd och befordran under frihetstiden, sid. 171.

Om Linderot, som ovan nämnts, var en trogen och framstående anhängare av hattpartiets idéer, så var Dahlgren en ej mindre övertygad målsman för mössornas. Med den vikt, som med säkerhet tillskrevs valen till denna riksdag, var det naturligt, att »den store riksdagsmannen Linderot» [1]) ej ville låta sig nöja med ett val, som i enskildheterna ej syntes vara oantastligt och vars fastställande dessutom skulle beröva hans parti en alltid välbehövlig röstförstärkning och honom själv riksdagslivets och den politiska brottningskampens tjusning.

Den 8 maj föredrogs i Göteborgs domkapitel en skrivelse från Linderot, däri han överklagade valet på grund av vid detsamma förelupna olagligheter [2]). Så vore det enligt hans förmenande olagligt, att de till skolstaten hörande i länet, inalles 8 personer, fått tillåtelse deltaga i valet med sina röster och ibland dem ävenledes några endast vikarierande, ja t. o. m. en student i Varberg, som endast för den innevarande terminen efter erhållet förordnande förrättade collegæ-ämbetet därstädes. Hurudan praxis än varit, så vore detta förfaringssätt stridande mot åtskilliga författningar i ämnet. Men än mera stridande mot både lag och praxis vore den omständigheten, att man vid valet i Halmstads prosteri förvägrat utnämnde kyrkoherden i Getinge magister Johan Aurelius rösträtt och i stället tillerkänt nådårspredi-

[1]) Så benämndes han ännu så sent som år 1777 av hovpredikanten M. G. Wallenstråle. Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne, sid. 902.

[2]) Redan den 2 maj hade besvärsskrifterna ankommit, men först den 8:de föredrogos de. — Frågan om orsaken till detta dröjsmål vore att skriva på biskopens eller vice-preses', domprosten Ekeboms, konto väckte mellan dem vid detta och följande sammanträde en häftig dispyt med långa diktamina till protokollet. (Härom se Berg, Saml. till Göteborgs historia IV: Göteborgs stift under 1700-talet, sid. 137, not. 2.) — Det är av ett visst intresse att konstatera, att biskopen som motivering till sina utförliga försvarsandraganden hänvisar till en blivande »högloff. protokolls deputation, som kommer at granska mina och consistorii göromål». Tillkomsten av en protokollsdeputation vid riksdagen har sålunda hos ämbetsmännen verkligen frammanat en känsla av kommande ansvar, vilken synes på sina håll varit fullt aktuell i medvetandet.

kanten därstädes befogenhet att välja för pastoratet, oaktat han 14 dagar senare skulle frånträda sin befattning, d. v. s. långt före riksdagens början, och aldrig med ett öre skulle behöva bidraga till riksdagskostnaderna. »Laglydnad och ordning äro mitt föremål, och som jag icke finner desse omständigheter därmed överensstämmande», slutar han, »täcktes h. herr doktor och biskopen samt pl. ven. consistorium vad som skett är upphäva». Också från den nämnde kyrkoherden Aurelius inlämnades en besvärsskrift över de förmenta olagligheter, som begåtts vid hans uteslutande från delaktighet i valet.

Konsistorium var enhälligt i sitt beslut att delgiva kontraktsprostarna m. fl. i Halland de ingivna besvärsskrifterna. På begäran av de klagandes fullmäktig, landskanslisten Zacharias Aurell, uppdrogs åt honom att själv ombesörja kommunikationen därav och att med förklarandenas yttranden inkomma till konsistorium senast pingstaftonen den 18 maj [1]). I anledning härav färdades Aurell natt och dag genom Halland, och mitt i sena natten väcktes det ärevördiga prästerskapet av hans mångenstädes ovälkomna påhälsning. Men oaktat denna skyndsamhet lyckades han ej infinna sig hos konsistorium i rätt tid. Först den 21 maj — efter pingsthelgen — kunde förklarandenas yttranden där föredragas.

I dessa yttranden möter man här och där uttryck av den ovilja, som de anförda besvären väckt till liv på åtskilliga håll, av en lust att visa »med vad ofog dessa besvär emot ett lagligt val blivit författade» [2]). Särskilt är det prosten Linderot, som är föremålet för den animositet, som lyser fram mellan raderna i dessa skrifter. I sak framhöll man på de flesta håll, att alla förordningar till trots praxis i Halland alltid varit den, att jämväl skolbetjänte fått deltaga i valen. Prosten Peter Aurelius i Grimmeton betygade, att han deltagit i sex riksdagsmannaval för länet, därvid både

---

[1]) Domkapitlets protokoll 1771 $^{8}/_{5}$, $^{11}/_{5}$. — Aurell var halvbror till nämnde kyrkoherden Johan Aurelius i Getinge.

[2]) Rektor Sven Hjerthon i Kungsbacka (Handlingar till domkapitlets protokoll 1771 $^{21}/_{5}$, där ock de övriga förklarandenas inlagor återfinnas).

ordinarie skolbetjänte och vikarier fått rösta. Själv hade han som valförrättare vid nästföregående riksdagsmannaval varit tveksam om riktigheten i detta tillvägagångssätt, som emellertid då enhälligt godkänts av hans kontraktister. Det hade där i kontraktet »alltid varit praxis och såsom en lex consuetudinaria». Grunden därtill vore förmodligen den, att skolmännen vid ett stiftsmöte blivit taxerade till deltagande i riksdagskostnaderna [1]) och sedan dess också måst bära denna tunga. Mot Linderot anfördes från flera håll, att han själv aldrig haft något att invända, då han vid föregående riksdagsmannaval fått röster av skolmän, »vid vilka tillfällen herr prosten Linderot även som nu förmodligen haft lydnad och ordning till sitt föremål» [2]). Han, som trenne gånger förut aldrig tvivlat på dessas skyldighet att betala honom riksdagsarvode, borde nu ej tvivla på deras rättighet att kalla en annan till riksdagsman [3]). Det var också med tanke på Linderots tydligt visade strävan att även denna gång bli riksdagsfullmäktig, som en af de förklarande fann sig föranlåten att för konsistorium påpeka, huru sällsynt det vore, att någon i prästeståndet sökte tränga sig fram till

---

[1]) Härmed åsyftades närmast en vid prästmöte i sept. 1747 verkställd taxering, av samtliga bidragsskyldiga inom stiftet (Prästmötesacta i domkapitlets arkiv). Emellertid hade redan långt förut skolstaten måst deltaga i riksdagsmännens underhåll (se t. ex. domkapitlets registratur 1719 $^{8}/_{7}$), och beslut härom hade även fattats dels i konsistorium (Prot.-extrakt 1728 $^{9}/_{10}$ i Marks kontrakts prostarkiv), dels vid åtskilliga prästmöten och sammanträden av särskilda deputerade för behandling av frågan om »subsidium comitiale». Icke förty var man understundom tveksam om skolmännens bidragsskyldighet. T. o. m. i konsistorium vågade man en gång ej med bestämdhet utlåta sig i frågan utan inskränkte sig till ett konstaterande av att vissa betalde, andra däremot icke (Prot. 1738 $^{19}/_{4}$); och dock hade några år tidigare en skolbetjänt blivit lagsökt för resterande herredagspenningar (Prot. 1731 $^{3}/_{6}$). År 1740 anhöll skolstaten om befrielse, men detta avslogs, och mot frihetstidens slut finner man samma begäran icke förnyad. Tvärtom givas då flerfaldiga vittnesbörd om skolmännens villighet att betala riksdagsarvodet, dock naturligtvis under förutsättning av att därmed också förknippades rätten att välja riksdagsman.

[2]) Vice kollegan Jacob Falk i Halmstad (l. c.)

[3]) Sven Hjerthon (l. c.)

riksdagsmannaskapet »såsom ett besvärligt ämbete och vilket i förra tider varit så litet begärligt, att lagstiftaren måst stadga, det ingen som bliver vald får utan lagliga och högst giltiga orsaker sig därifrån undandraga» [1]). Även mot påståendet att utnämnde kyrkoherden i Getinge bort få rösta gjordes invändningar, bl. a. att änkan, som ännu åtnjöt nådår af pastoratet, icke hade anmodat kyrkoherden Aurelius att å dess vägnar kalla riksdagsman [2]) samt att det ju vore tänkbart, att kyrkoherden Aurelius kunde vara död, innan han tillträdde pastoratet, »och det vore löjeligt villa tillvälla sig rättigheter, vilka man först efter döden vore berättigad utöva» [3]). Dessutom hade de förmenta olagligheterna ej kunnat inverka på valresulatet, hälst prosten Linderot själv hade fått fyra av skolmännens röster.

Bland de förklarande funnos emellertid även de, som vägrade ingå i svaromål uti huvudsaken under påstående

---

[1]) Så i 1723 års R. O. § 7.

[2]) Frågan om änkors valrätt under nådårstiden, grundad naturligtvis på deras oftast hävdade skyldighet att deltaga i riksdagspenningarnas utgörande, var icke så alldeles avgjord. Ehuru K. Maj:t genom resolution av 1732 $^{28}/_{3}$ på Åbo stifts besvär förordnat om prästänkors befrielse från deltagande i underhållskostnaderna (se Stavenow a. a. sid. 39), erkändes detta inom Göteborgs stift ej som prejudikat, då en änka under åberopande av nämnda resolution sökte befrielse (Domk:s prot. 1769 $^{22}/_{2}$, $^{15}/_{3}$). Och då en annan änkepastorska 1771 vid val i Bohuslän förmenats att genom sin nådårspredikant avgiva röst, undvek konsistorium att utlåta sig i frågan, som dragits under dess omprövning, under det prosten Wahlborg i Uddevalla uti inkommen förklaring ansåg sig kunna hävda, att »praxis i riket altid warit, at enkepastorskorna genom sina tillförordnade nådårspredikanter njutit dylika röster — — — warandes ingen förordning bekant, som dem derifrån stänger» (Domk:s prot. 1771 $^{18}/_{5}$ med tillhörande handlingar).

[3]) Detta kyrkoherden Dahlgrens argument föranledde lektor Gothenius att i Göteborgs domkapitel, då ärendet där förehades, tillvita dess upphovsman bristen på »en drägelig logique» — själv var Gothenius lektor i filosofi — samt påpeka, att man därav kunde draga åtskilliga andra slutsatser, varibland i första hand den, att ingen heller borde väljas till riksdagsman, som vore människa och kunde dö mellan valdagen och riksdagens början. Kyrkoherden Dahlgren hade dock haft trenne dagars betänketid på sig, men vid riksdagen, där frågor om hela folkets välfärd skulle avhandlas, gåves ofta nog icke så lång betänketid.

att besvären ej varit inlämnade i konsistorium före utgången av lagstadgad fatalietid. De ansågo dem fördenskull alls icke böra upptagas till prövning, och grunden för ett dylikt påstående söktes i kungl. förordningen av 1739 om riksdagsmannavalen i — städerna, vilken föreskrev 14 dagars fatalietid för besvärs anförande mot borgerskapets riksdagsmannaval.

När frågan den 21 maj företogs till slutgiltigt avgörande i domkapitlet, visade sig meningarna här vara delade. Den förste, som yttrade sig var lektor Johannes Gothenius. Han fann ingalunda den åberopade kungl. förordningen om riksdagsmannavalen i städerna tillämplig i det förevarande fallet. Prästerskapets val skedde i prosterierna, ej inför någon sittande rätt såsom borgerskapets i städerna. Någon fatalietid för besvär över prästeståndets riksdagsmannaval fanns ingenstädes stadgad, och härtill »lär väl det hittills hava varit förnämsta orsaken, att aldrasist och alls intet kunde förmodas, det val till fullmäktigskap uti prästeståndet voro susceptible av korruptioner och partiska sammansättningar». Vad skolmännens röstande anginge vore detta, i trots av all praxis, stridande mot kungl. brevet av den 15 dec. 1741 [1]), enär de ej vore av kyrkoherdarnas »medel» och ej heller själva kunde väljas till riksdagsmän. Däremot hade den från valet uteslutne kyrkoherden Aurelius bort få rösta, alldenstund han »var själv eligible riksdagsman, själv kyrkoherde, skulle själv bidraga till riksdagsmannens underhåll och hade således bort såsom väljande ledamot admitteras.» På dessa skäl yrkade Gothenius, att konsistorium måtte förklara valet olagligt samt förordna om nytt vals anställande. Med honom instämde även prosten Kullin.

Hovpredikanten lektor Wallenstråle åter hävdade giltigheten i detta fall av kungl. förordningen om städernas riksdagsmannaval och att besvären sålunda, såsom inkomna post fatalia, borde ogillas och fullmakt utfärdas för kyrkoherden Dahlgren. Med honom förenade sig lektor Rosén

---

[1]) Härom se Stavenow a. a. sid. 31 ff.

under påstående, att »ratio legis och analogia juris gör kongl. förordningen af den 5 juni 1739 utan all tvivel lämpelig till riksdagsmannaval så i präste- och bonde- som borgareståndet». Så även lektor Beijer, som gjorde gällande, att om man också hade kunnat påvisa olagligheten av några få röster, som emellertid ej kunnat inverka på en i övrigt säker pluralitet, »sådant ingalunda, enligt all praxis såväl vid prästval som hållna riksdagsmannaval i borgare- och bondestånden, verkar ändring till nytt vals anställande» — ett otvivelaktigt föga hållbart påstående. Domprosten Ekebom ställde sig tveksam, huruvida valet borde förklaras giltigt eller ej, och hade hälst velat hänskjuta ärendet till regeringens omedelbara avgörande. Som emellertid hans votum påkallades i enlighet med gjord proposition, måste han finna sig häri och uttalade sig för utfärdande av fullmakt för kyrkoherden Dahlgren. Då även preses, biskop Lamberg, förenade sig med lektor Wallenstråle och de med honom likatänkande, blev deras mening, såsom pluralitetens, domkapitlets beslut.

Härmed var tillsvidare frågan avgjord till förmån för kyrkoherden Dahlgren. Det är emellertid, oavsett andra omständigheter i denna valfråga, särskilt anmärkningsvärt, att konsistorium icke redan vid besvärens ingivande förklarade sig förhindrat att med dem taga någon befattning. Beslutet den 8 maj att delgiva kontraktsprostarna och skolstaten de ingivna besvären var en ämbetsåtgärd, som visade, att man då ej tänkte på några försutna fatalier, och det är förvånande, att konsistorium var så angeläget att desavouera sig självt och det på så ytterligt svaga och långsökta skäl, på vilka först de inkomna förklaringarna fäst dess uppmärksamhet.

Emot konsistorii utslag anförde landskanslisten Aurell å sina huvudmäns vägnar omedelbart missnöje. Det ankom nu på Kungl. Maj:t att avgöra målet, men konsistorium fann sig, efter verkställd votering, oförhindrat att det oaktat giva order om fullmakts utfärdande för kyrkoherden Dahlgren [1]).

---

[1]) Detta var i enlighet med biskop Lambergs samt lektorerna Beijers och Wallenstråles vota (Domk:s prot. 1771 $^{25}/_{5}$ och $^{28}/_{5}$). Beijer anförde bl.

Redan den 29 maj föll Kungl. Maj:ts utslag, varigenom den sittande hattregeringen förordnade om nytt vals anställande. Det var ett av de många regeringsbeslut, som i dessa dagar fattades i den kungliga rådkammaren för att tjäna partiets intressen. I här förevarande fall hade detta dock kunnat ske utan våldförande av uppenbar rätt. Den av konsistorium åberopade kungl. förordningen av 1739 ansåg Kungl. Maj:t uti ingen måtto här kunna tillämpas, och besvären hade ingivits inom tre veckor efter valet, d. v. s. inom den för besvär över konsistorii (!) utslag i allmänhet stadgade fatalietid. Vad huvudsaken anginge, så ogillades valet i sin helhet på den grund, att icke allenast vice pastorer utan också skolmän och t. o. m. en icke prästvigd person fått däri deltaga, vilket allt vore olagligt [2]).

Den 3 juni vid middagstiden mottog man i Göteborgs konsistorium det säkerligen mindre välkomna kungl. utslaget, och samma dag utfärdades med extra poster order om anställande av nytt val i hela Halland redan den 7 i samma månad. Emellertid hade då den förut valde kyrkoherden Dahlgren redan upprest till riksdagen.

På sina håll väckte den sålunda åvägabragta ändringen i valet allt annat än blida känslor. Belysande för dessa och tillika för de synpunkter, ur vilka det väljande prästerskapet av motsatta lägret såg dessa regeringsbeslut, är vad prosten över Fjäre och Viske kontrakt, den förut omnämnde Jonas Ahlelöf, i upprörd sinnesstämning tillskrev sina kontraktister samma natt som han mottagit konsistorii ämbetsbrev. Ett utdrag ur denna hans skrivelse må här lämnas:

»Sedan jag klåckan 3 blef genom en expré upväkt, har jag utan uphöro arbetat uppå hvad skulle utgå til fulgörande

a., att »efter all öflig praxis utfärdas riksdagsmannafullmagter, sedan resolution derom är gifven, af magistrat eller häradshöfdinge». Man ser, huru ofta frånvaron av för prästeståndet gällande noggrannare föreskrifter om sättet för dess riksdagsmannaval fört tanken på de slutledningar, som kunde dragas med stöd av borgarståndets — trots en rikedom på normerande förordningar dock oändligt skiftande — valformer.

[2]) K. Maj:ts utslag bland ankomna kungl. brev till domk. i Göteborg.

af hvad anbefalt är, men derjemte ej utur akt låtit at tänka uppå det, som vår frihet tilhörer, och ej låta det slukande lejonet antingen förvilla eller förskräcka oss; har derföre i största hast sammansatt en skrift til prästeståndet vid riksdagen, den nu till genomläsande och underskrift här innelykt medföljer . . . Jag hoppas och förmodar med Guds hjelp, att den samma enighet, som vid vårt förra riksdagsmannaval ärfors, ej torde vid detta saknas, hälst emedan en försmak af de aristocratiska bojorne tyckas visas oss, och det ser ut, som både samvets- och vahlfrihet skulle villa disputeras oss» [1]).

Tiden var emellertid för knappt tillmätt för att tillåta, att man endast hängav sig åt förbittring å ena sidan och glädje å den andra. Det gällde att verka, och det är otvivelaktigt, att man i ganska stor utsträckning begagnat de få dagar eller timmar, som stodo till buds, att söka avvinna den förändrade situationen största möjliga fördel. Också präglas detta val av den skarpaste konkurrens, vars utgång ingalunda var given.

Trots all den skyndsamhet, som utvecklades, kom i ett av kontrakten ingen valförrättning till stånd förrän dagen efter den av konsistorium föreskrivna. Och i det nordligaste kontraktet ansåg sig prosten Ahlelöf böra föranstalta, att valet till vinnande av tid förrättades genom avgivande av skriftliga vota å det bland prästerskapet cirkulerande omgångsbrevet. Främst å detta hade han i enlighet med fullmakt antecknat biskop Lambergs för prebendepastoratet Tölö avgivna votum för Dahlgren [2]). Det är lätt att inse, vilken betydelse detta sålunda uttalade votum skulle äga för ett prästerskap, som av samma handling, varå dess egna röster skulle antecknas, underrättades om stiftschefens vilja. Också nedlade en av

---

[1]) Fjäre och Viske prostarkiv: kontraktsprostens omgångsbrev 1771 $^5/_6$. — Om innebörden vid denna tid av det då flitigt använda uttrycket aristokrati se Valentin, Frihetstidens riddarhus, sid. 90 ff.

[2]) Det framgår härav med all tydlighet, att Lamberg redan före riksdagen engagerat sig i mösspartiets tjänst, vadan hattarnas misstankar, att hans plats där skulle varit betingad av mutor i stor skala (se Odhner, Gustaf III:s hist. I, sid. 30 not. 2), torde varit föga grundade.

kontraktets präster sin protest mot en dylik anordning av valet, betecknande nog just en av hatten Linderots anhängare, kyrkoherden i Valda Gust. Fredr. Hjortberg [1]). Utom dennes röst fick Linderot här endast ännu en, under det Dahlgrens röstsiffra var 6 [2]).

I Laholms kontrakt synes intet anmärkningsvärt ha förelupit vid valet. Här fick Linderot 7 och Dahlgren 3 röster. Endast få voro närvarande vid mötet, som hölls i Eldsberga prästgård. Övriga insände förseglade valsedlar.

I Halmstads kontrakt, där Dahlgrens anhängare voro i stark majoritet — hans namn samlade sex röster —, fick Linderot endast en röst, avgiven av den från förra valet utestängde kyrkoherden Aurelius i Getinge. Kyrkoherden Hell i Torup, som vid förra valet röstat på Linderot, hemställde till de vid valmötet närvarandes omprövning, huruvida han,

---

[1]) Han hade vid förra valet röstat på Dahlgren men nu, under avgivande av en tämligen skruvad förklaring, övergått till Linderots parti. Härav förklaras hans förändrade hållning gentemot Ahlelöf (Jfr ovan sid. 326 noten). Inför konsistorium försvarade sig prosten Ahlelöf mot Hjortbergs förebråelser under påstående, att det varit honom omöjligt handla annorlunda för vinnande av tid; »när ändamålet kunde vinnas, som var huvudsaken», fortsätter han, så är onödigt göra sig scrupler öfver ceremonien. Starkare controll kan jag aldrig tro lärer till någon kallelses afgifvande vara än denna, då hvarje röstägande fådt uti sina hus ostörd och under sinneslugn och efter öfvertygelse med egen hand tekna den han har förtroende till». Men han tillade — liksom misstänkande, att tilläventyrs denna motivering ej vore tillfyllest — att kreaturen nu av vintersvält och vårarbete blivit så utmattade, att de knappt i stillhet förmådde uppehålla livet och att »som den rättfärdige förbarmar sig öfver sin ök, så har han efven medlidande med andras»; därför hade han ej heller velat föranstalta om ett gemensamt möte (Handl. till Domk:s prot. 1771 $^{19}/_{6}$). Det kan förtjäna anmärkas, att i det mest avlägsna kontraktet (Laholms) hann man föranstalta om dylikt möte till den utsatta dagen.

[2]) Dessutom inskickades till konsistorium även rektor Sven Hierthons i Kungsbacka röst (för Dahlgren), skriven å särskilt papper. Härtill hade Ahlelöf i omgångsbrevet uppmanat under motivering, att Kungl. Maj:t egentligen endast förklarat val av vikarier för ogiltigt och emedan »utan något klander scholæbetjäningens röster altid gullit». — Man torde efter allt detta ej sakna skäl att ställa sig en smula skeptisk inför Ahlelöfs försäkran för konsistorium, att alla hans göromål och avsikter varit så rena, redliga och befriade ifrån egennytta, att han kunde försvara dem icke blott inför människor utan ock inför den störste domaren.

som numera underskrivit riksdagsfullmakt för Dahlgren, fortfarande kunde giva sitt votum åt Linderot. Det var tvivelsutan mot bättre vetande, som de närvarande »funno det ej vara dem tillständigt» att ingå i prövning av detta ärende och i anledning därav ej heller upptaga hans röst; och i vilken riktning man önskade valets utgång synes av den anteckning, som gjordes till protokollet, att kyrkoherden Djuberg i Halmstad — som var förhindrad närvara och som ej insänt någon valsedel — vid förra valet givit kyrkoherden Dahlgren sin röst och sedermera underskrivit hans fullmakt. Kyrkoherden Götherström i Årstad åter förklarade, att »emedan nu ej flere kandidater till riksdagsman äro än tvänne», ville han ej, som vid föregående valet, rösta på tredje person utan önskade giva sin röst åt den, som fick pluralitet uti länet. Det var en inom alla stånd vid denna tid ej sällsynt form för utövande av den dyrbara valrättigheten.

Om således i detta kontrakt majoriteten tydligen var för Dahlgren, visade sig förhållandet vara det motsatta i Varbergs, där prosten Linderots pastorat, Tvååker, var beläget. Och här visade sig majoriteten i ännu högre grad än i grannkontraktet förstå att till egen fördel utnyttja sin visserligen ej betydande överlägsenhet över motståndarna. Så mycket skarpare bröto sig meningarna; så mycket häftigare och även försåtligare voro huggen, som här å ömse sidor gåvos.

Till en början enade man sig om att låta dåvarande nådårspredikanten i Hunnestad få deltaga i valet, enär pastoratet ännu ej fått ordinarie innehavare och herredagspenningar under hela nådåret skulle därifrån betalas. Men därmed var det också slut med enigheten.

Det synes bland prästerskapet — stundom även i andra stånd — ej ha rätt passat sig, att en person officiellt uppträdde som riksdagsmannakandidat. Det hade nu icke skett, vare sig vid detta eller föregående val, men för det allmänna medvetandet framstodo tvivelsutan — som vi ock nyligen sett — endast tvenne av länets prästmän såsom tänkbara kandidater. Dahlgren var redan upprest till riksdagen, och Linderot hade i själva verket alltför djupt engagerat sig i

det förevarande valet genom sina besvär över det föregående för att han, som dessutom var en talangfull representant för de idéer, som av hans anhängare förfäktades, icke också skulle framstå som dessas främste målsman och kandidat. Det var tydligen också med utgångspunkt i ett dylikt betraktelsesätt, som den vid valmötet närvarande kyrkoherden Borgstedt redan i början riktade en attack mot Linderot i syfte att få honom avlägsnad från mötet. Han framställde nämligen till de närvarandes omprövning, huruvida Linderot »såsom kompeterande till riksdagsfullmäktige» nu kunde få närvara och rösta eller om han icke fast mera borde avlägsna sig. Linderot blev honom icke svaret skyldig. Han hade visserligen anfört besvär hos Kungl. Maj:t, men han hade icke anhållit att bli vald till riksdagsman vare sig hos Kungl. Maj:t eller hos — kyrkoherden Borgstedt. På hans hemställan till de närvarande förklarade de honom också berättigad att kvarstanna och att deltaga i valet. Likaså förklarade de sig ej kunna såsom votum godtaga ett hovpredikanten Josefsons brev till sin vid mötet närvarande adjunkt av innehåll, att han liksom vid förra valet hyste förtroende för Dahlgren. Mest anmärkningsvärd var dock — genom de omständigheter, som därmed voro förknippade — frågan, huruvida kyrkoherden Dahlins i Fagered votum för Dahlgren skulle få frambäras av hans vid mötet närvarande adjunkt vid namn Wallmark. Denne medförde nämligen ingen fullmakt från kyrkoherden Dahlin, enär denne, enligt Wallmarks påstående, hade sagt sig ej tro sådan vara nödig. De närvarande kyrkoherdarna, vilka voro de enda, som fingo yttra sig i dessa principiella kompetensfrågor och som, med undantag av Borgstedt, synas tillhört Linderots parti, ville emellertid ej godkänna den sålunda framgivna voteringssedeln. Adjunkten Wallmark lämnade nu under de närmast följande förhandlingarna mötet men återkom efter en stund med berättelse, att kyrkoherden Dahlins dräng, som åtföljt honom på resan, bland en del brev också medfört, utan hans vetskap, en fullmakt för Wallmark, att viva voce kalla kyrkoherden Dahlgren till riksdagsman. Fullmakten var daterad

Fagered den 7 juni, men ordföranden anmärkte omedelbart efter dess framlämnande, att »ljusligen synas kan, även för den som har svaga ögon, det 7-talet på dag och datum var skrivit med svartare bläck än själva fullmagten», vartill Wallmark genmälde, att pennan doppats djupare [1]. Men det var tydligt, att man anade argan list: »hr Wallmark gjordes allvarsam föreställning och tillfrågades, varföre han icke genast uppviste fullmakten utan döljde den undan». Därmed hade tiden endast onödigtvis förspillts. Det förefölle ock varje förnuftig människa högst sällsamt, att kyrkoherden Dahlin skulle ha för ett och samma val både meddelat en förseglad röstsedel och dessutom en fullmakt för Wallmark att muntligen rösta för kyrkoherden Dahlgren, och ännu mera sällsamt, att han skulle ha lämnat ett så ytterst angeläget dokument åt sin dräng, under det han hållit adjunkten i okunnighet därom. Och prosten Linderot antydde, i vilken riktning misstankarna gingo, med ett yrkande, att detta votum ej måtte upptagas förr än efter hänvändelse till prästeståndet eller annan vederbörlig ort Wallmark inför domstol blivit edligen förhörd 1:o om denna fullmakt icke skrivits den 5 juni, ehuru kallelse till valförrättningen ankommit till Fagered först den 6:te, och »2:o om han kan giva tillkänna, vilken person i Fagered samma dag, den 5 juni, varit och avfordrat kallelse och fullmakt, och till äventyrs samma dikterat.» Det var nu tydligen ännu så länge obevisade insinuationer, men icke förty beslöto de närvarande med stöd av bl. a. detta Linderots påstående att tillsvidare underkänna kyrkoherden Dahlins votum.

»Änteligen», heter det i valprotokollet, »skred man till själva valförrättningen.» Den skedde i olikhet mot sättet i grannkontrakten medelst slutna sedlar, som nedkastades i en hatt [2]. Vid deras öppnande visade det sig, att Linderot lyc-

---

[1]) Ännu i dag framgår med all önskvärd tydlighet av den bland Domk:s handlingar förvarade fullmakten, att 7:an företer ett från den övriga skriften skiljaktigt utseende.

[2]) Denna slutna omröstning har måhända åvägabrakts av det härskande Linderotska partiet i avsikt att därmed på ett behagligare sätt möjliggöra för

kats förvärva sig 6 röster; Dahlgren med 4 röster stod honom dock icke långt efter.

Den noggrannhet, varmed alla de vid valen förekommande omständigheter relateras i de olika kontraktens valprotokoll [1]), visar — vad man även av andra grunder äger skäl att förmoda — att deltagarna redan från första början fäste den största vikt vid detta val och att de måhända även denna gång förutsågo dess överklagande. Detta skulle heller icke länge låta vänta på sig. Men då något gemensamt länsmöte denna gång icke föreskrivits eller kommit till stånd, kunde det definitiva slutresultatet icke bliva känt bland prästerskapet. Det kunde därför onekligen innebära en viss risk för endera parten att överklaga valet, hälst det torde varit bekant, att de konkurrerande röstsummorna denna gång icke företedde någon mera betydande divergens. I själva verket förhöll det sig så, att under det Dahlgren vid förra valet erhållit 33 och Linderot 18 röster, hade den senare nu genom skolstatens uteslutande och andra förändringar erhållit 16 röster, medan Dahlgrens röstsiffra sjunkit till 19 [2]). Tre dagar efter valdagen, den 10 juni, torde detta resultat i sin ungefärliga gestaltning ha blivit känt för prosten Linderot. Han hade onekligen skördat en betydande vinst av sina besvär över det föregående valet; men sitt föresatta

---

Linderot att rösta på sig själv. Det framgår nämligen med all säkerhet av röstsiffrorna, att han deltagit i omröstningen, men lika säkert torde vara, att han hellre avhållit sig från deltagande i valet än givit Dahlgren sin röst. Det saknas annars icke exempel därpå, att man även vid öppen omröstning ansett sig kunna rösta på sig själv. Så i Bohuslän vid valet till denna samma riksdag, där striden stod skarp mellan prostarna Wahlborg och Jeurling. Under det att Jeurling vid valmötet i Ödsmål den 12 april förklarade sig vilja kalla den, som finge pluralitet inom Elfsyssels prosteri, heter det i protokollet om hans medtävlare, att »h. herr doctorn och probsten Wahlborg conformerar sig med dem, som med sina röster kastadt sitt förtroende på honom» (Valprot. bland handl. till Domk:s prot. 1771 8/5). I städerna brukade oftast konkurrenter, som deltogo i omröstningen, giva sina vota åt tredje person.

[1]) Dessa återfinnas som bilagor till Domk:s prot. 1771 17/6 och 19/6.

[2]) I dessa siffror ha här upptagits endast sådana röster, som förklarades giltiga av prästerskapet i de skilda kontrakten.

mål hade han dock icke ernått. Nämnda dag avfärdade han också till konsistorium en ny besvärsinlaga [1]). Men denna gång begärde han, att valfrågan i sin helhet måtte hänskjutas till det nu församlade prästeståndet »såsom numera häröver den endaste kompetente domaren». Det var tydligt, att han, som i ståndet var känd som gammal riksdagsman, hade, om hattarna där voro i pluralitet, all utsikt att bli föredragen framför en »novus homo». I alla händelser hade han, som misstänkte, att han fått mindre antal röster än Dahlgren, allt att vinna och intet att förlora av en dylik framställning.

Återstår att kasta en blick på sista akten i detta segslitna riksdagsmannaval. Det var i Götèborgs domkapitel, som den skulle utspelas.

Här presiderade vid detta tillfälle icke längre biskop Lamberg, som redan upprest till riksdagen för att där verka

---

[1]) Det var huvudsakligen mot valet i Fjäre och Viske kontrakt, som han riktade sina anmärkningar. I synnerhet vände han sig med skärpa mot att biskopen där fått deltaga i valet för sitt prebendepastorat. För detta samma hade biskop Lamberg lika väl som sina företrädare varit befriad från bidragsgivande till riksdagsmännens underhåll. Då han icke avsagt sig denna frihet, hade han också bort avhålla sig från valet. — Beträffande biskopens bidragsskyldighet för Tölö pastorat, det största i länet, hade denna i varje varje fall tagits i anspråk vid 1720-talets båda sista riksdagar (Se slutlikvidationerna över dessa av 1730 i Domk:s arkiv). Vid allmänt prästmöte 1737 15/9 överenskom prästerskapet emellertid att befria biskopen från deltagande i riksdagsunderhållet, »emedan han vtom thes har nog beswär för stiftet» (Prästmötesacta 1737 15/9 § 25). Det angrepp, som vid följande prästmöte (1740) gjordes mot denna stipulation, avvärjdes, och i den för lång tid grundläggande, förut omtalade taxeringen av 1747 upptages Tölö pastorat i avkortningskolumnen »efter ven. cleri conventioner». Till riksdagen 1760—1762 föreskrev konsistorium, att Tölö pastorat i likhet med övriga uti stiftet skulle bidraga till underhållet av konsistoriefullmäktigen vid riksdagen (Domk:s reg. 1760 12/11), under det prästerskapet i Laholms och Halmstads kontrakter vid gemensamt möte den 13 nov. 1764 enades om att biskopens pastorat skulle, »nu som tilförene warit wanligt», undantagas från all avgift till såväl biskopen som länets fullmäktig (Handl. till Domk:s prot. 1764 28/11). — I konsistorium var man, då ärendet där kom till avgörande (1771 19/6), därutinnan enig, att biskopen ej brukade bidraga till subsidium comitiale, samtidigt med att man fastslog, att länets prästerskap »icke wetterligen samtykt til denna immunitet under lika fullt lämnad rättighet at kalla riksdagsman.»

i mösspartiets tjänst [1]). De övriga konsistorieledamöterna ha redan förut här ovan blivit nämnda. Om än måhända mindre utpräglade i sina politiska åskådningar, ha de flesta av dem dock säkerligen icke kunnat undgå att i en politiskt så upprörd tid som den förevarande taga ställning i enlighet med den allmänna partiuppdelningen. Det må lämnas oavgjort, huruvida deras politiska åskådningar varit helt bestämmande för det sätt, varpå den till deras avgörande nu hänskjutna frågan behandlades. Rent personliga motiv av annan art kunna därvid också ha spelat in. Att emellertid förutfattade meningar i t. o. m. bestämmande mån ha inverkat på deras omröstning framgår alltför tydligt av den enhetlighet i grupperingen av deras röster, som ständigt, även i de minsta detaljfrågor, kommer till synes. Lektorerna Gothenius och Roempke samt prosten Kullin företräda i alla frågor en gemensam uppfattning, som gick i en för hatten Linderot gynnsam riktning, under det lektorerna Beijer och Wallenstråle likaledes förena sig om en och samma, men den förra motsatt uppfattning. Däremot synes domprosten Ekebom ha intagit en vacklande hållning [2]).

---

[1]) Betecknande för den osäkerhet, som rådde ifråga om riksdagsmannaskapet mot frihetstidens slut, är att biskopen ansett sig böra begära en av prostarna i stiftet underskriven fullmakt. I brev till prosten J. Comenius i Söndrum berättade han, att biskoparna i andra stift plägat få fullmakter från divisionerna och att »tiderna äro nu så vanskelige at al försicktighet behöfves» (Comenius till prosten C. G. Lignell 1771 $^{5}/_{5}$, i Laholms kontrakts prostarkiv). År 1765 hade verkligen också biskop Lars Benzelstjernas självskrivenhet som riksdagsman upphävts. Stavenow a. a. sid. 65.

[2]) Åtminstone Gothenius var, enligt eget uttalande, »en god Hatt» (se Skarstedt: a. a. sid. 211), men synes dock ha varit av en tämligen konciliant natur. I sina brev till Gjörwell, med vilken han flitigt korresponderade, ger han flerstädes uttryck åt sin ovilja över det myckna politiserandet: »I wårt land är politiquen et hufvudstudium för alla slags mänskjor . . ., och partianden är merendels öfveralt» (1767 $^{22}/_{8}$). Han hörde också till dem, som mot frihetstidens slut började inse bristerna i det dåvarande samhällsskicket och att i en förstärkning av konungamakten se ett botemedel häremot. »Större myndighet bör lemnas en from och rättvis konung i Sverige», skrev han kort efter den bekanta sammanstötningen i dec. 1768 mellan Adolf Fredrik och

Sedan Linderots besvär ankommit, samlades konsistorium till extra ordinarie session den 17 juni. Då från ena hållet yrkande om målets företagande först vid nästa ordinarie sammanträde framkom, visade sig, att den ovan antydda röstfördelningen redan i denna fråga skulle göra sig gällande. Sedan Ekebom anslutit sig till dem, som hävdade, att frågan omedelbart borde avgöras och detta sålunda blev konsistorii beslut, uppstod emellertid en ny tvistefråga, enär konsistorium icke var fullsuttet och en extra ledamot måste adjungeras. Att döma av de kommande voteringarna i huvudfrågan är det otvivelaktigt, att man å ömse håll redan nu insåg, att den adjungerade ledamotens hållning skulle bliva utslagsgivande för konsistorii beslut. Valet av person var då ingalunda en oviktig sak, och åter bröto sig meningarna mot varandra. Då man föreslagit att adjungera rector scholæ magister Bengt Öhrwall, som förut brukat därtill användas och som redan avlagt konsistorialeden, hävdade Gothenius, Roempke och Kullin, att Öhrwall vore jävig i denna fråga i anledning av att i sista numret av hans veckoskrift »Götheborgske Spionen» varit infört ett brev med svar angående riksdagsmannavalet i Halland, ett brev, som »ej oty-

---

rådet (1769 25/2), och revolutionen hälsade han med den största tillfredsställelse: »Nu är den tiden inne, då hvar ärlig svensk gläder sig af hjertat och tackar Gud. Vivat Gustavus! . . . Låt oss nu lefva med nöge, ty anföraren är käck». — Att Wallenstråle och i synnerhet den senare adjungerade ledamoten Öhrwall lutade emot mösspartiet, se nedan sid. 348; och att även Beijer där hörde hemma, framgår bl. a. av de hos Berg a. a. sid. 133 not 2 citerade uttalanden av Gothenius. — Man bör även lägga märke till att samma partifördelning, som nu visade sig, även kommit till synes vid omröstningarna ang. det första valet. Och slutligen bör det uppmärksammas, att i konsistorium rådde alltsedan tvenne år tillbaka den skarpaste schism i anledning av den bekanta rättegången mot lektorerna Beijer och Rosén såsom anklagade för svedenborgska villoläror, och att de anklagades bittraste vedersakare i denna fråga voro — jämte prosten Kullin, som även i valstriden var deras motståndare — Ekebom och Lamberg, vilka dock i valfrågan gjorde gemensam sak med sina av dem på allt sätt och vid alla tillfällen förföljda offer (Härom se Berg a. a., passim). En kotterigruppering utan tillstymmelse till principiella motiv synes därför ej ha varit bestämmande för omröstningarna.

deligt taxerar en prästman, som med sitt val till riksdagsman fallit på h:r prosten Linderot» [1]). Detta jävsyrkande bestreds emellertid av Wallenstråle och Beijer, med vilka också Ekebom förenade sig. Då sålunda paria vota uppkommit, lämnades åt domprosten att till nästa konsistoriedag anskaffa en sjunde ledamot. Det blev samme rektor Öhrwall.

När denne två dagar senare gjorde sitt inträde i konsistorium, amälde sig här landskanslisten Aurell — även nu prosten Linderots ombud — och företedde ett bevis från kämnärsrätten i Göteborg, att stämning där uttagits mot rektor Öhrwall i anledning av förutnämnda brev i »Götheborgske Spionen», varigenom en prästman i stiftet för sin hållning vid riksdagsmannavalet blivit till sin heder angripen, samt framställde med stöd härav jävsyrkande mot Öhrwall. På förfrågan förklarade nu denne, att han själv icke skrivit det ifrågavarande brevet men väl svaret, och han förnekade alldeles, att han låge i delo med prosten Linderot. Efter företagen omröstning, vari Öhrwall själv fick deltaga, ogillades emellertid jävsyrkandet med 4 röster (Öhrwall, Beijer, Wallenstråle och Ekebom) mot 3 (Kullin, Gothenius och Roempke).

Sedan man därefter enhälligt avslagit Linderots begäran, att målets avgörande måtte hänskjutas till prästeståndet, skred man till granskning av de inkomna valhandlingarna. Till dessa hade nu också kommit ansökningar från tvenne den 5 i samma månad utnämnda kyrkoherdar [2]) att de, som på valdagen verkligen varit pastoratsinnehavare men därom icke då ägt kännedom, nu måtte få avgiva sina röster, som båda voro för Linderot.

Det visade sig, att meningsskiljaktighet rådde i de flesta tvistefrågor, som förelågo till avgörande, och särskilda omröstningar måste därför varje gång företagas. I dessa möter

[1]) Götheborgske Spionen 1771 $^{14}/_{6}$ (n:r 24). Inga namn voro däri nämnda, men det framgick dock för den i saken invigde med all tydlighet, att den åsyftade prästmannen var ovannämnde kyrkoherden i Valda G. F. Hjortberg.

[2]) Kyrkoherdarna Möller i Onsala och Djuberg i Eldsberga pastorat.

oss återigen samma röstgruppering, som förut kommit till synes, dock med den skillnaden, att sedan prosten Kullin för en förestående resa måst avlägsna sig från sammanträdet, dennes parti nu endast företräddes av lektorerna Gothenius och Roempke. Då dessutom den vacklande Ekebom i vanliga fall förenade sig med deras motståndare Öhrwall, Wallenstråle och Beijer, så är lätt insett, i vilken riktning domkapitlets utslag skulle gå. Det skriftliga votum, som Kullin före avresan framlämnat, togs ingen hänsyn till.

Den första fråga, som krävde avgörande, var den om giltigheten av kyrkoherden Hells votum för Linderot, vilket han tvekat att framlämna med hänsyn till att han underskrivit riksdagsfullmakten för Dahlgren. Här förenade sig Ekebom med Gothenius och hans meningsfränder, som hävdade giltigheten av nämnda votum, vadan detta också blev konsistorii beslut. Beträffande tvistefrågorna angående valet i Varbergs kontrakt ogillade konsistorium, att en nådårspredikant fått avgiva votum (för Linderot), men förklarade den för Dahlgren avgivna röstsedel, vars framlämnande grundats på den misstänkta fullmakten, för giltig. Lagligheten av det »per capsulam» företagna valet i Fjäre och Viske kontrakt vitsordades ävenledes genom konsistorii beslut. Vid omröstningarna i dessa trenne sistnämnda fall är den gamla röstgrupperingen åter till finnandes, och resultatet gick därför i en för Linderot ogynnsam riktning. Liknande var förhållandet beträffande frågan, huruvida de tvenne för honom senare avgivna vota, som inlämnats av de båda nyutnämnda kyrkoherdarna i Onsala och Eldsberga, skulle få medräknas. Det ogillades av majoriteten, här som i föregående fall företrädd av Öhrwall, Wallenstråle, Beijer och Ekebom. Särskilt var Beijer en hänsynslös förkämpe för den Dahlgrenska kandidaturen. Under det samtliga övriga ledamöterna förenade sig om att underkänna biskop Lambergs för prebendepastoratet Tölö avgivna votum (till förmån för Dahlgren) och att ej som votum medräkna den av hovpredikanten Josefson i Varbergs kontrakt insända förklaringen, att han stode fast vid sitt gamla förtroende till

Dahlgren, företrädde Beijer i båda dessa fall en skiljaktig mening.

Resultatet av omröstningarna var nu det, att konsistorium tillerkände och frånkände vardera kandidaten en röst, vadan slutsummorna ej förete någon skiljaktighet från de förut meddelade röstsiffrorna: för Linderot 16 och för Dahlgren 19, vartill dessutom lades den av kyrkoherden Götherström i Åhrstad avgivna röst för den, som i hela länet erhölle pluralitet. Det är emellertid betecknande för karaktären av dessa omröstningar, att prosten Kullin i sitt före bortresan avlämnade votum kommit till så pass skiljaktigt resultat, att han funnit Linderot, ej Dahlgren, hava fått pluraliteten inom länet. Och för ett utslag av konsistorium i samma riktning hade ävenledes den kvarvarande minoriteten uttalat sig genom sina omröstningar.

Till att sprida en egendomlig dager över hela denna frågas behandling i konsistorium tjänar icke allenast den tämligen konstanta fördelningen av röstgrupperna, en fördelning, som kommer till synes icke blott i frågor, där en djupgående principiell grunduppfattning skulle kunna tänkas ha varit utslagsgivande för en dylik partifördelning, utan även i de minsta frågor av allt annat än principiell natur. Därtill ägnar sig också den omständigheten, att den adjungerade ledamoten rektor Öhrwall var syskonbarn med samme kyrkoherde Dahlgren, till vars förmån han så troget avgav sina vota. Det var emellertid först efteråt och för sent, som landskanslisten Aurell av denna anledning anförde nytt jäv mot honom. Men den goda viljan torde icke ha saknats hos rektor Öhrwall att — som till hans försvar anfördes i konsistorii utslag å jävsyrkandet — vid tillfället ej ha erinrat sig denna släktskap. Till förklaring av röstgrupperingens utseende kan det också förtjäna anmärkas, att bland ständiga medarbetare i den »Götheborgske Spionen», Öhrwalls mot mösspartiet välsinnade veckoskrift [1]), även fanns — lek-

[1]) »Öhrwalls spion är ganska partisk för mössorne» (Gothenius till Gjörwell 1769 $^{26}/_{2}$).

torn och konsistorieledamoten Wallenstråle. Det är också otvivelaktigt, att den granskning, som Göteborgs domkapitel ägnade denna valfråga, hos samtliga ledamöter var grundad på en förutfattad mening icke om arten och karaktären av de valtekniska problemen utan om lämpligheten av att utslaget fölle i viss, av dem önskad riktning. Å båda sidor torde man haft lika mycket fog att berömma sig av en advokatyr, som hos dömande ledamöter endast kunnat förenas med ett väl rymligt samvete. Det var också samma konsistorium, om vilket protokollsdeputationen vid riksdagen 1765—1766 funnit sig befogad fälla den grava anmärkningen, att »det nogsamt synes, som konsistorium med mindre oväldughet och aktning om lagarnes allvarliga handhavande och efterlevande förfarit», vadan den ej kunde vara av annan tanke än att »konsistorii rättvisa rättar sig efter tiden och omständigheterna». [1])

I vilken riktning konsistorii utslag än hade fallit, så torde dock i själva verket dess betydelse vid det laget ha varit skäligen ringa. Prästeståndet, samlat till riksmöte, erkände i likhet med medstånden ingen högre domare än sig självt i dylika valfrågor, Kungl. Maj:t ej ens undantagen. Därmed hade partierna fått ett medel att inom själva riksdagen fortsätta valkampanjen och det starkaste av dem att till egen fördel utestänga misshagliga subjekt. Vad beträffar den här skildrade striden mellan det halländska prästerskapet, en strid som, karakteristisk för tidevarvet, förts i skilda instanser och även dragits under Kungl. Maj:ts domvärjo, hade också kyrkoherden Dahlgren rätt, när han den 20 juni från Stockholm tillskrev sin meningsfrände prosten Hans Ahlelöf i Frillesås: »Jag är i ståndet intagen, och därmed upphörer all fåfäng strid».

Om sålunda striden inom valmanskåren därmed hade avblåsts, så hade frågan om det halländska prästerskapets riksdagsmannaval därför icke helt brakts ur världen. Den

---

[1]) Domk:s prot. 1765 $^{4}/_{12}$.

skulle ett år senare åter bringas å bane, då för att utnyttjas i partiernas hänsynslösa kamp vid riksdagen om högsta makten i samhället.

I följd av frånvaron av en konstitutionellt erkänd politisk ministeransvarighet hade de politiska systemskiften, som 1738 inletts med den Hornska ministärens fall, måst åvägabringas under formen av en juridisk aktion, vars motiv och mål dock voro av allt annat än juridisk, utan så mycket mera av politisk art [1]). De deputationer och utskott, som ägde att granska rådets protokoller sedan senaste riksdag, blevo de verktyg, av vilka en till majoritet framvuxen opposition kunde betjäna sig för uppspårande av de verkliga eller påstådda fel, för vilka en sittande regering kunde förklaras förlustig ständernas förtroende. Denna rådsprotokollernas granskning, som redan genom sin blotta existens torde verkat som en synnerligen hälsosam kontroll på regeringsmakten och som en garanti emot ett alltför vittgående missbruk av densamma, kom emellertid att allt mindre och mindre motsvara sitt egentliga syfte, i samma mån som de redofordrande ständerna visade sig besjälade av en allt behärskande strävan att till varje pris söka komma sina politiska motståndare inom rådkammaren till livs. Då därför verkliga anledningar icke gåvos till anmärkningar av så graverande art, att de kunde motivera en attack mot regeringen i syfte att störta denna, måste ofta nog de obetydligaste anledningar göras till utgångspunkt för en sådan.

Under dylika förhållanden förvånar det mindre, att bland de tjugo anklagelsepunkter, som återfinnas i sekreta

---

[1]) I en reservation till sekr. dep:s betänkande den 2 april 1772 rörande herrar riksens råds förhållande i åtskilliga mål (i samtida tryck, sid. 99) yttrar reservanten, J. C. Hasenkampff, bl. a. följande: »När wid de framfarne riksdagar conjuncturerne och omständigheterne föranlåtit ändring eller ombyte af personer i Kongl. Maj:ts rådkammare, har secrete utskottet beredt sådane granlaga ämnen, uppå anledningar och grunder, som i afseende på tidernes skick och förändring bordt ställas på politiquens räkning allena, antingen den warit uträknad på utwärtes eller inwärtes belägenhet eller skjäl i afseende på utrikes eller inrikes politisk convenence.»

deputationens betänkande av den 2 april 1772 rörande herrar riksens råds förhållande i åtskilliga mål [1]), en — den fjortonde — handlar om rådets förutnämnda utslag å de besvär, som hos K. Maj:t anförts över det bland Hallands prästerskap först anställda valet till denna riksdag. Vad hade nu regeringen i stort sett åtgjort i detta mål? Den hade förklarat ett utan tvivel med olagligheter behäftat riksdagsmannaval för ogiltigt och på den grund förordnat om nytt vals anställande. Det var dock för deputationens flertal icke överensstämmande med dess rättsbegrepp, och de former, under vilka det kungl. utslaget givits, blevo ävenledes föremål för anmärkning.

Sekreta deputationen trodde sig till en början kunna konstatera, att ingen lag funnes, som tilläte, att prästerskapets riksdagsmannaval droges under K. Maj:ts domvärjo. Därmed ville den hävda en ännu beståndande giltighet av den princip, som mössorna vid 1765—1766 års riksdag nedlagt i den då tillkomna vallagen i form av en bestämmelse, att när tvist om rätter riksdagsman yppats, »bör den av ståndet och ej annorstädes prövas» [2]). Med allt fog kunde de anklagade riksråden i sin förklaring å deputationens anmärkningar invända, att sedan nämnda lag numera upphävts, ingen bestämmelse längre förefanns, som förbjöd en dylik hänvändelse till K. Maj:t, och att långa tiders praxis i mål av denna art därföre numera borde vara normerande.

Knappast mera fog ägde deputationen för sitt påstående, att, i saknad av speciell lag, domkapitlets åberopande av kungl. förordningen 1739 rörande borgerskapets riksdagsmannaval, med stöd av vilken det förklarat de anförda besvären vara ingivna post fatalia, vore mindre olagligt än K. Maj:ts utslag, där i stället åberopats en »lika så litet om ej mindre hit hörande lag, som rörer både ett annat ämne än riksdagsmansval och ett annat ställe till besvärs an-

---

[1]) I samtida tryck (Sthlm 1772), där även reservationer och rådets infordrade förklaringar återfinnas.

[2]) § 11. Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, sid. 393.

förande än konsistorium» [1]). Därmed syftade deputationen på kungl. förordningen den 5 juni 1739 om prästval, vilken dock icke direkt nämnts i det kungliga utslaget, där det allenast heter, att besvären ingivits i konsistorium inom tre veckor, »inom vilken tid författningarna innehålla, att besvär över konsistoriernas utslag böra anföras.» [2]) Genom att sålunda åberopa vad som i allmänhet stadgats beträffande mål, som — i likhet med detta — hörde till domkapitels handläggning, hade K. Maj:t otvivelaktigt givit sitt utslag en betydligt bredare lagd motivering. Men med säkerhet hade det varit riktigare och försiktigare att allenast hänvisa till att, i saknad av speciell lag, några fatalier över huvud taget icke existerade och allra minst på grundval av kungl. förordningen 1739 om riksdagsmannavalen i städerna.

Den enda av deputationens anmärkningar, som kunde äga något fog för sig, var den, att K. Maj:t, oaktat att domkapitlet ej dömt i huvudfrågan, icke hade återförvisat ärendet dit och ej heller, då så icke skett, ens inhämtat domkapitlets yttrande i målet. Ävenledes klandrades förfaringssättet att upphäva valet i dess helhet, ehuru det av handlingarna framgick, att kyrkoherden Dahlgren haft en odisputabel pluralitet, även om samtliga för olagliga ansedda röster fråndragits, hans röstsumma [3]). Härtill invändes från rådsherrarnas sida, att konsistorium i själva verket yttrat sig även i huvudfrågan [4]) och att, då olagligheter enligt rådets förmenande verkligen förefunnits, det hade ansetts säkrast att med hänsyn till den nära förestående riksdagen omedelbart förordna om nytt vals anställande. Därmed hade man allenast avsett att

[1]) Betänkandet, mom. 14 (sid. 33).

[2]) K. Maj:ts utslag 1771 $^{29}/_{5}$ (bland Ankomna kungl. brev till Domk. i Göteborg).

[3]) För frihetstiden, särskilt den äldre frihetstiden, var en dylik uppfattning ingalunda främmande; men man hade dock nu kommit så långt, att ämbetsmyndigheter av alla slag och i alla instanser och även stånden själva mången gång ansett sig böra eller kunna upphäva ett med även de obetydligaste olagligheter behäftat val, ehuru annars utgången i sak syntes vara avgjord.

[4]) Enligt Domk:s protokoll hade några av dess ledamöter gjort detta men ej alla, och i utslaget behandlas endast frågan om fatalierna.

beskydda den lagliga riksdagsmannarätt, »som» — heter det med tydligt skönjbar adress — »såväl det väljande prästerskapet som den valde i lagarne är förvarad», vilket deputationen bemötte med den sublima förklaringen att »evad riksdag snarare eller senare tillstundar, böra lagar och deras föreskrift följas.»

Deputationen inskränkte sig vid denna riksdag icke till att i enlighet med sin instruktion allenast uppgiva de mål, varutinnan riksens råd enligt dess förmenande felat. Den föreslog även det straff, som rådets felsteg ansågos förtjäna, och dess betänkande utmynnade däri, att tio riksråd borde förklaras ständernas förtroende förlustiga. En skildring av den närmare behandling, som i stånden kom denna fråga till del, faller utom ramen för denna framställning. Diskussionen rörde sig där också mindre om de enskilda fallen och formade sig i stället till en storpolitisk principdebatt, där särskilt minoritetens män i främsta rummet förde talan. Till att ingående belysa det speciella fall, som här närmast är ifråga, lämnar den därför inga bidrag [1]), men det torde med skäl kunna sägas, att den karaktäristik, som från minoritetens sida bestods dessa anmärkningspunkter över lag, väl passade in på den, som rörde det halländska prästerskapets riksdagsmannaval. »Ingen lärer finnas, som icke uti sitt innersta är övertygad, att herrar riksens råd på ganska svaga grunder blivit antastade», yttrade en talare på riddarhuset [2]), och denna uppfattning låg till grund för mångas yttranden i denna fråga. Det anfördes också, att förordningarna om riksdagsmannavalen vore så mångtydiga och ofullständiga, att de ofrälse stånden själva insett nödvändigheten av att utarbeta nya och vidlyftiga vallagar och börjat föran-

---

[1]) I en utförlig reservation till sekr. dep:s bet. bemötte hovrättsrådet von Post de gjorda anmärkningarna punkt för punkt. Hattarna i stånden hänvisade också till denna reservation, som i fråga om den halländska valfrågan dock ej innehåller något till rådets försvar utöver vad som av rådsherrarna själva anförts.

[2]) J. von Böhnen. Ridd:s och Adelns prot. 1772 $^{25}/_{4}$ (i samtida tryck, sid. 20).

stalta därom [1]). Under sådana förhållanden vore det ej lätt att som domare tillämpa dem, och den mångfald av valtvister, som numera brukade föreligga till avgörande vid varje riksdag, skulle alltid giva tillfälle till någon angreppspunkt. Friherre Carl Sparre fällde träffande ord i anledning av dessa valförordningar i den stora debatten på riddarhuset: »Hava de, ifrån det riksdagar började, haft någon stadga? Äro de icke igenom förklaringar och på ett ifrån den ena riksdagen till den andra utövat sätt blevne ombytelige och i det förstånd tolkade, som en pluralitet för godt funnit; kanske att jag säger för mycket, men jag talar sanning. . . . Vad är då att undra uppå, att de, som skola handhava dem, icke råka på att i varje casus förstå dem lika med en riksdagspluralitet» [2]).

Det var också tydligt, att huvudfrågan icke var den, om fel i de anförda punkterna blivit begångna eller ej. Minoritetens män ställde huvudproblemet i främsta planet med att bringa till diskussion, huruvida det politiska systemskifte, som uppenbarligen åsyftades, i och för sig vore till landets båtnad. Friherre Fredrik Horn »erkände väl, att pluraliteten kunde avsätta desse herrar; men han erkände aldrig sig vara övertygad om, att de felat i det, varföre sekrete deputationen dem anklagat, än mindre, att det vore nyttigt» [3]). Biskop Filenius hade i en reservation till deputationens betänkande betecknat »de stormilar, varav riket alltsedan år 1738 i synnerhet blivit skakat, såsom till en stor del påföljder av herrar riksens råds licentierande» [4]). Hans ord vunno mångenstädes genklang i stånden, och här, särskilt i den lysande debatten på riddarhuset, som blivit kallad »frihetstidens parlamentariska svanesång», fälldes också yttranden, som voro ägnade att väcka alla partier till besinning och måttfullhet. Dessa varningsord under frihetstidens sista dagar kommo emellertid betecknande nog huvudsakligen från mi-

[1]) Friherre Sven Bunge. R. o. A. prot., sid. 9.

[2]) R. o. A. prot. 1772 25/1, sid. 53.

[3]) R. o. A. prot., sid. 7.

[4]) Sekr. dep:s bet. med reservationer (samtida tryck), sid. 123.

noritetens läger, och icke utan fog kunde en av huvudtalarna på den motsatta sidan fastslå, att de tillvitelser, som nu gjordes mot rådet, voro enahanda med dem, som presterats vid närmast föregående riksdag, då partiförhållandena voro ombytta [1]. De, som nu sutto inne med makten, voro ej heller hågade att avstå från dess hänsynslösa utnyttjande, och i alla stånden — hos adeln dock endast med 5 rösters övervikt [2] — bifölls sekreta deputationens betänkande med den modifikationen, att i stället för tio sju av riksråden förklarades ständernas förtroende förlustiga och fingo avträda ur rådkammaren [3].

---

[1]) Auditören J. W. Lode. R. o. A. prot., sid. 85.

[2]) 277 mot 272.

[3]) R. St:s skrivelse till K. M:t 1772 4/5 (innehållande samtliga anklagelsepunkter) finnes tryckt i Riksdagstidningar, sid. 169 ff.

Också ett annat efterspel synes det halländska riksdagsmannavalet ha fått. I Dagligt Allehanda för den 5 september 1771 lästes följande notis från prästeståndets förhandlingar föregående dag: »5:o uplästes prästerskapets i Halland memorial til ståndet om den kostnad, oro och besvär, som probsten Lindroth bemälte prästerskap förorsakat genom obefogade beswär öfwer deras riksdagsmannaval. Beslöts, at ståndets ledamöter i justitiedeputation må af rådsprotocollerne göra sig underrättade om denna sak, och iakttaga, hwad wid den bör påminnas til förwar af medborgares rätt.» Det var ett utslag av denna det segrande partiets rena förföljelselusta, som kulminerade mot frihetstidens slut. Bland det halländska prästerskapet, i vars namn det omnämnda memorialet angavs vara ingivet, väckte underrättelsen härom på sina håll bestörtning. I Laholms kontrakt anställde prosten undersökning (1771 19/9) bland kontraktisterna, huruvida de underskrivit memorialet och om det utan hans vetskap cirkulerat i kontraktet. Ingen hade emellertid vare sig sett eller underskrivit det, vadan prosten hos Dahlgren anhöll om vidimerad avskrift därav. Det ifrågavarande memorialet var med all säkerhet den av prosten Ahlelöf den 6 juni författade skriften, varom se ovan sid. 337. — Vi ha ej kunnat följa denna frågas vidare utveckling, då vi ej varit i tillfälle taga del av handlingarna i prästeståndets arkiv (i riksarkivet).

II. Prästerskapets i Halland riksdagsfullmäktiges brev från riksdagen 1771—1772 till prosten i Fjäre och Viske kontrakt Hans Ahlelöf.

Djupt grundad i det äldre svenska representationsskicket har som bekant känslan för den intima samhörigheten mellan valmän och riksdagsfullmäktige varit. Uppfattningen om deras inbördes förhållande har emellertid under tidernas lopp undergått stora förändringar, innan det moderna representationsbegreppet hunnit vinna fullt burskap. Vid frihetstidens mitt, då frågan med ens blivit högaktuell, hade dess lösning i och med principalatsläransfördömande vunnits i en riktning, som obetingat pekade framåt. Men ehuru de väljande, principalerna, därmed förvägrats varje som hälst formell rätt till kontroll eller överhöghet över sina fullmäktige, kunde i själva verket t. o. m. en nära samhörighet dem emellan ej förhindras, så länge riksdagsmännen hade sig ålagt att jämte handhavandet av allmänna riksvårdande ärenden också sörja för befordrandet av de lokala intressen, som deras respektive valmän närmast representerade, och så länge underhållsbördan vilade på dessa allena. Ett karakteristiskt uttryck härför är bl. a. just den omständigheten, att i de många ännu bevarade breven från riksdagsmän till hemmavarande medbröder och kommittenter från äldre tider huvudsakligast avhandlas frågor, som äga samband med de enskilda besvärens bedrivande och med riksdagsmannens underhåll. Mera sällan däremot möta oss i dem »bilder ur riksdags- och huvudstadslivet» eller skildringar av de politiska frågornas behandling. Men i samma mån förtroligheten mellan riksdagsmannen och hans kommittenter växer, desto större utsikt öppnar sig till att i den förres skrivelser finna bidrag, som man i de officiella riksdagsprotokollen och pressen förgäves skulle leta efter; och det synes som hade man i det avseendet hittills alldeles för mycket försummat ett material, som för den senare delen av den svenska ståndsriksdagens historia är av stor vikt.

De brev från det halländska prästerskapets representant vid frihetstidens sista riksdag, som här nedan meddelas, höra icke till dem, som till större delen uppfyllas av jeremiader över uteblivna riksdagspenningar. De äga icke heller den halvofficiella karaktär av för samtliga kommittenterna avsedda rapporter, som understundom kan vara ägnad att minska eftervärldens intresse för dem. Ställda till en person, som knappast stod i någon officiell rapport med avsändaren [1]) men däremot var förenad med honom i vänskap och politisk meningsfrändskap, äga de en personlighetens prägel, som ger dem ökat liv och värde. »Min herr bror finner väl», heter det på ett ställe i dessa brev, »att jag här skriver något förtroligare; därför kan detta icke cirkulera ibland herrar kommittenterna». Emellertid har riksdagsmannen därför icke velat försumma att delgiva också de senare ett och annat från riksdagen och dess förhandlingar, och han ägde i detta fall allt skäl att åt sin meningsfrände och den ivrige tillskyndaren av hans val skänka förtroendet att därvid handla på egen hand. Han skriver: »Om min herr bror ville genom utdrag notificera det, som kan bekvämligen ske, såge jag det icke ogärna.» Också har denne efterkommit hans anhållan. Understundom har han verkligen även låtit breven i deras helhet cirkulera bland kontraktets prästerskap och i egna skrivelser dessutom tillfogat vad han ur andra källor erfarit från riksdagslivet. [2])

---

[1]) Kyrkoherden Dahlgren tillhörde Halmstads kontrakt, under det Ahlelöf var prost över Fjäre och Viske kontrakt.

[2]) Ett och annat utdrag ur dessa brev (ur samlingen av prostcirkulärbrev i Fjäre och Viske prostarkiv) meddelas i noter här nedan. — Även till de övriga kontrakterna i Halland synes Dahlgren ha sänt meddelanden från riksdagen. Åtminstone till prosten i Laholms kontrakt, där denne kringsände hans skrivelser till ämbetsbröderna, gingo ganska täta relationer, som dock numera ej finnas i behåll. Å kontraktsprostens omgångsbrev av den 21 aug. 1771 har en av kontraktisterna, kyrkoherden Lars Kierrulf i Veinge, antecknat: »Nyheterna hafwer jag icke allenast genomläsit, utan ock med tacksamhet erkänner wår berömmelige rickzdagzmans oförtrutenhet uti correspondence, hwilchen warit wid flere rickzdagar ganska sällsynt». Udden i detta uttalande, som riktade sig mot prosten Linderot, gav uttryck åt en

Vad innehållet i dessa riksdagsbrev angår låta vi dem här själva tala. Det är de vid riksdagen aktuella, allom bekanta frågorna, som däri behandlas. Men bilden, som gives, är sedd ur den synvinkel, varur endast en i striden deltagande kunnat skärskåda densamma.

Själv stod Dahlgren manligt fast på den sida, där hans tvivelsutan djupt grundade övertygelse från början ställt honom, i mössornas led; efter allt att döma motstod han också lockelserna till förvärvande av de för hans villkor enorma summor, som bjödos i de dagar, då icke blott det egna ståndets utan till och med hela riksdagens majoritet hängde på allenast en enda röst i prästeståndet. I striden mot hattarna och kanske ännu mer mot de adliga motståndarna var han en fanatisk kämpe och enligt eget uttalande en av de sista, som gåvo tappt, då detta någon gång visade sig nödvändigt. I alla frågor framstår han som den oförtrutne och övertygade kämpen för de ofrälse mössornas program. Han uttalar sig å ena sidan lika skarpt gentemot den adliga, huvudsakligen av hattar behärskade, byråkratien, mot kompositionen och mot alla anslag emot ständernas obegränsade maktfullkomlighet, som han å andra sidan med övertygelse ger uttryck åt sin ömma omvårdnad om denna, åt sin tro på att genom det egna partiets åtgörande bäst kunna gagna landet, åt sin aktning för Nordencrantz och andra mösspartiets koryféer. Överallt är han den ivrige, om sin egen vikt och betydelse kanske väl mycket genomträngde politikern, som lagstiftar och styr för Sveriges rike, som näpser de onda, belönar de goda och — söker imponera på sina ämbetsbröder i de halländska herdatjällen. [1])

bland dennes motståndare även vid andra tillfällen framlysande missbelåtenhet över hans vid närmast föregående riksdagar visade nonchalans gentemot valmännen (se t. ex. protokoll vid länsmötet i Falkenberg 1771 $^{17}/_{4}$).

[1]) Det var ej utan, att detta på sina håll lyckades. I Laholms kontrakt tackar den originelle kyrkoherden Grimbeck i Bredared, efter att ha läst ett av Dahlgrens brev, för hans »klokskap», av vilken han gärna ville höra mera, oaktat de mottagna underrättelserna först manat honom att efter mönstret av litanian bedja: »för inbördes krig, för partier, för uppror och tvedräckt bevara oss milde Herre Gud!» Helt annorlunda uttalar sig kyrko-

Ännu då riksdagen redan varit samlad utöver den lagstadgade tiden, förklarar han, att den ytterligare måste räcka 3 à 4 år, »om ej sakerna få bättre framgång»; men efter hand som tiden framskrider, ser han sig nödsakad att pruta av på de stora orden, och fram på våren 1772 är han redan beredd att göra processen kort. »Om allt det skulle göras, som nödvändigheten kräver till rikets revors botande, skulle riksdagen stå i flera år, men då det huvudsakeliga är gjort, får man befalla gudi saken och resa hem. Ämbetsmännernas obändighet blir tyglad, innan skilsmässa sker; financen måste hjälpas, redogörelserna påses och oskyldigt förtryckta, som besvärat sig, hjälpas. När detta är beställt, far jag med glädje och frid hem».

Vi se honom sålunda i full färd med att planlägga vad som borde göras »till rikets revors botande», och några månader senare framlägger han en vidlyftig plan till myntrealisation, över vilken han begär sin väns utlåtande. Men under det riksdagsarbetet i plena och utskott sakta skrider framåt, kommer liksom en blixt från klar himmel statskuppen med dess revolutionerande ingrepp på alla områden av det politiska livet. För vår riksdagsman innebar den efter allt att döma en överraskning av det minst angenäma slag. Det brev, vari han, ställd inför revolutionen som en fait accompli, nedlägger sina synpunkter på denna, är ett värdefullt bidrag av mera sällsynt art till historien om med vilka känslor de enskilda medlemmarna av riksens ständer innerst sågo maktens fullhet glida ur händerna på sig. Det stänk av humor, som i brevets inledning framlyser ur orden: »Ständerna hava nu ferier, sedan Hans Kongl. Maj:t åtagit sig allt bekymret», undanränges i fortsättningen snart nog av en bitterhet, som

herden Djuberg i Eldsberga, Dahlgrens politiske motståndare, som ironiskt yttrar: »Jag förundrar mig öfwer wår riksdagsmans hjeltemod; men jag tror dock intet, at hjeltarna äro så många, som de af honom nämnas, ty då det är rart at blandt 100:de finna 10, är det otroligt, att blandt flera 100:de alla äro hjeltar». Också han hade dock säkerligen tagit intryck av de meddelanden, som Dahlgren givit, ty han tillägger: »Försynen hindre i sin vishet alt ondt och förene de skilgaktige sinnen till konungs och hela fosterlandets sällhet och glädje!» (Kontraktsprostens cirkulärbrev 1771 $^{21}/_{12}$).

han knappast bemödar sig att dölja. »Vi blevo uppkallade på rikssalen den 21 under hotelse att anses som rebeller, om vi nekade, formen upplästes, ingen fick tala, med en salva bejakades propositionen. . . . De planterade stycken, det uppställda gardet utgjorde både vårt förstånd och vilja; vi voro maskiner. Man ser sålunda människelig svaghet i sin dag».

Som i sitt slag ensamstående kan man ej med skäl betrakta denna förtroliga bekännelse. Mitt i festjublet, som bredde sig vitt omkring i landet och som med all säkerhet mångenstädes var ett sannt uttryck för en verklig tillfredsställelse, blandade sig känslor av helt motsatt art, åt vilka emellertid enligt sakens natur ej kunde givas lika fritt utlopp. Härav betingas också svårigheten för eftervärlden att i denna fråga komma den allmännare folkmeningen närmare inpå livet [1]).

---

[1]) Hur underrättelsen om revolutionen mottogs på sina håll i Skåneland, därom vittnar den feststämning, som grep prästerskapet i Laholms kontrakt i dessa eftersommarens dagar. Prosten C. G. Lignell skrev den 2 sept. till sina kontraktister, då han kallade dem till Tjärby gästgivaregård för avläggande av hyllningseden: »Regeringzformen lära wj oförtöfwadt få, hwilken jag i dag läsit och är ganska präktig, hwarefter en hwar wårom allra nådigste konung med gladaste hierta swärja kan. Wid så högsthugneligit tillfälle borde wäl tänkas på någon fägnad; men som just alla dermed ej torde finnas nögde, så frågas om man intet skulle foga anstalt om några bouteiller renskwins anskaffande til Tierby på almän depance, at wj å[t]minstone måtte få dricka wår store konungz och det kongl. husetz höga skål». Härtill visade sig beredvilligheten stor. Kyrkoherden N. Djuberg i Eldsberga, som kort förut meddelat, att prostväskan alltid kom tids nog till honom, då hon äskade pengar, skriver nu, att det i hans tanka bleve en nödvändighet, »at wid et så solent tilfälle dricka et godt glas win, hwartil jag gerna låter en 3-dalerssedel springa». Kyrkoherden Wallborg i Snöstorp betygade: »Af innersta glädie contribuerar iag wid et så högstönskad[t] tilfelle», och kyrkoherden Grimbeck i Bredared ville varken »vara den sidste at svärja en så stor och värdig konung all undersåtelig trohet, eij heller den sämste at contribuera til alla vid ett sådant tillfälle ärforderliga ärebetygelser». Endast den förmögne prosten Montan i Knäred, stiftaren av de kända montanska donationerna, har underlåtit att betyga en liknande beredvillighet. Han antecknade endast å kurslistan, att brevet »kom den 6 [sept.] mot aftonen och gick strax».
— Odhner (Sveriges pol. hist. under kon. Gustaf III:s regering I, sid. 148)

Stockholm den 20 junii 1771.

Högärewördige och höglärde herr probst,
Högtärade käraste broder.

Med den achtning, som wederbör och förtrolighet kräfwer, tackar jag så för bref som pengar, hwarpå qvitto följer.

Jag är i ståndet intagen, och dermed uphörer all fåfäng strid.

I dag med denna påst är jag först i stånd at lämna mina committenter någon underrättelse om wår rikzdagz utseende.

Talemän[s] och landtmarchalks wal har så slagit ut, at Leyonhufvud är blefwen för ridderskapet; biskop Forsenius för prästerskapet, sedan Serenius, Lamberg och Schröder sålunda kommit öfwerens (med en öfwerröst, men 8 à 10 blifwa snart); Sebald i borgarståndet och Joseph Hansson i bondeståndet. I alla stånd har varit pluralité, som haft respect, utom wårt. Wi woro inactive til i går. Sådan gensägelse, som os möt, kunde jag icke ens dröma om. Gud, som utsatt denna rikz-

---

nämner, att från Göteborg förspordes, att landshövding Du Rietz därstädes, som var ivrig mössa och en av de få, som ingåvo konungen farhågor för motstånd, skulle ha förhemligat konungens skrivelse om revolutionen men av garnisonen nödgats bekantgöra den. (Jfr även Malmström, Sveriges pol. historia . . . VI, sid. 398 f.). Härom nämner lektor Gothenius i brev (odaterat, men härrörande från tiden 26—29 aug. 1772) till Gjörwell: »Han (domprosten Ekebom) och wår landshöfding generalmajor Durietz voro i mycken conference på den måndagen (= den 24 aug., då underrättelserna om revolutionen i form av till kringsändande avsedda varningsbrev m. m. ankommit), och fastän bref till Bohuslän kunna afgå med måndagsposten väl kl. 6. om aftonen, vil dock sägas, at han på den dagen upskutit med utdelning och bortsändande af exemplaren till länets inbyggare, hwarföre åtskillige hederlige män i denna orten yttrat missnöje». I fortsättningen av brevet heter det: »Major Kierrulf, som hitkom i går från Stockholm, går med hvitt band på armen i dag, och flere började strax skaffa sig det hedersmärket». — Sanningen av ovannämnda rykte, som förut endast är känt genom en depesch av den 8 sept. 1772 från preussiske ministern och som måhända genom Gjörwell blivit spritt i vissa kretsar i huvudstaden, har ej kunnat utrönas. Landshövdingens skrivelser till myndigheterna i länet äro i varje fall daterade den 24 aug. Till magistraten i Göteborg ankom skrivelsen den 25 aug. »före kl. 12» på dagen (Göteborgs och Bohusläns landskanslis registratur 1772; Ankomna brev till mag. i Göteborg 1772).

dag, som underligen assisteradt wid desse betydeliga walen, då 1 blifwit mot 3 [1]), låfwar os hielp och gladt utseende.

I dag woro deputerade hos hans Kongel. Maij:tt, som försäkrade ständerna om sin nåd.

Rikzdagzprädikningztiden är ej ännu utsatt.

Ehuru wår pluralité ej warit mer än en, har dock hela staden blefwit full af glädie och wäntar af oöfwerwinnerligt folk alt godt.

I min brors wänskap recommenderar jag mig, beder ödmiukast, at det jag skrefwit må lämnas min[e] herrar och bröder ad notitiam.

Biskop Lamberg står såsom en orörlig grundpelare.

Til grafwen är

min kiäraste herr brors

ödmiukaste tienare

Hans Dahlgren [2]).

Stockholm den 2 julii 1771.

Hwad för en olycka det är för et dygdigt hierta at wara rikzdagzman, då swårare conjuncturer wisa sig, kan jag icke uttala. Wi ärom ännu uti inactivité i wårt stånd, oachtadt wi såsom manligaste stridzmän förhållit os. Dagen tyckes wara i annalkande, och onsdagen är förmodeligen critisk. Den parité wid voteringarne efter talemanswalet upkommit, är härtil wållande, at wi ingenting kunnom uträtta, och bestridandet af

[1]) Utgången av lantmarskalks- och talmansvalen hade ådagalagt, att man å riddarhuset hade att räkna med hattmajoritet, medan mössorna hävdat sin överlägsenhet i de tre ofrälse stånden, i prästeståndet dock endast med yttersta nöd.

[2]) Med skrivelse den $^{29}/_{6}$ 1771 till kontraktisterna kringsände prosten Ahlelöf detta Dahlgrens brev, varvid han bl. a. även meddelade följande: »Härtil kan lägga[s] hvad [jag] utaf enskilta bref fådt höra, nembligen at borgareståndet har redan 2:ne gånger utgalrat riksdagsmänner, som ej varit lagligen valde, första gången 3 stycken och senare gången flere. Uti prästeståndet fingo både tvistige och laglige riksdagsmän kalla, utom trenne, som voro förbudne, och ibland dem Klot i Bohuslän. Electorerne uti borgareståndet äro redan utvalde med en stor pluralitet. Aftonen förän lantmarskalksvahlet skedde, var hopp at general Rudbeck skulle haft en pluralitet af 121 röster, men på en natt ändrade saken sig, at nuvarande lantmarskalken hade 73 öfverröster».

14 § i rikzdagzordningen och de sidsta orden [1]) är det samma, som hindrat in til denna dag ståndetz ränsning och den nödwändiga öfwerrösten. Protocollerne lära blifwa tryckta, åtminstone begäres det på wår sida.

En compositionsact projecteras emellan partierne [2]). De onda giömma sig bakom den aldra bästa mannen.

Utaf wår ringa corps är det beslutet at antingen winna eller öfwerwinnas; ty i wårt hierta står den principen, at wi ärom här icke för wår utan ock för wåra bröders räkning och at wi icke ägom bortgifwa det ringaste af deras rätt. Denna sak förekommer os lika så betänkelig som säkerhetzacten [3]).

»För det jag skulle gå et wist folk tilhanda hade jag tilbud först af 3000, sedan 7000 och sidst 10000 plåtar», säger en wiss man [4]); men jag betygar wid gud, at det är omöyeligt winna honom, ty jag har lyckan känna honom såsom oöfwerwinnerlig. Och af sådana hieltar består wår corps. Wår wärde biskopp står tappert.

Jag tackar min gunstige herr bror och alla dem, som bewist, at de icke äro lika et rö, som drifs af wädret.

---

[1]) »Det samma (ɔ: att avlägsna sig från överläggningarna) bör hwar och en jemwäl ställa sig til efterrättelse, då någon sak honom enskylt kan angå» (R. O. § 14). — Efter talmansvalet, då definitiv granskning av riksdagsfullmakterna skulle företagas, uppkom i ståndet, där partierna vägde jämnt, en segsliten strid, huruvida sådana, som innehade »stridiga» fullmakter, skulle få deltaga i besluten vid fullmaktsgranskningen. Den fruktslösa inaktivitet, som ståndet härigenom iråkade, upphörde först den dag, vilken brevskrivaren karaktäriserade såsom kritisk, den 3 juli, då det första avgörandet i form av en uteslutning ur ståndet förskaffade mössorna »den nödiga öfverrösten», med vars tillhjälp en ytterligare och definitiv ränsning i ståndet sedermera kunde åvägabringas (Härom se Stavenow a. a. sid. 69 ff.).

[2]) Med utgångspunkt från hovet hade redan före riksdagens början planer på att söka bilägga de upprivande partistriderna varit å bane. Om denna s. k. »komposition» se Malmström a. a. VI, sid. 216 ff.

[3]) »Akt om personlig säkerhet samt säkerhet om äganderätten», ett vid föregående riksdag framlagt lagförslag, som, särskilt förhatligt för mössorna, vid samma riksdag föll, sedan man på sina håll även inom det då härskande hattpartiet uppskrämts av utsikten till en ur dess antagande måhända härflytande förstärkning av konungamakten.

[4]) Jfr härmed engelske gesanten Goodrickes meddelande i depescher till sin regering 1771 $^{18}/_{6}$ och $^{28}/_{6}$, att mössorna ej kunde betala de summor — slutligen ända till 1,000 pund sterl. — som i dessa dagar bjödos och begärdes för en enda röst i prästeståndet. Malmström a. a. VI, sid. 226 not 1. Se även Odhner a. a. I, sid. 29.

Min herr bror finner wäl, at jag här skrifwer något förtroligare. Derföre kan detta icke circulera ibland herrar committenterne, men om min herr bror wille genom utdrag notificera det, som kan beqwämeligen ske, såge jag det icke ogiärna. Det är updragit min herr brors wisa eftertanka.

Stockholm den 12 julii 1771.

Nu har änteligen segeren fallit til de fromma. Wårt stånd är activt med 10 rösters pluralité.

Förtekningar på secreta-utskotsledamöter sändas härjämte. Om borgareståndet har jag ingen widare kundskap än at alla ledamöterna i secreta utskåttet äro wåre män [1]).

Bewis til förtroligheten emellan präste- och borgareståndet är, at de af ofrälse stånd walt til secretair i secreta deputationen kongl. secretairen Ellers, och til cancellister Cræelius, Cervin och Wåhlin [2]).

Det säges at kröningen blir projecterad til Upsala, men ständerna lära opponera sig, til undwikande af kostnad.

Hans Maj:tts Kong A[dolph] F[redriks] lik kommer at begrafwas den 30. Liktexten blifwer Syr. 44: 12. 13. 1.

Första sessionen i mindre secreta deputationen och banco dito sker i morgon.

Eden för secreta utskottet är limiterad på det sättet, at så länge sakerna äro under omröstning skola the hållas dolde, men sedan få the uptäckas. Detta är i präste- och borgareståndet belefwat [3]).

---

[1]) Redan härigenom hade ett brott skett emot det uppgjorda kompositionsavtalet, enär däri ingått en överenskommelse, »att det parti, som vid electorsval fick öfverhanden i något stånd, skulle utvälja till ledamöter uti secreta utskottet och deputationerna åtminstone en tredjedel ledamöter af contra-partiet». (Ett kompositionsprotokoll tryckt som bilaga till Fr. Axel v. Fersens historiska skrifter, utgivna av R. M. Klinckowström, del III sid. 403).

[2]) Det var ofrälse män, som föredragits framför därtill förut använda adelsmän.

[3]) Det var förmodligen ovan meddelade brev, som prosten Ahlelöf lät cirkulera i kontraktet samtidigt med att han i egen skrivelse (23/7) tillfogade följande: »Genom flere bref har jag blifvit öfvertygad om så väl vår värde biskops som vår hallandske fulmäktigs hederliga och oegennyttiga upförande under de critiska omständigheter, som prästeståndet varit uti, och de faseliga corruptioner, som blifvit tilbudne, hvilcka af alla ärliga och sit fädernesland älskande medborgare blifvit med förakt ansedde. Detta har föranlåtit mig at

Stockholm den 29 julii 1771.

Min gunstige herr brors wärda skrifwelse och de medföljande documenter, som hos Han[s] Kongl:e Maij:tt borde inläggas den 24 kommo mig icke tilhanda förr än den 25 hujus; och emedan det sålunda war för sent, har jag uppå biskoppens inrådande afstådt med des insinuerande.

Det som min gunstige herr broder har påmint mig om skal wid tilfälle eftersökas och extraheras. Det torde hända, at en fräck en gång blygs inför allmänheten, då det, som i mörkret warit, kommer i liuset.

Rikzdagzärenderna gå småningom. Cammar-œconomieutskotten äro ännu icke satta.

Så snart jag får namnen på dem, som sitta i en hwar deputation, skal jag öfwersända dem. Hit til äro de tryckta uti Dageligt Allahanda, men om jag skulle öfwersända det, blefwo det för widlöftigt och drygt til påsten. Jag wil förmoda, at ledamoterne blifwa på et ark tryckta, då man sålunda kan wigare öfwerstyra förteckningen.

Om jag mins rätt, har jag öfwersändt förteckning på prästerna i åtskilliga deputationer. Haf mig gunstigt ursäktad, at jag intet hinner för trägit arbetes skull at skrifteligen upsättia förteckningarna nu, och således förnöija min herr brors åstundan och min egen önskan.

Af det som här passerat får jag berätta följande. Friheten at bränna brännewin är bibehållen, änskiönt den sädesbrist, som innewarande års misswäxt hotar landet med, tyks kräfwa des förbud, men sedan det befans, at staten icke kunde umbära contributionen, som för bemelte frihet utgår, och det dessutom blef wist, at förbud af brännewinsbränning förer mera förödelse af spannemåhl med sig än dess frija brukande, måste all fråga i det ämnet afstadna. Dock äro ytterligare försök mögeliga, fastän de torde med lika lycka aflöpa.

Rikzråderna, som wid sidsta rikzdag miste ständernas förtroende, hafwa nu fått det åter, sedan deras oskuld blefwit updagad, på det sätt, at 2:ne de äldsta träda in i rådkammaren och de öfrige wid förefallande öpningar utan at widare kallas eller af konungen nämnas.

Den grannlåt, som i v. präsidenten Klingsporres memorial i detta ämnet fans, hafwa de 3 ofrälse stånden icke welat an-

---

skrifva begge desse riksdagsmän til, och å detta contractets vägnar aflägga vördsamma och upriktiga tacksägelser för deras ömhet och kärlek emot et nödstält fädernesland och trykta medborgare».

taga, emedan det såg ut, som några compositionsidéer woro blandade deruti, hwilka anses lika farliga med säkerhetzacten [1]).

Rådet har fått befallning at inkomma til ständerna med berättelse om ordsakerna dertil, at de icke afrådt hans Kongl. Maij:tt at utsättia så kort tid til den kongl. begrafningen, at den icke kan til begrafningzdagen i alla orter blifwa kunnig, hwarigenom de personer, som taga i sorgen lika öm del med andra riketz invånare, hindras at med förklara sin ömma kiänning öfwer förlusten, samt att de underlåtit lämna ständerna detta ad notitiam, hwilket synes utmärka en mindre achtning för ständerna än det förtroende, de undfått, wil äska [2]).

Kröningen, som af hans Kongelige Maij:tt war i förstone berammad at hållas wid Mora stenar wid Upsala, har hans Kongel:e Maij:tt enligt ständernas åstundan utsat at wärkställas i Stockholm; men tiden är ej ännu utnämd.

Wore intet den stora statsbristen och den grufweliga rikzgiälden, hwilken jag fruchtar til slut wärkar wår undergång, så syntes snart nog fäderneslandets dagar; men nu förer mörkret förskräckelse med sig.

Uti prästeståndet har jag munteligen och Tollstorp genom memorial i borgareståndet wäckt frågan om comercierådetz Nordencrantzes ytterligare arbetes tryckande [3]).

---

[1]) På riddarhuset hade gen.-majoren Ch. J. Klingspor i ett memorial den 20 juli väckt det förslag, om vars antagande här nämnts. Det hade emellertid inletts med berömmelser över konung Gustaf och uppmaningar att under hans hägn söka göra ett slut på all tvedräkt, en uppgift, till vars fullföljande den föreslagna åtgärden vore en värdig början. Motiveringen godkändes dock ej av de ofrälse stånden, som i stället genomdrevo, att i ständernas skrivelse till K. Maj:t skulle anbefallas de licentierade rådsherrarnes återinkallelse i rådkammaren »i anseende till de numera offentligen uppdagade omständigheter» (R. St:s skrivelse 1771 $^{30}/_{7}$, i samtida tryck samt i Riksdagstidningar, sid. 4.). Då konungen fann de här citerade orden sårande för sin heder och faderns minne, såsom hänsyftande på händelserna i dec. 1768, vägrade han underskriva kallelsebreven för de båda riksråden, till dess ständerna i ny skrivelse förklarat, att det vore riksens ständer, som både licentierat rådsherrarna och återgivit dem sitt förtroende, vadan de ifrågavarande orden ej kunde tänkas syfta på vare sig den avlidne eller nuvarande konungen. Härom jfr även nästa brev (Handl. i detta mål i samtida tryck).

[2]) Frågan förföll sedermera. Se Tengberg, Gustaf III:s första regeringstid, sid. 48.

[3]) Om nämnda memorial samt om den bekante mösspolitikern och nationalekonomiske förf. Anders Nordencrantz' skrifter, se Malmström a. a. VI, sid 313 ff.

Jag har ock påmint, at en guldmedail til hans ärominne, som uplyst nationen och så mycket med sina upgifter gagnat fäderneslandet, borde slås, hwarigenom ock andra ärhålla upmuntran at gagna publiquen.

Natten emellan den 26 och 27 hujus dog en riddersman wid namn Eh[r]enström af slag. Han lade sig frisk och fans om morgonen död. Han war en af de rikaste i landet. Men döden frågade ej därefter. O en dårachtighet derföre at för pengar låta sig dragas til glömska af de borgerlige skyldigheterna.

Jag har nu warit widlöftig alt intil ledsamhet och måste sluta men uphörer aldrig at med nöije förblifwa etc.

P. S. Emot jägeristaten föres beswär både ifrån Skåne och Halland. Det ser illa ut för extra staten. Den ordinarie lärer blifwa wid sig.

Stockholm den 13 aug. 1771.

Under mycket bekymmer framskrider wår tid. Wår kongz näkande at underskrifwa de gamla rådens inkallelseexpedition har giordt os mer oro än jag nu vid kort tid hinner tekna.

I dag är ifrån et utskott et sådant expedient til plenum affärdat som förvarar nationens rätt och icke stöter kongen [1]).

Det är anmält, att Hans Maj:tt wil blifwa krönt den 24 och hyllad den 26 septembris. Detta är til plena remitteradt och cancelliecollegium anmodat att intet expediera, förr än plenorum yttrande meddelas.

Emedan inlagan kom försent, blef hon ej hos konungen insinuerad. Biskoppen ville gierna, at min bror med några rader i dett ämnet wände sig til ståndet, hwarest jag med eftertryck skal insinuera dem.

Doctor Celsius tog i går afsked ur ståndet [2]).

Jag skulle nu meddelt min bror en grym rotas hemliga [plan?], men jag hinner ej afskrifwa den.

Wi hafwom ännu icke fått beswären i ståndet granskade. Jag räds, att tiden går os undan.

---

[1]) Härom se not. 1 å föreg. sida.

[2]) Ej nöjda med att ur ståndet ha utvoterat elva för majoriteten misshagliga medlemmar, beslöto de härskande mössorna, på nog tvivelaktig rättsgrund, med 32 röster mot 20 att från riksdagsmannaskapet skilja ännu två framstående hattar, doktor Olof Celsius och magister Johan Stenbeck, båda kyrkoherdar i Stockholm. Beslutet härom fattades dock först den 17 aug. (Dagligt Allehanda 1771 $^{19}/_{8}$ samt Stavenow a. a. sid. 71).

Rikzdagzsalarium hafwa de öfriga contracterna betalt med 4 öre af hemmanet, men i Laholm är rest för kyrkioherden Diuberg, som tergiverserar af den ordsak, at consistorium afslagit honom kallelserätt, emedan han ej ägde fullmagt, då voteringsdagen inföll [1]). Men han får väl krypa til korset. Om saker med mera drift företogos, woro jag nog nögd med ställningen. Nu betygar jag, at mine dagar wid lamt wäsende äro edsamma.

Stockholm d. 2 oct. 1771.

För min herr brors angenäma skrifvelse tackar jag vördsammast.

Inlagan, som först kom, är inlagd i ståndet. Den sednare var sålunda onödig. Den förra hoppas jag giör god värkan.

Siuttio daler s:mt har herr Lamberg å min herr brors wägnar genom wäxel mig tilstäldt. Jag tackar derföre vördsammast, och då det återstående ärhålles, skal jag gifva formelig qvittence.

Wi hafvom nu nyligen öfvervunnit et svårt bekymmer, sedan bönderne utvoterat Lars Torbiörnsson och Nils Jeremiasson, den förre från Bohus- och den sednare från Elfsborgs län; hvarigenom de vältänkande fått öfverhanden ibland electorerne til justitiecancellersvahlet [2]).

I går var en het dag; vi suttom ifrån kl. ½11 til 9 om aftonen. Saken, som med mycken heta kiämpades för, angick ofrälse ståndens rätt i anledning af 9, 11 och 22 § i konungaförsäkran [3]).

---

[1]) Härom se ovan sid. 346.

[2]) Nils Jeremiasson och Lars Torbjörnsson, båda tillhörande hattpartiet, vars kandidat vid talmansvalet den sistnämnde varit, utvoterades ur bondeståndet den 28 sept. på grundval av varjehanda tillvitelser; Jeremiasson förklarades ovärdig som riksdagsman för all framtid, Torbjörnsson för den innevarande riksdagen (Bondeståndets prot. 1771 28/9, i samtida tryck). Som synes av brevet här ovan, var avsikten bl. a. att därigenom säkra utgången av justitiekanslersvalet. Jfr även Tengberg a. a. sid. 55 ff.

[3]) På de nämnda §§:s formulering berodde bl. a. utgången av den strid mellan adeln och de ofrälse stånden i privilegiefrågor m. m., som jämte striden om instruktion för expeditionsdeputationen skulle komma att förlama riksdagens verksamhet under flera månader framåt. Om dessa frågor, se närmare Malmström a. a. VI, 231 ff., Lagerroth, Frihetstidens författning, sid. 650 ff. m. fl. arbeten.

Wi kunde icke förmå landtmarshalken at gifva os proposition. Det slöts på det sättet, at 4 af hvart stånd skulle i dag träda samman at i wänlighet bilägga saken.

Det må min bror tro, at ofrälsemännen skiänka icke bort hvarken föddas eller oföddas rätt. Då något starkare ropande då och då i deputationen föreföll, samlades många hundrade ofrälse män at vara os til rädning, ifall fara skulle existera.

Enkedrotningens stat är utsatt til 300 000 dlr s:mt. Hon har begiärt frihet at resa til Preusen tillika med princessan. Resan skal i denna månad gå för sig,

Kröningen kan icke än gå för sig.

Ordsaken dertil är frälseståndets hårdnackenhet, som ej vil lämna ofrälse stånden den rätt, som naturligheten och billigheten tillagt dem [1]).

Stockholm den 12 nov. 1771.

Min herr brors wärda skrifwelse af den 31 octobris ärhöll jag den 10 hujus. Tackar derföre ödmiukast.

Al mögelig omsorg om Malmborg har jag dragit och skal wid intet tillfälle, då mögelighet ter sig, förgiäta honom. Hwad procedur kan tagas emot Finlai [2]) är obekant. Pistolerna äro laddade, men man får ej ännu låta märka at man hafwer fengkrut eller flint.

---

[1]) I okt. 1771 översände prosten Ahlelöf till sina medbröder ett från Dahlgren ankommet brev. Han skriver samtidigt bl. a.:

»Justitæcancelairsämbetet är nu ledigt, men antingen den förre återvinner ständernes förtroende eller någon annan blifver kallad är ovisst.

Ganska illa har det någon tid sedt ut i bondeståndet, emedan man trodt at corruptioner varit å färde, men af sista påst gjorde man sig förhopning, at det skulle komma til sin förra fermitée, sedan Lars Torbjörnsson blifvit utvoterat. Borgareståndet har efven varit på vägen at halta, men deremot berömmes prästeståndet såsom ganska ståndaktigt, oaktat alla försök och anfall, som äro gjorda uppå dem.

Den ene lysande anecdoten efter den andre uphöjer vår unga konungs ömma och faderliga hjertelag emot sine undersåtare, bestående deruti, att han lemnar utan åtskillnad sine undersåtare fritt tilträde. . . Uti rådcammaren har Hans Maij:st låtit väga flere sorter bröd, at tilse, om de fattige blifva emot taxan försnillade. Då en viss herre berättat för konungen den usla belägenhet, hvaruti staten befinnes, har han beslutat att på alt sätt indraga sin stat.»

[2]) Finlay et Jennings, ett bolag, vars affärstransaktioner blivit föremål för vittgående angrepp från Nordencrantz' sida i hans nu på ständernas anmodan utgivna fjärde del av boken »Tankar om tyst- och hemlighetseder etc.»

Jag kiänner en säkrare plan, den jag ej nu kan nämna. Gud gifwe wälsignelse! Så skal mannen finna, at både en och annan unnar honom godt. Wi ärom magtägande och kunnom dock ännu litet uträtta.

Hwad wärde min bror hos mig äger kan ej papper utan hierta wisa. Dock får jag beklaga, at jag icke nu mer kan synnerligen bidraga til Gulleri befordran, sedan en annan ärhållit mit förord.

Tänk borgmästare Corin är sökande [1]; en man af de redeligare ibland wårt folk; en secreta-utskotsledamot, och för honom har jag redan talt. At blifwa twätalig faller mig swårt, och at intet hielpa bror är mig odrägeligt. Det, som nu härjämte afhåller mig at för Gullerus fächta, är ock det, at han är känd såsom den der drifwes af en stark contrair anda.

Ursäckta mig fördenskul, at jag icke kan giöra det min bror wil och jag önskar.

Qvitto för det undfångna senare qvartalet 86 d:r 21 1/3 öre följer innelyckt.

Wår bedröfwelses tid warar än. Adelen har ännu icke yttrat sig, sedan wi lämnadom swar på des föreställning om kongaförsäkran. Nästa plenidag lärer förestälning å nyo gifwas så härom som om instructionen til expeditionsdeputationen. Men helleberg flyttas intet af starka böljor.

Då och då kasta owännerna trätofrön ut ibland os, men det uträttar litet, och om någon söndring tycks wara då och då å färde, sammanbinder folket sig lika fullt.

Jag ledsnar grufweligen vid sakernas lama gång och har ofta önskat mig långt härifrån. Jag hoppas dock, att Herren hielper wår ståndachtighet. Så länge wederbörande med den macht, som ännu sker, kunna operera ifrån de prächtigaste säten, måge wi ej drömma om frid. — I dag blef beslutit, at man under wintermånaderna får med utlänska fartyg föra spannemål til hamnarne i Westerhafwet, rättare Marstrand, til undwikande af förestående hungersnöd; husbehofsbränning blir ej förbuden och omständigheterna i staten willa icke gierna admittera salubränningens förbud.

Så framt Reenstierna icke påstår mer än billigt, winner han; men han wil gierna ock gå öfwer skredet. Det kan jag säga, at hwarken han eller någon riddersman kommer ur fläcken med någon ansökning, förrän instructionen för expeditionen wunnit fortgång.

---

[1]) Fråga synes vara om en utnämning till postmästaresysslan i Laholm, som Corin, själv borgmästare där, s. å. erhöll. Jfr även följ. sida.

De tre odalstånden stå ännu uti sit ferme upsått at ej bortgifwa sina bröders och egen rätt. När kröningen sker eller riksdagen ändas, kan jag intet säga. Då jag talar med riddersmän, hugnar jag dem därmed, at wi blifwa här 3 à 4 år, om ej sakerna få bättre framgång; ty wi wika intet förr än wi se landet hulpit.

Här äro de ymkanswärdaste aspecter, tomma cassor, stor gield, hungersnöd, fattigt folk, 70 tunnor gulds brist til nästa års stat, slät enighet och mera sådant. Gud ware wår hielp.

Stockholm den 9 dec. [1771].

Min herr brors wärda skrifwelse har jag ärhållit. Den war skrifwen den 16 nov.

Jag tackar därföre wördsammast.

Så mycket jag kunnat utan at wärka almän skada, har jag giordt i den bekanta påstmästaresaken. Det ser ut, som skulle dermed intet winnas.

Inga ferier admitteras. De woro äfwentyrliga i wår stälning. Sålunda, ehuru mycket jag önskade se mina wänner i Halland och något för egit wäl bestyra uti mit hus, får jag dock hålla qwar i Stockholm. Jag wille ock icke genom hemresa hafwa wållat, at den angelägna pluraliteten skulle i wårt stånd, då det gäller, tappas. Några närboende kunna knapt hindras, och om owännerna då passa rummet, hwilket de wist icke underlåta, kunde det hända, som almänheten ju längre ju mer torde begråta. O himmel hielp os! [1]).

Dageligt Allahanda torde nogsamt gifwit både min herr bror och de öfrige mine herrar committenter wid handen, hwad som passerar. Jag bör dock icke underlåta at meddela någon underrättelse därom, hälst icke alt uti det inflyter. Af det trackaserie, som kongaförsäkran wärkat emellan frälse- och ofrälse-stånden, har det händt, att Hans Maij:tt upkallat talemännen och giordt föreställning om et plenum plenorum. De 3 ofrälse afslogo denna propositionen mascule och sade, at de ej wågade det som snörrätt strider emot grundlagen. På riddarehuset blef dock voterat öfwer denna propositionen jämte mer, som säges warit så betydeligt, at dragna swärd skulle i stånden

[1]) Det torde ännu ha varit i livligt minne, hurusom en gång förut — vid riksdagen 1746—1747 — en del just prästeståndsledamöters hemresa över julen utnyttjats i partipolitiskt syfte till åvägabringande av ett viktigt beslut, som under andra förhållanden måhända utfallit i annan riktning.

wisas. Propositionen blef förkastad med 364 röster emot 331. [1]). Nu har det änteligen händt, at kongaförsäkran blefwit på riddarhuset påskrifwen på det sätt, at ridderskapet blifwer wid sit beslut.

I dag blefwo wi kallade til talemansconclave kl. 1 eftermiddagen. Landtmarchalken wille hafwa i morgon extra plenum, men det afslogs i anledning af det beslut, som stånden förut tagit. Det subsoneras, at afsichten warit få kongaförsäkran til expedition, hwarest den af ridderskapet skulle protesteras och af de öfrige stånden expedieras. När den sålunda kort för juhl blefwit til underskrift präsenterad, skulle betänkeligheter förekomma, och kanske, då stånden icke öfwer helgen mangrant warit tilstädes, komma til ny ventilation, då det, som man ej önskar, kunde händt. Mera kan jag ej i detta ämne skrifwa. Herren kiänner en hwars tankar. Af de upgifne factis kan en hwar giöra de slutsatser han behagar.

Hwad i orterna pratas om keisarinnans i Ryssland flyttning undan pästen til Åbo är ogrundat. Pästen i Moscov synes nu någorlunda stadna af.

Ryssland har fått en märkelig seger öfwer turken, hwilken är så slagen, at större delen af hans armé är nedergiord och förskingrad, samt hela lägret komit i ryssars händer.

Hade det hot, som för någon tid hördes från riddarhuset gått i wärket, at de nämligen besökt medstånden [med] en deputation af 300 man med dragne swärd, hade den olycka händt, at wi antingen blefwit nedsablade eller ock hela ridderskapet förödt. Otaligt folk syntes på torg och kiällare den dagen, hwilka med lif och blod torde opponerat sig emot den tilämnade wåldsamheten. Hwad följden blefwit kan jag ej utan rysning tänka på. Den spådom, som bönder tala om efter [en] sibylla, hade då gådt i fulbordan. Låfwad ware Herren, som det onda hindrar och afwänder.

Hwad beswären beträffar från prästerskapet i Halland, så äro de afslagne och til större delen ansedde som instructioner [2]), hwaröfwer jag skal präsentera wid min hemkomst notariens attestatum. Genom memorialer från bondeståndet skal jag söka bringa hwad jag kan i gång. Det är skedt hwad öfwerjägemästare och ållongiäld angår. Jag både sielf och genom andra [skall] hafwa lika omsorg om de öfrige. Nu är ej annat råd än gå sachta och warsamt. Min bror må säkert tro, at ingen rikzdag warit bekymmersamare, äfwentyrligare etc. än

[1]) Härom se Malmström a. a. VI, sid. 256 ff.

[2]) Härom se ovan, sid. 329 noten.

denna. Tusende gånger har jag önskat, at någon annan, som haft starkare rygg, måtte fåt den bördan, som jag nog ofta finner för tung. Men sedan jag måst taga henne, skal jag förr dö, än jag antingen skal wårdslöst kasta henne frå mig eller blifwa otrogen min herr brors och de öfrige herrar redeligas förböner och nit för fosterlandets, samtidas och tilkommandes wäl och säkerhet samt frihet, [hwilka] äro en muntran, som styrker både mig och mina medbröder.

Herren gifwe min herr bror och de öfrige herrar comittenterne, som ha den hugnaden få skiöta sina församlingar, glädie, nåd och wälsignelse under det förestående juhlearbetet, önskar den, som med oaflåtelig högachtning framwandrar . . .

P. S. Ehuruwäl ej utan prut tänker jag kunna bibehålla scholæbetieningen wid kallande rättigheten wid rikzdagsmannawal. Committenternes gunstiga wilja i detta fall blir mig dock en lag, om hwilken jag wid tillfälle torde blifwa underrättad.

Stockholm den 6 Jan. 1772.

Gud låte detta nya år blifwa tecknadt med al önskad sällhet för min bror och alla des contractister och hus.

För min herr brors angenäma af den 21 dec. och de däruti liggande 63 d:r 18 $^{1}/_{3}$ öre, hwilka kommo wäl til pass, då sidsta plåten war åtgången, tackar jag wördsammast. De påminnelser, som däruti innefattades, woro ock angenäma.

Nu äro en del af herrarna, som rest hem öfwer helgen, återkomne, och hoppas jag, at sakerna komma med fult alfwar at drifwas och det reelaste af wåra desiderier at gå i wä[rcket].

Hans Maj:tt har öfwer helgen warit ute på Ekholmssund och några hundrade adelsmän med honom. Det säges, at den olyckan wid utresan timat, at 4 hästar brutit benen af sig och en gåsse ihiälkiörd.

Hans Maij:tts tal til talemännen är först tryckt i Örebro och sedan i Stockholm, ehuru Secretat warit däremot. Några säga, at det essentiellaste i det talet är uteslutet, n[ämligen], plena plenorum [1]).

---

[1]) I de tryckta exemplaren av konungens tal förekomma ej dessa ord. Att de uttalats bestyrkes av utsagan i såväl detta som föregående bref. Jfr Malmström a. a., sid. 258, och Odhner a. a. I, sid. 54.

Några af borgerskapet i staden hafwa präsenterat et exemplar til justitiæ-canceleren, med föregifwande, at de ansågo det som et pasquil, emedan de höllo före, at kongen icke kunde tala emot lagen, och påståt att han skulle härwid lägga sin ämbetes åtgierd.

Financeställningen och statswärket gifwa stort bekymmer. Gud gifwe, at man nu råkade rätt.

Nu snart efter helgen får man se konungaförsäkrans öde och weta kröningsterminen.

Hatteklubbarne äro upsagde [1]. Många hattar hafwa antagit namn af roialister.

Små hattar äro förbittrade, och tro somlige, at sådant skal framhielpa instructionen för expeditionen.

Nyårsdagen complimenterade de härvarande af ofrälse stånden hwarandra. Dessa skålar druckos:

1:o. Folkets väl och kongens ära,
ständers rätt och Luthers lära
vare altid föremål;
drickom vänner thenna skål.

2:o. Ärligt tala, ärligt tänka,
ingens rätt och frihet kränka,
och för riket våga alt,
ingens fall och ofärd wålla,
lagen dock i dyrhet hålla,
den är swänsk til namn och halt.

En courir kom i förra veckan från Frankrike med bref at inga subsidiimedel widare ärhållas.

Så snart något wigtigt förefaller, skal jag avertera det. Desemellan tiger jag [2].

---

[1] En följd av att Frankrike beslutat upphöra med sina omkostnader på det svenska riksdagslivet, enkannerligen hattpartiet.

[2] Den 1 febr. 1772 skrev prosten Ahlelöf till ämbetsbröderna i kontraktet: »Nu hafva i Stockholm både cabaler och klubbar på alla ställen uphört, alt i den afsigt at skynda såväl med arbetet som riksdagen, til hvilcken ända efven prästeståndet föreslagit några medel, som dertil skola bidraga, hvilcka af de andre 3 stånden blifvit antagne och gillade».

Stockholm den 26 feb. 1772.

Nog lång tid är förfluten, sedan jag med [bref] hade äran besöka min herr bror. Ordsaken til drögzmålet har warit at jag, utan at sjunga gamla wisan, måst tiga.

I går skedde här någon ändring i ställningarne, kongaförsäkran blef af ridderskapet och adelen antagen, sådan som hon i sammanträdet war projecterad; allenast at i ingressen den strophen om ämbetsmännens inactivité gick ut och sattes i en rikzact, hwarest en hwar, som giör sig inactive, blir brotslig til högmålsbrott [1]). Denna anecdoten slank med uti skrifwelsen til Hans Kongl. Maij:tt, sedan det war anmärkt, at kongaförsäkran skulle i sin hela widd giälla, det het: allas privilegier obr[utne?] [2]) och oförkränkte.

Jag har warit nog trög at gå in i detta, och wärkeligen en ibland de sidsta. Men sedan jag genom erfarenhet sedt os stå altjämt, ehuru med bekymmer och ångst, på et ställe; sedan jag fått föreställningar af wåra wänner; sedant intet expedient kunde upfinnas, som war nog kraftigt at hielpa os til wårt ändamål; sedan jag tänkt på missnöijet, som wid rikzdagens förlängande, kröningens upskiutande och drygare utlagor kunde upwäckas, måste jag ock gifwa tapt och det, oachtat alt mit nit för 17 § i rikzdagsordningen [3]).

Huru min och mina medbröders åtgierd blir antagen i detta stycket kommer an på deras omdöme, som deputeradt os. Wi hade antingen måst stå i inactivité eller lämna saken åt kongens åtgierd eller giöra som giordt är. Af onda ting hafwom wi sålunda waldt det minsta.

För min del är jag blefwen så mätt af rikzdagsbekymmer och ledsamheter, at under det jag gratulerar mina hemmawarande wänner, sätter jag rikzdag[en] i litanien.

Med det snaraste lärer nu saken om rikzrådens förhållande

---

[1]) Härom se Malmström a. a. VI, sid. 273 samt den utförliga berättelsen om hela striden angående konungaförsäkran i Riksdagstidningar 1771—1772, särskilt sid. 128, 132 f., 141.

[2]) Originalet är här defekt. I skrivelsen till K. Maj:t står, att inga privilegier skola anses »i någon måtto rörde, rubbade eller ändrade» (Riksdagstidningar 1771—1772, sid. 117).

[3]) Föreskriver, att i frågor, som ej beröra ständernas frihet eller vart och ett stånds välförvärvade privilegier, skall ståndspluraliteten vara utslagsgivande för samtliga riksens ständer beslut. Jfr Malmström a. a. VI, sid. 272, 274.

företagas. Af de giorde anmärkningar tycks icke mycket gådt stå dem före.

Saken emellan Finlai, Jennings och Nordencrantz lärer snart företagas. Hon ligger hos os på bordet. Ingen god utgång lära de förstnämnde kunna wänta sig.

En tableau, som utwisar statens beskaffenhet, kommer at af trycket utgifwas.

Sedan wi medhunnit genomgå desse ärenden och något mer förskantsat os emot ämbetsmännens tiltagsenhet, hoppas jag, at wi i Herrans namn få begifwa os hem.

Stockholm den 13 aprilis 1772.

Med några ord får jag berätta, huru långt sakerna wid rikzdagen ledit.

I går [1]) förklarades 7 stycken rikzråder förlustige ständernes förtroende. Rudenskiöld, Beckfrijs, Bielke, Barck, Posse, Hermansson och Scheffer hade gådt folkets rätt förnär wid rikzdagsmannawalen och mindre ömt och rättrådigt hanterat rättwisan, och det war ordsaken til desse herrars öde. I wårt stånd gingo the ut med 17 rösters pluralité, i borgareståndet med 27 och uti bondeståndet med något öfwer hundrade röster [2]).

Rudenskiöld drager til sig allas medlidande genom sin ålder och fattigdom, och då hettan satt sig, torde han på något sätt blifwa hulpen.

Düben är blefwen primierminister. Ministerstaten får man tänka på at minska. Chargé d'affaire får man på sina ställen bruka i stället för envojéer, til lisa för den fattiga staten.

Öfwer Nordencrantzes upgifter emot Finlai och Jennings är en deputation satt af secreta utskottetz ledamöter [3]). Jag är en ledamot. Adelen motsäger äfwen här; men jag tror ej, at det hielper.

Räkning öfwer rikzdagzpengarne har jag äran öfwersända. Det fierde qvartalet innehåller min herr bror och lämnar däraf til Carlsson efter medföljande note emot qvitto.

Onsdagen lärer Lagercrantz få uti wårt stånd en klämmare.

Jag skulle gierna se at de kundgiörelser, i hwilka landzhöfdingeämbetet ålagt stombönder, kyrkioherdar etc. at skiutsa, sändes til mig.

---

[1]) Syftar på den 11 april, vadan brevet måhända är feldaterat.

[2]) Voteringssiffrorna här voro 116 mot 38. Bondeståndets prot. 1772 $^{11}/_{4}$ (i samtida tryck).

[3]) Härom se Malmström, a. a. VI, sid. 312 ff.

I stånden är ingen ändring giord, men den, som wågat kränka privilegier får stå sit öde.

Leutnant Reenstierna har jag icke sedt på lång tid. Brefwet har jag lämnat til riddarhusets wachtmästare.

Än har jag icke råkat Wilsckens bibelarbete öfwer Jeremiam och Ezechiel. Jag skal söka på alla lådor, och då jag finner, skal jag lämna underrättelse om priset.

Kröningen är utsatt til den 29 maii, och hylningen skal gå för sig den 1 junii.

Om alt det skulle giöras, som nödwändigheten kräfwer til riketz refwors botande, skulle rikzdagen stå i flere år, men då det hufwudsakeliga är giordt, får man befalla gudi saken och resa hem. Åmbetzmännernas obändighet blir tyglad, innan skilsmässa sker; financen måste hielpas, redogörelserna påses och oskyldigt förtryckta, som beswärat sig, hielpas.

När detta är bestält, far jag med glädie och frid hem.

Jag har ej tid at skrifwa mer. Ursäkta gunstigt at jag slarfwat.

Stockholm d. 25 junii 1772.

Längesedan hade jag bordt skrifwa min herr bror til, men speciele händelser hafwa träffat in hwar postdag, som hindrat mig wärkställa det jag warit i begrepp at giöra. Om ursäkt ber jag därföre.

Qvitto för fierde sammanskottet öfwersändes härjämte. Tiden är snart inne, då femte sammanskottet wäntas. Det ser ut, som det skulle gå fult ut, innan rikzdagen slutas.

Nu snart lärer financeplanen komma fram.

Mina tankar, som jag har i reserve, bestå i följande:

Realisation bör ske, ej brådstört. Til den ändan bör 1. Tullen läggas i speciemynt; 2. Interessen för lån årligen betalas, och derföre inkiöpes alt inrikes tilwärkat silfwer och någon koppar; 3. Förwandlas tijonde och hammarskatt i silfwer, som myntas; 4. För alt krut, som säljes til utlänningen, betalas med speciemynt; 5. Lån i järncontoiren få ei giöras utan til förlager efter primitiva inrättningen; 6. Ingen får låna på exporter; 7. Utlänska lånen betalas med det första; 8. Afgiften för ostindiska octrojen betalas i speciemynt; 9. Actierne omsättas i speciemynt efter insättningstidens cours; 10. Realisationen sker på en gång; 11. Sedel får sedan aldrig routera utan valuta; 12. Silfwermynt utlånas emot interesse i silfwer och wederbörlig säkerhet; 13. Insatte capitaler uttagas; 14. Et lombardie inrättas til under-

hållande af rörelsen under realisationen, hwilket ock bör så tilskapas, at cronan winner årligen en eller twå tunnor guld; 15. At emot realisationstiden sedlar måga utlånas emot interesse i speciemynt; 16. At en hwar betalar på sine låncapitaler årl. 4 procent.

Då detta observeras, tänker jag, at det skall om tre à fyra år lyckas med realisationen, pengar få sit wärde, waror kunna kiöpas efter förra tiders bruk, öfwerflödighet och luxe förswinna och wi åter blifwa et lyckeligt folk. Styre Gud, at det må wäl gå.

Min brors reflexioner härom wäntar jag.

Nordencrantzes upgifter äro i beredningen granskade och blifwa nästa utskottsdag upgifna. Jag står mäst allena med mina tankar. Somlige willa af winglare giöra helgon, men jag tror [ej], at de in plenis blifwa canoniserade [1]).

Dageligt Allahanda har länge sedan annuncerat hwad här annars kan förefallit, därföre går jag sådant med stillatigande förbi.

Tröghet wid allting wisar sig genom motstånd från onda sidan.

Hans Kongel:e Maij:tt är rest til Loka brun.

Jag hinner nu ej skrifwa mer, ty påsten skyndar.

Stockholm d. 30 julii 1772.

Min herr brors wärda skrifwelse med inneligande 50 d:r s:mt rikzdagspengar ärhöl jag i går och tackar derföre wördsammeligen.

Nog är det wist, at jag länge drögdt med skrifwande, men jag skref likwäl sidst. Hwad märkeligt warit har jag skrifwit om antingen immediate til bror, eller ock kundgiordt det genom Rosén.

Nordencrantz är i Herranom. Hans sidsta dagar woro nog beswärliga icke allenast af en swår stenpassion utan ock genom anstötar af en directeur Fritzky och en cammarherre von Essen, hwilka båda woro mycket offenderade af gubbens

---

[1]) Den av sekreta utskottet tillsatta beredning, som skulle granska Nordencrantz' skrifter, vari denne bl. a. hårt angripit Finlay och Jennings, fritog i sak dessa senare från hans beskyllningar. Endast hos adeln blev sekreta utskottets därpå grundade protokollsutdrag i denna fråga gillat, vadan Dahlgrens här uttalade förmodan visade sig riktig. Jfr även följande brev.

sidsta skrift [1]). Dagen förr än han afled fick han den hugnaden, at wårt stånd tog honom i förswar. Wid kundskapen därom tog han mössan af sit hufwud och giorde bön til Gud. Nu äro ledamöter walde, som ytterligare skola granska salige mannens upgifter. Det war nödigt, at en deputation sattes, i hwilken bönderna ock deltogo, på det at de icke måtto tänka, at något konstlat vore därunder. Ledamöter af wårt stånd äro Hernodius, Hallström, Backman och Bundi. Jag war af särskild tanka, och torde det hända, at desse gode män approbera den, då hon tör få se liuset, hwilket annars knapt händt.

Bancodeputationen har upgifwit sin financeplan, men jag tror knapt, at den winner bifall. Den planen gynnar för mycket bergzgudarna och synes willa leda folket in i den gamla willfarelsen; den wil realisera genom lån, hwilka skola begiäras inrikes, och om de skulle studsa, måste giöras utrikes. Absit malum omen!

Med hans exellence Funk har jag talt om änkornas [2]) sak. Han har låfwat godt; det hafwa de öfrige exellencerne giordt tillika. Gud böije konungens hierta til nåd emot dem, så hoppas jag, at det går fort. Jag skal icke underlåta drifwa på denna angelägenhetens befordrande til slut.

Lagercrantzes sak har nu änteligen warit före i wårt stånd. Han afgjordes i lördags, då jag war på Drottningholm, både til mit nöije och däremot. Til mit nöije, ty öfwerjägemästarestaten strök med; men emot, ty alla skattehemman blefwo undantagne jägeribetienters upsicht öfwer ek och bok. Detta war at efter hand giöra wår rättighet til utsyning onyttig; ty sedan en hwar kiöpt skatterätt, har cronan ingen skog.

För denna ordsak måste jag gå med särskilt votum, då protocollet justeras.

I morgon afton skal jag anmäla bondeståndets tiltagsenhet, och hoppas jag däremot skaffa bot.

Här har någon tid warit en usel utsicht; nu begynner det åter klarna. Några af wåra wänner höllo på at swika os, men

---

[1]) Nordencrantz hade, sedan han fått erfara, att bl. a. de båda mösscheferna brukspatron Frietzcky och kammarherre von Essen ställt sig avvisande gentemot hans anklagelser mot Finlay och Jennings och att de talat för nödvändigheten av ett utländskt lån, i största hast kort före sin död utslungat en förbittrad skrift mot dem, i anledning varav de den 3 juli å riddarhuset yrkade åtal mot Nordencrantz genom justitiekanslern. Prästeståndet hemställde emellertid, att Nordencrantz skulle ursäktas för sin sjuklighets skull, och härmed förklarade sig de båda adelsmännen nöjda.

[2]) ɔ: prästänkornas.

sedan en broderlig bestraffning föregådt, synes sakerna blifwa lyckeligare expedierade.

Här har warit et ryckte, at upror warit å bane i Wermeland, Dahlarne och Finland. En skrift under titel af Mörksens Rike är utkommen, som synes reta folket därtil; autoren, en afskedad secretair, är fasttagen.

Än har jag icke fått rätt på Wiliscens arbete. Jag skal ytligare fråga efter det.

Stockholm d. 24 aug. 1772.

Med några ord bör jag låta min bror veta mit tillstånd. Gud vare ära, som vid lif och hällsa uppehållit mig.

Om en 14 dagar eller högst 3 veckor hoppas jag komma härifrå.

Ständerne hafva nu ferier, sedan hans Kongl. Maij:tt åtagit sig alt bekymret.

Förleden onsdags, som var den 19 hujus, hyllade gardet Hans Maij:tt efter Gustav Adolphs regeringsform. Därpå togs tyggården in och Skipsholmen; stycken planterades, portarne stängdes, publication giordes, at den var rebell, som på minsta sätt lydde någon annan än kongen; borgerskapet i Stockholm svor trohetseden; vi blefve upkallade på rickssalen den 21 under hotelse at anses som rebeller, om vi näkade; formen uplästes; ingen fick tala; med en salva bejakades propositionen; eden aflades allmenneligen, och saken var snart beställd. Några hade varit sinnade at tala det, som efter förra lagar var lofligt [1]), men alt tilfälle var afskurit. De planterade stycken, det upställda gardet utgiorde både vårt förstånd och vilja; vi voro machiner. Man ser sålunda menniskelig svaghet i sin dag. [2])

Begynnelsen till alt detta skedde i Christianstad. General Rudbeck, som var expedierad i et ärende til Carlscrona, blef vid Christianstad hindrad at resa genom staden; han ändrade resan til Stockholm, och då vi delibererade om steg e[mot] den rebellska staden, skedde det förr omskrefna. Det jag nu önskar är, at det härefter som hittils måtte aflöpa utan blod och at Gud ville vällsigna os uti denna vår skickelse.

---

[1]) Jfr Odhner a. a. I, sid. 145 samt Montan, Bidrag till Gustaf III:s historia, sid. 12.

[2]) Den 22 aug. skrev konungen till änkedrottning Lovisa Ulrika, att regeringsformen antagits av alla stånden »avec la plus parfaite unanimité», och till greve Axel von Fersen, att det skett »sans opposition et avec l'apparence de la plus grande liberté» (Breven tryckta som bilagor till A. v. Fersens Hist. skrifter, III, sid. 447 f.).

Städerna, som äro befästa så i Sverge som Finland, hafwa mäst alla svorit den nya formen.

4000 man finnar äro i Stockholm, nog härom.

Men håll; många hafva varit i arrest vid detta tillfälle, såsom rådet, hvilket blefvit afsat, dock äro några återstälde; probstarne Vickman, Kröger, Gadolin, borgmästare och borgarne Sundblad, Vestin, Vester, Bäve etc. Ståthållaren Rudbeck, öfverst-leut. Vrangel, cap. Cederström, öfverst Hessenstein med flere. Alla äro nu lösa utom Hessenstein, som begärer frihet gå ur riket.

Bondesecretairen Odelius, notarien Ahrén och v. h[ärads-höfding] Engström sittia ännu fångne, den senare fruchtar jag blir ett offer för hårdare expressioner, om jag skal tro rycktet [1]. Lögn flyger nu i skock, som myggor i julii månad.

Mitt raspande ursäcktas.

Draengsered d. 18 dec. 1772 [2].

Om jag ej voro emot min bror tacksam, handlade jag oförsvarligt. Jag tackar derföre för min brors värda skrifvelse.

Undra intet min gunstige bror, at jag så länge drögt besvara min herr brors bref, och förtörnas intet. Om jag aldrig mer skrefve, hade jag skiäl därtil, och då jag anmanas at skrifva om ämne, vid hvilket jag antingen skal stöta mig eller vika ifrån sanningen, är bättre tiga än tala eller skrifva. Hvar ock en är skyldig giöra redo för sig, och huru gierna giorde ock jag det! Men jag måste spara det, til dess jag, om gud vil, får nöget tala munteligen med min herr bror.

Gud är mit vitne, at jag såsom ärlig svensk sökt vid alla tillfällen skicka mig, så långt mitt begrepp kunnat sträcka sig, men jag har ändock icke varit i stånd at utföra alt det mig

[1]) Om denne Engeström, en intrigant mössa och »född till partigängare», se Malmström a. a. VI, sid. 390 not 3. (Han var syskonbarn med den där även omnämnde hattriksdagsmannen Jonas von Engeström). Uppgiften hos Malmström, att orsaken till hans häktande möjligen varit den, att han skulle ha fällt en mordisk hotelse, då konungen ridit förbi honom, synes bekräftas av ett uttalande av Gothenius i hans ovan citerade brev till Gjörwell kort efter revolutionen: »En tunga sade i förgår i någras närvaro, at vår John Th. Engström nu sitter på det stället i förvar, som var ämnat til wår allernådigste, nämligen på Castenhof. Det skar mig i hjertat at höra försmädelsen i sin desperation». Om Engeströms vidare öden, se Odhner a. a. I, sid. 165 not 2.

[2]) Drängsered var kyrkoherden Dahlgrens pastorat.

blefvit förtrodt. Somt var halfgiordt, somt fullgiordt och nu ogiordt, somt afslagit, såsom betänkeligt at vidröra, emedan det kunde gifva kitsliga tillfälle at afhända os förmoner, som vi äga, somt sådant, at det borde sparas til lägligt tillfälle, emedan det kunde nu ej annat, i den belägenhet riket var, än afslås, om det vidrördes. Hvad allmenna sakerna angår, så kiämpade jag, så långt jag kunde, et ultra posse nemo obligatur.

Skal jag något nämna om prästänkornas sak, så hade hans excellence Funk den i commission, och hade han låfvat, at den ock skulle falla ut til nöije. Nu har han intet at säga, och hos dem, som blefvo sedermera inkallade i cammaren, ville jag intet yrka något, emedan det kunde hafva mer skadat än gagnat, emedan de viste, at jag varit ibland dem, som tilstyrkt deras afsättiande. Raisonerna, som både jag och flere hade därtil, voro månge och äro min herr bror kunnoge.

Jag bad kongelige secretereren Segercrona, som var min intime wän, at han skulle biuda til at draga fram saken vid något lägligt tillfälle. Jag skal skrifva til hofcantzeleren Bunge och bedia honom hielpa den saken til slut. Han är väl den, som varit af olika tankar, men en braf man och giäller mycket hos konungen.

Hvad det angår, som står inne hos probsten Carl Hummel, så ber jag, at min herr bror ville vara gunstig och utfordra det och därmed giöra sig betald för förskottet. Räkning öfver ricksdagsarfvodet sänder jag härjämte, på det min bror må äga en general qvittence.

Jag kan säga, at jag icke blefvit fet af riksdagen. Hade ej lyckan gynnat mig, hvarom jag en gång får coram yttra mig, hade jag satt till 800 dlr s:mt. Är jag ej blefven rik, så har jag dock kunnat resa hem med ett gladt samvete, på hvilket jag altid sätter mer värde än på pengar.

Här har i orten en tid varit nog frucktan för krig, men jag hoppas vår Herre afvänder det. Det säges med visshet, at Sverige igenfåt Sundska tullen och utom dess en ansenlig summa i förlikning.

Lycka til förslaget vid Wärö. Jag gick af; men det oroar mig så mycket mindre, som jag sökte mer i afsikt på huset än mig sielf. Lycka til en frögdefull juhlhelg och et därpå följande godt nyår!

Jag innesluter mig i min värda herr brors vänskap och med högacktning framlefver . . .

Hemkommen från riksdagen synes kyrkoherden Dahlgren — att döma av den apologetiska karaktären av hans

ovan intagna skrivelse av den 18 december 1772 — fått uppbära klander från prosten Ahlelöfs sida för det sätt, varpå han fullgjort sitt riksdagsmannavärv. Om Ahlelöf, som måhända mer än någon annan i sig representerade Dahlgrens egna valmän och meningsfränder inom länet, var missbelåten med sin fullmäktig, vars val han med alla medel sökt åvägabringa, är lätt att inse, i vilken riktning omdömena om Dahlgren skulle gå i de kretsar, där hans val varit föremål för det skarpaste motstånd. Av hans uttalanden synes ävenledes framgå, att detta klander från Ahlelöfs sida riktat sig mot hans åtgöranden icke blott i de frågor, där han uppträtt som direkt ombud för det halländska prästerskapet, utan även — ehuru dock väl mindre — i de allmänna politiska frågornas behandling. »Vad de allmänna sakerna angår, så kämpade jag så långt jag kunde», betygar han och tager samtidigt Gud till vittne att han vid alla tillfällen sökt skicka sig som en ärlig svensk. Ytterst hänvisar han också till sitt försvar till att ingen kan tvingas utöver sin förmåga. En närmare redogörelse för sitt förhållande ville eller vågade han dock ej giva skriftligen, och ehuru han erkände både skyldigheten och villigheten att göra redo för sig, förklarade han samtidigt att därmed måste anstå till ett personligt sammanträffande. Därmed är också varje möjlighet avskuren för eftervärlden att få en inblick i karaktären av det halländska prästerskapets redofordrande av sin riksdagsfullmäktig. Men att belåtenheten väl knappast varit alltför allmän, torde man äga skäl att förmoda.

Edward Kleberg.

(Tryckt i april 1916).

Folklivet på Söderslätt under senare hälften av 1700-talet.

En samtida berättelse meddelad av
Bert Möller.

Den här nedan publicerade skildringen av folklivet på Söderslätt föreligger i författarens koncept under titel: »En kort anmärkning över slättbohushållningen, i synnerhet i Oxie, Skytts och Vemmenhögs härader», bland professor Eric Gustaf Lidbecks samlingar i Lunds universitetsbibliotek. Författaren nämner sig ingenstädes, och vad i skriften nämnes om honom inskränker sig till att han vid tiden för författandet vistats i Lund eller trakten däromkring (sid. 392: här vid och omkring Lund). Handstilen i konceptet möter emellertid även annorstädes i de Lidbeckska samlingarne; det framgår vid en jämförelse med dessa andra skriftstycken, att författaren är plantören Matthias Solberg.

Matthias Solberg var född den 10 maj 1725 i Östra Vemmenhögs socken, där fadern, Mårten Solberg, vid tillfället tjänstgjorde såsom vice pastor hos sin svärfader kyrkoherden Florel. Någon tid efter det att fadern erhållit Färlövs pastorat i Villands härad, blev sonen 1741 inskriven som student i Lund. I december 1750 förordnades han till kantor vid Kristianstads skola. Redan i januari 1753 begärde och erhöll han emellertid tjänstledighet från kantorssysslan för att vid akademien i Lund ånyo idka studier. Han trädde här i nära beröring med direktören över det skånska plantageverket professor Eric Gustaf Lidbeck, och som han, efter vad den senare skriver, visade sig »för plantageverket och den enskilda skånska hushållningen ha en synnerlig

lust», sattes han i tillfälle att under Lidbecks tillsyn »uppdraga alla svenska träd och buskar av sina frö och bese allehanda andra plantageinrättningar»; han lärde känna »det skånska som holländska plantersättet av sandhavre med vad mera som härtill hörer», och då det 1759 blev fråga om antagande av en plantör »att plantera sandhavre ned vid Kempinge, Falsterbo, Skanör och Hammars ägor, ävensom att plantera trädfrön, med ett ord hava tillsyn och uppmuntra folket därnedre till planteringar», hemställde Lidbeck i memorial till landshövdingeämbetet i Malmö den 21 september s. å. om förordnande för Solberg såsom plantör. Dagen efter erhöll den senare fullmakt »att över planteringsverket på den s. k. Söderslätt hava inseende och uppsikt och därutinnan på behörigt sätt gå allmogen tillhanda». Genom landshövdingeämbetets bemedling mottog Solberg av Kungl. Maj:t 1763 200 daler silvermynts årlig lön för att han ständigt skulle vara vid Stora Hammar och ha uppsyn vid planteringen där. Den 23 april 1779 avled han i Hököpinge [1].

Matthias Solberg torde, att döma av det här anförda, icke ha saknat förutsättningar, då han gick att skildra det liv, som rörde sig omkring honom, folklivet på Söderslätt. Detta folkliv har han emellertid i motsats till sin berömde efterföljare Nicolovius [2], icke sett i någon romantikens mer eller mindre overkliga stämningsskymning, på avstånd i tid från de skildrade förhållandena; det avtecknade sig för honom i realistisk skärpa, direkt efter modellen, utan några som helst försiringar. Kontrasten mellan Solbergs och Nicolovii skildringar, som båda återspegla samma kulturförhållanden inom samma begränsade område, är överallt slående; men man svävar ingenstädes i tvivelsmål om att den verklighetstrognare teckningen icke är att söka i den högtbildade prästmannens litterära mästerverk, utan i den

[1] Handlingar i Domkapitlets i Lund, Landskansliets i Malmö samt pastorsämbetenas i Östra Vemmenhög och Hököpinge arkiv. Landsarkivet i Lund.

[2] Folklifvet i Skytts härad. Första upplagan 1847.

enkle plantörens konstlösa anteckningar om livet omkring honom.

Stavningen är i det följande utom i yttranden på målet normaliserad i enlighet med modärna regler, den bristfälliga interpunktionen i Solbergs koncept något rättad och förkortningarne upplösta. I noterna äro hänvisningar gjorda till motsvarande skildringar hos Nicolovius.

På det man så mycket närmare må kunna anteckna släboarnes bruk och hushållning, vill jag begynna med denna beskrivning från årets början och sedan anmärka, huru dessa släboarnas bruk och seder samt hushållning är hela året genom.

Först av årets början har släboarne ännu julehelgen; då äro hushållsaffärerna få; endaste som sysslosätter husbonden, emillan han gör besök hos anhörige och bekanta vänner, ifrån byen, och i byen, där han bor, hos grannar och vänner, och tager mot contrabesök av anhörige, vänner och grannar, är han drager in sädesstackar och fodrar sina kreatur, då han lämnat sitt tjänstefolk även frihet göra visiter. Emillan nyårsdagen och 13:dedagen eller straxt efter den sista är tiden allmän, då drängar och gossar, som får sått till lön, skola uttröska sin säd, varmed de äro sysslosatte till kyndelsmässotiden och ofta längre, i synnerhet om drängen hyrt bort oxar eller länt pengar till husbonde och fått där av sått till hyra och interesse. För 20 år sedan fick en dräng för det han hyrt ut ett par oxar ett år i hyra sått 1 tunna havre och 1 skeppa korn, då den som hyrt oxarne skall vara skyldig försörja dem med vinterfoder och sommarbete utan vedergällning. Nu sedan oxar äro långt dyrare än den tiden, har jag hört, att en dräng får för ett par oxar om året 2 tunnor havre och 2 skeppor korn sått till hyra. Även för en 20 års tid sedan fick en dräng sått sitt interesse för ett lån av 10 à 12 till 16 d. smt åt en, som ägde hemman och åkerbruk, 1 skeppa korn; gick lånet över denna summan, steg ock utsädet till interesse till flera skeppor korns utsäde. I stället för interesse kallar släboen detta utsädet villighet.

Innan boskapssjukan blev så allmän, var det ganska

mycket i bruk, att släbodrängarne köpte oxar och på förenämnde sätt emot utsäde borthyrde, vilka ock merendels blevo förkörde och voro sedan otjänlige till stallning, emedan [de] sedan intet kunde taga hull, med mindre de skulle stallas 2 år, och kunde de ändock icke bliva så feta som andra oxar. Släboen ropar alltid, då han körer sådana oxar för plogen, att »kiöre poiken skall slå bra på läye studene i dein säye och sure ängjen.»

När en sådan dräng, som släboen kallar förer karl eller huvud dräng, fått till lön sått 1 tunna råg och 1 tunna korn, som sker över allt i Oxie och Skiuts härader, där drängarne sällan som på andra ställen å slätten får havre sått till lönen och till oxaläya och villighet för pengelån, som förut är omnämnt, är lätt att sluta, vad det försvagar åboen, i synnerhet när den ännu skall löna flera drängar och gossar med utsäde, såsom 2:dra kompingen eller halv karl, som ock släboen nämner en sådan, med 4 eller 3 skeppors utsäde av vardera slaget, råg och korn. 3:dje kompingen får sått 2 skeppor korn och 1 skeppa råg, eller endast 1 skeppa korn, allt som en sådan är förer till i arbete. Är denne 3:dje kompingen ej förare än den är allena harvapåg, får han ej mer sått än 1 skeppa korn; en sådan ombetros intet hålla på plog eller årr, ej heller att slå eller meja. Den minsta pågen får ingen annan lön än kläder och nämnes aldrig annorlunda än köre-påg.

Allt detta utsädet släpper åboen själv till, att drängarna hava ej mera kostnad därvid än taga emot en ymnig skörd, som alltid i proportion är nästan dubbelt mer lönande än husbondens; när åboen i god årsväxt kan få 5:te och 6:te kornet, får merendels drängen 9:de och 10:de kornet. Orsakerna, varföre drängarnes utsäden äro fördelaktigare än husbondens, äro dessa 1:o Körer drängen själv den åker, han skall så sin säd på, som alltid i var vång är en och den samma, och kallas ock därföre merendels drängaåker; då är troligt, att den bliver bättre uppkörder än husbondens och giver ock därföre mera säd. 2:do Händer ofta, att drängen genom lån har sin husbonde i fullkomlig contribution, att husbonden ej kan bliva kvitt en sådan dräng, för det han ej kan betala sin skuld till honom, är således i en beständig tjänst och kommenderar därför husbonden, att han fritt vart 3:dje år götslar sin åker, vilket åboen ej förmår med sina åkrar, utan på flera år. 3:tio Slår, räfsar, tröskar och på allt sätt nogare aktar drängen sin säd, att intet av den spilles, som händer husbondens både vid avslånings-

och inbärgningstiden och sedan säden är satter i stack. 4:o Händer det ej med drängesäden som husbondens, att de av den få fodra kreaturen; således får ingen beskylla någon dräng för otro, fast det torde annorlunda kunna hända, en sådan kan hava tillfälle öka sitt travetal på åkeren vid inbärgningen, och även händer det ofta, att husbondens säd ligger otrösken vid ena sidan i ladan, och drängens vid andra. När drängen får uttröskat sin säd, skall husbonden lämna honom hästar att föra säden till Malmö. Drängarne bruka merendels, när de slått sin säd i stacken, göra præsent till pigan, som hulpit honom räfsa och binda säden, av ett fläteband eller hårband.

Utom allt detta utsädet till lön får drängar och gossar följande beklädning. En huvuddräng bekommer en lärfts skjorta och 2:ne blårgarnsskjortor, en vallmars tröja, vit, svart eller blå — men vill han hava blå, får han själv bestå färgare betalningen — och en luden päls, ett par skinn-, vallmars- och linböxor, ett par nya strumpor, ull att låta förfota de gamla med, ull till vantar, ett par nya stövlar, eller ock 2 par skor. En halvkarl eller 2:dre komping får 2 skjortor, tröja och päls och allena 2 par böxor av skinn och linväv, men strumpor, ull och skor får han lika med heldrängen. 3:dje komping får en skjorta, en päls eller tröja, ett par skinn- och ett par linvävsböxor, nya strumpor och någon ull till att laga gamla med och till vantar samt ett par skor; lika beklädning får minsta gossen, som de kalla körepågen. Drängarna, som får så mycket sått till lön, betala merendels själva sina kronoskatter.

En piga fick förr ej mera i lön än 9 à 10 d. smt utom kläder, som består av tröja, kjortel, överliv till kjortelen, strumpor, ull till vantar och laga de gamla med, skor och tofflor, linväv till lintyg samt tyg till förkläde; men när allt stigit till dyrare pris, har en sådan fått 14—16 till 18 d. utom den uppräknade beklädningen.

Husbonden skall på sin kost hålla skräddare och skomakare och släppa till allt vad som till beklädningen hörer ända till och med häcktor och betala hantverkarne arbetslön; det endaste, som drängarne själva skola skaffa, är böxeknappar, vilka äro av mässing gjorda ganska stora, och får aldrig sys fast utan med rem bindas, att drängarne, då de samlas, kunna få dem lösa och byta och handla härmed sins emillan.

Är vägelaget gott i Januari och Februari månad, gör väl bonden själv ett par resor till staden med spannemål,

tillika till skogs att skaffa sig virke till plog och vagnsredskap.

Emedan jag nu nämner om släboarnes resor, vill jag omnämna deras bruk därvid. Så snart släboen fattar beslut göra en resa, skall hans egna äckehästar, som äro de bästa han äger och brukas intet, utan då far själv skall köra och till att harva med om våren, fodras starkt med havre eller annan säd i några dagar förut; bonden själv plägar sig ock i några dagar förut emillan som han stärker sig med goda sömnar; alla skola uppvakta far, pigan skall smörja stövlarne, moer ska ha »halsdujn, kiolin och de frönsede vantene varme». Sker resan till staden, skall huvuddrängen och »kompinjen» måla i säckarne; är vackert väder och vägar, skall moer följa med, »å kan tro ta vare på mei och hästene, för jag får nonne soppe åseså nånne potter öhl, så tör ja nok ble rusinjens», vilket är alldeles intet undra över, emedan släboen skall supa både öl och brännvin i vart kråg han kommer till, i synnerhet när resan sker till och från staden. Far skall ock hava sina egna selar på sine hästar och lädergrimmor med järngrimskaft; om det än är om sommaren, att inga grimmor äro nödiga på hästar, skall ändock de alltid vara på för ståten skull.

I ottemål, det är ganska bittida om morgonen, sker resan. Då skall »pågin rie forre me ett par ög» ett par mil, eller åtminstone till bonden kommer till stora landsvägen. I vagnen, där far och moer skola åka, bäddas upp med dyner, att det är undransvärt de kunna på en så hög uppbäddning åka, och fast både far och moer äro ganska väl plägade med varmt öl, brännvin och mat, innan de reste från hemmet, skall ändock far ha en sop eller en pott öl vid vart kråg han kommer till på vägen, undantagande på Malmös värn; där har han allenast ett ställe att hälsa på, som måste ske både vid in- och utresan. Bonden har merendels sina vissa köpmän, som han alltid säljer till, men är han i skuld hos köpmannen, törs väl bonden sälja till en annan sin säd och låta gälden vara ogulden.

När bonden kommer in till staden, körer han direkte till köpmannen, går själv först och moer efter in, rörer på sin islandsrävamössa, den sedan beständigt sitter på i köpmannens stuva, och tager först köpmannen i hand och skrapar, under han tackar för sist, och sedan madame under lika complimenter; sedan kommer moer och hälsar med handtag, nigande både för köpmannen och madame. Bonden säger: »jag har 1 tynge ru och 1 t. korn vad ger i Far

nu för t.» Jag som allmänt pris i staden, svarar köpmannen: kom tag en sup säger köpmannen. »Ja tacker, dein behöfves för det är gromt kalt, lad drengen hisse up säddin och måle, jag får ha en sop än nu, men jag varmer mej»; super på nytt och persvaderar moer supa 2:dra gången; sedan tager bonden upp sin pipa, går bort, stoppar av köpmannens kardus, fordrar på öl, plägar sig en liten [stund] därmed, går sedan till dukat bord och äter spekesill och beren fisk [1]) och dricker öl till. Då det är beställt, går han och moer ut i staden och gör sina krogvisiter, och uträttar sine ärender hos hantverkare m. m. När nu bonden kommer igen till köpmannen, rökar han sin pipa igen och dricker sitt öl till, under det han likviderar med köpmannen och prutar med honom om tillgift av en torr fisk till moer och en kardus till sig själv. Då lider det ock åt aftonen, att han får skynda sig ut på hemresan, ty förr än mörkret påminner bonden, reser den intet från staden, änskönt han intet har att uträtta, och då skall han hava sin avskedssup, om han änskönt är väl fuller förut. När nu en sådan kommer ut, som gärna har något följe av sina grannar, kör han emillan vart kråg så fort som hästarne orkar löpa. Då gäller det, om moer kan akta på sakerna och så tillställa, att hon själv med far kan komma hem med armar [och] ben i behåll, varpå de ofta lida skada, antingen av det de välta över ända och bryter sönder vagnen, eller att hästarne skena och skadar far och moer med hela åkedonen.

Efter slutat resa, då bonden kommer hem, skall drängar och pigor passa upp far och moer. Bonden med moer spisar och lägger sig, far törs väl ligga hela dagen därefter, ja, 2 à 3 dagar och vila sig efter en så lång, farlig och arbetsam resa, moer får därföre bära brännvin, ost, smör och bröd till honom på sängen. Är han rätt olustig, äter han ock middag på sängen, ty är emot relionen för honom korta av någon måltid, fast han sover hela 2 à 3 nätter och dagar.

Hästarne skola ock i några dagar efter resan fodras med havre och säd starkare än ordinärt.

När en slåbo någon gång varit i staden och ej fått tid eller tillfälle få ett komplett rus, talas där om i långan tid i alla sammankomster, huru svårt öde han haft, att han en gång varit i staden och ej fått mera än 1 sup och 1 pott öl, ja det är så besynnerligt, att det visst bör antecknas i hans

[1]) Bergenfisk d. v. s. stockfisk.

personalier efter hans död, vad svårighet en sådan en man kunnat utstå i tiden.

Reser bonden själv till skogs, sker det ej, utan drängar och pojkar äro med, vilka få ock arbeta det mesta och styvaste; far passar upp hästarne, eller går han till nästa hus under föregivande att ackordera sig mera träen till, men drängarne hugga lass till honom och sig.

Slätboen tröskar sällan eller aldrig, sedan han blivit åbo, åtminstone sker det intet av någon utan han bebor ett litet hemman, att han ej håller 2 drängar; men merendels skaffa de ändock en annan i sitt ställe. Han gör själv ingenting om vinteren vidare än han fodrar sina hästar, fä och svin, då han är hemma, men drängarne tröska; dock har han alltid på store hemmanen en gåsse till hjälp. Pigan eller hustruen fodra fåren, vilka hela vinteren över ej annat foder bekomma än råghalm; då de lamma, som släboen kallar »öna», fodras de med litet hö; i en summa de mästa slätboar, som äro husbönder, arbeta ingenting vidare än sagt är, och emillan det gå de röka de sin »pifva» cardus, dricka sitt starka och tjocka öl, ligga på bänken vid kakelugnen. När de druckit ut, vad där varit i kruset, ropar far: »moer tapper lit öhll i krusin», och när han vill hava en sup, säger han: »å min, moer, går etter karfinen». Ett eller flere besök törs nog han göra hos sina grannar om dagen, även ock taga emot besök av dem, då de taga sina 2 supar visst, ty det är en ren lag, att 2 supar skall supas. Sedan röka de tobak och dricka öl och tala om, huru sista stadsresan avlopp, vad spannemålen kostar, och vilken bryggare, som hade bästa ölet: »du mån tro broer att N. hade stålt öhl, deet va sort som tjära, jag drak en pott och refvede (rapade) file fem gånge der etter».

När våren börjas, måste huvuddrängen gå från trösket och jämte husbonden eller rättare sagt under husbondens påseende laga i ordning plog och årr med dess behör. Då läger merendels släboen tröskekarlar, som därjämte uppkasta bondens de mästa jordvallsdiken; de diken, som äro nära belägne byen, skola drängarne om mornarne, innan de fara ut till att köra i åkeren, uppdika, och vad de då ej hinner, sker om eftermiddagarne, emedan de beta sine dragare. Den tiden, som är ifrån kl. 12 till kl. 4 e. m., kallas av släboarne mellanmål.

Så snart vinteren går av, ja under själva källossningen, där intet är för sanker mark, börjar släboen plöja upp gammal svär till havre; då kommer an på att prunka med krea-

tur och »vare en så stålt och drifiniens main som han gies i var årt på nåen vång». Fem par dragare måste vara för plogen, det är ordinärt, annars köra de för plog med 6 och 7 par, och kör han med mindre, är det tecken till fattigdom, då heter det: »dein stackelen han giörr hvad han kan, men hvad ska ed vare, han plöide i år å hade bare 6 hoed forre — ett huvet som han kallar hoed, betyder ett kreatur för plogen, så många huvud så många kreatur — deed e ju bare narre sei säl å joren mä», änskönt en sådan kör sin åker så väl med mindre, som den som har mästa kreaturen före, och får även så god skörd. Sedan plöjningen till havre är förrättat, skall kornjorden första gången uppbrytas, efter den året före legat i träde; de bruka intet så allmänt där på slätten som här vid och omkring Lund att om hösten, eller efterhösten som det på skånska heter, uppköra all kornjorden, utom någon sidlänt del därav, som de kunna hinna med, då de tillagt vinterrågsädet; det kallar släboen »skre» eller »rista». S:te Jörens dag är en allmän sädesdag att så havre över allt på slätten. Är årstiden då mycket våt och kall, dröjer en del försiktigare åboar med havresåningen en liten tid däröver till dess väderleken bliver bekvämare. En stor del släboar hava skaffat sig pröisisk havre att så, den giver mer än den skånska; men skall sås senare och i jord som är beredd på sätt som kornjorden, ty den tåler mindre vår köld och väta än den skånska. Under det släboen första gången uppkör kornjorden, eller ristar, brukar han alltid 3 å 4 par dragare för årret. Efter ristningen skall kornjorden tväras, då betjäna de sig av mindre dragare för årret, 3 par är det högsta, de få ock hjälpa sig med 2 par. Om åkern är $\frac{1}{4}$ mil lång, skall den köras ut i en får, de förkorta intet drätten, som jag sett sker i skogsbygden, där de aldrig körer med flera par för ett årr än ett, antingen det är oxar eller hästar. Däremot säger släboen »ja ska jafved åu i ett, deet e bare sinkerie och kiöre der å vänje så titt, kräied å reskafven ha mer ondt åu deet, att en vänjer så titt», vilket är emot allt förnuft, ty då man vänder om, drager intet dragarne mer än plogredskapen och får då litet pusta ut och hava en liten vila. Över allt i Skåne, där jag vistats och kunnat gjort anmärkning, har jag sett åkrarne köras, då de tväras, på sned tvärt över fårerna, som skett vid ristningen, men i Oxie och Skiuts härader sker ej så, utan de köra långs åt åkeren och åt samma fårralag som första gången skett. Släboen haver väl genom flera års försök kommit i erfarenhet, att han bäst får sin åker har-

vader, då det sker straxt den är uppkörder och de nyligen uppkörde stora jordklimparne ännu äro fuktige och våta, då de bäst går sönder för harven; får sådane med lera beblandade klimpar ligga, till dess de bliva torkade, går de icke gärna sönder för harven, utan får de med människohand slås sönder, vilket likväl icke så allmänneligen sker, utan det är en dess bättre hushållare, utan beså de ändock en sådan klasig och klimpig jord. Släboarne i Oxie, Skiuts härader uppköra sin jord så till korn, att det är undransvärt, att de kunna få en så välsignad skörd som de få. De köran helt lätt överst i jordskorpan och därjämte så vitt emillan fårerna, att gärna en liten balk bliver stående orubbat emillan varje får, och som släboen har mera jord än den väl kan bestyra, händer ofta, att halva kornutsädet bliver sått i ristningen, som de intet hinna med tvära. De få lika fullt välsignelse med säd, som allt är bevis på, att det är en välsignad bördig jord de bruka, som gåvo visst bättre gröda, om den blev bättre tillredder och skötter; men det vill ingen släbo höra, utan säger över allt »i vår årt ha vi en meed mauer ager». De hålla sig ock före vara mästare att väl tillreda jord till såning, emot allt folkslag i Skåne; de göra till åker så mycken äng som möjeligt är, ja ofta hela stora fälten, som vinteren över och långt på våren står under vatten som en sjö; de få ofta om våren köra en sådan åker, att den är helt våt, att dragarne i den, när de gå för årret, trampa vart fjät neder över hasarna; inga diken tåla de till att draga vattnet bort genom från sådana sanka ställen. Där om säger han: »deet koster för mied arbe å vi spille så mien jor, å deet giör ingen nötte än då, see min faer han va en så snell hushållere som nåen, han fik föen uden hitte på sådant nytt här ve himmined, ja bryer mej inte om sådant, ja får väl föen än då.» Vill man göra inkast emot och visa dem deras orimelighet, svara de: »våre forfädre, som ha hit på all ting, de ha nock vaet så snelle som vi, hade de seet sådent vare tjenligt, de hade nok giordt sådant får vos osseså, deet e kuns laperi me sådant nytt påhitt, vi förstå nok sele bäst dinge årten och dette bruget som vi e födde och vane ve all vår tid, så väl som none herre i Stocholm, som inte annat ha å bestille än speculere på sådant, som di inte förstår så väl som eng bune.» Vill man berätta, huru stor förmån kan det eller det herrskapet i Skåne hava för det de dikat och annorlunda inrättat bruket vid sitt åkerbruk, än I brukar, tro de det intet, och ingen kan övertyga en sådan envis man därmed, att man det be-

rättar, icke heller kommer en sådan gruvegris längre än till Malmö, då de allt fara genom sin egen trakt, där de se intet annat än deras egit bruk, så att ingen kan få tillfälle ögonskenligen visa honom nyttan av ett bättre inrättat åkerbruk än deras.

Tiden till att så korn är på en del ställen d. 18 maj, på andra ställen d. 25 maj, allt efter gamla stilen räknad. Under samma tid utså de linfröet, hör och hampa. Om det är orsaken, att de få mera och bättre lin, där de förr om året utså sitt linfrö, besynnerligen hör, än de göra i allmänhet på slätten, eller jordmånen är orsaken därtill, lämnar jag, men det kan jag berätta, att det icke på långt när är så lönande med linsädet av hör på denna slätt som jag sett det på andra ställen både å slätt vid Lund och besynnerligen i skogsbygden. Hampa få de nog så ymnigt som på andra ställen, men den är merendels grov i linet, ty den växer så frodigt, att vart stånd är som en liten käpp. NB jag glömde anföra, då linet sås, är en lag, att hustruen skall fägna sin man mer än ordinärt med äggakaka etc., på det att linet skall växa kort och frodigt.

Då släboen sår korn, fördelar han så sine dragare, att han körer alltid med ett årr, ja ofta med 2 mera än annars, när han vårar. 4 kreatur äro de mäste de hava för årret då, 3 och 2 kunna ock göra tillfyllest, såsom 2 stora oxar och en häst före, eller 3 hästar allena, 2 små oxar och 2 hästar före; detta passa de allt som kreaturen äro starka till. Pigorna får intet undandraga sig från att hålla på årret, köra och harva, då de sår. Husbonden sår alltid gärna själv, men är han så gammal, att han ej orkar, skall huvuddrängen förrätta denna sysslan. Den som sår korn skall underrättas, så att där god jord är, skall sås ganska tjockt, men tunnt sås [på] den magra jorden. De begynna mycket bittida om morgonen att köra, och då de skola beta och vila de kreaturen de kört med, hava de betade och vilade andra att sätta före igen; således fortsätta de såningen hela tiden det fortaste de kunna till dess de fått tillsått.

Så snart kälen går ur jorden om våren bittida, skall vara gap lyckt för rågvången, att de kunna gå vite om dikenen den vanliga tiden om gaplyckningen, som är S:te Jörans dag eller d. 23 april.

Den 1 maj skola de gå fullt vite; vite är detsamma som en syn eller besiktning. Då skola alla dikenen vara i fullt stånd, täppte för rågvången. Den som felar i sin skyldighet, skall plikta så högt som viteslaget värderar bristfället till,

som gärna är i det lindrigaste taget, emedan få av viteslaget slipper denna plikten, om änskönt dikenen äro i fullt gott stånd. Det minsta någon slipper med är 2 öre, men ofta händer det, att den är, som får betala för sina diken 24 öre, men en så högt pliktfällter har ock då dåliga diken. All plikten, som faller vid vitesgången, användes att köpa öl och brännvin före, det viteslaget förtärer, när de om dagen lyktat vitesgången.

NB. Ett viteslag består ibland endast av en bys männer, men på slätten är ofta flera byar, som hava vångalag samman. De hava då ock viteslag och fäladslag samman. Är det små byar, som äro så i lag, händer ofta, de efter slutat vite även hava ölslag, men i de större byar hava de merendels sitt drickeslag för sig själva.

Den 1 maj skall vara gap lyckt för kornvången, och grinn eller led för den upphängd; då får inga andra kreatur gå i bete i vången än dragarne. Innan de så korn, gå de vite, att där bör vara fullt täppt. Det har sig lika med alla vitesgångarne, de få plikta, och vid slutat vitesgång pläga de sig med öl och brännvin, som de köpt för plikten. En ålderman är i var by, den samlar byemännen genom trummeslag. Då åldermannen slår med en pinne på trumman, skall en från vart hemman eller var åbo infinna sig på ett visst utsatt ställe på gatan, som de kalla samlingen [1]). Den som försummar gå till samlingen efter han hört trumman, skrives upp såsom absens av åldermannen på knäbelen och får därföre plikta. Dagen, förrän vitesdagen infaller, samlas gärna viteslaget att överlägga om deras vitesgång, samt var de skola få öl och brännvin att köpa efter slutat vitesgång.

Åldermanssysslan ombytes vart år; om Mårtensmässotiden är alltid på slätten ombyte, då sysslan varit bestridd ett år; mera därom, när den tidens bruk beskrives. Annars är följande göromål åldermannens. Han skall på knäbelen anteckna allt vad en var i byen bliver pliktfällter till (en var åbo i byen har sin knäbel, det är en liten fyrkantig pinne, lång som ett finger, med åboens namn, bomärke eller hemmansnummer på, igenom vilka är borrat ett hål, att de kunna bindas i ett knippe). På denna knäbel är vissa märken, som utvisa skillnad emellan öre och mark, på vilka man lika litet förstår sig, som på en köpmans signa eller bokstavar, därest man icke underrättas därom. Han skall med de av byalaget utnämnde pantare uttaga pant hos den

---

[1]) Jfr härom Nicolovius, Folklifvet i Skytts härad, 3 uppl. (1908) s. 29 f.

brottslige i byalaget i brist av godvillig betalning, hålla ordning ibland sina grannar, med tiggare skjuts, brevfiälen som de det kalla, och när nattmannen kommer till byen och ingen vill hysa honom med sitt följe, är det åldermannens skyldighet herbergera honom och hans svite, i en summa all oordning skall åldermannen hämma och visa reda för vid avträdet från sysslan för de andra byemännen, annars kommer han till ansvar och belägges utom sin ordinära åldermanstunna med plikt av 1 hel, 1/2 eller 1/4 tunna öl och några påtter brännvin, allt som omständigheterna äro lindrigare eller svårare. Ingen i byelaget får undandraga sig från åldermanssysslan, då touren tillfaller en, utan alle byemännens samtycke, då kan hända, att någon mutar sig därifrån med visst utstakat tunnetal öl och vissa påtter brännvin, men ändock icke får det ske med mindre någon annan byman godvilligt sig sysslan åtager i stället för den, som lagligen bort bliva.

När släboarne får tillsått i ett byelag, samlar åldermannen dit, att byemännen överenskommer, vilken dag de skola hålla sitt fåragille och »skude fåre». Då utnämnes, vilka som skola släppa kreatur och årr till för det året. Då dagen infaller, på vilken de skola »skude sina fåre», som är verkeligen en glad och mycket högtidelig dag för alla släboar, samlas alla männen vid ledet i kornvången, då de sedan med steg och rep mäter sina åkrar och jämkar sins emillan. Om någon tagit från sin granne, tages det åter, och köres en får till riktig skillnad åkrarne emillan. Är hänt, att en gammal åbo emot bättre kunskap kört något betydeligt stycke ifrån sin grannes åker, får en sådan plikta. Således fortfara de med mätning och jämkning hela vången över, till dess de översett alla åkrarne i den, att en var har sin rätt. Denna förrättning kan vara slutat kl. 3 à 4 eftermiddag; då är gästebudet färdigt hos åldermannen, som firas denna och den följande dagen, ja ofta den 3:dje dagen ock, men då äro endast männerna till gilles och förtärer vad öl och brännvin de intet kunnat dricka de förra dagarne. Första och andra dagarne skola alla männerna, kvinnorna, barn, pigor och drängar bevista detta gästabud. På sina ställen hava de spel och dans, var kvinna skall hava sin förning, som de det kallar, det är en matkorg med sig, som består av en tallrik smör, en stek, ett fat sylta av fläsk, en äggost, eller i stället någon på deras sätt tillagat bakelse eller kakor, ett stort fat stabo-fisk, som är merändels gråsej, den tycka de bäst om, ty då den kokas, bliver den hård som en sten, och

dåger till att lägga en sop och en pott öl på. Supe och salt mat skall värdinnan själv skaffa. Gärna hava de soppa, som kokas av färskt fläsk, oxekött, lammakött och några hela höns uti, med en väldig hop sviskon, rusiner och risgryn på; detta kokas tillsammans i en kittel eller gryta och bliver en kraftig, fet och tjock soppa.

Innan man kommer längre med beskrivningen, bör antecknas, att om våren, förrän kreaturen utsläppas på gräs, samlas byemännen och under en tunna öls förtärande antaga byens tjänare [1]), som är först vångevaktare; den har flera namn, som vångegömmare, ängagömmare eller innammare. Dennas syssla är att var dag, sedan sått är, visitera vångarne och dikenen. Sker ofred genom diken, skall han båda dikesägarna, att det genast bliver upplagt, vilken ändock får plikta för diket, gälda skadan, som skett på åkeren; dock får gärna den minst därav, som timmat skadan, utan det användes merendels till bys bästa, och förbytes till öl eller brännvin. När ofred är timmad, skall denna vångagömmaren genast intaga kreaturen och giva det till känna hos kreaturens ägare. Vill den ej lösa sina kreatur eller skadan är ansenlig, som hänt, skall vångegömmaren sådant giva tillkänna hos åldermannen, som trummar och samlar byemännen, då de rådgöra om saken, och pantar eller på knäbelen antecknar plikten för skadan, som skett i vången. Denna vångegömmare skall vid var samling göra reda för vad ofred som hänt i vången, sedan männen sist voro samlade. Hans syssla är ock att vara tappare, då männen samlas och dricka, varföre han ock äger fri drick, vilket räknas iblant hans förmåner, då han städjes och ackorderas om lön. Till lön får en sådan 10 à 12 d. pengar eller ock spannmål, 1/2 skeppa korn eller 1/4 skeppa råg av vart hemman, några små ängbitar eller renar att hösta, sådana som bönder ej själve hösta. En nek korn, en råg, och en nek havre får denna av var man, men då skall han själv eller skaffa någon som sitter vid vångaledet, att låta upp och igen för alla, som körer in säd; vid vångaledet lämnas ock till honom dessa sädesneker. Utom detta har ock denna frihet gå omkring i byen till var åbo, då den för detta år nedlagt sitt ämbete, att få ett bröd, ett stycke kött eller fläsk, ett par lockar lin, och en näva ull. Har han en flaska med sig och vill ej supa, får han slå brännvinet på sin flaska, en pått öl får han ock gärna på sin läjel, han

[1]) Jfr Nicolovius s. 28 f.

drager med sig. Om någon man i byen illa tilltalar eller hanterar denna vångegömmare för det han gör sin syssla, får den plikta till bys bästa med öl, mer eller mindre, efter omständigheterna; därav är det gamla ordspråket, släboarna ännu hava, att när en sådan vångegömmare en gång fått stryk, sade han: kan bymännen tålat, kan alltid jag tålat. Vångegömmaren har ock liten andel i pengar av plikten, som faller, när ingen skada sker, som 1 öre för det en gås kommer in och något mer för svin, eller om någon häst blir lös av tjuderet m. m., som kan oviljandes hända genom det någon av ovålighet låter ledet stå öppet och ostängd efter sig.

Den andra byens tjänare är fävaktaren; den heter hos släboarne höre. En sådan får till lön 8, 10 à 12 d. allt som byen är stor till och många kreatur i den finnes. Denna får födan hos byemännen på det sättet, att han begynner på första N:r och får mat en dag för var ko åboen har och han vaktar, såsom om åboen har 10 koer, skall han föda hören i 10 dagar; det heter efter släbospråket, »vi ha hören till mades.» Så länge hören är till mades hos en åbo, skall åboen lämna en gosse eller flicka hören till hjälp att vakta fäet, den kallas jordnad. Sedan släboen får tillsått och hans oxar även under hörens vakt skola vallas, bestås än en jordnad; den kalla de studajordnad. Den 1 maj förfärdigar hören ett kors av ett par pinnar för var ko han haver under sin vakt, vilket han bekläder med blomster och merendels med ranunculus, som släboen kallar smörurt; ett sådant kors för var ko åboen haver skänker hören till honom och får därföre 3 öre smt för vart kors. Till dess kreaturen intagas på foder igen, skall hören följa kreaturen och vakta dem; sedan lägger han neder sin herdastav och får då även, som anmält är om vångegömmaren, fritt tigga i byen till avsked för det året. Över allt på slätten skaffar den sig en ringastav, som skall antaga tjänst att vara höre, med vilken han menar sig bäst kunna tvinga kreaturen dit han vill driva dem. Man ser ock på de ställen, där kreaturen äro vane gå under sådan vakt, att de hava av vanan mera räddhåga för denna ringastav än någon annan, så att om hela fäjorden ligger eller står på gatan, får hören den i rörelse, allenast han ropar eller rörer och skramlar med denna stav samt blåser i sitt horn, varmed han giver till känna, att det är tid han körer kreaturen i marken, på det att korna må bliva mjölkade, i fall sådant av någon är försummat. De mjölka 3 gånger om dagen på slätten, om morgonen

bittida i dagningen, om middagen och om aftonen, däremot de i skogsbygden ej mer mjölkar än morgon och afton.

Det förhåller sig helt olika på slätten med vakten om får. På somliga ställen är en enskilt, som går vall hela året med fåren, den skall hava hela byens får under vård; på somliga ställen går denna vakten omkring på byen, att åboarne låta sitt tjänstefolk, när touren faller dem till, gå vall med fåren, och åter på en del ställen är ingen nåd med fåren, utan får var en ägare själv se efter sina får och hava vård om dem. Merendels är det en gammal käring eller piga, som antages gå vall med får; vad en sådan får till lön är mig obekant, men det vet jag, att en sådan har lika så fritt lov efter slutat år i tjänst gå omkring i byen och få gåvor som vångegömmaren och fäherden. En ständig antagen fårevaktare, som kallas fårahöre, får även mat av åboarne i byen och går omkring till mades på sätt som fäherden, dock med den skillnad, att flera får räknas om dagen, emot det fäherden får mat en dag för var ko.

I maj månad, då fullt gräsbete är på marken för fåren, begynnes om aftnarne skilja lammen från fåren, och sedan fåren var morgon mjölkas; då lammen bliva något stora, brukar släboen antingen på andra marker bortföra sina lamm någon tid, till dess de förgätit dia fåren, eller ock förfärdiga de av käppar pattespedder, som de det kallar, vilka göres [av] ett par pinnar, så att de kunna fästas över nosen på lammet, varigenom lammet hindras dia, ty de 2:ne spitsar av desse pattespedder, som sitter på nosen, sticker fåret i diuret, att det ej låter dia sig. Somliga släboar skaffa sig ifrån skogsbygden skinn av igilkottar eller piggsvin på skånska kallad, men pingsvin av släboen nämnt; av dessa skinn fästas även på lammets nos i stället för pattespedder av träd, som ock sticker fåret och hindrar lammen från att dia.

Sedan lammen äro så avstängde och avvande från att dia, mjölkar släboen sina får 3 gånger om dagen, morgon, middag och afton. Av denna feta, tjocka fåramjölken tillreder släboen sig spis till sovel för längre tid än fåren kunna mjölkas, vilken tid ej längre är än något efter Michaeli. Då luften bliver kall och gräsbetet litet och mindre kraftigt till föda, fås ingen mjölk mer av fåren, emedan han, efter som han bekommer mjölken av fåren, i käril insyltar den och brukar den sedan att smörja på bröd som smör eller fitt. Denna mjölk, sedan den är så insyltad, kallar släboen syltemilck [1]).

---

[1]) Jfr Nicolovius s. 4 f.

Nu är tillsått och fåragillet hållet, då sysslosättes släboen med att trumla sitt korn och havre, samt rensa sina ängar för vad som kan finnas i dem, som hindrar gräsväxten. En gyllende tid tillstundar nu för drängar och pigor [1]. Alla drängarna i byelaget samlas ända intill pöikar. Då utväljes en som är huvudman eller ålderman; den emottager en knäbel av var dräng och pöike, sedan de kommit överens, huru mycket öl och brännvin var dräng skall betala till spelemannen, som var helgedags eftermiddag skall spela för dem, och vilken speleman de helst vilja nöttja, samt hos vilken åbo de få hava sin samling. Denna samling kallas sommarlag eller höringslag och tager gärna sin början från Pingstehelgen eller då de fått tillsått vårsädet, och påstår var helgedags eftermiddag till dess de begynt hösta. En huvuddräng eller hel karl, som de dem nämna, giver ½ tunna öl. Vilken av drängarne, som först kan skaffa ölet, giver det till känna för åldermannen, då de äro samlade i sitt lag och slutar det om aftonen. En halv dräng giver till laget ¼ tunna öl, och 3:dje komping ⅛:dels tunna, en pöike, som får allena 1 skeppa korn sått, betalar några kannor öl, och den pöike, som ej har sått, slipper med 4—6 à 8 öre smt pengar allt som den är förmögen till. Deras lagar äro följande: Då sista gudstjänsten är slutad och de fått middag, skaffar den fram till sitt ställe ölet, som påtagit sig det den dagen giva; då kommer ock alla drängar och gossar dit med. Den som givit ölet, skall den dagen det drickes tappa i kannorne och slå i glasen. Gossarne, som ej få dansa, som ock äro ganska starkt subordinerade under drängarne, få ock mycket vara behjälpelige med inskänkningen. Var och en dräng har sitt glas att dricka av; de äro alla gröna och ej större, än de som i förra tider såldes brännvin av för en öre. Såsnart de smakat ölet och approberat det och spelemannen är kommen, avfärdar åldermannen drängarne 2 och 2 i sänder, som skola följas åt och var på sitt håll i byen att invitera pigorna till dansen, med vilken de fortfara till kl. 9 om aftonen, då var och en skall gå tyst hem till sin husbonde, utan ringaste buller å gata. Finnes någon som låter spelemannen å gatan spela för sig, sjunger eller annars på något sätt bullrar, skall den skrivas upp på knäbelen till så stor plikt, som laget sakfäller honom till. Kommer några i träta eller slagsmål eller någon utgiver skälls- eller okvädingsord, bliver straffet stort; det försonas ej lättare än ¼ tunna öl, men ofta får en sådan brottsling betala i plikt ½

[1]) Jfr Nicolovius, s. 130 ff.

tunna och några påtter brännvin. Spiller någon ut ett glas öl på bordet, skrives den upp på knäbelen för 1 öre; slås glas sönder, bötes ock med 1 öre, förutom att glaset skall betalas igen vad det kostat ägaren. Sker åboen någon skada på frukt, eller vad det kan vara, av gossarna, skola de ock plikta; förmå de det ej, betala drängarne skadan, och giva gossarne stryk. Åldermannen har sitt säte för översta bordändan, där præsiderar han och har lydna som en förman anstår; händer av någon annorlunda, uppskrives den på knäbelen till plikt. Där är ock plikt på den, som går ut med tobakspipa, som är eld på, utan lock; ett ljus står hela dagen på bordet och brinner till reds för tobakseld.

När ölet är drucket och klockan är 9, slår åldermannen i bordet, då bliver en allmän tysthet och en var söker ställe att sitta på, medan de med mycken uppmärksamhet avhöra åldermannens oration, som ungefärligen är av ett sådant innehåll: »Käre vänner gien ly lit mens ja talar tol try or: Pär Jpsen har gied te vårt lau en bimpel öhl i da, ja vet inte annet än det va godt, e nåen som kan annet sije, så sier han det nu, å kommer inte mä nået etetrag», då alla svarar, att ölet var godt; »ja så ska du Pär Jpsen ha tack för godt öhl, och ved jag ingen som vaed ohöflig i vårt lau i da mer än Måns som spilt ett glas öhl, derföre skrives han up för 1 styfver, hvilken åu vårt lau vil ge en bimpel öhl nästa söndag». Sedan de därom kommit överens, säger åldermannen: »åså ska far å moer ha tack for vi vaet här, har nåen giort jär imod, så sien det nu så ska den ble opskreven som i namngier, och tier sin stilla. Å så ska pierna ha tak som småckt och kiönt vaed hos vås. Spellemanen ska osseså ha tack, kan nåen sia aned än han spellat kiönt for vås, så siered nu och tier sin stilla och löber inte sin mä nået sladder. Gåen nu småckt hem vär the sitt å sa nue kan tror ha vij en pott braingevin att i få värs ens sop ingan vij skils ad. Spelleman be vj han vill komma te vås igen på sönda».

De söcknedagarne emillan vår och höst, och emedan tjänstefolket om helgedagarne håller hörring, supegille och dans, är släboarnes göremål nu 1:o att skära torv till vedbrand. Detta är ett svårt och tungt arbete, därföre skola ock arbetarne då hava förplägning mer än ordinärt; där de läga eller köpa torvjord, skola de alltid aftonen förut vara på stället, där de skola skära torven, så att [de] merendels kunna arbeta natten för än dagen kommer, på vilken de skola skära. Det räknas för en stark torvskärare, som kan utur graven uppkasta 20 lass torv, annars är det ordinärt, att en

karl uppgräver emillan 14 och 18 lass om dagen. Den som säljer torvjord skall ock lämna ställe, varpå torven kan stå och torkas. Innan de få torven torkat, skola [de] först vända henne, sedan trekailas den, och sist kullas eller kailas den rätt, vilket sker i en rundel på det sättet, att blåsten och luften kan draga genom den uppstaplade torven och torka torven på alla sidor. Bliver sommaren torrer och varm, att torven kan bliva torkat, hämtas den hem, innan hösten börjas.

Sedan torven är skuren, är släboen sysslosatt med att reparera på sina hus, täcka tak, rygga dem, grava ler, bereda det och slå på väggarne.[1]) Skall någon nybyggnad ske, att flera binningar nytt hus bygges, är stor anstalt, men det går ock fort därföre merendels alla männen i byen äro i några dagar och hugger timmeret samman, sedan timmermannen det avmärkt; och emedan männerna hava denna förrättning, skola drängar och gossar grava ler, köra det fram och älta det, så att lerväggarne kunna slås upp, så snart längan är rester. Vid en så stor akt äro alla i byen sysslosatte, männerna sätta stavrar, varpå leret skall fästas, pigorna skola klena leret på väggarne, drängarne skola bära leret till pigorna, alla gossarna skola passa upp drängar och männerna, därföre få de gille, hustruerne äro var för sig sysslosatte hemma att tillreda förning eller matkorg, som de skola hava med sig till ler- eller klinegillet, som det av dem kallas. När det lider emot slutet av lerklenandet, är merendels alltid en speleman bestälter, som skall på gården eller gå omkring i de nya husen och spela. Så snart de lyktat arbetet, går en var hem att skickeligt eller småckt och kiönt påkläda sig högtiden till prydnad. Det artigaste är, att sedan de nu så arbetat, och de därföre tillförne äro budne till detta gille, skall värden, som skall göra gillet, med allt sitt folk vara sysslosatte en stund att löpa 2 à 3 gånger till var och en och å nyo bjuda dem komma till sitt gille. Den som inte får en sådan högtid, sticknar och bliver hemma, och säger sedan, att han intet blivit buden. Spelemannens syssla är att stå i dörren och spela för en var, som kommer och går in i gillesstuvan, undantagande när gossarna komma; de få ock komma lika som hundar obudne och räknas dem till ingen last. Vad öl, brännvin och mat, som fråssas och förtäres en sådan dag och hela natten därefter, är otaligt, under det de dansar och rogar sig. Det ar-

[1]) Jfr Nicolovius s. 137 ff.

tigaste är, att om en käring är 70 år gammal och annars har svårt för att gå, skall en sådan upp och dansa; även är det så med gubbarne, att man visst kan säga vinet och ölet fröjdar deras hjärtan. Då sådana gamla dansat, berömmes de alltid av de yngre, huru lätt och nätt de förrättat sin dans, »å se hår nätt gubbinen och moer trå sin dans.»

Efter slutade reparationer och nybyggnader om sommaren å släboarnes hus skall götselen utköras. De hushålla även så väl i detta mål, som flera, emedan de utföra götselen, då starkaste solhettan är, och intet nederkör den i jorden, så att mer än halva kraften borttorkas och gör åkeren ingen nytta; utom det får alltid de åkrarne götsel, som äro närmast belägne byen, men sällan eller aldrig de, som äro långt borta i vången.

Om sommaren emilla vår och hösten skola alla i fäladslaget gå fäladsmöte, [1]) de kalla det nu på slätten rensa fäladen. Detta sker alltid merendels vid midsommarstiden. Då samlas alla de bönderna från de byar, som hava fälad tillsammans, och noga söker fäladen över, att inga andra kreatur där får njuta gräsbete, än de som höra invånarne till i byarne, som tillsammans äga fäladslaget; finnes något okänt kreatur, som ingen av fäladslaget kännes vid, tages det i akt, medan ägaren efterfrågas, som får betala därföre gräslön, som de det kalla. Vid detta tillfälle taxeras alla husmännen och inhyses hjon, som hava kreatur å fäladen, vad de skola giva i grässläga, ty ingen äger frihet utan betalning valla sine kreatur i fäladslaget, utan de som äro åboar. Det är olika med priset, som utsättes i grässläga. Jag har hört på några ställen, taga de 16 öre för en ko eller fäkreatur och lika så mycket för en häst, för ett får 8 öre och lika pris få de betala för en gås, men för ett svin taga de ej mera än 4 öre.

Emedan alla åboarne i fäladslaget så söker fäladen över efter främmande kreatur, skola alla åboarnes, husmännens och inhysesfolkens kreatur vara innestängde, som tillhöra fäladslaget, på det alla männerna av fäladslaget må få se, huru mycket en var husman eller inhysens bör för sine kreatur betala. Var by behåller själv vad grässläga den bekommer av sine husfolk, och använder den sedan till öl och brännvin på det sättet, att de var sön- eller helgedag hava därav att supa före. Där supes ock rätt väl de dagarne de gå fälads möte i en var by, som är med i fäladslaget, och det allt av den summan, som influtit för gräslägan.

[1]) Jfr Nicolovius s. 70.

Är nu någon tid övrig av sommaren, innan höhösten infaller, hämtar släboen hem sin torv och kanhända reser en gång till skogs att hämta någon ved.

Höhösten går ganska fort för sig, utav det att de i allmänhet hava så liten höbärgning på slätten. Därföre begynna de intet med den förr än emot den tiden rågen är mogen, att de så gott som hösta höet och rågen på en gång. Som släboen har ceremonier vid all sin hantering, är ock då den slår gräset av eller mäjar sin säd: Gårds- eller huvuddrängen skall begynna och gå främst att slå eller mäja, därnäst de andra drängarne till och med pöiken, om den är så för sig kommen, att han kan uträtta ett sådant värv, och aldra sist mannen själv, och detta sker, nämligen att mannen själv går efterst, av ett stort hushållssken, att han så mycket starkare skall driva de andra fram i arbetet, men det sker merendels ej annorlundare än de andre få slå 2 skårer eller moer, som det kallas, då mannen slår en. Så snart släboen begynner sin höst, begynner han dricka av sitt tormånade öl, som egenteligen för hösten skull brygges. Det är allt för fattigt för den, som ej förmår sig sådant öl, och räknas dem, som äga förmögenhet härtill och icke havat, till allt för mycken snålhet och last. Om ölet är surt som ättika, starkt som brännvin, hålles det ändock för en ganska stor härlighet, och dricka de därav jämte brännvin, att det är förunderligt de kunna arbeta och icke bliva långt mer druckne, än en stor del synes. Matordningen [1]), då de hösta, är följande: Om morgonen rätt bittida och innan de gå från hemmet, få de en smörgås och en sup, därpå få de arbeta till kl. 6, det kallas morgonbit eller frukost; kl. 6 få de en sup och ett stycke bröd, det kallas lilla daufvere; kl. 7 eller halv 8 få de store daufre; då få de åter en sup först och supemat, sill, kött och fläsk. Kl. 10 f. m. få de lille middag; då vankar en sup åter, ett stycke smör eller kött och bröd därtill. Kl. emillan 12 och 1 få de store middag, då de åter supa brännvin.

Sedan de ätit middag, bestås en liten rastetid, innan de åter angripa arbetet. Kl. emellan 3 och 4 eftermiddag spisar de lille medafton; då få de en sup igen och ett stycke smör eller kött och bröd. Kl. 5 är store medafton, då supes åter och ätes en full måltid. Sedan äta de icke, förrän de slutat arbetet och komma hem om aftonen. När de få inhöstat, består merendels en var husbonde sitt folk en höste-

[1]) Jfr Nicolovius s. 4 f., 10 f.

sömn, som är, att allt tjänstefolket får en morgon sova så länge de vilja, samt ock en dag traktering med mat mer än ordinärt och öl och brännvin, vilket de kalla höstedöns.

Så snart de inbärgat årsgrödan, är deras arbete att plöja jorden till vinterrågen, vartill de alltid bruka plog. De så alltid sin råg i den vången, som burit det året korn, som synes en alldeles förvirrad hushållning, ty det är ju en oemotsägelig och tydelig sak, att råg trives bäst efter det jorden legat i linda och fått götsel, som kalla vinteren och våren kan varma dess späda rot, och äger dessutom mer styrka och fetma att giva rågen en frodig växt, än då den redan en gång givit en gröda efter det den varit i träde.

Michaelii dag efter slutad gudstjänst är merendels en dag, som tjänstefolket i var by samlas och dricka en bimpel öl och några påtter brännvin, samt roga sig med dans långt på natten emot det bliver dager. Detta är tjänstefolkets egen höstedöns, som de själva bestå sig. Det törs hända på några ställen, där byarne äro små och icke stort antal med drängar finnes, att pigorna bestå något till detta dansegille, såsom repressalier för det de varit budne till drängarnas sommarlag eller hyring.

Förr än Michelsmässonedan är ingånget, så de icke på slätten någon råg, men ifrån den tiden till i först i november månad är rätta sädestiden, dock händer ofta de för hinder av väderleken få så råg senare än denna tiden och kunna ändock få härlig skörd därefter.

Emillan drängarne köra plogen, är deras arbete intet annat denna tiden och hela vinteren än att tröska ut säden. Nu kommer det till veckan för Mårtensdag, då tillstundar en stor högtid för bönderna. Det är ett stort underverk ifrån denna tiden till emot november månads slut få träffa någon bonde, som är nökter; är han intet alldeles så full, att han är utan begrepp och förstånd och oförmögen gå och tala, finnas de ändock så välmående, att de hava en halv tummel eller rus. Denna tiden är det de skola göra räkenskap för gräsläja, huru mycket de därav uppburit, och vad därav är utbetalt till öl och brännvin. Under det de supa friskt i några dagar, utredes denna vidlöftiga likvidationen. Sedan är en eller flere dagar till räkenskapernas utredande med vångegömmaren, vem som genom sina kreatur och gärdesgårdar gjort ofred, och till slut av denna räkning skall allt vad upptecknad är på knäbelen betalas till gamle åldermannen, att han kan redeligen avlämna utlikviderade knäblar och riktig räkning jämte trumman till sin successor;

denna tiden betala de ock vångegömmaren sin lön. Sedan följer ordning för fäherden, han skall ock stå till rätta, om han redeligen förvaltat sin syssla, om någon av männen har att klaga över honom, eller han sedan har att klaga på någon för kosthåll, jordnad m. m. Då får ock denne sin lön och avsked.

Har ständig fåravaktare varit antagen, skall den ock stå tillrätta en dag och även sedan få lön och avsked; men har fåravaktningen skett, som förr är nämnt, bliver ock efterfrågat, om någon försummat denna vakt; om fåren, därigenom ingen sett till dem, gjort skada eller någon för en sådan efterlåtenhet mist får eller lamm, skall allt därföre då pliktas till byelaget.

Då all denna likvidation är till slut kommen, är Mårtensdag kommen [1]). Då samlas alla männen hos åldermannen, som ock giver tillkänna, att hans ämbetstid är kommen till slut. Därföre giver han männen ½ tunna öl och några påtter brännvin som en rättighet, sedan skola de dagen därefter samlas hos den, som skall emottaga åldermanskapet eller sysslan; den skall ock som en rättighet giva öl och brännvin, ja även kall mat som smör, ost, kött och fläsk, men sättas intet till dukat bord, utan tager var sitt stycke i handen, emillan som de supa. Då skall den åldermannen, som avstått sitt ämbete, i alla männens påhör säja, huru bysräkningar äro utlikviderade, huru mycket de druckit upp och vad de än hava till godo och vem det skall betala. Han frågar ock alla männen, om icke han redeligen förvaltat sin syssla och nu gjort räkning därföre; kan då någon bevisa honom annat, får han fram med en bimpel öl och några påtter brännvin, som skall en annan dag förtäras. När allt detta skett, dricker han trumman först från sig och till sin successor, då han tager ölkruset i ena handen och bonden i hand med den andra och säger: »skål broer, nu dricker jag trommen te dei, och önsker dei lycke, jag har giordt renskab för mäien, deet ingen au mänien lärer annet kunne sie», därpå tager den andra emot trumman och ölkruset och tackar för skålen; sedan dricker han knäblarna från sig på lika sätt, varefter den nyligen antagne erkännes för byens ålderman. Med allt detta kan byemännen vara sysslosatta 10 à 12 dagar.

Iblant de första ämbetsgöromålen, som den nya antagna åldermannen skall uträtta, är att föreställa männen, huru

[1]) Jfr Nicolovius s. 61 f.

de böra nu gå omkring i byen och bese eldstäderna [1]. Härmed äro de flera dagar beställsamme, där trummas, de samlas och följas åt hela hopen och begynna på N:o 1 och gå sedan byen över N:r efter N:r men hinna inte långt om dagen, ty de begynna ej förrän kl. 10 f. m. och skola några timmar å vart ställe fägnas med kallmat, öl och brännvin och kardusen på bordet. När de gått på 2 à 3 ställen, är den dagen förliden, då de åter samlas dagen därpå och begynna på en frisk igen och det sedan till dess de gått till var åbo i hela byen. Dessa sötebrödsdagarne påstår merendels i 3 veckors tid, när de så enskilt för deras egen och byens räkning supa. Då det tager slut, begynnes andra öl- och brännvinsgillen. Nu hava de något uttröskat, därföre infinna sig kronofogde, häradsskrivare och länsman med sina öltunnor och brännvinsstop och traktera för råg och korn. När det är skett, glömmer ej officerarne även för spannemål att fägna bönderna i de byar, där rusthållare äro, med öl och brännvin.

Under det dessa högtidsdagar firas, skall det vara konst kunna förmå en bonde resa från byen på 1 eller 1/2 dags tid, även är det ock obeskrivligt ledsamt få någon ting uträttat av denna allmoge, så länge desse supedagar påstår.

Det endaste bonden själv nu under detta långvariga supandet tager sig av sin egen hushållning är, att han får sått sin råg och får någon säd uttrösken, som han efter slutat supning skall föra till Malmö och får pengar före till skatter och utlagor samt till sig själv till kardus och till juletobak och torr fisk till julefisk till moer. Huru det har sig med släboens Malmöresa, är förut omnämnt.

Bönderna på slätten leva i allmänhet, vad kosten beträffar, bättre än någon annan allmoge hela Skåne över. Man ser sällan bonden själv med sin hustru gå till bords med tjänstefolket [2]. Händer det, sitter far och mor för översta bordändan tillsammans, fast ofta står hustrun vid bordet ibland pigorna; näst husbonden sitter huvuddrängen i främsta stället bakom bordet och därefter sitter drängarne allt som de äro höga i tjänsten till, så att gossarne sitta alltid nederst vid bordet, däremot skola alltid pigor och flickorna stå vid yttersta sidan av bordet och vara till hands att vid bordet uppvakta. Huvuddrängens skyldighet är det alltid att

[1]) Jfr Nicolovius s. 57 ff.

[2]) Far själv ligger gärna länge om mornarna om vinteren, och innan han stiger av sin säng, måste han alltid hava sin sup med smör eller ost och bröd till [not i marginalen].

skära bröd vid bordet. Vill någon vid bordet hava ett stycke bröd, skall den be drängen därom; därföre säges, att han får 1 skeppa mer sått i lön. Gossarnas skyldighet är det att giva hundarne var gång de ätit, varom alltid huvuddrängen påminner; när han läst från bords, då säger alltid denne, »påg, glim inte ta te hongana». Tjänstefolket, som icke som far och mor själve få alltid gå och drävja i mat, taga alltid ett stycke bröd i sin lomma, när de äta, som de kunna förtära, innan nästa måltid kommer, fast de få alltid om vinteren morgonbit eller frukost, dagvard, middag, medafton och kvällsmat, som det av dem nämnes. Morgonbiten eller frukosten består antingen i ett stycke fitt och bröd eller en sup och ett stycke bröd, till dagvard få de varmt öl med gröt uti, speckesill och syltemjölk, så länge den varar; när den bliver uppäten, får de antingen gåsa- eller svinafitt i stället; alltid har släboen gott samtagit rågbröd till sitt folk, men moer och faer själve äta merendels siktat bröd; till middagen äta de välling av söt mjölk, kål, ärter, soppa, och hava alltid ett stort fat med kokat kött och fläsk på bordet; de få dessutan antingen smör, fitt eller fisk eller vad som kan åstadkommas till 3:dje rätten; till medafton vankar merendels en sup och ett stycke bröd och en pått öl till; tjänstefolket få icke som husbonden själv alltid öl att dricka, utan få hålla till godo med svagdricka; till kvällsmat få de sällan något såvel, utan endast gröt och öl [1]), samt bröd till.

Ehuru väl släboen både begärer och får så mycken respekt av sitt tjänstefolk, som allmogen på något annat ställe i Skåne, är det likväl en rättighet för drängar och poikar, att alltid hava hatt eller mössa på huvudet i stuvan, vilken de aldrig taga oftare eller längre av sig, än de sitta till bords och äta. Matfaderen och moderen nämnas alltid av tjänstefolket för far och mor, däremot det intet så händer på andra ställen i Skåne. Pigan i gården skall alltid putsa skor och stövlar för far, men pöiken för drängarne, den drängarne, i synnerhet huvuddrängen har frihet hantera efter eget godtycke med befallningar och hugg, lika som vore han gossens endaste husbonde.

Stora bröllοper [2]) händer nu intet så ofta som tillförne på slätten besynnerligen i Oxie och Skiuts härader, utan i stället för bröllop, när brudeparet viges, sker gästabudet, då förlovningen hålles. Då skola alla anhörige och de, som äro å både sidor i gilleslag, infinna sig, där förlovningen skall

[1]) eller mjölk, om de den hava, ty det händer sällan, att de på slätten hava så mycket att mjölka som i skogsbygden [not i marginalen].

[2]) Jfr Nicolovius s. 139 ff.

ske, alla av mankön, som äro besläktade och i gilleslag med fästemöen rida till fästemannen, och följa honom från sitt hem till brudehuset, då ock en svit med vagnar och kvinnfolk av fästemannens vänner kommer med fästemannen i brudestassen, så kalla de denna högtideligheten. Ingen ridande är med, utan han skaffar sig vacker sadel, har lädergrimma på hästen och merendels med järnlänk till grimskaft, ty det är så ståteligt och ser rikt och förmöget ut och skringlar och låter, under det de rida; drängen eller kompininen skall köra för moer, och moer sitter så högt uppbäddat på dyner som hon kan; jag har sett i den vagn, där varit 10 till 12 dyner under moer, och 5 à 6 under kusken; varje dyna är sydder på sitt sätt med färgat ullgarn, är ock försedd med fransar av ullgarn av alla slags färger. Alla karlar hava rockar på, både de som rida och köra, och merendels skaffa de sig en var nya piskar, när de skola till en brudstass. Där de veta, att en sådan brudstass skall draga fram, bliva de gärna i varje by saluterade med några skott, vilka släboen kallar äreskott. Förridarne, som rida aldra främst, skola då avlägga tacksägelse för skotten, och ofta äro de försedde med vardera en liten flaska brännvin, varav de skänka dem, som skjuta. Äro led eller grinnar stängde, när en sådan brudskara färdas, äro pöikar och barn tillstädes och låter dem upp, därföre händer, i synnerhet om det skall anses för stort, och de vilja, där skall bliva stort rop om deras brudestass, att sådana får ett eller annat stycke gillesbröd, och ehuruväl begärelsen är stor för barnen att själve äta detta brödet, gömma de det hem, då en var, som en stor raritet, skall smaka detta brödet.

Klädnaden [1]) är följande: En karl skall då alltid hava stövlar, som gärna äro nya, en rock, så länge han reser och själva förlovningen påstår, som gärna förrättas av prästen med ett litet efter ämnet tillämpat tal, varefter klockaren sjunger en psalm, medan de på bordet offra; när det är förbi och de önskat brudefolken lycka, drager en var bonde rocken av, innan den går till bords, undantagande fästemannen, han skall åtminstone den dagen vara klädder med rock — bliver han av dansen mycket varm, kan han sent på aftonen få taga rocken av. Under rocken har 1:o bonden en tröja, antingen blå eller svart, sedan päls, som då gärna är av sämskat skinn med silverknappar uti; under pälsen hava de livstycke, vid vilket är sydd vid nedersta ändan en av linne

---

[1]) Jfr Nicolovius s. 22 ff.

sammangjort packe i form som en armstjocker korv, den de ock kalla pölsing; över denna pölsing knäppa de alltid sina böxor, 2 par böxor, som är ordinärt, att de dagligen hemma brukar på sig, men merendels 3 par, när de resa bort, såsom först lin och sedan därpå skinn och aller ytterst vallmarsböxor. När de komma fram till stället, taga de merendels vallmarböxorna av, ty de bruka dem allena att akta skinnböxorna för smuts och regn. Det är ingen skam, tycker en släbo, när han kommer in på hederliga ställen, att knäppa upp ibland 2 par böxor, innan han kommer till innersta böxfickan ocb där taga, vad han skall leverera från sig, ja det händer ock, att släboen knäpper upp böxerna, då han står för prästen och skall vigas, och uti innersta böxfickan tager vigningsringen.

Kvinfolkens klädnad är följande: En hustru eller piga har intet många tröjer på sig, men har ett överliv, vid vilket är sydd sådana pölser, som vid manfolkens livstycke, varöver de knäppa sina många kjortlar. När ett släbokvinnfolk är rätt klädder, skall hon alltid hava svart klädeströja med stora förgylda silverspännen på bröstet fästade och en stor förgyld silverknapp i var arm, vilken skall vara utarbetat stor som en valnöt; runt omkring tröja är antingen breda sammetsband eller en remsa sammet, sydd på tröjan, överliv till sin klädeskjortel hava de merendels av damast eller sidentyg, i överlivet hava de alltid silvermaljer med en silverkedja, som är fästat i en av maljerna, varmed de snöra igen för bröstet. Skall ett släbokvinnfolk vara rätt klädder, kläder hon på sig så många kjortlar, att hon bliver så tjock, att hon knappt kan gå genom en dörr; jag minnes nu intet rätt, men jag tror det är 10 eller 12, som skall vara till en rätt beklädning, att hava på sig på en gång, och där i blant skall alltid vara en luden skinnkjortel, som utstofferas med rött kläde och skinn. Kjortlarna äro alltid så gjorde, att den innerste är längst och sedan av de yttre den ena efter den andra ett fingersbredd kortare, så att den yttersta är aldra kortast, varigenom man tydeligen kan se, huru många kjortlar en sådan har; är det en förmögen mans hustru eller dotter, hava de alltid förkläde av svart damast.

Ehuruväl på slätten sker många sådana orimmeliga giftermål, som icke händer på andra orter så allmänt, höres sällan annat än en vacker förning och sammanlevnad äkta folk emillan. Är någon, som hanterar sin hustru med hugg och slag och lever i kiv och osämja, en sådan anses som en skammelig människa iblant dem.

Att nämna om deras giftermål, som böra anses för orimmeliga, så händer ganska ofta, att en gubbe emot 70 år gammal gifter sig med en ung piga av 18 à 20 års ålder, och därigenom utestänger sina vuxna barn från sitt hemman, och att en även så gammal gumma gifter sig med en ung dräng av några och 20 års ålder.

I lag gör släboen stor skillnad emillan rusthållare och frälsebönder, men än större skillnad emillan hus- och inhysesfolk. Desse senare anses som pöbel och nämnes intet annorlunda, när det kommer an på jämförande emot hemmans åboar, än tiggare. Skulle en rusthållareson vilja gifta sig med en sådan husmans dotter, begår den ett stort fel emot sin släkt, som så nedrigt gifter sig med en husmans dotter, »som e kons kommen åu tyggere töi som bor i ett gadehus». Släboen är nog högmodig och räknar hälst sin släkt från förnämt folk, varmed förstås rusthållare och hemmansåboar. De som kunna härleda sin släkt från en gammal nämndemanssläkt, äro än förnämare än andra och veta ock därföre taga sin höghet i akt.

Då jag nämnde om släboarnas supande, förgat jag berätta, huru de med öl och brännvin straffa den som förser sig i byelaget med snatteri, vilket sker på följande sätt [1]: Finnes någon i byelaget, som tager från någon i byen yxor, navrar, såg eller någon annan järnredskap eller trävaror, som tillhörer vagnsredskap eller plogredskap, samlas genom trummeslag av åldermannen alla i byen, att dömma den brottsliga till $^{1}/_{2}$ tunna eller hel och brännvin i proportion efter ölet, som de dricka för stölden, med visst utsatt vite för den, som sedan en sådan sitt tjuveri förebrår, då den till byelaget pliktat därföre. En sådan tunna öl kallar släboen tjuvatunna.

När åldermannen trummar till samling i byen, och bonden icke visst vet, att det är till ölslag eller drickande, denna trumning sker, låter han sin dräng eller komping först förnimma, varom byemännen skola samlas. Kommer drängen igen och berättar, det de äro samlade att uträtta något allmänt arbete för byens samfälta räkning, befaller bonden honom gå till samling, men säger drängen, att männen hava en bimpel öl att dricka hos någon i byen, säger bonden: bliv du hemma, jag går själv.

---

[1]) Jfr Nicolovius s. 68 f.

(Tryckt i augusti 1916.)

Helgo Zettervall om Lunds domkyrka.

En byggnadsbeskrivning i brev.

1.

Herr Doktor Lauritz Weibull!

Med anledning af Eder ärade skrifvelse får jag, med nöje, lemna följande meddelande.

Framför domkyrkans vestparti har i äldsta tider sannolikt legat en sluten gård, möjligen omgifven af arkader. Några invid södra tornet funna kopplade kapitel- och basräster, som knappast kunna hafva tillhört annat än en s. k. korsgång, tala derför; men ett märkligare skäl, för att så varit, är att utrymmet mellan tornen, som nu upptages af förhallen med orgelhuset ofvanpå, fordom utgjordes af en mot vester *öppen* hall, med en ofvanpå belägen, likaledes mot vester öppen, loggia. Räster af denna anläggning påträffades vid rifningen af vestra gafvelmuren och blefvo, der så ske kunde, fotograferade i muren der de träffades.

Af dessa räster framgick med full visshet, att hallen ursprungligen haft 5 arkader på 4 kolonner jemte sidopilastrar och naturligtvis då varit täckt med träloft, men att den sednare i tiden blifvit så ändrad, att den fått blott 3 arkader på 2 fyrsidiga pelare jemte sidopilastrar, gröfre än förut, samt blivit överspänd med 3:ne korshvalf, hvaraf äfven räster funnos, som i fotografi äro bevarade. Om denna hall haft direkt ingång till kyrkan eller ej, kan icke afgöras. Tidsförhållandena kräfde det icke och kyrkan hade ju 6 ingångar dessutom.

Under denna tidigare period hade såväl sido- som midtskepp träloft och pelarne voro alla lika stora och sådane som de nuvarande bipelarne, med alldeles lika arkadindelning och fönstren mycket små, jemt fördelade, ett midt öfver hvarje arkad. Båda transsepten voro likaledes försedda med träloft, men midtqvadraten hade en låg kupol. I kryptan har dess korsqvadrat en sådan och det hörde till saken, att korspunkten så markerades. Korets halfqvadrat hade tunnhvalf, hvars anfangslist ännu finnes qvar. Detta hvalf var, så att säga, en organisk förbindelseled mellan den halfrunda triumfbågen och absidens halfkalott.

Vid denna äldre tid voro tornen icke så höga och hade naturligtvis inga sträfvor. De hade endast 2:ne gallerier öfver hufvudlisten, med blindarkadering i hörnen för norra tornets båda och södra tornets nedra gallerier. Detta sednares öfre galleri var åttkantigt, hvaraf äfven räster påträffades vid rifningen. Midtskeppets vestra gafvel låg vid skeppets slut, mellan tornens östra sidomurar, och ett luttak mellan tornen övertäckte hall- och loggiaafdelningen. Lisenerna å kyrkans långsidor torde ursprungligen icke hafva funnits och korrundelens krets var icke så stor som nu. Dess arkitektur låg innanför den nuvarande, hvaraf spår påträffades vid sidodelarnes omändring, då Brunii sträfvor blefvo borttagna. — Af planen framgår derjemte att tvenne mindre torn åtminstone voro afsedda att finnas å ömse sidor om koret, i vinklarne mellan transsepten och korets halfqvadrat.

Vid tiden för hallens förändring till trearkadad och hvälfd, skedde sannolikt stora förändringar i öfrigt. Hvarannan af skeppens pelare förstärktes och gjordes till »hufvudpelare», hvarvid bågförändringen skedde till hvad nu är. Att de östligaste hufvudpelarne dervid fingo organisk anläggning för midtskeppshvalf, var väl endast ett första försök, som fick öfvergifvas, ty jag tror icke qvadraten mellan dem någon gång varit korsqvadrat för en kortare anläggning. Sidoskeppen fingo nu sina murkolonner och sina hvalf, hvarvid lisenerna utvändigt tillkommo, men midtskeppet behöll ännu

sitt träloft. Hvalfven här äro af en mycket sen tillkomst och med dem sträfpelarne och spännbågarna.

Detta är nu i korthet hvad jag på grund af undersökningar och studier tror mig kunna med visshet påstå. Åt-

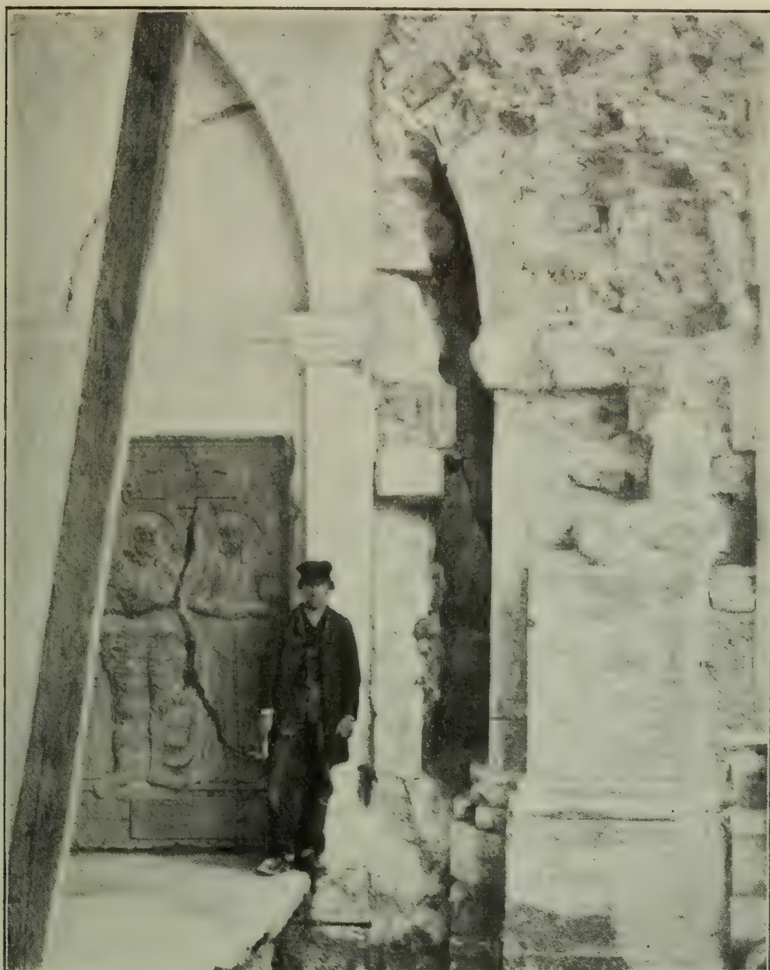
Rester av förhallen i Lunds Domkyrka.

skilligt annat synes mig sannolikt, men der påtagliga bevis saknas är bäst att låta företeelserna vara, hvad de synas vara, — gåtor.

Redan för mer än $^1/_4$ sekel sedan började jag fundera på en verklig byggnadshistorik, med ritningar, som skulle gradvis åskådliggöra domkyrkans öden t. o. m. den sista *s. k.* restaureringen; men jag fick ju aldrig vara i fred och

lusten stäcktes, såväl derför, som för annat och nu är det för sent för mig.

Med största högaktning
Helgo Zettervall.

Rester av förhallen i Lunds domkyrka.

2.

Stockholm d. 30 jan. 1900.

H. Herr Doktor!

Tack för brefvet. Beträffande de vid södra tornets grundbyggnadsarbeten hittade kapitel och baser, så funnos de bland andra brottstycken och skärfvor, packade intill det gamla fundamentet. Basen låg således icke på sin

undermur, hvilken lika gerna kunnat vara bröstvärn som sockel. Dessa räster finnas bland öfriga domkyrkans gamla stensamlingar, och Sjöström torde kunna visa Eder dem.

Tornens arkadkapitel voro till form och ornering fullkomligt lika de nya, som endast äro efterbildningar. Likaså äro omgifningslistverken och alla anordningar fullkomligt som de ursprungliga, hvarom Ni kan öfvertyga Eder genom att studera de gamla uppbevarade rästerna. Endast mellangallerierna äro tillkomponerade och de slappa, numera icke passande, blindarkaderna på hörnen af nedre gallerierna uteslutna.

Mitt antagande af en rent basilikeartad byggnad för midtskeppet stöder jag på följande. Wid ombyggnaden af midtskeppets sex östligaste pelare, fann jag i södra hufvudpelaren, närmast korqvadraten, spår efter en äldre klen qvaderpelare — ja, *inuti* denne ännu mycket klene och fallfärdige pelare. Detta upptäcktes innanför den gamla då befintliga sandstensbeklädnaden, å sidan åt kortrappan och midtskeppet till. En sådan klen pelare har icke kunnat emottaga tryck och belastning från såväl midt- som sidoskeppshvalf, om också den varit tillräckligt solid för en jemnt belastande och lätt kupol öfver midtqvadraten. Widare påträffades i den grofva norra bipelaren, bakom sockeln, spår efter en äldre sådan, hvars läge tydligen visade, att pelaren fordom varit af samma art som skeppets öfriga n. v. bipelare. Slutligen ännu ett påtagligt stöd. Wid de mer eller mindre omfattande reparationer, som nästan alla skeppets pelare undergått, fann jag, å en af de grofva hufvudpelarne å norra sidan, hvilken det var har jag glömt och förgäfves sökt få reda på i mina anteckningar, tvenne qvadror, hvilkas stötfogar stodo i linie öfver hvarandra — fog i fog, som det heter — och vid undersökning befunnos dessa qvadror hafva utgjort hörnstenar och hafva ett måttläge, som talade för, att de voro qvarstående räster af en pelare utaf samma bredd som de smala bipelarne. För öfrigt bevittnar den klumpiga pelaranordningen, att en omstöpning skett, af rent

praktiska skäl, och ingenstädes påträffar man heller något liknande i tillämpningen af denna slags formgifning.

Eder hypotes att den första stora ombyggnaden skett efter branden 1172 går jag in på. Om detta är riktigt, så utesluter det icke, att man dervid omplacerat äldre arkitekturdelar, som kunnat användas.

I mitt förra bref glömde jag nämna, att vid rifningen af norra tornet, befans den dåvarande qvaderytan, ända upp till sidoskeppens taklist, vara en påklistring ofvanpå den innanför i godt behåll varande ursprungliga yttre beklädnaden, med sina socklar, hvilka bestodo af plint, rundstaf, platt och face. Endast den attiska basen fattades för full likhet med den yttre påklistrade sockeln, hvarmed de nya gjorts lika.

Rörande koret får jag komplettera mitt föregående meddelande dermed, att den ursprungliga muren låg 2,75 fot innanför den nuvarande, hvadan dess bredd icke var mindre än 5½ fot smalare än nu, samt att korrundelen varit lågare och sannolikt enklare än den nuvarande, möjligen utan fönster. Nuvarande korarkitektur är från samma epok som sidoskeppens väggkolonner, tvärskeppets (transseptens) kapell- och små altarfasader samt sidoportalerna, under det tornens arkitektur tillhör en sednare period och gamla vestra portaln m. m. den aldra sednaste.

Till slut får jag nämna att södra portalen haft en yttre förbyggnad med korshvalf af samma art som vestra hallens; öppen eller sluten vet jag icke, men märken efter ena hvalfsvickeln påträffades vid yttre ombyggnaden här.

Jag glömde sist äfven att nämna det vi påträffade små stycken efter en rätt grof ljusgul eller hvitgul marmorkolonn, då vi refvo nedersta delarne af vestra gafvelmuren. Möjligen räster efter de ursprungliga kolonnerna i vestra hallen.

Med största högaktning

Helgo Zettervall.

3.

Stockholm 6 febr. 1900.

H. Herr Doktor!

Tack för sista brefvet. War god fråga bara, jag skall med största nöje svara och lemna de upplysningar jag kan. Nu för tiden har jag så litet att göra, att det endast bereder mig glädje när jag ännu på något sätt kan vara nyttig för vår gamla domkyrka.

Det var inuti den grofva, vester om södra portalen belägna, af Brunius uppförda pelaren, som hvalfsvickeln påträffades, sammanhängande med den deruti inmurade gamla, rätt bra bevarade, lisenen. Detta hvalf hade således icke med Karls kapell att göra, — icke med dess inre åtminstone.

Beträffande tornen så var, före rifningen, det norra så mycket större än det södra, som den omnämnda öfverklädseln *ungefär* utgjorde. Denna öfverklädsel sträckte sig likväl icke högre upp än till sidoskeppets taklist, täckt der med en skrålist, och stod i samband med norra tornets sträfvor, hvilkas form af flera skäl åter upptogs vid ombyggnaden.

Angående vestra hallen, måtte jag förut varit otydlig. Grundvalarne för 2:ne gröfre pelare träffades och något djupare ned äfven delar af den gamla grunden, tvärt öfver, mellan tornen. Jag har således sett såväl grunden för den äldsta 5 arkaderingen, som för den derpå följande 3 delningen. Men om också icke dessa grundmurar hade träffats, så fins beviset i de fotograferade anslutningspilastrar (för båda anordningarne), som påträffades intill hvardera tornet, hvilka fotografier Sjöström torde kunna visa Eder. — Om några funna kapiteler för hallens kolonner har jag icke talat, men väl om kolonnskärfvor. De kapitel och baser jag fann vid södra tornets sydvestra hörn voro tvåkopplade och ha derföre icke kunnat tillhöra torngallerierna; men som de starkt påminde om den slags tvillingskolonner man ännu finner i flera korsgångar, drog jag den slutsatsen, att de möjligen kunnat tillhöra arkadgångar i den *slutna* förgård, *som måste* hafva funnits framför den bevisligt *öppna* hallen

i vester. Om något är bevisbart rörande domkyrkans äldre anordning så är det detta, ty fotografierna för det beviset ligga just nu framför mig här på bordet.

Wid rifningen i kormurarne påträffades icke något gammalt dekorativt, utan blott de förut nämnda qvadermurarne inuti väggarne. På södra sidan undersöktes 2 och norra 3 skift i höjd, — längdsträckningen kunde, af konstruktiva skäl, icke undersökas. Kom i håg, att kyrkan användes för gudstjenst hela tiden, att risken var stor och att derföre ombyggandet måste ske bitvis, hvilket hindrade närmare undersökningar. — — Sesselberg har rätt deruti, att sammanbindningsbågen öfver östligaste midtskeppsqvadratens arkader var blind, men det äro äfven alla de andra och ha icke kunnat vara annat. De nya *äro* likaså.

Det var i norra sidans bipelare vid stora trappan, som sockel m. m. påträffades efter en äldre smalare pelare; men denna sockels öfverkant låg endast 7 dec.tum öfver nuvarande golfvet — förklara det den som kan!

Med största högaktning
Helgo Zettervall.

4.

Stockholm 26. II. 1900.

H. Herr Doktor!

Jag märker, att jag på något sätt måtte ha missförstått Eder fråga, i ett föregående bref, angående midtskeppets blindbågar. Dessa voro, likasom de nu äro, *alla* af såväl konstruktiv som arkitektonisk betydelse och naturligtvis beräknade (vid skeppens förändring) för minskning af trycket på de i det nya systemet såsom bipelare qvarstående ursprungliga pelarne. I sammanhang härmed får jag nämna en sak, som iakttogs vid ombyggandet af pelare och bågar i östligaste qvadraten, nemligen, att de näst östligaste hufvudpelarnes halfkolonner, mot midtskeppet, stodo så lösa och fritt tillflickade den innanför varande trasiga kärnpelaren, att

de största försigtighetsmått fingo iakttagas vid rifningen. Alltså här ett försök till förändring af äldre form.

De kopplade kapitelen kunna icke bevisas hafva tillhört förgården; men icke heller hallen, ty derför äro de för klena. De ha haft en lätt öfverbyggnad att bära och äro till sitt väsen fullt passande för arkader i en korsgång utan öfvervåning. Från hallen har icke funnits andra murpelare än dem fotografierna visa, men vackert så. Observera blindarkaderna å tornsidorna inåt hallen med deras vackra bågar och listverk från första anläggningen. Med stöd af dem får man ut femdelningen mot gården. Edra spekulationer angående tvärskeppets altarnicher vågar jag icke följa. Jag tror att de stått der de stå.

Angående min hypotes om en loggia öfver hallen så grundar jag den på den omständigheten, att hallens kolonner icke gerna kunnat bära en fast mur och ännu mindre derjemte en derpå rest gafvel för midtskeppet. Skälet för luttaket är dermed gifvet. Några antydningar härom har likväl icke påträffats vid rifningen. Som jag förut nämnt lemna resterna (de fotografierade) af den ursprungliga hallen fullständiga bevis för att den varit öppen och som den väl icke haft denna öppning i ett enda hvalf, så måste det hafva varit arkader, som den bestått utaf, och blindarkaderna å kortsidorna ge fingervisning om deras fördelning. De funna kolonnskärfvorna tala äfven derom.

Härmed har jag nu besvarat Edra frågor för denna gången och hoppas jag att Ni skrifver ifall det är något, som Ni ytterligare önskar höra min mening om.

Med utmärkt högaktning

Helgo Zettervall.

(Tryckt i september 1916.)

Historisk Litteratur.

MARTIN BORCH, **Om Bevaringen af vore Ruiner** [utgör s. 82—94 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie III: 4. København 1914].

P. HAUBERG, **Kgl. Bygningsinspektør M. Borchs Plan om Gjenopførelsen af Hammershus. En Imødegaaelse.** København 1915. 16 s.

I Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1914 har MARTIN BORCH upptagit till behandling frågan »*Om Bevaringen af vore Ruiner*» och därvid särskilt egnat uppmärksamhet åt det förnämsta ruinminnesmärket från Skånelands medeltid: Hammershus.

Borch gör gällande, att huru mycket man än konserverar och huru många murpartier man än nyuppför, man likväl knappast är i stånd att hålla jemna steg med de ödeläggelser, väder, vind och växtlighet förorsaka. År efter år växer omfånget av de murverk, som förnyas på de gamlas bekostnad, och den tid, menar han, ligger icke fjärran, då de sistnämda äro försvunna och allting blivit nytt. Med andra ord: de ansträngningar och kostnader man år efter år offrar på ruinernas bevarande måste nödvändigtvis leda till ett rakt motsatt resultat mot det åsyftade; i stället för att bevara ruinerna omskapar man dem från att vara ett forntidsminne till att blott vara en mer eller mindre trogen kopia av ett sådant, kort sagt, en attrapp. Det fins, uttalar han, då man önskar byggnadsresterna bevarade som ruiner, blott två ting att välja emellan, antingen att låta dem sköta sig själva eller hålla dem vid makt. Men båda vägarne leda förr eller senare till alldeles samma resultat: ruinens försvinnande. Enligt hans uppfattning existerar blott en enda möjlighet att för framtiden bevara de historiska ruinminnesmärkena från undergång, att på sätt och vis låta dem gå under som ruiner genom att infoga dem som led i nybyggnader.

I detta sammanhang kommer Borch in på frågan om Hammershus. Med bevarande, som han säger, av allt det

---

De osignerade artiklarna av tidskriftens utgivare.

gamla, vill han resa ett nytt Hammershus, icke en medeltida fästning eller en efterapning av en sådan, som blott bleve ett förfalskat museumsföremål, utan byggnader, som vore barn av nutiden och lämpade för nutida bruk. Kyrkan vid den inre slottsgården vill han återuppföra och i flertalet andra byggnader å samma plats inreda bostäder för landets konung och hans hov, slottsfogde och kaplan; på stallets och kasernens grundvalar resa ett hus för obemedlade konstnärer, geologer och botanici, som önska att studera Bornholms natur. Magasinsbyggnaden tänker sig Borch förvandlad till festlokaler. Det stora centraltornet, Manteltornet, från början, efter allt att döma, en skapelse av ärkebiskop Jakob Erlandsen, och det s. k. Ulfelds torn, säger han, äro i verkligheten icke värre medtagna än de skulle vara, om de för en månad sedan härjats av eldsvåda. Träverket är förstört, men, tillägger Borch, yttermurarne, tack vare ett omsiktsfullt underhåll, förträffligt i stånd med hela och goda murramar kring fönster och dörrar. I det återställda inre av Manteltornet, vilket han, tvärtemot vad de äldsta uppgifterna ha att meddela därom, överst vill avsluta med en tinnkrans, föreslår han inrättandet av bostäder för olika änmål, ett slags kaserner med gratislogi. Murarne kring den egentliga slottsplatsen vill han ånyo uppföra till viss höjd och delvis »restaurera». För de många, säger han, som icke ha kännedom om forntida befästningsanläggningar, skulle det vara av största intresse att på detta sätt stifta bekantskap med dessa förhållanden.

De synpunkter, för vilka Borch i här refererade uppsats gör sig till talman, differera på så gott som alla punkter från de principer, som från det danska Nationalmuseets sida varit de ledande vid tillvaratagandet av Hammershus' ruiner. Principerna, »restaureringsprinciperna», ha här varit att bevara det bestående och följa de spår, som finnas, utan att godtyckligt foga något nytt till av egen fri fantasi. Den som för museets räkning i ett trettiotal år lett arbetena å Hammershus har varit Peter Hauberg. I en liten skrift: »*Kgl. Bygningsinspektör M. Borchs Plan om Gjenopforelsen af Hammershus*», utgiven av Nationalföreningen »Bornholm», har han skyndat att bemöta de gjorda uttalandena.

I fråga om den förutsättning, på hvilken Borch bygger sin framställning, det gamla murverkets skröplighet, dess ovillkorliga försvinnande och förvandling förr eller senare i ett nytt, gör Hauberg gällande, att murverket överallt på Hammershus är till sin kärna solitt och gott och att den yttre beklädnaden med granit, som på åtskilliga ställen, men blott undantagsvis i

större partier, dels är nedbruten, dels lossnad och nedfallen, utmärkt väl låter sig sättas i stånd igen. Han klarlägger, huru det skett och sker. Det användes vid dessa arbeten de tidigare begagnade, i riklig mängd förefintliga kamperstenarna; dessa anbringas på sådant sätt, att det iståndsatta murverket noga svarar till det bevarade. Tegelbeklädnaden måste däremot förnyas med nya tegel. Dessa tegel göras emellertid av noggrant samma storlek och utseende som de gamla och bringas, så vitt möjligt, att sammanfalla med dessa i murverket. Men enligt Hauberg omskapas icke därmed ruinen till att bliva en kopia, en attrapp. Även om kamperstenarne icke bliva anbrakta på deras ursprungliga plats och tegelstenarna icke överallt äro de gamla, är detta, uttalar han, utan betydelse, ty efter de många ödeläggelser, som övergått Hammershus vid belägringar, intaganden, eldsvådor och vinterstormar och under dess fortskridande förfall på grund av brist på regelbundet underhåll, har det ständigt under århundradenas lopp, medan det stod bebott som fästning, företagits iståndsättanden av murarne; på mångfaldiga ställen sitta granitstenarne därför icke mera på sin ursprungliga plats. »Inför spörsmålet om »det ursprungliga» är det således», heter det, »likgiltigt, om ett stycke mur iståndsatts 1615, 1715 eller 1915. De i äldre tider företagna förbättringarna ha icke förringat murverkets värde som »det ursprungliga», och nutidens iståndsättelser med det gamla materialet komma icke heller att göra det».

Hauberg genomgår punkt för punkt planerna på ruinernas uppgående och inkapsling i nya murverk. »Vad allas intresse är knutet till, det för vars skuld tusenden årligen komma till denna plats, sjelva ruinerna, skulle försvinna — för att bevaras». Han visar, huru de arkeologiska och historiska kraven därvid överallt skulle komma till korta och hur de praktiska krav, vilka Borch reklamerar för sina byggnadsplaner, icke föreligga; om de förelåge, kunde de icke i en gammal borg som Hammershus tillfredsställas. Det skulle, framhåller han, exempelvis vara förenat med stora vanskligheter att här inrätta en kungaboning. Konungen och den kungliga familjen äro icke ensamma, och damerna och herrarne i sviten måste ha var sitt rum. Platsspörsmålet kan icke lösas. Och kareter och automobiler skulle icke kunna komma fram; det fins icke ens dricksvatten, och det bleve vanskligt att skaffa sådant på en så högt liggande klippa. Redan de gamle länsmännen och slottsherrarne föredrogo också att uppehålla sig på en eller annan av öns större gårdar eller i Rönne, och vice kommendanterna, som på embetes vägnar skulle bo i slottet, kröpo i

lä för stormarne i ett hus inne under den vestliga fästningsmuren.

Man kan, synes det oss, i mer än en punkt hysa olika meningar om de principer, som det danska Nationalmuseet följt vid arbetena å Hammershus — det är varken ur arkeologisk eller historisk synpunkt likgiltigt, om en mur iståndsatts 1615, 1715 eller 1915; vad det gäller är att med de minsta möjliga, endast absolut nödvändiga ingrepp bevara ruinerna här som annorstädes sådana de blivit bevarade till våra dagar och ingenting annat. Men med detta förbehåll måste man ge Hauberg rätt i att Borchs byggnadsprojekter ge en den mest levande illustration på huru olika arkitekters och arkeologers syn kan vara i spörsmålet om ett forntidsminnes bevarande. Tanken på det gamlas försvinnande i nybyggnader och ett på konstlad väg framkallat nytt liv har sin rot i brist på förståelse av forntidsminnet och dess betydelse för nutidslivet.

Otto Rydbeck, **Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria.** Lund och Leipzig 1915. (6 +) 308 s.

— Otto Rydbeck har under titeln: »*Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria*» 1915 utgivit en serie undersökningar av mer än vanligt intresse. Han behandlar i dessa lekmannakoret i mittskeppets östra del och de förändringar det undergått, valven i samtliga delar av kyrkan, torn- och korpartien, olika nyanser inom kyrkans figurornamentik, baldakinerna i tvärskeppet och de senmedeltida förändringarna där, sidoskeppsportalerna, ett myntfynd under trappan mellan norra sidoskeppet och transsepten, kryptbilderna samt kyrkans älsta byggnadshistoria och slutar med en kortare översiktlig framställning av domkyrkans inflytande på den kyrkliga konsten i och utanför Skåne. Boken vilar på mångåriga studier av sjelva byggnadsmonumentet, i första hand av dess rika skulpturverld; den röjer en utvecklad iakttagelse hos sin författare och ställer de vexlande skulpturala och arkitektoniska fenomenen i belysning av likartade på andra håll inom den romanska konsten. Därjemte har författaren noga, någon gång nogare än citaten upplysa, tillgodogjort sig den föregående litteraturen.

Knappheten och bristfälligheten i det samtida handskrivna material, som står forskaren i Lunds domkyrkas byggnadshistoria till buds, medför emellertid med nödvändighet en därmed sammanhängande osäkerhet och svårighet att definitivt lösa ett flertal av de problem, som vid snart sagt varje steg möta. Rydbecks formulering av problemen är ofta träffande, analysen av de framlagda fakta omsiktligt genomförd, men då

det gäller slutsatserna och hypoteserna tillgripas, stannar man i många fall tvekande inför resultaten. Hans undersökning av tornpartiets ursprungliga utseende, om ock ifråga om det södra tornets älsta översta del med säkerhet icke riktig (jmfr denna tidskrift VI, 413), är sålunda lika noggrann som lärorik, men då han slutar med att förklara, att tornen icke tillhöra den ursprungliga planen, utan att även deras nedre delar tillkommit först, som han menar, i Absalons tid, är bevisföringen icke bindande. Sak samma i fråga om tiden för mittskeppets övervälvande och i fråga om den ursprungliga, av Rydbeck förmodade platsen för baldakinen framför det nordöstra kapellet i tvärskeppet. Det lombardiska inflytandet på skulpturen i Lunds domkyrka är redan av Fenger, Enlart och Evert Wrangel visat vara oomtvistligt, men man har, med kännedom om skulpturen i Rhenlanden, varifrån kyrkans planläggning och arkitektur så starkt påverkats, ganska svårt inse, varför icke det italienska inflytandet kan ha kommit via dessa trakter. Även inför slutresultatet i fråga om de båda, väl i betraktande av deras betydelse något omständligt behandlade kryptbilderna — de framställa enligt Rydbeck n:o 1 den fängslade Simson med Delila, n:o 2 Simson i begrepp att störta filistéernas tempel — stannar man tvekande; vissa moment i bildframställningarne samstämma, såsom Francis Beckett i en recension i Nordisk tidskrift 1915, framhållit, icke med den givna förklaringen, utan synas peka i helt annan riktning. Det roande filmsdrama, som det blivit en vana att med ständiga kulissförändringar år för år låta det celebra jetteparet från Helgonabacken uppföra, lär väl icke heller med Rydbecks tolkning av bildverken vara utagerat.

Framläggandet av materialet och analysen av detsamma, i vilka Rydbeck med sin tekniska skolning, så snart det gäller det rent konstarkeologiska, torde ega sin starka sida, genomföres enligt anmälarens mening icke alltid på ett lika lyckligt sätt, då det är fråga om dokumentariskt stoff. Ett par exempel härpå skola i anslutning till kapitlet: »Kyrkans älsta byggnadshistoria», lemnas i det följande.

Ifråga om Lunds domkyrkas grundläggning sluter sig Rydbeck i detta kapitel till den gamla, i senare tid av Corylander och Brunius hävdade uppfattningen, för hvilken han gör arkitekten Theodor Wåhlin till hemulsman, att Knut den helige är grundläggaren; han finner denna uppfattning i allo överensstämmande med urkundernas vittnesbörd. En annan, av anmälaren framställd åsikt, enligt vilken Knut grundat och uppfört en Laurentiikyrka i Lund, ärkebiskop Asker († 1137)

en annan, den nuvarande domkyrkan, anser han däremot för en ren hypotes, baserad dels på antaganden om felaktiga eller missvisande uppgifter i de lundensiska minnesböckerna, dels på Saxos otillförlitliga skildring av Knut den heliges förhållande till Lunds domkyrka, och utdömer den helt och hållet.

De uppgifter, från vilka man har att utgå och som på grund av de senare årens forskningar numera vida noggrannare än förut kunna tid- och värdesättas, äro med utsatt datum för deras tillkomst, följande:

1085 $^{21}/_{5}$ [Knut den heliges gåvobrev till Laurentiikyrkan i Lund]: Notum omnibus in Christo fidelibus esse cupimus, qualiter ego Cnuto quartus Magni regis filius post susceptum paterne hereditatis regnum ecclesiam sancti Laurencii, que sita est in Lunde, licet nondum perfectam, dotaui . . . Est igitur terra illa, quam Æpe, filius Thorbiorn, in Lunde pro pace sua emendauit . . . Quod autem ad regiam pertinet justiciam, ex quacunque causa fiat de prenominata terra, in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco Deo seruiencium tribus causis exceptis.

1095—c. 1101 [Passio sancti Kanuti regis et martiris]: Ecclesias uel congregationes sanctorum frequentans sedulo corde oreque reuerenti uotis muneribusque pretiosis eas ditauit atque honorauit, sicut Roschelde, Dalboi, Lunde apud sanctum Laurentium precipue apparet, cuius ecclesie constructor, pater et cultor extitit.

1123 [Memoriale fratrum under $^{10}/_{7}$]: Kanuti regis et martiris, qui primus fundauit hanc ecclesiam.

1131 [Memoriale fratrum under $^{11}/_{1}$]: Dedicatum est altare dextrum in cripta a uenerabili Ascero sancte Lundensis ecclesie archyepiscopo in honore sancti Blasii martiris et sancti Egidii confessoris. Continentur in eo reliquie sancti Uiti martiris et sanctarum virginum de xi millibus et aliorum multorum uenerabiles reliquie de altari ueteris monasterii translate, quorum nomina soli deo cognita sunt.

Något före 1134 $^{25}/_{6}$ [Konungalistan i Necrologium Lundense]: Canutus sanctus, qui nostram fundauit ecclesiam.

1134 $^{4}/_{6}$*—1136 dec.* [Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna i Necrologium Lundense]: Nomina canonicorum nostrorum presbiterorum (diaconorum, subdiaconorum), qui obierunt in Cristo de monasterio sancti Laurentii tam nouo quam ueteri a tempore sancti Kanuti regis, qui primus fundauit hanc ecclesiam.

1137 [Memoriale fratrum under $^{5}/_{5}$]: Ipso die obiit

dompnus Ascerus, huius ecclesie fundator et primus in hac sede archiepiscopus.

Efter 1145 [Liber daticus Lundensis under $^{10}/_{7}$] och *c. 1200* [Dödsanteckningarne för $^{10}/_{7}$ i Necrologium Lundense]: Rex Kanutus ... ecclesiam hanc a fundamentis leuauit et regali munificentia donauit.

Då Rydbeck går att värdesätta och utnyttja dessa uppgifter, av vilka han i bevisföringen förbiser den från 1131, uttalar han, att den här sist anförda, den yngsta och två mansåldrar efter Knut den helige första gången nedskrivna, uppgiften i de lundensiska minnesböckerna, att Knut lyfte denna kyrka från grundvalarne, troligen bäst åskådliggör den del konungen tagit i kyrkans uppförande. Det undgår honom emellertid icke, att monumentet sjelv, den nuvarande domkyrkan, vars krypta och dess altaren först vigdes 1123, 1126 och 1131 och som till hela sin östra och älsta del, enligt vad ornamentiken visar, utgör en enda enhetlig anläggning, icke kan vara äldre än 1100-talets förra del. För att få detta att gå ihop med att Knut är grundläggaren, formulerar Rydbeck därför sin ursprungliga sats så, att konungen endast lagt sjelva grunden till kyrkan och uppfört endast så mycket av densamma, att omgivningsmurarne börjat höja sig ovan jord; materialanskaffningen har påbörjats, varjemte schacktnings- och murningsarbeten utförts i östra delen av byggnaden. Verket har sedermera, uttalar han, fullföljts av Asker på ett sätt som gjort, att även denne kunnat räknas såsom fundator; av denna grund är det, som det senare »på två skilda ställen» kan sägas om Knut, att han »först grundade», primus fundauit, denna kyrka. Den ena uppgiften motsäger, enligt Rydbeck, alltså icke den andra; »från urkundssynpunkt», förklarar han, finnes knappast något hinder för antagandet, att både Knut och Asker, konung och biskop, varit den nuvarande domkyrkans grundläggare.

Den av Rydbeck här gjorda harmoniseringen av de olika källställena är onekligen ganska behändigt verkställd. En genomgång av dessa ställen torde emellertid visa, att bevisföringen står i strid med de numera allmänt erkända grundsatserna för historisk kritik. Sammanhanget är följande.

Enligt Knut den heliges gåvobrev har denne konung givit till S:t Laurentii kyrka i Lund bland annat en jord därstädes, vilken tillfallit honom i fredsköp från Æpe, Thorbjörns son; på denna plats är det som prosten och bröderna i S:t Laurentius redan 1085 tjena Gud. S:t Laurentii kyrka har alltså uppförts på den av Knut givna jorden och då det om denna jordut-

tryckligen säges, att den givits efter konungens tronbestigning, har kyrkan alltså grundlagts efter denna 1080. Den var, då brevet utfärdades, ännu icke fullbordad. I den älsta Knutslegenden, skriven ett tiotal år efter hans död, kallas Knut S:t Laurentii kyrkas byggherre (constructor), fader och gynnare — uttryck som torde visa, att det är fråga om något annat än endast en kyrkogrund — men när 1123 Memoriale fratrum upplägges och den nuvarande kryptkyrkan just tagits i bruk, nämnes han icke såsom den, vilken grundat kyrkan, utan som den vilken »först» gjort det, en uppgift, som ordagrannt går igen i rubrikerna till Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna i Nekrologiet från mitten av 1130-talet. Uppgiften synes förutsätta, att ännu en annan person då hållits för grundläggare; såsom sådan, kyrkans fundator, den som grundat henne, nämnes också 1137 uttryckligen ärkebiskop Asker. Den kyrka Asker grundat kan emellertid icke vara densamma som den av Knut grundade: i den av Rydbeck i bevisföringen förbisedda notisen i Memoriale fratrum 1131 heter det nemligen, att i det högra altaret i kryptkyrkan, vilket vigdes detta år, nedlades reliker, som överflyttats de altari ueteris monasterii. Det här använda ordet monasterium har väl oftast betydelsen av kloster, men i medeltida latin därjemte den speciellare av klosterkyrka eller kyrka överhuvud, i första hand en stifts- eller katedralkyrka, det franska moustiers, det engelska minster, det tyska münster (jmfr Du Cange och Grim m. fl.; för Nordens vidkommande inskrifterna å Hunseby kyrka på Lolland: Salomon me fecit monasterium, och å Hargs kyrka i Uppland: anno domini m. d. XIII tå malades thette här monastherion). Betydelsen kan för här ifrågavarande källställe icke vara tvivelaktig; den framgår redan av ordets sammanhang med altaret och dess reliker. Uppgiften av 1131 ger sålunda full klarhet om vad som avses med beteckningen, att Knut »först» grundat S:t Laurentii kyrka, och beteckningen för Asker såsom fundator av denna: två Laurentiikyrkor ha funnits i Lund, den ena grundad av Knut, den andra, den nuvarande domkyrkan, av Asker. Detta på grundval av urkundsmaterialet vunna resultat stödes ytterligare av det resultat, till vilket Rydbeck på grundval av monumentet sjelv kommit: monumentets härstamning från en yngre tid än Knut den heliges.

Det visar sig sålunda, att vad Rydbeck kallar en ren hypotes, i stället är ett exakt vetenskapligt resultat, och tydligen måste under sådana omständigheter den sena, redan därför a priori historiskt temligen misstänkta notisen i Liber daticus från tiden efter 1145 med dess direkta avläggare från omkring

1200 — icke, såsom Rydbeck förmenar, två sjelvständiga källor — i stället för att ingå i bevisföringen, ses i belysning av det vunna resultatet. Denna notis kan icke vara något annat än en from, mer eller mindre medveten omvandling av de verkliga förhållandena, alldaglig i medeltiden, så snart det gällde att till den egna kyrkan, den existerande institutionen eller monumentet, knyta ett stort helgons namn. Vad åter angår anteckningen i Konungalistan, enligt vilken Knut grundade vår kyrka, är den nedskriven med samma hand från 1130-talet som rubrikerna till Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna, i vilka Knut är den som »först» grundat kyrkan; den måste, såsom anmälaren annorstädes visat, också vara överförd från en äldre handskrift i den nuvarande.

Såsom architectus, magister operis huius, arkitekten, mästaren för detta byggnadsverk, nämner Memoriale fratrum och i enlighet med detta även Liber daticus under den 27 oktober en viss Donatus; i begge böckerna förekommer därjemte under den 22 mars en Regnerus eller Regnarus lapicida. Båda dessa män hava varit lekmän — det förhållande, att de i Memoriale fratrum uppföras utan angivande av andlig grad, visar detta. Anmälaren har tidigare fäst uppmärksamheten därå, att det om notiserna i Memoriale fratrum i allmänhet kan konstateras, huruvida de införts före eller efter mitten av 1140-talet. Notisen om Donatus faller före denna tidpunkt och dess terminus post quem låter sig av skriftdragen närmare bestämmas ungefär till mitten av århundradets fjerde årtionde. På samma sätt kan notisen om Regnerus konstateras härröra från tiden mellan mitten av 1140- och 1160-talen. Kronologiskt föreligger alltså intet hinder för att låta Regnerus efterträda Donatus såsom byggnadsledare vid domkyrkan i Lund och Rydbeck har också fallit för denna nära till hands liggande frestelse. Han stöder sin mening om Regneri betydelse i detta hänseende därmed, att förekomsten av hans liksom Donati namn både i Memoriale fratrum och Liber daticus var en enastående ära för lekmän, vilka eljest plägade nämnas där endast i samband med donationer till kyrkan, och ställer honom i detta sammanhang i nära förbindelse med den Herman, som fördriven från sin biskopsstol i Slesvig strax efter mitten av 1140-talet slutade sina dagar som kanik i Lund. Om denne Hermans betydelse för kyrkan ser han ett vittnesbörd bl. a. i de förläningar han av Erik Lam fick mottaga, enär han bistått honom »under vanskliga förhållanden», och icke minst i den märkliga minnessten, som lades över hans grav, och i den omständigheten, att hans namn inskrevs i annalerna både i Lund och hans hemort

Klosterrath. »Det förefaller ej osannolikt», konkluderar Rydbeck, »att den påverkan från Rhentrakten, som kan iakttagas å kyrkan, direkt eller indirekt härrör från denne inflytelserike man. Måhända är det också han, som lyckats uppsöka den byggmästare, säkerligen Regnerus, vilken sedermera fullföljt Donatus' arbete och som, möjligen med dennes eller biskop Hermans bistånd, därjemte omskapat Lundadômen till större likhet med katedralerna vid Rhen».

Det behöver icke sägas, att de här anförda vittnesbörden om Hermans betydelse för kyrkan intet som helst betyda, varken att han erhöll förläningar av Erik Lam, enär han bistått denne under för konungen vanskliga förhållanden (quia meis necessitatibus uiriliter astitit), att en sten lades över hans grav eller att hans namn inskrevs i annalerna från Klosterath; i annalerna från Lund förekommer det, som bekant, icke. Att sätta det inflytande, som i Lunds domkyrka spåras från Rhenländerna, i förbindelse med denne Herman, är lika litet motiverat; detta inflytande är lika gammalt som domkyrkan och sammanställningen på sin höjd en supposition av samma slag som då man låtit Anselm av Canterbury »stå fadder till den skandinaviska nationalkyrkan». För en förbindelse mellan Herman och minnesböckernas Regnerus söker man också fåfängt något underlag. Hela Regneri ställning till domkyrkobyggnaden är överhuvud ytterligt problematisk — i hans titel lapicida ligger ej, att han icke endast kunnat vara en simpel stenhuggare, möjligen knuten till andra byggnadsverk än domkyrkan, och uppfattningen, att det skulle varit någon särskild ära för en lekman som honom att inskrivas i Memoriale fratrum eller Liber daticus, är lika oriktig som den är missvisande.

Vitæ sanctorum Danorum. Novam editionem criticam curavit M. Cl. Gertz. København 1908—1912. (4 +) 558 s.

En ny Text af Sven Aggesøns Værker genvunden paa Grundlag af Codex Arnæmagnæanus 33, 4:to ved M. Cl. Gertz. København 1915. 200 s.

— Vid utnyttjandet av den danska historiska litteraturen från den äldre medeltiden har historieforskningen hittills i de flesta fall varit hänvisad till de editioner av denna litteratur, som föreligga i Scriptores rerum danicarum och i Monumenta Germaniæ historica, företrädesvis del XXIX. De förra äro tvivelsutan att räkna såsom merendels mönstergilla 1700-tals verk, men numera ohjälpligen föråldrade; de senare äro merendels goda, men göra icke tillfyllest, då de i regel endast meddela litteraturen i utdrag. Under dessa förhållanden har det sedan länge varit ett önskemål för historie-

forskningen att erhålla fullständiga editioner av den berörda danska historiska litteraturen, motsvarande de långt drivna fordringar, som numera ställas på dylika. Under de senaste åren har detta önskemål börjat förverkligas. M. Cl. Gertz har 1908—1912 utgivit en ny upplaga av de danska helgonskrifterna under titeln: »*Vitæ sanctorum danorum*», och 1915 en ny upplaga av Sven Ågesens verk: »*En ny text av Sven Aggesøns Værker genvunden paa Grundlag af Codex Arnæmagnæanus 33, 4:o.*»

Den nya publikationen av helgonskrifterna innehåller samtliga helgonskrifter om de nio danska helgon, vilka dyrkats och delvis fortfarande dyrkas inom den katolska kyrkan. Den främsta platsen bland dessa helgon, både vad angår den religiösa och historiska betydelsen, tillkommer de i senare tid stundom förväxlade helgonen Knut konung och Knut hertig samt abboten Wilhelm. Om dessa trenne helgons liv har helt naturligt den största och värdefullaste litteraturen uppstått, och jämförd med denna äger litteraturen om de övriga delvis ganska okända sex helgonen — Theodgarus, Ketillus, Margareta, Nicolaus, Andreas och konung Erik — åtminstone ur rent historisk synpunkt ett oftast ganska ringa värde. Vid utarbetandet av den nya upplagan har Gertz icke blott använt allt tidigare känt material; det har också lyckats honom att till detta lägga en hel rad av nya källor och nya handskrifter. Detta stora material har, såsom var att vänta, av Gertz på det noggrannaste värdesatts och för den nya textupplagan använts med ett skarpsinne och en kritisk-filologisk omsikt, som äro höjda över allt beröm. På några enstaka punkter kan väl historikern ställa sig tvivlande mot en och annan hypotes i de historiska inledningarna till skrifterna (jmfr denna tidskrift VI, 49, 50, 114) och mot de någon gång kanske väl djärva textkonjekturerna, men om också dessa senare på ett och annat ställe egga till motsägelse, äro de alltid motiverade och intresseväckande. Då Gertz därjämte alltid i not meddelar hela den till buds stående textapparaten, ligger i varje föreliggande fall möjligheten öppen för läsaren att bilda sig en egen mening.

Den nya upplagan av »Vitæ sanctorum danorum» är på handskriftsmaterialets nuvarande ståndpunkt att betrakta såsom avslutande. Genom densamma har Gertz lagt en fast grundval för studiet av de danska helgonens historia, och då helgonskrifterna stundom äro de enda eller älsta historiska källor vi äga, även för studiet av vissa delar av Danmarks historia.

Ett om möjligt ännu mera talande vittnesbörd om Gertz' överlägsna textkritik än editionen av de danska helgonskrifterna lämnar hans upplaga av Sven Ågesens verk.

I en kort före sin död skriven avhandling »Zur Kritik dänischer Geschichtsquellen« i Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XII fäste Georg Waitz uppmärksamheten på den handskrift av Sven Ågesens verk, som Codex Arnæmagnæanus 33 4:to innehåller. Handskriften är skriven av Claus Christophersen Lyskander och var redan känd av Langebek, men av honom betraktad som mindervärdig och icke använd för upplagan i Scriptores rerum danicarum. Till grund för denna har Langebek i stället lagt den upplaga av Sven Ågesens skrifter, som Stephanius 1642 utgivit efter en redan på Langebeks tid förlorad pergamentshandskrift, vilken tillhört Universitetsbiblioteket i Köpenhamn. Handskriften i Codex Arnæmagnæanus vimlar också, som Waitz framhåller, av fel; avskrivaren har ofta uppenbarligen icke kunnat läsa originalet, utelämnat ord eller återgivit dem i vanställd form; satser eller stora delar av satser saknas stundom och några ställen äro så korrumperade, att det knappast varit möjligt att med säkerhet förstå orden eller ens meningen. Det oaktat stod det emellertid för Waitz utom tvivel, att den arnæmagnæanska handskriften i det stora hela måste anses som den ursprungligare; han fann den innehålla uttryck och vändningar av en långt ålderdomligare och ursprungligare karaktär än dem som möta i Stephanius' upplaga, och framhöll därjemte, att de båda texterna stundom visade djupgående olikheter. Det var också Waitz' avsikt att lägga den arnæmagnæanska handskriften till grund för den nya upplaga av Sven Ågesens krönika, som han förberedde för Monumenta Germaniæ historica. Planen kom emellertid icke att fullföljas. När efter Waitz' död utgivandet av de danska historiska källorna i Monumenta uppdragits åt Holder-Egger, underkastade denne handskriften en förnyad kritik i en avhandling i Neues Archiv XIV. Den ledde till ett resultat rakt motsatt Waitz'. Holder-Egger erkände visserligen, att den arnæmagnæanska handskriften, som Waitz framhållit, på åtskilliga ställen erbjuder läsarter, som förefalla ursprungligare än motsvarande i Stephanius' text, men längre ville han icke följa Waitz. Den arnæmagnæanska handskriften med sin brist på sammanhang, sina många fel och meningslösheter stod i det stora hela för Holder-Egger som ett monstrum av en handskrift. Han går så långt i sin förkastelsedom, att han säger om en del av densamma, att när man läser den, är det som hörde man en hel här av tusentals narrar. Som svar på frågan huru den tillkommit hävdar han, att den fullständigt ovetande och i paleografi totalt okunnige avskrivaren haft framför sig en alltigenom glosserad kodex och än avskrivit

sitt förlags text än dess glossor utan att fästa avseende på de senares sammanhang med den förra. Holder-Egger, vars ord i frågor som den föreliggande alltid ägt den största auktoritet, hade, som det syntes, slutgiltigt löst det textkritiska problem, som knutits till Sven Ågesen. Den på Stephanius' edition vilande texten har efter hans undersökning varit den enda använda inom historieforskningen, och den har även lagts till grund för den översättning av Sven Ågesens verk, som Jörgen Olrik lemnat.

I sin nya edition av Sven Ågesens verk har Gertz ånyo upptagit textproblemet till behandling. Resultatet har blivit överraskande. Genom en rationellt genomförd granskning av den arnæmagnæanska handskriften uppvisar Gertz i detalj, att orsaken till den korrumperade form, i vilken avskriften föreligger, i första hand är att söka i att avskrivaren ägt en oerhört bristfällig kunskap i latin och saknat så gott som varje begrepp om medeltida paleografi. Han har stått så gott som oförstående inför de olika stenografiska tecken, som använts i hans förlag, icke haft någon säker kunskap om de olika bokstävernas form i medeltidsskrift, och då han icke riktigt kunnat läsa vad förlaget innehöll, har han ofta icke dragit i betänkande att bilda fullständigt meningslösa ord och ordformer av de bokstäver han hade för sig. Enligt Gertz' mening har han endast i mycket ringa grad ägt förmåga att till danska översätta vad han skrev. Det är givet, att det för att få någon mening i en så monstruös avskrift som den föreliggande erfordras den mest ingående kunskap om medeltidspaleografi och medeltidslatin. Gertz, i eminent grad i besittning av dessa förutsättningar, har tack vare dem och ett ofta häpnadsväckande textkritiskt skarpsinne lyckats att rensa den arnæmagnæanska avskriften från den syndaflod av skrivfel, på vilken den översvämmar, och rekonkonstruera den medeltida text, som legat till grund för densamma; han rättar och supplerar denna ytterligare med konjekturalkritikens hjälp. Den text Gertz genom sin rekonstruktion får fram avviker i hög grad från den text Stephanius' edition lämnar. Såväl språkformen som texternas innehåll visar emellertid, som Gertz övertygande klarlägger, att den arnæmagnæanska avskriften, ger den ursprungligaste texten; Stephanius' edition däremot är endast en ganska godtyckligt och medvetet företagen omarbetning av denna.

Gertz uttalar, att hans verk om Sven Ågesen sysselsatt honom länge och vållat mycket huvudbry. Men den oerhörda forskarmöda, som bör ligga bakom det, har också lett till ett glänsande resultat. Gertz har liksom i »Vitæ sanctorum danorum« här skapat en avslutande upplaga; därjämte har han riktat

den historiska litteraturen med en den lärorikaste textkritiska undersökning. Själv är Gertz förberedd på att åtskilliga skola mena, att hans rekonstruktion av den arnæmagnæanska handskriften på icke få ställen är något djärv. Genom de lyckade paralelltryck han lämnar av de olika texterna och sina egna rekonstruktioner har han emellertid sörjt för att historikern i varje särskilt fall med lätthet kan jämföra de båda texterna och rekonstruktionerna.

Gertz' undersökningar och nya text av Sven Ågesens verk äga intresse för frågan om förhållandet mellan Sven Ågesens och Saxos Danmarkshistorier. Av tidigare forskare har på grundval av Stephanius' edition visats, att Saxo för sitt verk använt sig såväl av Sven Ågesens skrift om vederlagen som av hans historia (jmfr anmälarens Saxo, Kritiska undersökningar, i denna tidskrift VI, 14, 36). Gertz uppvisar otvetydigt, att åtskilliga av de ställen, som härvid använts såsom bevismaterial icke av Saxo lånats från Sven Ågesen utan i stället överförts till Sven Ågesens verk från Saxos vid en omarbetning av det förra. Därmed är emellertid icke uteslutet, att Saxo jämte sina många andra källor även i sin ordning begagnat Sven Ågesens ursprungliga text, ett spörsmål som Gertz icke haft anledning beröra i sin undersökning. Att så också varit förhållandet, framgår vid en jämförelse mellan den nya texten av Sven Ågesens verk och Saxo. En dylik jämförelse ger vid handen, att även i den nya texten fortfarande kvarstår flertalet av de ytterligt nära överensstämmande ställen, som tidigare påvisats mellan såväl Sven Ågesens vederlagstext som hans historia och Saxo. När det gäller en författare, som handskas med så suverän frihet med sina källor som den senare, kan man emellertid endast i ytterligt ringa grad vänta att möta någon verbalöverensstämmelse. Lika stor beviskraft för att Saxo använt Sven Ågesens verk äger därför också, att vissa partier av hans verk, såsom delar av vederlagen och inledningen till historien, äro tydliga omskrivningar av motsvarande ställen hos Sven Ågesen, andra åter såsom Harald Blåtands, Sven Tjugeskäggs och Knut den heliges historia, äro historiska kompilationer av detta och andra källors framställning. Den nya texten har borteliminerat åtskilliga likheter mellan de båda författarna, men i huvudsaken ingenting ändrat i den tidigare uppfattningen om förhållandet dem emellan. Det nya momentet ligger däri, att det blivit visat, att Saxo, efter att först ha begagnat Sven Ågesens verk, i sin ordning kommit att begagnas vid en omarbetning av det senare.

Den klassiske filologen Gertz har icke inskränkt sin verk-

samhet inom den historiska vetenskapens råmärken till att endast utgiva de danska helgonskrifterna och Sven Ågesens verk. I de historiska inledningarna till helgonskrifterna, i den kritiska kommentaren till Sven Ågesen och i en särskild i denna tidskrift VI, 75, 81, omnämnd och delvis refererad avhandling, »Knud den helliges Martyrhistorie», har Gertz även historiskt utnyttjat de källor han utgivit. Obunden av de traditioner, vid vilka den äldre historieskrivningen bitit sig fast, har Gertz framför allt genom den sistnämnda avhandlingen brutit med den slentrianmässiga och okritiska uppfattning av helgonskrifterna, som tidigare härskat. Gentemot denna äldre uppfattning, vilken i helgonskrifterna om Knut den helige och framför allt i Ailnoths stora legend såg väsentligen rent historiska och följaktligen trovärdiga arbeten, har Gertz framhävt och ådagalagt dessa skrifters karaktär av religiösa tendensskrifter och uppbyggelseböcker. Såväl härigenom som genom ett i detalj genomfört uppvisande av den legendariska behandling och traditionsutveckling det historiska stoffet om Knut den helige varit underkastat har han starkt bidragit till ett riktigare bedömande av denna litteraturs historiska trovärdighet. Gertz' »Knud den helliges Martyrhistorie», om vilken alltid rått tystnad inom den historiska facklitteraturen, är tvivelsutan att räkna såsom ett av de mest banbrytande verk, som under de senaste åren sett dagen inom äldre dansk medeltidshistoria.

C. W—ll.

Lars Tynell, **Skånes medeltida dopfuntar.** Häftena 1—3. Stockholm 1913—1915. 120 s. + LIII planscher.

— Litteraturen om de skånska dopfuntarne från medeltiden har hittintills varit inskränkt till ett enda arbete av betydenhet: Carl Georg Brunius' »Skånes konsthistoria för medeltiden» (1850). Brunius egnar i detta ett omfångsrikt kapitel åt »Dopfuntar eller dopstenar» och beskriver ingående och med vanlig noggrannhet ett sjuttiotal av dessa. Vad man saknat har varit en fullständig förteckning och beskrivning över samtliga skånska dopfuntar och ett offentliggörande i bild av dem. I en särskild, av Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien utgiven publikation: »Skånes medeltida dopfuntar», har Lars Tynell sökt råda bot på denna brist och med trenne häften 1913—1915 slutfört huvuddelen av sin uppgift.

Tynells arbete, sådant det föreligger i de tre häftena, inledes med en kortfattad översikt över de olika dopfuntstyperna. Grundläggande för denna översikt har varit dopfuntarnas form; med ledning härav urskiljer Tynell fyra olika grupper: fyrsidiga

dopfuntar, dopfuntar med upptill rund, nedtill fyrsidig skål samt fyrsidig fot, dopfuntar med rund skål och bägarformiga dopfuntar. Varje typgrupp fördelar sig på vissa avdelningar, dopfuntarna med rund skål på icke mindre än elva.

På den inledande översikten följer i verket en närmare beskrivning av var och en av de till cirka 300 uppgående dopfuntarne. Beskrivningen är rent katalogartad och ordnad häradsvis och i bokstavsföljd efter kyrkorna; den meddelar, under hänvisning till de i översikten fastställda typerna och avdelningarna, upplysningar om dopfuntarnas material, mått och utstyrsel samt deras förvaringsställen. En och annan avbildning av de beskrivna föremålen återfinnes i beskrivningen; flertalet äro häradsvis sammanförda å särskilda planscher.

Det är att beklaga, att reproduktionerna i verket icke omfatta samtliga, utan endast ett urval av de skånska medeltida dopfuntarna, och mindre lyckligt synes också, att reproduktionssättet av tekniska skäl — endast autotypi är använd — för ett mera ingående studium icke alltid visar sig fullt tillfredsställande. Sådant som det om hängiven forskarmöda vittnande verket föreligger, ger det emellertid för första gången en omfattande och fyllig bild av det rika material, som de skånska medeltida dopfuntarne erbjuda. Vad som närmast återstår är ett kritiskt skärskådande av detta, dess införsättande i ett allmännare sammanhang och dess utnyttjande ur konstarkeologiska och kulturhistoriska synpunkter. Men detta tillhör tydligtvis den allmännare del, med vilken verket torde vara avsett att avslutas.

Tynell har i sitt arbete egnat icke ringa uppmärksamhet åt det arkivaliska material, numera huvudsakligen bevarat i Landsarkivet i Lund, som är egnat att lemna upplysningar om förstörda dopfuntar och om till de bevarade knutna historiska förhållanden. Materialet är emellertid icke av honom fullt uttömmande genomgånget. För tiden intill 1700-talets början har anmälaren utöver vad som förekommer i verket antecknat följande uppgifter av större eller mindre vikt (B. vis. prot. = biskopsvisitationsprotokoll; Inv. = inventarieförteckning; Kkor. = kyrkoräkenskaper; Pr. vis. prot. = prostvisitationsprotokoll):

Allerum. Mem. vid b. vis. 1698 $^{29}/_{6}$ § 7: Huru stor olägenhet det haver med sig, att funten står så långt neder i begge kyrkorne, att utur hela och största församlingens åhör det helige döpelsens sakrament förrättas, kan nogsamt skönjas; varföre om en tjenlig förändring härutinnan ske kunde, vore det mycket väl och nyttigt. — B. vis. prot.

1698 29/6 § 18: Kan funten transfereras något bättre fram i kyrkan.

Asmundtorp. Hermanni Chytræi Monumenta Scanensia från 1598 (Monumenta Scanensia ed. Sven Bring, I, 313): Eodem in templo baptisterium existit, ex ære confectum, quod tribus æneis fulcris sustentatur, in eodem est etjam aqua limpidissima, quæ dulcedine sua reliquas longe antecellit, neque unquam exhauritur aut æstate corrumpitur. Atque licet nobiles vicini sæpe ex eadem aqua aliquot heminas afferant, tamen in baptisterio ejus copia minor non invenitur. Intensissimi frigoris tempore aliqua ex parte congelatur, sed ubi glacies illa tenuissimi cultri mucrone frangatur, statim ebullire ferventissimi fontis instar incipit.

Ausås. B. vis. prot. 1698 8/6 § 12: Funten skulle transfereras uti choret ifrån dörren.

Balkåkra. Inv. i kkor. 1691: 1 messingsmulla och fat i dopstenen av tenn.

Björnekulla. B. vis. prot. 1698 13/6 § 8: Funten står nedre i kyrkan och borde transporteras upp i kyrkan.

Brönnestad. B. vis. prot. 1696 25/6 § 11: Barndop sker för predikan, och bör vattnet icke kastas i funten och där så uppsurna, som tillförne varit, utan kan slås nedre på kyrkogolvet nedre för funten.

Engelholm. Inv. i kkor. 1663: En liten funt av »fyre fielle» gjort i »panilleverk».

Förslöv. Syn 1682 jan.: Till funten, med all reparation som »jernjordt» om funtstenen och sjelva panelverket, arbetslön och material 1 dlr smt.

Glimåkra. B. vis. prot. 1696 16/6 § 6: Funten är baufällig och bör transporteras på annat ställe närmare koret.

Glumslöv. Inv. vid b. vis. 1699 18/6: Funten är av eketrä och vackert snickarearbete med ett deckel över, ofärgat.

Hjersås. B. vis. prot. 1696 15/6 § 7: Funten står efterst i kyrkan, och måste [för] den såväl för ordnings skuld som eljest efter hon där står till hinders för dem, som lägga sine käppar och handskar och hattar därpå, något lägligare rum utses fram i koret. Och föreslogs högre sidan vid altaret, där prestebänken kunde litet lagas, och vid muren och bänken ett litet rum anses för funten.

Hörja. Inv. i kkor. 1665: Baptisterium av en grå sten.

Kvidinge. B. vis. prot. 1696 14/6 § 8: Funten måste sättjas främst i kyrkan.

Kvistofta. Inv. vid b. vis. 1699 18/6: Funten är av en

uthuggen sten och målad röd och grön. Däruti står en stor utarbetat messings »molleya» eller fat. — B. vis. prot. 1699 $^{18}/_{6}$ § 14: Till funten avlägges stora skålen, oppköpes i stället en tennskål.

Loushult. Inv. i kkor. 1692: En messingskittel i funten, som är av trä.

Lund. Diplom 1377 $^{15}/_{11}$ (Repertorium dipl. regni Dan. mediævalis II, 199): Vffo Oleffsz de Liungby. Notum cupio fieri, quod cum frater meus Trugillus Olaui sepulturam suam in Lundensi ecclesia elegit ibique prope fontem ad aquilonem sepultus est, anniuersarium suum de gratia dn. archiepiscopi et sui capituli instituo etc. Jmfr Liber daticus under $^{20}/_{5}$ (Lunde Domkapitels Gavebøger udg. ved C. Weeke, 129): Anno domini M°. CCC°. LXX°. septimo obiit Thrygillus Olaui de Stewighe, qui sepultus est inter fontem et altare sancti Laurencii ad aquilonem. — Syneinstrument å hospitalskyrkan 1674 $^{6}/_{5}$: Funt finnes ingen, men efter de fattiges berättelse haver aldrig någon varit, utan när barn under tiden har skolat döpas, är det skett av ett bäcken, satt på en tunna på kyrkogolvet.

Munka-Ljungby. B. vis. prot. 1698 $^{10}/_{6}$ § 14: Funten var ren och klar, varutinnan ett vackert messingsbäcken; inrättat uti choret, ej långt från altaret.

Norra Mellby. B. vis. prot. 1696 $^{26}/_{6}$ § 27: Funten i församlingen står i sitt rätta rum fram i kyrkan.

Norra Sandby. B. vis. prot. 1696 $^{13}/_{6}$ § 6: Måste funten lagas och den stolen avskaffas, som bakom funten står.

Norra Åkarp. B. vis. prot. 1696 $^{21}/_{6}$ § 9: Funten stod i choret.

Näsum. Inv. i kkor. 1665: En funt av sten nedre i kyrkan. — Inv. i kkor. 1693: 1 funt av trä med nätt bildhuggarearbete.

Onslunda. Inv. i kkor. 1665: Funten är av hel sten.

Perstorp. Syn 1682 jan.: Funten är sönder och skall en »jerngjor» omkring — 24 öre smt.

Röke. B. vis. prot. 1696 $^{24}/_{6}$ § 8: Döpelsen sker för predikan och funten står för altaret upp i choret.

Stora Uppåkra. Inv. i kkor. 1694: 1 funt av sten uthuggen.

Torrlösa. Mem. vid b. vis. 1699 $^{28}/_{6}$ § 1: Emedan funten efter förr därom utgången påminnelse bör flyttas upp i choret, vartill ingen lägenhet fins, med mindre man får taga bort den översta bänken på kvinfolkraden, vilken icke besynnerligen någon av församlingen tillhörer, utan

har varit till brudefolks tjenst. Begäres därföre här till högvyrdige h:r biskopens tillåtelse. Till brudefolken kan igen göras en lös bänk, som kan tagas bort i de tider, man den icke behöver. — B. vis. prot. 1699 $^{28}/_{6}$ § 9: Funten måste föras upp i kyrkan.

Torup. Inv. i kkor. 1665: Funten är uppmurad av sten och kalk och »hvid fordyncket».

Vankiva. B. vis. prot. 1696 $^{22}/_{6}$ § 10: Funten bör föras upp ifrån nederst i kyrkan till något bekvämligare rum och eljest göras skrank därom för större vördnad, och måste ock kärlen hållas rene och icke så oskickelige, och icke vattnet kastas ut på kyrkogården ovärdigt, utan slås neder på sidan vid funten i kyrkan, dock att man därvid icke gör någon vidskepelse.

Verum. Inv. i kkor. 1692: En funt av sten.

Viken. Syn 1682 $^{8}/_{12}$: Vid kapellet finnes . . . ett kopparbäcken att döpa barn av.

Virke. Syn 1682 $^{14}/_{11}$: Funten är sprucken och kan hjelpas med ett jernband omkring; vill kosta inalles 2 dlr smt.

Visseltofta. B. vis. prot. 1696 $^{19}/_{6}$ § 11: Funten måste transponeras till främst i kyrkan och kunde för honom rum gott nog finnas vid altaret.

Vittsjö. Pr. vis. prot. 1716 $^{14}/_{6}$: Dopstället i Vittsjö, som står nederst i kyrkan, bör flyttas fram i choret, som anständigast är.

Vä. Kkor. 1704: En ny funt och krona av bildhuggarearbete; därföre bet. efter nogaste ackord och kvittence d. 4 sept. a:o 1705—50 dlr smt. — Kkor. 1705: Den nya funten uppe i choret.

Önnestad. Inv. i kkor. 1665: Funten näst för predikstolen är ny, utskuren och målad.

Örja. B. vis. prot. 1699 $^{15}/_{6}$ § 15: Funten kan föras fram uti choret för sine visse skäl och orsaker och gode skäl, att det stöter å den orten, som kan vara androm till förargelse och hinder.

Östra Broby. B. vis. prot. 1696 $^{17}/_{6}$ § 8: Måste funten flyttas bättre upp på bekvämligare ställe och faddrarne gå fram till funten, när kristningen och döpelsen sker.

De här omnämda dopfuntarne i Balkåkra, Förslöv, Hörja, Kvistofta, Näsum, Stora Uppåkra och Verum, samtliga för Tynell okända, hava alla varit av sten; materialet synes visa, att de varit av medeltida ursprung. För en av dem är detta bevisbart, då den ännu delvis är i behåll, dopfunten i Stora Uppåkra;

dess släta, runda skål, nära övre randen, i likhet med dopfuntsskålen från det närliggande Nevitshög, prydd med en rundstav, är av anmälaren anträffad i Uppåkra kyrkas vagnsport.

Tynell har om de i kyrkorna ännu förefintliga dopfuntarna i sin beskrivning endast anmärkt: »i kyrkan». Han synes härvid ha förbisett ett par ur kult- och kulturhistorisk synpunkt ej oviktiga moment, till vilka de här ovan avtryckta uppgifterna lemna bidrag. I den äldre kristna tiden förrättades dopen utanför kyrkorna, understundom i särskilda baptisterier: den som icke var döpt och alltså oskär tillhörde icke menigheten och var förbjuden tillträdet till kyrkan. Vid kristendomens genomförande i Norden var detta utvecklingsmoment redan övervunnet; dopet skedde, efter förrättad primsignelse utanför kyrkan, medeltiden igenom inne i densamma. Men dopfunten fick icke därför sin plats var som helst inom murarne; med tanke på att vad som icke var renat genom dopet icke borde släppas längre in än nödvändigt, ställde man dopfuntarne regelbundet så nära kyrkodörren som möjligt, längst ned i vester; var kyrkan flerskeppig, i norra sidoskeppet, något som enligt en av de ovan meddelade uppgifterna var fallet i Lunds domkyrka. Ännu den dag i dag står en och annan dopfunt kvar på sin medeltida plats, och där detta är fallet, hade en upplysning därom givetvis varit av intresse. Efter reformationens införande ändrade sig så småningom i vissa delar den rådande uppfattningen av dopet och därmed även dopfuntarnes plats. Den nya syn på förhållandena, som gjorde sig gällande, har Peder Laurensen i sin Malmöbog (fol. 58) uttryckt så, att dopets sakrament nu icke allenast skulle vara barnen, alltså dem orenom, nyttigt och gagneligt, utan också hanteras så, att gammalt folk därav kunde komma ihåg vad de äro och vad de lovat Gud; dopet skulle i enlighet därmed förrättas på danska och hållas i hela menighetens närvaro. Reformationstiden drog emellertid icke den fulla konsekvensen av den här uttalade uppfattningen, som för dopfuntarnes vidkommande borde medföra dessas framflyttande till en plats, där de kunde ses av menigheten i dess helhet, alltså i närheten av altaret; det skedde i slutet av 1600-talet. »Varest det inte ännu är skett och dock bekvämligen kan ske», heter det i ett reskript av biskop Matthias Steuchius i Lund den 11 september 1695, »hålles tjenligit, att funten eller dopstället flyttas opp i choren» (Domkapitlets i Lund conceptbok. Landsark. i Lund). Reskriptet visar, att den föregående utvecklingskedjan vid 1600-talets slut var fallen ur minnet; dess följd blev de platsförändringar ifråga

om dopfuntarna, vilka ett flertal av de ovan meddelade uppgifterna ge vid handen. —

Under Lund upptager Tynell sex dopfuntar, alla utom en mer eller mindre fragmentariska. Av dessa är den ena rubricerad: »Lund, Gråbrödraklostret», och säges vara påträffad vid grävning å klostrets tomt. Lokaliseringen, vilken härrör från Kulturhistoriska museet i Lund, är oriktig. Dopfunten är anträffad å den tomt, där S:t Jakobs kyrka var belägen — Gråbrödraklostret låg öster därom på östra och andra sidan nuvarande Stora Gråbrödersgatan (Top. Saml. Perg. 1528. Danska Rigsark.) — och funten har otvivelaktigt också tillhört S:t Jakob.

Under Lund hade i verket i överensstämmelse med annars tillämpade principer också bort vara upptagen den dopfunt, som tillhört Allhelgonakyrkan, men nu jemlikt ett kungl. brev av den 1 februari 1595 — Tynell uppgiver 1592 — står i Genarps kyrka.

Malmö. **En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd. Huvudredaktör G. Hårleman. I–II.** Malmö 1914. I (14 +) 509 s. II. (10 +) 480 s.

— I samband med Baltiska utställningen har enligt beslut av Malmö stadsfullmäktige 1914 utgivits ett stort verk i tvenne band under titel: »*Malmö. En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd*». Redaktör för verket har varit G. Hårleman; medarbetarnes antal har uppgått till inemot ett femtiotal, till stor del bestående av till de kommunala institutionerna knutna tjenstemän. Den ledande synpunkten vid planläggningen av verket har enligt redaktörens förord varit icke så mycket att åstadkomma en festskrift av tillfälligt intresse som snarare en uppslagsbok, ur vilken kunde hemtas upplysning om stadens utveckling, framför allt beträffande kommunalväsendet, men även på andra områden av samhällslivet. Stadens historia intill 1860-talet, då omläggningen av kommunalförvaltningen inledde en ny tid, skulle enligt planen skildras i en sammanhängande översiktlig framställning; den därefter följande utvecklingen i särskilda sinsemellan sjelvständiga uppsatser. Denna uppdelning av verket efter olika tidsskeden har emellertid endast gällt såsom allmän regel; det har, som redaktören framhåller, icke lagts hinder i vägen för medarbetarne att gå även längre tillbaka i tiden än till 1860-talet, i den mån detta betingats av ämnenas beskaffenhet.

Den sammanhängande översiktliga framställningen av Malmö stads historia är författad av Gustaf Clemensson och grundad på ett studium av sjelva källmaterialet. Framställ-

ningen sönderfaller i fem avdelningar, av vilka den första sträcker sig från älsta tid till början av 1400-talet, den andra omfattar senare delen av medeltiden, de tre sista perioderna 1513—1658, 1658—1775, 1775—1860. Huvudvikten är lagd på författnings- och förvaltningsutvecklingen, handel och näringar, men även andra områden av stadens historia äro, om ock icke lika och tillräckligt allsidigt, uppmärksammade. Särskilt är reformationen ingående behandlad och de vid dess genomförande ledande ekonomiska synpunkterna på ett något skarpare sätt än tidigare framhållna. Överhuvudtaget ha i anslutning till de resultat, till vilka en nyare tids allmänna stadshistoriska forskning fört, i flera avseenden nya synpunkter, icke minst vad angår stadens älsta historia, avvunnits det föreliggande, relativt rika källstoffet, och med detta arbete en första på vetenskaplig grund vilande sammanhängande framställning av Malmö stads historia blivit given.

Av de på den översiktliga historiska framställningen följande specialavhandlingarne belysa flera med fasthållande av den allmänna utvecklingens grunddrag exakt och rikhaltigt kommunalväsendet, de kommunala institutionerna och därmed i samband stående förhållanden under sista halvseklet. I detta sammanhang förtjenar särskilt att nämnas de avhandlingar, som falla inom områdena för de tekniska verken, och Carl Herslows i stora linier uppdragna bild av bankväsendets utveckling i Malmö. Andra avhandlingar hålla däremot icke alltid måttet och tala understundom icke helt till förmån för den lena hand, med vilken redaktören behandlat de inkomna skriftproven. Särskilt framträda svagheterna, givetvis med många undantag, i de delar, där författarne, med frångående av den allmänna regeln, tillåtit sig behandla även längre tillbaka i tiden än de sista femtio åren liggande historiska förhållanden. En avhandling omhandlar Malmö stadsplan; den är skriven utan att någon inverkan av de allmänna resultat, till vilka den moderna stadsplaneforskningen lett, stå att upptäcka. Betecknande heter det i en annan avhandling, att Claus Mortensen, Malmö reformator, en i grund och botten föga betydande personlighet, vars gåvor lika regelbundet överdrivas som hans lyten omsorgsfullt bemantlas, utgivit icke blott den älsta danska psalmboken, utan även den s. k. Malmöbogen. Samme författare, som gör detta uttalande, kommer å annat ställe med den lika nya upptäckten att inom de medeltida stadsförsamlingarnas presterskap diakonerna särskilt hade vården av de fattiga sig anförtrodd, och att Djeknegatan till våra dagars Malmö bevarat dessa fattigvårdande presters namn i svensk dräkt.

Han lever i föreställningen, att Malmö, som så föga bevarat av sin medeltid i yttre minnesmärken, i de gamla kvartersnamnen eger en ofta förbisedd anvisning på gamla minnesvärda institutioner, och utbreder sig om det allmänna förfall, som på alla områden av vad kyrkan kallar »inre mission», icke minst å den organiserade fattigvårdens område, inträdde i de reformerade länderna och orterna, enkannerligen Malmö. För upplysningars vinnande har han vänt sig både till Rigsarkivet i København och Kungliga biblioteket där; på båda ställena uppger han sig ha fått svaret, att intet finnes rörande offentlig fattigvård »fra de Tider». Man blir onekligen något undersam, om författaren rätt formulerat sin fråga, i varje fall om adressaterna varit de rätta; säkert är, att de gamla rådsherrarne och borgarne i 15- och 1600-talets Malmö, trots författarens omdöme om deras barmhertighetsverksamhet — en kulturgärning, om vilken dokumenten vila i rådhusarkivet i Malmö och Landsarkivet i Lund — med goda samveten kunna vila i sina gravar.

Verket om Malmö är rikt illustrerat. Särskilt i den inledande historiska översikten och i Evert Wrangels delvis på förut obegagnat stoff vilande, klart skrivna, orienterande skildring av Malmö stad ur byggnadshistorisk synpunkt återgives ett historiskt värdefullt bildmaterial.

August Hahr, **Studier i skånsk renässans. Skånes renässansborgar. I typologisk översikt.** [Utgör s. 83—162 i samme författares Studier i nordisk renässanskonst. Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. 15: 1. Uppsala och Leipzig 1913].

August Hahr, **Historisk-typologisk överblick.** [Utgör s. 1—16 i de av samme författare utgivna Skånska borgar. Stockholm 1914].

— Den som tidigast uppdragit utvecklingslinjerna för renaissancetidens gårds- och slottsbyggnadskonst i den skandinaviska Norden torde vara Troels-Lund i tredje boken av »Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede». Brännpunkterna för adelns makt på den skandinaviska halvön ser han i Skåne och Mälarlandskapen; han har en skarp blick för de olika utvecklingsfaser, som i regel organiskt avlöst den ena den andra och egnar från denna utgångspunkt ett jemförelsevis brett utrymme åt den skånska adelsbyggnaden. Monografiskt behandlades dessa skånska gårdar och slott, frånsett det betydande arbete Brunius här som annorstädes inom nordisk konstarkeologi utfört, tidigast av Gustaf Upmark i det klarläggande föredrag om »Skånska herregårdar under renässanstiden», som han på hösten 1893 höll vid Svenska forn-

minnesföreningens möte i Lund och som följande år trycktes i föreningens tidskrift (omtryckt i »Valda skrifter» 1901). Sedan dess har i främsta rummet AUGUST HAHR, byggande vidare på föregångarnes verk och med hänsyntagande även till de resultat, som särskilt Francis Beckett nått i fråga om den specielt danska herregårdsbyggnaden, egnat sig åt undersökningar i ämnet. Frukterna föreligga förnämligast i *»Studier i skånsk renässans»* (1913) och i den *»Historisk-typologiska överblick»* (1914), med vilken han inlett det av honom planlagda och utgivna verket: »Skånska borgar i uppmätningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text».

Hahr uppställer åtta byggnadstyper. Typ I, som framträder i Glimmingehus, Örup, Örtofta och annorstädes, utgöres av det rektangulära, enlängade tornlösa huset med trappgavelrösten å kortsidorna; det utgör den skånska gårds- och slottsbyggnadens grundtyp under renaissancetiden. Typ II är den närmast följande utvecklingsformen; huset har här av försvarshänsyn erhållit torn och framsprång. Den östra längan på Skarhult, de gamla stenhusen på Bollerup och Näs och framför allt den gamla ärkebiskopsborgen på Flyinge exemplifiera typen. Men på borggården kunde mera än ett fast hus byggas; ladugården, tidigare där belägen, flyttades därifrån, och det uppstod typ III, den kring en borggård oregelbundet kringbyggda borgen, i vilken understundom de båda första typerna uppgingo. Tosterup, Bosjökloster och Bäckaskog höra bland andra dit. Med typ IV ökas försvarsdugligheten: denna typ utgöres av den slutna, fyrlängade borgen med sambyggda huslängor, omgivande en vanligen kvadratisk borggård, och med i regel torn och utsprång. Den älsta fullödiga representanten för typen är det 1538 byggda Thottarnes Eriksholm; de närmast därmed befryndade Torup och Vittskövle. Vid sidan av denna fyrlängade försvarsborg uppträder som typ V den trelängade borgen med mot ingångssidan framskjuten huvudflygel och med försvarstorn (Kulla-Gunnarstorp), såsom typ VI en tvåflyglad anläggning med försvarstorn i ena ytterhörnet (Sövdeborg). Med typ VII och VIII, uppträdande från och med slutet av 1500-talet, vika försvarshänsynen; den europeiska renaissancens anda och former göra sig gällande, i första hand under inflytande från Nederländerna och nordvestra Tyskland. Mest karakteristisk för stilen är typ VII, en treflyglad anläggning med huvudflygel och framspringande sidoflyglar och med gårdsplatsen vänd mot huvudingången å den ofta med en mur begränsade fjerde sidan; exempel å de båda varianter, typen har att uppvisa, erbjuda Tunbyholm och Sandby, Ljungby och Viderup. Typ VIII ut-

göres av det enlängade huset med fyrkantigt eller fyrkantiga utsprång å den ena sidan och ett åttkantigt trapptorn å den andra; typens förnämsta representant möter i Beate Huitfelds praktfulla Svenstorp, vars byggmästare man alltid och med rätta sett icke i den stenhuggare Daniel Tommisen från Malmö, som utfört portalen och annat stenhuggeriarbete, utan i Hans van Steenwinkel d. ä.

Den historisk-typologiska översikt av den skånska renaissancegårdens arkitektur, som Hahr givit, har fört kännedomen om denna ett gott steg framåt: först nu ser man fullt klart, hur alla dessa arkitekturminnesmärken utsöndra sig som en sjelvständig, om ock av den allmänna danska utvecklingen starkt beroende stilgrupp, och de huvudlinjer, efter vilka den jemt framåtskridande utvecklingen gått. Det fasta huset, vars närmaste föregångare äro att söka i den medeltida kärnan, sådan denna möter i Helsingborg och på Hammershus, når under loppet av ett halft århundrade sin fulländning i den fasta, tornskyddade borgkarrén för att under nästa århundrade i sin ordning så småningom förvandlas till ett renaissanceslott, med torn och utsprång tjenande fredliga syften och de röda murstensytorna brutna av konstnärligt anbrakta sandstensorneringar. Vad som mot framställningen i dess här relaterade grunddrag synes kunna anföras är dels förbiseendet av en sjelvständig, fristående, utifrån importerad slottstyp, dels ett alltför starkt undanskjutande av en i sen tid framträdande typ, vilken framsprungit ur äldre på inhemsk botten framvuxna.

Den förra typen har sin representant i den väl enda byggnad på skånsk botten, som verldskulturens historia nämner, Tycho Brahes Uranienborg, en centraliserande kupolkrönt anläggning i Palladios anda, för vilken man väl med rätta sett förebilden i dennes Villa rotonda. Den andra möter i Marsvinsholms slottsbyggnad från 1640-talet; den har väl icke av Hahr helt förbisetts, men utan vidare inordnats under hans typ I. Byggnaden är emellertid till anläggningen ett dubbelhus och har tvenne diagonalt anbrakta fyrkantiga hörntorn; sjelva husen gå närmast tillbaka till Egeskov och det äldre Frederiksborg, men anläggningen i övrigt synes starkt påverkad av den tornskyddade borgkarrén från 1500-talets mitt.

Det ligger i sakens natur, att den skånska gårds- och slottsarkitekturen under renaissancetiden, för att rätt förstås, bör ses icke blott ur konstarkeologisk synpunkt utan i första hand ur den lokala kulturmiljöns. Detta har icke ingått i Hahrs plan. Man saknar också varje försök till en lösning av spörsmålen, varför denna arkitektur uppstod just då den uppstod

och varför den tog de utvecklingslinjer, som den gjorde. Besvarandet av det förra spörsmålet sammanhänger med de uppåtgående ekonomiska konjunkturerna fram emot mitten av 1500-talet och den omläggning av jordbruksdriften, som följde i deras spår; det senare spörsmålet med förhållanden av företrädesvis inre politisk art i förbindelse med Sören Norrbys krig och Grevefejden.

S. van Brakel, **Schiffsheimat und Schifferheimat in den Sundzollregistern.** [Utgör s. 211–228 i Hansische Geschichtsblätter XXI. München und Leipzig 1915].

— Den bearbetning av Öresundstullräkenskaperna, vars första band under titel: »Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660» under Nina Ellinger Bangs redaktion utkom 1906, väckte i Holland redan från början ett betydande uppseende. Icke blott därför att man här för första gången på grundval av en i hög grad tillförlitlig källa fann den holländska skeppsfartens dominerande ställning i Östersjön under det 16:de och 17:de århundradet fastslagen i siffror, utan också enär de i publikationen angivna hemorterna för skeppen, uppförda i kolumnerna med rubriken »Hjemsted», syntes tvinga till en fullständig omläggning av den tidigare uppfattningen av de dåtida huvudorterna för den holländska skeppsfarten och deras relativa betydelse. Denna tidigare uppfattning gick ut på, att den holländska skeppsfarten hade haft sina huvudorter i de s. k. »Wasserstädte», framför allt i Amsterdam, Hoorn och Enkhuizen. Man visste väl, att även vid denna tid den holländska handelsflottan till största delen bemannats icke från dessa platser, utan från de runtomkring liggande byarna och att även de öar, som skilja Nordsjön och Zuidersee från varandra, lemnat en avsevärd kontingent, men man var av den mening, att skeppen till allra största delen tillhörde stadsborgarne. Av tabellerna syntes emellertid framgå, att även skeppen i betydligt större antal än man förut anat tillhört lantbefolkningen och särskilt även innevånarne på de omnämda öarna. De i skeppen insatta kapitalen skulle övervägande ha legat i händerna på denna lant- och öbefolkning utanför städerna.

S. van Brakel har nu i en uppsats: »*Schiffsheimat und Schifferheimat in den Sundzollregistern*», införd i Hansische Geschichtsblätter 1915, gjort gällande, att den nya uppfattning, som tydligen framgår ur de publicerade tabellerna, är beroende av ett felaktigt utnyttjande av det föreliggande räkenskapsmaterialet. Han framhåller, hurusom vid upptagandet av Öresundstullen fastställandet av skeppens nationalitet var en nödvändighet,

enär olika tullsatser gällde för olika nationers skepp, men att fastställandet av skeppens hemorter däremot var utan betydelse, understundom allt annat än lätt, för de kungliga tulltjenstemännen i Helsingör väl omöjligt. Vad som framgick av skeppspapperen var nämligen icke skeppens, utan skepparnes hemorter; det faller nära nog av sig sjelv, att det under dessa omständigheter var de senare, som i likhet med vad som skedde vid upptagandet av skeppsavgifter i Holland, upptecknades vid förtullningen. Enligt van Brakel ha alltså de med »Hjemsted» rubricerade kolumnerna i verket om Öresundstullen betydelse i skeppsavseende endast i fråga om sjelva nationaliteten; för så vitt däri och i anmärkningarne till dem ortnamn och namn på vissa landområden utan statlig sjelvständighet (exempelvis Waterland) uppföras, äro de att betrakta såsom hemorter för skepparne.

Det förhållande, att ett så primärt och för tabellverkets värde ur synpunkten av handelns och näringarnas historia så grundläggande problem som det av van Brakel här uppkastade icke ens uppmärksammats före publiceringen av verket, måste väcka någon förvåning. Lösningen torde ganska säkert utan allt för stora svårigheter kunna åstadkommas med ledning av det material till Öresundstullens historia, som utanför räkenskaperna föreligger i det danska Rigsarkivet.

Skånska borgar i uppmätningsritningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text utgivna av August Hahr. Häftena 1—4. Stockholm 1914—1916. (6 +) 52 + (4 +) 19 + 57 + 20 s.

— Av det ovan omnämda verket »*Skånska borgar i uppmätningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text*», med statsunderstöd utgivet av August Hahr, hava 1914—1916 fyra häften utkommit. Utom åt Hahrs orienterande inledning äro de egnade åt Kärnan i Helsingborg, Borgeby, Örup, Månstorp och Tommarp. Ett flertal yngre författare hava medverkat. Kärnan är behandlad av Akke Kumlien, Borgeby av Pär Axel Olsson, Örup av Hahr, Kumlien och Hans Wåhlin, Månstorp av den senare, Tommarp av Kumlien och Torsten Mårtensson.

Programmet för verket är enligt utgivarens företal: »sorgfälliga uppmätningsritningar i planer, sektioner, fasadritningar etc.; fotografiska avbildningar av exteriörer, interiörer och detaljer, uteslutande tagna med hänsyn till arkitekturen och den fasta dekorationen från äldre tider; samt slutligen en strängt sakligt beskrivande text, uppmärksammande både det som är och det som varit».

Vad då först angår uppmätningsritningarne, röja de samtliga ett vårdat utförande. Om deras beskaffenhet i övrigt låter sig givetvis utan undersökningar på platsen intet omdöme med bestämdhet fälla. Det är emellertid otvivelaktigt en riktig, vetenskapligt tryggande tanke, att Örup och Tommarp uppmätts och ritats icke såsom Kärnan och de övriga gårdarne endast av en person, utan av tvenne. För Månstorps vidkommande kan antecknas, att varje uppmätningsritning liksom varje mått utanför sjelva grundplanerna av dess båda våningar saknas, och att dessa planer liksom ritningarne annars i regel icke äro orienterade.

De fotografiska avbildningarne äro höjda över allt beröm och återge genomgående för respektive byggnader karakteristiska partier och detaljer.

I fråga om den bilderna åtföljande texten har man att noga skilja mellan de rent arkitekturbeskrivande och de mera historiska delarne av densamma. Formellt sett lida de förra visserligen här och var av en viss brist på överskådlighet i framställningen, men deras innehåll är, så vitt man kan se, i regel sakligt och exakt. I de mera historiska delarne saknas däremot dessa senare egenskaper flerstädes helt. Saken har sin betydelse icke minst ur byggnadshistorisk synpunkt, då det gäller att draga slutsatserna av materialet och att »uppmärksamma det som varit».

Exempel på det här senast sagda lemna beskrivningarne å Borgeby, Månstorp och Tommarp.

Det heter under marginalrubriken: »Historiska data», om Borgeby: »Som befästad ort nämnes Borgeby redan 1374. År 1378 doneras en del jordagods i Lyddeköpinge (Borgeby grannsocken) av ärkebiskop Nils Jensson (1361—1379) till årsbegångelser i Lunds domkyrka och år 1410 av ärkebiskopen Jakob Gertsson i Borgeby av Torna härad för samma ändamål. Borgeby var således åtminstone 1410 i ärkebiskopens ägo, och att det vid Karl Knutssons härnadståg i Skåne 1452 ej var av ringa betydelse för den danske ärkebiskopen, förstår man därav, att Karl VIII efter sitt grundliga förstörande av Lund ansåg det viktigt att med eld och brand förstöra även Borgeby. Den kraftfulle Birger Gunnarsson (1497—1519) lät emellertid under sin ärkebiskopstid återresa borgen ur grus och aska samt företog dessutom en del nybyggnadsarbeten (det väster om porttornhusen belägna 'Birgers hus' samt det i nordöstra hörnet av borgområdet belägna 'Börges torn'). Vid reformationen indrogs Borgeby till danska kronan och donerades 1540 till borgmästaren i Malmö Jörgen Kock».

Dessa »Historiska data» äro så gott som alla ohistoriska — det enda historiska är utom godsets indragande till kronan vid reformationen donationen 1378, men denna saknar varje sammanhang med Borgeby historia. Borgeby är icke nämnt som befästad ort 1374. Donationen 1410 kan icke visas gälla gods i Borgeby av Torna härad, och även om den det kunde, ger den icke vid handen, att gården då var i ärkebiskopens ägo. Detta var icke desto mindre fallet, men var det redan 1334: detta år omtalas ärkebiskopens stall, hästar och husfolk där. Karl VIII:s (d. v. s. Karl Knutssons) grundliga förstöring av Lund 1452 är lindrigt sagt problematisk, och att Borgeby då var av icke ringa betydelse för den danske ärkebiskopen, framgår icke därav, att den svenske konungen — icke efter, utan före sin ankomst till Lund — förstörde det med eld och brand. Om att ärkebiskop Birger lät återresa gården ur grus och aska och om hans nybyggnadsarbeten där saknas varje säker uppgift; det intygas givetvis icke av benämningen »Börjes torn», som i sen tid varit knuten till en av byggnaderna å Borgeby. Vida antagligare är också, att redan ärkebiskop Tue Nielsen eller Birgers närmaste företrädare Jens Brostrup låtit återställa den förstörda gården; det heter i varje fall om den senare i en något yngre källa, att han, utom att han omgav Flyinge med en mur, lät utföra förbättringsarbeten i sina andra fästen och gårdar, vilka förut voro så gott som ödelagda (Scriptores rerum Danicarum VI, 636). Borgeby donerades icke 1540 till Jörgen Kock; det förlänades honom detta år ad gratiam (Danske Kancelliregistranter 1535—1550, s. 152).

Hans Hildebrand uttalar på 1890-talet i Sveriges medeltid (II, 805): »Mellan Malmö och Trelleborg ligger Mogenstorps gård (nu Månstorp); en ruin av en befästad gård lär finnas i närheten av den nuvarande gården». Kännedomen om ruinen, det egentliga Skånes förnämsta, har onekligen ökats 1916; man vet nu icke blott — vad Sveriges riksantikvarie för något tiotal år sedan icke visste med säkerhet — att den existerar, utan finner den också värd att planläggas och beskrivas. Men beskrivningen är ur historisk synpunkt närmast jemförlig med motsvarande av Borgeby. »Historiken» börjar med att Månstorp år 1509 efter Niels Haks död, ett par oklara köpetransaktioner och ett omständligt processande kom i Henrik Krumediges ego. Det är visserligen riktigt, att en Niels Hak vid denna tid, år 1508, ljöt döden, men denne var icke herre till Månstorp, utan till Heckeberga. Den Niels Hak, som skrev sig till den förra gården, dog först 1524; han sålde Månstorp icke 1509, utan 1513 till Henrik Krumedige. Näste egare var Eske Bille.

Författaren moderniserar upp det gamla riksrådet till »vad vi skulle kalla sjöminister» i Danmark och upplyser bland annat, att han efterlemnat en till våra dagar bevarad, synnerligen omfångsrik korrespondens, men att han tyvärr icke haft tillfälle »genomsöka» den. »Tyvärret» är knappast omotiverat. Korrespondensen är till stora delar tryckt, och hade tillfället fått spela en mindre roll, hade författaren kunnat spara sina lärda mödor att på grund av vendiskt förband och modernt kryssförband nå fram till det osäkra resultat han vunnit i fråga om tillkomsten av Månstorps gårdsbyggnad. Byggnaden skulle enligt författarens mening stått fullt färdig jemförelsevis kort tid efter 1537. Av ett brev från mäster Hans Henriksen till Esge Bille den 23 maj 1540 framgår emellertid, att byggnadsarbetet sistnämda år just var börjat; muren var nådd 1 ½ alen i höjd och »thee hemmelige tillgang aff førsthe begynthe nedree paa fundamenthet myth paa voldenn», men dörrarne därtill ännu icke insatta. Brevet ger också ett av de få byggmästarenamnen från denna tids Skåne: mäster Anders murmästare (Historiske Kildeskrifter etc. udg. af Holger Rørdam I, 484). Sju år senare höll man ännu på med byggnadens färdigställande. Eske Billes fogde Niels Persen rapporterar den 16 september 1547 till sin herre, att målaren på kaminerna »utstrukit de små djuren och satt ett stort djur i stället igen på varje»; snickaren hade gjort karnappen färdiga; han arbetade som bäst på de välska bäckenen og knapparne til panelen (W. Mollerup, Bille-Ættens Historie I, 705). I en otryckt del av samma brev meddelas, att blymästaren slutat sitt arbete och erhållit betalning. »Må I veta», tillägger fogden, »att jag hade Jon murmästare strax oppe och lät täcka taket till» (Breve til Eske Bille. Danska Rigsarkivet).

Enligt författaren skall under skånska kriget 1676—1679 Månstorps »för artillerield synnerligen utsatta läge sannolikt varit den avgörande faktorn, som man ju hundrafemtio år tidigare haft föga anledning att räkna med». »Månstorp brann», heter det, »och har sedan dess legat som en ovårdad ruin, tidtals använd som stenbrott». Det kan härtill anmärkas, att artillerield aldrig för Månstorps öde varit någon avgörande faktor, att det stora stenhuset lika litet som de därintill på borggården belägna två bindningslängorna avbrann under skånska kriget — detta var endast fallet med ladugården på andra sidan vallgraven — och att stenhuset ännu 1682 var i så välbehållet skick, att det i en då hållen syn endast noteras, att därtill fattades 22 tolfter bräder till loftet och 1600 söm. Stenhusets undergång sammanfaller med gårdens förvandling från arrendegods till rytt-

mästareboställe. Under sin boställstid 1694—1697 lät ryttmästare Isak von Linde uppbygga en korsvirkeslänga på mangården på samma ställe, där en av de tidigare varit belägen; han fann då »nödigt och nyttigast att låta taga av detta stenhusets materialier, såvida som dugligt varit». Takteglen, sparrarne och bjelkverket nedtogos; 1697 låg så gott som hela husets inre ovan källarvalven öppet för väder och vind. Kostnaderna för en reparation avskräckte; och år efter år ha sedan dess menniskorna och naturen fullbordat det igångsatta förstörelseverket.

Om de inre anordningarne på Månstorp svävar författaren i fullständig ovetenhet; han föreställer sig och beskriver, att huset haft tre våningar och att i den tredje »dansesalen tvivelsutan varit belägen». Huset, vars inredning med tillhjelp av en serie husesyner (Landsarkivet i Lund) ganska noga låter sig fastställas, har endast haft två våningar, av vilka den nedre, källarvåningen, bestående av en gång på södra sidan och tre rum norr därom, varit välvd; har man dansat i den tredje, har man dansat på bara loftet.

För Tommarps byggnadshistoria föreligger liksom för Månstorps ett utomordentligt rikt material — man kan väl säga det viktigaste vid sidan av byggnaden sjelv och utan vilket denna icke kan förstås — i de syneprotokoll med tillhörande handlingar, som bevarats för tiden från och med 1681. Protokollen, nu i Landsarkivet i Lund, hava påvisats författarne till Tommarpsbeskrivningen; de ha tagit del av dem, men av de tre, flera hundra sidor starka folianterna ha de ansett ett referat på sammanräknat knappa två sidor, insatt efter redogörelsen för gårdens nuvarande utseende, göra tillfyllest. Detta referat består endast av temligen på måfå utryckta stycken ur syneprotokollen; följden har blivit, att »historiken» icke kommit att ge ens de väsentligare dragen av gårdens byggnadshistoriska utveckling under den tid protokollen omfatta.

För att med ett konkret exempel belysa vad här avses, i första hand det sätt, på vilket materialet begagnats, skall här dröjas endast vid en punkt: de förändringar, som under landshövdingen greve Bengt Gustaf Frölichs boställstid 1764—1774 — icke som det i verket uppges 1765—1772 — träffade en av gårdens längor, den östra.

Författarne anmärka ifråga om dessa förändringar endast, att i samband med långa korridorens tillkomst i undra våningen nedgången från öster till norra välvda källaren upptogs och att den nuvarande trätrappan i slutet av undra våningens korridor »tyckes hava uppsatts». »Tyckes» är här omotiverat;

»förstugan försedd med en ny uppgångstrappa, vilken med sitt geländervärk, virke, spik och arbetslön kostat efter sammanräkning 59 dlr 10 öre smt», heter det uttryckligen i ett 1774 års syn vidfogat besiktningsinstrument. Samma besiktningsinstrument upplyser om nedgången till norra källaren, att den funnits tidigare; den blev under Frölichs tid endast utvidgad och erhöll ny murstenstrappa.

De båda temligen likgiltiga uppgifterna om östra längan äro sålunda inexakta. Men för dessa småuppgifter har författarne totalt förgätit de väsentliga, utvisande några av de starkaste ingrepp, vilka, så vitt känt, gjorts i denna länga och grundläggande för uppfattningen av byggnaden.

Vid nordändan av östra längan, »inbundet i dennas och den norra längans fogningar», finnes å Gerhard von Buhrmanns stick över Tommarp ett stort fyrkantigt, med renaissancehuv täckt torn; tornet beskrives i en syn från 1746 så detaljerat till material, inredning och mått, att det i ett verk som det föreliggande borde ha kunnat locka till en planteckning. Författarne ha icke observerat, att detta »ruinerade» torn blev av Frölich i grund nedtaget och att i samband därmed betydande förändringar å nordgavlen, dess delvisa ommurning och upptagande av nuvarande ingången från byggnadens norra sida, verkställdes. Å von Buhrmanns stick visar östra längans gårdsmur två fönster i övra våningen och överst en takkupa — de förra som den senare enligt författarne ännu förefintliga. Men hela denna gårdsmur, 12 ½ alnar i höjd, 19 i längd, är från grunden ny — den förutvarande, »som genom sättning och sprickning lutade till undergång», nedtogs av Frölichs byggmästare J. Wendorf och fick vid återuppförandet helt nya fönsteranordningar och bredden minskad från 1 ½ till 1 alen. Hela längan, som till mer än hälften icke var inredd till bostadsrum, inreddes nu till sådana; den stora källaren, som tidigare utgjort endast ett rum, blev i samband därmed genom uppdragande av 1 ½ alns tjocka mellanmurar av gråsten avdelad i fyra. Detta allt är författarne lika obekant, som att övra våningens bjelklag på 25 ½ alnars längd höjdes 1 ¼ alen, att listen under taket nu inmurades och de yttre murarne »förbättrades och berappades».

De här anförda, förbisedda momenten i byggnadens historia skulle utan svårighet kunna mångfaldigas. Men det här anförda torde göra tillfyllest. Det är tydligt, att med en sådan behandling av det grundläggande arkivaliska materialet framställningen, även i sina allmännaste grunddrag, icke blott måste bli ofullständig, utan oriktig. Ett konstaterande av »det som

varit» tillhör också närmast en ny undersökning av Tommarps gårdsbyggnad, »en byggnad», för att citera 1774 års synerätt, »i anseende mot det vackraste slott».

»Ett konsthistoriskt monumentalverk» har en lyriskt stämd granskare i tidskriften Forum för den 13 maj 1916 kallat verket »Skånska borgar». Man ville gärna kunna instämma i detta omdöme. Utsikterna synas emellertid långa, innan medarbetarne i detta statsunderstödda verk inhemtat de ökade kunskaper och den metodiska skolning, som är grundvillkoret därför. En omläggning i visst avseende av verket synes under närvarande förhållanden nödvändig. Huvudvikten synes böra läggas på noggranna uppmätningar och avbildningar och texten inskränkas till en beskrivning endast av de bestående monumenten.

GREGOR PAULSSON, **Skånes dekorativa konst under tiden för den importerade renässansens utveckling till inhemsk form.** Stockholm 1915. (8 +) 233 s.

— Det problem GREGOR PAULSSON uppställt för sin undersökning: »*Skånes dekorativa konst under tiden för den importerade renässansens utveckling till inhemsk form*», är att stilkritiskt ge en bild av den skånska renaissancedekorationen och därvid söka få fram, hur en konst med given stilkaraktär, då den omsättes i främmande jordmån, utvecklas under ett par generationer av småmästares och konsthantverkares händer. Efter ett inledande kapitel om de dekorativa renaissance- och barockformernas härledning och morfologi samt dekorationens typer visar han, huru de nya formerna inkomma, och framställer under kapitelrubrikerna: Eilert Grubbes bildhuggare, Hans van Steenwinkel d. ä. och Skånes dekorativa konst, Johannes Ganssog och Lunds domkyrkas predikstol, Mäster Daniel Tommisen, Statius Otto från Lüneburg, Jakob Kremberg och Den dekorativa konsten som verkstadsform, renaissanceformernas reception och omvandling. Huvudvikten är genomgående lagd på den kyrkliga konsten, den bäst bevarade och därför också den, i vilken utvecklingslinierna klarast återspeglas. Inom denna rör sig författaren företrädesvis med det egentliga kyrkoinventariet; den utveckling av de dekorativa formerna, som låter sig följa exempelvis å de skånska epitafierna och än tydligare å de talrika gravstenarne, är näppeligen beaktad i proportion därtill.

Om det sätt, på vilket Gregor Paulsson löst det av honom uppställda problemet, har Francis Beckett i en recension i Svenska slöjdföreningens tidskrift 1916 (s. 31) uttalat, att det skett med fast och säker hand. Med användande av en rent

historisk metod och med undanskjutande av estetiska värdeomdömen har det lyckats författaren få fram, hur utvecklingen i stort sett gått i tvenne banor. Den ena riktningen med den ideala utgångspunkten i Tycho Brahes Uranienborg och som det synes i direkt förhållande till de klassiska förebilderna lägger huvudvikten vid den arkitektoniska utvecklingen och står relativt fri från dekorativt biverk; den andra med sin rot i Kronborgsdekorationen och sin målsman i Statius Otto från Lüneburg står från början under nederländskt-tyskt inflytande och är i överensstämmelse därmed dekorativ och ornamental. Mellanrummet fylles av den nederländske Hans van Steenwinkel i Svenstorpsbyggnaden och den i början typiskt dekorative träsnidaren Daniel Tommisen i Malmö, vilken sedan skolas av Ganssog och Steenwinkel, men lemnad åt sig sjelv ånyo för konsten mot det dekorativa. Som representanter för den inhemska utvecklade högstilen, syntesen av de båda riktningarne, framstår slutligen lundamästaren Jakob Kremberg. I hans verk möter på en gång något av Ganssogs återhållsamhet och Statius' dekorativa rikedom.

Av alla de mästare, vilka i Gregor Paulssons arbete passera revy, fängslar ingen intresset som denne Jakob Kremberg, skaparen av altaret, predikstolen, funten och kapellskranket i Gårdstånga kyrka. Endast hos honom höjer sig i lyckliga ögonblick konsthantverket till konst. Författaren har sökt — här som annorstädes om alltid med full säkerhet, är väl tvivelaktigt — att med stöd av stilegendomligheterna komplettera de urkundsmessigt honom tillkommande arbetena och förmenar sig kunna följa honom i hans verk ända från tiden före 1598, då han bland annat skulle ha utfört vingarne till renaissancealtaret i Lunds domkyrkas mittskepp, och till år 1631, då han, urkundsmessigt bestyrkt, utförde läktaren i Burlövs kyrka. Han spårar i Krembergs verksamhet tre utvecklingsstadier. Efter lärlingsperioden först den tid, då han, sedan han vid boutredningen efter Jörgen Stenhugger i Malmö 1603 förvärvat de 500 konststycken denne egt, snidar predikstolarna i Hör och Anderslöv. Det andra utvecklingsstadiet, då han med Statius Otto från Lüneburg 1610 skapar högaltaret i S:t Petri i Malmö och kort därefter altaret och predikstolen i Gårdstånga. »Därefter», säger författaren, »beherskar Gårdstångastilen med sina barocka drag produktionen under 1610-talet. En återgång till en mera harmonisk renässans sker i Gårdstånga dopfunt år 1621, och denna beherskar verkstadsarbetet under 1620-talet. Den dekorativa skillnaden mellan denna period och den föregående är ganska fin. Mästarens figurstil i dopfuntsrelieferna och framför allt i

mästerverket — skranket — visar däremot en så mycket tydligare skillnad. I skranket lemnar han för ett ögonblick dekotörens område och blir i modern mening individuell».

Gregor Paulsson uttalar på ett ställe, att man möjligen skulle i nu namnlösa verk kunna följa Jakob Kremberg in på 1630-talet, men att obekantskapen med hans yttre liv, varmed här tydligen avses, huru länge han levat, tvingar till en viss försiktighet i attributionerna. En dylik försiktighet är givetvis alltid i hög grad av nöden. Anmälaren är emellertid i tillfälle upplysa, att Jakob Kremberg ännu länge efter det han avslutat altaret i Burlöv verkat i sin konst. I en specificerad nota över vad biskop Peder Winstrup utlagt för det nya stenhus han med kapitlets medgivande åren 1639—1640 lät bygga i biskopsgården i Lund uppför han såsom post n:o 14: »Bekom Iacob Kremberg for carnappet att ziire med adschillige billeder penge: 8 daler». Han tillägger: »Om capittelett vil dett gaat giøre; hues icke, kand dett i sin tiid afftagis och til andett forbrugis, huilckett dog skulle være skade». Winstrups nota är daterad den 20 november 1640 och Jakob Krembergs däri uppförda bildverk tydligen från samma år; i februari 1642 omtalas han såsom död. Det heter i bytingets i Lund protokoll och dombok den 14 i denna månad: »Henrich Nielsenn Jyde haffde ladet steffne / wed Børre Mortens / Johann Thimsen Snidker, och escher hans hiemmell och adkomst paa enn spinderockh och 1 huszpostill, hand aff s. Jacop Kreijenbergs boe haff:r bekommet, huoraff Henrich som en arffuing, effter sit kiøb, meener sig den halffue part met rette att thilkomme. — Huorimoed Johan møtte och berette, att Nels Suendsen i Landzkrone, som paa sin hustrues wegne war Jacop Kreijenbergs arffuing, haff:r foræret hannom den gamell spinderockh, som for:ne Nels sagde sig allene paa schiffte thilfallt, i hans lod, effter hans missiues jndhold, nu igien lest och paaschreffuen. Huad postillen er anlangendes, vill hand gierne vere offuerbødig for den halffue part Henrich att betahle eller och den gierne til Henrich affstaa, om hand hannom den halffue part aff same bog vill betahle. Och nu haffde Johan samme rockh her for retten och tilspurde Henrich, om hand vill kiendes ved den; da endog den er hannom foræret, vill hand den heller till Henrich igien foræere end derpaa giøre videre bekostningh. Henrich esched hans hiemell, som ham aff byefogden er forrelagt till i daug att føre. Da bleffue dj nu for retten wenligen och well forligte, saa Johan schall aldeles angerløs beholde rockh och postill och effterlade den tilkrauff hand haffde til Henrich paa huisz hand haffde vdlagt for Kreijenberg».

O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie I. Uppsala & Stockholm 1916. XX + 351 s.

— I »*Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*», vars första del utkommit 1916, har O. Walde för första gången sökt giva en sammanfattande framställning av den utplundring av bibliotek och arkiv, huvudsakligen i Mellan- och Osteuropa, som under 1600-talets svenska krig egde rum till förmån i första hand för det svenska riksarkivet, det kungliga biblioteket och universitetsbiblioteket i Uppsala, men som även kom andra den svenska statens institutioner och enskildes samlingar till godo. Arbetet vilar på ett mycket omfattande, med stor omsikt genomarbetat biblioteks- och arkivmaterial och karakteriseras i jemförelse med tidigare likartade arbeten av en i viss mån förfinad historisk teknik. De sjelvklara proveniensmärkena, bestående av exlibris eller skriftliga anteckningar i en eller annan form, ävensom initialer, monogram, snitt- och ryggtitlar, bandtyper och försättspapper, ha här som annars, då det gällt fastställandet av de bibliotek, till vilka böckerna hört, fått tjena som utgångspunkt för forskningsarbetet. Men vid sidan därav ha även de för olika ämnesgrupper i biblioteken brukade signa, som anträffats i böckerna, utnyttjats och avslöjats. Författaren har med dessa signas hjelp lyckats att identifiera proveniensen för tusentals böcker ur krigsbytet, vilkas historia dittills varit okänd och säkerligen eljest för lång tid framåt skulle kommit att så förbliva.

Den nu utgivna första delen av »Storhetstidens litterära krigsbyten» omfattar tiden från Gustaf Adolfs fälttåg i Östersjöprovinserna 1621, då jesuiterkollegiets bibliotek i Riga och härmästarnes arkiv i Mitau transporterades till Sverige, till det trettioåriga krigets sista skede, då de litterära krigsbytena från Mähren och Böhmen införlivades med drottning Christinas och de svenska stormännens bibliotek. Det visar sig, att utplundringen varit satt i fullkomligt system; dess berättigande har hävdats av tidens rättslärde och formliga instruktioner utfärdats rörande tillvaratagandet och hemtransporterandet av de litterära skatterna. Under Gustaf Adolfs tid synas biblioteken ännu ha varit huvudsaken. Senare kommo arkiven att spela en icke mindre roll; syftemålet var här närmast att sätta sig i besittning av dokumenter, vilka direkt eller indirekt kunde tjena som hjälpmedel i samtidens politiska intrigspel och till upplysning av Sveriges historia.

Den utgivna första delen av verket berör även i någon mån skånska förhållanden.

Till de mått och steg, som vidtogos före Sveriges krig i Skåne 1644—1645, hörde även, att den svenska regeringen för sekreteraren i den ledande fältherren Gustaf Horns kansli Nicolaus Ruuth utfärdade detaljerade föreskrifter om tillvaratagandet av arkiv i Skåne, »som publicum statum concernera», och särskilt av de offentliga bibliotek, i vilka »några manuscripta äre till fångs». I februari 1644 bröt Gustaf Horn över gränsen vid Markaryd; den 29 stod han i Lund. Stadens arkiv där »concernerade» näppeligen »publicum statum»; det blev förskingrat och förstört. Domkapitlets arkiv, nyligen ordnat, braktes i virrvarr; mycket förstördes, men resten fick stanna kvar på platsen. De två större bibliotek, som funnos i Lund, domkapitlets och superintendenten Peder Winstrups, togos och vad som icke annekterades av krigsfolket transporterades till Landskrona. Författaren har i det svenska riksarkivet framletat och i sitt arbete publicerat tvenne skrivelser, den ena från Winstrup, den andra från Horn, som närmare belysa förhållandena. Winstrup klagar i sin skrivelse — den är daterad den 14 augusti 1645 — att hans bibliotek, som hade sin plats i koret i Lunds domkyrka »j een huull pille» på den södra sidan, uttagits av krigsfolket och många de allra bästa böckerna till många hundra dalers värde fråntagits honom; han har försport, att en stor del av dessa böcker nu finnes på rådhuset i Landskrona och väl även på andra ställen i landet hos åtskilliga officerare, och hans bön och begäran till Gustaf Horn är, att denne »av ett christeligt gemüt och en heroische liberalitet» ville förära honom böckerna tillbaka, så att han »de opera och scripta», som han begynt att elaborera, »kunde perficere och förfärdiga, Sveriges rike likasåväl som detta vårt rike till bruk och gagn, eftersom den samma lutheriska religionen uti begge rikena, Gudskelov, är att finna». Gustaf Horns skrivelse är föranledd av Winstrups och ställd till de svenska fredsunderhandlarne i Söderåkra. Två bibliotek, säger han, funnos i Lund, det ena tillhörigt kapitlet, det andra biskopen; en del av det senare har av några egennyttige, enkannerligen Mickel Mickelsson, förryckts och förskingrats, men en del föregives ännu vara i Landskrona, dit den kommit med det andra biblioteket. »Det som i Landskrona finnes låter jag på nytt överse, inventera och förnimma vad därav biskopen tillkommer, och består mestadels, som jag förnimmer, i patribus, andre theologis och några gamle historicis». Föreskrifterna om de skånska bibliotekens och arkivens tillvaratagande och försändande till Stockholm hindrade emellertid Horn att på egen hand efterkomma Win-

strups begäran; han anhåller hos fredsunderhandlarne, att de ville honom »sitt inrådande och sentiment däröver upptäcka, om biskopen, i betraktande att han därmed måtte obligeras, av sitt bibliotek vad där finnes må igen bekomma eller icke, eftersom, i fall att honom det efterlåtes, ock Mickel Mickelsson tillhållas måste, att han den del han av samma bibliotek haver åter tillrätta komma låter».

I ett tal hållet av Winstrup vid synoden i Lund den 14 april 1646 uttalar denne, att Horn till honom översände 150 auktorer, då svenskarne efter freden skulle utrymma Skåne; Walde sluter därav, att vad som i Landskrona återfans av Winstrups bibliotek blivit återställt till egaren. Återstoden av böckerna befann sig då i Sverige, och det är väl osäkert, om den någonsin återfåtts. Lika osäkert är även, om kapitelbiblioteket i dess helhet utlemnats, men en icke obetydlig rest av detsamma ingår i varje fall i det nuvarande universitetsbiblioteket i Lund.

Walde gör i förbigående uttalandet, att skildringarne av svenskarnes ödeläggelser i Skåne under Gustaf Horns fälttåg synas vara överdrivna och att dessa i det hela farit temligen försiktigt fram; såsom bevis anför han Winstrups nyssnämda tal. Det bevismaterial, som kan anföras för en Waldes motsatt uppfattning, är emellertid så omfattande och ort för ort så väl styrkt, att det är åt detta, icke åt Winstrups till större delen i allmänneliga fraser hållna tal, som vitsord måste skänkas.

PONTUS SJÖBECK, **Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867. Bibliografi.** Lund och Leipzig 1912—1915. XXX + (2 +) 143 s. [Ingår även i Lunds universitets årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd. 11. N:r 2].

— PONTUS SJÖBECK har i samlat tryck utgivit de förteckningar över »*Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867*», vilka åtföljt av Lunds universitets rektor 1912—1915 utfärdade inbjudningsskrifter. Den noggranna och uttömmande förteckningen, som inledes med en orienterande inledning och avslutas med ett personregister, är uppställd kronologiskt och åtföljes av en efter ämnen uppställd förteckning på i programmen förekommande avhandlingar, vetenskapliga utredningar och översikter. Antalet förtecknade program utgör 746, fördelande sig i medeltal med 3—4 pr år. De flesta utgöras av program utfärdade vid rektorsombyten; övriga äro i allmänhet inbjudningar till installationer, fester av olika slag, parentationer och begravningar samt promotioner.

ROBERT DICKSON, **Malmöhus län år 1800.** Stockholm 1914. (6 +) 96 s.

— Under titeln: »*Malmöhus län år 1800*», har ROBERT DICKSON 1914 sammanfört en serie anteckningar rörande olika förhållanden inom länet vid början av 1800-talet. Med utgångspunkt från länets ytvidd, vatten, skog och fiske lemnar han i fortsättningen, till någon del på grundval av arkivaliskt material, i regel efter tryckta källor, ett omsiktsfullt gjort urval av uppgifter om befolkning och förvaltning, mynt och pris, levnadssätt, lantbruk och enskifte, industriella företag, stånd och städer samt märkligare personer. Huvudvikten är lagd på det ekonomiska och kamerala. Man iakttar överallt en ingående kännedom om förhållandena; endast undantagsvis möter ett och annat förbiseende i de faktiska uppgifterna. Framställningen är hållen i en pittoresk stil, här och var med stänkar av en godmodig humor.

Bref till Henrik Reuterdahl, utgifna af GUSTAF AULÉN. Stockholm 1915. IV + 185 s.

— I drätselkamreraren L. P. Reuterdahls ägo förvaras en samling av 880 brev till Henrik Reuterdahl. Ett urval av dessa utgörande vad som ur kyrklig, politisk, litterär och biografisk synpunkt synts vara av allmännare intresse har 1915 under titeln: »*Bref till Henrik Reuterdahl,*» utgivits av GUSTAF AULÉN.

Breven härröra från åren 1852—1870, sålunda den tid, då Reuterdahl såsom ecklesiastikminister, biskop i Lund och ärkebiskop i Uppsala intog en av förgrundsplatserna inom Sveriges politiska och kyrkliga liv. Den forne liberalen från 1820- och 1830-talen, Schleiermachers svenske lärjunge framför andra, Johan Henrik Thomanders intime vän i de tiderna, är under dessa år bliven den kyrkliga konservatismens förnämste man. Brevskrivarne tillhöra med vissa karakteristiska undantag samma läger, och deras brev ega i första hand värde — och ett ganska betydligt sådant — genom den inblick de ge i den ljusskygghet, den brist på förståelse för utvecklingens krav och en friare tankegång, som beherskade de ledande inom kyrkan och denna närstående kretsar. Religionsfrihet och en utveckling av det parlamentariska och kommunala styrelsesättet te sig för dem som ett tecken till den nära förestående allmänna upplösningen; Thomanders glänsande och framsynta inlägg i dagens kyrkliga frågor är dem en styggelse, »egentligen blott en utgjutelse av personlig förtrytelse och personliga antipatier», och då en av dessa brevskrivare meddelar Reuterdahl sin avsikt att skriva en bok om Svedenborg, skyndar han att tillägga, att hans

religionslära icke skall vidröras, och att kyrkans fäder således icke behöva taga någon oro till sig för valet av ämne.

Thomander berättar i ett av de publicerade breven, att Oscar I före sin kröning visade honom listan på dem, som då skulle nämnas till teologie doktorer. »Jag hade den ohövligheten att icke vilja se på den, utan kastade den på bordet under uttryck att det var en misère alltsamman». Uttrycket skulle ha kunnat använts som motto för stora delar av brevsamlingens innehåll.

Några i samlingen publicerade, intima brev från en högt uppsatt kvinlig medlem av huset Bernadotte synas helt falla under privatlivets hägn.

Boken är åtföljd av ett register. Man påträffar i detta både Ariosto, lord Byron, Calderon, Dante och Sophocles, även Luther och Voltaire; vad man saknar är ett flertal av de i breven omnämda samtida personerna.

(Tryckt i september 1916).